

LUND UNIVERSITY

Definicije počinitelja ratnog nasilja i žrtve. Analitički model za analizu rituala ratnog nasilja u koncentracionim logorima tokom rata u Bosni i Hercegovini

Basic, Goran

2017

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Basic, G. (2017). *Definicije počinitelja ratnog nasilja i žrtve. Analitički model za analizu rituala ratnog nasilja u koncentracionim logorima tokom rata u Bosni i Hercegovini*. Abstract from The Second International Scientific Victimology Conference "Ambassadors of Peace in Bosnia and Herzegovina", Bosnia and Herzegovina.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vol:2.

God.3.

ISSN 2303-7768

**„AMBASADORI MIRA U BOSNI I HERCEGOVINI“ /
„AMBASSADORS OF PEACE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA „**

**DRUGA MEĐUNARODNA NAUČNA VIKTIMOLOŠKA KONFERENCIJA
U BOSNI I HERCEGOVINI
THE SECOND INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE OF VICTIMOLOGY
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sarajevo, 22. novembar 2017. godine

ORGANIZATIONAL COMMITTEE

Chair

Izv. prof. Azra Adzajlic-Dedovic, Professor of Victimology, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Members

Academic. Prof.dr. Miodrag Simovic, Judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina

Prof.dr. Hasan Balic, Professor of Victimology at the University in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Doc.dr. Samir Rizvo, Assistant Minister, Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina

Prof.dr. Nevzat Veladzic, Vice-Dean for Teaching, Law Faculty, University of Bihac, Bosnia and Herzegovina

Prof.dr. Mujo Haskovic, Professor of Psychology at the University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Izv. prof. Halima Sofradzija, Faculty of Political Sciences, Bosnia and Herzegovina

Fac. Smiljka Gavric, Association of Mediators of Bosnia and Herzegovina

Izv. prof. Merima Camo, Faculty of Political Science, Bosnia and Herzegovina

Dr.sc. Gojko Pavlovic, Director of the Research Center Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

Dr.sc. Nikolina Pavlovic, Research Center Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

PROGRAM AND SCIENTIFIC COMMITTEE

Chair

Izv. prof. Azra Adzajlic-Dedovic, Professor of Victimology, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Prof.dr. Hasan Balic, The First Professor of Victimology, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Members

Dr.sc. Phil Cameron, University of North Carolina, United States (USA), The Rule of Law Association United Nations

Dr.sc. Josh Hale, The Rule of Law Association United Nations (USA)

Prof.dr. Tim Chapman, Ulster University, Belfast, United Kingdom (EU)

Dr. Janina Juskeviciute, Mykolas Romeris University, Lithuania (EU)

Prof.dr. Vaiva Zuzeviciute, Mykolas Romeris University, Lithuania (EU)

Prof.dr. Gerd Kirchhoff, O.P. Jindal Global University, NCR of Delhi, India, Germany (EU)

Izv. prof. Goran Basic, University of Lund, Sweden (EU)

Prof.dr. Suad Hamzibegovic, Faculty of Law, University of Bihac, Bosnia and Herzegovina

Prof.dr. Nevzat Veladzic, Faculty of Law, University of Bihac, Bosnia and Herzegovina

Dr. Adenik Aiyedun, Directorica "Victim Support" (AJ), University of KP, Nigeria

Dr.sc. Danijela Frangaz, University of Maribor, Republic of Slovenia (EU)

Izv. prof.dr. Ksenija Butorac, Police Academy, University of Zagreb, Republic of Croatia (EU)

Prof.dr. Methods Angelovski, Faculty of Security Skopje, Republic of Macedonia

Prof.dr. Sasa Mijalkovic, Criminal Police Academy, Belgrade, Republic of Serbia

Prof.dr. Abraham Joseph, Anssal University, India

Doc.dr. Miroslav Knezevic, State Agency for Mediation, Republic of Montenegro

Fac. Smiljka Gavric, Association of Mediators of Bosnia and Herzegovina

Izv. prof. Halima Sofradzija, Faculty of Political Science, Bosnia and Herzegovina

Izv. Prof. Merima Camo, Faculty of Political Science, Bosnia and Herzegovina

Dr.sc. Nikolina Pavlović Director of the Research Center Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

Dr.sc. Gojko Pavlovic, Director of the Research Center Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

SADRŽAJ

Gerd Ferdinand Kirchoff, Prof. Dr. jur.
(Justus Liebig University Giessen
Germany)

Professor of Victimology, Jindal Global
University Law School, (JGLS)

Executive Director, Jindal Institute of
Behavioural Sciences (JIBS)

Senior Fellow, Centre for Victimology &
Psychological Studies (CVPS)

Editor in Chief, Global Advances in
Victimology and Psychological Studies

VICTIMOLOGY IN THEORY.....11

Tim Chapman LIB, MSc Ulster University,
Belfast, UK

Velika Britanija

**THE CONTRIBUTION OF
RESTORATIVE JUSTICE TO
ADDRESSING CONFLICT BETWEEN
ETHNIC GROUPS IN NORTHERN
IRELAND.....12**

Dr. JANINA JUSKEVICIUTE, MYKOLAS
ROMERIS UNIVERSITY, Faculty of
Security, MYKOLAS ROMERIS
UNIVERSITY, , Lithuania (EU)

**A GRIL IN THE VIOLET-LAND: A
FAMOUS CASE STORY IN
LITHUANIA.....13**

J. Holmes Armstead,

Jr.,J.D.,Ph.D.,LL.D.,D.Lit.,D.H.L.(hc)

Professor (ret)US Naval War College
(USA)

**THE HUMANITARIAN LAW OF
INTERNATIONAL RELIEF
OPERATIONS.....14**

Ass. Prof. Goran Basic, Ph. D

Faculty of Social Sciences, Department of
Pedagogy, Linnaeus University, Sweden
(EU)

**DEFINICIJE POČINITELJA RATNOG
NASILJA I ŽRTVE. ANALITIČKI MODEL
ZA ANALIZU RITUALA RATNOG
NASILJA U KONCENTRACIONIM
LOGORIMA TOKOM RATA
U BOSNI I HERCEGOVINI.....15**

Ass. Prof. Goran Bašić, Ass. Prof. Zlatan
Delić, Ass. Prof. Halima Sofradzija

**OBRAZOVANJE ZA KULTURU MIRA
KAO VIKTIMOLOŠKI ODGOVOR NA
USPON IDEOLOGIJA
NEOFAŠIZMA.....23**

Academician Miodrag N. Simović, Judge
of the Constitutional Court of Bosnia and
Herzegovina, Full Professor of the Faculty
of Law of Banja Luka, Corresponding
Member of the Academy of Sciences and
Art of Bosnia and Herzegovina, Foreign
Member of the Russian Academy of
Natural Sciences and Active Member of
the European Academy of Sciences and
Arts Dragan Jovašević, Full Professor of
the Faculty of Law, Niš, Republic of
Serbia Assistant professor Marina M.
Simović, Secretary of the Ombudsman for
Children of Republic of Srpska and
Assistant professor of the Faculty of Law
of „Apeiron“ University in Banja Luka

**CHILD AS A VICTIM OF SEXUAL
ABUSE IN MODERN CRIMINAL LAW
(SWEDEN, AUSTRIA, GERMANY AND
RUSSIAN
FEDERATION).....36**

Ljiljana Mikšaj – Todorović

University of Zagreb, Faculty of Education
and rehabilitation Sciences, Department
of Criminology

Irena Cajner Mraović

Nikolina Nemeč

Barbara Prprović

University of Zagreb, Croatian Studies

Prof.dr.sc. Ljiljana Mikšaj-Todorović,

University of Zagreb, Department of
Criminology, Faculty of Education and
Rehabilitation Sciences,

Prof.dr.sc. Irena Cajner Mraović,
University of Zagreb, Croatian Studies,

Mag.edu.soc. Mag.soc. Nikolina Nemeč,
Assistant, University of Zagreb, Croatian
Studies

Mag.edu.soc. Mag.soc. Barbara Prprović,
Assistant University of Zagreb, Croatian
Studies

**VIOLENT VICTIMIZATION OF ELDERLY
PEOPLE IN CROATIA.....51**

Dr.sc. Dijana Gracin,
Vojni studiji Sveučilišta u Zagrebu
University of Zagreb, Zagreb, Croatia
Izv. prof. dr.sc. Ksenija Butorac,
Visoka policijska škola, Ministarstvo
unutarnjih poslova, Zagreb
Dijana Gracin, Ph.D., Military Studies of
the University of Zagreb, Zagreb, Croatia
Associate Professor Ksenija Butorac,
Police College, Ministry of the Interior,
Croatia

**PRAVA, STATUS I PODRŠKA
ŽRTVAMA KAZNENIH DJELA U
SAVREMENOM EUROPSKOM
KAZNENOM PRAVU I PRAKSI U
SVJETLU TRANSPORTIRANJA
DIREKTIVE 2012/29 EU.....61**

Marina Kovačević-Lepojević
Milica Kovačević
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za
specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Marina Kovačević-Lepojević
Milica Kovačević
University in Belgrade, Faculty of
Education and Rehabilitation Sciences
**PREVENCIJA VIKTIMIZACIJE UČENIKA
U ŠKOLAMA: ULOGA ŠKOLSKOG
POLICAJCA.....78**

Kristina Gogić, mag.iur./LLM
Ured pučke pravobraniteljice
Kristina Gogić, mag.iur./LLM
Office of the Public Prosecutor's Office
Croatia
**ZAŠTITA ŽRTAVA SEKSUALNOG
NASILJA SA STAJALIŠTA LJUDSKIH
PRAVA – Obveze nadležnih tijela u
postupanju prema djeci žrtvama
seksualnog nasilja.....83**

Dr.sc. Mirjana Kondor-Langer, dipl. krim.
Ministarstvo unutarnjih poslova Republike
Hrvatske, Visoka policijska škola
Police College, Ministry of the Interior,
Croatia
**UBOJSTVA U OBITELJI U REPUBLICI
HRVATSKOJ: OBILJEŽJA ŽRTAVA S
OBZIROM NA VRSTU SRODSTVA
ŽRTVE I POČINITELJA.....92**

Doc.dr Miroslav Knežević,
Državna agencija za posredovanje
Republika Crna Gora
**KOMUNIKOLOŠKI ASPEKTI KAO PUT
DO POMIENJA MEDIJACIJOM.....9**

Prof. dr. Metodija ANGELESKI
FON Univerzitet – Skopje, Republika
Makedonija
Ass. m-r Tamara Adamova
Ass. m-r Ardian Islami
M-r Dragan Milosheski
Vlada Republike Makedonije
**ISKAZ ŽRTVE SILOVANJA
(KRIMINALISTICKO-VIKTIMOLOSKI
ASPEKTI).....94**

Dr.sc. Mirjana Kondor-Langer, dipl. krim.
Ministarstvo unutarnjih poslova Republike
Hrvatske, Visoka policijska škola
**UBOJSTVA U OBITELJI U REPUBLICI
HRVATSKOJ: OBILJEŽJA ŽRTAVA S
OBZIROM NA VRSTU SRODSTVA
ŽRTVE I POČINITELJA.....107**

Mr Kosić Dragana
**OKRIVLJENI KAO ŽRTVA KRŠENJA
LJUDSKIH PRAVA S ASPEKTA
PRIMJENE POJEDNOSTAVLJENIH
FORMI POSTUPANJA U KRIVIČNIM
STVARIMA REPUBLIKE
SRPSKE.....108**

Tatjana Gerginova, PhD
Assistant Professor
Faculty of Security – Skopje
**NEED FOR PROTECTION AND
SUPPORT OF VICTIMS OF
TERRORISM.....117**

Smiljka Gavrić, Udruženje medijatora
Bosne i Hercegovine,
medijator i trener
**DEJTONSKI MIROVNI SPORAZUM I
MEDIJACIJA.....129**

Doc.dr. Larisa Velić
Ismet Velić, MsC advokat
**NAKNADA ŠTETE U KRIVIČNOM
PORSTUPKU U BOSNI I
HERCEGOVINI.....131**

Prof. Denis Martinović,
Fakultet islamskih nauka, Univerzitet u
Podgorici, Crna Gora
ISLAM I (NE) NASILJE.....146

MR. Abdel Alibegović, asst.
Fakultet političkih nauka, Univerzitet u
Sarjaevu, Bosna i Hercegovina
PITANJE KRIVICE I OPROSTA –

**DEKONSTRUKCIJA AROGANCIJE
MOĆI NACIONALNOG
MESIJANSTVA.....155**

Alisa Begović Begtašević,
Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina

**REINTEGRATIVNO POSTIĐIVANJE
KAO TEORIJA RESTORATIVNE
PRAVDE U BOSNI I
HERCEGOVINI.....166**

Izv. prof. Azra Adžajlić-Dedović
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne
studije, Bosna i Hercegovina
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
**ŽRTVE DRŽAVNOG TERORA -
ZLOUPOTREBA POLOŽAJA I
VLASTI.....190**

Tarik Humačkić, Ph. D
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**REFORMA JAVNE UPRAVE – ŽRTVE
ADMINISTRATIVE
NEPRAVDE.....198**

Mr. sc. Goran Radoš
Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost,
Zagreb, Republika Hrvatska
Republic of Croatia
**TORTURA - MUČENJE VODOM
(Waterboarding - Primjeri iz Sjedinjenih
Američkih Država).....217**

Davorka Panić, MA
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne
studije, Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**VRŠNJAČKO NASILJE –
VIKTIMIZACIJSKA
STUDIJA.....223**

Osmanović Zuhra, MA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA
ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U
BOSNI I
HERCEGOVINI.....234**

Nataša Vukomanović, BA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**POMOĆ, PODRŠKA I ZAŠTITA ŽRTAVA
RATA U BOSNI I HERCEGOVINI (1992-
1995).....242**

Mirza Buljubašić, MA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA
ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U
BOSNI I HERCEGOVINI.....246**

Adisa Mehić, mr.krim.
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**POMOĆ I ZAŠTITA ŽRTVAMA
ZLOUPOTREBE MOĆI
PREMA KRIVIČNOPRAVNOJ
REGULATIVI DRŽAVA ČLANICA
EVROPSKE UNIJE.....257**

Amina Šurković, BA
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne
studije, Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
VIKTIMOLOŠKI PROFIL.....260

Amra Čengić, BA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
ŽRTVE NASILJA U PORODICI.....268

Svjetlana Gavrilović, BA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**ŽRTVE VRŠNJAČKOG
NASILJA.....269**

Moratić Zlatko, MA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA KROZ
PRIZMU POSTUPANJA SA ŽENAMA
ŽRTVAMA SEKSUALNOG NASILJA I
NASILJA U PORODICI.....270**

Sandra Kobajica, MA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
Faculty for Criminal Justice, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
Prikaz rada pripremljen u sklopu kolegija
Viktimologija na III ciklusu studija
Prikaz rada „Temida“ Časopis
Viktimološkog društva Republike Srbije
Ana Batričević
**„EKOLOŠKA KRIVIČNA DELA –
ZLOČINI BEZ ŽRTVE?“278**

POZNATI VIKTIMOLOG

POSEBNO IZLAGANJE
„VIKTIMOLOGIJA U TEORIJI“

Gerd Ferdinand Kirchhoff, Prof. Dr. jur.
(Germany)

Gerd Ferdinand Kirchhoff, Prof. Dr. jur.
(Justus Liebig University Giessen Germany)
Professor of Victimology, Jindal Global
University Law School, (JGLS)
Executive Director, Jindal Institute of
Behavioural Sciences (JIBS)
Senior Fellow, Centre for Victimology &
Psychological Studies (CVPS)
Editor in Chief, Global Advances in Victimology
and Psychological Studies

REPUTATED VICTIMOLOGIST

SPECIAL PRESENTATION
„VICTIMOLOGY IN THEORY“

Gerd Ferdinand Kirchhoff, Prof. Dr. jur.
(Germany)

Gerd Ferdinand Kirchhoff, Prof. Dr. jur.
(Justus Liebig University Giessen Germany)
Professor of Victimology, Jindal Global
University Law School, (JGLS)
Executive Director, Jindal Institute of
Behavioural Sciences (JIBS)
Senior Fellow, Centre for Victimology &
Psychological Studies (CVPS)
Editor in Chief, Global Advances in Victimology
and Psychological Studies

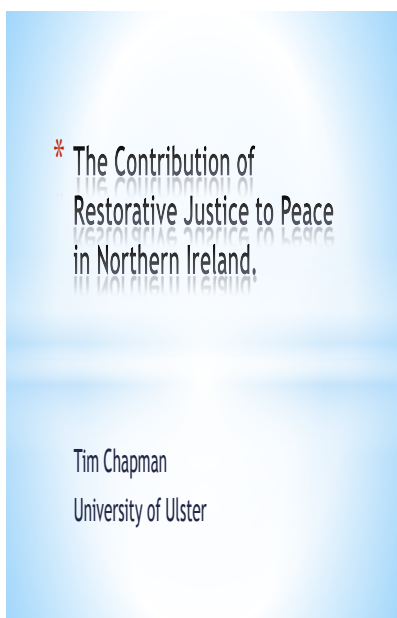
SAŽETAK / ABSTRACT

Tim Chapman LIB, M.Sc.
Ulster University
Belfast, UK

THE CONTRIBUTION OF RESTORATIVE JUSTICE TO ADDRESSING CONFLICT BETWEEN ETHNIC GROUPS IN NORTHERN IRELAND

Northern Ireland is emerging from 30 years of violent conflict between the majority protestant, unionist and loyalist majority and the catholic, nationalist and republican minority. The peace has led to a power-sharing government, a strengthening of human rights and equality and the reform of policing and the criminal justice system. Violence is now minimal. However there is a legacy to the conflict in relation to the trauma of victims which has not been addressed and conflicts over culture. Northern Ireland remains a deeply divided society. This presentation will outline how restorative justice has played a part in reducing violence and embedding non-violent methods of addressing conflict.

Key words : Conflict, ethnic groups, restorative justice

SAŽETAK / ABSTRACT

mr Tim Chapman LIB,
Univerzitet Ulster
Belfast, UK

DOPRINOS RESTORATIVNE PRAVDE RJEŠAVANJU SUKOBA IZMEĐU ETNIČKIH GRUPA U SJEVERNOJ IRSKOJ

Sjeverna Irska izlazi iz 30 godina žestokog sukoba između većinskog protestantskog, unionističkog i lojalističkog stanovništva i katoličke, nacionalističke i republikanske manjine. Mir je doveo do formiranja vlade u kojoj je podijeljena vlast, do jačanja ljudskih prava i jednakosti, te reforme policije i sistema kaznenog pravosuđa. Nasilje je sada minimalno. Ipak, postoji naslijeđe konflikta, a vezano je za traumu žrtava, koja nije riješena, kao i kulturološke konflikte. Sjeverna Irska ostaje duboko podijeljeno društvo. Ova prezentacija opisuje kako je restorativna pravda odigrala ulogu u smanjenju nasilja i uvođenju nenasilnih metoda rješavanja sukoba.

Ključne riječi: sukob, etničke grupe, Restorativna Pravda

SAŽETAK / ABSTRACT

JANINA JUSKEVICIUTE, Ph. D.
MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY
Lithuania

**A GRIL IN THE VIOLET-LAND: A FAMOUS
CASE STORY IN LITHUANIA**

Abstract

On October 5, 2009 Lithuania was shocked by a double murder. The police had the prime suspect at once. That was a desperate man who believed his eight-year-old daughter to be a victim of sexual abuse which was organized by her mother. After failing in all attempts to officially charge the alleged persons he made an announcement in the mass media about his personal revenge.

As parents were not married and lived separately initially this story seemed to be a usual civil case between parents of child custody. However, little by little the process involved relatives, neighbours and finally the whole society. The case turned into the Violet Movement, named after the colour of the father's pullover. At one moment no one was left aside with the law enforcement institutions, politicians, journalists and common people being on one or another side. The outcome was impressive: at least five people died, several police officers lost their jobs, some leaders of the movement were elected as MPs while thousands of people were the spectators of this civil show in the mass media. The girl herself became just a toy in a big game of adults.

This case might be approached from various perspectives: legal, criminal, communicational, political, institutional, social, psychological and etc. It also revealed the extent of the problems people and the law enforcement institutions may face. Even though the story is over, the echo of it is still in the air.

Key words sexual abuse, victim, murder, child, mass media

SAŽETAK / ABSTRACT

Dr. JANINA JUSKEVICIUTE
MYKOLAS ROMERIS UNIVERZITET
Litvanija

**DJEVOJČICA U "LJUBIČASTOJ ZEMLJI":
POZNATA PRIČA - SLUČAJ U LITVANIJU**

Sažetak

5. oktobra 2009. godine, Litvanija je bila šokirana dvostrukim ubistvom. Policija je odmah imala glavnog osumnjičenog. Bio je to jedan očajan čovjek koji je vjerovao da je njegova osmogodišnja kćerka žrtva seksualnog zlostavljanja, koje je organizirala njezina majka. Nakon što nije uspio u svim svojim pokušajima da službeno optuži navodne osobe, najavio je u medijima da će se lično osvetiti.

Budući da roditelji nisu bili vjenčani i da su zasebno živjeli u početku, činilo se da je ova priča uobičajena građanska parnica za starateljstvo nad djetetom. Međutim, malo po malo, proces je uključio rodbinu, komšije i na kraju cijelo društvo. Slučaj se pretvorio u "Ljubičasti pokret", nazvan po boji očevo pullovera. U jednom trenutku nitko nije ostao neuključen, počevši od institucija za provođenje zakona, političara, novinara do običnih ljudi, koji su bili na jednoj ili drugoj strani. Ishod je bio strahovit: najmanje pet ljudi mrtvo, nekoliko je policajaca izgubilo posao, neke vođe pokreta se izabrani kao zastupnici, dok su hiljade ljudi bili gledaoci ove emisije za građanstvo u masovnim medijima. A djevojčica je postala samo igračka u velikoj igri odraslih.

Ovom se slučaju može pristupiti iz različitih perspektiva: pravne, krivične, komunikacijske, političke, institucionalne, socijalne, psihološke i sl. Isto tako je otkrila opseg problema s kojima se mogu suočiti ljudi i institucije za provođenje zakona. Iako je priča završena, njen odjek je još uvijek u zraku.

Ključne riječi: seksualno zlostavljanje, žrtva, ubojstvo, dijete, masovni mediji

SAŽETAK / ABSTRACT

J. Holmes
Armstead, Jr., J.D., Ph.D., LL.D., D.Lit., D.H.L. (hc)
Professor (ret) US Naval War College

**THE HUMANITARIAN LAW OF
INTERNATIONAL RELIEF OPERATIONS**

The law of armed conflict has been well codified within the Geneva and Hague Conventions and universally accepted by the international community for over a century. The protections for various classes of victims is well defined and the unlawful acts of perpetrators set out as international crimes, but the law regarding victims during international humanitarian relief operations is not quite so clear, nor the responsibilities of personnel assigned to humanitarian missions. The need for some codification is prescient given the use of foreign military formations to deliver resources and provide services to disaster victims and assistance to post conflict survivors. Protection and limitations must be defined for the relief personnel, particularly for the foreign military personnel acting without a Status of Forces Agreement, as part of UN sanctioned mission being used under conditions amounting to martial law, who may be deployed tantamount to being an occupying power and administering justice during civil emergency conditions.

SAŽETAK / ABSTRACT

J. Holmes
Armstead, Jr., J.D., Ph.D., LL.D., D.Lit., D.H.L. (hc)
Profesor (pen.) US Naval War College

**ZAKON ZA MEĐUNARODNE
HUMANITARNE OPERACIJE**

Zakon o oružanom sukobu dobro je kodificiran unutar ženevskih i haških konvencija i međunarodno prihvaćen od strane međunarodne zajednice već više od jednog vijeka. Zaštita za različite vrste žrtava dobro je definirana, a nezakonita djela počinitelja se definišu kao međunarodni zločini, ali zakon o žrtvama u toku međunarodnih humanitarnih operacija nije sasvim jasan, niti odgovornosti osoblja kojem je dodijeljen zadatak u humanitarnim misijama. Potreba za određenim zakonom je trajna, s obzirom na upotrebu stranih vojnih formacija za isporuku humanitarne pomoći i pružanje podrške žrtvama takvih katastrofa i pomoći preživjelima nakon sukoba. Za osoblje u humanitarnim misijama moraju biti definisani zaštita i ograničenja, posebno za strano vojno osoblje koje djeluju bez Sporazuma o statusu snaga, kao dio UN-ove misije, koja se može sankcionisati, a koristi se pod uslovima koji se dotiču vojnog zakona, i koji mogu biti raspoređeni na zadacima od okupiranja neke teritorije do toga da su to snage koje provode pravdu u toku vanrednih uslova života civila.

SAŽETAK / ABSTRACT

Doc.dr Miroslav Knežević

**KOMUNIKOLOŠKI ASPEKTI KAO PUT DO
POMIRENJA MEDIJACIJOM**

Tema ovog rada je istraživanje mogućnosti koje pruža medijacija u nastojanju za pronalaženje najadekvatnijeg načina za postizanje rješenja konflikata u kojima su narušeni odnosi na svim nivoima, što treba dovesti do pomirenja i stvaranja povjerenja među akterima spornih situacija, takođe, na svim nivoima. Rad je nastao kao plod naučnog istraživanja, postupaka medijacije u Crnoj Gori kao i empirijskog rada u rješavanju spornih odnosa u svim oblastima, a prevashidno u porodičnim medijacijama.

U radu su objašnjeni konflikti kao preduslovi medijacije, kulturološke i komunikološke osobnosti crnogorskog odnosno balkanskog prostora. Predstavljeni su i načini nefunkcionalne komunikacije, stilovi rješavanja konflikata, situacioni faktori konflikta kao i različiti pristupi medijaciji koji ukazuju na različite osnove od kojih medijatori polaze u „rukovanju“ sukobom. Istražujući u proteklih 6 godina, detektovano su najmanje četiri tehnike u postupku medijacije (evaluativna medijacija, facilitativna medijacija, transformativna medijacija i narativna medijacija). Uz objašnjenje pristupa i tehnika dati su i prijedlozi njihovog korišćenja u zavisnosti od toga šta se medijacijom želi postići kao i od specifičnosti učesnika u postupku što predstavlja jedan od ključnih faktora za uspješnu medijaciju.

Na kraju su uz zaključke, ponuđeni i predlozi mjera za unaprjeđenje i proširenje primjene postupka medijacije, kao najcivilizovanijeg načina rješavanja sporova.

Ključne riječi: medijacija, konflikt, kultura, komunikacija, pomirenje

SAŽETAK / ABSTRACT

Doc.dr Miroslav Knežević

**COMMUNICOLOGY ASPECTS AS A ROAD
TO RECONCILIATION THROUGH
MEDIATION**

The topic of this paper is exploring the opportunities provided by mediators in trying to find the most appropriate way to achieve conflict resolution, when all levels relationships are disturbed, which should also lead to reconciliation and confidence-building among the actors of the conflicted situation at all levels. The paper was produced as the outcome of scientific research, the mediation activities in Montenegro, as well as empirical work in solving dispute relations in all areas, and primarily in family mediations.

This paper explains conflicts, as a precondition for mediation, cultural and communicational peculiarities of the Montenegrin and Balkan areas. There are also presented ways of dysfunctional communication, conflict resolution styles, situational factors of conflict, as well as different approaches to mediation that point to the different bases, from which mediators start in "handling" the conflict. In the past six years research, at least four techniques in mediation (evaluative mediation, facilitative mediation, transformative mediation, and narrative mediation) have been detected. Along with the explanation of the approach and techniques, we also give the proposals of their use depending on what the mediation wants to achieve, as well as on the specificity of the participants in the process, which is one of the key factors for successful mediation.

Finally, with the conclusions, proposals and measures are presented to improve and extend the application of the mediation process as the most civilized disputes' settlement method.

Key words: mediation, conflict, culture, communication, reconciliation

SAŽETAK / ABSTRACT
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Ass. Prof. Goran Bašić, Ph.D.
Faculty of Social Sciences
Department of Pedagogy
Linnaeus University
Sweden

Definitions of the perpetrator of war violence and the victim. Analytical model for analysis concerning rituals of war violence in concentration camp during the war in Bosnia and Herzegovina

Abstract

This article presents a theoretical and methodological model for analysing the experiences retold by former concentration camp detainees, who were placed in concentration camps as civilians at the beginning of the Bosnian war in the 1990s. The aim is to analyse the recounted rituals of war violence in concentration camp as well as identifying how the perpetrators of war violence and victims are symbolically defined in stories. In these descriptions, the perpetrator is defined as a dangerous, evil, and ideal enemy. He is portrayed as a real and powerful, yet alien criminal. When informants emphasize extermination and the systematization of war violence in the camps during the war, they produce and reproduce the image of war violence that is organized and conducted on a daily basis. The aim of this verbal emphasis seems to be that the described acts of war violence in the camps, after the war, obtain the status of an organized and ritualized war violence. By defining the perpetrators of war violence, the interviewed in the study implicitly point out the complementary opposition of the perpetrator - a victim of violence. The victim is presented as a pre-war acquaintance, friend and neighbour of the violence perpetrator. Victim of violence is defined as tired, dying in agony, inferior, de-humanized, stamped and helplessly left to the mercy of the perpetrators of war violence.

Keywords: interaction, ritual, interview, qualitative method, variation in empirical material, discourse, alien criminal, extermination, systematized war violence, organized war violence, verbal emphasis, ritualized war violence, rituals of war violence

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Izv.prof. dr. Goran Bašić,
Fakultet društvenih nauka
Katedra za pedagogiju
Univerzitet Linnaeus
Švedska

DEFINICIJE POČINITELJA RATNOG NASILJA I ŽRTVE. ANALITIČKI MODEL ZA ANALIZU RITUALA RATNOG NASILJA U KONCENTRACIONIM LOGORIMA TOKOM RATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Ovaj članak prezentira teoretski i metodološki model za analizu prepričanih iskustava bivših logoraša koji su kao civili odvedeni u koncentracione logore početkom rata u Bosni i Hercegovini 1990-tih godina. Cilj je analizirati prepričane rituale ratnog nasilja u koncentracionim logorima kao i identifikovati kako se počinioci ratnog nasilja i žrtve simbolično definiraju u pričama. Priče o nasilju u logoru definiraju počinitelja nasilja kao nekoga ko je opasan, zao, idealan neprijatelj, kao pravi, ali udaljeni zločinac. Kada intervjuisani u studiji naglašavaju istrebljivanje i sistemiziranje ratnog nasilja u logorima tokom rata, oni produciraju i reproduciraju sliku ratnog nasilja koje je organizovano i koje se sprovodi svakodnevno. Čini se da je cilj ovog verbalnog naglašavanja da opisana djela ratnog nasilja u logorima, poslije rata dobiju status organiziranog i ritualiziranog ratnog nasilja. Definiranjem počinitelja ratnog nasilja, intervjuisani u studiji implicitno ističu komplementarnu suprotnost počinitelja - žrtvu nasilja. Žrtva je predstavljena kao prijeratni poznanik, prijatelji i komšija od izvršitelja nasilja. Žrtva nasilja je definisana kao umorna, posustala u agoniji, kao inferiorna, de-humanizirana, žigovana i kao bespomoćna ostavljena na milost i nemilost počiniteljima ratnog nasilja.

Ključne reči: interakcija, ritual, intervju, kvalitativni metod, varijacija u empiriskom materijalu, diskurs, udaljeni zločinac, istrebljenje, sistemizirano ratno nasilja, organizovano ratno nasilje, verbalno naglašavanje, ritualizirano ratno nasilje, rituali ratnog nasilja

Uvod

Cilj ovog članka je predstaviti teoretski i metodološki model za analizu prepričanih rituale ratnog nasilja u koncentracionim logorima tokom rata u Bosni i Hercegovini kao i identifikovati teoretski i metodološki pristup koji omogućava analizu simboličnog definiranja počinioca ratnog nasilja i žrtve u analiziranim pričama¹. U Nemačkim logorima, za vreme Drugog svetskog rata, cilj je bio ubijati iz daljine, logori su bili visoko efikasni i industrijalizirani u svojim delovanjima (Bauman 1991; Langer 1991; Megargee 2013a,b). Zbog toga su ranija istraživanja analizirala efikasna i industrijalizirana ubijanja ljudi i strategije preživljavanja u koncentracionim logorima (Bauman 1991; Langer 1991, 1996; Luchterhand 1953; Megargee 2013a,b; Round 2006; Ryn 1990; Sunderland 2010; Stein 2009; van Ree 2013). Istraživači ističu važnost narativa ali nisu fokusirali na narative o ritualima ratnog nasilja i nisu koristili izraz "ritual ratnog nasilja" kao polaznu tačku analize ratnih interakcija između počinioca ratnog nasilja i žrtve. Ovaj članak naglašava kako su posleratni narativi jedan oblik nastavljene borbe da se zločini u koncentracionom logorima definišu kao svakodnevni, organizirani i ritualizirani.

U svom nastojanju da, od bošnjaka i hrvata, etnički očiste područje severozapadne Bosne srpski vojnici i policajci su između ostalog koristili koncentracione logore. Cilj etničkog čišćenja je bio da se preuzime kontrola nad geografskim područjem kroz proterivanje bošnjačkog i hrvatskog stanovništva. U etničkom čišćenju severozapadne Bosne su se, pored koncentracionih logora, koristile mnoge druge tehnike, uključujući masovna ubistva, sistematska silovanja, primorano begstvo kao i ekonomska i pravna diskriminacija. Kao primer se može navesti da je broj ubijenih bošnjaka i hrvata na području opštine Prijedor, u leto 1992 godine,

¹ Ovaj tekst je u određenim dijelovima ranije objavljen na švedskom i engleskom jeziku u časopisima: *Humanity and Society* sa naslovom "Concentration Camp Rituals: Narratives of Former Bosnian Detainees"; *Journal of Interpersonal Violence* sa naslovom "Definitions of Violence: Narratives of Survivors from the War in Bosnia and Herzegovina"; *Statsvetenskaplig tidskrift* sa naslovom "Ritualet i koncentrationslägret. Avståndstagande, moral och anpassning i före detta lägerfångars berättelser från Bosnien"; *Sociologisk forskning* sa naslovom "Definitioner av våld i överlevandes berättelser efter kriget i Bosnien" (Basic 2017, 2016a, 2015c, 2013).

prevazišao 3000 (više od 200 žena i 100 dece je ubijeno) a više od 40 000 bošnjaka i hrvata, skoro polovina predratnog stanovništva, je proterano (Tokaca 2013; Tabeau 2009; Cekic 2009; Wesselingh and Vaulering 2005; IPC Patria 2000). Zajednički imenitelj ovih događanja je da su ratna dejstva ciljana direktno prema civilnom stanovništvu, naime prema grupama ljudi drugog etničkog identiteta; cilj je bio da se život bošnjaka i hrvata napravi nemogućim na teritoriji severozapadne Bosne (Bassiouni and Manikas 1994; Case No.: IT-99-36-T; Case No.: IT-97-24-T; Greve and Bergsmo 1994; Wesselingh and Vaulering 2005).

Rat u severozapadnoj Bosni je počeo krajem proleća 1992 godina kada je srpska vojska skupa sa policijom, bez oružanog otpora, preuzela lokalnu vlast. Veći broj sela u tom regionu su granatirana (n.pr. Kozarac, Hambarine, Briševo i Bišćani) od strane srpske artiljerije sve dok su medije širile propagandu i laži o "Muslimanskim i Hrvatskim ratnim zločinima protiv Srba" u severozapadnoj Bosni (Case No.: IT-99-36-T; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-98-30/1-A; Case No.: IT-95-8-S; Greve and Bergsmo 1994; Wesselingh and Vaulering 2005). Stanovnici ovih sela su bili nenaoružani i tražili su skrovište u brdima i dolinama severozapadne Bosne. Srpska vojska i policija je uhvatila veliki broj izbeglica. Neki od njih su smesta likvidirani u šumama a drugi su odvedeni u koncentracione logore Omarska, Keraterm i Manjača.

Omarska je selo koje pripada opštini Prijedor koja se nalazi u severozapadnoj Bosni. Stanovnici Omarske su većinom bili srpske nacionalnosti a logor je bio smešten u zgradama uprave Rudnika željezne rude Ljubija. Keraterm je predratna fabrika za proizvodnju keramiku u Prijedoru. Manjača je planinski masiv u severozapadnoj Bosni u kojem je Jugoslovenska Narodna Armija pre rata imala više objekata za vojne vežbe na različitim lokacijama planinskog masiva. Kada je rat u Hrvatskoj počeo nekoliko vojnih objekata pretvoreno je u koncentracione logore za zarobljene hrvatske vojnike i civile. Logor je nastavio sa radom i kada je počeo rat u Bosni i Hercegovini; Manjača se koristila kao koncentracioni logor za civilne bošnjake i hrvate (Case No.: IT-99-36-T; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-98-30/1-A; Case No.: IT-95-8-S; Greve and Bergsmo 1994).

Naučni raporti, i pravne presude Haškog Tribunala, koji opisuju i životne uslove u koncentracionim logorima Omarska, Keraterm i Manjača opisuju egzistenciju okarakterisanu ponižavanjem, fizičkim nasiljem, strahom i smrću. Logoraši su svakodnevno umirali zbog

fizičkog nasilja, planiranih pogubljenja, nedostatka hrane i raznih bolesti. Svedoci na Međunarodnom Krivičnom Tribunalu tvrde kako su zatvoreni civili izgubili u prosjeku između 20-40 kilograma telesne mase. Zbog same sredine i atmosfere zatvorenici su izgubili bilo kakvu sopstvenu volju; postali su apatični; tekstovi prikazuju slike zatvorenika koji jednostavno sede i čekaju smrt da bi prestala bol. Kao primer se može navesti koncentracioni logor Omarska gde su srpski vojnici i policajci, pod uzasnim uslovima, zatvorili 5-7000 bošnjaka i hrvata u leto 1992. Zarobljeni civili u Omarskoj su bili većinom punoljetni muškarci. U zarobljeničkoj populaciji je bilo takođe 37 žena kao i maloljetnih muškaraca. Na stotine zatvorenika u Omarskoj je umrlo od gladi, fizičkog maltretiranja, batina i drugih vidova torture. Stotine ljudi su prebačeni na druge lokacije gde su likvidirani (Case No.: IT-99-36-T; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-98-30/1-A; Case No.: IT-95-8-S; Greve and Bergsmo 1994; Wesselingh and Vaulering 2005).

Rituali ratnog nasilja

Ovaj članak se pridružava narativnim tradicijama viktimologije kod kojih se usmeni opisi smatraju diskursivnim kao i osnovanim na iskustvu (Potter 2007[1996]). Uz ove opšte analitičke polazne tačke, su rituali i ratno nasilje naročito važne komponente u specifičnim pričama koje su analizirane.

Rituali

Collins (2004) smatra da se socijalni život formira serijom interakcionih rituala. U Collins (2004) se analitički razvija Durkheim-ov pogled na socijalni život uz pomoć Goffman-ove (1990[1959]) teorije o definiranju situacije. Individualci su uticajem društva *regulisani* i *integrisani* tvrdi Durkheim (1987[1897]). Durkheim smatra da regulacija veže individualca za norme kroz sankcije i zakone, a da integracija veže individualca za društvo putem solidarnosti, kohezije i rituala.

Na osnovu Goffmana (1990[1959]), akteri međuljudske interakcije odigravaju svoje uloge pred publikom koristeći "manuskript" i različite rekvizite. Svaka definicija situacije sadrži moralnu osnovu koja nam govori kako trebamo postupati i koji su postupci ispravni a koji pogrešni. To moralno odobravanje se može pojaviti u kratakom momenatu interakcije ili tokom dužeg lanca interakcija (Goffman 1982[1967]).

Collins-ova poenta je da individualci, kada se pomeraju između različitih situacija, nemogu odbaciti ranije stečena iskustva; ranije situacije se spajaju sa novim. Collins "interaktivnim ritualima" naziva one interakcije koje se ponavljaju i u kojima učesnici pokazuju respekt i pažnju prema svetim objektima ili svetim simbolima kojima je dodeljena posebna važnost (Collins 2004).

Collins (2004) smatra da se individualac napuni određenom emotivnom energijom u svakoj situaciji. Premještanje između različitih situacija ima za rezultat da individualac prenose u nove situacije emotivni pritisak iz ranijih situacija. Emocije su prisutne u svim socijalnim situacijama i zbog toga su suštinski deo interakcije (Hochschild 2003[1983]). Hochschild (2003[1983]) tvrdi kako individualci izvode emotivan rad, vezan za normativno "ispravne" emotivne kodove u izvesnim situacijama ("emotivnu kontrolu"). Emocije nam predlažu šta je moralno prihvatljivo ili neprihvatljivo u određenoj interakciji.

Moral nastaje u interakciji između individualaca, posebno kada se sretnu akteri koji imaju drugačiji moral, na primer kada se taj drugačiji moral uporedi sa time što narator smatra "ispravnim" moralom. Važna poenta, na osnovu Collinsa (2004), je da se predstavljeni moral, nevažno dali se smatra ispravnim ili neispravnim, mora sprovesti od strane stvarnih lica i da se može ponovno definisati, ponovno stvoriti i rekonstruisati. Da parafraziramo Collins-a, učestvovanje u ritualima stvara i rekonstruiše moral kao i osećaj zajednice i ujedno stvara nove svete objekte koji se koriste i u budućim ritualima (Collins 2004). Interaktivni rituali nasilja u koncentracionom logoru time stvaraju jedno posebno "ja", omalovaženo "ja" koje karakterizira iscrpljenost i raspad morala. U analizi totalnih institucija koju je izvršio Goffman (1990[1961]) fokus analize je na poniženom "ja", naime promeni moralnog stanja zatvorenika zbog samog pritvaranja i pratećih interaktivnih rituala nasilja i poniženja.

Ratno nasilje

Randall Collins (2008) analizira fenomen "nasilje" iz mikro-socijalne perspektive sa fokusom na pojedinca u situaciji koja se razvije u nasilje. On tvrdi da se nasilne situacije mogu studirati kao odstupanja od uobičajenih interaktivnih mreža tokom interaktivne situacije, ili interaktivnog lanca dešavanja. Collins (2004) smatra da se društveni život oblikuje putem niza rituala u kojima su pojedinci međusobno povezani kada im znatiželju probudi zajednička tačka interesa. Individualcu je teško zanemariti iskustva iz ranijih situacija kada se kreću

između različitih zbivanja. Drugim riječima se može reći da se ranije situacije stapaju sa novim. Iako se nasilne situacije mogu gledati kao odstupanje od normalnih interaktivnih mustri, one se nemogu automatski gledati kao poremećaj interakcije (Collins 2008).

Collins u svojoj analizi razdvaja konflikt i nasilje. Poptrebno je više od konflikta da bi individualac primjenio nasilje, tvrdi Collins, a eskalirajući konflikt netreba gledati kao prekid interakcije. Collins (2008) analizira nasilje kao eskalirani konflikt koji prelazi u tjelesni obračun. On tvrdi da svaka interakcija - čak i nasilna interakcija - vezana za određenu *situaciju, kontekst i položajni odnos* između učesnika (Collins 2004). On argumentira da učesnici interakcije produciraju i reproduciraju inferiornog i superiornog (dominantnog) učesnika. Često se u narativnom procesu odredi tko je inferioran a tko superioran, što doprinosi stvaranju tih specifičnih situacija - čak i nasilnih situacija (Collins 2004, 2008).

Kategorija "ratno nasilje" nije objektivna kategorija nego se konstituira u interakciji između individualaca, u samoj definiciji specifične nasilne situacije (Collins 2008; Basic 2016a, Basic 2016b). Ratno nasilje se može analizirati kao jedna abstrakcija, socijalna kategorija ili kao rezultat moralnog stvaralaštva. Sadržaj pojma ratno nasilje nemora uvijek biti jasan i pozicije učesnika u interakciji, kao i kontekst u kojem se interakcija događa su važni u procesu analize. Režim i rutine koncentracionog logora, načini kako se se logoraši suzdržavaju od otvorenog prikazivanja otpora, način na koji objašnjavaju i primećuju ratno nasilje, moć, poniženje, status i otpor - takvi fenomeni se kreiraju i re-kreiraju u mreži svakodnevnih interakcija.

De-ritualizacija i ratno nasilje

Distanciranje od drugih, i od nametnute statusne pozicije, kao i ratno nasilje u situaciji postaje aktuelno kada intervjuisane osobe prepričavaju iskustva iz koncentracionog logora. Tako njihove priče postaju izraz deritualizacije u kontrastu sa ranijim iskustvima. David Knottnerus (2005) izražava potrebu za istraživanjima fenomena de-ritualizacije, t.j. naglog prekida učestvovanja u svakodnevnim mirnodobskim ritualima. Knottnerus navodi ritualizirana individualna iskustva iz koncentracionog logora kao empiriski primjer koji zahtjeva daljnju analizu.

Inspirisan analizom interaktivnih rituala, koju su izvršili Goffman i Collins, Knottnerus (1997) razvija teoriju o "strukturalnoj ritualizaciji". Knottnerus, u svojoj analizi, fokusira na lance interaktivnih rituala u kojima ritual poseduje

važnu ulogu u društvenom životu. U centru teorije nalazi se uloga koju ritual poseduje za grupe ljudi i pojedinca u svakodnevnim interakcijama. Knottnerus tvrdi da su rituali važan deo svakodnevnog društvenog života i da ih pojedinci koriste za stvaranje različitih društvenih aktivnosti. U ovoj studiji se dolazak u logor analizira kao individualni prelaz iz jednog društvenog konteksta u drugi; život u logoru se analizira kao struktura u kojoj ritualizirane interakcije individualca stvaraju mobilitet unutar okvira logorskog sistema ali ne izvan sistema. Logorašev život u logoru je obeležen mnogim preprekama koje ga sprečavaju od učestvovanja u ritualiziranim postupcima uobičajenog mirnodobskog društvenog života. Rečima Knottnerus-a (2005) životni uslovi intervjuisanih lica bivaju de-ritualizirani u odnosu na njihove prošle i buduće životne uslove.

Kvalitativni intervju i varijacija u empiriskom materijalu

Materijal za ovu studiju je prikupljen kvalitativnim intervjuima sa devet bivših logoraša. Sva intervjuisana lica žive u Švedskoj, Danskoj ili Norveškoj. To su muškarci između 30 i 65 godina starosti, i svi su preživeli etničko čišćenje koje su, u severozapadnoj Bosni, sprovodili srpski vojnici i policija. Sedmorica su iz opštine Prijedor a ostala dvojica iz drugih opština severozapadne Bosne. Među intervjuisanim licima osmorica su Bošnjaci i jedan je Hrvat. Sedmorica žive u Švedskoj, a po jedan u Danskoj i Norveškoj. Intervjui su obavljani od aprila do juna 2006 godine. Intervjuisani su i četiri bliža rođaka od tih devet bivših logoraša. Delovi empiriskog materijala koji je sakupljen 2006 godine je analiziran u drugim naučnim raportima, knjigama i člancima. Te se analize zasnivaju na gore opisanom materijalu ali sa nešto drugačijim naučnim pitanjima (Basic 2017, 2016a, 2016b, 2015a, 2015b, 2007, 2005).

Intervjui u ovoj studiji poseduju jak emocionalni naboj. Tiču se bolnih priča u kojima komšije menjaju svoje ponašanje početkom rata: Danas ti je komšija civilno lice koje te pozdravlja prijateljski kao uvek a nedelju dana kasnije isti komšija nosi uniformu; još uvek te pozdravlja ali je i učesnik u pokoljima, silovanjima i odvođenju komšija u koncentracione logore.

Intervjui su izvršeni u obliku razgovora gde je autor studije zauzimao u toku intervjuja ulogu sagovornika a ne ispitivača. Holstein i Gubrium (1995) nazivaju ovaj oblik intervjuisanja, gde osoba koja intervjuiše preuzima ulogu nekoga

ko improvizira i ko je fleksibilan partner u razgovoru, "aktivnim intervjuom". Praktično rečeno to znači da je Basic preuzeo ulogu zainteresovanog slušaoca koji želi saznati više o svakodnevnom životu u logorima. Ovaj način intervjuisanja unapređuje i razgovor kao i moralnu produkciju intervjuisanih lica. Intervjui su sprovedeni u stilu konverzacije u kojem dominira važnost priči, otvorenih pitanja kao i otvorenih podpitanja (pitanja koja se nemogu odgovoriti sa Da ili Ne). Intervjui u ovoj studiji nisu sprovedeni po modelu: pitanje – odgovor, pitanje – odgovor, i taj način aktivnog intervjuisanja je stvorio u ovoj studiji varijacije u empirijskom materijalu koja je potrebna da bi se mogli otkriti, a u sljedećoj fazi i analizirati rituali ratnog nasilja u koncentracionim logorima u toku rata u Bosni i Hercegovini kao i definicije počinitelja ratnog nasilja i žrtve.

Intervjui su snimani tonskim zapisom i kasnije su transkribirani na bosanski jezik, najčešće istog dana ili dan posle intervjua, da bi se osigurala kvalitetna dokumentacija u empirijskom materijalu. Čitajući transkripte i dodajući komentare u tekstu sprovedena je kategorizaciju empirijskog materijala (Silverman 1993/2006). Kategorizacijom materijala identifikovani su markeri za rituale ratnog nasilja u koncentracionim logorima kao i markeri koji definišu počinitelja ratnog nasilja i žrtve (Collins 2004, 2008; Basic 2017, 2016a, 2016b).

Reference

Basic, G. 2017. Concentration Camp Rituals: Narratives of Former Bosnian Detainees. *Humanity and Society*, 41(1): 73-94, DOI: 10.1177/0160597615621593.

Basic, G. 2016a. Definitions of Violence: Narratives of Survivors from the War in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Interpersonal Violence*, DOI:10.1177/0886260515622300.

Basic, G. 2016b. *Krigets sociologi. Analyser av krigsvåld, koncentrationsläger, offerskap och försoning*. Malmö: Bokbox Förlag.

Basic, G. 2015a. Conditions for Reconciliation: Narratives of Survivors from the War in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Criminal Justice and Security*, 17(2): 107-126.

Basic, G. 2015b. Constructing 'Ideal Victim' Stories of Bosnian War Survivors. *Social Inclusion*, 3(4): 25-37.

Basic, G. 2015c. Definitioner av våld i överlevandes berättelser efter kriget i Bosnien. *Sociologisk Forskning*, 52(4): 341–361.

Basic, G. 2013. Ritualer i koncentrationslägret. Avståndstagande, moral och anpassning i före detta lägerfångars berättelser från Bosnien. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 115(3): 225-243.

Basic, G. 2007. *Would I Grill Lamb with You? Reconciliation and Implacability in Stories of Former Prison-Camp Detainees*. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behavior 2007:2.

Basic, G. 2005. *War and Crime. Definitions of Crime in a Bosnian Post-War Society*. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behavior 2005:2.

Bassiouni, M. Cherif, and Manikas M. Peter. 1994. *The policy of ethnic cleansing. Annex IV*. Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992). S/194/674/ Add. 2 (Vol. I). New York: United Nations.

Bauman, Zygmunt. 1991. *Modernity and the holocaust*. New York: Cornell University Press.

Case No.: IT-99-36-T. Judgment in case of Radoslav Brdjanin från den 1 september 2004. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).

Case No.: IT-97-24-T. Judgment in case of Milomir Stakic från den 31 juli 2003. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).

Case No.: IT-98-30/1-A. Judgment in case of Miroslav Kvočka, Mlado Radic, Zoran Zigic och Dragoljub Prcać från den 28 februari 2005. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).

Case No.: IT-95-8-S. Judgment in case of Dusko Sikirica, Damir Dosen och Dragen Kolundzija från den 13 november 2001. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).

Cekic, Smail. 2009. *Research of genocide victims, with a special emphasis on Bosnia and Herzegovina : problems and issues in scientific theory and methodology*. Sarajevo: Institute for the Research of Crimes Against Humanity and International Law of the University of Sarajevo.

Collins, Randall, 2008. *Violence. A Micro-sociological Theory*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Collins, Randall. 2004. *Interaction Ritual Chains*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

- Durkheim, Émile. 1987 [1897]. *Suicide. A study in sociology*. Edited with an Introduction by George Simpson. London: Routledge & Kegan Paul LTD.
- Goffman, Erving. 1982 [1967]. *Interaction Ritual. Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon.
- Goffman, Erving. 1990 [1961]. *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving. 1990 [1959]. *The presentation of self in everyday life*. London: Penguin Books Ltd.
- Greve, H. Sophie, and Bergsmo, Morten. 1994. *The Prijedor report. Annex V*. Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992). S/194/674/ Add. 2 (Vol. I). New York: United Nations.
- Hochschild, A. Russell. 2003 [1983]. *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkely: University of California Press.
- Holstein, James, A. and Gubrium, Jaber, F. 1995. *The active interview*. Qualitative Research, Method Series 37. London: Sage.
- Knottnerus, J. David. 2005. "The Need for Theory and the Value of Cooperation: Disruption and Deritualization." *Sociological Spectrum* 25:5-19.
- Knottnerus, J. David. 1997. "The theory of structural ritualization". Pp. 257-279 in *Advance in group processes*, edited by Markovsky, Barry, Lovaglia, Michael J. and Troyer Lisa. Greenwich, CT: JAI Press Inc.
- IPC Patria. 2000. *Ni krivi ni dužni. Knjiga nestalih općine Prijedor*. Sanski Most: IPC Patria and Udruženje Prijedorčanki "Izvor".
- Langer, L. Lawrence. 1996. "The Alarmed vision: Social Suffering and Holocaust Atrocity." *Daedalus* 125(1):47-65.
- Langer, L. Lawrence. 1991. *Holocaust Testimonies: The Ruins of Memory*. New Haven: Yale University Press.
- Luchterhand, Elmer. 1953. *Prisoner Behavior and Social System in Nazi Concentration Camps*. Wisconsin – Madison: The University of Wisconsin - Madison.
- Megargee, P. Geoffrey. 2013a. *Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933-1945*. Volume I. Washington: United States Holocaust Memorial Museum.
- Megargee, P. Geoffrey. 2013b. *Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933-1945*. Volume II. Washington: United States Holocaust Memorial Museum.
- Potter, Jonathan. 2007 [1996]. *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage Publications.
- van Ree, Erik. 2013. "Problems of Communism: Gulag Authorities and Gulag Victims." *International Review of Social History* 58(1): 107-119.
- Round, John. 2006. "Marginalized for a lifetime: The everyday experiences of gulag survivors in post-Soviet Magadan." *Geografiska Annaler Series B: Human Geography* 88(1): 15-34.
- Ryn, Zdzislaw. 1990. "Between life and death: Experiences of concentration camp muslimen during the holocaust." *Genetic, Social & General Psychology Monographs* 116(1): 7-20.
- Silverman, David. (1993/2006) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction*. London: Thousand Oaks.
- Stein, Arlene. 2009. "As Far as They Knew I Came from France': Stigma, Passing, and Not Speaking about the Holocaust." *Symbolic Interaction* 32:44-60.
- Tabeau, Eva. 2009. *Rat u brojama: demografski gubici u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Tokaca, Mirsad. 2013. *Bosanska knjiga mrtvih - Ljudski gubici u BiH 91-95*. Sarajevo: Istraživačko dokumentacioni centar (Research and Documentation Center).
- Wesselingh, Isabelle, and Vaulering, Arnaud. 2005. *Row Memory. Prijedor, Laboratory of Ethnic Cleansing*. London: Saqi Books.

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Goran Bašić, Zlatan Delić, Halima Sofradžija
Faculty of Social Sciences
Department of Pedagogy
Linnaeus University
Sweden
University of Sarajevo, Faculty of Political
Science
University of Tuzla, Philosophy
Bosnia and Herzegovina

**EDUCATION FOR THE CULTURE OF
PEACE AS THE VICTIMOLOGY ANSWER
TO THE GROWTH OF NEOFASCISM
IDEOLOGIES**

Abstract

The focus of this paper is linking the different (but mutually close) methodologies of the research of sources and the consequences of violence. We start in the domains of sociology of ideology, sociology of army and war, social epistemology and critical victimology, with the aim of unifying these knowledge in a unique critical perspective. The paper seeks for a comprehensive critical perspective, from which it would be possible to develop a dynamic terminology that could serve for a precise discursive analysis of political, discursive and identity infantilism and a critique of neo-fascist identity policies in the context of wider criticism of negative social, cognitive, mental and other effects, at first glance different, but essentially complementary ideologies of neo-fascism and neopopulism. The paper explains the social need for a better public education on the meaning of political, media and religious use and the misuse of "identity terms" and "identity terminology" over the last 27 (or more) years. The work is based on the qualitative methodology of researching the meanings (and political abuses) of basic concepts in victimology (such as "globalization of violence" "state", "state borders", "cleronationalism", "secularism", "politics of representation", "culture" ("cultural identity", "culture of memory", "culture of peace", "culture of death"), "religion", "the return of religion," "tradition," "vital national interest," etc. It insists on the balanced critical analysis of privileged strategies of political application of marking systems and mechanisms of 'differentiation' that serve as an epistemic basis for the formation of concepts, terminology, taxonomies and classification, according to which people are divided into 'our' and 'their'.

The purpose of the article is to call upon the responsibility of all social actors towards the future generations in the context of increasingly evident media, ideological and biopolitical competition for the "status of the historical

victim" of old (and quite recent) real and ideological wars that have been or are still carried, conflicting or resolving conflicts in the Balkans. The essence of the paper is the sociological insight that the symbolic human activity of understanding, marking, terminological naming and (always historically and contextually conditioned) interpretation of our human past and present is inseparable from the theoretical practice (and politics) of marking and characterizing war and post war conflicts. The conclusion is that on the normative basis of the education, needed in the 21st century, we should have values such as truthfulness, humanity, respect for life, nonviolence, solidarity, justice, tolerance, partnership, mutual respect, right to be different, etc.

The goal is to create institutional and intellectual conditions for the formation of empirical and normative dimensions of knowledge that could oppose to the ideologies of neo-fascism, in a theoretical-discursive area, and in practice. This activity is inseparable from the sensitive "game of construction and deconstruction of identity and difference", from the construction and deconstruction of the same and the different. The victimology faces a problem when (1) the educational policies and practices of identifying the common past, (2) the identity politics and (3) the policy of memories filled with the unhindered violence of the past, in the reality of our present time, become again (almost unbearable) violent; already in the process of symbolic, new media and identifying construction of that, which, we, in any essentialist interpretation, name the collective identity. The paper also deals with critical analysis of clericalization of educational policies, critical analysis of clericalization of identity politics and critical analysis of clericalization of the remembering policy. In the discursive background of this paper, the view is that social and cultural meanings are not created in things, but originate as a result of our social discourse and discursive practices that we "create" with meaning, i.e. construct the world of meaning.

Key words: education for the culture of peace, ideology of neo-fascism, revenge of the cleronationalism, crisis of politics of citizens' representation in the 21st century

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Goran Bašić, Zlatan Delić, Halima Sofradžija
Univerzitet Linnaeus, Švedska, Univerzitet u
Sarajevu, Univerzitet u Tuzli,
Bosna i Hercegovina

**OBRAZOVANJE ZA KULTURU MIRA KAO
VIKTIMOLOŠKI ODGOVOR NA USPON
IDEOLOGIJA NEOFAŠIZMA**

Sažetak

Fokus rada je na povezivanju različitih (ali međusobno bliskih) metodologija istraživanja izvora i posljedica nasilja. Krećemo se u domenima sociologije ideologije, sociologije vojske i rata, socijalne epistemologije i kritičke viktimologije, s ciljem objedinjavanja tih znanja u jedinstvenu kritičku perspektivu. Rad traga za obuhvatnom kritičkom perspektivom iz koje bi bilo moguće obrazovati dinamičnu terminologiju koja bi mogla poslužiti za preciznu diskurzivnu analizu političkog, diskurzivnog i identitarnog infantilizma i kritiku neofašističkih politika identiteta u kontekstu šire kritike negativnih društvenih, kognitivnih, mentalnih i drugih učinaka na prvi pogled različitih, ali u biti međusobno nadopunjavajućih ideologija neofašizma i neopopulizma. U radu se obrazlaže društvena potreba za kvalitetnijim javnim obrazovanjem značenja političke, medijske i religijske upotrebe i zloupotrebe »identitarnih pojmova« i »identitarne terminologije« tokom posljednjih 27 (ili/i nešto više) godina. Rad se zasniva na kvalitetivnoj metodologiji istraživanja značenja (i političke zloupotrebe) osnovnih pojmova u viktimologiji (kao što su recimo: »globalizacija nasilja« »država«, »državne granice« »klerinacionalizam«, »seklarizam« »politika predstavljanja«, »kultura« (»kulturni identitet«, »kultura sjećanja«, »kultura mira«, »kultura smrti«), »religija«, »povratak religije«, »tradicija«, »vitalni nacionalni interes« itd. Insistira se na odvažnoj kritičkoj analizi povlaštenih strategija političkog apliciranja označiteljskih sistema i mehanizama 'razlikovanja' koji služe kao epistemička osnova za obrazovanja pojmova, terminologije, taksonomija i klasifikacija prema kojima se ljudi dijele na »naše« i »njihove«. Smisao članka je u pozivu na odgovornost svih društvenih aktera prema budućim naraštajima u kontekstu sve uočljivija medijske, ideološke i biopolitičke konkurencija za »status povijesne žrtve« davnih (i sasvim nedavnih) stvarnih i ideoloških ratova koji su se vodili ili se još uvijek vode, zapliću ili raspliću na Balkanu. U osnovi rada je sociološki uvid da je ljudska simbolička djelatnost razumijevanja, označavanja, terminološkog imenovanja i (uvijek povijesno i kontekstualno uslovljenog) interpretiranja naše

ljudske prošlosti i sadašnjosti, nerazdvojna od teorijske prakse (i politike) označavanja i karakteriziranja ratnih i postratnih konflikata. Zaključak je da bi se u normativnoj osnovi obrazovanja koje nam je potrebno u 21. stoljeću trebale nalaziti vrijednosti kao što su istinoljubivost, čovječnost, poštovanje života, nenasilje, solidarnost, pravednost, tolerancija, partnerstvo, uzajamno poštovanje, pravo na razliku itd.

Cilj je stvaranje institucionalnih i intelektualnih uslova za obrazovanje empirijskih i normativnih dimenzija znanja koje bi se mogle suprotstaviti ideologijama neofašizma, i na teorijsko-diskurzivnom, i na praktičnom planu. Ta djelatnost je nerazdvojna od osjetljive »igre konstrukcije i dekonstrukcije identiteta i razlike«, od konstrukcije i dekonstrukcije istog i drugačijeg. U viktimologiji nastaje problem onda kada (1) obrazovne politike i prakse označavanja zajedničke prošlosti, (2) politike identiteta i (3) politike sjećanja koje su ispunjene nesavladanim viskom nasilja iz prošlosti, u stvarnosti naše sadašnjosti ponovo postanu (gotovo nepodnošljivo) nasilne, i to već u procesu simboličke, novomedijske i identitarne konstrukcije onoga što, u bilo kojoj esencijalističkoj interpretaciji, nazivamo kolektivnim identitetom. Rad se također bavi i kritičkom analizom klerikalizacije obrazovnih politika, kritičkom analizom klerikalizacije politika identiteta i kritičkom analizom klerikalizacije politika sjećanja. U diskurzivnoj pozadini ovog rada nalazi se stav da društvena i kulturalna značenja ne nastaju u stvarima, nego nastaju kao posljedica naših društvenih diskursa i diskurzivnih praksi kojima značenjski »stvaramo«, odnosno konstruiramo svijet značenja.

Ključne riječi: obrazovanje za kulturu mira, ideologije neofašizma, osveta klerinacionalizma, kriza politika predstavlja (reprezentacije) građana u 21. Stoljeću

UVOD

Živimo u svijetu prepunom vidljivog i manje vidljivog nasilja. Naša percepcija oblikovana je usponom novih medija komunikacije koji često ne dopuštaju da svijet vidimo na neposredan način ili onakvim kakav je on uistinu. Naše globalno doba obilježava napredak novih medija komunikacije, napredak tehnike, tehnologije, robotike – napredak instrumentalne racionalnosti i naročito onoga što nazivamo tehnoznanošću. Ali izgleda da nema napretka u moralnoj odgovornosti čovječanstva. Nama nedostaju orijentacijska znanja, normativne smjernice za ekonomsko i

političko upravljanje koje bi bilo u službi društva – odnosno u službi ljudi i zajednica a ne u službi šačice moćnika koji upravljaju svijetom u interesu profita. Kapitalizam djeluje tako da privilegira finansijsku moć kapitala te stoga proizvodi ne samo blagostanje za bogate nego i katastrofe koje se mogu mjeriti milionima nedužnih žrtava. Međutim, briga ili dug prema žrtvama ne može se izraziti samo tako da jedino kapitalizam ili njemu suprotstavljene političke režime koje nazivamo totalitarnim, optužimo za sva zla ovoga svijeta. Iz bosanskohercegovačke perspektive često se čini da Srbija i Hrvatska izgleda ni ove tekuće 2017. godine, ne bi imale nikakvih problema da su u ratu protiv bosanskohercegovačkog društva i države, uspjele definitivno podijeliti zemlju i očistiti je od bosanaca i hercegovaca.² Konkurencija za *status žrtve* u stvarnim ili ideološkim ratovima danas je toliko snažna da populizam postaje sve popularniji i zastupljeniji „pogled na svijet“ ali i politički program ksenofobnog djelovanja prema drugima. Ponovo postaju popularne *bipolarne navijačke strasti* koje cijeli svijet nastoje podijeliti na „naše“ i „njihove“. Naravno, pri tome je jasno da smo „mi“ uvijek u pravu, a da su za sve negativno što nam se događa krivi „drugi“ odnosno „oni“. Te strasti toliko su snažne da se često ne vidi da se pravi uzroci zapadanja cijelih naroda u barbarstvo mogu evidentirati već u kvazi-epistemološkim zonama kolektivnog obrazovanja mehanizama klasifikacije ljudskih bića, odnosno u *načinima* na koje djeci i odraslima nastojimo objasniti *našu* prošlost, sadašnjost i budućnost. Na Balkanu se tako časovi vjeronauke, povijesti, istorije ili historije – pa čak i programi takozvanih kulturnih politika identiteta - lako mogu pretvoriti u suptilne ili manje suptilne zamjene za predvojničku obuku i ideološku pripremu za nove *identitarne ratove* koji vjerovatno i nastaju zato što se smatra da su za sve ljudske probleme krivi samo *drugi* a nikada mi sami kao ljudska bića. Rastuća nezaposlenost, nesigurnost i prekarizacija života, doprinose jačanju *neofašističkih ideologija* koje često smatraju da su ratovi legitimni načini rješavanja problema. Čitanje povijesti samo kao povijesti rata, propušta vidjeti život u njegovoj raznovrsnosti i nesvodivosti samo na jednu formu, oblik ili manifestaciju. Sve nepodnošljivije identitarno, predatorsko miješanje srbijanske i hrvatske politike i političara u unutarnje stvari Bosne i Hercegovine, zahtijeva nove istraživačke pristupe. To predatorsko miješanje, na način kako to čine predsjednik Republike Srbije Vučić i predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar Kitarović (a koje se u biti svodi

² Vidjeti recimo, Azra Hromadžić, *Samo Bosne nema*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2017.

na antibosansko nastojanje da se iz javne upotrebe i kolektivne memorije naroda izbriše pridjev bosanski), možda bi trebalo, radi promjene paradigme; odnosno radi pomijeranja fokusa novih kritičkih istraživanja - analizirati o kontekstu mogućnosti sankcioniranja transnacionalne afere *Agrokor* a ne u kontekstu međusobnog identitarnog udaljavanja i međusobnog identitarnog približavanja *četništva* i *ustaštva* preko kičme svih građana. Dok odgovorni intelektualci rade na novim diskurzivnim i novim identitarnim mogućnostima artikulacije i promišljanja postmodernih koncepcija građanstva Evropske unije³, naše balkanske poglavice se decenijama dugo poigravaju sa sudbinama naroda koji traži spas daleko izvan Balkana. *Nova kritička viktinologija* utoliko mora korespondirati sa novim programima *demografske revitalizacije* naših ruralnih i urbanih područja koja su postala gotovo avetijska. Neofašizam želi vratiti ljude u doba vladavine srednjovjekovnih utvara, a da se ne vide zločinačke pljačke javnih dobara. Obrazovne i zdravstvene institucije u Bosni i Hercegovini prve moraju biti spašene od grabežljivih lešinara i primitivaca koji su u ime „zaštite vitalnih nacionalnih interesa“ upropastili javno dobro ove zemlje.

Slovenački sociolog Rastko Močnik tvrdi da je kraj Drugog svjetskog rata bio samo vojna pobjeda. Pobjeđene su bile samo fašističke države i njihove vojske. Ali nije bio pobjeđen fašizam kao povijesna praksa, politička metoda, ideološka mreža i misaoni obrazac. Fašizam je preživio i sada se vraća, pa i tamo gdje je bio pobjeđen. On pokazuje da je ono što stenografski nazivamo „fašizam“ strukturni moment u instalaciji, pa i reprodukciji ovdašnjeg „semi-perifernog kapitalizma“ (R. Močnik, 1998). Neofašizam ima globalne, regionalne i lokalne dimenzije, a postoje i različita tumačenja onoga što podrazumijevamo pod tim terminom. Neofašizam u obliku četništva, na kraju 20. i u drugoj dekadi u 21. stoljeća, predstavlja neskrivenu ubilačku varijantu neofašizma i neofašističke ideologije. Četništvo se iz socijalističke Jugoslavije, uz blagoslov i podršku Srpske pravoslavne crkve, i nakon zadnjeg genocida nad Bošnjacima, prenijelo u 21. stoljeće. Zamaskirano velikosrpskom ideologijom, četništvo predstavlja savremen, moderni/ postmoderni fenomen, te ga je moguće povezati sa neofašizmom. Velikosrpski ideolozi, i nakon presude Haškog tribunala, koji je na temelju forenzički

³ Vidjeti recimo, Sanja Ivić, *Građanstvo evropske unije: ka postmodernoj koncepciji građanstva*, Mediterran, Novi Sad, 2014.

ustanovljivih činjenica utvrdio da se u Srebrenici 1995. dogodio genocid, poriču te činjenice, negirajući da su srpske snage počinile genocid nad Bošnjacima. Imajući sve to u vidu, četništvo, kao oblik neofašističke ideologije i ekstremno destruktivne prakse, može se analizirati kao globalni sociološki fenomen. Pored sociopolitičkih i sociopatoloških dimenzija, četništvo ima snažne ideološke korijene u srpskoj pravoslavnoj mitologiji. Moguće ga je izučavati ne samo u sinhronijskoj nego i u njegovoj dijahronijskoj dimenziji sociološkoj i „antropološkoj dimenziji“ (M. Živković. 2012). Velikosrpska ideologija simbolički preživljava uz pomoć političke instrumentalizacije mita o Kosovskom boju, iz davne 1389. odnosno u formi destruktivne četničke prakse. Riječ je o opasnoj ideologiji i destruktivnoj socijalnoj praksi koja je agresivna i „ubilačka“ (A. Maalouf) prema bližnjim, Drugim. Obuhvatna znanstvena analiza savremenih formi simboličkog i stvarnog djelovanja četništva mogla bi pokazati da se radi o ekstremno destruktivnoj ideologiji koja opstoji u konstalacijama „globalnog rizičnog društva“ (U. Beck). Četnička ideologija, u kontekstu postsocijalističkog normaliziranja anti-fašizma, predstavlja varijantu savremenog neofašizma. Neofašizam, međutim, kao savremeni i nedovoljno istražen fenomen, prevazilazi okvire jednostrano razumljene velikosrpske ideologije. Nakon 1995. godine, kao i ranije, velikosrpska i velikohrvatska ideologija preživljavaju i hrane se na mitološkoj matrici negacije kosmopolitizma i negaciji pluralnog ili projektnog identiteta koji je usmjeren ka budućnosti. Mitovi, stereotipi i predrasude usmjereni su na ratove iz prošlosti, te prijete da ponište znanstveni i svaki drugi napredak prema humanijim društvenim odnosima. Usljed toga dolazi do ozbiljnog krivotvorenja prošlosti i nasilja nad samom društvenom stvarnošću. Četnički neofašizam je u vrlo specifičnim povijesnim i političkim okolnostima, u kombinacijama sa sličnim destruktivnim ideologijama i anticivilizacijskim praksama, doveo do najvećeg zločina u Evropi od kraja Drugog svjetskog rata - genocida nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. U samoj stvarnosti dekonstruirana je ideja, dosta rasprostranjena, da je „fašizam u potpunosti sadržan u svom kraju“ (F. Furet, 1996: 14). Umjesto toga, pokazalo se da nije nastupio kraj fašizma, ni kao ideje, ni kao pokreta, ni kao političke prakse. Fašistička politika i genocidna praksa preživjela je i kraj hladnog rata poprimajući nove i oživljavajući stare simboličke i ubojite forme. Različite manifestacije i forme fašizma, koje su na sceni i u 21. stoljeću, nakon preranog proglašenja „kraja ideologije“ (D. Bell) i nakon genocida u

Bosni i Hercegovini, zbirnim imenom nazivamo *neofašizam*.

Naročito velikosrpski ideolozi nastoje falsificirati povjesne činjenice povezane sa genocidom, masovnim zločinima i teškim povredama ljudskih prava. Zastupnici te ideologije negiraju odgovornost države Srbije i njenih institucija za širenje jezika mržnje i negiranje genocida u Bosni i Hercegovini. Internacionalne inicijative naučnika dokazuju da postoji velika odgovornost države Srbije za rat u Bosni i Hercegovini. U osnovi stvarnog rata protiv Bosne i Hercegovine, i u osnovi planiranja genocida protiv Bosnjaka, nalazilo se najprije simboličko nasilje i snažna medijska propaganda velikosrpske ideologije. Ta ideologija zastupala je program ujedinjenja „svih srba u jednu državu“. Promovirala je krajnje destruktivnu i anticivilizacijsku ideju da zajednički život ljudi u Bosni i Hercegovini nije moguć. Njeni zastupnici i danas to čine javno prakticirajući jezik mržnje, naročito usmjeren protiv Bošnjakinja i Bošnjaka koji su preživjeli genocid. O umiješanosti državnih institucija Srbije u rat protiv Bosne i Hercegovine vode se različiti sporovi, a Haški tribunal nastavlja sa procesima protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića za genocid. Od odgovora na mnoga pitanja povezana sa idejnim osnovama genocida nad Bošnjacima izvršenim u ime Srba u velikoj mjeri ovisi i budućnost Bosne i Hercegovine i njenih ljudi

Da li je moguća kultura mira u nasilnom (nepravdom) svijetu?

Odavno je vidljivo da čovjek za čovjeka nije najviše biće nego često samo instrument za bogaćenje ili instrument za koncentraciju ekonomske i političke moći. Ono transcendentno, *sfera religije – svetog* - također je podložno zloupotrebama. Problem je u tome što ne postoji jedinstveni registar za upotrebu našeg znanja i vjerovanja. U drugoj dekadi 21. stoljeća događaju se različiti oblici socijalne patologije. Tako se, recimo, i ideologije neofašizma, neonacizma i neopopulizma - pojavljuje kao vulgarni odgovori na zagonetku definiranja ili prakticiranja ljudskog kolektivnog identiteta. U ovom radu promišljamo *kulturu mira* kao moguću intelektualni odgovor na uspon ideologija neofašizma i neopopulizma, mada smo svjesni da se i diskursi o kulturi mira mogu izokrenuti u svoju suprotnost pretvarajući se u nove forme ideologije i zamućivanja stvarnosti. *Nacionalizam* se danas pojavljuje kao karikaturni oblik „sekularizirane religije“, dok se sama religija vulgarizira na takav način da njena tamna strana postaje pogonsko gorivo

za nove oblike populizma i primitivizma. Jasno je da i religija ima najmanje dvije strane, pozitivnu i negativnu, i da se u svojoj mnogolikosti ne može označiti kao nedužna u proizvodnji ili objašnjenjima identitarnih konflikata. Međutim, religija, odnosno religije, također se mijenjaju, kao i njihove veze sa politikama identiteta.

Kraj hladnog rata otvorio je krizu političkih i vrijednosnih orijentacija i, naročito, krizu u sferi poimanja prošlosti. Devedesetih godina 20. stoljeća postkomunističke politike identiteta na Balkanu intenzivno se počinju povezivati sa različitim mitološki inspiriranim politikama sjećanja. U isto vrijeme, centralna jugoslavenska Republika, Bosna i Hercegovina, međunarodno priznata suverena država, našla se na udaru militantnog nacionalizma i ubilačkih ideologija neofašizma. Neofašizam nije jednoznačan. U jednom obliku, prepoznatljiv je po svom nadovezivanju na dugu tradiciju četničkog pokreta. Taj pokret se, po svom javnom i demonstrativnom isticanju posebnosti i negiranju univerzalnih humanističkih vrijednosti, povezuje sa Hitlerovim i Musolinijevim fašizmom. U prikrivenim oblicima, neofašizam nije jasno prepoznatljiv, niti istražen. Neofašizam se, po svom imenu, nadovezuje na fašizam, mada neofašistički pokreti ponekad i negiraju tu vezu. „Fašizam se, međutim, javlja kao reakcija posebnog protiv univerzalnog, naroda protiv klase, nacionalnog protiv internacionalnog“ (F. Furet, 1996: 34).

Ljudi i zajednice pogođeni su novim strahovima i neizvjesnostima: „Evropljani zasigurno imaju razloga za strah i zabrinutost. Imaju dobre razloge da strahuju, ali su ti razlozi ponekad neutemeljeni ili barem vrlo dvojbeni“. Prema prvoj procjeni ti strahovi idu u prilog mobilizacijama proisteklim iz politike identiteta koja je u srži novog nacionalizma, kojem svjedočimno u brojnim evropskim zemljama“. ⁴ Ali šta je to nacionalizam? I u čemu se sastoji bolest nacionalizma, separatizma, populizma itd? Nema jednostavnog odgovora na ova pitanja: Kad bi bilo dovoljno samo imenovati da bi se poznavalo, pripisati kompleksnom fenomenu riječ koja završava na „izam“ da bi ga se učinilo znanstvenim objektom, znanost bi svakome bila nadohvat ruke. Fenomen zvan „populistički“ ili „neopopulistički“ možda je i suviše „dobro poznat“ kako ne bi ostao nepoznat. Ako ostane nepoznat, premda se o njemu u javnom prostoru ne prestaje govoriti, to je stoga što je prije svega poznato njegovo

negativno pokazivanje. Oni koji ga globalno prokazuju, antipopulisti s desnice ili s ljevice, najčešće se zadovoljavaju time što ga pretvaraju u patološki fenomen („degradaciju“ ili „izopačenje“ demokracije, primjerice) ili svode na političku figuru „simplicizma“ (svi populistički odgovori su „simplifikatorski“), žaleći se usput, pod prizorom nižih klasa koje masovno glasaju za neopolulističke stranke, na ono što je Wilhelm Reich nazvao „iracionalnošću masa“. Baš ništa nije veće simplificiranje u političkoj borbi, od optuživanja neprijatelja za „izopačen“ i „simplicistički“ duh pripisujući si pritom četverostruki monopol - nad mentalnim zdravljem, vrlinom (demokratskom), racionalnošću i smislom za kompleksnost.⁵

„Zemaljske“ i „nebeske karte“ odavno su pomiješane a čovječanstvo izgleda još uvijek ne umije da nađe adekvatan odgovor za zaustavljanje širenja onoga što nazivamo „politikama straha“ od drugog, stranca. Možda upravo zato ekonomisti uopće ne vole govoriti o *problemima* nego sve probleme veselo proglašavaju izazovima, pretvarajući i ratove u šanse i nove prilike za brzo bogaćenje. Svjetska ekonomija ipak nastavlja diktirati i propisivati znanstvene pravila i metode upotrebe zdravog razuma proširujući domen svoga djelovanja daleko izvan područja ekonomije, čak i na samu *strukturu znanja* o onome što doista *jest* (postoji kao stvarno) i na ono što uopće može biti definirano kao *moguće* ili *poželjno* za jedan svijet poput našega koji je, kako tvrde ekonomisti, prepun šansi za sve samo ih treba prepoznati i brže-bolje iskoristiti tako da se isplati ono što smo poduzeli bez obzira na sve. Sa snagom ekonomijom utrkuju se *religijski revivalizam* i *neopopulizam* koji na temelju svodenja čovjek na (samo jedan) jedini identitet, osiromašuju miroljubive potencijalne cjeline čovječanstva. Za novu ekonomiju znanja čovjek je samo *potrošač*, kao što je i za religije čovjek samo *vjernik* ili *nevjernik* koji nije zaslužio da živi, te stoga treba poduzeti neke adekvatne „mjere“ kako bi se svijet konačno, jednom za svagda, „očistio“ od onih koji kvare našu tobožnju „čistotu“. Budući da je svijet kompleksniji nego prije i neprozirniji, a vjerovatno i opasniji, naročito za one koji misle svojom glavom, ne bi to bila nikakvu utjehu za kritičku viktinologiju ako bismo tvrdili da ni nova ekonomija znanja ni „ponovo probuđene religije“ ne unose mir u naša srca i naše duše. Izgleda da su žrtve ekonomskog i religijskog fundamentalizma **toliko velike da ih niko živ ne bi znao pobrojati niti razlučiti bez imenovanja onih o kojima svakodnevno saznajemo putem**

⁴ Pierre- André Taguieff, *Osveta nacionalizma: neopopulisti i ksenofobi u napadu na Europu*, TIMpress, Zagreb, 2017. str. 7. 8.

⁵ Piere-André Taguieff, *Isto*, str 12.

naših malih velikih ekrana i monitora. Ono što izgleda kao novo nije baš toliko novo. Ponovo postaje vidljivo da živimo u nepravednom i nasilnom svijetu. U svijetu u kome su eksplicitno i implicitno nasilje toliko isprepreteni da ih često ne uspijevamo razlikovati ako pokušamo dublje promisliti o tome kako je uopće moguće da živimo u svijetu u kome postoje velike *ekonomske nejednakosti* i u kome mnoga djeca *protjerana iz svojih domova pate i umiru od gladi*, s tim što je to sada moguće gledati na našim malim ili velikim ekranima na televiziji između sve dužih i dužih reklama koje simboliziraju svu bijedu u duhovno siromaštvo našeg „vrlog novog svijeta“ koji mirne duše nazivamo *globalnim društvom znanja i vještina*. Nova ekonomija znanja koja se preko svake razumne mjere uzda u marketinšku *biopolitiku proizvodnje obaveznog zadovoljstva* i izbjegavanje svake scene od koje bi nas mogao zaboljeti želudac, izgleda ostaje potpuno slijepa za patnje nedužnih žrtava novih identitarnih ratova. Ekonomsko znanje o svijetu u kome živimo nastoji se predstaviti kao globalno znanje, pa ipak, postalo je jasno da se ekonomska globalizacija svijeta zasniva na specifičnom obliku epistemološkog i emocionalnog fundamentalizma jer se svaki oblik znanja i djelovanja bez ostatka želi predstaviti kao *roba* u službi proizvodnje novih i opet novih zadovoljstava. Dok znanje postaje roba, ljudi postaju robovi vlastitog neznanja, infantilizma, pohlepe ili pak robovi tragične egzistencijalne situacije iz koje ne vide nikakvog izlaza ako su bez posla i bez nade. Sam taj pokušaj da *ekonomski diskurs* naprosto preplavi, kolonizira cijelo *polje društvenog* – sadrži neku vrstu nasilja. Specifična forma nasilja sadržana je već u ekonomskom vokabularu koji vrijeme pretvara u novac, prostor u tržište, mišljenje u kalkulaciju a čovjeka u resurs. Nova ekonomija znanja i njen vokabular, ovdje nam služe samo kao primjer funkcioniranja jednog oblika epistemološkog fundamentalizma.

Ako recimo govorimo o „ljudskim resursima“ odmah postaje jasno da koristimo ekonomski vokabular. Ako pak govorimo na taj način da kažemo da određena osoba „dolazi“ recimo iz „reda srpskog naroda“, ili iz „reda hrvatskog naroda“, ili iz „reda bošnjačkog naroda“, ili iz „reda ostalih“ - za većinu ljudi iz bosanskohercegovačkog političkog okruženja koji gledaju televizijske dnevnike, čitaju ovdašnju štampu i političke portale, odmah postaje jasno da upotrebljavamo optičajni identitarni vokabular. Taj vokabular također je nasilan jer unaprijed svrstava ljude u kalupe koje su im pripremile etno-klerikalne politike reprezentacije (predstavljanja) građana. Upotreba takvog vokabulara odražava povlaštenu strategiju političkog klasificiranja

ljudi u određene skupine ili grupe. To je samo jedan mehanizam koji služi za kolektivno političko identificiranje ili kolektivno političko razvrstavanja ljudi. Međutim, to nije i jedini mogući mehanizam po kome je moguće razlikovati ljudska bića. Opasan problem za pojedince i zajednice nastaje onda kada se jedan takav politički mehanizam nametne kao apsolutan, nepromjeljivi, vječni, trajni mehanizam, koji onemogućava svaku drugu politiku identiteta ili politiku razlike. Apsolutiziranje politike identiteta uvijek je povezano sa onim religijskim, jer se i upojedinačeni ljudski individuom obavezno nastoji povezati sa onim apsolutnim ali najčešće samo iz vidokruga jedne religije a skoro nikad iz vidokruga revelacionističkog jedinstva svih objavljenih religija. Mnogi sukobi koji imaju jasne ekonomske razloge i jasne ekonomske posljedice (vidljive i po tome što tajkuni iz ratova izlaze sa ogromnim bogatstvom, dok drugi bivaju ubijeni ili zatvarali u logore i ponižavani), pogrešno bivaju povezani sa religijskim sukobima.

U ovom radu želimo ukazati na činjenicu da je simbolička djelatnost označavanja, razvrstavanja i terminološkog imenovanja ljudi i zajednica, rezultat rada *imaginacije* a ne nekog prirodnog stanja stvari. To je djelatnost koju sociolozi nazivaju *društvenim konstruktivizmom*. Diskurzivna polje ekonomije, politike ili kulture *ne postoje* kao *činjenice prirodne vrste*, nego je ono što nazivamo ekonomijom, politikom ili kulturom rezultat konvencije, dogovora, razgovora. U bosanskohercegovačkom semiološkom okruženju često se događa da se smatra da su etnicitet, nacija, religija i kultura ista stvar. Pod *kulturom* se smatraju samo tradicija i običaji jednog naroda a u toj tradiciji, i u tako shvaćenim običajima, često se veliča rat. Cjelokupno polje kulture nastoji se svesti na pučku ili narodnu kulturu. Tako nastaju različite mitologije o nacionalnim junacima i herojima, dok se potpuno zanemaruju užasi i posljedice ratova. *Kultura mira* na Balkanu predstavlja misaonu imenicu jer našim politikama reprezentacije građana još uvijek dominiraju opskurni likovi iz devedesetih godina 20. stoljeća kada se pjevalo da za jednog „naseg“ treba ubiti stotinu „njihovih“.

Ako cijeli svijet pokušamo svesti samo na jednu dimenziju, recimo na ekonomiju, onda se radi o ekonomskom fundamentalizmu. Ali pored ekonomskog fundamentalizma postoje dakako i mnogi drugi fundamentalizmi. Drugi oblik *simboličkog* ili *diskurzivnog fundamentalizma* koji je direktno povezan sa stvarnim *nasiljem*, može se prepoznati u različitim oblicima nacionalnog, etničkog ili

religijskog fundamentalizma. Ponekad su etnički, nacionalni i religijski fundamentalizmi toliko povezani da ih je praktično vrlo teško razlikovati i razdvajati. *Pitanje identiteta* određene društvene grupe, nacionalne, etničke ili religijske, naročito je zaoštrano u krvavim ratovima iz devedesetih godina dvadesetog stoljeća na Balkanu. Mi se u medijskom i političkom prostoru *konstrukcije kolektivnih identiteta*, na žalost, ni za milimetar nismo odmakli od diskursa o ustašama i četnicima, i izgleda da međusobno razdvajajuće i međusobno povezujuće balkanske politike identiteta imaju krupan identitarni problem sa *esencijalizmom* koji ne znaju riješiti jer se vrte u začaranom krugu nerazumijevanja simboličkih i stvarnih izvora identitarnog nasilja. Pod *esencijalizmom* nazivamo svako stanovište koje smatra da se ljudska bića mogu razdvajati i razlikovati samo prema jednom jedinom kriteriju.

Rasprave koje se bave tim pitanjima odvijaju se u registru različitih politika ili *kultura sjećanja*. Izraz „kultura sjećanja“ predstavlja spornu vrlo sintagmu koja se zasniva na nejasnom miješanju individualne i kolektivne memorije. U filozofiji povijesti se s pravom postavlja pitanje da li je uopće moguće tako nešto kao kolektivna memorija. Jedino živi pojedinci i pojedinke mogu imati sjećanja iz prošlosti. Problem nastaje u trenutku kada se ono što nazivamo sjećanjem nastoji kolektivizirati i proširiti na povijesno dugi period političkog samoodređivanja prema karakteru ulančavajućih ratova na Balkanu.

Žrtve ekonomske eksploatacije prirode i čovjeka vjerovatno nikada neće moći biti pobrojane zbog činjenice što se vrlo mali broj intelektualaca i institucija bavi ekonomskim nasiljem. Svijet kapitalističke konkurencije ne priznaje granice vlastite penetracije u svijet života proizvodeći *sistematско nasilje* koje je često nevidljivo. Instrumentalna racionalnost i želja za pokoravanjem prirode i čovjeka potčinjavaju etiku odgovornosti. Ratovi su odavno normalizirani. U novije vrijeme raskriva se tajnovita veza između rata i biznisa. Mirovne studije maštaju o miru pokušavajući jasno distingvirati stanje rata od stanja mira, ali u 21. stoljeću, koje je započelo u znaku novih ratova i takozvanog „rata protiv terorizma“, to im sve teže polazi za rukom. Ratovi su postali uvrnuti, bestijalni, neljudski, nepredočivi izvan svijeta spektakla. Ne samo zbog njihovog medijskog mijašanja sa politikama spektakla ili zbog toga što upotreba dronova i sve ubojitijih bespilotnih letjelica mijenja samu strukturu i načine vođenja rata, nego prije svega zbog činjenice što se ne vidi dublja isprepletenost i veza između ekonomije, politike i nasilja. Kada je J.

P. Sartre 1936. godine završavao rukopis svoga romana *Mučnina* (a naslov je kasnije, prema sugestiji njegovog izdavača Gastona Galimara promijenjen u *Melanholija*) svijet se još uvijek nije bio suočio sa istinskom mučninom svijeta i užasima Drugog svjetskog rata, njegovim posljedicama i tajnovitim utjecajima na *ubojite politike identiteta* koje će kao u nas na Balkanu ponovo prevladati na kraju druge dekade 21. stoljeća

Humanističke znanosti odavno su na izdisaju a ukoliko i postoje onda se najčešće svode na neobaveznu naraciju koja ne može intervenirati i usmjeriti ljudsko djelovanje ka pokušajima da se umanjí ljudska patnja i poniženje. Ljudi su zarobljeni u svijetu koji ne razumiju. Usprkos svim optičajnim naracijama koje zборе da živimo u globalnom društvu znanja, na svakom koraku vidimo da živimo u vremenu *globalne neosvijštenosti i društvene neodgovornosti*.

Teun A. Van Dijk smatra da teorija ideologije treba biti multidisciplinarna. Također, vjeruje da je to istraživački plan na kojem bi moglo nekoliko stotina znanstvenika raditi još dobar dio godina u sljedećem mileniju. Drugi autori ukazali su na potrebu za *otvaranjem* i rekonstrukcijom društvenih znanosti s obzirom na negativne posljedice neoliberalne globalizacije svijeta. U svom *Manifestu za društvene znanosti* Craig Calhoun i Michel Wieviorka eksplicitno tvrde da „društvene znanosti objelodanjuju ono što nije vidljivo ili ono što je slabo vidljivo“ (...) I pored nužno ograničene instrumentalizacije, društvene znanosti ne mogu biti neoliberalne, osim da zagovaraju vlastito uništenje ili da ističu svoju beskorisnost.⁶

Sociolozi i drugi znanstvenici ukazali su stoga na potrebu za *novim programom rada u društvenim znanostima*. U tom kontekstu, postavljeno je pitanje: kako u društvenim znanostima uopće pojmiti pluralitet pogleda na svijet, a da pritom ne izgubimo osjećaj za postojanje mogućnosti saznanja i razumijevanja skupova vrijednosti koje mogu biti, ili mogu postati, zajedničke cijelom čovječanstvu. Ključni zadatak je da se raskrinka hermeneutički jezik koji se koristi za opisivanje „drugih“ ljudi i grupa koje se u današnjoj društvenoj znanosti samo objekti analize, nasuprot onima koji su subjekti sa punim pravima i opravdanjem, među koje analitičari uključuju i sebe: „Ovde se nalazi jedna neizbežna konfuzija, ili preklapanje,

⁶ Craig Calhoun, Michel Wieviorka, *Manifest za društvene znanosti s komentarima Edgara Morina i Alaina Tourainea*, Timpres, Zagreb, 2017. str. 40.

između ideološkog i epistemološkog: Velikom broju ne-zapadnih naučnika u oblasti društvenih nauka, razlikovanje između političkog, religijskog, i naučnog, ne izgleda sasvim razumljivo i valjano.⁷ Navedeni stavovi postaju naročito aktualni u raspravama iz područja kritike zapadnog imperijalizma kao i u području kritičke viktologije. Problemi povezanosti između realnog neofašizma i ideologija krvi i tla ne odnose samo na neko apstraktno područje filozofskih teorija o nasilju, nego na stvarni svijet, na društvena značenja, funkcije i učinke naših pogleda na svijet.

Teorijskim pokušajima da se analizira destruktivnost Prvog i Drugog svjetskog rata pripada i ponovno oživljavanje antropoloških promišljanja odmah po svršetku svakog od njih. Nakon Prvog svjetskog rata bile su popularne antropologija Maxa Schelera (1874-1928) i antropološki orijentirana studija Oswalda Spenglera *Propast Zapada*; poslije 1945. povećalo se zanimanje za antropologiju Arnolda Gehlena i Helmutha Plessnera kao i za biologiju odnosno zoologiju ponašanja Konrada Lorenza. Uz sve je konjunktura antropologije - kako primjećuje Jochen Hörisch - upadljivo to što one same sebe razumiju kao izraz orijentacijske krize. Kada toliko zazivana velika cjelina završi u ruševinama upravo u onoj mjeri u kojoj ju se zazivalo, tada ljudi imaju razloga razmisliti šta su učinili. Tako razmišlja Max Scheler u svojem 1928. godine objavljenom klasičnom antropološkom djelu *Položaj čovjeka u kosmosu*: "Mi ne posjedujemo jedinstvenu ideju o čovjeku. Sve veće mnoštvo posebnih znanosti koje se bave čovjekom mnogo više skriva ... čovjekovu bit nego što bi je rasvijetljavalo ... Tako se može reći da ni u jedno doba u povijesti čovjek samome sebi nije postao toliko problematičan kao u naše".⁸ Schelerova knjiga objavljena je 1928. godine. Autor je umro iste godine.

Pokušavajući objasniti fenomen ulančavanja ratova, nakon još jednog rata, koji je buktao 50 godina nakon završetka Drugog svjetskog rata, Keith Daubt je u knjizi *Sociologija nakon Bosne*, napisao: „Da li sociologija može egzistirati kao validna nauka o društvu, ako ignorira jednu, možda čak, najalarmantniju i najtežu temu svog vremena?“...Bosna se suprotstavlja sociologiji. Težina Bosne, dugotrajna patnja i nezamisliva bol koju su doživjeli njeni ljudi, možda su preteški da bi ih

konvencionalna sociologija pojmla. Drugim riječima sociologija više nema privilegiranu poziciju *vis-a-vis* Bosne. Bosna sociologiju unižava. Ipak, Bosna je postala tema u kojoj sociologija mora sama riskirati. Ako, kao što je sada slučaj, sociologija nije u stanju objasniti događaje u Bosni, onda horizonti sociološkog znanja trebaju biti preispitani i prošireni. Ako se u tome ne uspije, onda će slabosti sociologije biti otkrivene i pojavit će se mogućnosti za njezin razvoj. Sociologija bi trebala riskirati sa ovim vlastitim iskustvom dekonstrukcije i okrenuti se njegovim posljedicama.⁹ Pitane je međutim da li je profesor Keith Daubt pogriješio već u svojoj osnovnoj dijagnozi, iskazanoj u fusnoti, da umjesto o „genocidu“ govori o *sociocidu* - „ubijanju društva“. Ako posmatramo bosanskohercegovačko (postgenocidno) društvo možemo doći do vrlo zapanjujućih uvida. Međutim, na temelju neposrednog promatranja nećemo vidjeti da je društvo ubijeno. Upravo suprotno, društvo vri, ili gotovo da „kuha“, mada je metafora bosanskog lonca potpuno izlizana: u svakom slučaju, buka je velika - društvo živi svoj život, ma koliko to čudno zvučalo. U Bosni i Herecegovini nikada ranije nije postojao ovoliko veliki broj benzinskih pumpi (crpki); privatnih fakulteta; sportskih kladionica; nikada nije postojao ovoliko veliki broj parlamenata i ovoliko veliki broj političara za koje, bez obzira šta oni inače govorili i koliko se međusobno svađali, ne možemo pouzdabno ustvrditi da li su oni na vlasti ili su u opoziciji. Toliko silnih najava o različitim referendumima u bosanskohercegovačkom entitetu „rs“ i toliko pozivanja na entitetski patriotizam predstavlja vrlo zanimljiv patološki, ali i institucionalni fenomen. Afere sa revizirskim izvještajima u entitetu „rs“, slično aferi sa revizorskim izvještajima vezanim za *Agrokor*, ne znače samo kolaps balkanskih forenzičkih računovodstava, nego i koleps cijele paradigme „nove ekonomije znanja“ u koju se svi, i bivši ljevičari i neofašisti - zaklinju kao u svetinju.

U ovom tekstu ćemo tvrditi da se odgovornost za opće blagostanje i sigurnost ljudi i zajednica ne može postići samo pomoću logike *instrumentalne racionalnosti* usmjerene recimo isključivo na ekonomiju znanja, na proizvodnju i potrošnju nekog komercijalno poželjnog proizvoda. Ekonomija bi trebala biti u službi ljudi i zajednica, odnosno u službi društva, a ne da se društvo svodi na ekonomiju i špekulativnu trgovinu. Politika bi trebala biti u službi društva, a ne da se društvo svodi na politiku. Danas se izgleda cijela politika svodi na politiku identiteta, i to prilično lošu politiku identiteta. Izvori nasilja vjerovatno se nalaze u

⁷ *Kako otvoriti društvene nauke. Izveštaj Gulbenkijanove komisije za restrukturisanje društvenih nauka* (predsjedavajući: Immanuel Wallerstein), CID, Podgorica, 1997. str. 109.

⁸ Scheler, M.: *Položaj čovjeka u kosmosu*, „Veselin Masleša“, Logos, Sarajevo, 1987.

⁹ Daubt, K. *Sociologija nakon Bosne*, Baybook, Sarajevo, 2003. str. 7-8

tim lošim politikama identiteta, što bi trebalo detaljnije objasniti. Izgleda da nigdje više nema mira pa mira nema ni u ljudskim srcima. Unatoč tome što psiholozi uporno govore i pišu o *zadovoljstvu*, druga dekada 21. stoljeća približava se svom kraju u znaku sveopćeg nezadovoljstva i nepovjerenja ljudi u institucije i optičajne politike identiteta.

Ako je istina da živimo u globalnom društvu i - štaviše - ako težimo prema globalnom društvu znanja, onda se ukupni društveni razvoj treba zasnivati na kritičkoj samorefleksiji znanosti. Komunikacija i međusobno razumijevanje — i to kao društveno opravdana upotreba znanja i komunikacije koja se odvija između velikog broja znanstvenika različitih orijentacija i drugih aktera — predstavlja uslov razumijevanja općeg blagostanja i sigurnosti. To, također, znači da savremena znanost nije ni blizu sigurnim tvrdnjama iz domena mehanicističkog svjetonazora za kojega se smatralo da ima racionalan odgovora na sva pitanja ljudske egzistencije. Savremena znanost ne obećava apsolutnu sigurnost i potpunu kontrolu događaja, te je i sama ovisna o slučaju (kontingenciji), neodređenosti i relativnosti. Međutim, činjenica da u društvenom životu čovjeka nema trajne sigurnosti, ne znači da znanstvenici u svim oblastima *načelo neizvjesnosti* trebaju uzdići na razinu općeg regulativnog principa znanosti. Civilizacijski i kulturni prosperitet ne može se prepoznati samo u novim tehnološkim postignućima znanosti. Sami po sebi, oni nisu donijeli ni mir, ni blagostanje, ni sigurnost. Uz pomoć nove ekonomije znanja i njenog imperativa da se sve vrijednosti moraju pretvoriti u cijene, biopolitika obaveznog zadovoljstva postala je reglativno načelo života savremenog čovjeka. Budući da ljudski život ne može biti sazdan samo od niza samougađajućih zadovoljstava - jer je to naprosto infantilno i pomisliti — biopolitika obaveznog zadovoljstva trebala bi biti korigirana diskursima koji govore o odgovornosti čovjeka za život drugog čovjeka. Znanstveni pogled, vrijedan tog imena, ne može biti ograničen samo na metodološki individualizam, na egoistički definirane ciljeve stalne proizvodnje zadovoljstava. Društvene znanosti koje doista žele postati društveno odgovorne trebale bi poticati hrabrost i odgovornost da bi moralom zajedničke mudrosti bilo moguće prepoznati smisao razumijevanja različitosti života kao univerzalne vrijednosti.¹⁰

Druga opasnost (koja je naročito vidljiva u Republici Srbiji, Republici srpskoj i Republici Hrvatskoj, a pod utjecajem užeg i šireg

okruženja i na prostoru bivše Republike Bosne i Hercegovine koja je nakon 1995. godine ostavljena u amanet Visokom predstavniku Ujedinjenih nacija), predstavlja metodološki nacionalizam. „Društvene su znanosti dugo bile monopol malog dijela svijeta i uglavnom su se razvijale u analitičkom okviru nacionalne države i njezinih međunarodnih produžetaka. No danas one postoje u cijelom svijetu s mnoštvom istraživača, nastavnika i studenata, one su globalizirane i istodobno se uče misliti globalno, nadilaziti „metodološki nacionalizam“ koji je tako rado kritizirao nedavno preminuli njemački sociolog Ulrich Beck“.¹¹

Nema blagostanja i sigurnosti bez osiguranja javnog dobra (eng. *public good*; njem. *Das öffentliche Gut*), vrijednosti koje su od općeg značaja za cijelo društvo, a danas i za cijelo čovječanstvo. Nema mogućnosti ostvarivanja općeg dobra bez poticanja kritičnog mišljenja; bez inteligentne *demokratizacije društva* i prilagođavanja institucija istinskim ljudskim potrebama. Društveno blagostanje i sigurnost države, najbolje se mogu potaknuti spajanjem znanja i odgovornosti; ulaganjem u znanost i obrazovanje; ohrabriranjem istinskih vrijednosti, te razvojem građanskih i političkih sloboda i vrlina. »Iskustva „neposredne povijesti“, bila ona zapadna, istočnoeuropska, japanska ili islamska, uče nas da moramo dospjeti do *nove kritičke svijesti*, a to je nemoguće bez bitne promjene u poimanju *obrazovanja*. Ono je od ključne važnosti jer se upravo preko njega prelamaju kako smisleni i opravdani tako i besmisleni i štetni kulturni konstrukti identiteta«.¹² Bit blagostanja može se razumjeti kao refleksivni i moralni preobražaj života ljudi, a ne isključivo, kao hiperkomercijalno poticanje novih potreba. Hiperkomercijalizam podrazumijeva nesklonost političkim akcijama, građanskim vrijednostima i protivtržišnim aktivnostima; a potrošnju, klasnu nejednakost i takozvani „individualizam“ smatra prirodnim i dobronamjernim. Pretjerani egoizam, pohlepa, gramzivost, nedostatak empatije za one koji pate (emocionalna nepismenost) može se, međutim, posmatrati i kao društveno konstruiran, a ne prirodni oblik ljudskog ponašanja.¹³

Kulturu možemo ukratko odrediti kao način života pojedinaca i naroda. Međutim, takvo određenje nije dovoljno da bismo objasnili raznolikost značenja pojma kulture. Sociolozi

¹⁰ Delić, Z. *Sociologija*, Off-Set, Tuzla 2010

¹¹ Craig Calhoun, Michel Wieviorka, *Manifest za društvene znanosti s komentarima Edgara Morina i Alaina Tourainea*, Timpres, Zagreb, 2017. str. 8. 9.

¹² Kalanj, R.: *Ibid*, str. 58.

¹³ Delić, Z. *Sociologija*, Off-Set, Tuzla, 2010

kulture, etnolozi, etnografi i drugi, koji su, u konkretnim sredinama, proučavali značenja kulture, predložili su različite definicije kulture. U teoriji kažemo, naprimjer, da kulturu karakterizira visok stupanj posebnosti, samosvijesti i odnosa prema drugom i drugačijem. Jednoobraznost i kultura međusobno se isključuju. Kultura se može ocjenjivati prema načinu na koji rješavamo izazove s kojima smo, kao ljudska bića, suočeni. Ona se prepoznaje u djelima u kojima se očituju naše aktivnosti. Kultura, međutim, dobiva nova, globalna značenja. Utjecaj tehnološke znanosti na različite kulture i jezike, te odnos različitih kultura prema znanosti, predmet je sporova. Upravo se od društvenih znanosti, očekuje da pomognu u rekontekstualizaciji i redeskrpciji mnogih interkulturalnih problema savremenih društava. Naročito onih koja su zahvaćena integrativnim procesima globalizacije, kao i onih koja se, na bilo koji način, *isključuju* iz tih procesa. Globalizacija (kulturalna, ekonomska, politička ...), pokazuje da su savremena društva opterećena kulturološkim nerazumijevanjem međusobnih sličnosti i razlika, ali i velikim ekonomskim *nejednakostima*. Znanost, kao i obrazovanje - izvan društvenog i kulturnog konteksta - stoga jednostavno nisu mogući. Sociolozi tvrde da čovječanstvo gradi svoju budućnost putem različitih mehanizama dvaju istodobnih procesa: *integracije* i *dezintegracije*. Oni su, ponajprije, vidljivi u znanstvenom, kulturnom i političkom diskursu o „*globalizaciji*“ (U. Beck). To znači da se u savremenom svijetu odvijaju procesi kulturne entropije, i da s jedne strane prijete dezintegracija brojnih i raznolikih kultura, ali da se, istovremeno, odvijaju i procesi znanstveno posredovanog homogeniziranja kulture. Znanost, ponajprije pomoću tehnike, oblikuje i postvaruje kulturu, dok se raznolikost kultura opire monokulturnom imperijalizmu znanosti. Rasprave oko *značenja kulture* – koje se tiču i multikulturalnih istraživanja znanosti - pokazuje da znanost ne može ostati izolirana od različitih kulturnih utjecaja. Ekonomisti naprimjer uviđaju važnost kulture za organizaciono ponašanje i ukupni razvoj i prosperitet društva. O obrazovanju govorimo kao o *kulturnom kapitalu*: ulaganje u ljude proizvodi dobit, baš kao i ulaganje u strojeve. Takav pristup, koji vodi računa da je znanost sastavno dio kulture jednog društva, nazivamo *obuhvatnim pristupom razvoju*.¹⁴

Znanost je ljudski proizvod, ima društvenu osnovu i može se primjenjivati samo unutar određenog kulturno oblikovanog društvenog konteksta. Većina znanstvenika slaže se da država mora biti uključena u osiguranje

kvalitetnog osnovnog obrazovanja, pravnih okvira, infrastrukture i nekih elemenata socijalne „sigurnosne mreže“. Pod utjecajem globalnih (alterglobalističkih) društvenih pokreta, sve glasnjiji postaju zahtjevi za regulacijom tržišne konkurencije, za usmjeravanjem poslovanja razvojnih banaka, kao i zahtjevi za obuzdavanjem utjecaja priljeva industrije na *okoliš*. Znanost, obrazovanje i kultura trebaju se usmjeriti prema unapređenju *kulture mira, zdravlja i očuvanju prirodnog okoliša*, jednako kao što treba da doprinose poučavanju stručnim znanjima i vještinama. Razumijevanje višestrukih utjecaja - koji postoje između znanosti, obrazovanja i kulture - suočava nas sa mnogim socijalno-epistemološkim, institucionalnim i strukturalnim dilemama. Međutim, upravo je znanost koja teži uspostavljanju globalnog društva znanja najpozvanija da, kao partner u dijalogu, zajedno sa drugim društvenim institucijama i društvenim pokretima, proširuje vidike i time stvara nove mogućnosti za društveni i kulturni razvoj čovječanstva.

Neadekvatna razina kvalifikacija i pismenosti u nekim zemljama EU odnosi se na oko 20-30 odsto mladih — što je veoma ozbiljna situacija u svijetu u kome mogućnosti zapošljavanja polukvalificiranih i nekvalificiranih fizičkih radnika praktično nestaje. Djeca kojima je na raspolaganju manji broj spoznajnih mogućnosti (nedostatak dobrog obrazovanja) i kulturnih utjecaja (neposjećivanje pozorišta i nedostatak razgovora o pitanjima kulture) od samog početka su u nepovoljnijem položaju koji se kasnije dalje pogoršava. Obrazovna politika, kulturna politika, demografska politika, socijalna politika, sigurnosna politika i imigracijska politika, dobivaju nova značenja u kontekstu globalizacije i proširenja EU. Problemima multikulturalizma ili kulturnog relativizma, moguće je pristupiti na popularnoj (populističkoj) razini, ili uz pomoć ozbiljne literature.¹⁵ Posljedice djelovanja neofašističkih i separatističkih pokreta, koji u drugom desetljeću 21. stoljeća, ponovo bujaju, reaktualiziraju literaturu iz područja multikulturalizma i kritičke viktimologije koja povezuje uzroke i posljedice političkog i ekonomskog nasilja. Kultura, multikulturalizam, kulturna politika, politika identiteta, očuvanje nacionalnog, etničkog, religijskog ili kulturnog identiteta — to su optičajni izrazi koji se često pogrešno koriste. Nedopustivo je izjednačavati nacionalni, etnički, religijski i kulturni identitet. „Retardirajući“ mediji u bosanskohercegovačkom okruženju već

¹⁴ Delić, Z. Sociologija, Off-Set, tuzla, 2010.

¹⁵ Giddens, E.: *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, 2009. str. 156

odavno brkaju pridjeve „srpski“ i „srbijanski“ zamagljujući time državne granice na Drini. Isti ti mediji narode nazivaju „korpusima“ kao da i danas traje rat. Uloga kritičke viktimologije i bliskih studija, može biti vrlo korisna za odgovorno promišljanje mnogih procesa koji su povezani sa zloupotrebom identitarnih izraza i sa privatizacijskim pljačkama.¹⁶ Neki autori su ranije smatrali da budućnost multikulturalizma može zavisiti od toga da li će vlade biti u stanju da svoje građane uvjere da su koristi od multikulturalizma velike. Neuspjeh u sprovođenju politike multikulturalizma i danas vodi nepovjerenju između dijelova stanovništva koje se različito opisuje. Na prostorima bivše Jugoslavije probleme multikulturalizma, kulturnog relativizma, kulture mira i rastućeg neofašizma, trebalo bi analizirati iz kritičke perspektive i u specifičnom kontekstu sagledavanja i evaluacije posljedica zločinačkih politika „humanog preseljavanja naroda“, ali i u kontekstima socijalnih posljedica genocida kao i u novim, nedovoljno raskrivenim, nedovoljno istraženim, okolnostima vršenja velikih privatizacijskih pljački koje se vjerovatno kriju i iza velikih transnacionalnih afera poput *Agrokora*. Problem je i u tome što smo još uvijek suočeni sa neofašističkim, zločinačkim politikama identiteta, kao krajnjim oblicima izopačenja politike i političkog uopće, a da se ne pritom još uvijek ne vide strukturalne, institucionalne i stranačke trans-državne veze između predatorskih politika identiteta i predatorskih ortakačkih ekonomija koje su opustošile prostore bivše zajedničke države. Društvene znanosti, pa ni kritička viktimologija, ne mogu u prvobitnoj intenciji ponuditi konkretna politička rješenja za probleme kojima se bave i koje analiziraju. Društvene znanosti nude kompleksne instrumente i oblike refleksije za drugačije sagledavanje problema koji su pogrešno postavljeni ili nisu adekvatno objašnjeni. Kultura mira treba bi biti iznova sagledana kao mogući odgovor na uspon neofašističkih ideologija. Politički i ratni zločini počinjeni u ratu trebali bi se sagledavati i u kontekstu mogućnosti obrazovanja nove kriminologije - novih načina sagledavanja i sankcioniranja postratnih privatizacijskih zločina. Čini se da se radi o istim ili srodnim institucionalnim strukturama koje su omogućile povezivanje političkog i ekonomskog nasilja u registar istih predatorskih politika koje imaju isto ime ili isti predznak kao drugo ime na nasilje prema ljudima koje nominalno predstavljaju.

¹⁶ Vidjeti recimo, Zoran Stojiljković, *Srbija u lavirintu tranzicije: ogledi iz političke sociologije savremenog društva*, glasnik, Beograd, 2011.

Reference

Azra Hromadžić, *Samo Bosne nema*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2017.

Sanja Ivić, *Građanstvo evropske unije: ka postmodernoj koncepciji građanstva*, Mediterran, Novi Sad, 2014.

Pierre- André Taguieff, *Osveta nacionalizma: neopopulisti i ksenofobi u napadu na Europu*, TIMpress, zagreb, 2017.

Craig Calhoun, Michel Wieviorka, *Manifest za društvene znanosti s komentariima Edgara Morina i Alaina Tourainea*, Timpress, Zagreb, 2017.

Scheler, M.: *Položaj čovjeka u kosmosu*, „Veselin Masleša“, Logos, Sarajevo, 1987.

Daubt, K. *Sociologija nakon Bosne*, Baybook, Sarajevo, 2003.

Delić, Z. *Sociologija*, Off-Set, Tuzla 2010

Giddens, E.: *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, 2009.

Zoran Stojiljković, *Srbija u lavirintu tranzicije: ogledi iz političke sociologije savremenog društva*, glasnik, Beograd, 2011.

Kako otvoriti društvene nauke,; Izveštaj Gulbenkijanove komisije za restrukturisanje društvenih nauka (predsjedavajući: Immanuel Wallerstein), CID, Podgorica, 1997. str. 109.

Akademik Miodrag N. Simović, sudac Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, redovni profesor Pravnog fakulteta u Banjoj Luci, dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, strani član Ruske akademije prirodnih nauka i aktivni član Europske akademije znanosti i umjetnosti Dragan Jovašević, redovni profesor Pravnog fakulteta u Nišu, Republika Srbija
Docent Marina M. Simović, sekretar Ombudsmena za djecu Republike Srpske i docent Pravnog fakulteta "Apeiron", Univerziteta u Banja Luci

DJECA KAO ŽRTVE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA U MODERANOM KRIVIČNOM ZAKONU (ŠVEDSKA, AUSTRIJA, NJEMAČKA I RUSKA FEDERACIJA)

Sažetak

Među najopasnijim oblicima i oblicima manifestacije nasilne kriminalnosti svakako su nasilna djela usmjerena protiv seksualnog integriteta drugih osoba. To su seksualni delikti, među kojima, po njihovu značenju, prirodi, obilježjima i posljedicama, možemo izdvojiti kaznena djela seksualnog zlostavljanja za koje su propisane stroge kazne u svim suvremenim kaznenim zakonima. Sva suvremena kaznena zakonodavstva (uključujući zakonodavstvo Austrije, Savezne Republike Njemačke, Kraljevine Švedske i Ruske Federacije) razlikuju brojne oblike i vrste seksualnog zlostavljanja, ovisno o kriterijima njihove klasifikacije. Među njima posebno su naglašeni akti seksualnog zlostavljanja djece. Standardi kaznene i pravne zaštite djece, definisani u Konvenciji o zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja postali su dio nacionalnog pravnog poretka ratifikacijom Konvencije. Ovaj se rad bavi pojmom, obilježjima i elementima kaznenih djela seksualnog nasilja u švedskom, austrijskom, njemačkom i ruskom zakonu, u kojem se karakteristika djeteta pojavljuje kao element njihova bića.

Ključne riječi: seksualna sloboda, nasilje, dijete, zakon, kazneno djelo.

Academician Miodrag N. Simović, Judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka, Corresponding Member of the Academy of Sciences and Art of Bosnia and Herzegovina, Foreign Member of the Russian Academy of Natural Sciences and Active Member of the European Academy of Sciences and Arts
Dragan Jovašević, Full Professor of the Faculty of Law, Niš, the Republic of Serbia
Assistant Professor Marina M. Simović, Secretary of the Ombudsman for Children of Republika Srpska and Assistant Professor of the Faculty of Law of „Apeiron“ University in Banja Luka

CHILD AS A VICTIM OF SEXUAL ABUSE IN MODERN CRIMINAL LAW (SWEDEN, AUSTRIA, GERMANY AND RUSSIAN FEDERATION)

Abstract

Among the most dangerous forms and forms of manifestation of violent criminality are certainly violent acts directed against the sexual integrity of other persons. These are sexual delicts, among which, by their significance, nature, characteristics and consequences, we may single out criminal offenses of sexual abuse for which severe punishments are prescribed in all modern criminal laws. All modern criminal legislations (including the legislation of Austria, the Federal Republic of Germany, the Kingdom of Sweden and the Russian Federation) distinguish numerous forms and kinds of sexual abuse, depending on the criteria for their classification. Among them, the acts of child sexual abuse are specially emphasized. The standards of criminal and legal protection of children set out in the Convention on the Protection of Children from Sexual Abuse and Sexual Exploitation have become a part of the national legal order by ratifying it. This paper deals with the term, characteristics and elements of the criminal offenses of sexual violence in Swedish, Austrian, German and Russian law, in which the feature of a child appears as an element of their being.

Key words: sexual freedom, violence, child, law, criminal offence.

INTRODUCTORY REMARKS

In the structure of classical crime criminal offences of sexual violence (sexual delicts) may be separated by its nature, character, significance, the extent and intensity of caused consequences and the attitude of the social environment. Numerous modern criminal laws, including the Criminal Code of the Republic of Austria, the Kingdom of Sweden, the Federal Republic of Germany and the Russian Federation, know many different forms and kinds of criminal offenses against sexual freedom (sexual self-determination). These offences gain special ponderosity and significance when a child appears as a victim - a person up to 14 years of age.

CRIMINAL CODE OF THE KINGDOM OF SWEDEN

The Criminal Code of the Kingdom of Sweden has been passed down in 1962 since when it was amended several times. The Code, which entered into force in 1965, prescribes several criminal offenses against the sexual freedom and sexual integrity in head six, called "Sexual crimes". Special protection of juveniles is provided through several special criminal offenses in basic, privileged or qualified form (Beljaev, Kuznetsova, 2001: 54-62).

The Code explicitly stipulated that a person up to 14 years of age is considered a child. Unlike modern laws (codes) which list criminal offenses, this one is about unnamed criminal offenses as well as a special legal nomotechnics (where the institutes of a special part of criminal law are primarily prescribed), and only then the institutes of the general part of criminal law (which is not inherent to the continental legal system).

Down in the text we shall analyze the term and characteristics of criminal offences violating or endangering sexual integrity and self-determination of children (sexual freedom – freedom of a human as a passive subject to decide on entering into sexual intercourses or satisfying sexual instinct in another way).

Article 1 of the Criminal Code of Sweden stipulates a crime which consists of use of force or threat or exposure to immediate danger in order to force another person to sexual intercourse or sexual act which corresponds to it. In doing so, the Code explicitly states that the use of the condition of weakness (helplessness – physical or psychological) of a passive subject is equalized

with use of force. A sentence of two to six years of imprisonment is prescribed for this offence.

Less serious, privileged form of this offence for which a sentence of up to four years of imprisonment is stipulated exists only if a character, scope and intensity of applied force was such that, depending on the concrete circumstances, it may be qualified as »less serious violence«. When the issue is about force which is »more« or »less« serious, it is a factual question which the court decides upon in each concrete case on the basis of all objective and subjective circumstances of committed crime and personality of active and passive subject. When determining the punishment in this case, the court is obliged to apply legally prescribed circumstances like: a) whether violence involved a danger to life of a passive subject, b) intensity of applied force or threat, c) scope and intensity of caused injuries or illness and d) degree of brutality and ruthlessness of perpetrator of the offence (Wong, 2013: 178-181).

If the case is about a person who has committed several criminal offences of sexual violence in concurrence (or in recidivism) the law prescribes more severe sentence of imprisonment from four to ten years.

Article 2 of the Criminal Code prescribes a sentence of imprisonment for at most two years in case the perpetrator commits illicit sexual relations or a comparable sexual act with passive subject contrary to his or her will, without use of force (or abuse of his or her dependent state). If the perpetrator at this occasion exhibited a particular ruthlessness (persistence) when committing the offence, a sentenced of imprisonment for at least six months and at most four years shall be imposed (Sellin, Rothman, 1999: 115-116).

Article 3 2 of the Criminal Code provides for a criminal offence for which a sentence of imprisonment for at most two years is prescribed. This crime commits a person who induces another person to engage in a sexual violence. The action of provocation has a character of an independent act of execution and not the form of complicity. The crime is done by the very moment of induction, provocation, regardless of whether under the influence of this action the induced person directly applied sexual violence against the third person.

The same sentence is prescribed for a person who engages into sexual act with a person whom he or she wrongfully considers (where he or she is mistaken) to be helpless,

incapable for providing resistance or is suffering from a mental disturbance. More severe form of this crime, for which a sentence of imprisonment for at least six months and at most six years is prescribed, exists if the perpetrator has exhibited particular degree of ruthlessness which significantly deviates from the common level, when taking the action of execution in any legally prescribed forms of this crime (Wennberg, Bogdan, 2000: 175-177).

Article 4 of Swedish law prescribes a sentence of imprisonment for at most four years for a crime of incest (even though the Code does not call it that way). The offence is done by a person who engages in a sexual act (sexual intercourse) with someone under eighteen years of age and who is that person's offspring or for whose upbringing he or she is responsible, or for whose care or supervision he or she is responsible by decision of a public authority. In case of commission of such a crime, where an age gap between a perpetrator and passive subject is "small" (and in case when such boundary exists – it constitutes a factual issue which the court deals in each concrete case taking into account all the circumstances of objective and subjective character), criminal prosecution is not taken *ex officio* unless general interest is involved (Jareborg, 1987: 159-161).

If, at the time of the commission of the act of execution of the incest, the perpetrator has manifested a special degree of ruthlessness, then a sentence of imprisonment for at least two and at most eight years is prescribed.

When making novelties to the 1994 Criminal Code, the incrimination set out in Article 5 was deleted.

Criminal offence of sexual violence is set out in Article 6. The incriminated action here is also incest since the crime consists in sexual intercourse of perpetrator with his or her own child or offspring (i.e. first line blood relative). A sentence of imprisonment for at most two years shall be imposed for this offence, and sentence of imprisonment for at most one year shall be imposed in case of sexual intercourse between brother and sister, i.e. second degree linear descendant (Stromhalm, 1981: 221).

Article 7 of the Criminal Code incriminates unallowed sexual act. The offence consists of touching of another person under 15 years of age by way the perpetrator induces or satisfies his or her sexual instinct or induces this person to participate in unallowed sexual acts. This offence has two forms of expression. These are: a) touching (physical contact with any part

of the body) of another person under fifteen years of age in a way in which a perpetrator provokes or satisfies his or her sexual instinct and b) induction of a person under fifteen years of age to participate in unallowed sexual acts. Sentence of imprisonment for at most two years shall be imposed for this crime.

In case of commission of such crime, where an age gap between a perpetrator and passive subject is »small« (and when such boundary exists, it constitutes a factual issue which the court deals in each concrete case taking into account all the circumstances of objective and subjective character), criminal prosecution is not taken *ex officio* unless general interest is involved.

It is interesting that this criminal offence exists in two more cases: 1) if a person between 15 and 18 years of age is induced to participate in the production of pornographic pictures with explicit sexual acts by coercion, seduction or influence and 2) if a passive subject is induced or enabled to do unallowed sexual acts by words or deeds by which a sense of propriety in the sphere of sexual intercourse is flagrantly violated (Wong, 2013: 184).

Article 8 stipulates that a person who promotes or helps another person to exercise sexual acts with a third person or promote, induces or enables prostitution by giving his premises for use shall be sentenced to imprisonment for at most four years. Complicity acts of provocation and helping in relation to prostitution are here provided as individual acts of commission of a criminal offence. That means that only by taking these actions, the crime has been committed, regardless of whether a passive subject was able to involve in prostitution at all.

Article 9 of the Criminal Code provides for criminal responsibility and punishment for a person who commits several criminal offences in concurrence which are directed to execution or provocation of prostitution or help in doing it. For this act the Code stipulates sentence of imprisonment for at least two and at most six years.

The next criminal offence is prescribed under Article 10 of the Criminal Code. For this crime is prescribed (for the first time) sentence to fine or sentence of imprisonment for at most six months (alternatively) for a person who obtains or tries to obtain casual sexual relations with minor, by promising or giving recompense or other compensation (of property or non-property character – for example narcotics etc.). This is the first time Swedish legislator stipulates responsibility and punishment for attempted criminal offence of sexual character

with minor. It is logical because in other cases the attempt is punishable under legal definition considering the kind and amount of prescribed sentence for committed crime (Sellin, Rothman, 1999: 187).

In Article 11 of the Code the legislator points out to conditions for existence of guilt of perpetrators of sexual delicts since it seeks existence of intention of the perpetrators in time of taking the action of execution. That intention has to include the conscience of the perpetrator about all significant elements of the criminal offence, especially the conscience about the capacity of a passive subject and his or her age.

And finally, Article 12 of the Code, which has common character, provides for that provisions on criminal liability and punishment shall apply to all the crimes stipulated in a group of criminal offences known as "Sexual crimes" and their perpetrators: for preparation, attempt, agreement (conspiracy) or complicity and specially for joining of several persons in their commission, by which these actions are explicitly foreseen as punishable (Wennberg, Bogdan, 2000: 189).

CRIMINAL OFFENCES IN THE LAW OF AUSTRIA

IN a similar manner criminal and legal protection of sexual freedom of children is provided for in the 1974 Penal Code of the Republic of Austria with a whole line of amendments of 4 November 2013. These criminal offences are prescribed under separate Chapter – Chapter 10 which is named »Criminal offences against sexual integrity and self-determination«. Amongst 21 criminal offences of this kind (which belong to the scope of sexual criminality), special protection of minors is provided through several special criminal offences in general or qualified form. In doing so, the Code explicitly determined a minor as a person of under 14 years of age (Article 74 paragraph 1 of the Penal Code).

These are the following incriminations (Foregger, Serini, 1989: 34-35): (1) grievous sexual abuse of underage minors – Article 206 of the Penal Code, (2) sexual abuse of underage minors – Article 207 of the Penal Code, (3) pornographic depictions of minors – Article 207a of the Penal Code, (4) sexual abuse of juveniles – Article 207b of the Penal Code, (5) sexual acts with persons under 16 years of age – Article 208 of the Penal Code, (6) provocation of minors to sexual intercourse – Article 208a of the Penal Code, (6) incest –

Article 211, (8) abuse of authority – Article 212 of the Penal Code, (9) induction to sexual intercourse – Article 213 of the Penal Code, (10) payment of contact with a minor for the purpose of sexual intercourse – Article 214 of the Penal Code, (11) leading to prostitution – Article 215 and (12) promotion of prostitution and pornographic performances of minors – Article 215a of the Penal Code.

In the continuation of the Paper we will analyze the term and characteristics of criminal offences violating or endangering gender (sexual) integrity and self-determination (sexual freedom – freedom of a human as a passive subject to make a decision regarding entering into sexual intercourses or satisfying his or her sexual instinct in another way).

The first criminal offence of this kind is called »grievous sexual abuse of underage minors«. It is prescribed under provision of Article 206 of the Penal Code (Kienapfel, Schmoller, 2009: 168). The crime consists of sexual relation (intercourse – illicit sexual relations) or other sexual act with a minor or induction or enabling of sexual intercourses or other sexual acts of minor in order to arouse or satisfy himself or a third party. For the existence of crime, in addition to direct action of illicit sexual relations or a sexual act equivalent to it of perpetrator with minor, the action of complicity – provocation (induction) or enabling (help) in commission of illicit sexual relations or other sexual act with minor, i.e. if minor performs these acts on himself, under condition he thereby provokes (arouses) or satisfies sexual instinct of a third person, may also be punishable.

Penalty prescribed for this crime is imprisonment for a term of between one to ten years. But, the Code foresees one special element which excludes punishment of perpetrator of such crime – if a passive subject is a person under the age of thirteen. This explicit legal possibility is prescribed in case the following cumulative requirements have been met: 1) if a difference in age between the perpetrator and victim is not more than three years which is factual issue established in each concrete case, 2) if the crime was committed in a short period of time and 3) if grievous bodily harm or death of a woman is not caused.

In addition to basic one, this crime has two forms of expression characterized as grievous. The first grievous form of crime, for which a sentence of imprisonment for a term of between five to fifteen years is prescribed, exists if grievous consequence occurred due to commission of a basic crime (crime qualified with grievous consequence) in relation to which

the perpetrator acts with negligence. This grievous result may appear as: grievous bodily injury of a victim, pregnancy of minor female person and grievous sufferings of a victim which are result of long-term commission of crime. Second grievous form of this crime, for which a sentence of imprisonment for a term between ten to twenty years or imprisonment for life is prescribed, exists if the basic crime results in death of a minor – a victim of sexual abuse, due to its commission.

Sexual abuse of underage minors is another criminal offence in Austrian criminal law prescribed under Penal Code. This is secondary, subsidiary criminal offence since it punishes performance of sexual acts with minor, and also of those which are not included in previous criminal offence or inciting of minor to perform these acts on him to arouse of satisfy the perpetrator or a third party. Accordingly, existence and legal qualification of this act depends on criminal offence set out in Article 206 of the Penal Code. The offense is punishable by imprisonment for a term of between six months to five years. But, the perpetrator shall not be punished if these three cumulative requirements have been met: 1) if the offender is not more than four years older than the underage minor, 2) that the act does not result either in grievous bodily harm or the death of the passive subject and 3) if the victim is not under twelve years of age.

This offence has two grievous, qualified forms. The first form for which a sentence of imprisonment for a term of between five to fifteen years exists if due to performed act of commission of the basic offense results in negligent grievous bodily injury. The most grievous offence of this kind exists if committed act results in the death of the victim for which a sentence of imprisonment for a term of between ten to twenty years or imprisonment for life is prescribed.

Use of a minor for pornography and pornographic depictions is newly introduced criminal offence in Article 207a of the Penal Code. The basis for this incrimination lies in ratified international documents of universal and regional character which are implemented in domestic legislation. According to the exact words of the Code (paragraph 4) pornography understands: (1) realistic images of sexual acts performed on a minor or by such minor on himself, on another person or with an animal, (2) realistic depictions of an event performed with a minor which create the impression that they involve a sexual act performed on such minor or by the minor on himself, on another person or with an animal, (3) realistic depictions of a sexual act or of an event with

minors with elderly persons or of the genitals or public region of such minors, provided such depictions focus on these parts of the body which are meant to sexually arouse the observers and 4) video material which creates the impression that these are realistic recordings.

This criminal offence consists of production, offering, procurement, transfers, presentation or making available pornographic depictions of minors in any other way to other persons. Sentence prescribed for this offence is imprisonment for a term of between six and three years. But, this criminal offence does not exist if someone makes or possesses pornographic depictions or other video material which leave the impression of realistic recordings of a minor if their consent was obtained and or if it is for his personal use, provided no risk of dissemination (of making it available to undefined individuals in any way) of such material.

Privileged form of offence for which sentence of imprisonment for a term of two years is prescribed does not exist in the following two cases: a) if the perpetrator procures (or gets into possession in any other way) or possesses pornographic depictions of older minor and b) if the perpetrator accesses on the internet to appropriate pornographic sites with recordings of minors.

This criminal offence has two forms qualified as grievous for which grievous punishments are prescribed. The first one for which a sentence of imprisonment for a term of between six months to five years is prescribed is committed by a person who produces, imports, exports or transports pornographic recordings of minors for the purpose of their distribution and making them available for undefined number of persons or for financial gain. Second, more grievous form of this offence for which a sentence of imprisonment for a term of between one and ten years is prescribed exists in the following cases: (1) if the offence was committed by an criminal organization, (2) if particularly grievous harm is caused to the minor due to basic offence (which is depicted in such pornographic material), (3) if the perpetrator uses severe violence to force a minor to participate in making (recording) of pornographic material and (4) if the life of the minor is intentionally endangered or is a result of gross negligence.

Article 207b of the Penal Code prescribes an offence under the name »Sexual abuse of juveniles«. This is an offence committed by a person performing sexual acts with minor between 14 and 16 years of age or if this

person entices the minor to commit sexual acts with the offender, on himself, with a third person or of a third person with him. A sentence of imprisonment for a term of one year or a fine of up to 360 daily amounts is prescribed for this offence. This is an offence to abuse a person under eighteen by taking advantage of his or her mental maturity and capability to comprehend the significance of sexual acts in which he or she participates.

The offence has two grievous forms for which a sentence of imprisonment for a term of up to three years is prescribed. The first grievous form is when the act of commission of basic offence is taken at a special manner – by taking advantage of an exploitative situation of a victim. A victim is a person between 14 and 16 years of age. When “exploitative” situation of a victim which has to be known to the perpetrator of the offence exists and what it consists of – constitutes a factual issue which the court resolves in each individual case. Second grievous form of this offence is directed towards a victim – a minor between 16 and 18 years of age. It exists when a person entices a victim to commit a sexual act with the offender or a third person by offering a financial reward for the act.

Sexual acts with persons under 16 years of age are criminal offence prescribed under Article 208 of the Penal Code. This offence understands commission of a sexual act with person from 14 to 16 years of age in order to sexually arouse or satisfy himself or a third party by which the moral, psychological development or health of minor, with whose upbringing, education or supervision he is charged, is likely to be endangered. For this offence a sentence of imprisonment for a term of up to three years is prescribed. However, the perpetrator of this act shall not be punished if he is not more than four years older than the victim (passive subject). If the case is only about inciting a minor between 14 and 16 years of age to perform illicit sexual relations or sexual intercourse or other sexual act with intention to sexually satisfy the offender or a third party, the issue is about an offence for which a sentence of imprisonment for a term of up to two years is prescribed.

Inciting to sexual intercourse with a minor set out in Article 208a of the Penal Code is an offence for which a sentence of imprisonment for a term of up to two years is prescribed. It exists if an offender performs a contact with a minor in order to commit illicit sexual relations or other sexual act, in the following manner: a) throughout telecommunication means by using computer systems and b) by fraud (leading or keeping in illicit sexual relations) of a victim –

with the intention to schedule, propose or agree on personal meeting with the offender. However, the offender shall not be punished if he voluntarily withdraws from taken action and informs competent authorities about it before they initiate or start criminal proceedings.

Less serious form of this offence for which a sentence of imprisonment for a term of up to one year or a fine of 360 daily amounts is prescribed, exists in case the offender performs a contact with minor with intention to commit a criminal offence using a minor for pornography or pornographic show.

Incest from Article 211 of the Penal Code consists of illicit sexual relations (sexual intercourse) with linear blood relative and the sentence of imprisonment for a term of up to one year is prescribed for it. Participant at this offence under 19 years of age, who was incited (provoked) by the offender shall not be punished, i.e. shall not be considered as necessary co-perpetrator of this act. If the case is about illicit sexual relations between brother and sister, the law prescribed a sentence of imprisonment for a term of up to six months. More grievous form of this offence, for which a sentence of imprisonment for a term of up to three years is prescribed, exists if illicit sexual relations are committed by linear descendants – parents and offspring (child).

A criminal offence of abuse of authority is prescribed in Article 212 of the Penal Code and sentence of imprisonment for up to three years is prescribed for it. Depending on the capacity of the offender who abuses his authority (relationship) towards the victim – a minor, we can differ two basic forms of this offence. The first basic form of the offence exists when a person performs a sexual act on a minor or provokes (incites) him or allows (enables) him to perform it on himself or a third party with a purpose of sexual excitement or satisfaction by abusing his authority: a) on a minor with whom he or she is in blood relationship, who is adoptee, stepchild or protégée and b) on a minor who is under the education, training or supervision of the offender. The second basic form which consists in previously mentioned actions may be committed by a specific person abusing its authority in relation to a minor whom he is trusted, and those are the following persons: a) a doctor, psychologist, clinical psychologist, psychotherapist, health or religious personnel, b) a person employed in an educational institution and c) an official.

Incite to a sexual intercourse (Triffterer, 1994: 278-280) set out in Article 213 of the Penal Code consists of procuring a minor to commit a sexual intercourse with other party by abusing a position of authority which the offender has in

relation to that person. A sentence of imprisonment for up to three years is prescribed for this offence. The action of procuring is provided as independent act of commission, and not as form of complicity. This means that the offence is done by sole influence to the will of a minor to commit a sexual contact with a third party regardless of whether such contact in the concrete case has really been achieved. More grievous form of this offence for which a sentence of imprisonment for a term of between six months and five years is prescribed, exists if the act of commission was taken by an offender with intention to obtain a financial gain for himself or another person. Such intention of the offender has to exist in a time when the action was taken, but it does not have to be achieved in each case. On the other hand, it qualifies a direct intent as a form of the offender's guilt.

Charging for a contact with a minor for the purpose of having sexual intercourse is a criminal offence set out in Article 214 of the Penal Code for which a sentence of imprisonment for a term of between six months to five years is prescribed. The offence consists of affecting a minor for personal rapprochement with another person with the aim of having sexual intercourse for the purpose of obtaining thereby a financial gain of the offender or other party. Incriminated act in this case is leading of a minor into prostitution.

Leading of a minor to prostitution under Article 215 of the Penal Code exists when an offender takes different actions to lead (provoke – affect the will in sense of creation or making of a decision) a minor into prostitution. A sentence of imprisonment for up to two years is prescribed for this offence.

The last criminal offence which achieves criminal and legal protection of sexual integrity of a minor in Austrian criminal legislation is prescribed under Article 215a of the Penal Code (Ritter, 2002: 189-190). The offence is named "Promotion of Prostitution and Pornographic Performances of Minors". For the basic form of this offence a sentence of imprisonment for a term of between six months to five years is prescribed. This offence consists in leading a minor into prostitution or participation in making of pornographic material, offering of minor or mediation in participating of a minor in such purposes or in using a minor for making pornographic material with intention of obtaining of financial gain for himself or another. This offence exists even if the case is about a minor who voluntarily entered into prostitution.

More grievous form of this offence for which a sentence of imprisonment for up to ten years is prescribed exists in the following cases: a) if the action is taken by a criminal gang, b) if the offence is committed by use of severe violence and c) if the offence is committed in such a way to endanger the life of the minor intentionally or causes other severe consequences to the minor.

However, the Code also prescribes two less serious privileged forms of this offence. The first such offence, for which a sentence of imprisonment for up to one year is prescribed, exists if committed by a person who watches pornographic performance knowing that older minor participates in it. The sentence of imprisonment for up to two years is provided for the second privileged form of this offence which consists of conscious watching of pornographic performance in which a younger minor participates which the offender has to know (it has to be covered by his intent).

CRIMINAL OFFENCES IN GERMAN LAW

Criminal Code of the Federal Republic of Germany¹⁷ of March 10, 1987, with numerous amendments, provides for in a special manner, in a separate Chapter – Chapter Thirteen, increased criminal and legal protection of children (persons of up to 14 years of age – Article 19 of the Criminal Code) from various forms and kinds of sexual violence. This Chapter is named »Offences against sexual freedom (sexual self-determination)«¹⁸. Special protection of children is provided through numerous different forms of detection of criminal offences in their basic, privileged or qualified form.

These are the following incriminations: (1) child abuse – Article 176 of the Criminal Code, (2) aggravated child abuse – Article 176a of the Criminal Code, (3) child abuse causing death – Article 176b of the Criminal Code and (4) rape – Article 177 of the Criminal Code.

In the continuation of this Paper we shall analyze the term and characteristics of criminal offences violating or endangering sexual integrity and self-determination of children (sexual freedom – freedom of a human as a

¹⁷ Strafgesetzbuch - StGB was passed in 1871 (RGL.S.127) since what time it was amended several times (<https://en.wikipedia.org/wiki/Strafgesetzbuch>).

¹⁸ Neubekanntmachung des StGB idF der Bek.v.10.3.1987. (BGBl.I.S. 945,1160 in der seit 1.1.1999. geltenden Fassung).

passive subject to decide on entering into sexual intercourses or satisfaction of sexual instincts in another way).

Sexual abuse of children is a criminal offence provided in Article 176 of the Criminal Code. The offence consists of induction of a person under 14 years of age (child) to engage in sexual activity with the aim of satisfaction of his sexual instinct or allowing the child to engage in such activity with the offender or a third person. The action of commission of this offence is coercion – any form of affecting the will of a child to accept to engage in sexual activity with himself or with the offender or a third person. Accordingly, the aim of affection of will of a child is to induce him or her to engage in sexual activity with the aim of satisfying his or her sexual instinct or sexual instinct of the offender or a third person. Prescribed sentence for this offence is imprisonment for six months to ten years.

Aggravated form of this offence, for which a sentence of imprisonment of not less than one year is prescribed, exists if the action of commission is taken in especially serious cases. These are circumstances that exists in time and at a place of taking the action of coercion of a minor, which by its intensity overcome its usual scope, intensity, time of duration and level of caused consequences to passive subject. That might be, for example, use of extensive force, severe humiliation, especially cruel manner of commission of the offence etc.

There are two less serious forms of this criminal offence for which a sentence of imprisonment from three months to five years. The first such offence understands engagement in sexual activity with a child or inducing a child to engage in such activities. The action of inducement is taken in a specific manner by presenting written materials, presenting of pornographic illustrations or other materials of such content, by broadcasting of audio records of pornographic content or other story by which a person under 14 years is induced, affected to agree to engage in sexual intercourse with the offender or a third person. The second form of this kind of offence consists of coercion or promise to supply a child to a third person for commission of a sexual activity or agreement to commit such activity with such person. The attempt of this offence is punishable under explicit provision of the law.

Article 176a of the Criminal Code provides a criminal offence »aggravated child abuse«. A person who was convicted of sexual delicts (special returnee) shall be punished with

sentence of imprisonment of not less than one year if he or she recommitted a criminal offence of sexual child abuse before the expiry of five years from his served, expired or pardoned punishment. This is, actually, a qualified form of previous criminal offence committed by a special returnee at a time before expiry of five years from the last conviction for the same criminal offence.

The offence has several forms qualified as aggravated for which more severe punishments are prescribed. The first aggravated form of this offence, for which a sentence of imprisonment of not less than two years is prescribed, exists if a person over 18 years of age – special returnee – recommits sexual abuse of children under the following circumstances: a) if performs sexual intercourse with the child of up to 14 years of age, or allows them to be performed on himself by the child, b) if coerces a child of up to 14 years of age to perform sexual activities with a third party or allows a third party to perform these activities on a child, c) if sexual activity with a child is committed by more than one person or d) if by taken sexual activity a child is placed in danger of serious injury or substantial impairment of physical or emotional development of child. Accordingly, in the first three cases the issue is about an offence which is qualified as special circumstances which have to be encompassed by the intent of the offender, while in the fourth case this offence is qualified by a severe consequence as a result of negligence of the offender and has to be in cause-effect relationship with commission of the main offence.

The same sentence is envisaged if a person who has taken the following actions as principal or secondary participant: a) commits sexual activities or allows them to be performed with a child of up to 14 years of age, b) coerces a child to perform sexual activities with a third person or allows a third person to engage in such activities with a child and c) performs sexual activities before a child of up to 14 years of age or coerces such person to perform sexual activities in front of the offender.

When the issue is about sexual abuse of a child of up to 14 years of age in less severe cases, prescribed sentence is imprisonment from three months to five years. Less severe cases constitute factual issue which the court determines in each concrete case. If a child was caused serious sufferings and pain by the offence, the issue is about a qualified form of offence for which a sentence of imprisonment from one to ten years is prescribed.

And finally, sentence of imprisonment of not less than five years may be imposed to the perpetrator of this criminal offence if a child of up to 14 years of age is seriously physically abused or placed in a concrete, direct danger of death, by this offence – sexual activity or coercion to sexual activity.

Criminal offence of child abuse causing death with death as consequence is set out in Article 176b of Criminal Code (Ebert, 2003: 218-220). This offence understands inconsiderate causing of death of a child by taking the action of commission of the offences under Articles 176 (child abuse) and 176a of the Criminal Code (aggravated child abuse). Aggravated consequence, which is a result of conscious negligence due to taken actions referring to commission of stated criminal offences, appears as basis for imposing of sentence of imprisonment of not less than ten years or imprisonment for life.

Rape as criminal offence is prescribed under Article 177 of the Criminal Code. It consists of coercing of another person to suffer sexual acts by the offender or a third person by use of force or threat of imminent danger to life or limb or exploiting a situation in which the victim is unprotected. This is the most aggravated form of sexual violence where coercion over sexual freedom of a passive subject is applied in a specific manner: a) by use of force (physical or psychological, absolute or compulsive, which has to be irremovable in concrete conditions), b) by use of qualified threat (announcing evil which consists in announcing to passive subject he would be killed) or c) by use of the state of helplessness of the passive subject (a state in which he is without protection or not able to offer adequate protection of sexual freedom). A sentence of imprisonment of not less than one year is prescribed for this offence.

The offence has two aggravated forms of expression. The first one is the following case: a) when the offence is committed in specially humiliating circumstances for a victim and b) when the offence is committed by more than one person (group rape) where all these persons have to participate in both actions – action of coercion and sexual action.

Sentence of imprisonment for not less than two years is prescribed for this offence.

Second aggravated form of this offence exists in the following cases: a) when the offender carries guns (cold or firearms), dangerous weapons or other instrument or mean for the purpose of overcoming the resistance of a victim, when committing the offence of

coercion, and b) when by the offence – used force – causes danger from severe consequences for the victim's health out of negligence.

Sentence of imprisonment of not less than three years is prescribed for this offence.

CRIMINAL OFFENCES IN RUSSIAN LAW

The Criminal Code of the Russian Federation¹⁹ adopted on 24 May 1996 replaced previous socialist Soviet criminal legislation. The Code that entered into force on 1 March 1997 has been amended several times up to now. In a separate Chapter no. Eighteen under the title "Crimes against sexual Inviolability and Sexual Freedom of the Person" prescribes several crimes against sexual freedom and sexual integrity. Special protection of minors is provided through several special crimes in their basic, privileged and qualified form. The Code itself has explicitly determined a child as a person of up to 14 years of age.

These are the following incriminations: (1) rape – Article 131, (2) violent sexual actions – Article 132, (3) compulsion to perform sexual actions – Article 133, (4) illicit sexual relations or other sexual actions with a person who has not reached 16 years of age – Article 134 and (5) depraved actions – Article 135.

Rape (Fedosova, Skuratova, 2005: 92) as basic crime against sexual freedom and sexual integrity under Article 131 of the Criminal Code consists of sexual relations with the use of violence or with the threat of its use against a victim or other persons close to him or her or in taking advantage of the victim's helpless condition. Sentence of imprisonment for a term between three to six years is prescribed for this crime.

The crime has three qualified forms. The first aggravated form of the crime, for which a sentence of imprisonment for a term of between four to ten years is prescribed, exists in the following cases: (1) if the crime was committed by a group of persons, a group of persons by previous agreement or by an organized group, (2) if the crime was committed under the threat of murder or infliction of grave injury, or committed with heightened cruelty towards the victim or to

¹⁹ Уголовный кодекс Российской Федерации, от 13.06.1996 n 63-ФЗ (ред. от 17.04.2017). (www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699).

other persons and (3) if due to taken action of execution a victim entails the infection with a venereal disease.

The second aggravated form of this crime exists if it: 1) is against a juvenile, 2) intentionally (by negligence) grave injuries are inflicted to the victim by use of cruelty with the purpose of defeating the victim's resistance or 3) inflicted a victim with HIV infection or other grave consequence. Sentence of imprisonment for a term from eight to fifteen years or deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a period of 20 years with limitation of freedom for a term of up to two years, is prescribed for this crime.

The third aggravated form of this crime exists if: 1) entailing, by negligence, the death of the victim and 2) the crime was committed against a victim who obviously has not reached 14 years of age. In this case prescribed sentence is imprisonment for a term from twelve to twenty years with or without limitation of freedom for a term of up to two years. In case when as perpetrator of this crime appears a special returnee, a person who has already been validly convicted for such crime, he or she shall be punished with more severe sentence – sentence of imprisonment for a term from 15 to 20 years with deprivation of the right to perform certain jobs and activities for a period of 20 years or a life imprisonment.

A crime prescribed under Article 132 of the Criminal Code is «violent sexual action». The crime consists of commission of pederasty, lesbianism or any other sexual actions with the use of violence or with the threat of its use against the victim or against other person or against the helpless person. Prescribed sentence for this crime is imprisonment for a term between three to six years.

The crime has three qualified forms of expression (Fedesova, Skuratova, 2005: 93). The first aggravated form of this crime exists if the action was committed: (1) by a group of persons, a group of persons by previous agreement, or an organized group, (2) with the threat of murder or the infliction of grave injury of a victim or with heightened cruelty or (3) entailing the infection of the victim with a venereal disease of man – a victim. Prescribed sentence for this crime is imprisonment for a term of between four and ten years with or without limitation of freedom for a term of up to two years.

The second aggravated form of this offence exists if it was committed against a juvenile or inflicted intentionally a grave injury to the victim or infection of the victim with HIV virus or other

grave consequence. Prescribed sentence for this offence is imprisonment for a term of from eight to 15 years with or without deprivation of performing certain jobs or activities for the period of 20 years or limitation of freedom for up to two years.

The third qualified form of this offence exists in the following two cases: 1) if the offence is committed against a juvenile who has not reached 14 years of age which the offender should have known in a time of committing the offence and (2) if death of the victim entailed due to the offence. Prescribed sentence for this offence is imprisonment for a term of between 12 to 20 years with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a period of 20 years of limitation of freedom for up to two years (Rarog, 2008: 139).

If the perpetrator of this offence is a special returnee, prescribed sentence is imprisonment for a term of between 15 to 20 years with deprivation of the right to perform certain jobs and activities for a period of up to 20 years or life imprisonment.

Compulsion to sexual intercourse is a criminal offence set out in Article 133 of the Criminal Code (Rarog, 2008: 101-103). The offence consists of compulsion to enter in sexual intercourse, sodomy, lesbianism or other sexual actions by means of blackmail, threat of destruction, damage or taking of property, or with the use of material or any other dependence of the victim from the offender. Prescribed sentence for this offence is fine of 120.000 roubles or fine in the amount of a wage or other income of convicted person for a period of up to one year, or 400 hours of compulsory work or two years of collective work or one year of heavy work or sentence of imprisonment for a term of up to one year.

If some of legally prescribed actions of commission of this offence is taken against a juvenile, it understands an aggravated form of this offence for which a sentence of forced labor for a period of up to five years, with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a period of up to three years, is prescribed.

Illicit sexual relations or other sexual activities with a person who has not reached 16 years of age under Article 134 of the Criminal Code consists of illicit sexual relations or other sexual activities committed by a person who has reached 18 years of age with a person who has not reached 16 years of age (Rarog, 2008: 103-106). Prescribed sentence for this offence is 470 hours of compulsory work, restraint of liberty for a term of up to four years

or a compulsory work for a term of up to four years, with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to three years. In case the offender and a victim enter into marriage after the offence had been committed, the law provides the possibility of an offender to be released of his sentence, due to lack of social danger.

The first aggravated form of this offence consists in committing pederasty or lesbianism with a person who has not reached 16 years of age, for which prescribed sentence is compulsory work for a term of up to five years with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to three years, or imprisonment for a term of up to six years.

The second aggravated form of this offence exists if the offence was committed against a person who has not reached 14 years of age where qualification circumstance represents the age of passive subject. Prescribed sentence for this offence is imprisonment for a term of between three to ten years with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 15 years and restraint of liberty for a term of up to two years. If a perpetrator of this offence is a special returnee (a person who has previously been convicted of sexual crimes), he or she shall be punished with sentence of imprisonment for a term of between 15 to 20 years, with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 20 years, or life imprisonment.

The third qualified form of this offence exists if it is committed against two or more persons. Prescribed sentence for this offence is imprisonment for a term of between eight to 15 years, with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 20 years.

The fourth aggravated form of this offence exists if it is committed by a group of persons upon previous agreement or by an organized group. Prescribed sentence for this offence is imprisonment for a term of between 12 to 20 years, with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 20 years, or restraint of liberty for a term of up to two years.

Sexual abuse (Fedosova, Skuratova, 2005: 94) is a criminal offence set out in Article 135 of the Criminal Code for which a sentence of 470 hours of compulsory work, imprisonment for a term of up to three years, heavy work for a term of up to five years with or without deprivation of the right to perform certain jobs

or activities for a term of up to three years, is prescribed. It consists in performing obscene activities by a person who has reached 18 years of age over a person who has not reached 16 years of age. It is important here that the action of commission is taken without use of violence. If age gap between the offender and a victim is less than four years, the offender shall not be punished.

This last sexual crime over children has three forms of expression qualified as aggravated.

The first aggravated form of this offence exists if it was committed against a victim between 12 and 14 years of age. Prescribed sentence for this crime is imprisonment for a term of between three to eight years with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 15 years, or restraint of liberty for a term of up to two years. If this offence is committed by a special returnee, prescribed sentence is imprisonment for a term of between 10 to 15 years with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 20 years.

If the offence is committed against two or more persons it constitutes a second aggravated form of this offence for which a sentence of imprisonment for a term of up to 15 years with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 20 years, is prescribed.

The third aggravated form of this offence exists if it is committed by a group of persons upon their previous consent or by an organized group. Prescribed sentence for this offence is imprisonment for a term of between seven to 15 years with or without deprivation of the right to perform certain jobs or activities for a term of up to 20 years or restraint of liberty for a term of up to two years.

CONCLUSION

These are criminal offences causing special attention not only of legal theory and court case-law, but also of general public (citizens). A mere attack on a victim whose sexual freedom, as well as freedom to decide has been diminished to a significant extent (or even excluded due to insufficient mental maturity), constitutes an extremely aggravated criminal offence punishable with severe sentences. When a basic offence is committed in a special manner (by use of force or threat, in a specially violent or humiliating manner) or by a returnee (a person who has already been convicted for

a sexual crime of the same kind) or by more than one person, the offence is qualified as aggravated with more severe punishment.

Criminal offences of such kind are familiar to many other modern criminal codes with almost identical characteristics. Establishment and correct legal qualification of objective and subjective circumstances of committed criminal offence and of personality of its perpetrator, or a victim in each concrete case should enable the court to reach a correct conclusion on existence and qualification of some of listed forms of criminal offences of sexual violation against a child.

LITERATURE

- Бельяев, С.С., Кузьнецова, Н.Ф. (2001). *Уголовный кодекс Швеции*. Санкт - Петербург: "Юрид. центр Пресс".
- Борзенкова, Г. Н., Комиссарова, В. С. (2002). *Курс советского уголовного права. В 5 т. Тома 3-5*. Москва: ИКД Зерцало.
- Brush, M. (196 8). *Comments the Swedish Penal code of 1965*. Duke Law Journal, Vol. 67.
- Ebert, U. (2003). *Strafrecht, Besonderer teil, 2. Auflage*. Heidelberg.
- Федосова, И., Скуратова, И. (2005). *Уголовный кодекс Российской Федерации*. Москва: Гарант.
- Forregger, E., Serini, E. (1989). *Strafgesetzbuch StGB, 9. Auflage*. Wien: Manzsche Verlag.
- Fuchs, F. (2008). *Österreichisches Strafrecht. Allgemeiner Teil I. 7. Auflage*. Wien/New York: Springer.
- Jareborg, N. (1987). *Scandinavian Studies in Law*. Uppsala: University of Uppsala.
- Kienapfel, D., Schmoller, K. (2009). *Studienbuch Strafrecht, Besonderer teil*, Wien: Manzsche Verlag.
- Рарог, А.И. (ред.) (2001). *Российское уголовное право. Особенная часть*. Москва: Ексмо.
- Рарог, А.И. (2005). *Уголовное право России - Части Общая и Особенная - Курс лекций*. Москва: Ексмо.
- Рарог, А.И. (2008). *Учебник по уголовному праву*. Москва: Ексмо.
- Рарог, А.И. (2009). *Уголовное право России, Общая часть*. Москва: Ексмо.
- Ritter, T. (2002). *Lehrbuch des Österreichischen Strafrecht*. Wien.
- Roxin, C. (2006). *Strafrecht. Allgemeiner Teil I: Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre, 4. Auflage*. München: C.H. Beck.
- Seiler, S. (2012). *Strafrecht Allgemeiner Teil II, Strafen und Maßnahme*. 5. Auflage. Wien: Verlag Österreich.
- Sellin, T., Rothman, F. (1999). *Penal Code (Brottsbalk)*. London: Sweet and Maxwell.
- Stratenwerth, G., Kuhlen, L. (2011). *Strafrecht. Allgemeiner Teil. 6. Auflage*. München: Vahlen.
- Stromhalm, S. (1981). *An Introduction to Swedish Law*. New York: Springer.
- Triffterer, O. (1994). *Österreichisches Strafrecht, allgemeiner Teil*. Wien, New York: Springer.
- Wennberg, S., Bogdan, M. (2000). *Swedish Law in the New Millennium*, Stockholm: Svensk Juristtdning.
- [Wessels, J.](#), [Beulke, W.](#) (2012). *Strafrecht. Allgemeiner Teil: Die Straftat und ihr Aufbau. 42. Auflage*. Heidelberg: C.F. Müller.
- Wong, C. (2013). *Chapter 6 of the Swedish Penal Code*. Lund University.
- Здравомыслова, Б.В. (1996). *Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть*. Москва.

SAŽETAK / ABSTRACT
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Prof.dr.sc. Ljiljana Mikšaj-Todorović,
University of Zagreb, Department of
Criminology, Faculty of Education and
Rehabilitation Sciences,
Prof.dr.sc. Irena Cajner Mraović, University of
Zagreb, Croatian Studies,
Mag.edu.soc. Mag.soc. Nikolina Nemeć,
Assistant, University of Zagreb, Croatian
Studies
Mag.edu.soc. Mag.soc. Barbara Prprović,
Assistant University of Zagreb, Croatian
Studies

**VIOLENT VICTIMIZATION OF ELDERLY
PEOPLE
IN CROATIA**

Violence against the elderly is one of the challenges faced by contemporary society, whose real number is unknown. In 1991, the Council of Europe launched a study illustrating that violence against old citizens was more widespread than assumed, and a big problem is a dark figure caused by not reporting victimization of the elderly. This paper analyses the increasing trends of violent criminality against elderly people in the Republic of Croatia. Resolved cases of missing elderly persons often lead to new information on violence against them, which otherwise would not be known. Because of that, the paper presents the results of the Croatian project on this issue.

Key words : violence, victimization, elderly people, Croatia

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Prof.dr. Ljiljana Mikšaj-Todorović,
Sveučilište u Zagrebu, Odjel za kriminologiju,
Fakultet za edukacijsko-rehabilitacijske nauke,
Prof.dr. Irena Cajner Mraović, Sveučilište u
Zagrebu, Hrvatski studiji,
Mag.edu.soc. mag.soc. Nikolina Nemeć,
asistent, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji
Mag.edu.soc. mag.soc. Barbara Prprović,
asistent Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji

**NASILNA VIKTIMIZCIJA STARIJIH OSOBA
U HRVATSKOJ**

Nasilje nad starijim osobama jedan je od izazova savremenog društva čiji je stvarni broj nepoznat. Vijeće Europe je 1991. godine pokrenulo istraživanje koje je pokazalo da je nasilje nad starijim građanima rasprostranjenije nego što se pretpostavlja, a veliki problem je tamni broj koji je uzrokovan neprijavlivanjem viktimizacije starijih osoba. U ovom radu se analiziraju sve veći trendovi nasilnog kriminaliteta prema starijima u Republici Hrvatskoj. Riješeni slučajevi nestalih starijih osoba često dovode do novih informacija o nasilju protiv njih, koje inače ne bi bile poznate. Zbog toga su u ovom radu prikazani rezultati hrvatskog projekta o ovom pitanju.

Ključne riječi: nasilje, viktimizacija, starije osobe, Hrvatska

**UVOD
Nasilje nad starijim osobama**

Nasilje nad starijim osobama jedan je od izazova s kojim se suočava suvremeno društvo, a čija stvarna brojka nije poznata. Fenomen nasilja nad starijim osobama, kao relevantan društveni problem, počinje se promatrati tek nedavno iako postoji već dugi niz godina. Pojam „zlostavljanje starijih osoba“ prvi put su opisali Baker i Burston u *British scientific journals* 1975. godine kao „granny battering“ ili „zlostavljanje bakica“ (Neno i Neno, 2005, prema: Rusac, 2006), no istraživači su pokazali interes za ovu problematiku tek krajem osamdesetih, odnosno početkom devedesetih godina, a prve su publikacije o tom fenomenu bile objavljene u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi i u razvijenim europskim državama (Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska i sl.). U nerazvijenim državama problematika nasilja u obitelji nad starijim osobama počinje se razmatrati početkom 90-ih godina prošlog stoljeća

(Rathbone-McCuan, 2000, Hafemeister, 2003, prema: Jackson i Hafemeister, 2010).

Danas se zlostavljanje starijih osoba u obitelji prepoznaje kao pervazivni problem kojem se sve više posvećuje pažnja te se prepoznaje kao relevantan društveni problem koji zahtijeva sustavan i fokusiran pristup (Bonnie i Wallace, 2003; Dessin, 2000; Heisler, 2000; Moskowitz, 1998b, prema: Jackson i Hafemeister, 2010). Vijeće Europe je 1991. godine pokrenulo sustavno istraživanje nasilja nad građanima treće životne dobi u 21 zemlji Europe. Pokazalo se da je nasilje nad starijima u obitelji prisutno, te da je mnogo raširenije nego što se pretpostavljalo, a rezultati istraživanja pokazali su da je 8% starijih osoba izvrgnuto nasilju u obitelji (Poredoš, Tošić i Grgić, 2005). Potpun uvid u kretanja kriminaliteta nasilja nad starijim osobama onemogućen je „tamnim brojkama“, odnosno neprijavlivanjem viktimizacije od strane žrtve i drugih osoba. Tek 1 od 13 ili 14 slučajeva zlostavljanja bude prijavljen (Collins, 2006., prema Ajduković, Rusac, Ogresta, 2007) zbog toga što su starije osobe sklone neprijavlivanju vlastite viktimizacije kako zbog straha tako i zbog srama da će naići na osuđujuću reakciju društva ili da će biti odbačeni od strane društva. No, tamne brojke nisu jedini čimbenik koji onemogućava potpun pregled istraženog problema, već tome doprinosi činjenica da su istraživanja nasilja u obitelji nad starijim osobama poprilično zanemarena (Rusac, 2009) jer većina znanstvenika i istraživača u studijama o nasilju u obitelji stavlja naglasak na djecu i ženu kao potencijalne i najčešće žrtve obiteljskog nasilja.

Rusac (2006) navodi kako opredjeljenje Republike Hrvatske za zaštitom starijih osoba proizlazi iz Ustava Republike Hrvatske: u članku 57., stavak 1. navedeno je da slabim, nemoćnim i drugim, zbog nezaposlenosti ili nesposobnosti za rad, nezbrinutim osobama država osigurava pravo na pomoć za podmirenje osnovnih životnih potreba, u članku 63. stavak 4. da su djeca dužna brinuti se za stare i nemoćne roditelje, te u članku 64., stavak 1. da je dužnost svih da štite djecu i nemoćne osobe. Starije i nemoćne osobe su u sustavu socijalne skrbi (članak 21., st.1. Zakona o socijalnoj skrbi – NN 152/14, 99/15) prepoznate kao posebno osjetljiva kategorija korisnika.

Posljedice zlostavljanja osoba treće životne dobi primjetne su ne samo na žrtvama, već su one značajne i za cijelo društvo. Starije osobe koje bivaju viktimizirane često doživljavaju značajne tegobe i skoro nikad se ne mogu emocionalno oporaviti od proživljene traume. Žrtva može patiti od raznih bolesti, osjećaja

nesigurnosti tjeskobe ili depresije. Starije osobe koje su bile zlostavljane često nemaju pozitivnu sliku o sebi što dovodi do mnogih psihosomatskih poremećaja, osjećaja krivnje i sl. (Poredoš, Tošić i Grgić, 2005). Dodatna prepreka u otkrivanju nasilja nad starijim osobama je strah i sram žrtava da prijave kazneno djelo, ali i mogućnost institucionalizacije koja znatno odbija žrtve da potraže pomoć. Nadalje, žrtve starije životne dobi često su „rastrgane između osjećaja koje imaju prema počinitelju i želje da govore o zlostavljanju (WHO Regional Office for Europe, 2011). Zlostavljanje starijih, uključujući zanemarivanje, dovodi do veće ovisnosti u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, povećane posjete ambulantom i hitnim prijemima u zdravstvenim ustanovama, veće stope smrtnosti i autodestruktivnog ponašanja koje često može rezultirati samoubojstvom. Posljedice zlostavljanja starijih osoba mogu biti jako ozbiljne jer su njihove kosti krhke i oporavak traje puno duže. Osim posljedica na osobnoj razini koje se tiču same žrtve, postoje posljedice i na socijalnom nivou. Naime, nasilje nad starijim osobama donosi više izravnih troškova vezanih uz zdravstvenu zaštitu, detekciju slučajeva i obuku osoblja kao i neizravne troškove povezane s gubitkom društvenog kapitala i smanjenje sposobnosti ljudi da produktivno doprinose društvu.

U Hrvatskoj još nema dovoljno podataka koji bi ukazali na stanje nasilja prema starijim osobama što se može objasniti činjenicom da je Hrvatska tranzicijska zemlja te je suočena s brojnim problemima, među kojima su najvažniji nezaposlenost, niske mirovine, rodna i dobna diskriminacija, reforma sustava socijalne skrbi, privatizacija, problemi stanovanja koji dovode do toga da su stariji građani siromašni, ranjivi te kao takvi izloženi riziku zlostavljanja kako u obitelji tako i u institucijama. Prema tome, javlja se potreba za empirijskim podacima o viktimizaciji osoba starije dobi kako bi se navedeni problem pravovremeno identificirao i prevenirao.

Nestanci starijih osoba kao indikator mogućeg nasilja u obitelji

Tragom činjenice da su istraživanja nasilja u obitelji nad starijim osobama prilično zanemarena, a procjenjuje se da je na tom polju "tamna brojka" vrlo visoka, nestanak starije osobe mogao bi biti indikator da se u obitelji zbiva neki oblik zlostavljanja. Prijava nestanka, prilika je za policiju da ispita okolnosti u kojima je starija osoba nestala i sama podnese prijavu ukoliko dođe do

spoznaja da ima elemenata nasilja bilo u kom obliku.

Nestanak osoba starije životne dobi treba smatrati sigurnosnim događajem visokog stupnja opasnosti i rizika (npr. opasnost od samoozljeđivanja ili slučajnog ozljeđivanja, uzrokovanja smrti nesrećom/padom s visine ili utapanje, hipotermija, dehidracija, simptomi opasni po život karakteristični zbog neuzimanja redovne terapije lijekova i sl.) (Koester, 1992, Koester, 2011, Koester, Stooksbury, 1992, Silverstein i sur., 2002).

U kontekstu teme ovog rada ključno je pitanje: Što uopće znači nestanak osobe? Kada nestanak osobe s obzirom na okolinu i ličnost nestale osobe, te s obzirom na njenu starost i zdravstveno stanje treba biti sumnjiv, pa ga je s obzirom na kriminalističke uzroke potrebno i razjasniti.“ (Žerjav; 1981) Odgovor na to pitanje trebao bi razjasniti i neka druga pitanja i dileme, koje se posebno nalaze u praksi. Odgovor na postavljeno pitanje potražili smo analizom kriminalističke literature kao i pravnih izvora koji reguliraju ovaj specifični društveni odnos i problem.

Slijedeći analiziran pravni izvor je *Preporuka No. R (79) 6 Ministarskog vijeća Vijeća Europe u svezi traganja za nestalim osobama*, koja je usvojena 20. travnja 1979. (Šuperina, Dujmović, 2011). Sama Preporuka definira određene kategorije osoba kao nestale u svom 1. članku, a to su:

- a) osobe koje se po nacionalnom pravu ili po međunarodnom privatnom pravu države u kojoj su nestale smatraju maloljetnicima (ili djecom);
- b) osobe koje su nestale pod sumnjivim okolnostima, a čiji nestanak je uzrokovao zabrinutost za njihovu psihičku i fizičku sigurnost;
- c) osobe koje su mogle biti žrtve nesreća;
- d) osobe za koje se smatra da ne mogu skrbiti za sebe i za svoje osobne potrebe zbog svog mentalnog (psihičkog) ili fizičkog stanja ili siromaštva.
- e) osobe koje su navodno nestale kako bi izbjegle svoju obvezu;
- f) osobe s kojima su članovi njihovih obitelji izgubile svaki kontakt.

Od 2000. godine do danas, godišnje u prosjeku u Republici Hrvatskoj nestane 39 osoba na 100.00 stanovnika, od čega je oko 18% osoba starijih od 60 godina. Ovi podaci ne uključuju osobe nestale tijekom Domovinskog rata ili u prirodnim katastrofama.

Prema posljednjem popisu stanovništva u Gradu Zagrebu prebiva oko 15% osoba starijih od 65 godina (www1.zagreb.hr). U posljednjem petogodišnjem razdoblju, prema policijskim evidencijama, na području Grada nestane oko 80 osoba godišnje, što čini 20% ukupnog broja nestalih osoba u Gradu Zagrebu.

METODOLOGIJA RADA

Ciljevi rada

Prvi cilj ovog rada je ostvariti uvid u izloženost starijih osoba nasilju u obitelji i analizirati trendove kaznenih djela u obitelji počinjenih na štetu starijih osoba u razdoblju od 2001. do 2015. godine u Republici Hrvatskoj. Riječ je o službenim statistikama, što ostavlja prostora za procjenu da je takvih djela znatno više.

Drugi cilj je dati prikaz rezultata istraživanja o nestancima starijih osoba u Gradu Zagrebu te ukazati na mogućnost da se povodom slučajeva nestanka može raditi o nasilju u obitelji (ili u najboljem slučaju, zanemarivanju) na štetu starijih osoba.

Metode prikupljanja i obrade podataka

Za ispunjavanje prvog cilja, u radu su korišteni sekundarni podaci čiji izvor su elektronička baza podataka Državnog zavoda za statistiku te podaci o viktimizaciji i nasilju u obitelji koje kroz svoje službene evidencije i analitike vodi Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Provedena je analiza statističkih podataka te su dobiveni rezultati formirani u tablice i grafikone.

U radu se analiziraju podaci o nasilju nad starijim osobama²⁰ u razdoblju od 2001. do 2015. godine. Potrebno je napomenuti kako je 2013. godine došlo do promjene Kaznenog zakona (u daljnjem tekstu KZ) pri čemu je članak 215.a koji se odnosi na nasilničko ponašanje u obitelji ukinut te je kod određenih kaznenih djela (tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda, osobito teška tjelesna ozljeda, prisila,

²⁰ U ovom istraživanju starijim osobama smatramo osobe koje su navršile 60 godina i više što je karakteristično društveno konstruiranom konceptu o zakonskoj dobi umirovljenja u zapadnim zemljama. Izvor: World Health Organization (2002.) Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project Preuzeto s: http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdef_nolder/en/, pristupljeno: 28. 10.2016.

prijetnja, uvreda i teška kaznena djela protiv spolne slobode) njihovo počinjenje prema bliskoj osobi²¹ propisano kao kvalifikatorna okolnost. S obzirom na navedenu okolnost, u rezultatima istraživanja mogu se pojaviti veće oscilacije podataka zbog toga što u razdoblju od 2001. do 2012. godine članak 215.a KZ-a o nasilničkom ponašanju u obitelji ne sadrži sva kaznena djela koja su 2013. godine pridodana istom KZ-u, već se on odnosi na nasilje, zlostavljanje ili osobito drsko ponašanje jednog člana obitelji prema drugome.

Za ispunjavanje drugog cilja, podaci o socijalnim i demografskim karakteristikama te zdravstvenom stanju kao i o razlozima i motivima nestanaka osoba starije životne dobi od 60 godina i više, prikupljeni su za razdoblje od 2010. – 2012. godine na uzorku od 170 nestalih osoba iz policijskih baza podataka za Grad Zagreb. Konstruiran je upitnik koji se koristio za prikupljanje navedenih podataka, a sastoji se od 417 varijabli koje su razvrstane u 16 cjelina (Butorac, Šuperina, Mikšaj-Todorović, 2013).

Korištene su tri vrste policijskih baza podataka: evidencije nestalih osoba; evidencije dnevnih događaja (bilten) nastanaka osoba i spis nestale osobe koji se vodio na teritorijalno nadležnoj policijskoj postaji. Prve dvije baze podataka korištene su u listopadu 2013., a spis predmeta je bio pregledavan u veljači i ožujku 2014. godine. Ovo je potrebno napomenuti jer se radi o tzv. „živim bazama podataka“ koje se mogu svakodnevno mijenjati, npr. samim pronalaskom nestale osobe ili utvrđenom nekom bitnom okolnošću nestanka osoba. U ovom radu prikazani su samo osnovni podaci.

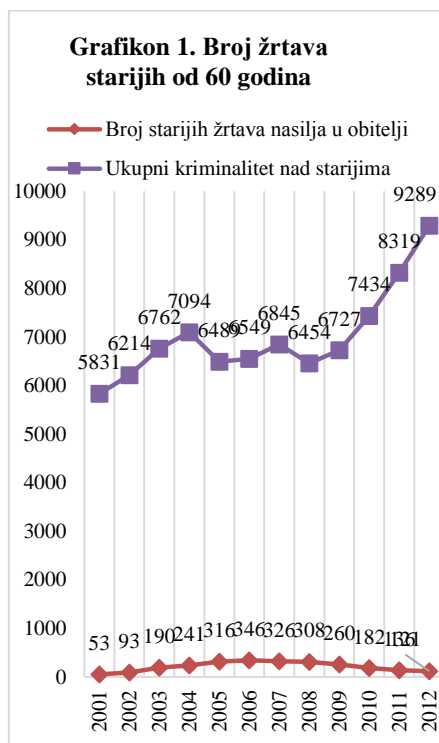
REZULTATI I RASPRAVA

Nasilje nad starijim osobama

U ovom dijelu rada slijede podaci i rasprava temeljem službenih statistika

²¹ Prema čl.81.st.9. KZ, bliske su osobe članovi obitelji (čl.87. st. 8. KZ), bivši bračni ili izvanbračni drug (čl.87. st. 10. KZ) ili istospolni partner (čl.87. st. 11. KZ) i osobe koje žive u zajedničkom kućanstvu. Izvor: Turković i sur. (2013.) Komentar Kaznenog zakona

Grafikon 1. Trend kretanja nasilja u obitelji nad osobama starije životne dobi u RH u razdoblju od 2001. do 2015.

Podaci prikazani u Grafikonu 1. pokazuju porast ukupnog kriminaliteta nad starijim osobama. Primjerice, 2001. godine nad starijim osobama izvršeno je 5 831 kazneno djelo, dok je 2012. godine počinjeno 9 289 kaznena djela. U razdoblju od 2001. do 2008. godine uočavaju se blage oscilacije u ukupnom kriminalitetu nad starijim osobama, dok od 2009. do 2012. godine dolazi do značajnijeg porasta nasilja nad osobama treće životne dobi. Objašnjenje prikazanih rezultata može se pronaći u činjenici porasta udjela starijeg stanovništva u promatranom razdoblju, ali i u prepoznavanju navedenog problema u kaznenopravnom sustavu koji je 2003. godine donio Zakon o nasilju u obitelji i na taj način senzibilizirao javnost u pogledu viktimizacije i prepoznavanja kaznenih djela počinjenih u obitelji. Na taj su način starije osobe kao žrtve nasilja u obitelji i ostale njima bliske osobe dobile informacije, veći sustav podrške u vidu stručne i nestručne pomoći te su vjerojatno bile spremnije prijaviti vlastitu viktimizaciju. Time možemo pretpostaviti da se tamna brojka kriminaliteta nad starijim osobama smanjuje jer su nelagode

u obliku srama i straha pred osudom javnosti smanjene. Od 2013. do 2015. godine uočljiv je pad ukupnog kriminaliteta nad starijim osobama.

Nadalje, rezultati prikazani u Tablici 1. pokazuju da su 2001. godine počinjena 53 kaznena djela nasilničkog ponašanja u obitelji nad starijim osobama nakon čega slijedi porast istih. Najveći porast zabilježen je 2003. godine kada je počinjeno 190 kaznenih djela nasilničkog ponašanja u obitelji nad starijim osobama u odnosu na prethodnu 2002. godinu (93 kaznena djela). U razdoblju od 2003. do 2006. godine dolazi do još većeg broja kaznenih djela u kojima su žrtve osobe starije životne dobi, a od 2007. do 2012. godine primjetan je lagani trend pada broja prijavljenog nasilničkog ponašanja u obitelji nad starijim osobama.

Podaci iz Tablice 1. prikazuju stanje kriminaliteta nad osobama starijim od 60 godina u Republici Hrvatskoj od 2012. do 2015. godine. Značajno odstupanje od opisanog stanja iz Tablice 1. i Grafikona 3. bilježi se u 2013. godini u kojoj je počinjeno 592 kaznena djela nasilja u obitelji pri čemu su žrtve bile osobe treće životne dobi, u odnosu na 2012. godinu kada je bilo prijavljeno 121 kazneno djelo.

Takav znatan porast može se objasniti promjenom Kaznenog zakona 2013. godine zbog toga što u razdoblju od 2001. do 2012. godine članak 2015.a KZ-a o nasilničkom ponašanju u obitelji ne sadrži sva kaznena djela koja su 2013. godine pridodana istom KZ-u, već se on odnosi na nasilje, zlostavljanje ili osobito drsko ponašanje jednog člana obitelji prema drugome. Kazneni zakon iz 2013. godine pod nasilničko ponašanje u obitelji podrazumijeva tjelesnu ozljedu, tešku tjelesnu ozljedu, osobito tešku tjelesnu ozljedu, prisilu, prijetnju, uvredu i teška kaznena djela protiv spolne slobode.

Podaci iz 2013. godine pokazuju kako je najveći broj osoba prijavilo kazneno djelo prijetnje (401) nakon čega slijedi teška tjelesna ozljeda (100) i tjelesna ozljeda (90). U istoj godini zabilježena je jedna prijava osobito teške tjelesne ozljede, dok nije bilo prijavljeno niti jedno kazneno djelo prisile. Podaci za kazneno djelo uvrede te teškog kaznenog djela protiv spolne slobode za istu godinu nisu evidentirani.

Možemo uočiti kako je 2014. godine prijavljeno ukupno 652 kaznenih djela pri čemu je žrtva bila starija osoba, od čega je najviše žrtava prijetnje (438). Najmanji broj osoba treće životne dobi prijavilo je prisilu (1) i osobito tešku tjelesnu ozljedu (4), dok za kazneno

djelo uvrede i teško kazneno djelo protiv spolne slobode nema podataka.

Tablica 1. Stanje kriminaliteta nad starijim osobama od 2013. do 2015. godine

Kazneno djelo	2012.		2013.		2014.		2015.	
	Ukupno nad starijim osobama	Vt	Ukupno nad starijim osobama	Vt	Ukupno nad starijim osobama	Vt	Ukupno nad starijim osobama	Vt
KD protiv života i tijela			236		269		268	
Ubojstvo	/		23		28		23	
Teško ubojstvo	/		3		9		3	
Prouzročanje smrti iz nehaja	/		0		1		1	
Tjelesna ozljeda	/		90		105		94	
Teška tjelesna ozljeda	/		100		104		127	
Osobito teška tjelesna ozljeda	/		1		4		3	
Teška tjelesna ozljeda s posljedicom smrti	/		2		1		2	
Teška tjelesna ozljeda iz nehaja	/		5		5		5	
Sudjelovanje u tučnjavi	/		0		1		0	
Nepružanje pomoći	/		9		11		10	
KD protiv osobne slobode								
Prisila	/		0		1		0	
Prijetnja	/		401		438		490	
KD protiv imovine			415		454		512	
Razbojništvo	/		122		131		124	
Ostala promatrana KD								
Uvreda	/	/	/	/	/	/	/	/
Teška kaznena djela protiv spolne slobode	/	/	/	/	/	/	/	/
Ukupno	121		592	489,26	652	110,14	714	77,61

3.2. Nestanci starijih osoba kao indikator mogućeg nasilja u obitelji

Tablica 2.: Osobni podaci nestale osobe u vrijeme nestanka: socijalni, bračni i status zaposlenja.

Osobni podaci o nestaloj osobi starije životne dobi	Ne	Nepoznato	Da	
			Ap.s.	%
Nestala osoba u vrijeme nestanka živjela je				
u bračnoj zajednici	91	37	42	24,706
u izvanbračnoj zajednici	133	36	1	0,588
s roditeljima	133	36	1	0,588
sa svojim djetetom	105	36	29	17,059
sa svojim unukom	131	36	3	1,765
s drugim osobama	131	36	3	1,765
u Domu za starije nemoćne osobe	120	36	14	8,235
Sama	93	36	1	0,588
Bračni status nestale osobe u vrijeme nestanka je bio				
neoženjen/neudana	127	37	6	3,529
oženjen/udana	91	37	42	24,706
razveden/razvedena	124	37	9	5,294
udovac/udovica	55	37	78	45,882
Nestala osoba u vrijeme nestanka bila je				
učenik ili student	151	19	-	-
zaposlena	138	26	6	3,529
nezaposlena	137	26	7	4,118
umirovljenik	21	18	131	77,059

Usporedbom podataka iz Grafikona 1. i Tablice 2. uočava se porast broja prijavljenih kaznenih djela nad starijim osobama koji se nastavlja i u 2014. godini (652) u odnosu na 2013. godinu kada je taj broj iznosio 592 prijavljena kaznena djela. Podaci za 2015. godinu pokazuju porast ukupnog kriminaliteta nad starijim osobama i uključuju ona kaznena djela koja se od 2013. godine u KZ-u RH vode kao kazneno djelo nasilja u obitelji ukoliko su počinjena na štetu bliskih osoba.

Analizirani rezultati istraživanja odnose se na razdoblje od 2010. do 2012. godine. U 2010. godini imali smo 49 (28,8%) prijavljenih nestalih osoba starije životne dobi na području Policijske uprave zagrebačke, 2011. taj broj ne porastao na 62 (36,5%) prijave, a u 2012. evidentirano je 59 (34,7%) prijave.

Od ukupnog broja nestalih osoba starije životne dobi (N=170), njih 105 (61,8%) bilo je muškog spola, dok je žena bilo 65 (38,2%). Dakle, nestalih muškaraca je bilo skoro dvostruko više nego nestalih žena. No, podaci Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo govore kako udio žena u ukupnoj populaciji starijih osoba raste s dobi i taj udio do 70 godina starosti iznosi 57%, a udio iznad 85 godina starosti raste čak na 75%. U dobi od 60-65 godine starosti bilo je 34 (20%) nestalih osoba, u dobi od 65-70 godine starosti zabilježeno je 32 (18,8%) osobe, a u dobi od 71 i starije evidentirano je 104 (61,2%) osobe.

Najveći broj prijave podnijeli su suprug ili supruga nestale osobe, njih 53 (31,2 %). U 38 (22,4 %) slučajeva prijavu je podnio sin nestale osobe, a u 29 (17,1 %) slučajeva kći nestale osobe. Psihijatrijske bolnice podnijele su 21 (12,3 %) prijavu, a domovi za starije i nemoćne osobe podnijelo je 17 (10,0 %) prijave. Ostalih 12 (7,0 %) prijave podnijeli su drugi podnosioci prijave (unuk ili unuka, brat ili sestra nestale osobe ili druge fizičke osobe).

Iz ovih podataka može se zaključiti kako najveći broj prijavitelja dolazi iz kruga najužih članova obitelji.

Visok postotak supružnika i supruga kao prijavitelja je razumljiv iz razloga što su nestale osobe starije životne dobi, ukoliko su u braku, orijentirane na obiteljski bračni odnos i na skrb od tih osoba, a potom dolaze njihova djeca, sinovi ili kćeri.

U tablici 2. analizirani su osobni podaci nestale osobe starije životne dobi. Prema podacima o socijalnom statusu najveći broj osoba starije životne dobi živi u braku sa svojim bračnim drugom, njih skoro jedna četvrtina (42 ili 24,7 %). Potom slijedi život u obitelji svoga djeteta

(29 ili 17,1 %) i život u Domu za starije i nemoćne osobe (14 ili 8,2 %). Najmanja frekvencija zabilježena je, između ostalog, kod samačkog života (1 ili 0,6 %). Iz ovih podataka može se zaključiti kako su nestale osobe starije životne dobi bile relativno dobro pažene, skrbljene i da je u njihovoj neposrednoj životnoj sredini bila osoba koja je tu skrb provodila, od njenog bračnog druga, vlastitog djeteta do osoblja u Domovima za starije i nemoćne osobe. Najveći broj nestalih osoba starije životne dobi bilo je udovaca/udovica (78 ili 45,9 %), a potom njih 42 ili 24,7 % bilo je oženjeno. Što se tiče statusa zaposlenosti, njih 131 ili 77,1 % bilo je umirovljenika/umirovljenica, što je bilo i za očekivati s obzirom među kojom populacijom su ovi podaci bili prikupljeni. S obzirom da su gotovo svi ispitanici formalno zbrinuti i u glavnom na skrbi članova obitelji, opravdano je pitanje razloga njihova nestanka. U tablici 3. dat je prikaz podataka koje je prilikom prijave i tijekom traganja prikupila policija, a odnose se na razloge nestanka osoba starije životne dobi na području Grada Zagreba. Vidljivo je kako su na prvom mjestu različiti oblici demencije (amnezija, intelektualne teškoće, dezorijentiranost u prostoru, arterioskleroza, Alzheimerova bolest, Parkinsonova bolest i sl.) koji se u ukupnom broju nestalih pojavljuje sa visokih 49,4%. Potom slijede razni psihički poremećaji (18,8%) i duševne bolesti osoba (18,1%).

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (2013) u Republici Hrvatskoj samo 0,8% stanovništva starije preko 65 godina pati od duševnih bolesti i poremećaja. Ovi podaci se očito razlikuju i ukazuju kako su psihički poremećaji i duševne bolesti značajan čimbenik među razlozima nestajanja osoba starije životne dobi. Kao značajni razlozi nestanka osoba starije životne dobi tu se još pojavljuju kronične bolesti (12,5%), alkoholizam (10,6 %), suicidalna dispozicija osobe (9,4 %), različiti oblici razmirica, svađa u obitelji (6,2 %) kao i loše materijalno, financijsko stanje (5,6 %). Ukupan značaj ovih podataka ogleda se u njihovoj iskoristivosti za planiranje procesa traganja u pojedinačnim slučajevima ali i kao uputa onima koji sastavljaju programe redovite i dopunske edukacije policijskih službenika. Međutim, policija ovdje očividno nije iskoristila pristup obitelji kako bi postavila pitanje brige o svom starijem članu. tek je 4 slučaja zaključila da se radilo o zapuštanju, zlostavljanju i viktimizaciji kaznenim djelom. Razmirice u obitelji, poremećene obiteljske odnose, financijske probleme, mentalne poremećaje i bolesti te slične razloge koji se navode u dokumentaciji policijski službenici nisu stavili u kontekst

mogućeg nasilja u obitelji uključujući i zanemarivanje.

Tablica 3. Utvrđeni razlozi nestanka osobe starije životne dobi

Razlog nestanka	Frekvencija „DA“ – relativni udio u ukupnom broju nestalih	Apsolutni udio u ukupnom broju nestalih (N=160)
Svojevoljno napuštanje uobičajenog životnog prostora i držanja tajnim mjesto boravka	5	3,125
Razmirice u obitelji	10	6,250
Problematični obiteljski odnosi	6	3,750
Zapuštenost ili zlostavljanje unutar obitelji	2	1,250
Njegova/njena brakorazvodna parnica	2	1,250
Nestanak osobe povezan je s avanturizmom	1	0,625
Nestanak osobe povezan je s putovanjem	3	1,875
Nestanka osobe povezan je s nesretnom ljubavi	2	1,250
Nestanka osobe povezan je sa skitnjom	3	1,875
Nestanka osobe povezan je sa uzimanjem alkohola	17	10,625
Razlozi nestanka osobe su materijalne, financijske prirode	9	5,625
Razlog nestanka osobe je povezan s problemima na poslu	1	0,625
Razlog nestanka osobe je preljub bračnog druga	1	0,625
Razlog nestanka osobe je njena kronična bolest	20	12,500
Razlog nestanka osobe je psihički poremećaj osobe	30	18,750
Razlog nestanka osobe je duševna bolest osobe	29	18,125
Razlog nestanka osobe je suicidalna dispozicija osobe	15	9,375
Razlog nestanka osobe je demencija, amnezija, intelektualne teškoće, dezorijentiranost u prostoru, arterioskleroza, Alzheimerova bolest, Parkinsonova bolest i sl.	79	49,375
Razlog nestanka osobe je prirodna smrt – starost	2	1,250
Razlog nestanka osobe je nagla prirodna smrt	2	1,250
Nestala osoba postala je žrtvom nesreće	1	0,625
Nestala osoba bila je viktimizirana kaznenim djelom	2	1,250
Nestankom osoba prikriva počinjeno kazneno djelo	1	0,625

Smatramo da bi protokoli o postupanju policije od momenta prijave pa tijekom traganja trebali uključivati i temeljitiju procjenu o mogućim elementima nasilja u obitelji i tako pridonijeti osvjetljavanju tamne brojke ove pojave i učinkovitijem interveniranju od strane društva.

ZAKLJUČAK

U Republici Hrvatskoj još nema dovoljno podataka koji bi ukazali na približno stvarno stanje nasilja prema starijim osobama, te je procjena da je tamna brojka još uvijek vrlo visoka. Podaci iz službenih statistika (Državni zavod za statistiku) pokazuju, primjerice, da je broj prijava kaznenih djela nasilja u obitelji nad starijim osobama u 2012. godini gotovo udvostručen u odnosu na 2001. godinu, te da je i dalje zabilježen trend porasta prijava.

Kako je već rečeno, tome je mogao pridonijeti porast udjela starijeg stanovništva u promatranom razdoblju, ali prije svega, donošenje Zakona o nasilju u obitelji 2003. godine, čime se senzibilizirala javnost u pogledu viktimizacije i prepoznavanja kaznenih djela počinjenih u obitelji. Na taj su način starije osobe kao žrtve nasilja u obitelji i ostale njima bliske osobe dobile informacije, veći sustav podrške u vidu stručne i nestručne pomoći te su vjerojatno bile spremnije prijaviti vlastitu viktimizaciju.

Iako je na taj način tamna brojka smanjena, istraživanje problematike nestanka osoba starije životne dobi pokazuje da većina živi s članovima obitelji. Podaci o poremećenim odnosima u obitelji, te prisutnosti brojnih tjelesnih i mentalnih poremećaja ili bolesti i drugih problema u nestalih starijih osoba, čine dobru osnovu da policiji, prilikom svog djelovanja u traganju za nestalim osobama treće životne dobi, podrobnije ispita postoje li elementi nasilja ili zanemarivanja.

Literatura

Ajdković, M., Rusac, S., Ogresta, J. (2007): Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. Studijski centar socijalnog rada. Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet.

Butorac, K., Šuperina, M., Mikšaj Todorović, Lj. (2013): The Missing Persons in the Republic of Croatia. International Journal of Social Work and Human Services, 1(2), 115-120.

Jackson, S.L., Hafemeister, T.L. (2010): Financial Abuse of Elderly People vs. Other Forms of Elder Abuse: Assessing Their

Dynamics, Risk Factors and Society's Response.

<http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/233613.pdf>, pristupljeno: 22.10.2016.

Koester, R. J. (1998): The Lost Alzheimer's and Related Disorders Subject: New Research and Perspectives. Response 98 NASAR Proceedings. National Association of Search and Rescue, Chantilly, Virginia, 165-181.

Koester, R. J. (2011): The Lost Alzheimer's and Related Disorders Search Subject: New Research & Perspectives. Virginia Department of Emergency Management, Appalachian Search & Rescue Conference.

Koester, R., J., Stooksbury, D. (1992): Lost subject profile of Alzheimer's. Journal of Search Rescue and Emergency Response, 11, 4, 20-26.

Poredoš, D., Tošić, G., Grgić, G. (2005): Nasilje u obitelji nad osobama starije životne dobi. Socijalna psihijatrija, 33, 4, 216-224.

Rusac, S. (2006): Nasilje nad starijim osobama. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Ljetopis socijalnog rada, 13, 2, 331-346.

Rusac, S. (2009): Nasilje nad starijim osobama u obitelji na području grada Zagreba. Ljetopis socijalnog rada, 16, 3, 573-594.

Silverstein, N., Flaherty, G., Tobin, T. (2002): Dementia and Wandering Behavior. Springer Publishing Company.

Šuperina, M., Dujmović, Z. (2011): Zakon o policijskim poslovima i ovlastima. Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika. Zagreb, MUP RH – Policijska akademija, I-XIX, 1-258.

Zakon o socijalnoj skrbi – pročišćeni tekst Zakona, NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16.

Žerjav, C. (1981): Zašto ubojicu Metoda Trobca nismo otkrili ranije. Priručnik 29(4) 236-337.

WHO – World Health Organization (2002), Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project. http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefn_older/en. Pristupljeno: 22.10.2016.
www1.zagreb.hr

Dijana Gracin, Ph.D., Military Studies of the
University of Zagreb, Zagreb, Croatia
Associate Professor Ksenija Butorac, Police
College, Ministry of the Interior, Croatia

**The rights, status and support of crime
victims in the modern European criminal
law and practice in the light of transposition
of Directive 2012/29/EU**

Abstract

The role of victims in criminal proceedings and the relevant legislation of the Member States vary greatly among individual Member States. In order to ensure the minimum level of victims' rights in all member states, the EU has adopted several legal instruments in the form of common rules for helping crime victims and their protection. These EU instruments relate to the rights of victims in general, more specific instruments relating to the protection measures and financial compensation for crime victims and substantive legal instruments relating to trafficking and sexual exploitation of children.

The aim of this paper is to investigate and identify the present status of transposition of the Directive 2012/29/EU provisions on the rights of crime victims into Croatian legislation, in particular the provisions of the Article 22. This Directive lays down the obligation to carry out an individual assessment of victims in order to determine specific needs of their protection and strengthening the coordination of services that come into contact with victims, as well as to develop systematic training for the personnel dealing with victims. The Directive 2012/29/EU has contributed to improvement of the procedural rights of crime victims at the EU level. There is no general conclusion that one system is better than the other or faster, easier and more effective. It is necessary to consider the wider context of the appropriate procedural law, its procedural ideas, culture and tradition, as well as harmonization of new solutions with some basic principles, without which modern criminal procedure law cannot exist.

Despite the differences in the historical development of victim support services across the EU, and subject to certain exceptions, similarities between the Member States can be recognized. In a number of Member States, systems to support the victims began to develop in the 1970s and 1980s, often driven by major socio-economic trends such as the movement for women's rights. Most are triggered by non-governmental organizations or associations. The role of volunteers is crucial for the further development in this area.

Based on an analysis of legislative solutions and practices regarding support of victims, it should be pointed out that in the last few years, progress has been made in developing support systems for victims. However, there is a number of outstanding issues related to the situation of crime victims, and there is room for the establishment of better cooperation between state institutions and organizations that come into contact with victims or provide them with some sort of support. Croatia now has to fully implement the Directive and there will be many challenges in this area, particularly in relation to the implementation of individual assessment of the victim's rights, for which a questionnaire and a process have yet to be devised and the results shared between the various bodies involved in criminal proceedings. There should be a unique form of individual assessment needs of the victim in which officials who directly come in contact with the victim at all stages of the procedure, would enter data on the needs of victims. The form should contain information about the physical and mental state of the victim, the personal characteristics of the victim, the nature or circumstances of the crime, special categories of victims, the specific needs of victims, the relationship between the victim and the perpetrator and the need for support. The role of civil society in Croatia is particularly interesting and important part of the support system.

Keywords: the right of a victim, legislation framework, the Directive 2012/29/EU, individual assessment, support

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Dr.sc. Dijana Gracin, Vojni studiji Sveučilišta u Zagrebu

Izv. prof. dr.sc. Ksenija Butorac, Visoka policijska škola, Ministarstvo unutarnjih poslova, Zagreb

**PRAVA, STATUS I PODRŠKA ŽRTVAMA
KAZNENIH DJELA U SAVREMENOM
EUROPSKOM KAZNENOM PRAVU I
PRAKSI U SVJETLU TRANSPORTIRANJA
DIREKTIVE 2012/29 EU**

Sažetak

Uloga žrtava u kaznenim postupcima i mjerodavno zakonodavstvo država članica uvelike se razlikuju među pojedinim državama članicama. Radi osiguravanja minimalne razine prava žrtava u svim državama članicama, EU je donio nekoliko pravnih instrumenata u obliku zajedničkih pravila čiji je cilj pomoć žrtvama kaznenih djela i njihova zaštita. Riječ je o instrumentima EU-a koji se odnose na prava žrtava općenito, konkretnijim instrumentima koji se odnose na mjere zaštite i novčanu naknadu žrtvama kaznenih djela te instrumentima materijalnog prava koji se odnose na trgovinu ljudima i seksualno iskorištavanje djece.

Cilj ovog rada je ispitati i opisati aktualno stanje vezano uz prijenos u hrvatsko zakonodavstvo odredbe Direktive 2012/29/EU o pravima žrtava kaznenih djela, posebice odredbe čl. 22. Direktive koje propisuju obvezu provođenja pojedinačne procjene žrtava radi utvrđivanja posebnih potreba njihove zaštite te jačanje koordinacije službi koje dolaze u kontakt sa žrtvama, kao i razvijanje sustavne edukacije za djelatnike službi koje se bave žrtvama. Direktiva 2012/29/EU je pridonijela poboljšanju procesnih prava žrtve zločina na razini EU-a. Ne postoji opći zaključak o tome da je jedan sustav kvalitetniji od drugoga kao brži, jednostavniji i učinkovitiji. Stoga je potrebno sagledati širi kontekst odgovarajućeg procesnog prava, njegove proceduralne ideje, kulturu i tradiciju, kao i usklađivanje novih rješenja s nekim osnovnim načelima bez kojih suvremeno kazneno procesno pravo ne može postojati.

Unatoč razlikama u povijesnom razvoju službi za pomoć žrtvama u cijeloj EU, mogu se, uz određene iznimke, prepoznati sličnosti između država članica. U velikom broju država članica sustavi podrške žrtvama počeli su se razvijati 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, često vođeni važnim društveno-političkim trendovima

kao što su pokreti za ženska prava. Većinu su pokrenule nevladine organizacije ili udruge i zato je uloga volontera i danas ključna za daljnji razvoj u ovom području.

Na temelju analize zakonodavnih rješenja i prakse u pogledu podrške žrtvama valja istaknuti da je posljednjih nekoliko godina postignut napredak u razvoju sustava podrške žrtvama, ali postoji niz otvorenih pitanja vezanih uz položaj žrtava kaznenih djela i prekršaja te prostor za uspostavljanje bolje suradnje između državnih tijela i organizacija koje dolaze u doticaj sa žrtvama ili im pružaju neku vrstu podrške. Hrvatskoj sada predstoji puna implementacija Direktive te će u tom području biti mnogo izazova, posebno u odnosu na provedbu pojedinačne procjene prava žrtve za što tek treba izraditi upitnik, osmisliti proces njegova ispunjavanja i razmjenu rezultata pojedinačne procjene između različitih tijela koja sudjeluju u kaznenom postupku. Jedinstveni obrazac pojedinačne procjene potrebe žrtve podrazumijeva da službenici koji neposredno dolaze u kontakt sa žrtvom u svim fazama postupka mogu unositi podatke o potrebama žrtve. U tom smislu važno je utvrditi psihičko i fizičko stanje žrtve, osobne značajke žrtve, narav ili okolnosti kaznenog djela, posebne kategorije žrtava, specifične potrebe žrtve, odnos između žrtve i počinitelja i potreba za podrškom. Posebno je pri tome zanimljiva uloga organizacija civilnog društva koje u Hrvatskoj čine važan dio sustava podrške žrtvama.

Ključne riječi: pravo žrtve, zakonski okvir, Direktiva 2012/29/EU, individualna procjena, potpora

UVOD

Posljednjih nekoliko desetljeća prepoznata je važnost žrtve u kaznenom postupku te je s tim u vezi uspostavljena posebna podrška žrtvama kaznenih djela, a prava žrtava zajamčena su nacionalnim, regionalnim i međunarodnim propisima. Žrtve zločina su danas pod posebnom zaštitom, a prava i podrška žrtvama ogledaju se u nizu međunarodnih pravnih instrumenata.

Struktura potpore žrtvama kaznenih djela prvotno je uspostavljena u starijim državama članicama Europske Unije, dok se u novim članicama počela graditi u kasnim 90-im godinama prošlog stoljeća. Tako su 70-tih godina sustav potpore žrtvama počele razvijati Ujedinjeno Kraljevstvo (1973.), Njemačka (1976.) i Austrija (1978.), a 80-ih Švedska,

Nizozemska, Belgija, Irska i Francuska (1986.) te Mađarska (1989.)²². Izgradnji sustava podrške žrtvama kaznenih djela početkom 90-ih su se priključili Portugal²³, Češka Republika (1991.), Estonija, Finska i Malta (1994.). Španjolska, Danska, Luxemburg i Slovačka su to učinile 1999., Hrvatska 2008. i Poljska 2009. godine.

ZAKONODAVNI OKVIR I PRENOŠENJE DIREKTIVE 2012/29/EU U NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Uloga žrtava u kaznenim postupcima i mjerodavno zakonodavstvo država članica uvelike se razlikuje među pojedinim državama članicama. Radi osiguravanja minimalne razine prava žrtava u svim državama članicama, EU je donijela nekoliko pravnih instrumenata u obliku zajedničkih pravila čiji je cilj pomoć žrtvama kaznenih djela i njihova zaštita. Riječ je o horizontalnim instrumentima EU koji se odnose na prava žrtava općenito, konkretnijim instrumentima koji se odnose na zaštitne mjere i novčanu naknadu za žrtve kaznenih djela, kao i instrumentima materijalnog prava koji se odnose na trgovinu ljudima i seksualno iskorištavanje djece.

U europskim pravnim sustavima postoje različiti pristupi tretiranju pojma žrtve²⁴. Tako

²² Usluge podrške žrtvama kaznenih djela su bitna za prava žrtava. Žrtve zločina trebaju podršku kako bi se oni mogu pristupiti pravosuđnom sustavu. Ovo izvješće Agencije Europske unije za temeljna prava (nastavno FRA) analizira žrtve podržavanju usluga u Europskoj uniji (EU) i važan izvor informacija za one koji donose odluke. Prema FRA (2014). European Union Agency for Fundamental Rights, Victims of Crime in the EU: the extent and nature of support for victims, Belgium. <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-results-glance> (preuzeto 9.4.2017). Kuosmanen, J., Starke, M. (2015). Acces to Sweden's Legal System of Crime Victims With Intellectual Disability Involved in Prostitution Activities, Journal of Policy and Practice in Intellectual Disability, 12 (4), p. 255-266.

²³ *ibidem*. Tako i Lima de Perez, J. (2014). Contrasting the Conceptualisation of Victims of Trafficking for Sexual Exploitation: A Case Study of Brazilians in Spain and Portugal. European Journal Criminal Policy Research 21, (4.), p. 539-563.

²⁴ vidjeti više u: Sheerman, L.W., Strang, H. (2007) Restorative Justice. The Evidence, London: The Smith Institute, http://www.iirp.edu/pdf/RJ_full_report.pdf

se u pojedinim zakonodavstvima žrtva uglavnom tretira kao svjedok i ne sudjeluje u postupku u statusu žrtve nego svjedoka (primjer Grčke). Od žrtve se ne očekuje aktivno sudjelovanje tijekom kaznenog postupka. U Irskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu žrtva može dati posebnu izjavu. Ulogu žrtve kao svjedoka u kaznenom postupku slijedi i primjer Cipra naspram Danske i Nizozemske u kojima žrtva ima aktivnu ulogu²⁵.

S druge strane, kad je riječ o obeštećenju žrtve, žrtvi se pristupa kao oštećeniku. U Francuskoj se tretira kao institut građanskog prava kroz naknadu štete u parnici. Belgija, Mađarska, Poljska i Švedska poznaju mogućnost privatne tužbe za djela za koja se ne progone po službenoj dužnosti. U Poljskoj postoji mogućnost oštećenika kao tužitelja. S druge strane, Češka Republika ne poznaje preuzimanje progona od strane privatnog tužitelja, ali je moguće podnijeti takav zahtjev tijekom kaznenog postupka. U svakom slučaju, valja napomenuti da žrtve u skladu s Direktivom 2004/80 imaju pravo na naknadu štete²⁶.

Žrtva je osoba čija su prava povrijeđena počinjenim kaznenim djelom. Položaj žrtve kao subjekta kaznenog postupka i osobe čija su prava kaznenim djelom narušena i oštećena možda je najjasnije definiran na primjeru Njemačke i Austrije²⁷.

Člankom 8. i 9. Direktive 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za

(posjećeno 9.05.2017.) Ruggie, T. A., Scott, T. L. (2009). Restorative Justice's on Participants Psychological and Physical Health. Ottawa: Scott Public Safety Canada, Shapland, J. (2014). Implications of growth: Challenges for Restorative Justice. International Review of Victimology 20 (1), 585-599, Ranapurvala, I.S., Berk T.M., Casteel, C. (2016). Reporting Crime Victimisations to the Police and the Incidence of future Victimisations: A longitudinal Study, PLOS, ONE. DOI 10.1371, 11(7): e0160072. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0160072> (preuzeto 10.04.2017.)

²⁵ FRA, 2014. op.cit. u bilj.1. str. 29.

²⁶ **Direktiva Vijeća 2004/80/EZ od 29. travnja 2004. o naknadi žrtvama kaznenih djela**, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0080> (preuzeto 11.5.2017.), The European Union Criminal Law Association's Forum-EUCRIM (2016). Victim protection, 130-131. https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/eucrim_16_03_e (preuzeto 11.05.2016.)

²⁷ op.cit. u bilj.1. str.30.

prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela (u daljnjem tekstu: Direktiva²⁸) regulirana su brojna prava žrtava koja treba osigurati država. Međutim, pravnu pomoć, izbjegavanje sekundarne viktimizacije te ostala prava i potporu žrtvama država ne može osigurati bez uključivanja drugih subjekata, primjerice, nevladinih organizacija. Odredbe međunarodnih instrumenata, odnosno Direktive o zaštiti i položaju žrtava uglavnom se mogu naći u nacionalnim zakonodavstvima država članica, u kaznenom zakonu, posebnim propisima koji se odnose na kompenzaciju (npr. Zakon o pravu na novčanu naknadu žrtava kaznenih djela u Republici Hrvatskoj, Njemačkoj, Bugarskoj, Španjolskoj, odnosno posebnim dekretom kojim su regulirana prava žrtava u Španjolskoj, dok u Rumunjskoj postoji poseban zakon o zaštiti žrtava kaznenih djela²⁹.

Zakonodavni okvir je samo jedan od segmenata u razmatranju problematike potpore žrtvama kaznenih djela u državama članicama Europske Unije. Jedno od zanimljivijih pitanja je pravo na besplatnu pravnu pomoć koje je regulirano člankom 14. Direktive o pravima žrtava. Općenito uzevši, to podrazumijeva pravo na prevoditelja. Tako je u praksi pravna pomoć dostupna u 26 država članica Europske Unije. U Finskoj i Republici Hrvatskoj, neovisno o tome je li žrtva odrasla osoba ili dijete, pružanje pravne pomoći je besplatno. U pojedinim državama postoje određena ograničenja za pružanje besplatne pravne pomoći pa ono može ovisiti o imovinskom stanju (primjeri Bugarske, Estonije, Francuske, Poljske i Rumunjske). U Irskoj pružanje pravne pomoći obavlja Odbor za pravnu pomoć i uglavnom se odnosi na slučajeve građanskog prava. Besplatni pravni savjet moguć je za žrtve pojedinih kaznenih djela uključujući seksualne delikte i trgovinu ljudima. Analizom država članica Europske Unije u pogledu pružanja besplatne pravne pomoći i besplatnog pravnog zastupanja može se ustvrditi da obje vrste besplatne pravne pomoći pruža većina država dok je u Danskoj, Malti i Irskoj ona besplatna samo za pojedine kategorije žrtava nižeg ekonomskog statusa kojima je pravo na punomoćnika besplatno s

²⁸ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP (SL L 315, 14. 11. 2012.), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex:32001F0220> ([preuzeto 11.05.2017.](#))

²⁹ op.cit. u bilj. 1. str.30.

obzirom da se u pravilu procjenjuje imovinsko stanje žrtve.

Direktivom 2012/29/EU osigurava se uspostava minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela s ciljem da se prepoznaju osobe koje su bile žrtve kaznenog djela, da se prema njima postupa s poštovanjem te da dobiju odgovarajuću zaštitu, potporu i pristup pravosuđu. Direktivom se zamjenjuje Okvirna odluka iz 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku te se znatno jačaju prava žrtava i članova njihovih obitelji na informacije, potporu i zaštitu, kao i postupovna prava žrtava u kaznenim postupcima.³⁰ Direktivom se zahtijeva i da države članice osiguraju odgovarajuće stručno osposobljavanje o potrebama žrtava za službenike koji bi mogli doći u kontakt sa žrtvama te se potiče suradnja među državama članicama i koordinacija nacionalnih službi u području mjera koje se odnose na prava žrtava.

U Republici Hrvatskoj u tijeku je proces primjene Direktive 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP, što uključuje i provođenje pojedinačne procjene potreba žrtava (članak 22. Direktive).

Radi unapređenja znanja o primjeni Direktive i izradi preporuka za njezinu punu primjenu u Hrvatskoj, Hrvatski pravni centar, u suradnji s Ministarstvom pravosuđa i Uredom za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, provodi projekt „Ciljana i rana procjena potreba žrtava i podrška žrtvama kaznenih djela" (*Targeted Early Victim Needs Assessment and Support - TEVNAS*), koji je financiran sredstvima Programa za pravosuđe Europske unije i projektnih partnera. Cilj je izraditi alat za pojedinačnu procjenu potreba žrtava radi utvrđivanja posebnih potreba njihove zaštite³¹. Redefiniranje pravnog

³⁰ Okvirna odluka Vijeća 2001/220/PUP (SL L 315, 14. 11. 2012.), v. Framework Decision 2001/220/JHA, 15 March 2001 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex:32001F0220> ([preuzeto 11.05.2017.](#))

Groenhuijsen, M., Pemberton, A. (2009). The EU framework decision for victims of crime: Does hard law make a difference.? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 17(1), p.43-59 (preuzeto 11.04.2017.)

³¹ Paska, A. (2016). Prikaz konferencije "Žrtve kaznenih djela - unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 23 (2) 561-566.

položaja žrtve u hrvatskom kaznenom postupku završeno je pod utjecajem europskog kaznenog prava, odnosno prakse Europskog suda za ljudska prava (nastavno ESLJP) i zakonodavstva Europske unije. 2008. godine kada donesen je novi Zakon o kaznenom postupku (dalje ZKP)³² kojim je, osim oštećenika, uveden i pojam žrtve kao novog subjekta koji može i ne mora sudjelovati u kaznenom postupku, ali mu Zakon daje važna procesna prava, u prvom redu, kroz mjere procesne zaštite. Judikatura ESLJP-a nametnula je visoke pravne standarde zaštite prava žrtava, ponajprije kroz procesnu obvezu provođenja učinkovite istrage³³. Novi položaj žrtve u hrvatskom kaznenom postupku obuhvaća mjere procesne zaštite: isključenje javnosti s rasprave obligatorno radi zaštite djeteta, na zahtjev žrtve kaznenog djela protiv slobode i kaznenog djela trgovanja ljudima, tijekom njezina ispitivanja kao svjedoka, a fakultativno radi zaštite osobnog ili obiteljskog života optuženika, žrtve, oštećenika ili drugog sudionika u postupku. Pravni standard koji je ustanovljen u judikaturi ESLJP jest procesna obveza provedbe učinkovite istrage kaznenih djela (slučajevi ubojstva ili nestanka osobe: Jularić, 2011., Skendžić i Krznarić, 2011., u slučaju smrti prouzročene nesavjesnim liječenjem: Bajić, 2012., u slučaju prijavljenog silovanja, u slučaju kaznenih djela nasilja: Beganović, 2009., u slučaju rasno motiviranog nasilja: Šečić, 2007)³⁴. Uspostavljena je zaštita žrtve i konfrontacijsko pravo okrivljenika (u postupku zbog kaznenog djela bludnih radnji nad djetetom: Kovač, 2007., u postupku zbog kaznenog djela silovanja³⁵). Mjere procesne zaštite obuhvaćaju mjere opreza prema okrivljeniku kroz zabranu približavanja određenoj osobi, zabranu uspostavljanja ili održavanja veze s određenom osobom, zabranu uhođenja ili uznemiravanja žrtve ili druge osobe i udaljenje iz doma.

³² Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine* broj 152/08

³³ Primjeri presuda ESLJP – o pravu na život Tomašić i dr. 2009, žrtvama kaznenih djela nasilja Janković 2009, žrtvama nasilja kaznenih djela Đorđević 2012.- o tome vidjeti više u: Karas Ivičević, E. Redefiniranje pravnog položaja žrtve u kaznenom postupku pod utjecajem europskog kaznenog prava, Konferencija - Redefiniranje "Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba", Zagreb, 22.- 23. 09 2016.) <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 9.04.2017.)

³⁴ *ibidem*

³⁵ *ibidem*

Međutim prava žrtve konkuriraju nekima od temeljnih prava okrivljenika, što zahtijeva pažljivo balansiranje između prava okrivljenika na obranu i prava žrtve na zaštitu. U tom kontekstu postavlja se vrlo važno pitanje ostvarivanja okrivljenikova konfrontacijskog prava, posebno u pogledu rezultata individualne procjene potrebe žrtve. U odnosu na materijalne i procesne obveze koje imaju države u pogledu zaštite prava žrtava, Republika Hrvatska je u zadnjih nekoliko godina bila više puta osuđivana pred ESLJP-om, što je rezultiralo značajnim izmjenama Zakona o kaznenom postupku u noveli iz 2013. godine³⁶ kojom su proširena procesna prava žrtava i mjere procesne zaštite žrtava. Istovremeno su se u kazneno procesno pravo unosili i instrumenti EU-a, stoga predstoji primjena Direktive koja postavlja mnoge izazove. Direktiva nalaže provođenje pojedinačne procjene žrtava radi utvrđivanja posebnih potreba zaštite i uvjetuje primjenu mjera posebne zaštite žrtve, što znači poseban način ispitivanja i isključenje javnosti. Implementacija Direktive provest će se kroz novelu ZKP-a koja je prošla prvo čitanje u Hrvatskome saboru u ožujku 2017., a kojom će sva tijela kaznenog postupka, koja će provoditi individualnu procjenu potreba žrtve, preuzeti veliku odgovornost - da uravnoteže pravo žrtve na zaštitu i pravo okrivljenika na obranu (Ivičević Karas³⁷).

Odredbe Direktive potrebno je prenijeti i implementirati u hrvatski pravni sustav, pri čemu je transpozicijski dio preuzeo ZKP, međutim, potrebno je pored toga mijenjati i druge zakone te donijeti podzakonske propise, posebno u odnosu na postupak pojedinačne procjene potreba žrtve³⁸. Da bi se hrvatski pravni sustav prilagodio zahtjevima Direktive te da bi se uspostavio dostupan, održiv, povjerljiv i besplatan sustav podrške žrtvama, provedeno je istraživanje metodom anketiranja pravnih i drugih stručnjaka koji su u kontaktu sa žrtvama kaznenih djela i prekršaja u institucijama i tijelima koji dolaze u kontakt sa žrtvama. Pitanja su obuhvaćala četiri tematske cjeline prema određenim pravima žrtava koje

³⁶ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku *Narodne novine* br. 145 /13

³⁷ op.cit. u bilj.13.

³⁸ Tako i Burić, Z., Lučić, B. (2016). Pravni i institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenog djela u RH, Konferencija "Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba", Zagreb (22.-23.09.2016),

<http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 10.4.2017.)

jamči Direktiva (pristup službama za podršku, usluge koje te službe pružaju žrtvama, pojedinačna procjena potreba i koordinacija između nadležnih tijela). Prikazana je i struktura sustava podrške žrtvama kaznenih djela u Republici Hrvatskoj čija je okosnica rad Samostalne službe za podršku žrtvama i svjedocima. U odnosu na pojedinačnu procjenu potreba, rezultati istraživanja pokazuju da se ona provodi u vrlo malom broju tijela i to uglavnom kao neformalna radnja koja služi za potrebe tijela koje provodi postupak, te da zasad ne postoji standardizirano postupanje (ne koristi se standardizirani obrazac i relativno mali broj ispitanika evidentira tako dobivene podatke)³⁹. Također, službenike koji dolaze u neposredni kontakt sa žrtvama trebalo bi dodatno educirati za provođenje postupka pojedinačne procjene žrtava te poticati razmjenu informacija dobivenih pojedinačnom procjenom s odgovarajućim tijelima u svrhu boljeg ostvarivanja prava žrtve.

POLOŽAJ ŽRTAVA KAZNENIH DJELA I SUSTAV NJIHOVE ZAŠTITE U EUROPSKOJ UNIJI

Pojedine kategorije žrtava, npr. djeca, žrtve obiteljskog nasilja, žrtve zlostavljanja ili zločina iz mržnje ili žrtve s mentalnim poremećajima, često mogu biti žrtvama sekundarne viktimizacije, zastrašivanja i slično, stoga zahtijevaju posebnu pomoć i zaštitu. U tom kontekstu Direktiva nalaže zahtjev individualne procjene potreba žrtava kao i specifičnih usluga koje takvim žrtvama trebaju.

Članak 22. Direktive obvezuje države članice Europske Unije na provedbu individualne procjene uključujući žrtve koje trpe značajnu štetu zbog okrutnosti zločina. Prvi kontakt sa žrtvom ostvaruje policija koja treba voditi računa o individualnoj procjeni. Kad policija obavi ovu procjenu, žrtvu usmjerava prema pružatelju usluge. Među posebno osjetljivim grupama žrtava kaznenih djela u svjetlu Direktive o zaštiti i položaju žrtava treba imati u vidu žrtve terorizma, organiziranog kriminala, trgovine ljudima i migrante.

³⁹ Lučić, B. (2016). Pravni i Institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenog djela u RH. Konferencija "Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba", Zagreb, 22.-23.09.2016. <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.05.2017.)

Žrtva ima pravo biti informirana o svojim pravima i u tu svrhu djelatnici policije žrtvama daju pisanu obavijest o njezinim pravima s kontaktnim podacima odgovarajućih tijela i organizacija koja se bave podrškom i zaštitom žrtava. S obzirom da određene kategorije žrtava imaju i neka dodatna prava, posebne obavijesti daju se djeci žrtvama, žrtvama kaznenih djela protiv spolne slobode i trgovanja ljudima te djeci koja su žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode ili kaznenog djela trgovanja ljudima. Žrtve moraju biti poučene o svojim pravima na svojem materinskom jeziku ili na jeziku koji razumiju. Iako ne postoji zakonska obveza pisane obavijesti (nego samo usmenog prevođenja), takve pisane obavijesti žrtvama postoje i prevedene su na 20 stranih jezika. Policija ima važnu ulogu u zaštiti žrtve pa tako npr. izvještava žrtvu o donošenju rješenja o ukidanju istražnog zatvora za osumnjičenika prije otpreme tog rješenja, izvršava i/ili nadzire provedbu zaštitnih mjera propisanih Zakonom o kaznenom postupku, u određenim slučajevima upućuje žrtve u njihova prava i samozaštitno ponašanje, štiti žrtvu ili druge osobe kad za to postoje opravdani razlozi itd. Veliku važnost policija posvećuje i prevenciji kaznenih djela, kao i osposobljavanju policijskih službenika u području podrške i zaštite žrtava, pa su tako u okviru projekta „Podrška žrtvama kaznenih djela“, koji se temelji na međusektorskoj suradnji, imenovani i educirani multiplikatori iz svih Policijskih uprava iz reda policijskih službenika za prevenciju, te su održane edukacije na regionalnoj razini⁴⁰.

U Nizozemskoj postoji kvalitetan sustav upućivanja koji prima podatke o žrtvama od policije (osim za žrtve koje to izričito odbijaju) te ih potom kontaktiraju, informiraju o njihovim pravima i nude usluge koje pružaju⁴¹. Direktiva još nije implementirana u nizozemsko nacionalno zakonodavstvo, a proces uvođenja pojedinačne procjene

⁴⁰ Goatti, M., Kodrić, A. (2016). Dobra praksa u Republici Hrvatskoj, Konferencija Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba“, Zagreb, 22.-23.09. 2016. <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.04.2017.)

⁴¹ Sas, A. (2016). *Victim Support Netherlands*. Konferencija Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba“, Zagreb, 22.- 23.09 2016. <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.04.2017.)

potreba žrtve započeo je 2013. godine. Tri godine potom provedeno je pilot-testiranje prvog nacrtu upitnika za pojedinačnu procjenu koje je rezultiralo popisom problemskih pitanja (npr. pitanje zaštite osobnih podataka žrtve, potreba za dodatnim policijskim osobljem koje bi provodilo procjenu, način provođenja pojedinačne procjene kod žrtava koje prijavljuju kazneno djelo preko telefona ili interneta itd.). Namjera je izdvojiti rezultate pojedinačne procjene iz spisa te napraviti poseban spis o žrtvi unutar spisa kaznenog postupka. Budući da se, u pravilu, žrtve ne pojavljuju na sudu, u spisu kaznenog postupka može se nalaziti i tzv. Izjava žrtve u kojoj ona može opisati kako je kazneno djelo na nju utjecalo i/ili predložiti kaznu za počinitelja.

U Francuskoj od 2009. godine postoje i pulтови za podršku žrtvama na sudovima⁴². Na njima rade udruge koje su sklopile ugovor s Ministarstvom pravosuđa pružajući žrtvama pravne i praktične informacije te uvid u stanje predmeta. Upućuje ih se i na odvjetnike i psihologe. U pogledu podrške žrtvama značajni su rezultati europskog projekta *Evaluation of Victims* (EVVI), u kojem je sudjelovala i Francuska, a u okviru kojeg je 2014. godine izrađen priručnik dobre prakse i upitnik za pojedinačnu procjenu, koji je zatim testiran na sedam lokacija na terenu. Nakon toga, tijekom 2015. i 2016. godine, Francuska je započela proces zakonodavnog prenošenja Direktive 2012/29/EU. Prve povratne informacije o implementaciji Direktive koje dolaze s terena u specifičnom su kontekstu terorističkih napada u Francuskoj tijekom 2015. i 2016. godine zbog čega je naglasak stavljen na žrtve terorističkih napada te su povećana proračunska sredstva koja su im namijenjena. Posebna pozornost posvećena je postupku pojedinačne procjene potreba žrtava u Francuskoj, koju najprije u pravilu provodi policija, a na temelju njezinih rezultata državni odvjetnik ili sudac donosi odluku o tome treba li provesti detaljniju procjenu potreba. Ako je to potrebno, procjena se povjerava jednoj od udruga koje pružaju podršku žrtvama, a imaju sklopljen ugovor s Ministarstvom. O rezultatima te procjene udruge sastavljaju izvješće, koje se zatim dostavlja u sudski spis.

Što se tiče drugih europskih država, Direktiva je trebala biti primijenjena do kraja 2015. godine u svim državama članicama EU-a osim

Danske, međutim, mnoge države to još nisu učinile te se susreću sa sličnim teškoćama, posebno u pogledu nedostatka financijskih sredstava i osoblja. U svojem izlaganju Mark Castle naglasio je važnost suradnje državnih tijela i organizacija civilnog društva (nastavno OCD ili nevladina udruga) te je prikazao neke od modela mogućeg financiranja sustava podrške žrtvama, kao i pojedine primjere dobre prakse u tom području.⁴³ Tako npr. U Engleskoj i Nizozemskoj država financira nevladine organizacije za pružanje svih oblika pomoći žrtvama. Postoje i drugi modeli prakse: država pokreće mehanizam unutar svojih subjekata za pružanje usluge žrtvama (Estonija i Hrvatska); mreža nevladinih organizacija koja je koordinirana od strane državnog tijela (primjer Francuske); mreža nevladinih udruga koju koordinira njihovo upravljačko vijeće, koje kao i u ostalim prikazanim slučajevima financira država (Finska); udruge koje se samofinanciraju (Njemačka). U svakom slučaju važna je individualna procjena žrtve.

Prema Direktivi žrtva je fizička osoba koja je pretrpjela štetu, uključujući tjelesnu, umnu ili emocionalnu štetu ili ekonomski gubitak koji je izravno uzrokovan kaznenim djelom, članovi obitelji osobe čija je smrt izravno uzrokovana kaznenim djelom i koji su pretrpjeli štetu kao posljedicu smrti te osobe. Cilj Direktive je osigurati da žrtve kaznenih djela dobiju odgovarajuće informacije, potporu i zaštitu i da im bude omogućeno sudjelovanje u kaznenim postupcima.

U pogledu pružanja pravne pomoći u 12 država članica Europske Unije ona je u ingerenciji države. Hrvatska, Mađarska i Španjolska, primjerice, primjenjuju decentralizirani pristup gdje općine, nevladine organizacije i obrazovne institucije pružaju pravnu pomoć. Zaključno se može konstatirati da sve članice EU pružaju pravnu pomoć, ali u mnogim slučajevima to ovisi o procjeni imovinskog stanja korisnika.

U pogledu davatelja usluga, situacija u pojedinim državama Europske Unije se unekoliko razlikuje. Primjerice, Mađarska, i Estonija su primjeri država u kojima je država pružatelj takvih usluga. Hrvatska, kao što je to na više mjesta već istaknuto, prakticira tzv. mješoviti pristup kao i Španjolska. Za pružanje

⁴² Chaloux, M. (2016). Dobra praksa u Francuskoj, Konferencija , "Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba", Zagreb, 22.-23. 09. 2016. <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pag eID=14> (preuzeto 11.04.2017.)

⁴³ Castle, M. (2016). Dobra praksa u zemljama Europske Unije. Konferencija Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba", Zagreb, 22.- 23.09. 2016. <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pag eID=14> (preuzeto 13.04.2017.)

pomoći žrtvama u Luksemburgu financijsku potporu neprofitnim organizacijama pruža država. U Portugalu je Udruženje za zaštitu žrtava nacionalna neprofitna organizacija koja se bavi mrežom pružanja usluga žrtvama. Njemačka je među rijetkim primjerima država članica u kojima glavnu potporu žrtvama ostvaruju nevladine udruge. Međutim, pružanje određenih vrsta pomoći žrtvama nije besplatno. Tako se boravak u skloništima u Njemačkoj i Sloveniji naplaćuje u obliku određene pristojbe za smještaj, ali su neke druge usluge bez naplate. U Latviji se plaća pravni savjet. U Austriji i Njemačkoj postoje posebne organizacije neovisno od države koje država ne financira iako pružaju pomoć žrtvama. Dakle radi se o samofinanciranju. U Estoniji pomoć žrtvama u znatnoj mjeri ostvaruju volonteri. U konačnici se može ustvrditi kako država financira nevladine organizacije u pružanju pravne i druge pomoći žrtvama u većini članica EU tako da se ove usluge korisnicima ne naplaćuju.

POLOŽAJ ŽRTAVA KAZNENIH DJELA I SUSTAV NJIHOVE ZAŠTITE U REPUBLICI HRVATSKOJ

U Republici Hrvatskoj, u skladu s odredbama članka 202. Zakona o kaznenom postupku žrtva kaznenog djela je osoba koja zbog počinjenja kaznenog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu, bitnu povredu temeljnih prava i sloboda⁴⁴. Struktura sustava podrške prema subjektima u Republici Hrvatskoj može biti različita. Tako je u okviru Ministarstva pravosuđa ustrojena Samostalna

⁴⁴ Žrtva kaznenog djela je fizička osoba koja je pretrpjela fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda koji su izravna posljedica kaznenog djela. Žrtvom kaznenog djela smatraju se i bračni i izvanbračni drug, životni partner ili neformalni životni partner te potomak, a ako njih nema, predak, brat i sestra one osobe čija je smrt izravno prouzročena kaznenim djelom te osoba koju je ona na temelju zakona bila dužna uzdržavati. Narodne novine, br, 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14 i 70/17. Isto i Burić, Z. Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transportiranja obveze odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 22 (2), 383-410.

služba za podršku žrtvama i svjedocima, odnosno Odjeli za podršku žrtvama i svjedocima na sedam Županijskih sudova (Zagreb, Split, Rijeka, Osijek, Zadar, Vukovar i Sisak), kao i Nacionalni pozivni centar (broj116 006).

Državno odvjetništvo ima obvezu upoznati žrtvu i oštećenika s njihovim pravima, obavijestiti žrtve o postojanju Odjela za podršku žrtvama i svjedocima i Nacionalnog pozivnog centra te o pravu žrtve na novčanu naknadu. U okviru Ministarstva unutarnjih poslova ustrojeno je Povjerenstvo za praćenje unapređenja sustava podrške. Policijske uprave i Odjeli za podršku žrtvama i svjedocima na županijskim sudovima su u obvezi informirati žrtve putem Obavijesti o pravima žrtava i pravu na novčanu naknadu. Postoje i županijski koordinatori (zamjenici načelnika policijskih uprava kao kontakt osobe za pitanja podrške i pomoći žrtvama. Ministarstvo nadležno za socijalnu politiku informira korisnike o socijalnim uslugama i pružateljima usluga, pruža pomoć pri utvrđivanju njihovih potreba, obavlja početnu procjenu mogućnosti korisnika te pruža podršku i pomoć pri izboru prava iz socijalne skrbi. Provodi dežurstva tijekom 24 sata za potrebe zbrinjavanja djece bez roditelja ili odgovarajuće roditeljske skrbi, mlađih punoljetnih osoba, djece žrtava obiteljskog, vršnjačkog ili drugog nasilja, djece žrtava trgovanja ljudima, odraslih osoba žrtava obiteljskog ili drugog nasilja, te žrtava trgovanja ljudima. U slučajevima pokretanja sudskog (kaznenog ili prekršajnog postupka) u kojem se kao žrtva pojavljuje dijete, nadležni sud dužan je bez odgode o tome obavijestiti Centar za socijalnu skrb. Imenovani su i članovi županijskog tima za prevenciju nasilja u obitelji. Postoje i obiteljski centri koji provode savjetodavni i preventivni rad, te podršku i pomoć djeci, mladima i obitelji, a od 2014. godine pripojeni su kao podružnice Centrima za socijalnu skrb u sjedištu županija.

Centri za psihosocijalnu pomoć pružaju pravnu, socijalnu ili psihološku pomoć svim sudionicima i stradalnicima rata na području Hrvatske, kao i članovima njihove obitelji, civilnim žrtvama rata, žrtvama seksualnog zlostavljanja i silovanja, sudionicima 2. svjetskog rata, vojnim i civilnim invalidima Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji, osobama stradalim pri obavljanju vojnih i redarstvenih dužnosti u okviru misija UN, NATO i misija EU. Postoji mreža koja se sastoji od 21 centra za psihosocijalnu pomoć u kojem su zaposleni psiholozi, pravnici i socijalni radnici (u nekima i liječnici), Nacionalni centar za psihotraumu u Zagrebu (KBC Zagreb), te tri Regionalna centra za psihotraumu (KBC

Rijeka, KBC Split i KC Osijek). U kontekstu pružanja pomoći žrtvama uključeno je više subjekata.

Ministarstvo zdravlja ostvaruje pomoć žrtvama pružanjem zdravstvene zaštite na primarnoj razini, obuhvaća i javnozdravstvenu zaštitu, zdravstvenu zaštitu mentalnog zdravlja, prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti. Županijski zavodi za javno zdravstvo i Gradski ured za zdravstvo Grada Zagreba također su uključeni u pružanje potpore žrtvama. Imenovani su članovi županijskog tima za prevenciju nasilja u obitelji. Nevladine udruge su prve i u značajnoj mjeri poduzele korake u organiziranju sustavne pomoći i podrške žrtvama (tijekom i nakon Domovinskog rata). Njihov doprinos se ističe u području rada sa žrtvama rata, seksualnog i obiteljskog nasilja, žrtvama trgovanja ljudima kao i djecom žrtvama. Osim pružanja neposredne pomoći i podrške nevladine udruge daju svoj doprinos i na području unapređenja zakonodavstva, razvoja javnih politika i javnog osvještavanja.

Vezano uz kvalitetu implementacije podrške i pomoći žrtvama od strane nevladinog sektora, agencija IPSOS za istraživanje tržišta, medija i javnog mnijenja provela je 2016. godine empirijsko istraživanje u okviru projekta s ciljem ispitivanja usluga koje žrtvama pružaju nevladine udruge u Hrvatskoj te njihovi resursi, interesi i prepreke za ostvarivanje punog potencijala u području podrške i zaštite žrtava⁴⁵. Istraživanjem su bile obuhvaćene udruge koje aktivno djeluju u tom području, ali i oni koji bi mogli biti zainteresirani za takvu aktivnost u budućnosti. Rezultati istraživanja pokazuju kako udruge imaju teškoće sa zadržavanjem svojeg stručnog kadra zbog nedovoljnih i nekonzistentnih financija, stoga postoji potreba za kreiranjem mreže organizacija koje pružaju podršku žrtvama i umrežavanjem njihovih aktivnosti. Pored toga, postoji prostor za uvođenjem standardizacije u unutarnju organizaciju rada udruga, ali i standardiziranih procedura u tijelima javnih institucija. Kao primjer poželjnog oblika umrežavanja javnog i civilnog sektora navode se međusektorski operativni radni timovi i koordinacijski sastanci. Prema nalazima istraživanja, suradnja udruga i javnog sektora sve je kvalitetnija, no jasno je artikulirana

⁴⁵ Penezić, L. Petrović, P. (2016). Organizacije civilnog društva u sustavu zaštite prava žrtava kaznenih djela- predstavljanje empirijskog istraživanja, Konferencija Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba, Zagreb, 22.-23.09.2016..
<http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.05.2017.)

potreba za njezinim unapređenjem. Međusektorskoj suradnji moglo bi pridonijeti i poticanje programa prijenosa znanja i vještina između civilnog i javnog sektora. Pozitivni primjeri odnose se na suradnju s policijom i sa Samostalnom službom za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa⁴⁶.

Kao korisna osnova za ocjenjivanje uspješnosti, odnosno procjenu kvalitete rada sa žrtvama nasilja u obitelji veoma su indikativni i za daljnji rad izuzetno korisni rezultati istraživanja pod nazivom „Zaštita prava i pružanje podrške žrtvama/ svjedocima nasilja u obitelji“⁴⁷ koje su proveli Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH i Ženska soba – Centar za seksualna prava 2010. godine. Ciljevi ovog istraživanja bili su utvrditi postojeću razinu zaštite prava žrtava/svjedoka nasilja u obitelji, utvrditi realnu potrebu za pružanjem podrške i pomoći žrtvama/svjedocima nasilja u obitelji u Hrvatskoj, te odrediti smjerove mogućeg poboljšanja zaštite žrtava i pružanja pomoći i podrške žrtvama/svjedocima nasilja u obitelji. Ciljne grupe ovog istraživanja bile su žrtve/svjedoci nasilja u obitelji (183), i djelatnici/e nadležnih institucija, javnih ustanova i nevladinih udruga koji rade na problematici nasilja u obitelji (389). Istraživanje je provedeno na području cijele Hrvatske, od travnja do rujna 2010. godine.

Većina stručnjaka nadležnih institucija i udruga je upoznata s postojanjem zakona i mehanizama zaštite žrtava, od čega najbolje stručnjaci na sudovima, u ministarstvima i policiji, a najmanje oni iz centara za socijalnu skrb i u području zaštite mentalnog zdravlja. Najveći dio stručnjaka smatra kako je nasilje u obitelji česta ili izrazito česta pojava (preko 90%), a manje od trećine se slaže da se problemu pristupa na najbolji mogući način. Iskustvo neposrednog rada sa žrtvama imaju

⁴⁶ *ibidem*. Izvješće o radu pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2016. godinu, 2017.
http://www.prs.hr/attachments/article/2188/IZV_JESCE_2016_Pravobraniteljica_za_ravnopravnost_spolova_CJELOVITO.pdf (preuzeto 11.05.2017.)

⁴⁷ Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH i Ženska soba – Centar za seksualna prava (2010). Zaštita prava i pružanje podrške žrtvama/ svjedocima nasilja u obitelji <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Sa%C5%BEetak%20istra%C5%BEivanja%20Za%C5%A1tita%20prava%20i%20pru%C5%BEanje%20podr%C5%A1ke%20u%C5%BErtvama%20svjedocima%20nasilja%20u%20obitelji.pdf>

najviše predstavnici policije i nevladinih udruga. Žrtve s kojima najčešće rade su žene (96%), maloljetne djevojčice (76%), maloljetni dječaci (74%) i punoljetni muškarci (49%). Većina sudionika se nije susrela s lažnim prijavama za nasilje u obitelji (36%), odnosno nisu sigurni da su imali takav slučaj (41%). Od onih koji jesu, prednjači policija, sudovi i udruge. Također, većina je upoznata s postojanjem udruga za pružanje pomoći i podrške žrtvama te informira žrtve o vrstama pomoći i podrške. Gotovo svi sudionici drže na svojim radnim mjestima brošure i letke o mjestima za pomoć žrtvama (osim državnog odvjetništva i institucija za zaštitu mentalnog zdravlja). Također, uglavnom smatraju da javni mediji nisu dovoljno aktivni u prenošenju informacija o radu potrebnih servisa i mehanizmima za pomoć žrtvama. Po pitanju suradnje državnih tijela međusobno i s udrugama, najmanje surađuju državna odvjetništva i ustanove za zaštitu mentalnog zdravlja. Međusobna intersektorska suradnja procijenjena je kao dobra, a prednjači suradnja s policijom i centrima za socijalnu skrb. Glavna ograničenja u radu sa žrtvama su velika preopterećenost poslom (73%), nedostatak stručnih edukacija (55%), problem što im rad sa žrtvama nije primarni fokus (52%) i neadekvatni prostori za rad (51%).

Istraživanjem su, također, obuhvaćene 183 žrtve nasilja u obitelji koje su se u trenutku provođenja istraživanja nalazile na smještaju u nekom od skloništa ili su dolazile u savjetovaništva namijenjena žrtvama nasilja u obitelji. Sve žrtve su ženskog spola, starosti od 18 do 66 godina, a relativno ih je najviše u dobi od 41 do 45 godina (21%). Sve navode da su doživjele neki od oblika psihičkog nasilja, 94% ih je doživjelo neki od oblika fizičkog nasilja, 66% doživjelo neki od oblika ekonomskog nasilja, a seksualno nasilje je doživjelo više od 50% žrtava (u 26% slučajeva se radilo o silovanju). Čak 40% su trenutno žrtve nekog od oblika nasilja u obitelji. U gotovo svim slučajevima (96%) nasilnik je bio muž/partner/bivši partner (osoba muškog spola), a u 42% slučajeva i/ili neki drugi član obitelji. Nasilje se najčešće događalo u zajedničkom domu s partnerom (92%). Prema izjavama ispitanica, nasilje je trajalo od 3 mjeseca do 51 godinu, a najviše ih je nasilju bilo izloženo do 20 godina (57%). Više od 60% sudionica prijavljivalo je nasilje policiji dva ili više puta, pri čemu je gotovo 70% njih to učinilo osobno. Kod trećine sudionica djelo je kvalificirano prema Kaznenom zakonu (čl. 215.a) - nasilničko ponašanje u obitelji, dok je najrjeđe kvalificirano kao silovanje (1%). Po pitanju iskustva s nadležnim institucijama i organizacijama, kao dobra ističu udruge, medicinsko osoblje i centar za socijalnu skrb.

Loša i izrazito loša iskustva su bila najčešće s policijom, sudovima i centrima za socijalnu skrb. O svojim pravima je bilo informirano 58% ispitanica, najčešće od strane udruga s kojima su ispitanice imale dobro i izrazito dobro iskustvo. Prema vlastitom iskustvu 92% sudionica bi savjetovalo bliskoj osobi da nazove policiju i prijavi nasilje, te zatraži pomoć od SOS telefona i skloništa (89%).

Rezultati provedenog istraživanja ukazali su na čitav niz specifičnosti rada pojedinih institucija, ustanova i organizacija koje pružaju pomoć i zaštitu žrtava, te koje sankcioniraju nasilje u obitelji. Također, pružena je jasnija slika o potrebama žrtava nasilja, kao i mogućnostima za poboljšanje njihovih prava. Ukazano je da u Hrvatskoj, usprkos brojnim pozitivnim promjenama, još uvijek nedostaje veliki broj potrebnih organizacija za rad sa žrtvama nasilja u obitelji. Između ostalih, nalazi ovog istraživanja ukazuju na potrebu međusektorske suradnje, povezanosti i komunikacije nadležnih institucija, ustanova i udruga koje pružaju usluge žrtvama nasilja u obitelji, kroz umrežavanje i zajedničke edukacije. Posebno je važno razviti i provoditi preventivne programe protiv nasilja u osnovne i srednje škole, uvesti obvezne edukacije o problematici nasilja u obitelji, s posebnim naglaskom na nasilje nad ženama, u formalno obrazovanje s naglaskom na relevantne fakultete (npr. pravni fakulteti, pomagačke struke - socijalni rad, psihologija, edukacijsko rehabilitacijski fakultet, medicinski fakultet). Na kraju, potrebno je preispitati i evaluirati postojanje tretmana za počinitelje nasilja u obitelji, s naglaskom na zatvorski sustav, te razviti jasne indikatore za sustavno praćenje uspješnosti provedbe takvih tretmana.

Uzimajući sve navedeno u obzir, može se konstatirati da su nadležne institucije danas još uvijek nedovoljno senzibilizirane za primjenu Direktive 2012/29/EU, odnosno ostvarivanja prava žrtava u praksi. Zato se ovaj jaz u pravilu premošćuje kroz pružanje pravne pomoći i psihološkog savjetovanja od strane nevladinih udruga. Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela je u tri godine postojanja zaprimio preko 4500 poziva, a kao glavni problem uočena je neinformiranost građana o njihovim pravima, počevši od spoznaje da Centar postoji i da građani mogu anonimno prijaviti kazneno djelo. U posljednje dvije godine donesena je odluka o zahtjevima za preko 130 žrtava, ali manji dio je ostvario naknadu jer je Zakon daje samo žrtvama koje su izravno pretrpjele nasilje. Pravo na naknadu

ostvarilo je 40-ak ljudi, a žrtvi ostaje pravo ostvarivati naknadu iz drugih osnova⁴⁸.

Valja, nažalost, naglasiti da je sustav primarno usredotočen na prava okrivljenika, dok se prema svjedocima i žrtvama uglavnom postupka kao procesnim objektima, a ne subjektima čija temeljna prava treba uvažavati i poštivati. Žrtve ne ostvaruju pravo na djelotvorne oblike pomoći i podrške, uključujući pristup specijalističkim službama za podršku žrtvama s ciljem smanjenja mogućnosti sekundarne viktimizacije⁴⁹.

Raspon prava određenih u Direktivi usmjerenih na potporu i savjetovanje tijekom odgovarajućeg razdoblja nakon kaznenog postupka, odnosno rehabilitacije u zajednici, puno je širi od obavještanja žrtve o otpuštanju zatvorenika s izdržavanja kazne zatvora. Žrtve ne ostvaruju pravo na djelotvorne oblike pomoći i podrške, uključujući pristup specijalističkim službama za podršku žrtvama s ciljem smanjenja mogućnosti ponovne traumatizacije. Stoga, uz projektno financiranje, sredstva bi primarno trebala usmjeriti na daljnju institucionalizaciju sustava, širenjem odjela za podršku na sve županijske sudove i državna odvjetništva.

S obzirom na poteškoće s kojima se susreću žrtve pri pristupanju i prijavi policiji, djelotvorni pristup pravosuđu iziskuje nove mjere koje bi se trebale baviti pojedincem, osiguranjem početnih informacija, pružanjem pomoći i savjetovanjem. Iako policijski službenici žrtvama uz obavijesti o pravima daju kontakt podatke odjela za podršku na sudovima, Nacionalnog pozivnog centra te o tijelima državne uprave i nevladinim organizacijama koje se bave podrškom i zaštitom žrtava, i nadalje se događa da su žrtve relativno neinformirane jer im obavijesti nisu predočene na njima razumljiv način, nego isključivo u tehničkom obliku pisanih uputa i obrazaca.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Žrtve zločina su danas pod posebnom zaštitom, a prava i podrška žrtvama ogledaju se u nizu međunarodnih pravnih instrumenata. Direktiva 2012/29/EU je pridonijela poboljšanju procesnih prava žrtve zločina na razini Europske unije. Općenito uzevši, nije moguće procijeniti i utvrditi koji sustav je kvalitetniji prema kriterijima humanosti, hitnosti,

jednostavnosti i učinkovitosti. Pri tome je potrebno uzeti u obzir širi kontekst odgovarajućeg procesnog prava, njegove proceduralne ideje, kulturu i tradiciju društva i njegove vrijednosti, te usklađivanje novih rješenja s nekim osnovnim načelima bez kojih suvremeno kazneno procesno pravo ne može postojati.

Unatoč razlikama u povijesnom razvoju službi za pomoć žrtvama u cijeloj Europskoj uniji, mogu se, uz određene iznimke, prepoznati sličnosti između država članica. U velikom broju država članica sustavi podrške žrtvama počeli su se razvijati u 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, a nerijetko su vođeni važnim društveno-političkim trendovima kao što su pokreti za ženska prava. Većinu su pokrenule nevladine udruge, stoga je uloga volontera ključna za daljnji razvoj u ovom području.

Na temelju analize zakonodavnih rješenja i prakse u pogledu podrške žrtvama kaznenih djela treba istaknuti da je posljednjih nekoliko godina postignut značajan napredak u razvoju ovog sustava, međutim, postoji niz otvorenih pitanja vezanih uz položaj žrtava kaznenih djela i prekršaja, kao i prostor za uspostavljanje bolje suradnje između državnih tijela i organizacija koje dolaze u doticaj sa žrtvama ili im pružaju neku vrstu podrške. U Hrvatskoj sada predstoji puna primjena Direktive te će u tom području biti mnogo izazova, osobito u odnosu na provedbu pojedinačne procjene prava žrtve, za što tek treba izraditi jedinstveni obrazac pojedinačne procjene potrebe žrtve i osmisliti proces njegova ispunjavanja te razmjenu rezultata pojedinačne procjene između različitih tijela koji neposredno dolaze u kontakt sa žrtvom u svim stadijima postupka.⁵⁰ U obrazac treba unijeti podatke o psihičkom i fizičkom stanju žrtve, osobnim značajkama žrtve, naravi ili okolnostima kaznenog djela, posebnim kategorijama žrtava, specifičnim potrebama žrtve, odnosu između žrtve i počinitelja i potrebi za podrškom. Pritom je posebno izazovna i zahtjevna uloga organizacija civilnog društva koje u Hrvatskoj čine važan dio sustava podrške žrtvama.⁵¹ Kako bi se što kvalitetnije primijenila Direktiva o pravima žrtava kaznenih djela, neizostavno je provođenje sustavne edukacije za djelatnike službi koje se bave žrtvama, a sve navedeno je sadržano u noveli iz 2017. godine, Zakonom o

⁴⁸ Izvješće s Konferencije "Obilježavanje Europskog dana žrtava kaznenih djela", Novinarski dom, Zagreb, 22.2.2017

⁴⁹ op.cit. u bilj. 25.

⁵⁰više u Novokmet, A. (2016). The Right of a Victim to a Review of a Decision not to Prosecute s Set out in Article 11 of Directive 2012/29/EU and an Assessment its Transposition in Germany, Italy, France and Croatia Utrecht Law Review, 12 (1), p.86-108.

izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku.⁵²

⁵¹ Paska, A. op.cit. u bilj. 11., 565.

⁵²vidjeti članak 43. i 43. a Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 70/17.

Članak 43: Žrtva kaznenog djela ima pravo na pristup službama za potporu žrtvama kaznenih djela, pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde, pravo na zaštitu dostojanstva tijekom ispitivanja žrtve kao svjedoka, pravo da bude saslušana bez neopravdane odgode nakon podnošenja kaznene prijave te da se daljnja saslušanja provode samo u mjeri u kojoj je to nužno za potrebe kaznenog postupka, pravo na pratnju osobe od povjerenja pri poduzimanju radnji u kojima sudjeluje, pravo da se medicinski zahvati prema žrtvi poduzimaju u najmanjoj mjeri i samo ako su krajnje nužni za potrebe kaznenog postupka, pravo podnijeti prijedlog za progon i privatnu tužbu sukladno odredbama Kaznenog zakona, pravo sudjelovati u kaznenom postupku kao oštećenik, pravo biti obaviještena o odbacivanju kaznene prijave (članak 206. stavak 3. ovoga Zakona) i odustajanju državnog odvjetnika od kaznenog progona te pravo preuzeti kazneni progon umjesto državnog odvjetnika, pravo na obavijest od državnog odvjetnika o poduzetim radnjama povodom njezine prijave (članak 206.a ovoga Zakona) i podnošenje pritužbe višem državnom odvjetniku (članak 206.b ovoga Zakona), pravo da na njezin zahtjev bez nepotrebne odgode bude obaviještena o ukidanju pritvora ili istražnog zatvora, bijegu okrivljenika i otpuštanju osuđenika s izdržavanja kazne zatvora te mjerama koje su poduzete radi njezine zaštite, pravo da na njezin zahtjev bude obaviještena o svakoj odluci kojom se pravomoćno okončava kazneni postupak te druga prava propisana zakonom. (članak 43. stavak 1.) Prema stavku 2. istoga članka žrtva kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora teža od pet godina, ako trpi teže posljedice kaznenog djela, ima pravo na stručnu pomoć savjetnika na teret proračunskih sredstava pri podnošenju imovinskopravnog zahtjeva. Žrtva kaznenog djela ima pravo na pristup službama za potporu žrtvama kaznenih djela, pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde, pravo na zaštitu dostojanstva tijekom ispitivanja žrtve kao svjedoka, pravo da bude saslušana bez neopravdane odgode

nakon podnošenja kaznene prijave te da se daljnja saslušanja provode samo u mjeri u kojoj je to nužno za potrebe kaznenog postupka, pravo na pratnju osobe od povjerenja pri poduzimanju radnji u kojima sudjeluje, pravo da se medicinski zahvati prema žrtvi poduzimaju u najmanjoj mjeri i samo ako su krajnje nužni za potrebe kaznenog postupka, pravo podnijeti prijedlog za progon i privatnu tužbu sukladno odredbama Kaznenog zakona, pravo sudjelovati u kaznenom postupku kao oštećenik, pravo biti obaviještena o odbacivanju kaznene prijave (članak 206. stavak 3. ovoga Zakona) i odustajanju državnog odvjetnika od kaznenog progona te pravo preuzeti kazneni progon umjesto državnog odvjetnika, pravo na obavijest od državnog odvjetnika o poduzetim radnjama povodom njezine prijave (članak 206.a ovoga Zakona) i podnošenje pritužbe višem državnom odvjetniku (članak 206.b ovoga Zakona), pravo da na njezin zahtjev bez nepotrebne odgode bude obaviještena o ukidanju pritvora ili istražnog zatvora, bijegu okrivljenika i otpuštanju osuđenika s izdržavanja kazne zatvora te mjerama koje su poduzete radi njezine zaštite, pravo da na njezin zahtjev bude obaviještena o svakoj odluci kojom se pravomoćno okončava kazneni postupak, druga prava propisana zakonom. Žrtva kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora teža od pet godina, ako trpi teže posljedice kaznenog djela, ima pravo na stručnu pomoć savjetnika na teret proračunskih sredstava pri podnošenju imovinskopravnog zahtjeva. Žrtva kaznenog djela nasilja počinjenog s namjerom ima pravo na novčanu naknadu iz sredstava državnog proračuna u skladu s posebnim zakonom. Ako je žrtva prethodno ostvarila imovinskopravni zahtjev uzet će se u obzir njegova visina pri odmjeravanju novčane naknade, a tako će postupiti i sud pri dosuđivanju imovinskopravnog zahtjeva ako je žrtva prethodno ostvarila novčanu naknadu iz sredstava državnog proračuna. Žrtva kaznenog djela nasilja počinjenog s namjerom ima pravo na novčanu naknadu iz sredstava državnog proračuna u skladu s posebnim zakonom. Ako je žrtva prethodno ostvarila imovinskopravni zahtjev uzet će se u obzir njegova visina pri odmjeravanju novčane naknade, a tako će postupiti i sud pri dosuđivanju imovinskopravnog zahtjeva ako je žrtva prethodno ostvarila novčanu naknadu iz sredstava državnog proračuna.

Članak 43.a Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 70/17.

(1) Prije ispitivanja žrtve, tijelo koje provodi ispitivanje će u suradnji s tijelima, organizacijama ili ustanovama za pomoć i

U konačnici, osnovna nit vodilja konkretne primjene općih načela podrške žrtvama kaznenih djela jest da se naglasi dimenzija temeljnih prava žrtve na svekoliku potporu. Riječ je, zapravo, o tome da pravo žrtve na pristup pravosuđu i zaštitu od ponovljene viktimizacije ne smije biti apstraktno i iluzorno, već konkretizirano u obliku pružanja praktične stručne savjetodavne pomoći i potpore. Pri tome kao ključni izazov i konstanta ostaje pitanje dostupnosti navedenih usluga kao odlučujućih faktora koji predodređuju praktičnu provedivost i učinkovitost u operacionalizaciji Direktive 2012/29/EU. Stoga je od iznimne važnosti da državna tijela surađuju i spremno podupiru partnerski odnos i neovisnost

podršku žrtvama kaznenih djela provesti pojedinačnu procjenu žrtve. Pojedinačna procjena žrtve uključuje utvrđivanje postoji li potreba za primjenom posebnih mjera zaštite u odnosu na žrtvu te ako postoji, koje posebne mjere zaštite bi se trebale primijeniti (poseban način ispitivanja žrtve, uporaba komunikacijskih tehnologija radi izbjegavanja vizualnog kontakta s počiniteljem i druge mjere propisane zakonom). Kada je žrtva kaznenog djela djeteta, pretpostavit će se da postoji potreba za primjenom posebnih mjera zaštite te utvrditi koje posebne mjere zaštite treba primijeniti.(2) Pri poduzimanju pojedinačne procjene žrtve osobito se uzimaju u obzir osobne značajke žrtve, vrsta ili narav kaznenog djela i okolnosti počinjenja kaznenog djela. Pri tome se posebna pažnja posvećuje žrtvama koje su pretrpjele značajnu štetu zbog težine kaznenog djela, žrtvama kaznenog djela počinjenog zbog nekog osobnog svojstva žrtve, te žrtvama koje njihov odnos s počiniteljem čini osobito ranjivima.(3) U smislu stavka 2. ovoga članka, pojedinačna procjena žrtve na odgovarajući način uključuje osobito žrtve terorizma, organiziranog kriminala, trgovanja ljudima, rodno uvjetovanog nasilja, nasilja u bliskim odnosima, spolnog nasilja i spolnog iskorištavanja ili zločina iz mržnje te žrtve s invalidnošću.(4) Pojedinačna procjena žrtve provodi se uz sudjelovanje žrtve i uzimajući u obzir njezine želje, uključujući i želju da se ne koriste posebne mjere zaštite propisane zakonom.(5) Tijelo koje vodi postupak će broj ispitivanja žrtve za koju je utvrđena posebna potreba zaštite svesti na najmanju moguću mjeru. Državni odvjetnik može predložiti da se takav svjedok ispita na dokaznom ročištu. (6) Ministar nadležan za poslove pravosuđa uz prethodnu suglasnost ministra nadležnog za unutarnje poslove donosi pravilnik o načinu provedbe pojedinačne procjene žrtve iz stavka 1. ovoga članka.“

nevladinih udruga koji u najvećoj mjeri doprinose u predmetnom području.

LITERATURA

- Burić, Z. , Lučić, B. (2016). Pravni i institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenog djela u RH. Konferencija “Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba”, Zagreb, 22.-23. 09. 2016. <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 9.04.2017.)
- Burić, Z. (2015). Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transportiranja obveze odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 22 (2), 383-410.
- Casle, M. (2016). Dobra praksa u zemljama Europske unije. Konferencija „Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba“. Zagreb, 22.- 23.09. 2016) <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 13.04.2017.)
- Chaloux, M. (2016). Dobra praksa u Francuskoj. Konferencija “Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba“. Zagreb, 22.- 23. 092016** <http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.4.2017.)
- European Union Agency for Fundamental Rights (2014). *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-results-glance> (preuzeto 9.4.2016.)
- Goatti, M., Kodrić, A. (2016). Dobra praksa u RH. Konferencija „Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba“, Zagreb, 22.- 23.09 2016).<http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.04.2017.)
- Groenhuijsen, M., Pemberton, A. (2009). The EU framework decision for victims of crime: Does hard law make a difference? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 17(1), 43-59.
- Ivičević Karas, E. (2016). Redefiniranje pravnog položaja žrtve u kaznenom postupku pod utjecajem europskog kaznenog prava. Konferencija “Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba“, Zagreb, 22.-23. 09.2016

<http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.05.2017.)

Izvršitelj o radu pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2016. godinu (2017)

http://www.prs.hr/attachments/article/2188/IZVJESCE_2016_Pravobraniteljica_za_ravnopravnost_spolova_CJELOVITO.pdf (preuzeto 11.05.2017.)

Kuosmanen, J., Starke, M. (2015). Access to Sweden's legal system of crime victims with intellectual disability involved in prostitution activities. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disability*, 12 (4), 255-266.

Lima de Perez, J. (2014). Contrasting the conceptualisation of victims of trafficking for sexual exploitation: a case study of Brazilians in Spain and Portugal. *European Journal of Criminal Policy Research* 21 (4), 539-563

Lučić, B. (2016). Pravni i Institucionalni aspekti položaja žrtve kaznenog djela u RH Konferencija "Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba", Zagreb, 2016.

<http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.05.2017.)

Novokmet, A. (2016). The right of a victim to a review of a decision not to prosecute as set out in article 11 of Directive 2012/29/EU and an assessment of its transposition in Germany, Italy, France and Croatia. *Utrecht Law Review*, 12 (1), 86-108.

Paska, A. (2016). Prikaz konferencije "Žrtve kaznenih djela - unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 23 (2), 561-566.

Petrović, T., Penezić, L. (2016). Organizacije civilnog društva u sustavu zaštite prava žrtava kaznenih djela - predstavljanje empirijskog istraživanja. Konferencija Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba", Zagreb, 22.-23.09.2016.

<http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.05.2017.)

Ranapurvala, I. S., Berk T. M., Casteel, C. (2016). *Reporting crime victimisations to the police and the incidence of future victimisations: A longitudinal study*, PLOS, ONE.

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0160072> (preuzeto 10.04.2017.)

Rugge, T. A., Scott, T. L. (2009). *Restorative Justice's on participants psychological and physical health*. Ottawa: Scott Public Safety Canada.

Sas, A. (2016). *Victim Support Netherlands. Konferencija „Žrtve kaznenih djela – unapređenje sustava zaštite kroz individualiziranu procjenu potreba“*, Zagreb, 22.-23.09.2016.

<http://www.hpc.hr/news.aspx?newsID=41&pageID=14> (preuzeto 11.04.2017.)

Shapland, J. (2014). Implications of growth: challenges for restorative justice. *International Review of Victimology*, 20 (1), 585-599.

Sheerman, L.W., Strang, H. (2007). *Restorative Justice: The Evidence*. London: The Smith Institute, http://www.iirp.edu/pdf/RJ_full_report.pdf (preuzeto 10.05.2017.)

The European Union Criminal Law Association's Forum - EUCRIM (2016). *Victim protection*, 130-131. https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/eucrim_16_03_e (preuzeto 11.05.2016.)

Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH i Ženska soba – Centar za seksualna prava (2010). *Zaštita prava i pružanje podrške žrtvama/ svjedocima nasilja u obitelji*.

<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Sa%C5%BEetak%20istra%C5%BEivanja%20Za%C5%A1tita%20prava%20i%20pru%C5%BEanje%20podr%C5%A1ke%20%C5%BErvtvama%20svjedocima%20nasilja%20u%20obitelji.pdf> (preuzeto 24.05.2017.)

Propisi:

Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0080> (preuzeto 11.5.2017.)

Direktiva Vijeća 2004/80/Europske Zajednice od 29. travnja 2004. o naknadi žrtvama kaznenih djela, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0080> (preuzeto 11.5.2017.)

Okvirna odluka Vijeća od 15. ožujka 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex:32001F0220> (preuzeto 11.05.2017.)

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 152/08

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 145/13

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 70/08

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, brojevi 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14 i 70/17.

SAŽETAK / ABSTRACT
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Marina Kovačević-Lepojević
Milica Kovačević
University in Belgrade, Faculty of Education
and Rehabilitation Sciences

**PREVENTION OF STUDENTS
VICTIMIZATION IN SCHOOLS: THE ROLE
OF THE SCHOOL POLICE OFFICER**

In the last half-century, state (public) schools in the world and Serbia have become interesting in terms of security architecture, embodied through the introduction of school police officers, video surveillance and other situational prevention measures adapted to the context. In that way, the following has been prevented: the potential victimization of students, school personnel, third parties, damaging schools or private property and more. In Serbia, the introduction of a school police officer was experimentally started in 2002 in some schools. Although the school police officers are most frequently associated with their traditional role, which consists in removing the immediate security risk, their tasks are more complex.

The aim of this paper is understanding the role of a school police officer in the context of the prevention of students victimization in Serbia and abroad. The main tasks of school police officers are: daily meetings with the school and pedagogical-psychological services where they assess security risks based on information from parents, local communities and social networks; response in cases of bullying; identification, support and instructions to the victims of sexual abuse; coordination and involvement of other services in situations where there is an increased need to maintain public order, such as sports, cultural, artistic and other events; participation in preparing response in crisis situations; organizing crisis management exercise in cooperation with other community agencies; informing students about domestic violence, human trafficking, and proper use of technology; realization of the program of life skills development and healthy lifestyles; and more.

Keywords: school police officer, Serbia, students, victimization

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Marina Kovačević-Lepojević
Milica Kovačević
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju

**PREVENCIJA VIKTIMIZACIJE UČENIKA U
ŠKOLAMA: ULOGA ŠKOLSKOG
POLICAJCA**

U poslednjih pola veka, državne (javne) škole u svetu i Srbiji postaju interesantne sa aspekta bezbednosne arhitekture, oličene kroz uvođenje školskih policajaca, video nadzora i drugih mera situacione prevencije prilagođene kontekstu. Tim putem, sprečava se potencijalna viktimizacija učenika, osoblja škole, trećih osoba, oštećenje školske i privatne imovine i drugo. U Srbiji se sa uvođenjem školskog policajca eksperimentalno krenulo 2002. godine u pojedinim školama. Iako se školski policajci najčešće povezuju u sa njihovom tradicionalnom ulogom koja se sastoji u otklanjanju neposrednih bezbednosnih rizika, njihovi zadaci su znatno složeniji.

Cilj rada predstavlja sagledavanje uloge školskih policajaca u kontekstu sprečavanja viktimizacije učenika u Srbiji i svetu. Kao najvažniji zadaci školskog policajca izdvajaju se: svakodnevni sastanci sa direktorom škole i pedagoško-psihološkom službom na kojima se vrši procena bezbednosnih rizika na osnovu informacija od roditelja, lokalne zajednice i socijalnih mreža; reagovanje u slučajevima vršnjačkog nasilja; pružanje podrške i upućivanja žrtvama seksualnog nasilja; koordinacija i angažovanje drugih službi u situacijama kada postoji pojačana potreba za održavanjem javnog reda i mira poput sportskih, kulturno-umetničkih i drugih događaja; učešće u pripremi plana reagovanja u kriznim situacijama; organizovanje vežbi postupanja u kriznim situacijama zajedno sa drugim institucijama lokalne zajednice; informisanje učenika o nasilju u porodici, trgovini ljudima i pravilnom korišćenju tehnologije; realizacija programa razvoja životnih veština i zdravih stilova života i drugo.

Ključne reči: školski policajac, Srbija, učenici, viktimizacija

Uvod

Učenici u školskoj sredini mogu biti viktimizirani od strane drugih učenika, osoblja škole ili trećih osoba. Pretnje školi i učenicima mogu se kategorisati kao spoljašnje i unutrašnje pretnje, s tim što se spoljašnje učestalije smatraju opasnijim (Lloyd & Ching, 2003).

Prevenција viktimizacije učenika i školskog osoblja može se sprečiti primenom različitih razvojno-preventivnih programa i programa situacione prevencije. Žunić-Pavlović, Kovačević-Lepojević & Merdović (2011) su prilagodili klasifikaciju tehnika situacione prevencije kriminala koja je prvobitno ponuđena od strane Korniša i Klarka (2003), sa pet kategorija i dvadeset pet tehnika. Na primer, u sastavu kategorije otežavanje izvršenja dela radi se na kontroli pristupa, redukovanju gužve organizovanjem izlaska u grupama, elektronskoj identifikaciji, planskom lociranju ugoditelskih objekata i kladionica na adekvatnoj udaljenosti od škola. Kao deo kategorije povećavanje rizika po učinioca ističe se kretanje učenika u grupama, nošenje alarmnih narukvica, prirodan nadzor, nošenje školskih uniformi, dežurstvo nastavnika, angažovanje školske policije, uvođenje alarmnih sistema i drugo. U sklopu redukovanja nagrade za učinioca izdvaja se pravilno čuvanje podataka o učenicima, zaštita posebno osetljivih kategorija učenika, označavanje svojine učenika, poništavanje dobiti. Redukovanje provokacije podrazumeva unapređivanje školske klime, primenu programa za unapređivanje odnosa između učenika i između nastavnika i učenika, smanjenje broja učenika da bi se izbegla pretrpanost, zabrana verske i rasne mržnje, jačanje veština odupiranja negativnom pritisku vršnjaka, podržavanje programa koji promovišu bezbednu vožnju, pravilno seksualno ponašanje, razdvajanje problematičnih učenika u različita odeljenja i obeshrabrivanje imitacije. Na kraju, kao deo kategorije onemogućavanje opravdanja izdvajaju se: donošenje školskih pravilnika o ponašanju, obaveštavanje o zabrani nasilja nad decom, informisanje o štetnosti upotrebe psihoaktivnih supstanci, davanje jasnih instrukcija za ponašanje u određenom okruženju, zabrana unošenja alkohola, oružja, sprejeva za crtanje grafita, pomaganje u pridržavanju pravila i kontrola upotrebe droge i alkohola.

Iako program školskog policajca tradicionalno proizilazi iz kategorije povećavanje rizika po učinioca, savremene tendencije upućuju na proširenje uloga školskih policajaca koji prevazilaze formalan nadzor (NASRO, 2012; Trump, 2001).

Primena programa školskog policajca u svetu

Za razliku od razvijenih zemalja sveta, gde se sa uvođenjem školskog policajca započelo još '50-ih i '60-ih godina 20. veka, u Srbiji se sa ovim programom eksperimentalno krenulo 2002. godine u pojedinim školama. Ne postoje precizni podaci koliko školskih policajaca ima u Americi jer ni jedan od sistema (policija, škole, nacionalna asocijacija školskih policajaca) ne vrši centralizaciju tih podataka. Prema Nacionalnoj asocijaciji školskih policajaca u Americi procenjuje se da ih okvirno ima od 14 do 20 hiljada, s tim da su procene rađene na osnovu istraživanja koja su stara gotovo deceniju (NASRO, 2016). Posebno pitanje je koliko škole uopšte koriste školske policajce. Prema rezultatima istraživanja američkog ministarstva obrazovanja, trećina državnih škola, precizno 29550 škola je imalo bar jednog stalno zaposlenog školskog policajca (Grey & Ralph, 2015). Najveća školska policija u Americi i svetu, smeštena je u Los Anđelesu i ima službu od 511 školskih policajaca koji svoje usluge pružaju dvadesetčetvorčasovno (LASPD, 2017). Smatra se da je prekretnicu u razvoju školske policije imalo uvođenje punog radnog vremena školskih policajaca u Americi devedesetih godina. Autori se zalažu za to da i samo uvođenje uniformisanih policajaca tokom punog radnog vremena u školama može da zaplaši potencijalne učinioce i spreči kriminalne aktivnosti. Zatim, saradnja sa sudom i drugim ustanovama se tim putem znatno olakšava. Svest učenika o štetnosti određenih kriminalnih radnji se razvija, koji su ohrabreni da prijavljuju planirane kriminalne aktivnosti u školi/zajednici (Kupchic & Monahan, 2006).

Iako se školski policajci najčešće povezuju u sa njihovom tradicionalnom ulogom koja se sastoji u otklanjanju neposrednih bezbednosnih rizika, njihovi zadaci su znatno složeniji, i to: svakodnevnim sastancima sa direktorima na kojima se vrši procena bezbednosnih rizika na osnovu informacija od roditelja, lokalne zajednice i socijalnih medija; sastancima sa stručnom službom škole kako bi se utvrdilo na koji način problemi kod kuće mogu uticati na ponašanje učenika u školi kako bi se osoblje škole pripremlilo na adekvatnu podršku; održavanje redovne radio veze sa lokalnom policijom sa jedne i školom sa druge strane; reagovanje u slučajevima vršnjačkog nasilja u saradnji sa stručnom službom škole; pružanje podrške i upućivanja žrtvama seksualnog nasilja; koordinacija i angažovanje drugih službi u situacijama kada postoji pojačana potreba za održavanjem javnog reda i mira poput sportskih, kulturno-umetničkih i drugih događaja; učešće u pripremi plana reagovanja u kriznim situacijama zajedno sa školskom

administracijom; organizovanje vežbi postupanja u kriznim situacijama zajedno sa drugim institucijama lokalne zajednice; organizovanje posete inspektora za uviđaj na času biologije; informisanje učenika o nasilju u porodici, trgovini ljudima i pravilnom korišćenju tehnologije; razvoj životnih veština i zdravih stilova života; posete i podrška porodicama učenika koji ispoljavaju rizična ponašanja; pomoć oko domaćih zadatka, igranje košarke i zajedniko obođovanje za vreme produženog boravka u školi; sprovođenje niza programa rekreacije, humanitarnih i drugih programa u kojima učestvuju učenici i predstavnici lokalne zajednice (NASRO, 2012). Rezultati su pokazali: da su aktivnosti školskih policajaca dovele do unapređivanja bezbednosti u školama, prevencije nasilja i kriminala; da školski policajci imaju jake pozitivne veze sa učenicima i osobljem škola, nešto slabije sa roditeljima; oko polovine od ukupnog broja policajaca ima oko 100 kontakata dnevno sa učenicima; da je prijavljivanje kriminala policiji u mnogome podstaknuto njihovim aktivnostima; da je njihova uloga koliko reaktivna toliko i preventivna; da godišnje reše od 1-25 nasilnih incidenata - među učenicima, između učenika i osoblja ili nekog trećeg lica (Trump, 2001).

Pored navedenih prednosti koje se tradicionalno vezuju za pojačan formalni nadzor, autori izdvajaju pozitivne posledice uvođenja školskih policajaca i to: pojačan lični nadzor, sveprisutnost politike bezuslovnog sprovođenja zakona i preuzimanje brige o disciplini u školi (Kupchic & Monahan, 2006). Pojačan lični nadzor podrazumeva podsticanje informanata da prijavljuju svoje školske drugove kako bi školski policajci došli do informacija o nekom krivičnom delu ili prekršaju i pre nego što se on dogodi. Sveprisutnost politike bezuslovnog sprovođenja zakona ukazuje na strože kažnjavanje učenika. Na primer, pre nego što su uvedeni školski policajci učenici su bili kažnjavani za učinjena krivična dela na nivou škole, dok je sa njihovim uvođenjem osigurano momentalno procesuiranje delinkventa i time osiguralo strogo sprovođenje zakona. S tim u vezi neretko se postavlja pitanje efekta kriminalizacije škola, gde se umesto rešavanja konflikata na nivou škola i disciplinovanja učenika u okviru obrazovnog sistema, oni direktno uključuju u pravosudni sistem. Istraživanje koje je imalo za cilj da ispita navedeni efekat kriminalizacije u školama koje su imale školske policajce je utvrdilo da u odnosu na kontrolne škole iz istog okruga, one koje su imale školske policajce nije odlikovala veća stopa hapšenja (Theriot, 2009). Naime, regresiona analiza je pokazala da prisustvo školskih policajaca nije predikovalo ukupnu

stopu hapšenja učenika, ali jeste veće identifikovanje poremećaja ponašanja kod učenika. Utvrđeno je da je u školama koje su imale školskog policajca zabeležena manja stopa napada sa ili bez oružja.

Školski policajci tako predstavljaju jedan širi sistem socijalne kontrole, te se učenici pripremaju na to da i po zavretku školovanja svuda očekuju prisustvo policije u njihovim životima. Šalje im se poruka da kriminalne prihvate kao normalnu socijalnu činjenicu u njihovim životima, kao i interogovanje države u pravcu smanjenja potencijalnih rizika. U skladu sa maksimumom da su profesori u školi odgovorni za mozak učenika, a pripadnici službi obezbeđenja/školski policajci za njihovo telo, rešavanje disciplinskih prestupa nema više veze sa školskim osobljem (Devine, 1996, prema Kupchic & Monahan, 2006).

Primena programa školskog policajca u Srbiji

U Srbiji se sa programom školskog policajca eksperimentalno krenulo 2002. godine u pojedinim školama. Danas je angažovano ukupno 365 školskih policajaca u 348 osnovnih i 327 srednjih škola u Srbiji (MUP RS, 2017). Zadaci školskog policajca u Srbiji su: neposredno prisustvo na području škole, posebno za vreme početka i završetka nastave, smena, velikog odmora i sl; uočavanje i otkrivanje ponašanja i radnji sa elementima krivičnih dela i prekršaja, kao i iniciranje preduzimanja potrebnih mera prema izvršiocima; blagovremeno uočavanje prisustva lica koja nisu učenici škole, asocijalnih ponašanja u zoni škole i preduzimanje mera na njihovom sprečavanju i suzbijanju; preduzimanje aktivnosti radi unapređivanja bezbednosti učenika u saobraćaju; preduzimanje mera prema vlasnicima ugostiteljskih, objekata za zabavu i drugih objekata u zoni škola u cilju sprečavanja prodaje alkoholnih pića maloletnim licima; i uočavanje aktivnosti usmerenih na ometanje nastave i preduzimanje mera na njihovom otklanjanju u saradnji sa odgovornim licima škola (MUP RS, 2017). Prema tome, među najvažnije zadatke školskih policajaca ubrajaju se: podrška bezbednom odvijanju nastavnog procesa, zaštita školske imovine, bezbednost učenika u saobraćaju, sprečavanje prodaje proizvoda štetnih po zdravlje učenika i drugo (Nikač, 2009).

Rezultati istraživanja primena mera situacione prevencije u školama ukazuju na to da je ukupno 20 policijskih službenika bilo angažovano na obavljanju poslova školskog policajca u školama na teritoriji Opštine Zemun i Opštine Surčin (Žunić-Pavlović, Kovačević-Lepojević & Merdović, 2011). Ukupno 16 škola

imale su svog školskog policajca, a da ostala 4 školska policajca su pokrivala po dve škole koje se nalaze u blizini. Školski policajci Policijske stanice u Zemunu bili su angažovani su od 8 i 30 – 16 i 30h u školama koje rade u dve smene i od 8 i 30 – 15h u školama koje rade u jednoj smeni. U školama koje dele jednog školskog policajca, nadzor je bio organizovan naizmeničnim obilaženjem škola od strane predviđenog policajca.

Imajući u vidu svetska iskustva sa programom školskog policajca može se zaključiti da u Srbiji nije na adekvatan način primenjen ovaj program. Naime, nije se puno odmaklo od početaka primene. Čini se da je školska policija u Srbiji ograničena isključivo na vršenje formalnog nadzora, dok se ostalo prepušta stručnim službama škole koje ni same nemaju dovoljno kapaciteta. Iako nema preciznih evaluacija o radu školske policije u Srbiji, bilo bi značajnije da se njeni uspesi u budućnosti mere brojem i kvalitetom ostvarenih kontakata sa decom, jer će se jedino tako zadobiti poverenje dece i sprečiti veći broj incidenata. S obzirom da su iskustva iz inostranstva takva da je preokret u funkcionisanju školske policije nastao baš uvođenjem školskih policajca sa punim radnim vremenom u jednoj školi, preporuka je da svaka škola ima svog policajca koji bi se u svom radnom vremenu bavio isključivom problemima škole i učenika.

Međutim, pored školskog policajca postoje i drugi pogrami koji proizilaze iz saradnje policije i škole. Na primer, kako bi se unapredila saradnja porodice i škole, a na osnovu potpisanih protokola između nadležnih ministarstava, od 1. septembra 2017. godine penzionisani policajci će biti angažovani za izvođenje edukacije četvrtim i šestim razredima u trajanju od jednog školskog časa mesečno u sklopu osam nastavnih jedinica na temu bezbednosti saobraćaja, prevencije nasilja, zloupotrebe droge i alkohola, trgovine ljudima ni drugo (Mondo, avgust 2017). Pored toga, policajci su angažovani u jednokratnim akcijama usmerenim ka bezbednosti saobraćaja, prevenciji nasilja i slično (MUP RS, 2017).

U Srbiji se poslednjih godina u školsku sredinu uvode novine koje ne moraju imati primarni cilj redukovanja rizika od viktimizacije, ali neretko tome doprinose (Alo, avgust 2017; E-ocene, 2017). Na primer, uvođenje školskih uniformi kao obaveznih za osnovne škole doprinosi tome da se u školskom dvorištu lakše prepoznaju učenici od onih kojima tu nije mesto i čije prisustvo nosi bezbednosni rizik. Zatim, uvođenje elektronskih dnevnika doprinosi da se smanji rizik od krađe dnevnika i manipulacije ocenama, kao i unapređuje

roditeljski nadzor. Ono što je važno napomenuti tiče se adekvatne primene programa školskog policajca sa drugim tehnikama situacione prevencije u školama poput na primer video nadzora i slično.

Literatura:

Alo (avgust 2017). Sve novine od 1. septembra na jednom mestu: neke se neće dopasti ni učenicima ni nastavnicima, a neke su bile preko potrebne. Pristupljeno 30. avgusta sa <http://www.telegraf.rs/vesti/srbija/2886912-sve-novine-od-1-septembra-na-jednom-mestu-neke-se-nece-dopasti-ni-ucenicima-ni-nastavnicima-a-neke-su-bile-preko-potrebne>

Cornish, D.B., Clarke, R.V. (2003) Opportunities, precipitators and criminal decision: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. *Crime Prevention Studies*, 16(1), 41-96

Gray, L. & Ralph, J. (2015). *Public school safety and discipline: 2013/14*. Washington DC: National Center for Education Statistics, US E-ocene (2017). E-ocene: spisak škola. Pristupljeno 30. avgusta sa <https://www.e-ocene.org/index-sr.html>

Kupchik, A. & Monahan, T. (2006). The new American school: Preparation for post-industrial discipline. *British Journal of Sociology of Education*, 27(5), 617-631.
LASPD (2017). The Los Angeles School Police Department, <https://achieve.lausd.net/Page/8851> accessed on 30. Avgust 2017

Lloyd, R. & Ching, C. (2003). *School Security Concerns*. Nottingham: Department for Education and Skills Mondo (avgust 2017). *Policajci u školama: šta će sve učiti našu decu*. Pristupljeno 29. avgusta 2017 sa <http://mondo.rs/a1035834/Magazin/Lifestyle/Policajci-u-skolama-u-Srbiji.html>

MUP RS (2017). Deca i policija. Pristupljeno sa http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/index.html?OpenFrameSet&Frame=Centar&Src=%2Fcms_lat%2Fdecaipolicija.nsf%2Fskol_policajac%3FOpenPage%26AutoFramed 30. avgusta 2017

NASRO (2016). National Association of School Resource Officers. <https://nasro.org/frequently-asked-questions/>, accessed on 29. avgust
NASRO (2012). *To protect and educate: the school resource officer and the prevention of violence in schools*. Hoover: National association of school resource officer.

Nikač, Ž. (2009). *Policija u zajednici*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.

Theriot, M. T. (2009). School resource officers and the criminalization of student behavior. *Journal of Criminal Justice*, 37(3), 280-287.

Trump, K. (2001). School resource officer survey. Cleveland: National association of school resource officers. <http://www.schoolsecurity.org/resources/2001NASROsurvey%20NSSSS.pdf>, accessed on August 17, 2017

Žunić-Pavlović, V., Kovačević-Lepojević, M., Merdović, B. (2011). The implementation of the situational prevention measures in schools. *International scientific conference „Archibald Reiss days“*, Academy of Criminalistic and Police Studies, 3 – 4.3.2011., Belgrade, pp. 707-717.

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Kristina Gogić, mag.iur./LLM
Office of the Public Prosecutor's Office

**PROTECTION of SEXUAL VIOLENCE
VICTIMS FROM THE HUMAN RIGHTS
PERSPECTIVE**
**Obligations of competent authorities in
treating the children victims of sexual
violence**

ABSTRACT

One of the United Nations' global goals for sustainable development is that all forms of violence against children need to be eliminated until 2030. A child has the right to normal growing up without torture and any other kind of violence against him, which is his human right acquired by birth. Thus, this right is protected by the United Nations Universal Declaration of Human Rights (1948) and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), and in the legislation of the Republic of Croatia it is primarily protected by the Constitution of the Republic of Croatia. Children are protected by the United Nations Convention on the Rights of the Child, which is in force since September 1990, and the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (2007).

In September 2014, the Government of the Republic of Croatia adopted the Protocol on the Treatment of Sexual Violence (hereinafter referred to as the "Protocol"), which stipulates the obligations of competent authorities in treating the victims of sexual violence, i.e. of the police, of health care institutions, judicial bodies, educational institutions, etc. The Protocol stipulates the protection of the mental health of victims through institutional and non-institutional assistance and support, in the protection of mental health, and the forms, manner and content of co-operation of competent authorities in treatment of victims. There are also associations for the protection of victims of violence in the Republic of Croatia and the National Call Center for Victims of Criminal Deeds and Offenses.

Key words: sexual violence - victims - human rights - protection - children

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Kristina Gogić, mag.iur./LLM
Ured pučke pravobraniteljice

**ZAŠTITA ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA
SA STAJALIŠTA LJUDSKIH PRAVA –
Obveze nadležnih tijela u postupanju prema
djeci žrtvama seksualnog nasilja**

ABSTRACT

Jedan od globalnih ciljeva Ujedinjenih Naroda za održivi razvoj je da se do 2030. godine iskorijene svi oblici nasilja nad djecom. Dijete ima pravo na normalno odrastanje bez mučenja i bilo koje druge vrste nasilja nad njime što je i njegovo ljudsko pravo koje stječe svojim rođenjem. Dakle to pravo je zaštićeno i Općom deklaracijom Ujedinjenih Naroda o ljudskim pravima (1948) te Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.), a u zakonodavstvu Republike Hrvatske ga štiti prvenstveno Ustav Republike Hrvatske. Djeca su zaštićena Konvencijom o pravima djeteta Ujedinjenih naroda koja je na snazi od rujna 1990. te Konvencijom Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (2007.).

Vlada Republike Hrvatske je u rujnu 2014. godine donijela Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja (u daljnjem tekstu: Protokol) kojim se propisuju obveze nadležnih tijela u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja dakle postupanje policije, zdravstva, pravosudnih tijela, odgojno obrazovnih ustanova, zatim propisuje zaštitu mentalnog zdravlja žrtava kroz institucionalnu i izvaninstitucionalnu pomoć i potporu u zaštiti mentalnog zdravlja te oblike, način i sadržaj suradnje nadležnih tijela u postupanju sa žrtvama.

U Republici Hrvatskoj postoje i udruge za zaštitu žrtava nasilja te Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja.

Gljučne riječi: seksualno nasilje – žrtve – ljudska prava – zaštita – djeca

UVOD

Danas u 21. stoljeću svjedočimo porastu nasilja općenito, unatoč svim naporima domaćih i međunarodnih zakonodavstava i njihovih preporuka, preventivnih mehanizama kojima se pokušava smanjiti broj žrtava nasilja. Gdje sustav zakazuje? Jesu li nadležna tijela i institucije poduzele sve da se broj žrtava smanji? S jedne strane postoje svi obvezujući propisi što ne znači da se oni u praksi i provode, a s druge strane postoji određena nemogućnost utjecaja na počinitelje nasilja koji su uglavnom osobe nasilnog karaktera. Postoji određeni trenutak počinjenja kaznenog djela koje može biti odraz trenutnog stanja psihičke poremećenosti na žalost s vrlo često teškim posljedicama pogotovo kada je riječ o djeci koja su izrazito ranjiva skupina te takav događaj obično ostavlja trajne posljedice na njihov život. Na žalost u tom trenutku se osjetimo nemoćno. Ali postoje i drugi slučajevima u kojima je moguće nasilje spriječiti ili posljedica pokušati učiniti lakšima te adekvatno sankcionirati počinitelje. Ovaj članak govori o pravnim izvorima iz područja zaštite djece žrtava seksualnog nasilja i naravno njihovom sadržaju i primjeni kao i preventivnom mehanizmu koji su navedeni u abstractu.

SADRŽAJ

Ljudsko pravo se stječe rođenjem svakog živog bića. Bilo koji oblik nasilja i mučenja u ovom tekstu seksualnog nasilja nad djecom znači kršenje ljudskih prava žrtava. Nakon I. i II. Svjetskog rata je napokon utvrđeno da ne postoji zaštita civila kao i vojnih osoba, a niti sankcija za počinitelje kaznenih djela; ratnih zločina, genocida i sl. te su 1945. godine po završetku II. Svjetskog rata osnovani Ujedinjeni Narodi koji i u ovom mome izlaganju imaju važnu ulogu čija bi uloga bila u budućnosti očuvanje mira te da se nikada više ne ponove strašni zločini počinjeni u navedenim ratovima i između njih. Unatoč postojanju toga tijela zločini i nasilje kao i njihove žrtve i dalje postoje u svijetu. S obzirom na mjesto održavanja ove Konferencije moram spomenuti i strašni rat u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj o čemu mogu osobno svjedočiti, a vjerujem i dosta sudionika ove konferencije. Je li moguće da je u 20. stoljeću u srcu Europe plamtio takav rat s tolikim ljudskim žrtvama i materijalnim štetama? Ovo spominjem kao primjer toga da Ujedinjeni Narodi ipak nisu kao tijelo koje promiče mir u svijetu utjecati na razvoj događanja i spriječiti ovaj rat zapravo međunarodna zajednica općenito. Svaki rat je obilježen nasiljem pa tako i seksualnim

nasiljem kao jednim od, ako ne i najokrutnijim oblikom nasilja. Tako da je to jedan negativan primjer nedjelotvornosti tog tijela i njegovih mehanizama zaštite i očuvanja mira u svijetu i poučni primjer za budućnost gdje bi trebalo ranije djelovati i spriječiti takva teška stradanja. Također, seksualno nasilje i dalje se događa prečesto i svakodnevno u svijetu i kazne su za počinitelje i dalje preniske bez obzira na postojanje svih propisa domaćih i međunarodnih.

1948. godine je donesena Opća deklaracija o zaštiti ljudskih prava kojom su zaštićena i ljudska prava djece žrtava seksualnog nasilja. Ovdje bih citirala čl. 5. Deklaracije: "Nitko se ne smije podvrgnuti mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni" te čl. 1.: "Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću te trebaju jedna prema drugima postupati u duhu bratstva". Zabranu mučenja propisuje i Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Dakle, sa stajališta ljudskih prava zaštićenih ovim Konvencijama ne bi smjelo biti počinjeno mučenje u vidu zlostavljanja i nasilja prema niti jednom ljudskom biću, a pogotovo ne prema djeci. Dakle bez obzira na postojanje deklaracija i zakona i protokola nasilje prema djeci se događa jer je to kazneno djelo uglavnom obavljeno velom šutnje i predrasuda pa je i najmanje prijavljivano iako prema svojoj težini spada među najteže zločine. Podaci mnogih svjetskih istraživanja pokazuju da se od 20 slučajeva silovanja kao jednog od najtežih oblika seksualnog nasilja prijavljuje samo jedan, a za neke manje drastične oblike brojka je još veća. Upravo radi toga treba najviše raditi na prevenciji i edukaciji kako bi takvih zločina bilo što manje. Također, treba stvoriti mrežu jake potpore koju će imati žrtva i njezina obitelj kada se zločin prijavi. Općepoznato je da je iskrivljena slika u društvu o ovoj vrsti zločina gdje se vrlo često ukazuje na to da je možda žrtva sama kriva što je seksualni zločin počinjen. No za djecu žrtve ovog zločina se to ne može reći jer ona sigurno ničim ne izazivaju počinitelja da takvo zlodjelo počinu. Veći broj prijava zločina će biti moguć samo ako društvo učini sve što je moguće da žrtvi seksualnog nasilja olakša svaki korak u postupku prijave seksualnog nasilja, osigura im odgovarajući mehanizam zaštite i pomoći te da počinitelj dobije zasluženu kaznu. Smatram da su uopće izrečene kazne za počinitelje seksualnog nasilja premale te da bi ih trebalo povećati i pooštriti. Ali to je već u nadležnosti zakonodavca kao i suca koji kaznu određuje, a sud je kao što znamo samostalan u odlučivanju i na njega ne može nitko vršiti bilo kakav utjecaj. Što se tiče seksualnog uznemiravanja djevojčica u školama podaci variraju od 23%

do čak 58% djevojčica žrtava. Zapravo mali broj prijave seksualnog nasilja općenito stvara lažni osjećaj da se radi o rijetkom obliku nasilja koja je slika u potpunosti pogrešna.

Vijeće Europe je 2007. godine usvojilo Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja. Ciljevi ove Konvencije su: sprječavanje i suzbijanje seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece; zaštita prava djece žrtava seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja te promicanje nacionalne i međunarodne suradnje u suzbijanju seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece. Prema dostupnim podacima Vijeća Europe je seksualno zlostavljano jedno od petero djece. Smatra se da u 70-85 % slučajeva dijete poznaje osobu koja ju zlostavlja i vjeruje joj. Radi toga Vijeće Europe provodi kampanju za zaustavljanje seksualnog nasilja nad djecom. Svrha kampanje je unaprijeđenje sustava zaštite djece od seksualnog nasilja. Dva temeljna strateška cilja kampanje su: promicanje potpisivanja, ratifikacije i provedbe Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja i pružanje razne svjesti o stvarnim razmjerima seksualnog nasilja nad djecom. Ovdje bih navela pravilo donjeg rublja koje je jednostavan vodič koji pomaže roditeljima objasniti svojoj djeci gdje ih drugi ne smiju dodirivati dakle po dijelovima tijela prekrivenim donjim rubljem kao niti da oni ne smiju druge dodirivati po tim dijelovima tijela.

Sukladno dodatku II. Preporuke Rec (2002)5 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama seksualno nasilje je "svaki seksualni čin počinjen protiv volje druge osobe, uključujući seksualno izrugivanje i zadirivanje, zurenje, nepoželjne komentare, egzibicionizam, uvredljive telefonske pozive, nepoželjne seksualne prijedloge, prisilno gledanje ili sudjelovanje u pornografiji, nepoželjno dodirivanje, prisilan seks, silovanje, incest, bolan ili ponižavajući seksualni čin, prisilnu trudnoću, trgovinu ženama i njihovo iskorištavanje u industriji seksa. Dok Svjetska zdravstvena organizacija u svom Izvješću o nasilju i zdravlju u svijetu 2002. godine navodi kako je seksualno nasilje "bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti, a koji može počinuti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili stanje u kojem se nalaze. Karakterizira ga uporaba sile, prijetnje ili ucjene za ugrožavanje dobiti i/ili života same žrtve ili njoj bliskih osoba".

U Hrvatskoj je na snazi Protokol koji je Vlada Republike Hrvatske donijela 2014. godine odnosi se na sve žrtve seksualnog nasilja bez obzira na dob dakle uključuje i djecu te ima niz ciljeva među kojima je i uvođenje standardiziranog postupka prema žrtvama seksualnog nasilja bez obzira na njihovu dob, mjesto u kojem im se nasilje dogodilo, spol i/ili druge osobne karakteristike. Standardizirani postupak osigurava jedinstvenu praksu svih nadležnih tijela i institucija u RH te pružanje kvalitetene, učinkovite prema žrtvi usmjerene pomoći i potpore. Rizični čimbenici koji povećavaju opasnost od mogućeg seksualnog nasilja su prije svega spol gdje su žrtve većinom djevojčice ženskog spola, a počinitelji zločina su uglavnom muškarci. Čimbenici koji povećavaju vjerojatnost da će muškarac postati seksualni nasilnik mogu biti vezani uz samu osobu, obitelj, ali i društvo u kojem živi. Zapravo je to klasična definicija koja se inače odnosi na određivanje što čini osobu onakvom kakva jest: obično su to osobne karakteristike osobe, odgoj te utjecaj društva i okoline u kojem se osoba kreće. Najčešći osobni čimbenicima koji povećavaju mogućnost da će muškarac postati seksualni nasilnik su: zlouporaba sredstava ovisnosti, seksualne sklonosti koje uključuju nasilje, iskustva seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu. Dok su karakteristični čimbenici vezani uz obitelj: delikventna i agresivna ponašanja i nasilna obiteljska situacija.

Na žalost prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske prošle godine dakle 2016. u Hrvatskoj je zabilježen porast kaznenih djela spolnog iskorištavanja i zlostavljanja djece za više od 35%.

Nadležna tijela u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja su: policija, zdravstvene ustanove, pravosudna tijela (Sudovi za mladež i Državno odvjetništvo), centri za socijalnu skrb, odgojno-obrazovne ustanove i institucije koje pružaju pomoć i potporu u zaštiti mentalnog zdravlja. Nadalje ću navoditi obveze nadležnih tijela u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja.

A) Policija

Policija će prvo učiniti ono što ne trpi odgovodu radi zaštite života i zdravlja žrtve (uklanjanje neposredne opasnosti te pružanje prve pomoći i organiziranje hitne liječničke pomoći), prikupiti početne obavijesti o događaju, osigurati mjesto događaja tragove i ostalo.

Za vođenje kriminalističkih istraživanja i postupanje u slučajevima seksualnog nasilja ovlasten je stručno osposobljen policijski

službenik/ica za seksualno nasilje nad mladeži sukladno Zakonu o sudovima za mladež, a koji djeluje na području određene Policijske uprave

Policija o prikupljenim obavijestima od žrtve ukoliko ih uspije dobiti mora odmah obavijestiti nadležnog državnog odvjetnika/icu radi daljnje koordinacije u postupanju. Tijekom ispitivanja policija osigurava privatnost žrtve u cilju zaštite žrtve, te pruža potporu i razumijevanje s obzirom da se žrtva nalazi u teškom psihičkom stanju. Također policija osigurava pomoć specijaliziranog stručnjaka/kinje s obzirom na dob žrtve te osigurati zaštitu žrtve od samog početka kriminalističkog istraživanja. Policija je dužna pružiti žrtvi i potrebnu zaštitu sukladno sigurnosnoj prosudbi o postojanju ozbiljne opasnosti od ponavljanja seksualnog nasilja, ugrožavanja zdravlja i života žrtve te mogućnosti naknadnih utjecaja počinitelja na njen iskaz.

B) Zdravstvo

Žrtva može sama doći u bolnicu i zatražiti pomoć u kojem slučaju zdravstveno osoblje mora bez odgode obavijestiti policiju i roditelje žrtve ili druge zakonske zastupnike/ce ili djelatnika/cu centra za socijalnu skrb ili može doći u pratnju policije. Pri pregledu roditelji tj. drugi zakonski zastupnik/ca ili djelatnik/ca centra za socijalnu skrb imaju pravo prisustvovati istom osim ako maloljetna žrtva sukladno Konvenciji o pravima djeteta Ujedinjenih Naroda odbije njihovu nazočnost. U uredovno vrijeme zove se socijalni radnik/ca prema mjestu prebivališta, a izvan radnog vremena zove se dežurni socijalni radnik/ca. Žrtva može i odbiti pregled što mora pisano potvrditi vlastoručnim potpisom ukoliko je starija maloljetnica. Ozljede moraju biti i fotografirane za što žrtva ili njezin zakonski punomoćnik mora dati pisani pristanak. Ukoliko žrtva ne može dati pisani pristanak primjenjuju se odredbe Zakona o zaštiti prava pacijenta.

U cilju zaštite žrtve i njezinog zdravstvenog stanja te pružanja potpore potrebno je propisati terapiju prema medicinskoj indikaciji i/ili dati postkoitalnu kontracepciju, obavezno ugovoriti kontrolni pregled nakon tjedan dana, po potrebi uputiti žrtvu uz pratnju medicinskog osoblja na odjel za zaštitu mentalnog zdravlja radi pružanja potpore žrtvi u ublažavanja učinka traumatskog događaja, upoznati žrtvu sa postojanjem institucionalnih i izvaninstitucionalnih tijela za pomoć i potporu (centri za socijalnu skrb, specijalizirane organizacije civilnog društva koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog nasilja i dr.). U slučaju da se utvrdi da žrtva nema regulirano zdravstveno osiguranje zdravstvena ustanova

dužna je postupiti sukladno važećim pravnim propisima iz područja zdravstvenog osiguranja.

Na traženje Državnog odvjetništva ili policije, zdravstvene ustanove su dužne odmah dostaviti cjelokupnu dokumentaciju koja je značajna za razjašnjavanje i dokazivanje kaznenih djela. Žrtva ima pravo zatražiti presliku cjelovite medicinske dokumentacije koju joj treba ustupiti sukladno Zakonu o zaštiti prava pacijenata.

Zdravstvene ustanove su dužne osigurati osposobljeno i kvalificirano osoblje za provođenje pregleda u slučaju seksualnog nasilja 24 sata dnevno.

C) Pravosudna tijela

Državno odvjetništvo postupa sukladno Zakonu o kaznenom postupku. Državni odvjetnik/ca može sam provoditi izvide ili provođenje izvida naložiti policiji. Ukoliko uspiju uhititi oosbu za koju postoji osnovana sumnja da je se počinitelj kaznenog djela i nakon ispitivanja iste državni odvjetnik/ca može odrediti pritvor u trajanju od 48 sati od trenutka uhićenja prema odredbama Kaznenog zakona odnosno 36 sati za kaznena djela za koja je propisana kazna zatvora do jedne godine. Daljnji postupak se također provodi prema odredbama Kaznenog zakona Republike Hrvatske.

Ukoliko je žrtva dijete koje nije navršilo 14 godina ispitati će se putem video linka s obaveznim audovizualnim zapisom što vrijedi i za žrtve do 18 godina ako se radi o žrtvi kaznenog djela iz čl. 113. – 121. Zakona o sudovima za mladež. Ovi članci se nalaze u poglavlju pod nazivom Kaznenopravna zaštita djece.

Dijete žrtva kaznenog djela ima pravo osim prava koje mu pripada prema odgovarajućim odredbama Zakona o kaznenom postupku na opunomoćenika/cu na teret proračunskih sredstava, pratnju osobe od povjerenja prilikom sudjelovanja u radnjama, tajnost osobnih podataka i isključenje javnosti. Sud, državni odvjetnik/ca, istražitelj/ica i policija moraju prema djetetu žrtvi kaznenog djela postupati posebno obzirno imajući na umu dob, psihofizički status i druge okolnosti kako bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta. Sud mora nastojati ove predmete riješiti u žurnom postupku iako zakonodavac to nije decidirano odredio.

D) Centri za socijalnu skrb

Uloga centara za socijalnu skrb jest pružanje odgovarajuće zaštite i potpore žrtvi seksualnog nasilja te unaprjeđenje mjera zaštite prava osoba izloženih seksualnom nasilju sukladno važećim propisima Republike Hrvatske.

U slučaju da je seksualno nasilje dio obiteljskog nasilja, nadležni centar za socijalnu skrb postupi po Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, Obiteljskom zakonu, Protokolu o postupanju u slučaju seksualnog nasilja te Protokolu o postupanju u slučaju nasilja u obitelji.

Kad dozna centar za socijalnu skrb je dužan prijaviti nasilje policiji. Za pružanje odgovarajuće zaštite i potpore maloljetnoj žrtvi u centru za socijalnu skrb zaduženi su stručni radnici/e na poslovima za djecu, mlade i obitelj. Ukoliko je maloljetnoj žrtvi osim psihološke potpore potrebna usluga smještaja, materijalna pomoć ili pravno savjetovanje, psiholog/inja centra će posredovati između žrtve i stručnog radnika/ce u čijem je djelokrugu ostvarivanje prava iz socijalne skrbi. Centar u slučajevima kada je dijete izravno izloženo seksualnom nasilju u obitelji ili njemu svjedočilo, bez odgode mora donijeti odgovarajuću mjeru obiteljsko-pravne zaštite. U slučaju seksualnog nasilja nad djetetom u obitelji centar će, radi trenutne zaštite sigurnosti djeteta, temeljem Obiteljskog zakona odlučiti usmenim rješenjem o žurnom izdavanju djeteta i odrediti njegovo izvršenje bez odgode. Pisano rješenje centar je dužan donijeti u roku od 72 sata od trenutka izricanja usmenog rješenja i u istom roku dostaviti prijedlog sudu da donese rješenje o privremenom povjeravanju skrbi o djetetu drugoj osobi, ustanovi socijalne skrbi, drugoj fizičkoj ili pravnoj osobi koja obavlja djelatnost socijalne skrbi, odnosno udomiteljskoj obitelji.

Centar za socijalnu skrb poduzet će sukladno Obiteljskom zakonu odgovarajuće mjere u odnosu na roditelja/dругu osobu koja skrbi o djetetu koji je imao saznanja o seksualnom nasilju prema maloljetnoj osobi u obitelji, a nije ništa poduzeo u cilju zaštite djeteta.

Postupanje odgovornog osoblja u slučajevima seksualnog nasilja za sve kategorije domova socijalne skrbi propisano je internim aktima.

E) Odgojno-obrazovne ustanove

Protokolom su odgojno-obrazovni djelatnici/e obvezni skrbiti o ostvarivanju prava djeteta u slučajevima svih oblika nasilja, senzibilizirati se

na pojavu seksualnog nasilja koje doživljavaju maloljetne osobe te poduzeti odgovarajuće mjere radi otkrivanja i prijavljivanja djela relevantnim institucijama koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog nasilja. Ministarstvo znanosti i obrazovanja u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje provodi edukaciju djelatnika/ca odgojno-obrazovnih ustanova o cjelini provedbe Protokola te mogućnostima institucionalne i izvaninstitucionalne pomoći i potpore djeci žrtvama seksualnog nasilja.

Odmah po zaprimanju informacije iz koje proizlazi sumnja da je učenik/ca doživio seksualno uznemiravanje ili seksualno nasilje dužnost je odgojno-obrazovnih djelatnika/ca najprije provesti razgovor s učenikom/com radi zaštite te o tome mora obavijestiti ravnatelja/icu ustanove. Odgojno-obrazovna ustanova je dužna na traženje suda, Državnog odvjetništva ili policije dostaviti svu dokumentaciju koja je značajna za odlučivanje o pokretanju kaznenog progona odnosno kazneni progon. O samom događaju odgovorna osoba je dužna žurno obavijestiti roditelje učenika/ce, nadležni centar za socijalnu skrb, policiju ili Državno odvjetništvo, ako postoje vidljive ozljede ili uznemirenost, poduzeti mjere radi pružanja hitne liječničke pomoći, Ministarstvo znanosti i obrazovanja te pravobraniteljicu za djecu. Isto se primjenjuje u slučaju da je počinitelj zločina djelatnik/ca odgojno-obrazovne ustanove ili se seksualno nasilje dogodilo u prostoru odgojno-obrazovne ustanove.

Zaštita mentalnog zdravlja žrtava seksualnog nasilja

Zaštita treba biti besplatna, lako dostupna i pravovremena pomoć i potpora u sklopu institucionalnih i izvaninstitucionalnih djelatnosti i/ili servisa za zaštitu mentalnog zdravlja.

Zaštita mentalnog zdravlja žrtve može biti provedena putem Institucionalne pomoći i potpore, kako slijedi: kada žrtva prijavi kazneno djelo policiji, u pratnji policije odlazi u bolnicu na sveobuhvatni zdravstveni pregled kako je već ranije navedeno radi uzimanja anamneze i potrebnih uzoraka te pružanja osnovne zdravstvene zaštite. U okviru osnovne zdravstvene zaštite je potrebno pružiti žrtvi osnovne informacije o oblicima pomoći i potpore te upoznati žrtvu s postojanjem servisa za pomoć i potporu (centri za socijalnu skrb, specijalizirane organizacije civilnog društva koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog nasilja i sl.); po potrebi žrtva treba osigurati kontakt sa stručnom osobom iz službe za zaštitu mentalnog zdravlja koja je educirana za rad sa žrtvama seksualnog nasilja (npr. psiholog/inja,

psihijatar/psihijatrica) radi pružanja potpore žrtvi te prevencije razvoja traumatskih reakcija; žrtvu unutar stručne službe za zaštitu mentalnog zdravlja treba hitno uključiti u terapijske postupke.

U bolnicama treba imenovati jednu stručnu osobu koja je kontakt osoba za slučajeve seksualnog nasilja.

Također Protokolom je uređena i izvaninstitucionalna pomoć i potpora putem specijaliziranih organizacija civilnog društva koje pružaju pomoć žrtvama seksualnog nasilja. Centar za žrtve seksualnog nasilja pruža pomoć žrtvama od 2008. godine. Pomoć žrtvama se pruža u obliku savjetovanja i/ili psihoterapije (individualne ili grupne) te mjere uključuju i rad sa članovima i članicama obitelji, pripremu za sudski proces i praćenje žrtve tijekom procesa te rad na daljnjem unaprjeđivanju tretmana žrtava. Također u Hrvatskoj postoji nekoliko udruga za zaštitu žrtava nasilja kao i Nacionalni pozivni centar za žrtve nasilja i svjedoke, te Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja. Pri Županijskim sudovima u Zagrebu, Osijeku, Vukovaru, Sisku, Rijeci Zadru i Splitu se nalaze odjeli za podršku žrtvama i svjedocima. Osobe koje pružaju potporu i pomoć moraju imati završenu specijaliziranu izobrazbu o radu sa žrtvama seksualnog nasilja i/ili izobrazbu iz seksualne terapije.

Obveze nadležnih tijela, institucija i medija:

- U nadležnom ministarstvu/tijelu koje sudjeluje u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja te pružanju zaštite, pomoći i potpore žrtvama seksualnog nasilja, obveza praćenja provedbe ovog Protokola povjerava se već imenovanim koordinatorima/cama za ravnopravnost spolova i zaštite prava djece koji jednom godišnje podnose izvješća nadležnom uredu. Također mora postojati suradnja u županijama sa jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave i organizacija civilnog društva
- Mediji će u svom radu osobito pažnju poklanjati zaštiti prava i interesa žrtava seksualnog nasilja, posebice djece

Za kraj ovog dijela izlaganja bih svakako navela jedan negativan primjer sudske prakse u slučaju seksualnog zlostavljanja djevojčica, pravomoćnu sudsku presudu iz kolovoza 2017. godine jednog hrvatskog prvostupanjskog suda kojom je pedofil osuđen na godinu dana zatvora, a neće provesti niti jedan dan u

zatvoru jer mu je kazna zamijenjena radom za opće dobro. Cijela Hrvatska je nedavno ostala šokirana tom presudom jer je počinitelj zločina seksualno zlostavljao dvije djevojčice od 10 godina na način da bi ih pozvao k sebi u garažu na stolni tenis te kada bi pogriješile u igri morale su biti podvrgnute kazni na način da se okrenu prema zidu i naslone rukama na isti i zatvore oči a on bi im tada stavio ruku u gaćice i dirao. U obrazloženju presude su navedene olakotne okolnosti počinitelja kaznenog djela: da nije ranije osuđivan da je osoba starije životne dobi (69 godina) da mu je supruga bolesna kao i jedna kćer. Ovaj primjer sam navela kao dokaz neučinkovitosti pravosuđa u slučaju seksualnog nasilja nad djecom. Ova sudska presuda je pokazala da do sada nije postignuto gotovo ništa u poboljšanju zaštite prava djeteta žrtava seksualnog nasilja. Dakle pored svih propisa na snazi (konvencija, zakona, protokola itd.) na žalost je bilo moguće donijeti ovakvu presudu. Kao što sam već ranije navela sudovi su u Hrvatskoj samostalni i neovisni u odlučivanju tako da na žalost ovu odluku zapravo nije moguće promijeniti.

ZAKLJUČAK

Treba poboljšati rad pravosudnog sustava u slučajevima seksualnog nasilja, uputiti suce koji se bave ovim slučajevima na dodatnu edukaciju o posljedicama za djecu žrtve seksualnog nasilja kao i ostale žrtve seksualnog nasilja jer suci donose odluku u postupku protiv počinitelja seksualnog nasilja. Doduše trebali bi suci i sami biti svjesni posljedica za žrtvu seksualnog nasilja; u ovom slučaju na daljnji život djevojčica iz naprijed navedenoga primjera koje sada imaju 13 godina bez dodatnog upoznavanja s ovom materijom. Ovdje se postavljala i pitanje karaktera i stručnosti sudaca koji su donijeli odnosno potvrdili ovu presudu, pitanje njihovog morala te kvalificiranosti za rad na ovakvim slučajevima iz čega bi mogli zaključiti da svijest sudaca, a i društva općenito nije na dovoljno visokoj razini da bi učinkovitije ovaj problem bio riješen. Ovdje bih svakako pohvalila medije u Hrvatskoj koji su odmah prenijeli informaciju o ovoj presudi javnosti dakle sva sredstva javnog informiranja te s priličnim šokom i čuđenjem popratili ovu presudu i zapravo su kao i ja bili užasnuti s kaznom za počinitelja svjesni njezinih posljedica za nevine žrtve. Mediji su u ovom slučaju u potpunosti i odlično izvršili svoju obvezu propisanu Protokolom o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja tako da ih sve treba podržati i ohrabriti da tako nastave raditi i u budućnosti. Predložila bih ostalim nadležnim tijelima i institucijama da jednakom pažnjom kao i mediji postupaju u

ovakvim slučajevima radi izrazite težine i osjetljivosti. Presudu su komentirali i psihijatri te upozorili roditelje da s djecom više razgovaraju kako bi im ona u povjerenju mogla dati informaciju ukoliko im se tako nešto dogodi.

Spomenula bih i medijaciju kao alternativni način rješavanja spora. Smatram da su ova kaznena djela preteška da bi se provodio postupak mirenja u istima te da ih treba prepustiti sudovima. Međutim u ovom navedenom slučaju je sud zakazao i donio jednu odluku kojom on zapravo počinitelja ovog kaznenog djela oslobađa optužbe tj. kažnjava ga izrazito malom kaznom što je loš primjer budućim počiniteljima ovog kaznenog djela jer se istom ne postiže cilj; smanjenje ove vrste kaznenih djela. Ova blaga kazna pokazuje eventualnim budućim počiniteljima da im se neće dogoditi nešto jako loše ukoliko počine navedeno kazneno djelo. Dakle, sudovi moraju jako paziti kod dodjele ovakvih izrazito osjetljivih predmeta u rad sucima o profilu dakle osobnosti i stručnosti sudaca koji odlučuju u ovoj vrsti predmeta jer ova kaznena djela imaju za žrtve dalekosežne posljedice. Predložila bih i zakonodavcima da razmisle o izmjenama i dopunama propisa koji mogu na odgovarajući način kazniti suce koji bi sudjelovali u donošenju presuda koje nisu adekvatne počinjenom zločinu i loš su primjer budućim počiniteljima ovog kaznenog djela. Ovdje bih išla čak i dalje i predložila zakonodavcu da izmijeni uvjete potrebne za prijavu na radna mjesta sudaca prvostupanijskih sudova jer prema sadašnjim uvjetima je moguće postati sudac sa jako malim iskustvom; radnim i životnim. Nije poznata dob sudaca koji su sudjelovali u donošenju ove presude, ali mi ista djeluje kao da su ju donijeli suci bez dovoljno radnog i životnog iskustva koji nisu svjesni posljedica koje je ta presuda izazvala ili će ih tek izazavati. Tako da bi i suci jako dobro razmislili kada bi odlučivali u ovim slučajevima kakvu odluku donijeti i na koji način kazniti počinitelja. Ovdje sam se u zaključku najviše osvrnula na sudove radi nedavnog lošeg primjera presude. Naravno da se isto odnosi i na obveze svih ostalih institucija i nadležnih tijela koja sudjeluju u postupku otkrivanja i suzbijanja seksualnog nasilja nad djecom i pružanju pomoći i zaštite djeci izloženoj seksualnom nasilju.

IZVORI

Opća deklaracijom Ujedinjenih Naroda o ljudskim pravima (1948)

Europska konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.),
Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda (1990)

Ustav Republike Hrvatske (1990) – (Narodne novine br. 85/2010 – pročišćeni tekst)

Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (2007)

Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja – Republika Hrvatska (2014.)

Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0080> (preuzeto 11.5.2017.)

Direktiva Vijeća 2004/80/Europske Zajednice od 29. travnja 2004. o naknadi žrtvama kaznenih djela, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0080> (preuzeto 11.5.2017.)

Okvirna odluka Vijeća od 15. ožujka 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex:32001F0220> (preuzeto 11.05.2017.)

Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08.

Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

Krienert, J.L., Walsh, J.A. (2010). Eldercide: A Gendered Examination of Elderly Homicide in the United States, 2000-2005, *Homicide Studies*, 14(1), 52-71.

Nađ, I. (2001). Obiteljska ubojstva u Republici Hrvatskoj. *magistarski stručni rad*, Zagreb. Obiteljski zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 116/03,17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11.

Šeparović, Z. (1987). Viktimologija:studije o žrtvama. Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb.

Vieraitis, L.H., Kovandzic, T.V., Britto, S. (2008). Women's Status and Risk of Homicide Victimization An Analysis With Data Disaggregated by Victim-Offender Relationship. *Homicide Studies*, 12(2), 163-176.

Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 152/08, 76/09, 80/11, 121/11 pročišćeni tekst, 91/12- Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 143/12, 56/13, 143/13, 152/14, 70/17.

Palmer, S., Humphrey, J.A. (1982). Familial and Other Relationships in Criminal Homicide in North Carolina. *Jurnal of Family Issues*, 3, 301-3018.

Vanamo, T., Kauppi, A., Karkola, K., Merikanto, J., Räsänen, E. (2001). Intra-familial child homicide in Finland 1970 - 1994: incidence, causes of death and demographic Characteristics. *Forensic Science International*, 117, 199 - 204.

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Prof. Metodija Angeleski, Ph.D. – FON
UNIVERSITY – SKOPJE, REPUBLIC OF
MACEDONIA

Assistant Tamara Adamova, M.Sc. - FON
UNIVERSITY – SKOPJE, REPUBLIC OF
MACEDONIA

Assistant Ardian Islami, M.Sc. - FON
UNIVERSITY – SKOPJE, REPUBLIC OF
MACEDONIA

Dragan Miloshevski M.Sc. - GOVERNMENT
OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

**RAPE VICTIM STATEMENT
(CRIMINAL – VICTIMONOLOGIST
ASPECTS)**

In order to disclose any contact and relational criminal act, such as rape, being undoubtedly dominant sexual delict with emphasized relational intensity, it is of vital criminal importance not only the study of criminogenesis, but also that of the victimogenesis (disclosing and stating the role of the victim in the genesis of the criminal act).

The investigation of the predelict relation: victim of the criminal act – offender in the criminal act is an advantage of the contemporary criminology and victimology. However, nature of the criminal victimology (as one of the most recent criminal theories), shows that one does not investigate solely the relation: rape victim – sexual offender, but they also take into consideration two other elements which are significant for effective dealing with every criminal case in the field of sexual criminal (1. relation: criminal act rape – sexual offender; 2. relation: criminal act rape – rape victim).

The criminalist studies the rape victim's profile and their interpersonal relations in the micro environment, in the first operational step for collecting the crime data. The contact field of the victim is abundant with significant information which should be collected and "read".

Criminal practice shows that the rape victim is an extremely important source of preliminary knowledge for committed crime which indicates possible rape as a criminal act. The statement given in the informal police interrogation is especially abundant. The rape victim might give the detailed information that is known only to her/him.

Key words: criminal victimology, rape victim, rape victim statement, rape victim interrogation.

INTRODUCTION

In the structure of the sexual crime, that is, sexual offenses (delicta carnis), the central crime is the crime of rape.

Operational criminalistics and the separate criminal methods indicate that any sexual or other criminal offense, and any sexual or any other criminal offender, cannot be discovered and clarified without a thorough investigation of the criminogenesis and victimology. The modern strategy for dealing with the crime, in the criminal- cognitive process, implies that the same attention should be allotted to the following three relations: criminal offense-offender, victim- offender, and criminal offense-victim. It is particularly important to study the victim's profile and the relationships with the offender , but also the contribution to the occurrence of the criminal offense, since this contributes to the access of the secrets of criminogenesis and victimization. This leads to the fact that criminogenesis is important to criminalistics, and as a result criminological victimology has become one of the newest branches in the criminal science.

The criminalistics victimology has opened the eyes of the criminalistics methods (in this case in the sexual crime) to focus on studying the profile and structure of the victim.

In all criminal offenses, especially in those with higher intensity in the relation between the offender and the victim (murder, arson, body harm, sexual offense, political crimes, economic crimes) the operative worker has to start investigating from the personality of the victim, the biography, attitudes, character and behavior, lifestyle, habits, profession and hobbies.⁵³

SEXUAL CRIME VICTIMS AS SOURCES

Criminal practice shows that the victims are a very important source for the initial knowledge that is gathered after a crime had been committed, which suggests that there may be a suspicion for the occurrence of a rape.⁵⁴

⁵³ Vodinelic, V., Kriminalisticka viktimologija – novo ucenje u kriminalistickoj znanosti, Bezbednost I DSZ, 1/1990, Beograd.

⁵⁴ Во теоријата мошне ретко се наидува на емпириски криминалистичко-виктимолошки и криминолошко-виктимолошки истражувања за која било област од криминалитетот.

Moreover, the victims are differentiated as the most common subjects to report a rape or an offender, which is done by reporting the crime directly to the authority (in most cases the police) or via phone call.⁵⁵

Since this is the case of a typical contact criminal offense, and the victim is also an eyewitness sui generis, from the initial testimony, from which the structure of the crime offense is obtained, but not only that, but also the first testimony determines the direction of the operational activity with the selection of the most efficient operational and procedural actions.

The initial data for setting a real criminal and tactical differential diagnosis for the reported criminal offense, which indicates the existence of a rape, are contained in the initial testimony of the victim to the police. The criminalist acts in accordance with the principle of criticism and self-criticism until the answer to the most important question, 'What happened?', is obtained.

The content of the initial statement is not regarded as the truth, but it is also not treated as untrue (in other words, the statement can be untrue in cases when the victim is not fully aware that the sexual offense took place) until all the operative and medical checks are conducted.

Every truthful report, by rule, is filled the same or the next day of the occurrence of the sexual offense.⁵⁶

Во врска со начините на дознавање за извршено силување се повикувам на некои податоци содржани во едно многу интересно српско емпириско истражување, темелено на анализа на примерок од 385 судски предмети (завршени со правосилна осудителна пресуда). Види: Мрвиќ, Н., Учешќе жртва у пријављивању кривичних дела, 13 Мај, 6/1990, Београд, 41-48).

⁵⁵ Така, Мрвиќ утврдила дека во 77 % од вкупниот број анализирани кривични предмети во врска со силување жртвата била таа што го пријавила постоењето на кривичното дело.

Хрватскиот криминалист Душко Модли проучил 80 кривични предмети во врска со силувања извршени на подрачјето на Загреб во времето од 1985-1988 година и утврдил дека жртвите дури во 84 % од случаите (69 % лично + 15 % телефонски) ги пријавиле силувањето. Види: Modly, D., Neki propusti kriminalisticko-metodické naravi u predistrážnom postupku pri istraživanju kaznenih djela silovanja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 1/1999, 56.

⁵⁶ Мрвиќ утврдила дека жртвите на силување во 70 % од случаите го пријавиле

Every report of a sexual offense submitted after a longer period of time (days or months after the rape) is considered suspicious at the first moment, but the time interval should not be the criterion in determining whether the statement is true or fake.

It should not be forgotten that certain victims of sexual offenses are ashamed to report the crime from personal reasons (fear of getting pointed out in their surroundings, shame, sense of personal responsibility for getting in that kind of position to be sexually exploited, fear from the offender etc) Some victims need more time to get over the trauma and recover from the shock. Others look for a psychological support and understanding from their immediate family before reporting the crime to the police.

The most serious situations are those in which the victim is afraid of the offender or persons close to him, which means that the offender is trying to influence the victim and enable her to report the crime. Often, this behavior of the offender is only to show that the victim is a person of suspicious moral qualities.⁵⁷

There is a certain number of submitted reports that are fake.⁵⁸ Fake reports are submitted by mentally healthy and mentally ill persons.

Report for a statement of a rape victim

The testimony of the victim who reported a rape in the police is recorded in a statement as a criminal charge. Apart from this protocol, it is also recommended to keep a mechanical record in a form of an audio recording (especially in the cases of a harsher crime).

Moreover, it is recommended that the police officer conducting the interview to be of female gender, and that is primarily so that the victim is not under additional stress when giving the interview and giving the details of the criminal offense, that is for there to exist better visual and psychological contact between the interlocutors.

If the statement is done immediately after the offense, the criminalist after the preliminary interview with the submitter of the statement should initiate the implementation of

делото најмногу 24 часа по неговото извршување. Види: Мрвиќ, Н., Исто, 45.

⁵⁷ Мрвиќ, Н., Исто.

⁵⁸ Овој практичен и теоретски проблем емпириски речиси и да не е проучуван.

operational and investigative actions (locate the place of the offense, legitimation, examination of vehicles and passengers, a search or other way to find the offender etc) and after that should organize for the victim to be medically checked.

The operational actions carried out on the field (transmitted through radio line to the police operative center in charge) as well as the medical findings of any trace on the body and the clothes of the victim, subsequently reveal the content of the submitted charge and help connecting the facts of the event.

Even the most emotionally stable person , at the time of reporting the crime (whether immediate or later) is in a specific emotional and physical condition which can be manifested in different ways. Those conditions should be adequately processed.

The preliminary interview with a victim reporting a rape implies searching for answers to questions that are of great importance in order to reveal the content of the criminal offence.

A group of German criminalists⁵⁹ believe that during the initial interview there are three groups of questions which should be asked in order to get a clear:

1) the first set of questions is to achieve all the relevant information for locating and retaining the offender (questions about: the place of the offense, the direction in which the offender left, the time reference, the means of transport used by the offender, the possible current location of the offender, the personal description etc.);

2) the second set of questions is to determine the place of the offence and find witnesses. In some case the places is determined together with the victim, if the victim is in a good physical and psychological condition;

3) the third set of questions is related to gathering information on the medical condition of the victim. In order to determine the physical and psychological harm inflicted to the victim it is necessary for the victim to undergo a gynecological or other form of medical checkup.

STATEMENT OF A RAPE VICTIM IN THE INITIAL OPERATIVE ACTION.

⁵⁹ Види: Шлипер, Д. К. и др., Половите престпленија, Софија, 1986, 16-19.

Informal interview with the rape victim

During the first operative action information is gathered to determine that the criminal offense is a rape (this happens immediately after receiving a criminal complaint or finding out about the offense in a different way) and it is done by conducting an informal interview (or informal police hearing) with the rape victim, who gives detailed information about the event.

Each particular tactical situation indicates whether there a more detailed interview will follow immediately or an interview will follow after some period of time. A delay of a hearing of the rape victim (after a formal recorded statement) will follow in the following cases:

1) when the rape victim is in a bad physical and psychological situation, in a state of trauma, and it is inevitable for a medical examination to be done first. After that an interview follows (the interview is conducted upon the recommendation of the medical examiner and in their presence maybe).The interview is conducted at the place where the victim is (medical institution, home etc) and it's recommended for the interview to be mechanically recorded. „The situation in which the hearing happens should be as natural as possible. Therefore, if the victim is in hospital, the interview should be conducted in a special room, and if not possible, the victim should be questioned somewhere more private. “;⁶⁰

2) when the criminal and technical processing for finding traces of sperm on the body and the clothes of the victim is concluded;

3) in case when due to the emergency of the case, according to the principle of unique management with the operational case (that is team work), a search for the offender will be organized first, that is , operative and procedural actions will be taken after engaging the suitable police team (securing the crime scene, inspection, raid, inspection of the vehicles and luggage etc)

Establishing visual and psychological contact with the victim (who should gain confidence with the criminalist) is of a vital importance for the interview, and this interview should be led by an experienced criminal detective of a female gender , specialized in preventing and detection of a sexual assault.

In the phase of free exposure (when a favorable contact is established and

⁶⁰ Modly, D., Zrtva silovanja u losem psihofizickom stanju, Prirucnik, Zagreb, 1/1988, 31.

information has been gathered about the personality of the interlocutor) the criminalist leaves the victim enough time to describe the offense (and the criminalist doesn't interrupt the topic of the interview..

In the course of the informal interview in the first operative phase the following data is obtained from the rape victim:

- 1) data on the contact between the offender and the victim prior the criminal offense;
- 2) data on *modus operandi*;
- 3) data on *tempus operandi*;
- 4) data on *locus operandi*;
- 5) data on the offender
- 6) data on the witnesses.

Data on the contact between the offender and the victim prior the criminal offense

Considering the fact that in most cases the first place where the offender and the victim met is not the place where the crime happened, it is of vital importance for information on events prior the assault to be gathered.

The victim is asked to explain her whereabouts prior the assault, that is whether the offender was in her surrounding prior the crime. If there was a contact between the two of them prior the assault, it should be determined whether the contact was accidental or intentional and how it went. Moreover, the relation between the victim and the offender is investigated as well as the behavior (flirtation, use of alcohol) and the place (vehicle, restaurant, club etc) where they first met.

Data on *modus operandi*

The victim gives information about the particularities of the rape, that is, it gives details about the manner, the intensity and the seriousness of the physical and psychological violence applied by the offender (or offenders in case of group rape).

The acts of the offender should be reported as they happened chronologically in order to get a complete impression about the sexual crime. At the same time, data about the applied force is gathered (physical, mental or both), that is, data on the circumstances which led forcing the victim into the sexual crime. „In relation to this, it should be determined the way the victim was undressed and where the victim was when the assault happened.“⁶¹

the victim unless the victim goes off topic) in the best way the victim can.

In the phase of questioning, the criminalist should insist on obtaining relevant information which is essential for During the interview the circumstances surrounding the active or passive resistance of the victim are clarified.

Data on *tempus operandi*

The relatively precise determination of the time period in which the offense took place is of a vital importance to the investigation since it can reveal 'potential alibis of the suspects, time reference between the offense and the statement, and the duration of the contact between the victim and the offender.“⁶²

Data on *locus operandi*

A place (open or closed area) of a criminal offense is a source of a lot of information, in case when the place is defined on time so it can be processed forensically.

Useful information not only for determining the place where the offense happened, but also other circumstances relevant to determine the crime (possible witnesses who could have heard the asks for help, the movement of the offender, the vehicles in the vicinity) can be provided by the rape victim.

Data on the offender

Regardless of the fact that rape is a typical contact criminal offense in the field of sexual offenses, if one considers that it causes physical and psychological traumas to the victim, it cannot be expected from the victim to give precise information about the personal description of the unknown offender, but any type of information gathered can be used to design initial operative and procedural actions which are part of the operational undertaking.

During the interview of the rape victim, the criminalist collects data regarding specific elements about the personal description of the unknown offender: age, height, attitude, hair, moustache, tan, teeth, eyes, nose, specific birthmarks, tattoos, clothes, shoes, objects (watch ,rings), smell of alcohol or nicotine, dialect.

Based on the collected data for the presumed look of the perpetrator, the face is created with the use of visual techniques in a form of a

⁶¹ Шлипер, Д. К. и др., Сп. труд, 60.

⁶² Дујмовиќ, З., Сп. труд, 342.

photorobot or a computer model. With this kind of visual illustration (which is distributed to a wider circle of operatives, and in certain cases to the public in order to include the public in the search) as an asset in the investigation, further on additional operative checks are carried out in order to identify and catch the offender.

Witness data

Since there are rare occasions in which there are witnesses to a sexual offense, the victim is being interviewed about people the victim met alone or together with the offender prior the crime. Apart from the names of the witnesses, data for the unknown witnesses should be collected. Moreover, additional information such as personal description, movement and presence at the spot should be collected.⁶³

Fixing the testimony of a rape victim

After a conducted informative conversation with a rape victim (as a typical factual act which serves for gathering information from citizens) an official note is drawn up. Although the official note is not a procedural document, its central part should be the victim's statement. That statement in a form of a narrative is transmitted into an official formulation, with the educational and styles of expressions the respondent has. The essence of the statement is noted in relation to the relevant facts and circumstances that the victim told to the criminalworker.

Since the first testimony of the victim is irrevocable, and the official written testimony cannot be restated, it is recommended for a mechanical recording to be done (audio or video recording). It is particularly important to have a video-magnetoscopic fixation of the statement since this allows reliable documentation of the situation (not only to the testimony itself, but also it documents any psycho-somatic behavior of the victim) However, this type of fixation of the statement with technical means, as well as the statement registered with a conventional protocol by compiling a note, is of an informal character, and it represents an evidence of gnoseological sense. The legal status of such a fixed evidence in the pre-investigative procedure has an operational meaning. Such operational and technical material, along with the official note, is only a contribution to the criminal complaint.

CONCLUSION

Victimology (and especially criminalistics victimology, which has differentiated itself as a separate branch in criminalistics) through its special subject of investigation not only brings hope to criminology and each of its separate methods as a specialized criminology for dealing with crimes with the same or similar characteristics, but also it contributes significantly in the clarification of the role and contribution of the victim to the occurrence of the crime, and to get better perspective in the criminogenesis and victimization. From a pragmatic point of view, this leads to success in solving every operative and criminal case in any area of crime.

The criminalistics and victimology approach in the fight against crime is imposed as an important part of the criminalistics strategy for dealing with any type of crimes with same or similar criminalistics characteristics. However, empirical research is lacking for the presence of this approach in the practice.

References

- Ангелески, М. (2005), Оперативна криминалистика, Скопје.
- Ангелески, М. (2007), Криминалистичка методика, Скопје.
- Ангелески, М. (2017), Криминалистички теории, Скопје.
- Vodinelic, V., Kriminalisticka viktimologija – novo ucenje u kriminalistickoj znanosti, Bezbednost i DSZ 1/1990, Beograd.
- Dujmovic, Z., Metodika otkrivanja I razjasnjavanja krivcnog djela silovanja, Prirucnik, 4/1986, Zagreb.
- Modly, D., Neki propusti kriminalisticko-metodicke naravi u predistranom postupku pri istrazivanju kaznenih djela silovanja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo I praksu, 1/1999,
- Mrvic, N., Ucesce zrtava u prijavljivanju krivcnih dela, 13 Maj 6/1990, Beograd
- Шлипер, Д. К. и др.(1986), Половите престпленија, Софиј
- Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (2007)

⁶³ Шлипер, Д. К. и др., Исто, 62.

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Prof. dr. Metodija ANGELESKI
FON Univerzitet – Skopje, Republika
Makedonija
Ass. mr Tamara Adamova
FON Univerzitet – Skopje, Republika
Makedonija
Ass. mr Ardian Islami
FON Univerzitet – Skopje, Republika
Makedonija
mr Dragan Milosheski
Vlada Republike Makedonije

**ISKAZ ŽRTVE SILOVANJA
(KRIMINALISTIČKO-VIKTIMOLOŠKI
ASPEKTI)**

Za rasvetljavanje svakog kontaktnog i relacionog krivičnog djela, kao što je nesporno i silovanje kako dominantni seksualni delikt sa veoma naglašenim relacionim intenzitetom, od velikog kriminalističkog značaja nije samo proučavanje kriminogeneze, nego i viktimogeneze (otkrivanje i utvrđivanje uloge žrtve u nastanku krivičnog djela).

Istraživanje preddeliktne odnosa na relaciji: žrtva krivičnog djela – počilac krivičnog djela spada u domenu savremene kriminalistike i viktimologije. Međutim, priroda kriminalističke viktimologije (kao jedna od novijih kriminalističkih teorija) pokazuje da se ne istražuje samo relacija: žrtva silovanja – seksualni delinkvent, nego se uzimaju u obzir i druga dva elementa koja su značajna za efikasno postupanje po svakom krivičnom predmetu iz oblasti seksualnog kriminala (1. relacija: krivično djelo silovanje – seksualni delinkvent; 2. relacija: krivično djelo silovanje – žrtva silovanja).

Kriminalista još u prvom operativnom zahvatu pri prikupljanju kriminalističkih informacija temeljito proučava profil žrtve silovanja i njenih interpersonalnih odnosa u mikro sredini. Kontaktno područje žrtve "raspoloženo" sa značajnim informacijama, koje treba da se prikupe i da se "pročitaju".

Kriminalistička praksa pokazuje da je žrtva silovanja veoma važan izvor saznanja za krivični događaj koji indicira na postojanje krivičnog djela silovanja. Naročito je bogat iskaz dat pri neformalnom policijskom saslušanju. Žrtva silovanja može dati obavještenja za pojedinosti i detalje koje su samo njoj poznate.

Glavne reči: kriminalistička viktimologija, žrtva silovanja, iskaz žrtve silovanja, saslušanje žrtve silovanja.

UVOD

U strukturi seksualnih delikata (delicta carnis) centralno mesto zauzima krivično delosilovanje. Operativna kriminalistika i pojedine kriminalističke metodike pokazuju da bilo koje seksualno ili drugo krivično delo ili bilo koji seksualni ili drugi učinilac ne mogu da budu otkriveni i razjasnjeni bez iscrpno istraživanje kriminogeneze i viktimogeneze. Savremena kriminalistička strategija podrazumeva da se u kriminalističko - spoznajnom procesu podjednaka pažnja posvećuje na sledeće tri relacije: krivično delo – učinilac; žrtva – učinilac; i krivično delo – žrtva. Naročito je značajno proučavanje profila žrtve i njene relacije sa učiniocem ili njen doprinos nastanka nekog krivičnog djela, sa obzirom da takav pristup omogućuje da se udje u tajne viktimogeneze i kriminogeneze. Odatle proizilazi i saznanje da je viktimologija neophodna za kriminalistiku. Kao rezultat toga zakonomerno se u naučnoj orbiti pojavila kriminalistička viktimologija kao jedna od novijih kriminalističkih teorija. Kriminalistička viktimologija pomaze kriminalističkim metodikama (u našem slučaju seksualnoj kriminalistici) da se orijentisu ka proučavanju profila žrtve. Kod svih krivičnih djela, a pogotovo kod onih sa visokim relacionim intenzitetom odnosa 'učinilac – žrtva' (npr. ubojstva, paljevina, teških telesnih povreda, seksualnih delikata, političkih krivičnih djela, privrednog kriminaliteta) operativni radnik mora u otkrivanju krenuti od ličnosti žrtve, njene biografije, stavova, svjetonazora, karaktera i temperamenta, načina života, navika, profesije, hobija.⁶⁴

**ZRTVE SEKSUALNIH DELIKATA KAO
IZVOR SAZNAJNA**

Kriminalistička praksa pokazuje da su žrtve veoma važni izvor prvih saznanja za krivični događaj koji indicira postojanje krivičnog djela silovanja.⁶⁵

⁶⁴ Vodinelic, V., Kriminalistička viktimologija – novo učenje u kriminalističkoj znanosti, Bezbednost i DSZ, 1/1990, Beograd.

⁶⁵ U teoriji se retko nailazi na empirijsku kriminalističko-viktimološku i kriminološko-viktimološku istraživanja. U vezi sa načinima saznanja za izvršeno silovanje veoma je interesantno jedno srpsko empirijsko

Ujedno, zrtve se diferenciraju i kao najcesci subjekti prijavljivanja krivicnog dela silovanja i ucinioca silovanja, podnoseci usmene ili telefonske prijave do nadležnog drzavnog organa (uglavnom, do policije).⁶⁶

S obzirom da je rec o tipicnom kontaktnom krivicnom delu, a zrtva istovremeno se javlja i kao svedok ocediac sui generis, od njenog prvog iskaza u policiji pri sastavljanju zapisnika za primanje krivicne prijave ne samo sto se dobija prvi utisak za strukturu krivicnog dogadjaja, nego se opredeljuje i pravac prvog operativnog poduhvata time sto se diferenciraju najprikladnije operativne i procesne radnje.

Prvi podaci za postavljanje realne kriminalisticko-diferencijalne dijagnoze za prijavljeni krivicni dogadjaj koji indicira postojanje silovanja sadrze se u iskazu ostecene dat u policiji. Ka dobijenoj prijavi kriminalista se odnosi u skladu sa principom kritichnosti i samokritichnosti dok se ne nadje odgovor na prvo zlatno kriminalisticko pitanje: Sta se desilo?

Sadrzaj prijave odmah se ne prihvata kao istinit niti se odbacuje kao neistinit sve dok se ne izvrse neophodne operativne provere i medicinski pregledi.

Svaka istinita prijava po pravilu se odmah podnosi, odnosno istog ili narednog dana po izvršenju nasilnog seksualnog akta.⁶⁷

Svaka prijava koja se podnosi sa velikim zakasnjem (danima ili mesecima po izvršenom silovanju) smatra se sumnjivom, medjutim, to ne znaci da vremenski interval za prijavljivanje treba da bude kriterijum za

istrazivanje na osnovu analize uzorka od 385 sudskih predmeta završeni sa pravosilnim presudama. Vidi: Mrvic, N., Ucesce zrtava u prijavljivanju krivicnih dela, 13 Maj, 6/1990, Beograd, 41-48.

⁶⁶ Mrvic je utvrdila da u 77 % od ukupnog broja analiziranih krivicnih predmeta u vezi silovanja zrtva je bila koja je prijavila postojanje krivicnog dela.

Hrvatski kriminalist Dusko Modly je proucilo 80 krivicnih predmeta u vezi silovanja i utvrdio je da su zrtve u

84 % slucajeva (69 % licno + 15 % telefonski) prijavili silovanje. Vidi: Modly, D., Neki propusti kriminalisticko-metodicke naravi u predistraznom postupku pri istrazivanju kaznenih djela silovanja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 1/1999, 56.

⁶⁷ Mrvic je utvrdila da su zrtve silovanja u 70 % slucajeva prijavili delo najvise 24 casova po izvršenju. Vidi: Mrvic, N., Isto, 45.

donosenje ocene za to da je rec o fingiranom silovanju. Ne treba zaboraviti da odredjene zrtve seksualnih delikata odmah ne prijavljuju izvršeno silovanje iz razlicitih licnih razloga (strah zbog etiketiranja u sredini, stid, oset licne odgovornosti sto je dopustila da se nadje u takav nezavidni položaj i da bude nasilno seksualno iskoriscena, strah od osvete ucinioca itd.). Nekim zrtvama je potrebno dugo vremena da prebole dozivele traume i da se oporave od soka. Drgi, pak, traze psiholosku podrsku i razumevanje kod svojih najblizih, pa tek kada se ohrabre, prijave slucaj u policiji.

Najozbiljne su situacije kada kod zrtve postoji strah od ucinioca ili njemu bliska lica, sto ukazuje na to da on (sam ili posredno preko druga lica) pokusava da deluje na zrtvu kako bi je onemogucio u prijavljivanju krivicnog dela, a i kasnije u toku krivicnog postupka. Vrlo cesto ovakvo ponasanje ucinioca prema zrtvi je povezano sa nastojanjem da se ona prikaze kao licnost sa sumnivim moralnim kvalitetima.⁶⁸

Odredjeni broj prijava podneti od "zrtve" silovanja su lazne. Lazne prijave podnose zdrava i dusevno bolesna lica.

Zapisnik za primanje krivicne prijave u vezi silovanja

Iskaz zrtve koja je u policiji prijavila da je silovana fiksira se u zapisnik. Pored ovakvog klasicnog protokoliranja, preporucljivo je da se paralelno vodi i mehanicki zapisnik u vidu audio-zapisa (narocito kada je rec o tezem obliku silovanja).

Isto tako, preporucljivo je da policiski sluzbenik koji sastavlja zapisnik za primanje krivicne prijave bude lice zenskog pola, i to zbog toga da se zrtva ne ustrucava pri iznosenu detalja u vezi odvijanja krivicnog dogadjaja, odnosno da bi mogao da se uspostavi povoljni vizuelni i psiholoski kontakt izmedju sagovornika.

Ukoliko se prijava podnosi odmah nakon krivicnog dogadjaja, kriminalista odmah nakon preliminarnog razgovora sa podnosiocem prijave inicira sprovedenje itnih operativnih i istraznih radnji (obezbedjenje mesta krivicnog dogadjaja, legitimisanje, pregled vozila i putnika, potera ili drugi oblik portage, uvidjaj itd.), a zatim organizira odvođenje zrtve u medicinsku ustanovu zbog vrsenja ginekoloskog i drugog lekarskog pregleda.

Hitno sprovedene operativne provere na terenu (ciji rezultati se odmah slivaju u dezurni operativni policiski centar), kako i fiksirani tragovi na telu i odecu zrtve, postupno otkrivaju

⁶⁸ Mrvic, N., Isto.

sadržaj podnete prijave i time doprinose spajanju zrna (relevantne činjenice i okolnosti) od mozaika krivičnog događaja.

I najprijebnija ličnost koja je žrtva seksualnog kriminaliteta u trenutku navremenog (ili zakasnelog) prijavlivanja nalazi se u specifičnom emocionalnom i fizičkom stanju koje se manifestuje na različite načine. Takvo je stanje potrebno protokolirati na adekvatan način.

Preliminarni razgovor sa žrtvom koja je prijavila silovanje podrazumeva traženje odgovore na pitanja koja su najznačajnija za ulaznje u pazuhe krivičnog događaja da bi se otkrio njegov sadržaj.

Grupa nemackih kriminalista⁶⁹ smatra da pri vodjenju razgovora sa žrtvom koja je prijavila silovanje treba da se traže odgovori na pitanja grupirana u tri kompleksa:

1) prvi kompleks pitanja ima za cilj pribavljanje informacija koja su značajna za pronalaznje i zadržavanje učinioca (ovde spadaju podaci za: mesto izvršenja; vreme izvršenja; pravac begstva učinioca; vid prevoznog sredstva koje je koristio učinilac; eventualno mesto boravka; licni opis učinioca itd.);

2) drugi kompleks pitanja služi za pribavljanje informacija za određivanje mesta krivičnog događaja i za utvrđivanje svedoka;

3) treci kompleks pitanja se odnosi na sakupljanje aktuelnih informacija za zdravstveno stanje žrtve. Zbog utvrđivanja stepena nanetih telesnih povreda i dusevne boli žrtve, neophodni su ginekoloski i drugi medicinski pregledi.

ISKAZ ŽRTVE SILOVANJA U PRVOM OPERATIVNOM ZAHVATU

Informativni razgovor sa žrtvom silovanja

U prvom operativnom zahvatu kompletnija informacija za strukturu i elemente krivičnog događaja koji nagovestava da je rec o silovanju dobija se sprovođenjem informativnog razgovora (neformalno policisko saslušanje) sa žrtvom silovanja, pri čemu od nje se uzima detaljni iskaz.

Svaka pojedina takticka situacija pokazace dali je potreban detaljniji razgovor sa žrtvom odmah nakon doznavanja za krivični događaj ili, pak, kasnije. Sa žrtvom silovanja (i to izvesno vreme nakon preliminarnog razgovora koji se vodi za vreme sastavljanja zapisnika za

primanje krivične prijave) razgovarace se kasnije u sledecim slucajevima:

1) kada zbog loseg zdravstvenog stanja žrtve, koja je psihicki traumatizirana, najpre je neizbezno izvršiti neophodni medicinski pregled. Nakon toga se razgovara sa žrtvom (ponekad "dozirano" prema uputstvima lekara, pa čak i u njihovom prisustvu) na mestu gde se ona nalazi (medicinska ustanova, stan i t.d.), pri čemu je korisno da se razgovor fiksira u vidu mehanickog zapisnika.

Situacija u kojoj se odvija saslušanje treba da bude sto prirodjnija. Tako, ukoliko se žrtva nalazi u bolnici, treba nastojati da se saslušanje vrši u posebnoj prostoriji, a ukoliko je to nemoguće, oko žrtve se postavlja paravan;⁷⁰

2) nakon završetku kriminalisticko-tehnicke obrade za pronalazenje i fiksiranje tragova od sperme na telu i odeci žrtve;

3) nakon organizovane portage po učinioca, odnosno nakon preduzetih operativnih i procesnih radnji koja ne trpe odlaganje (obezbedjenje mesto krivičnog događaja, uvidjaj, racija, pregled vozila i t.d.).

Uspostavljanje povoljan vizuelni (i psiholoski) kontakt sa žrtvom (koja treba da stekne poverenje u svog sugovornika) je od presudni značaj za vodjene razgovora, koji po pravilu treba prepustiti iskusnom kriminalistickom inspektoru zenskog pola, specijalizovanim za sprečavanje i otkrivanje seksualnih delikata.

U fazi slobodnog izlaganja (cim je uspostavljen povoljni kontakt, i kada su vec prikupljeni podaci neophodni za proucavanje tipa licnosti sugovornice), kriminalista žrtvi ostavlja dovoljno vremena da isprica (i to bez da je prekida, osim u slucajevima kada se mnogo udaljava od teme razgovora) tok krivičnog događaja onako kako sto ona zna i ume.

U fazi postavljanja dozvoljenih pitanja kriminalista nastoji, preko dobijanja upotrebljivih odgovora od strane ostecene, da prikupi podatke koje su od sustinskog znacaja za predmet razgovora.

Pri vršenju informativnog razgovora u prvom operativnom zahvatu od žrtve silovanja prikupljaju se sledece grupe podataka:

- 1) podaci za susret izmedju učinioca i žrtve pre desavanja krivičnog događaja;
- 2) podaci za modus operandi;
- 3) podaci za tempus operandi;
- 4) podaci za lokus operandi;
- 5) podaci za učinioca;
- 6) podaci za svedoke.

⁶⁹ Vidi: Шлипер, Д. К. и др., Половите престпленија, Софија, 1986, 16-19.

⁷⁰ Modly, D., Žrtva silovanja u losem psihofizickom stanju, Prirucnik, Zagreb, 1/1988, 31.

Podaci za susret izmedju ucinioca i zrtve pre desavanja krivicnog dogadjaja

S obzirom da u najvećem broju slucajeva mesto prvog susreta medju ucinioca i zrtve nije mesto izvršenja silovanja, prikupljanje cinjenica i okolnosti pre desavanja kriminalne seksualne drame ima veñiki operativni znacaj.

Od zrtve se trazi da kaze kuda i sa kim je bila neposredno pre desavanja krivicnog dogadjaja, odnosno dali se tada u njeno drustvo nalazio uciniilac. Ukoliko je doslo do takvog susreta, treba utvrditi dali je bio slucajan ili nameran i u kakvoj atmosferi je prosao. Pri ovome istrazuje se odnos izmedju zrtve i ucinioca: dali su se ranije poznavali; njihovo ponasanje (udvaranje, koketiranje, upotreba alkohola) na mestu gde su pre toga boravili (prevozno sredstvo, restoran, diskoteka itd.).

Podaci za modus operandi

Od zrtve se prikupljaju podaci za konkretni pojavni oblik nacina izvršenja silovanja. Od zrtve se trazi detaljno opisivanje nacina i intenziteta fizickog i psihickog nasilja koje je upotrebio uciniilac (ili ucinioci, ukoliko je rec o grupnom silovanju).

Radnje seksualnog nasilnika treba da budu prikazivani prema redosledu njihovog preduzimanja da bi se dobio celovit utisak za nacin izvršenja seksualnog kriminalnog napada. Paralelno na posredan nacin prikupljaju se podaci o vidu sile koje je primenjivao uciniilac (samo fizicka, samo psihicka ili, pak, kombinovana), odnosno za okolnosti koji su bili podobni da se savlada otpor zrtve i za prisiljavanje na obljudu. "U vezi ovoga treba da se utvrde konkretni nacini svlacenja zrtve i njen mestopolozaj za vreme vršenja polnih radnji."⁷¹

Pri raspitivanju se razjasnjavaju i okolnosti oko (ne)davanja aktivnog ili pasivnog otpora zrtve.

Podaci za tempus operandi

Relativno precizno odredjivanje vremena izvršenja silovanja je kriminalisticki znacajno narocito zbog toga sto se time stvaraju uslovi za "proveravanje alibija osumnjicanih, za utvrdjivanje koliko vremena je proslo od izvršenja silovanja do prijavljivanja, kao i za utvrdjivanje koliko vremena je trajao kontakt izmedju zrtve i ucinioca."⁷²

Podaci za locus operandi

Mesto krivicnog dogadjaja (bilo kakav otvoreni ili zatvoreni prostor) koji indicira na postojanje krivicnog dela silovanja predstavlja bogat izvor informacija ukoliko se odmah odredi, da bi se zatim kriminalisticko-forenzicki obradio pri vršenju uvidjaja.

Zrtva krivicnog dela moze dati korisne informacije za precizno odredjivanje granice mesta gde je bilo izvršeno silovanje, kao i za druge okolnosti koje su znacajne za razjasnjavanje onoga sto se tamo desilo (prisustvo eventualnih svedoka koji su se nalazili u blizini kritickog mesta i vremena i koji su mogli da cuju zrtvu kako trazi pomoc; nacin dolaska i odlaska ucinioca i zrtve s tog mesta; frekvencija vozila i t.d.).

Podaci za ucinioca

Bez obzira sto silovanje predstavlja tipicno kontaktno krivicno delo iz oblasti seksualnih delikata, ukoliko se uzme u obzir cinjenica da se njegovim izvršenjem zrtvi nanose fizicke i psihicke traume, od nje ne treba da se ocekuju precizni podaci u vezi licnog opisa nepoznatog ucinioca. Medjutim, svako saznanje u vezi ovoga ima veliki znacaj za potragu po ucinioca i za projektovanje operativnih i procesnih radnji koji spadaju u prvi operativni zahvat.

Pri raspitivanju zrtve silovanja, kriminalista prikuplja sledece podatke za pojedine elemente koje se dovode u vezi sa licnim opisom nepoznatog ucinioca: starost, visina, stas, kosa, brkovi, ten, zubi, oci, nos, osobiti belezi, tetovaze, odeva, obuca, predmeti (rucni casovnik, lancic, prsten), miris alkohola ili nikitina, dijalekt.

Na osnovu prikupljenih podataka za predpostavljeni izgled ucinioca, odmah se zatim vizuelnom tehnikom sastavlja fotorobot ili se kompjuterski modelira lik ucinioca. Sa ovakvim vidom vizuelne ilustracije (koja se salje širokim krugom operativaca, a u odredjenim slucajevima i siroj javnosti kako bi se i ona animirala i ukljucila u potrazi za ucinioca) kao pomocno kriminalisticko sredstvo, u dalji tok odvijanja prvog operativnog zahvata vrse se neophodne operativne provere za identifikovanje i hvatanje ucinioca.

⁷¹ Шлипер, Д. К. и др., Сп. труд, 60.

⁷² Dujmovic, Z., Metodika otkrivanja i razjasnjavanja krivicnog djela

silovanja, Prirucnik 4/1986, Zagreb, 342.

Podaci za svedoке

S obzirom da samo u retkim slucajevima ima svedoka za seksualne delikte, zrtva se raspituje za lica koja je ona sama ili zajedno sa uciniocem sretala pre i posle silovanja. Pored imena svedoka, treba da se prikupe i podaci za nepoznate svedoке. U vezi ovoga prikupljaju se informacije za njihov licni opis, za pravac kretanja, za cilj boravka na tom mestu.⁷³

Fiksiranje iskaza zrtve silovanja

Za izvršeni informativni razgovor sa zrtvom silovanja (kao tipicnu vanprocesnu radnju koja služi za prikupljanje obavestenja od gradjana) sastavlja se sluzbena beleška. I pored toga sto sluzbena beleška nije procesni dokumenat, njen centralni deo treba da predstavlja iskaz zrtve od koje su prikupljena obavestenja. Iskaz zrtve prenosi se u sluzbenu belešku sa formulacijama koja su odraz stila izrazavanja, kao i obrazovnih i ostalih osobina ispitanika. Notira se sustina iskaza, odnosno navode se relevantne cinjenice i okolnosti koje je zrtva iznela u informativnom razgovoru.

Prvi iskaz prakticno je neponovljiv. U kriminalistickoj praksi moguće je neadekvatno ili neprecizno fiksiranje iskaza zrtve u sluzbenoj belešci. Da bi se ovo izbeglo, preporučuje se sastavljanje mehanickog zapisnika (audiozapis ili videozapis). Narocito je znacajno videomagnetoskopsko fiksiranje iskaza zbog toga sto se na taj nacin verodostojno dokumentuje celokupna situacija. Preko ovakvog vida tehnickog registrovanja fiksira se ne samo iskaz, nego i svaka promena u psihosomatskom ponasanju zrtve. Medjutim, i ovakav oblik fiksiranja iskaza sa tehnickim sredstvom, kao i iskaz registrovan sa uobicajenim klasicnim protokoliranjem preko sastavljanja sluzbene beleške, je od neformalnog karaktera, tako da predstavlja dokaz samo u gnoseoloskom smislu. Ovako fiksirani iskaz u predistranom postupku ima operativni znacaj. Taj operativno-tehnicki material, isto kao i sluzbena beleška, predstavlja samo prilog krivicnoj prijavi.

ZAKLJUČAK

Viktimologija (a osobito kriminalisticka viktimologija, koja se u zadnjih nekoliko decenija diferencirala kao novo kriminalisticko ucenje) preko svog posebnog predmeta istrazivanja daje nadu kriminalistici u celini, a i pojedinasno njenim kriminalistickim metodikama (koje su specijalizovane

kriminalistike za borbu protiv kriminala prema grupacijama tipova krivicnih dela sa istim ili slicnim kriminalistickim karakteristikama). Viktimologija preko razjasnjavanja uloge i doprinosa zrtve za nastajanje odredjenog krivicnog dela sirom otvara vrata da se duboko udje u viktimogenezu i kriminogenezu. Posmatrano sa pragmatickog ugla, to nesumnjivo vodi ka uspesnom resavanju svakog operativnog i krivicnog predmeta iz bilo koje oblasti kriminala.

Metodike otkrivanja i istrazivanja mogu predstavljati optimalne metode rada samo ako su orijentirane prema zrtvi krivicnog djela. Samo u toj mjeri one su potpune, jer samo tada maksimalno povecavaju sansu otkrivanja delikta i razotkrivanja ucinioca.⁷⁴

Kriminalisticko-viktimoloski pristup u borbi protiv kriminala nameće se kao znacajni segment kriminalisticke strategije. Zastupljenost ovakvog pristupa u kriminalistickoj praksi nije empirijski istrazena.

Literatura

Ангелески, М. (2005), Оперативна криминалистика, Скопје.

Ангелески, М. (2007), Криминалистичка методика, Скопје.

Ангелески, М. (2017), Криминалистички теории, Скопје.

Vodinelic, V., Kriminalisticka viktimologija – novo ucenje u kriminalistickoj znanosti, Bezbednost i DSZ 1/1990, Beograd.

Dujmovic, Z., Metodika otkrivanja i razjasnjavanja krivicnog djela silovanja, Prirucnik, 4/1986, Zagreb.

Modly, D., Neki propusti kriminalisticko-metodicke naravi u predistranom postupku pri istrazivanju kaznenih djela silovanja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1/1999, Zagreb.

Mrvic, N., Ucesce zrtava u prijavljivanju krivicnih dela, 13 Maj 6/1990, Beograd.

Шлипер, Д. К. и др. (1986), Половите престпленија, Софија.

⁷³ Шлипер, Д. К. и др., Исто, 62.

⁷⁴ Vodinelic, V., Isto, 48.

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Dr.sc. Mirjana Kondor-Langer, dipl. krim.
Ministarstvo unutarnjih poslova Republike
Hrvatske, Visoka policijska škola
**UBOJSTVA U OBITELJI U REPUBLICI
HRVATSKOJ: OBILJEŽJA ŽRTAVA S
OBZIROM NA VRSTU SRODSTVA ŽRTVE I
POČINITELJA**

Sažetak

Cilj provedenog istraživanja je stjecanje uvida u pojedina obilježja žrtava ubojstava u obitelji u Republici Hrvatskoj. Naglasak rada, a ujedno i specifični cilj istraživanja je utvrđivanje razlika u pojedinim obilježjima žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na vrstu srodstva žrtve i počinitelja. Za uzorak istraživanja korišteni su sekundarni izvori podataka odnosno prikupljeni policijski spisi ubojstava i teških ubojstava u obitelji počinjenih na području Republike Hrvatske u razdoblju od 1. siječnja 2005. godine do 31. prosinca 2010. godine. Tijekom istraživanja ukupno je analizirano 113 policijskih spisa ubojstava i teških ubojstava u obitelji, a uzorak je obuhvaćao 113 počinitelja i 128 žrtvi, obzirom da je određeni broj počinitelja počinio kazneno djelo na štetu više žrtava. Po dovršenom prikupljanju podataka, podatci iz anketnih upitnika su uneseni u bazu podataka u statističkom računalnom programu SPSS (verzija 16.0), a po dovršenom unosu podataka obavljena je logička kontrola unosa. Ograničenja ovog istraživanja vezana su uz nedostatak pojedinih podataka u pojedinim analiziranim spisima zbog čega je formirana kategorija „nema podataka“. S obzirom na specifični cilj istraživanja, dobiveni podaci pokazali su određene razlike, ali i sličnosti u zastupljenosti pojedinih promatranih obilježja žrtava s obzirom na vrstu srodstva žrtve i počinitelja. Ove spoznaje, kao i spoznaje nekih budućih istraživanja trebale bi dati određeni doprinos pri većem usmjeravanju pojedinih mjera i radnji prema žrtvama ubojstava u obitelji s ciljem prevencije počinjenja ovakvih najtežih kaznenih djela.

Ključne riječi: ubojstva u obitelji, obilježja žrtava, vrsta srodstva žrtve i počinitelja.

SAŽETAK / ABSTRACT
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Dr.sc. Mirjana Kondor-Langer, dipl. krim.
Ministarstvo unutarnjih poslova Republike
Hrvatske, Visoka policijska škola
**MURDERS OF FAMILY MEMBERS IN THE
REPUBLIC OF CROATIA: FEATURES OF
VICTIMS CONSIDERING THE KINSHIP
RELATIONSHIP BETWEEN THE VICTIM
AND THE OFFENDER**

Summary

The objective of the conducted research was to gain insight into certain features of victims of murders of family members in the Republic of Croatia. The focus, and also the goal, of the research was to identify differences in certain features of victims of murders of family members considering the kinship relationship between the victim and the offender. Secondary data sources were used for the research sample, namely collected police files of murders and aggravated murders of family members committed on the territory of the Republic of Croatia in the period from 1 January 2005 until 31 December 2010. During the research, a total of 113 murders and aggravated murders were analysed. The research sample included 113 offenders and 128 victims since some of the offenders had committed a criminal offence to the detriment of several victims. After the data collection had been completed, the data from the survey questionnaires were entered into the database in the SPSS Statistical Software (version 16.0), and after the data had been entered, a logical control was performed of the input. Limitations of this research are related to the lack of specific data in certain analyzed files therefore was formed the category "no data". Considering the goal of the research, the obtained data showed certain differences but also certain similarities in the representation of some observed features of victims of murders of family members considering the kinship relationship between the victim and the offender. This knowledge, as well as the knowledge of some future researches, should give a certain contribution to greater focus on certain measures and actions towards victims of murders of family members in order to prevent the perpetration of these most serious criminal offenses.

Key words: murders of family members, some features of victims, kinship relationship between the victim and the offender.

UVOD

U širem smislu, s viktimološkog aspekta žrtva kaznenog djela je svaka osoba (pravna ili fizička) kojoj je neposredno ili posredno neko dobro ili pravo ugroženo, povrijeđeno ili uništeno kaznenim djelom. Za razliku od žrtve kaznenog djela u širem smislu, žrtva kaznenog djela u užem smislu je svaka fizička osoba kojoj je neko dobro ili pravo izravno ugroženo, povrijeđeno ili uništeno kaznenim djelom (Šeparović, 1987:99).

Ukoliko se žrtva promatra kroz prizmu kaznenog zakonodavstva i u kontekstu kaznenog djela ubojstva ona je objekt radnje. Iako pojam žrtve odavno poznaju međunarodni normativni akti u hrvatskom zakonodavstvu razlikovanje pojma žrtve i oštećenika pojavljuje se tek u Zakonu o kaznenom postupku iz 2008. godine (Narodne novine broj: 152/08, 76/09, 80/11, 121/11 pročišćeni tekst, 91/12-Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 143/12, 56/13, 143/13, 152/14, 70/17, u daljnjem tekstu ZKP/08). U čl. 202. st. 11. ZKP/08 propisano je da je žrtva kaznenog djela osoba koja zbog počinjenja kaznenog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda dok je temeljem čl. 202. st. 12. ZKP/08 oštećenik osim žrtve i druga osoba čije je kakvo osobno ili imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo kaznenim djelom, a sudjeluje u svojstvu oštećenika u kaznenom postupku. Potrebno je napomenuti kako ZKP/08 propisuje niz prava koje pripadaju žrtvi. Nešto kasnije i Kaznenim zakonom Republike Hrvatske (Narodne novine, broj: 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, u daljnjem tekstu KZ/11) definiran je pojam žrtve. Tako je u čl. 87. st. 25. KZ/11 propisano da je žrtva kaznenog djela fizička osoba kojoj su protupravnom radnjom prouzročene fizičke ili duševne boli, emocionalna patnja, imovinska šteta ili bitna povreda ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Kada se govori o žrtvama kaznenih djela ubojstava u obitelji onda se govori o žrtvama koje su usmrćene od strane njima bliskih osoba. Ta spoznaja daje dodatnu težinu tom kaznenom djelu obzirom da se radi o osobama s kojima su žrtve najčešće živjele, kojima su vjerovali, koje su ih trebale štiti, a ne oduzeti im život. S viktimološkog aspekta, a u kontekstu ubojstava u obitelji postavlja se pitanje da li postoje i ako postoje koja su to zajednička obilježja žrtava ubojstava u obitelji. Stoga je u Republici Hrvatskoj, ali i u inozemstvu proveden niz znanstvenih istraživanja koja su se bavila raznim aspektima ubojstava, općenito, ali i ubojstava u obitelji. Primjerice, u Republici Hrvatskoj pojedinim aspektima ubojstava bavili su se Kovčo

Vukadin i Vukosav, 2006.; Dundović, 2005.; Nađ, 2001., a u inozemstvu Vanamo, Kauppi, Karkola, Merikanto, Räsänen, 2001.; Palmer i Humphrey, 1982.

Ovaj rad se bavi pojedinim obilježjima žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na vrstu srodstva žrtava i počinitelja. Cilj provedenog istraživanja je utvrđivanje postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja s obzirom na vrstu srodstva žrtava i počinitelja.

S praktičnog aspekta rad bi trebao dati doprinos u identificiranju pojedinih obilježja žrtava kao što su dobna i spolna struktura, socio-ekonomski status žrtava kako bi se utvrdile razlike s obzirom na vrstu srodstva žrtava i počinitelja, ali i identificiranju relativno najčešće zastupljenosti pojedinih obilježja žrtava ubojstava u obitelji. Identifikacija pojedinih zajedničkih obilježja žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na vrstu srodničkog odnosa trebala bi dati određeni doprinos pri većem usmjeravanju pojedinih mjera i radnji prema tim žrtvama s ciljem prevencije počinjenja ovakvih najtežih kaznenih djela.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja

Cilj provedenog istraživanja je stjecanje uvida u pojedina obilježja žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na spol žrtava, dob i socio-ekonomski status. Specifični cilj istraživanja je utvrđivanje postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja žrtava s obzirom na vrstu srodstva žrtava i počinitelja.

Uzorak

Za uzorak istraživanja korišteni su sekundarni izvori podataka, i to prikupljeni policijski spisi ubojstava i teških ubojstava u obitelji počinjenih na području Republike Hrvatske u razdoblju od 1. 1. 2005. godine do 31. 12. 2010. godine.

Za potrebe provedenog istraživanja korištena je posljednja novelirana definicija obitelji iz Kaznenog zakona iz 1997. godine⁷⁵ (bračni i izvanbračni drug, bivši bračni i izvanbračni drug, rođak po krvi u ravnoj lozi, posvojenik i posvojitelj, rođak u pobočnoj liniji do trećeg stupnja zaključno i srodnik po tazbini do drugog stupnja zaključno), koja je proširena odnosima između djece jednog roditelja (polubraća i polusestre), kao i odnosima drugog roditelja prema djeci svojeg sadašnjeg

⁷⁵ Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08.

ili bivšeg bračnog ili izvanbračnog druga. Također je korištena definicija pojma izvanbračne zajednice iz Obiteljskog zakona iz 2003. godine⁷⁶ (životna zajednica neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete).

Tijekom istraživanja ukupno je analizirano 113 ubojstava i teških ubojstava, a uzorak istraživanja obuhvatio je 113 počinitelja i 128 žrtvi, obzirom da je određeni broj počinitelja počinio kazneno djelo na štetu više žrtava.

Instrument

Podaci potrebni za realizaciju ovog istraživanja prikupljeni su pomoću, u tu svrhu, posebno sastavljenog anketnog upitnika. Anketni upitnik je sadržavao ukupno 148 varijabli koje su bile podijeljene u 6 cjelina i to: obilježja djela, obilježja počinitelja, obilježja žrtve, ranije delinkventno ponašanje počinitelja, ranije delinkventno ponašanje žrtve i tijekom postupka. Specifični cilj istraživanja je utvrđivanje postojanja razlika u spolu, dobi i socio-ekonomskim obilježjima žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na vrstu srodstva žrtve i počinitelja i to slijedećih 7 varijabli:

1. spol žrtve,
2. starost žrtve,
3. mjesto stanovanja žrtve,
4. osobe s kojima žrtva živi,
5. roditeljstvo žrtve,
6. obrazovanje žrtve,
7. zaposlenje žrtve.

Uz ovih 7 varijabli korištena je i varijabla koja definira vrstu srodstva žrtve i počinitelja.

Ove varijable su izabrane u svrhu realizacije ciljeva istraživanja odnosno u svrhu stjecanja uvida u pojedina obilježja žrtava ubojstava u obitelji te utvrđivanja postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja s obzirom na vrstu srodstva žrtve i počinitelja.

Način provođenja istraživanja

Od Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u prosincu 2011. godine dobivena je suglasnost za provedbu istraživanja pod nazivom „Kriminološki i kaznenopravni aspekti ubojstva i teškoga ubojstva u obitelji“. Nije tražena posebna suglasnost Etičkog povjerenstva koja se obično traži kod istraživanja koja kao ispitanike uključuju ljude,

⁷⁶ Obiteljski zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11.

obzirom da se radilo o istraživanju koje je temeljeno na analizi sekundarnih podataka. U smislu generalnih etičkih principa u znanstvenim istraživanjima, poštivana je anonimnost počinitelja i žrtava, u smislu da identifikacijski podatci nisu unošeni u anketne upitnike. Istraživanje je provedeno od ožujka 2012. do veljače 2013. godine, na način da su popunjavani anketni upitnici temeljem uvida u policijske spise i presude.

Način obrade podataka

Po dovršenom prikupljanju podataka, podatci iz anketnih upitnika uneseni su u bazu podataka u statističkom računalnom programu SPSS (verzija 16.0), a po dovršenom unosu podataka obavljena je logička kontrola. Za potrebe definiranih ciljeva istraživanja korištena je deskriptivna statistika, a za utvrđivanje statistički značajnih razlika u analiziranim obilježjima korišten je Hi - kvadrat test (razina značajnosti – $p < 0,05$).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Spol i dob žrtve *tempore criminis*

Kako se u istraživanju ne bi dobile premale frekvencije vezane za srodstvo žrtve i počinitelja formirane su četiri kategorije srodstva. Tako kategorija srodstva bračni/izvanbračni drug (N=57) obuhvaća 47 ubojstva bračnih drugova (40 žrtava ženskog spola i 7 žrtava muškog spola) i 10 ubojstava izvanbračnih drugova (9 žrtava ženskog spola i 1 žrtva muškog spola). Kategorija srodstva bivši bračni/izvanbračni drug (N=5) obuhvaća 1 ubojstvo bivšeg bračnog druga (1 žrtva ženskog spola) i 4 ubojstva bivšeg izvanbračnog druga (4 žrtve ženskog spola). U kategoriju drugog srodstva (N=19) uključena su ubojstva srodnika u pobočnoj lozi zaključno do trećeg stupnja (5 žrtava ženskog spola i 5 žrtava muškog spola), srodnika po tazbini do zaključno drugog stupnja (2 žrtve ženskog spola i 3 muškog spola) te ubojstvo maćehe, dvije pokćerke i jednog polubrata.

Provedeno istraživanje je pokazalo da je od ukupno 128 žrtava ubojstva u obitelji njih 68 % bilo ženskog spola. Spol žrtve u odnosu na kriterijsku varijablu vrsta srodstva žrtve i počinitelja pokazao je kako je 86 % žrtava ubojstva bračnih/izvanbračnih drugova bilo ženskog spola. Ubojstva bivših bračnih/izvanbračnih drugova činjena su isključivo na štetu osoba ženskog spola. Za razliku od njih srodnici po krvi u ravnoj lozi relativno podjednako usmrćivali su i žrtve ženskog spola (48,9 %) i žrtve muškog spola (51,1 %). I kod drugog srodstva koje povezuje

žrtve i počinitelje pronalaze se slični rezultati kao i kod ubojstava srodnika po krvi u ravnoj lozi. Naime, relativno podjednako usmrćeno je žrtava ženskog spola (52,6 %) i žrtava muškog spola (47,4 %). Spol žrtve ubojstva u obitelji u odnosu na vrstu srodstva žrtve i počinitelja pokazuje statističku značajnost.

Ukoliko se sagleda starost žrtve *tempore criminis* u odnosu na vrstu srodstva žrtve i počinitelja vidljivo je da je kod ubojstava bivših bračnih i izvanbračnih dugova relativno jednako i najviše usmrćeno žrtava u dobi od 31 do 40 godina odnosno 51 do 60 godina sa udjelima od 26,3 %. Nakon njih slijede žrtve u dobi od 41 do 50 godina (19,3 %) te one u dobi od 18 do 30 godina (14 %). Relativno najmanje i jednako žrtve bračnih i izvanbračnih drugova bile su u dobi od 61 do 70 godina (7 %) odnosno bile su starije od 71 godine (7 %).

Tabela 1. Spol žrtve u odnosu na vrstu srodstva žrtve i počinitelja

Spol žrtve	Vrsta odnosa između žrtve i počinitelja					Ukupno	X ²	Značajnost
	bračni/izvanbračni drug	bivši bračni/izvanbračni drug	srodnik po krvi u ravnoj lozi	drugo srodstvo				
m u š k o	aps .	8	/	24	9	41	20,708	,000
	%	14,0	/	51,1	47,4	32,0		
ž e n s k o	aps .	49	5	23	10	87		
	%	86,0	100	48,9	52,6	68,0		
U k u p n o	aps .	57	5	47	19	128		
	%	100	100	100	100	100		

Starost žrtve	Vrsta odnosa između žrtve i počinitelja				Ukupno	X ²	Značajnost
	bračni/izvanbračni drug	bivši bračni/izvanbračni drug	srodnik po krvi u ravnoj lozi	drugo srodstvo			
do 14 godina	aps .	/	/	7	3	10	7,8
	%	/	/	14,9	15,8		
14 do 18 godina	aps .	/	/	1	/	1	0,8
	%	/	/	2,1	/		
18 do 30 godina	aps .	8	3	1	2	14	10,9
	%	14,0	60,0	2,1	10,5		
31 do 40 godina	aps .	15	1	2	3	21	16,4
	%	26,3	20,0	4,3	15,8		
41 do 50 godina	aps .	11	1	6	3	21	16,4
	%	19,3	20,0	12,8	15,8		
51 do 60 godina	aps .	15	/	11	4	30	23,4
	%	26,3	/	23,4	21,1		
61 do 70 godina	aps .	4	/	11	2	17	13,3
	%	7,0	/	23,4	10,5		
više od 71 godinu	aps .	4	/	8	2	14	10,9
	%	7,0	/	17,0	10,5		
Ukupno	aps .	57	5	47	19	128	100
	%	100	100	100	100		

Tabela 2. Starost žrtve u odnosu na vrstu srodstva žrtve i počinitelja

Za razliku od njih žrtve bivših bračnih i izvanbračnih drugova relativno najviše su bile u dobi od 18 do 30 godine života. Srodnici po krvi u ravnoj lozi relativno jednako i najviše usmrćivali su žrtve u dobi od 51 do 60 godina (23,4 %) odnosno od 61 do 70 godina (23,4 %). Potom su usmrćivali žrtve najstarije životne dobi (više od 71 godine – 17 %) te one najmlađe životne dobi (do 14 godina – 14,9 %). Najmanji relativni udio žrtava srodničkih ubojstava u ravnoj lozi otpada na žrtve u dobi od 14 do 18 godina (2,1 %) odnosno od 18 do 30 godina (2,1 %). Kod drugih srodničkih odnosa vidljiva je podjednaka zastupljenost žrtava svih dobi. Starost žrtve ubojstva u obitelji u odnosu na vrstu srodstva žrtve i počinitelja pokazuje statističku značajnost.

3.2. Pojedina socio-ekonomska obilježja žrtava

Ukoliko se generalno sagledaju podaci vezani za mjesto stanovanja žrtve ubojstva u obitelji u odnosu s kriterijskom varijablom odnosno vrstom srodničkog odnosa vidljivo je kako je kod svih vrsta srodničkog odnosa relativno najviše žrtva živjelo u većem ili manjem gradu. Međutim, ukoliko se napravi detaljnija raščlamba gradskih područja te se uspoređi s ruralnim područjem (selo) dobiveni podaci pokazuju da je relativno najveći broj žrtava živio u nekom ruralnom mjestu pri čemu se posebno izdvajaju žrtve bračnih i izvanbračnih drugova – 43,9 % i srodnika po krvi u ravnoj lozi – 42,6 %. Kod mjesta stanovanja žrtava bračnih i izvanbračnih drugova nakon ruralnih sredina ističe se grad koji je sjedište županije (22,8 %), pojedini manji gradovi (15,8 %) te glavni grad Republike Hrvatske (10,5 %). Za razliku od mjesta stanovanja žrtava bračnih i izvanbračnih drugova, žrtve bivših bračnih i izvanbračnih drugova relativno najviše su živjele u manjim gradovima (60,0 %). Nadalje, podaci vezani za mjesto stanovanja žrtava srodnika po krvi u ravnoj lozi pokazali su da su žrtve nakon ruralnog područja jednako i relativno najviše stanovale u glavnom gradu Republike Hrvatske (21,3 %) i gradu koji je sjedište neke županije. Podaci vezani uz mjesto stanovanja žrtava koje su s počiniteljem ubojstva u obitelji bile vezane nekim drugim srodstvom pokazali su relativno podjednaku distribuciju mjesta stanovanja žrtava (grad koji je sjedište županije – 31,6 %, selo – 26,3 %, neki drugi grad – 21,1 %).

Varijabla koja definira osobe s kojima je žrtva *tempore criminis* živjela u odnosu s kriterijskom varijablom pokazala je očekivane podatke. Naime, žrtve ubojstva u obitelji u promatranim vrstama srodničkih odnosa relativno najčešće

su *tempore criminis* živjele u vlastitoj obitelji. Za potrebe provođenja istraživanja pojam vlastite obitelji podrazumijeva zajednički život sa supružnikom i djecom, samo s djecom te kućanstvo u kojem zajedno sa supružnikom i djecom žive i njihovi roditelji.

Tabela 3. Mjesto stanovanja žrtve u odnosu na vrstu srodstva žrtve i počinitelja

Mjesto stanovanja žrtve	Vrsta odnosa između žrtve i počinitelja				Ukupno	X ²	Značajnost	
	bivši/bivša bračni drug	bivši/bivša izvanbračni drug	srodnici po krvi u ravnoj lozi	drugi srodnici				
nema stalnog boravka	aps	1	/	/	/	1	16,875	,532
	%	5,8	/	/	/	0,8		
u Zagrebu	aps	6	1	10	3	20		
	%	10,5	20,0	21,3	15,8	15,6		
na selu	aps	25	1	20	5	51		
	%	43,9	20,0	42,6	26,3	39,8		
u gradu koje je sjedište općine	aps	2	/	3	1	6		
	%	3,2	/	6,4	5,3	4,7		
u gradu	aps	9	3	4	4	20		
	%	15,8	60,0	8,5	21,1	15,6		
u gradu koje je sjedište županije	aps	13	/	10	6	29		
	%	22,8	/	21,3	31,6	22,7		
izvan Hrvatske	aps	1	/	/	/	1		
	%	5,8	/	/	/	0,8		
Ukupno	aps	57	5	47	19	128		
	%	100	100	100	100	100		

Tako su žrtve bračnih i izvanbračnih drugova u 87,7 % slučajeva živjele s vlastitom obitelji, a u 7,0 % slučajeva s roditeljima. Žrtve koje su s počiniteljem bile u srodničkom odnosu bivšeg bračnog i izvanbračnog druga u 60,0 % slučajeva živjele su s vlastitom obitelji, a žrtve srodnika po krvi u ravnoj lozi s vlastitom obitelji živjele su u 68,1 % slučajeva dok su u 17,0 % slučajeva živjele s roditeljima. I žrtve koje su s počiniteljem bile u nekom drugom srodničkom odnosu, također su u 73,7 % slučajeva živjele s vlastitom obitelji.

Žrtvino roditeljstvo u odnosu s kriterijskom varijablom koja definira vrstu srodničkog odnosa pokazalo je da su žrtve svih promatranih vrsta srodničkog odnosa s počiniteljem ubojstva u obitelji relativno najčešće bile roditelji. Tako su žrtve bračnih i izvanbračnih drugova u 87,7 % slučajeva bile roditelji, a žrtve bivših bračnih i izvanbračnih drugova u 80,0 % slučajeva. Nadalje, kod žrtava srodnika po krvi u ravnoj lozi vidljivo je da su one u 76,6 % slučajeva bile roditelji dok su žrtve koje su s počiniteljem vezane nekim drugim srodstvom u 52,6 % slučajeva bile roditelji. Roditeljstvo žrtve ubojstva u obitelji u odnosu na vrstu srodstva žrtve i počinitelja pokazuje statističku značajnost.

Tabela 4. Osobe s kojima su žrtve živjele u odnosu s vrstom srodstva žrtve i počinitelja

Osobe s kojima su žrtve živjele	Vrsta odnosa između žrtve i počinitelja					Ukupno	X ²	Značajnost
	aps.	bračni/izvanbračni drugovi	bivši bračni/izvanbračni drugovi	srodnik po krvi u ravnoj lozi	drugo srodstvo			
nema podataka	aps.	1	/	/	/	1	12,394	,415
	%	1,8	/	/	/	0,8		
sama	aps.	1	/	4	1	6		
	%	1,8	/	8,5	3,4	4,7		
u vlastitoj obitelji	aps.	5	3	3	2	13		
	%	8,7	6,0	6,8	3,7	7,3		
s roditeljima	aps.	4	1	8	2	15		
	%	7,0	2,0	17,0	1,5	11,7		
s drugim osobama	aps.	1	1	3	2	7		
	%	1,8	2,0	6,4	1,5	5,5		
Ukupno	aps.	5	5	4	1	15		
	%	10,0	10,0	10,0	1,0	10,0		

Tabela 5. Roditeljstvo žrtve u odnosu s vrstom srodstva žrtve i počinitelja

Žrtva je bila roditelj	Vrsta odnosa između žrtve i počinitelja				Ukupno	X ²	Značajnost	
	aps.	bračni/izvanbračni drug	bivši bračni/izvanbračni drug	srodnik po krvi u ravnoj lozi				drugo srodstvo
nema podataka	aps.	7	1	11	9	10,370	,016	
	%	12,3	2,0	23,4	17,4			21,9
da	aps.	50	4	36	4			100
	%	87,7	8,0	76,6	5,2			78,1
Ukupno	aps.	57	5	47	19			128
	%	100	10,0	100	10,0			100

Ukoliko se varijabla koja definira žrtvino obrazovanje stavi u odnos s vrstom srodstva žrtve i počinitelja kod žrtava bračnih i izvanbračnih drugova vidljivo je kako je relativno najveći udio žrtava koje su završile neku srednju školu ili gimnaziju (47,4 %) dok poslije njih slijede žrtve koje su završile 8 razreda osnovne škole (26,3 %) i one koje su završile višu ili visoku školu ili fakultet (12,3 %). I kod žrtava bivših bračnih i izvanbračnih drugova vidljivo je kako je relativno najveći udio žrtava koje su završile neku srednju školu ili gimnaziju (60 %). Kod žrtava srodnika po krvi u ravnoj lozi i onih koje su s počiniteljem bile u nekom drugom srodstvu pronalaze se relativno slični rezultati. Naime, kod obje kategorije vidljivo je kako je relativno najveći udio žrtava koje su završile neku srednju školu ili gimnaziju (srodnici po krvi u ravnoj lozi – 31,9 %, drugo srodstvo – 31,6 %), nakon njih slijede žrtve koje su završile 8 razreda osnovne škole (srodnici po krvi u ravnoj lozi – 29,8 %, drugo srodstvo – 31,6 %) pa žrtve bez bilo kakvog formalnog obrazovanja (srodnici po krvi u ravnoj lozi – 19,1 %, drugo srodstvo – 21,1 %).

Vežano za žrtvino zaposlenje kod žrtava bračnih i izvanbračnih drugova uočava se relativno najveći udio oni koje su bile zaposlene (47,4 %), a potom relativno jednak udio žrtava koje su bile nezaposlene (22,8 %) i u mirovini (22,8 %). Nadalje, kod žrtava bivših bračnih i izvanbračnih drugova vidljivo je kako su žrtve relativno najčešće bile nezaposlene (80,0 %). Žrtve srodnika po krvi u ravnoj lozi relativno najčešće i podjednako su bile u

mirovini (38,3 %) i nezaposlene (36,2 %) dok ih je svega 14,9 % bilo zaposleno. Kod žrtava koje su bile u nekom drugom srodničkom odnosu s počiniteljem vidljivo je kako je relativno najveći i jednak broj žrtava bio nezaposlen i zaposlen s relativno jednakim udjelima od 26,3 % dok nakon njih po brojnosti slijede žrtve koje su bile u mirovini (21,1 %). Žrtvino zaposlenje u odnosu s vrstom srodstva žrtve i počinitelja pokazuje statističku značajnost.

Tabela 6. Obrazovanje žrtve u odnosu s vrstom srodstva žrtve i počinitelja

	a p s .	Vrsta odnosa između žrtve i počinitelja					Ukupno	X ²	Značajnost
		bračni/izvanbračni drug	bivši bračni/izvanbračni drug	srodnik po krvi u ravnoj liniji	drugo srodstvo				
					drugo srodstvo	drugo srodstvo			
nema podataka	a p s .	4	/	4	4	12	2,5318	,013	
	%	7,0	/	8,5	21,1	9,4			
nezaposlena	a p s .	13	4	17	5	39			
	%	22,8	80,0	36,2	26,3	30,5			
zaposlena	a p s .	27	1	7	5	40			
	%	47,4	20,0	49,3	6,3	31,2			
povremeno/svezonski zaposlena	a p s .	/	/	1	1	2			
	%	/	/	2,1	5,3	1,6			
umirovljenik	a p s .	13	/	18	4	35			
	%	22,8	/	38,3	21,1	27,3			
Ukupno	a p s .	57	5	47	9	128			
	%	100	100	100	100	100			

Obrazovanje žrtve	a p s .	Vrsta odnosa između žrtve i počinitelja					Ukupno	X ²	Značajnost
		bračni/izvanbračni drug	bivši bračni/izvanbračni drug	srodnik po krvi u ravnoj liniji	drugo srodstvo				
					drugo srodstvo	drugo srodstvo			
nema podataka	a p s .	1	/	/	/	1	13,964	,871	
	%	1,8	/	/	/	0,8			
bez škole	a p s .	3	/	9	4	16			
	%	5,3	/	19,1	21,1	12,5			
pohađala školu nije završila 8 razreda osnovne škole	a p s .	1	/	2	1	4			
	%	1,8	/	4,3	5,3	3,1			
završila 8 razreda osnovne škole	a p s .	15	1	14	6	36			
	%	26,3	20,0	29,8	31,6	28,1			
završila samo školu učenik a u privredni	a p s .	1	/	1	/	2			
	%	1,8	/	2,1	/	1,6			
završila srednju školu ili gimnaziju	a p s .	27	3	15	6	51			
	%	47,4	60,0	31,9	31,6	39,8			
polazila, a nije završila fakultet, višu ili visoku školu	a p s .	2	/	/	/	2			
	%	3,5	/	/	/	1,6			
završila fakultet, višu ili visoku školu	a p s .	7	1	6	2	16			
	%	12,3	20,0	12,8	10,5	12,5			
Ukupno	a p s .	57	5	47	9	128			
	%	100	100	100	100	100			

Tabela 7. Zaposlenje žrtve u odnosu s vrstom srodstva žrtve i počinitelja

RASPRAVA O REZULTATIMA ISTRAŽIVANJA

Provedeno istraživanje potvrdilo je poznatu činjenicu da su općenito gledano osobe ženskog spola najčešće žrtve obiteljskih ubojstava. Primjerice Dundović (2005;331) navodi da svjetske statistike o obiteljskom nasilju koje se temelje na velikom broju provedenih istraživanja pokazuju da više od 80 % nasilja nad ženama čine njihovi partneri (suprug, izvanbračni drug, bivši bračni ili izvanbračni drug). Oko 45 % ubijenih žena žrtve su svojih partnera.

Međutim, iz provedenog istraživanja kod ubojstava srodnika po krvi u ravnoj lozi, a najčešće se radi o ubojstvima koja su vezana uz relacije roditelj-dijete i obrnuto te ubojstava vezanih uz drugo srodstvo dobiveni podaci su pokazali relativno podjednaku zastupljenost žrtava muškog i ženskog spola (ubojstva srodnika po krvi u ravnoj lozi - žrtve muškog spola – 51,1 %, žrtve ženskog spola – 48,9 %; ubojstva drugih srodnika – žrtve muškog spola – 47,4 %, žrtve ženskog spola – 68,0 %). Kovčo i Singer (1999;131) pronalaze slične rezultate te navode da najveći broj rodbinskih ubojstava otpada na supružnike, a potom i na ubojstva roditelj-dijete i obratno. Isto tako Catalano i sur. (2009) navode kako intimni partneri predstavljaju veći rizik za ubojstvo žene jer je veća vjerojatnost da će žena biti usmrćena od strane sadašnjeg ili bivšeg intimnog partnera nego od strane nekog drugog tipa počinitelja. Potom Krienert i Walsh (2010) pronalaze da je značajno vjerojatnije da će žrtve ženskog spola, starije životne dobi biti usmrćene od strane djeteta (18,5 %) ili bračnog druga (51,5 %) nego žrtve muškog spola.

Dobna struktura žrtava u svim promatranim kategorijama srodstva žrtve i počinitelja pokazala je da pretežno prevladavaju žrtve srednje i starije životne dobi. Ukoliko se uzme u obzir i činjenica da su žrtve u najvećem broju slučajeva *tempore criminis* živjele u vlastitoj obitelji (zajednički život sa supružnikom i djecom, samo s djecom te kućanstvo u kojem zajedno sa supružnikom i djecom žive i njihovi roditelji) dobiveni podaci mogu ukazivati na činjenicu da su tijekom godina međusobne ne snošljivosti i ne pronalaženje adekvatnih odgovora na zajedničke probleme u konačnici rezultirale ubojstvom u obitelji. Slične rezultate pronalazi i Kovčo (1996; 122 i 123) te navodi kako se ubojstva najčešće čine u zreloj dobi (žrtva je u dobi od 26 do 50 godina), a gotovo polovina žrtava je *tempore criminis* u pijanom stanju. Također Kovčo Vukadin i Vukosav

(2006;79) navode da su žrtve u 27,2 % slučajeva bile u dobi od 51 do 60 godina, a potom i u dobi od 41 do 50 godina (8 %). Nađ (2001;116) navodi kako je najinteresantnija dob žrtvi od 51 do 60 godina, a potom od 41 do 50 godina. Slično kao i u provedenom istraživanju Nađ (2001;118) pronalazi da su žrtve obiteljskog ubojstva u najvećem broju slučajeva živjele zajedno s počiniteljem (59,3 %) ili u istom kućanstvu (25,2 %). Vezano za zajednički život žrtve i počinitelja nešto drugačije podatke dobiva Kovčo (1997). Naime, u svojem istraživanju Kovčo (1997;285) pronalazi da su žrtve ubojstava u 23,2 % slučajeva živjele s počiniteljem, a u 11 % slučajeva u istom kućanstvu.

Iako su dobiveni podaci generalno pokazali je da su žrtve svih promatranih srodničkih ubojstva u obitelji najvećim dijelom živjele u više ili manje urbanim područjima Republike Hrvatske ne treba zanemariti činjenicu da su u 43,9 % slučajeva žrtve ubojstava bračnih i izvanbračnih drugova te žrtve srodnika po krvi u ravnoj lozi (42,6 %) živjele u nekom ruralnom području.

Nadalje, podaci vezani za žrtvino obrazovanje pokazali su da je najveći broj žrtava stekao srednjoškolsko obrazovanje (39,8 %) međutim s druge strane nešto više od 1/4 žrtava završilo je samo 8 razreda osnovne škole. Jednim dijelom uz formalno obrazovanje vezuje se i zaposlenje žrtve. Pa je tako iz tih podataka vidljivo kako je relativno podjednak broj žrtava svih vrsta srodničkih ubojstava bilo zaposleno (31,2 %) te nezaposleno (30,5 %). Nakon njih s relativno visokim postotkom slijedi udio žrtava koje su *tempore criminis* bile u mirovini (27,3 %). Vezano za socio-ekonomski status žrtava Adinkrah (2014) navodi da su generalno žrtve ubojstava niskog socio-ekonomskog statusa. Vieraitis, Kovandzic i Britto (2008) navode da je stopa ubojstava žena od strane njihovih partnera manja u gradovima u kojima je žena u ekonomski povoljnijem položaju.

Na kraju od ograničenja ovog istraživanja treba navesti da kod pojedinih promatranih varijabli nisu prikupljeni svi podaci obzirom da nisu bili sadržani u predmetima istraživanja zbog čega je formirana kategorija „nema podataka“.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

S obzirom da je cilj istraživanja bio stjecanje uvida u spol, dobi i pojedina socio-ekonomska obilježja žrtava ubojstva u obitelji, a specifični cilj utvrđivanje postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja s obzirom na vrstu srodstva žrtve i počinitelja dobiveni rezultati

pokazali su da postoje određene razlike ali i određene sličnosti u pojedinim promatranim skupinama obilježja žrtava s obzirom na vrstu srodstva žrtve i počinitelja.

Prvenstveno je potrebno navesti kako je provedeno istraživanje potvrdilo poznatu činjenicu da su generalno gledajući osobe ženskog spola najčešće žrtve ubojstava u obitelji. Ta činjenica najizraženija je kod ubojstava bračnih i izvanbračnih drugova te bivših bračnih i izvanbračnih drugova. Međutim kod ubojstava srodnika po krvi u ravnoj lozi i drugih srodnika podaci su pokazali podjednaku zastupljenost žrtava oba spola.

Dobna struktura žrtava ubojstava u obitelji pokazala je da pretežno prevladavaju žrtve srednje i starije životne dobi osim kod ubojstava bivših bračnih i izvanbračnih drugova. Žrtve svih srodničkih ubojstava u najvećem broju slučajeva, *tempore criminis*, živjele su u vlastitoj obitelji odnosno s počiniteljem. Zajedničko većini žrtava svih srodničkih ubojstava u obitelji je i da su u najvećem broju slučajeva bile roditelji. Također, ne smije se zanemariti činjenica da je nešto manje od polovine žrtava bračnih ubojstava i ubojstava srodnika po krvi u ravnoj lozi živjelo u nekom ruralnom području Republike Hrvatske za razliku od žrtava bivših bračnih i izvanbračnih drugova te drugih srodničkih ubojstava. Kod žrtvinog obrazovanja potrebno je spomenuti relativno visoku zastupljenost žrtava niskog formalnog obrazovanja odnosno žrtava koje su završile samo 8 razreda osnovne škole (žrtve bračnih i izvanbračnih drugova – 26,3 %, žrtve srodnika po krvi u ravnoj lozi – 29,8 %, žrtve drugih srodničkih ubojstava – 31,6 %).

Nadalje, podaci koji se odnose na žrtvinu zaposlenost jednim dijelom mogu se povezati s područjem stanovanja žrtava, formalnom stručnom spremom, ali i sa starosnom dobi žrtava. Naime, podaci su pokazali kako su žrtve bračnih i izvanbračnih drugova relativno najčešće bile zaposlene za razliku od žrtava bivših bračnih i izvanbračnih drugova koje su relativno najčešće bile nezaposlene kao i žrtve drugih srodničkih ubojstava gdje se uz nezaposlene žrtve s jednakim udjelom pojavljuju i zaposlene žrtve. Za razliku od navedenih kategorija srodstva kod žrtava srodnika po krvi u ravnoj lozi približno jednako uz nezaposlene žrtve javljaju se i žrtve koje su *tempore criminis* bile u mirovini.

S praktičnog aspekta rad bi trebao dati doprinos u identificiranju pojedinih obilježja žrtava kao što su dobna i spolna struktura, socio-ekonomski status žrtava kako bi se utvrdile razlike s obzirom na vrstu srodstva žrtava i počinitelja, ali i identificiranju relativno

najčešće zastupljenosti pojedinih obilježja žrtava ubojstava u obitelji. Obzirom da su identificirane pojedine ranije navedene razlike, ali i pojedina zajednička obilježja žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na vrstu srodničkog odnosa rad bi trebao dati određeni doprinos pri većem usmjeravanju pojedinih mjera i radnji prema tim žrtvama s ciljem prevencije počinjenja ovakvih najtežih kaznenih djela.

LITERATURA

Adinkrah, M. (2014). Homicide-Suicide in Ghana: Perpetrators, Victims, and Incidence Characteristics. *International Journal of offender therapy and comparative Criminology*, 58 (3), 364-387.

Catalano, S., Smith, E., Snyder, H. Rand, M. (2009). Female victims of violence (No. NCJ 228359). DC: *Bureau of Justice Statistics*, U.S. Department of Justice, Washington.

Dundović, D. (2005). *Kriminološke osobitosti počinitelja, žrtava i modaliteta izvršenja kaznenih djela ubojstava i teških tjelesnih ozljeda žena*, U: Singer, M. i sur. *Kriminologija delikata nasilja*. Zagreb, Nakladni zavod Globus.

Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08.

Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 125/11,144/12, 56/15, 61/15.

Kovčo, I. (1996). Neke karakteristike ubojstava intimnih partnera u Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 3(1), 111-126.

Kovčo, I. (1997). Razlike u nekim socio-ekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja kaznenog djela ubojstva različitog spola. *doktorska disertacija*, Zagreb.

Kovčo, I., Singer, M. (1999). *Kriminološke osobitosti počinitelja ubojstava u Hrvatskoj (punoljetni počinitelji)*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu.

Kovčo Vukadin, I., Vukosav, J. (2006). Obiteljska ubojstva kao fatalni oblik obiteljskog nasilja, Psihologija i nasilje u suvremenom društvu. *Zbornik radova znanstveno – stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja*, 73 – 88.

Krienert, J.L., Walsh, J.A. (2010). Eldercide: A Gendered Examination of Elderly Homicide in the United States, 2000-2005, *Homicide Studies*, 14(1), 52-71.

Nađ, I. (2001). Obiteljska ubojstva u Republici Hrvatskoj. *magistarski stručni rad*, Zagreb.

Obiteljski zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 116/03,17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11.

Šeparović, Z. (1987). Viktimologija:studije o žrtvama. Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb.

Vieraitis, L.H., Kovandzic, T.V., Britto, S. (2008). Women's Status and Risk of Homicide Victimization An Analysis With Data Disaggregated by Victim-Offender Relationship. *Homicide Studies*, 12(2), 163-176.

Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 152/08, 76/09, 80/11, 121/11 pročišćeni tekst, 91/12- Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, 143/12, 56/13, 143/13, 152/14, 70/17.

Palmer, S., Humphrey, J.A. (1982). Familial and Other Relationships in Criminal Homicide in North Carolina. *Jurnal of Family Issues*, 3, 301-3018.

Vanamo, T., Kauppi, A., Karkola, K., Merikanto, J., Räsänen, E. (2001). Intra-familial child homicide in Finland 1970 - 1994: incidence, causes of death and demographic Characteristics. *Forensic Science International*, 117, 199 - 204.

M.Sc. Kosić Dragana

DEFENDANT AS A VICTIM OF HUMAN RIGHTS VIOLATION FROM THE ASPECT OF APPLICATION OF SIMPLIFIED PROCEEDINGS' FORMS IN CRIMINAL MATTERS OF REPUBLIKA SRPSKA

Within the range of numerous measures undertaken with the aim of increasing the efficiency of criminal proceedings, a special place belongs to the simplified forms of criminal proceedings. Proposition of simplified procedural forms to traditional criminal proceedings is inspired by the desire to save time, costs and work by avoiding formalities that appear to be unnecessary in routine cases. Criminal proceedings and criminal procedural law are "products" of the development of the legal and social state and human civilization. The state's attitude towards the rights of citizens in criminal proceedings is one of the basic questions of criminal conduct, both from the aspect of normative solutions and from the aspect of practical application. This relationship is always expressed by the existence of two mutually opposed tendencies: the tendency for the efficiency of criminal proceedings and the tendency to protect the rights of citizens in criminal proceedings. However, in the everyday practice of criminal behaviour, this balance is almost impossible to achieve. Since the aim of introducing and constructing simplified forms of criminal proceedings is to increase the efficiency of the criminal procedure, which is achieved through minor formalism and narrowing of procedural guarantees, there is inevitable disruption of the balance between the stated tendencies in the criminal procedure. This paper will discuss the minimum procedural guarantees for the protection of the defendant's rights, below which one should not go, which at the same time determines the lower limit of the simplified criminal procedure.

Key words: simplified forms of proceedings in criminal matters, defendant, victims, human rights.

Kosić Dragana

OKRIVLJENI KAO ŽRTVA KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA S ASPEKTA PRIMJENE POJEDNOSTAVLJENIH FORMI POSTUPANJA U KRIVIČNIM STVARIMA REPUBLIKE SRPSKE

U okviru brojnih mjera koje se preduzimaju s ciljem povećanja efikasnosti krivičnog postupka posebno mjesto pripada upravo pojednostavljenim formama postupanja u krivičnim stvarima. Predlaganje pojednostavljenih procesnih formi tradicionalnim krivičnim postupcima je inspirisano željom za uštedom vremena, troškova i rada izbjegavanjem formalnosti koje u rutinskim slučajevima izgledaju nepotrebne. Krivični postupak i krivično procesno pravo su „proizvodi“ razvoja pravne i socijalne države i ljudske civilizacije. Odnos države prema pravima građana u krivičnom postupku jedno je od osnovnih pitanja krivičnog postupanja, kako s aspekta normativnih rješenja, tako i s aspekta praktične primjene. Taj se odnos uvijek iskazuje postojanjem dviju međusobno suprotstavljenih težnji: težnje za efikasnošću krivičnog postupka i težnje za zaštitom prava građana u krivičnom postupku. Međutim, u svakodnevnoj praksi krivičnog postupka tu je ravnotežu gotovo nemoguće postići. Budući da je cilj uvođenja i izgradnje pojednostavljenih formi postupanja u krivičnim stvarima povećanje efikasnosti krivičnog postupka, koje se postiže manjim formalizmom i sužavanjem procesnih garancija, neizbježno dolazi do poremećaja ravnoteže između navedenih težnji u krivičnom postupku. U ovom radu biće riječi o minimumu procesnih garancija zaštite prava okrivljenog, ispod koje se ne smije ići što istovremeno određuje donju granicu pojednostavljenog krivičnog postupka.

Ključne riječi: pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima, okrivljeni, žrtve, ljudska prava.

UVODNA RAZMATRANJA

Jedno od obilježja krivičnog procesnog zakonodavstva u državama na teritoriji bivše SFRJ u prvoj deceniji ovog vijeka je i stalnost procesa reformi kojima je cilj stvaranje normativne osnove za efikasniji krivični postupak. Ovako formulisan cilj reforme zasnovan je ne samo na činjenici da je efikasnost krivičnog postupka jedan od važnijih

opšte prihvaćenih pravnih standarda međunarodnog karaktera, već i na tome da je jedino efikasan krivični postupak instrument uspješne borbe protiv kriminaliteta i kao takav odgovara ciljevima i generalne i specijalne prevencije.⁷⁷ U savremenom krivičnom postupku sve važniji postaju instituti koji omogućavaju njegovo skraćivanje ili brži završetak na osnovu saradnje okrivljenog sa organima krivičnog postupka. Među tim institutima su, između ostalih, imunitet svjedoka, izjašnjenje o krivici, pregovaranje o krivici i postupak za izdavanje kaznenog naloga. Oni su u mnogim državama sve prisutniji i istovremeno se širi lepeza njihovih pojava oblika.⁷⁸

Krivični postupak i krivično procesno pravo su „proizvodi“ razvoja pravne i socijalne države i ljudske civilizacije. U svom sadašnjem (ili aktuelnom) obliku oni su rezultat složenih i dugotrajnih istorijskih procesa, koje konstantno prati, na jednoj strani, promocija osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i njihova zaštita u kontekstu kriminalne politike, krivičnog prava i međunarodnog krivičnog prava, i na drugoj strani, zahtjevi (danas sve glasnjiji) za postizanjem zapaženih rezultata u borbi protiv kriminaliteta, naročito onih njegovih oblika koji dovode u pitanje međunarodnim, ustavnim i krivičnim pravom zaštićene vrijednosti ljudskog roda i društva.⁷⁹ Odnos države prema pravima građana u krivičnom postupku jedno je od osnovnih pitanja krivičnog postupanja, kako s aspekta normativnih rješenja, tako i s aspekta praktične primjene. Taj se odnos uvijek iskazuje postojanjem dviju međusobno suprotstavljenih težnji: težnje za djelotvornošću

krivičnog postupka i težnje za zaštitom prava građana u krivičnom postupku.⁸⁰

Od prijema Bosne i Hercegovine u članstvo Ujedinjenih naroda u proljeće 1992. godine pa do prijema u članstvo Vijeća Evrope deset godina kasnije, kao i poslije toga s obzirom na procese oko uključivanja Bosne i Hercegovine u druge evropske integracije, njen pravni poredak je suočen s potrebom mijenjanja ili dogradnje instituta koji su postojali od ranije, kao i aktivnog prihvatanja instituta koji nisu do danas egzistirali na ovim prostorima, ali jesu u drugim državnim i pravnim zajednicama.⁸¹ Bosna i Hercegovina spada u red svega nekoliko evropskih država koje su u zadnje vrijeme donijele svoje nove, sistemske procesne zakone kojima je na bitno drugačiji način uređen krivični postupak.⁸² Poslije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u novembru 1995. godine, u Bosni i Hercegovini se intenzivnije preduzimaju reformski koraci u sistemu krivičnog pravosuđa i krivičnom (materijalnom, procesnom i izvršnom) zakonodavstvu. Sveobuhvatnije, intenzivnije i radikalnije reforme krivičnog zakonodavstva, i naročito krivičnog procesnog prava, razvijaju se nakon donošenja Zakona o Sudu Bosne i Hercegovine⁸³ i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine.⁸⁴ Ne ulazeći detaljnije u program reformi u oblasti krivičnog pravosuđa i krivičnog zakonodavstva, možemo konstatovati da su dotadašnje duboke promjene u

⁸⁰ Carić, M. (2012), *Skraćeni oblici kaznenog postupka (doktorska disertacija)*, Split, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, (str. 362-363).

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Bubalović, T. (2008), *Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008.*, Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 15, Broj 2/2008, str. 1129-1157, (str. 1132).

⁸³ Sud Bosne i Hercegovine osnovan je Odlukom visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu u decembru 2000. godine. Zakon o sudu BiH je objavljen u *Službenom glasniku BiH* br. 29/2000, 24/2002, 3/2003, 42/2003, 37/2003, 9/2004, 4/2004, 35/2004, 61/2004, 32/2007, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o sudu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH* br. 49/2009.

⁸⁴ Parlament Bosne i Hercegovine je u oktobru 2003. godine usvojio Zakon o tužilaštvu Bosne i Hercegovine, koji je donesen Odlukom visokog predstavnika u avgustu 2002. godine. Zakon o tužilaštvu Bosne i Hercegovine objavljen je u *Službenom glasniku BiH* br. 24/2002, 3/2003, 37/2003, 42/2003, 9/2004, 35/2004, 61/2004, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o tužilaštvu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH* br. 49/2009.

⁷⁷ Simović, M. (2012), *Aktuelna pitanja materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva: normativni i praktični aspekt*, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, str. 11-42, Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, (str. 11). Opširnije: Bejatović, S. (2010), *Reforma krivičnoprocesnog zakonodavstva Srbije i efikasnost krivičnog pravosuđa*, *Reforma krivičnog pravosuđa*, *Tematski zbornik radova*, str. 1-26, Niš, Pravni fakultet, (str. 2).

⁷⁸ Janković, R. (2016), *Postupak za izdavanje kaznenog naloga u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (doktorska disertacija)*, Banja Luka, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, (str. 1-2).

⁷⁹ Sijerčić-Čolić, H. (2012), *Aktuelna pitanja krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini (ustavnopravni, legislativni i praktični aspekti)*, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, str. 288-316, Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, (str. 290).

društvenom, ekonomskom i političkom životu Bosne i Hercegovine (ali i šire) potaknule donošenje novog krivičnog procesnog zakonodavstva (kao i materijalnog i izvršnog) kako na nivou Bosne i Hercegovine tako i u entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine.⁸⁵

Reforme krivičnog pravosuđa, krivičnog zakonodavstva, i naročito, krivičnog procesnog prava u Bosni i Hercegovini odlikuju se mnogim specifičnostima. Uzroke reformi treba tražiti u složenim i naglim promjenama u društvenom, političkom, ekonomskom, socijalnom i pravnom sistemu BiH, kao složene multietničke države⁸⁶ koja se sastoji od dva entiteta Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine i distrikta Brčko Distrikt.⁸⁷ Primarni ciljevi reforme su bili: efikasnost krivičnog postupka u smislu propisivanja pravnog instrumentarija za borbu protiv kriminaliteta i suzbijanje njegovih negativnih i destruktivnih posljedica, zaštita temeljnih i međunarodnim pravom afirmisanih prava i sloboda učesnika u krivičnom postupku, naročito pretpostavljenog izvršioca krivičnog djela, otklanjanje dugotrajnosti krivičnog postupka i uticanje na ubrzanje krivičnog postupka u smislu otklanjanja onih prepreka koje usporavaju tok konkretnog krivičnog postupka, rasterećenje krivičnog pravosuđa pojednostavljenjem procesnih oblika i instituta kroz koje se razvija

krivični postupak za lakša krivična djela, odnosno krivična djela koja u ukupnom fondusu materijalnog krivičnog prava čine oko 80% propisanih inkriminacija. Opsežna sistemska reforma krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini okončana je donošenjem Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine⁸⁸ koji je stupio na snagu 1. marta 2003. godine (U Republici Srpskoj Zakon⁸⁹ je stupio na snagu 1. jula 2003. godine, u Federaciji BiH⁹⁰ 1. avgusta 2003. godine, a u Brčko Distriktu⁹¹ 1. jula 2003. godine). Tim je zakonom stvorena pravna osnova i normativni okvir za novi krivični postupak u BiH, bitno drugačiji od modela uređenog Zakonom o krivičnom postupku SFRJ iz 1977. godine koji je do tada bio u primjeni. Nakon nekoliko parcijalnih izmjena, zakonodavac je značajnije izmijenio i dopunio taj zakon donošenjem izmjena i dopuna Zakona o krivičnom postupku 2008. godine.⁹² U paleti pojednostavljenih i skraćenih postupaka novo krivično procesno zakonodavstvo u Republici Srpskoj poznaje sljedeće oblike: imunitet svjedoka (član 149. ZKP RS), izjašnjenje o krivici (član 244. ZKP RS), pregovaranje o krivici (član 246. ZKP RS) i postupak za izdavanje kaznenog naloga (član 358. ZKP RS).⁹³

⁸⁵ Sijerčić-Čolić, H. (2012), Aktuelna pitanja krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini (ustavnopravni, legislativni i praktični aspekti), *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, str. 288-316, Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, (str. 291-292).

⁸⁶ Pored specifičnosti BiH u nizu pitanja pravne prirode, počev od njenog ustavnog uređenja, BiH je specifična i u području krivično-procesnog zakonodavstva. Naime, krivični postupak u BiH uređuju četiri zakonotvorca (BiH, dva entiteta i Brčko distrikt BiH), pa odatle i četiri zakona o krivičnom postupku. Gotovo da nema države, bilo jedinstvenog ili složenog oblika uređenja, u kojoj krivični postupak nije uređen jednim zakonom. Hodžić, S. (2011), Neka otvorena pitanja krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta*, str. 397-415, Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, (str. 397).

⁸⁷ Sijerčić-Čolić, H. (2003), Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na novo krivično procesno pravo, Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 10, Broj 1/2003, str. 181-208, (str. 181).

⁸⁸ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik u BiH*, br. 3/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007, 76/2007, 15/2008 i 58/2008.

⁸⁹ Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 50/2003, 111/2004, 115/2004, 29/2007, 68/2007, 119/2008, 55/2009, 80/2009, 88/2009, 92/2009, 100/2009; prečišćen tekst 53/2012.

⁹⁰ Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije BiH*, br. 35/2003, 56/2003, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 08/13, 59/14.

⁹¹ Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikt BiH*, br. 10/2003, 48/2004, 6/2005, 12/2007, 14/2007, 21/2007, 2/2008, 17/2009, prečišćen tekst 44/2010, 9/2013, prečišćen tekst 33/2013, 27/14.

⁹² Bubalo, T. (2008), Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008, Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 15, Broj 2/2008, str. 1129-1157, (str. 1129-1130).

⁹³ Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske („*Službeni glasnik RS*“ br. 53/2012, prečišćen tekst).

POJEDNOSTAVLJENE FORME POSTUPANJA U KRIVIČNIM STVARIMA I LJUDSKA PRAVA S POSEBNIM OSVRTOM NA KRIMINOLOŠKI ASPEKT ŽRTVE

Elementarna potreba, koja mora biti zagarantovana svakom čovjeku na planeti su ljudska prava, budući da se radi o ljudskom biću, koje je time, ipak izdignuto iznad stada. Ona su manje-više omogućena svakom ljudskom biću.⁹⁴ U Otavi (Ottawi, Kanada), od 09-13. septembra 1984. godine održan je pripremni sastanak za Sedmi kongres UN sa dalekosežnim pozitivnim pomacima. Na tom sastanku donesen je nacrt Deklaracije koja će biti, godinu dana kasnije, usvojena na spomenutom kongresu u Milanu. Naime, predmet kongresa o prevenciji kriminaliteta, posvećen je širokoj oblasti „Žrtve zločina“. Svestrano su obuhvaćene sve vrste žrtava zločina⁹⁵, sa njihovim specifičnim komponentama, između ostalog: žrtve klasičnog kriminaliteta, žrtve zloupotrebe moći, masovne viktimizacije, torture u totalitarnim režimima, grubo kršenje ljudskih prava, proganjanje etničkih manjina, teški privredni prestupi, postojanje široke lepeze žrtava, počev od cjelih društvenih zajednica kao potencijalnih žrtava, prevencija kriminaliteta i saniranje žrtve, neophodnost izrade specijalne Magne carte za žrtve.⁹⁶

Kao što smo naveli, odnos države prema pravima građana⁹⁷ u krivičnom postupku jedno

⁹⁴ Naravno, u tom pogledu postoje dijametralne suprotnosti. Prava afričkog čovjeka (u bilo kojoj zemlji) i prava u Švedskoj, Finskoj i njima bliskim zemljama, su zaista neuporediva. Više: Ramljak, A., Simović, M. (2006). *Viktimologija*. Banja Luka: Panevropski Univerzitet Apeiron u Banja Luci. Pravni fakultet. (str. 157).

⁹⁵ Viktimologija kao široka, bogato sadržajna, raznovrsna, interdisciplinarna, nadasve pompezna naučna grana o svim vrstama žrtava, istražuje uzroke, način postanka i odvijanja procesa i mehanizama viktimizacije, te sljedstvenim posljedicama. U užem smislu, „kriminalna“ viktimologija je preokupirana žrtvama kao posljedicom izvršenog zločina. Dominantna joj je uloga u sprečavanju znatnom umanjenju nastanka žrtava. Više: Ramljak, A., Simović, M. *op.cit.* (str. 5-11). Upravo se, ostvarivanjem minimuma procesnih garancija zaštite prava okrivljenog u krivičnom postupku sprečava, da okrivljeni postane žrtva kršenja ljudskih prava.

⁹⁶ Ramljak, A., Simović, M. *op.cit.* (str. 27).

⁹⁷ Poznato je da država nije isključivi zaštitnik ljudskih prava, a s druge strane kada se ističe njen međunarodni karakter, zapada se u protivječnost, nedozvoljavajući međunarodnim

je od osnovnih pitanja krivičnog postupanja, kako s aspekta normativnih rješenja, tako i s aspekta praktične primjene. Taj se odnos uvijek iskazuje postojanjem dviju međusobno suprotstavljenih težnji: težnje za djelotvornošću krivičnog postupka i težnje za zaštitom prava građana u krivičnom postupku. Međutim, u svakodnevnoj praksi krivičnog postupanja tu je ravnotežu gotovo nemoguće postići. Budući da je cilj uvođenja i izgradnje skraćenih oblika krivičnog postupka pojednostavljenje i povećanje učinkovitosti krivičnog postupka, koje se postiže manjim formalizmom i sužavanjem procesnih garancija, neizbježno dolazi do poremećaja ravnoteže između pomenutih težnji u krivičnom postupku. Takva konstrukcija postupka nastoji se opravdati malim značajem i manjom težinom krivičnih djela, te izričitim ili prečutnim pristankom okrivljenog na primjenu konkretnog oblika skraćenog postupka.⁹⁸ Postoji, naime, minimum procesnih garancija zaštite prava okrivljenog, ispod koje se ne smije ići. To istovremeno određuje donju granicu pojednostavljenog krivičnog postupka. Doktrinarno stajalište o tom pitanju izraženo je u Rezoluciji III sekcije XIV Međunarodnog kongresa za krivično pravo (Beč, 1989). U preambuli navedene rezolucije navodi se: „U provođenju odredbi zakonodavac mora paziti da očuva ravnotežu između zaštite osnovnih prava pojedinca i efikasnosti krivičnog pravosuđa“.⁹⁹ Iako se načini zaštite prava okrivljenog razlikuju u pojedinim oblicima skraćenog postupka, postoji katalog standardnih prava koja treba štiti bez obzira na konkretni oblik postupka.¹⁰⁰ Najsigurniji

organizacijama uplitanje u njene kompetencije. Posebno se ovo odnosi u slučajevima flagrantnog i masivnog kršenja ljudskih prava. Više: Ramljak, A., Simović, M. *op.cit.* (str. 157).

⁹⁸ Carić, M. (2012). *Skraćeni oblici kaznenog postupka (doktorska disertacija)*. Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu. (str. 362-363).

⁹⁹ Vidjeti tekst Rezolucije III. Sekcije u: D. Krapac, *Odnos između organizacije pravosuđa i krivičnog postupka: prikaz III. Sekcije XIV međunarodnog kongresa za krivično pravo (Beč, 1.-7.X.1989. godine)*, JRKPP, vol. 28, br. 4/1990, str. 90, navedeno po M. Carić, *op.cit.* str. 363. Vidjeti, takođe, Pavišić, B. (2013). Neka pitanja skraćenog kaznenog postupka u europskom kaznenom pravu. *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, str. 288-303. Beograd: Misija OEBS u Srbiji. Autor na strani 289 navodi da se u skraćenom krivičnom postupku, u principu, ne smije ići ispod granice koju čine jemstva iz čl. 6 EKLJP.

¹⁰⁰ Zahtjev za očuvanje određenog kruga prava okrivljenog postavljen je na Evropskom

način zaštite prava okrivljenog, u takvom slučaju, je davanje okrivljenom prava na odricanje od primjene skraćenog postupka i omogućavanje podnošenja zahtjeva za vođenje redovnog krivičnog postupka. Pravno-tehnički to se osigurava propisivanjem pristanka okrivljenog kao obaveznog uslova za primjenu skraćenog postupka. Pri tome treba istaći da pristanak mora biti izričit, iako se izuzetno može prihvatiti i prećutan pristanak. Pristanak mora biti dobrovoljan, a postojanje istog može biti podvrgnuto sudskoj kontroli.¹⁰¹ Pravo na branioca¹⁰² po vlastitom izboru je jedno od osnovnih procesnih prava koje mora biti zagwarantovano i u skraćenim oblicima krivičnog postupka.¹⁰³ U nekim skraćenim postupcima opravdano je zahtijevati propisivanje obavezne odbrane.¹⁰⁴ Ovo pravo

seminaru u Helsinkiju 1984. godine. Vidjeti: Heuni - Helsinki Institute for the Crime Prevention and Control Affiliated with the United Nations, Publication, 3/1984, p. 9-10, 149, navedeno po M. Carić, *op.cit.* str. 363.

¹⁰¹ Više o problemu dobrovoljnosti priznanja ili pristanka okrivljenog vidjeti u: Brkić, S. (2004). *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*. Novi Sad: Pravni fakultet. Takođe vidjeti: Janković, R. (2016). *Postupak za izdavanje kaznenog naloga u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (doktorska disertacija)*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci. Npr. OSCE ukazuje na potrebu postavljanja određenih pitanja radi utvrđivanja dobrovoljnosti za zaključivanje sporazuma o priznanju krivice, a na osnovu praćenja ročišta za razmatranje sporazuma održanih u sudovima BiH od strane posmatrača koje je angažovao OSCE. OSCE (Mission to Bosnia and Herzegovina), Sporazum o priznanju krivice: primjena pred sudovima BiH i usklađenost sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava, 2006. Izvještaj dostupan na:

http://archive.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2010122311061412eng.pdf.

¹⁰² Vidjeti: Mekbrajd, Dž. (2009). *Ljudska prava u krivičnom postupku. Praksa Evropskog suda za ljudska prava*. Beograd: Savet Evrope. Kancelarija u Beogradu. (str. 222-240).

¹⁰³ To pravo je zagwarantovano čl. 14. st. 3. (d) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, čl. 6. st. 3. (c) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i čl. 8. st. 2. (d) Američke konvencije o ljudskim pravima. Takođe vidjeti: R. Janković, *op. cit.* str. 28-29.

¹⁰⁴ Tako je postupljeno u njemačkom ubrzanom postupku, gdje se okrivljenom, koji tokom postupka nije imenovao izabranog branioca, mora postaviti branilac po službenoj dužnosti, ako se očekuje izricanje kazne zatvora

je zagwarantovano i u svim nacionalnim zakonodavstvima, pa i u BiH, odnosno Republici Srpskoj. Okrivljenom se mora garantovati i uvid u spis predmeta. Svakoj strani mora biti pružena realna mogućnost da iznese svoj predmet uključujući izvedene dokaze pod uslovima koji je ne stavljaju u bitno nepovoljniji položaj u odnosu na suprotnu stranu.¹⁰⁵ Da bi okrivljeni mogao da uspješno učestvuje u bilo kom krivičnom postupku i da bi mogao da donosi ispravne odluke mora bez ikakvih rezervi da bude upoznat sa svim dokazima koje je do tada pribavio tužilac.¹⁰⁶ Pri primjeni skraćenih oblika krivičnog postupka bitno je predvidjeti sudsku kontrolu ispunjenosti zakonskih uslova. Naročito je to važno kad su u pitanju konsenzualni oblici skraćenog krivičnog postupka, jer je tu, osim ostalih formalnih uslova, potrebno provjeriti dobrovoljnost zahtjeva odnosno pristanka okrivljenog i dobrovoljnost njegovog priznanja za krivično djelo.¹⁰⁷ Ako je okrivljeni dostupan sudu, treba mu omogućiti ispitivanje pred sudom u cilju davanja odbrane.¹⁰⁸ Navedeno pravo, u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima, je propisano u većini skraćenih oblika krivičnog postupanja, pa tako i našem. Međutim, u velikom broju zemalja, između ostalih u Crnoj Gori i Srbiji, postupak za izdavanje kaznenog

najmanje šest mjeseci, odnosno ako je propisana kazna zatvora više od šest mjeseci, navedeno po M. Carić, *op.cit.* str. 364.

¹⁰⁵ Vidjeti predmet *Dombo Beheer* protiv Holandije, presuda od 27.10.1993. godine, Serija A, broj 27, paragraf 33, navedeno po R. Janković, *op. cit.* str. 28.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Dobar primjer opisane sudske kontrole su italijansko skraćeno suđenje i primjena kazne na zahtjev stranaka, francuski postupak dolaska na ročište po prethodnom priznanju krivnje, bosanko-hercegovačko izjašnjenje o krivici i pregovaranje o krivici, te švajcarski skraćeni postupak, navedeno po M. Carić, *op.cit.* str. 365.

¹⁰⁸ M. Carić, *op.cit.* str. 366.

naloga je osporavan relativno često zbog povrede prava okrivljenog na saslušanje.¹⁰⁹

U pojedinim oblicima skraćenog postupka, okrivljeni može biti lišen slobode, u kom slučaju za njega moraju vrijediti jednaki standardi kakvi se primjenjuju u redovnom krivičnom postupku.¹¹⁰ Sljedeće pravo koje se treba garantovati okrivljenom jeste pravo na suđenje u razumnom roku, odnosno suđenje bez nepotrebnog odugovlačenja.¹¹¹ Okrivljenom se u svim oblicima skraćenog krivičnog postupka mora garantovati pravo na nezavisan, nepristrasan i zakonom ustanovljen sud.¹¹² Postoji još jedno važno pravo, a to je privilegija protiv samooptuživanja, odnosno pravo da se ne prisiljava da svjedoči protiv sebe ili da prizna krivicu.¹¹³ Za okrivljenog u svim oblicima skraćenog postupka mora vrijediti pretpostavka nevinosti. Pretpostavka nevinosti je temelj svakog savremenog krivičnog postupka.¹¹⁴ Skoro u svim zakonodavstvima je i ustavno načelo. Ona je procesna garancija koja štiti okrivljenog od predrasuda i predubjeđenja. Pretpostavka nevinosti je dio Deklaracije prava čovjeka i građanina iz 1789. godine gdje je u čl. 9. propisano da se svako „mora smatrati nevinim dok ne bude proglašen krivim“. Pretpostavka nevinosti je predviđena u svim savremenim zakonodavstvima, pa i u BiH, odnosno Republici Srpskoj.¹¹⁵ Za pretpostavku nevinosti je vezano i načelo in dubio pro reo po kome sumnju u pogledu postojanja činjenica koje čine obilježja

krivičnog djela ili od kojih zavisi primjena neke odredbe krivičnog zakonodavstva sud rješava odlukom na način koji je povoljniji za optuženog.¹¹⁶ Okrivljenom treba garantovati i poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva.¹¹⁷ Načelno govoreći, okrivljenom se garantuje pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo kao što je prigovor protiv kaznenog naloga. Još jedno važno načelo vrijedi u svim oblicima skraćenog postupka, a to je načelo *ne bis in idem*. Okrivljeni, koji je bio pravosnažno oslobođen ili osuđen u nekom skraćenom krivičnom postupku, ne može zbog istog krivičnog djela biti ponovo progonjen ili kažnjen.¹¹⁸

Analizom osnovnih ljudskih prava koja okrivljenom moraju biti zagarantovana u skraćenim oblicima krivičnog postupka¹¹⁹ dolazi se do zaključka da je u skraćenom postupku nužno postići najviši mogući nivo ravnoteže između težnje za djelotvornošću s jedne strane, i težnje za zaštitom prava okrivljenog i prava odbrane, s druge strane, jer bi, u svakom drugom slučaju, okrivljeni postao žrtva grubog kršenja ljudskih prava.¹²⁰

U teoriji se često raspravlja da li se primjenom pojednostavljenih formi postupanja u krivičnim stvarima narušavaju neka osnovna prava okrivljenog ustanovljena međunarodnim dokumentima. Posebno je aktuelan odnos skraćenih postupaka sa pravom na pravično suđenje i pretpostavkom nevinosti.¹²¹ Pojednostavljenje procesnih oblika i instituta kroz koje se razvija krivični postupak ne razmatra se samo u nacionalnim zakonodavstvima. Aktivnosti se preduzimaju i na međunarodnom planu s obzirom na to da se kroz različite dokumente

¹⁰⁹ R. Janković, *op. cit.* str. 29-30.

¹¹⁰ Takvo pravo propisano je čl. 5 st. 1. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

¹¹¹ Takvo pravo propisano je čl. 6 st. 1. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

¹¹² Takva pravo propisano je čl. 6 st. 1. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Posebno se ovo pitanje može postaviti u onim zakonodavstvima u kojima kazneni nalog izdaje tužilac npr. u švajcarskom, nizozemskom. Više vidjeti u: R. Janković, *op. cit.* str. 29.

¹¹³ Više vidjeti u: M. Carić, *op. cit.* str. 367.

¹¹⁴ Vidjeti: Janković, R. (2011). *Sporazum o priznanju krivice u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (magistraski rad)*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci.

¹¹⁵ To pravo je zagarantovano čl. 1. st. 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, čl. 6. st. 2. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i čl. 8. st. 2. Američke konvencije o ljudskim pravima. Više o ovom pravu vidjeti: R. Janković, *op. cit.* str. 30-31. O primjerima kršenja pretpostavke nevinosti u vezi sa zaključenjem sporazuma o priznanju krivice, kao i o primjerima u kojima su sudije upoznavale optuženog o svim mogućnostima, pa i mogućnostima priznanja krivice i posljedicama na način na koji nije povrijeđena pretpostavka nevinosti detaljnije vidjeti: OSCE (Mission to Bosnia and Herzegovina), *op. cit.* str. 17-20.

¹¹⁶ Više vidjeti u: R. Janković, *op. cit.* str. 32.

¹¹⁷ Takvo pravo propisano je čl. 3. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

¹¹⁸ Više vidjeti u: M. Carić, *op. cit.* str. 369.

¹¹⁹ Npr. krivičnoprocesni zakoni u BiH izričito ne propisuju da je uslov za prihvatanje sporazuma o priznanju krivice da su u pregovorima i u postupku njegovog zaključivanja poštovana sva procesna prava optuženog. Ovaj uslov treba da bude ispunjen i sud to provjerava po službenoj dužnosti prilikom razmatranja sporazuma. Ova obaveza posredno proizilazi iz drugih zakonskih odredaba. I u stručnoj literaturi nailazimo na shvatanje da i ovaj uslov treba da bude ispunjen. Više vidjeti u: Janković, R. (2011). *Sporazum o priznanju krivice u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (magistraski rad)*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci.

¹²⁰ Više vidjeti u: M. Carić, *op. cit.* str. 369-370.

¹²¹ Janković, R. (2016). *Postupak za izdavanje kaznenog naloga u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (doktorska disertacija)*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci. (str. 27-32).

favorizuje ideja o raspravljanju o krivičnom djelu u skraćenom krivičnom postupku.¹²²

S ciljem utvrđivanja nivoa usklađenosti krivičnog procesnog zakonodavstva Republike Srpske sa međunarodnim pravnim aktima, ispitanicima¹²³ je postavljeno sljedeće pitanje: «Da li je, prema Vašem mišljenju, uvođenjem pojednostavljenih formi postupanja u Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske 2003. godine, krivično procesno zakonodavstvo u Republici Srpskoj postalo usklađenije sa međunarodnim pravnim aktima koji, između ostalog, sve više favorizuje ideju o raspravljanju o krivičnom djelu u skraćenom krivičnom postupku, garantujući, pri tome, osnovna ljudska prava okrivljenog i žrtve?». ¹²⁴

Većina ispitanih sudija i tužilaca smatra da je uvođenjem pojednostavljenih formi postupanja u Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske 2003. godine krivično zakonodavstvo u Republici Srpskoj postalo usklađenije sa međunarodnim pravnim aktima kao i sa međunarodnim dokumentima koji, između ostalog, sve više favorizuje ideju o raspravljanju o krivičnom djelu u skraćenom krivičnom postupku, garantujući, pri tome, osnovna ljudska prava okrivljenog i žrtve, a naročito sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima,

¹²² Preporuka Vijeća Evrope od 17. septembra 1987. godine (R(87)17) o pojednostavljenju krivičnog pravosuđa, Preporuka Vijeća Evrope od 11. septembra 1995. godine (R(95)12) o upravljanju krivičnim pravosuđem, zatim Preporuka Vijeća Evrope od 15. septembra 1999. godine (R (99)19) koja naglašava aktivnu ulogu žrtve i učinioca krivičnog djela, te uključenost zajednice u kreiranje manje represivnog krivičnog pravosuđa. Konačno, ove opravdane zahtjeve podstiče i Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) koji u svojim presudama, naročito onim koji se odnose na dugotrajnost krivičnih postupaka s aspekta prava na pravičan postupak, ističe da je pravično i efikasno pravosuđe *conditio sine qua non* vladavine prava u jednoj državi. Sijerčić-Čolić, H. (2013). Postupak za izdavanje kaznenog naloga: procesno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini i regionalni uporednopravni osvrt. *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, str. 303-322. Beograd: Misija OEBS u Srbiji. (str. 303-304).

¹²³ Uzorak u ovom istraživanju je činilo dvadeset ispitanika, od čega deset sudija i isto toliko tužilaca. Svi ispitanici su u ispitivanju učestvovali dobrovoljno i besplatno. Spremnost ispitanika za saradnju je bila dobra. Više: Kosić, D. (2017). *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima Republike Srpske (magistarska teza)*. Pale: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu. (str. 21).

¹²⁴ Više: Kosić, D. *op.cit.* (str. 243-246).

Američkom konvencijom o ljudskim pravima, kao i Preporukom Vijeća Evrope od 17. septembra 1987. godine (R(87)17) o pojednostavljenju krivičnog pravosuđa, Preporukom Vijeća Evrope od 11. septembra 1995. godine (R(95)12) o upravljanju krivičnim pravosuđem, zatim Preporuka Vijeća Evrope od 15. septembra 1999. godine (R (99)19) koja naglašava aktivnu ulogu žrtve i učinioca krivičnog djela, te uključenost zajednice u kreiranje manje represivnog krivičnog pravosuđa.¹²⁵

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nakon prednje izvršene analize došli smo do određenih zaključaka:

1. Danas postoji veliki broj skraćenih postupaka i pojednostavljenih formi postupanja u krivičnim stvarima u nacionalnim krivičnoprocesnim sistemima mnogih država, a tim pojednostavljenim oblicima postupanja pridružuju se i različite forme konsenzualnih procesnih ustanova. Bez obzira na to kako su normativno uređeni i kako ih pozitivno pravo naziva, oni otvaraju put racionalizaciji krivičnog postupka i krivičnog pravosuđa, otklanjaju dugotrajnost krivičnih postupaka i ubrzavaju ih, rasterećuju krivično pravosuđe, omogućavaju okrivljenom, naročito nakon priznanja krivičnog djela, brzo okončanje krivičnog postupka i donošenje sudske odluke. Pojednostavljenije procesnih oblika i instituta kroz koje se razvija krivični postupak ne razmatra se samo u nacionalnim zakonodavstvima. Aktivnosti se preduzimaju i na međunarodnom planu, s obzirom na to da se kroz različite dokumente favorizuje ideja o raspravljanju o krivičnom djelu u skraćenom krivičnom postupku.

2. Danas je pojednostavljeni krivični postupak široko prihvaćen u svim savremenim nacionalnim zakonodavstvima, pa tako i u našem, a pojavljuje se u nekoliko tipičnih oblika procesnih redukcija, sa određenim terminološkim razlikama: imunitet svjedoka, izjašnjenje o krivici, pregovaranje o krivici i postupak za izdavanje kaznenog naloga.

¹²⁵ U vezi sa navedenim jedan sudija naglašava: «Skraćeni krivični postupci koji su uvedeni stupanjem na snagu Zakona o krivičnom postupku u Republici Srpskoj 2003. godine su u velikoj mjeri uskladili domaće krivično zakonodavstvo sa međunarodnim pravnim standardima, posebno u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda. Na ovaj način optuženim licima se daje jasna slika koje su njihove mogućnosti, skraćuje se trajanje krivičnog postupka i troškova postupka, te im se stavlja na znanje koja krivičnopravna sankcija ih očekuje ako pristanu na ovakav oblik krivičnog postupka i sankcionisanja». Više: Kosić, D. *op.cit.* (str. 244).

3. Naše krivičnoprocesno pravo slijedi aktualne legislativne tendencije u evropskim nacionalnim zakonodavstvima i evropskom pravu. Predviđeni oblici pojednostavljenog postupanja u krivičnim stvarima označavaju tipične oblike procesnih redukcija u kojima je, prema našem mišljenju, na zadovoljavajući način uspostavljena ravnoteža između dviju tendencija: s jedne strane tendencije za racionalnošću krivičnog postupka u rješavanju ogromnog broja lakših krivičnih predmeta, a s druge strane tendencije poštovanja osnovnih ljudskih prava okrivljenog i žrtve.

4. Iako se načini zaštite prava okrivljenog razlikuju u pojedinim oblicima skraćenog postupka, postoji katalog standardnih prava koja treba štiti bez obzira na konkretni oblik postupka. To istovremeno određuje donju granicu pojednostavljenog krivičnog postupka. Upravo se, ostvarivanjem minimuma procesnih garancija zaštite prava okrivljenog u krivičnog postupku, sprečava da okrivljeni postane žrtva kršenja ljudskih prava.

5. Uvođenjem pojednostavljenih formi postupanja u Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske 2003. godine krivično zakonodavstvo u Republici Srpskoj postalo je usklađenije sa međunarodnim pravnim aktima kao i sa međunarodnim dokumentima koji, između ostalog, sve više favorizuje ideju o raspravljanju o krivičnom djelu u skraćenom krivičnom postupku, garantujući, pri tome, osnovna ljudska prava okrivljenog i žrtve.

LITERATURA

Bejatović, S. (2010b), *Reforma krivičnoprocesnog zakonodavstva Srbije i efikasnost krivičnog pravosuđa, Reforma krivičnog pravosuđa, Tematski zbornik radova*, str. 1-26, Niš, Pravni Fakultet.

Bubalović, T. (2008), *Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008* Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 15, Broj 2/2008, str. 1129-1157.

Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, br. 3/2003, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 76/2006, 29/2007, 32/2007, 53/2007, 76/2007, 15/2008 i 58/2008.

Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikt BiH*, br. 10/2003, 48/2004, 6/2005, 12/2007, 14/2007, 21/2007, 2/2008, 17/2009; prečišćen tekst 44/2010; 9/2013; prečišćen tekst 33/2013; 27/14.

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 50/2003, 111/2004, 115/2004, 29/2007, 68/2007, 119/2008, 55/2009, 80/2009, 88/2009, 92/2009, 100/2009; prečišćen tekst 53/2012.

Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije BiH*, br. 35/2003, 37/2003 56/2003, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 08/13, 59/14.

Zakon o sudu BiH je objavljen u *Službenom glasniku BiH*, br. 29/2000, 24/2002, 3/2003, 42/2003, 37/2003, 9/2004, 4/2004, 35/2004, 61/2004, 32/2007, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o sudu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH* br. 49/2009.

Zakon o tužilaštvu Bosne i Hercegovine objavljen je u *Službenom glasniku BiH* br. 24/2002, 3/2003, 37/2003, 42/2003, 9/2004, 35/2004, 61/2004, 97/2009. Službena prečišćena verzija Zakona o tužilaštvu BiH objavljena je u *Službenom glasniku BiH* br. 49/2009.

Janković, R. (2016), *Postupak za izdavanje kaznenog naloga u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine (doktorska disertacija)*, Banja Luka, Pravni fakultet, Univerziteta u Banja Luci.

Kosić, D. (2017), *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima Republike Srpske (magistarska teza)*, Pale, Pravni fakultet, Univerziteta u Istočnom Sarajevu.

Mekbrajd, Dž. (2009). *Ljudska prava u krivičnom postupku. Praksa Evropskog suda za ljudska prava*. Beograd: Savet Evrope. Kancelarija u Beogradu.

Pavišić, B. (2013). *Neka pitanja skraćenog kaznenog postupka u evropskom kaznenom pravu. Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, str. 288-303. Beograd: Misija OEBS u Srbiji.

Ramljak, A., Simović, M. (2006). *Viktimologija. Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Banja Luka: Panevropski Univerzitet Apeiron u Banja Luci. Pravni fakultet.

Sijerčić-Čolić, H. (2003), *Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na novo krivično procesno pravo*, Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Vol. 10, Broj 1/2003, str. 181-208.

Sijerčić-Čolić, H. (2012), *Aktuelna pitanja krivičnog postupka u Bosni i Hercegovini (ustavnopravni, legislativni i praktični aspekti), Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, str. 288-316, Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Sijerčić-Čolić, H. (2013a). *Postupak za izdavanje kaznenog naloga: procesno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini i regionalni uporednopravni*

osvrt. *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima, Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni*, str. 303-322. Beograd: Misija OEBS u Srbiji.

Simović, M. (2012), Aktuelna pitanja materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva: normativni i praktični aspekt, *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, str. 11-42, Zlatibor, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Hodžić, S. (2011), Neka otvorena pitanja krivičnog procesnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta*, str. 397-415, Beograd, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu
Carić, M. (2012), *Skraćeni oblici kaznenog postupka (doktorska disertacija)*, Split, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu

OSCE (Mission to Bosnia and Herzegovina). (2006). *Sporazum o priznanju krivice: primjena pred sudovima BiH i usaglašenost sa međunarodnim standardima za zaštitu ljudskih prava* Sarajevo. Izvještaj dostupan na: http://archive.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2010122311061412eng.pdf.

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Tatjana Gerginova, Ph.D.
Associate Professor
Faculty of Security – Skopje

**NEED FOR PROTECTION AND SUPPORT OF
VICTIMS OF TERRORISM**

Subject of the research is to determine the legal position of the victims of terrorism. The purpose of the paper is the author's will to determine the need for the existence of different standards of protection and support of terrorism victims. In the introduction of this study the author explains that the victims have the need on defining the victim protection and support, which is the crucial element for the efficient support for the victims to be provided. In the final part of this study we answer the question on the needs of victims (enforcement of the legal instruments at the international and national level for support of the victims; Improvement of media information on the victims of terrorism acts; development of global campaign on the raising the conscience for importance of the terrorism victims support, etc.).

Key words : the victims of terrorism, protection and support of the terrorism victims

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Dr. Sc. Tatjana Gerginova
Izvanr.Prof.
Fakultet za sigurnost – Skoplje

**POTREBA ZA ZAŠTITOM I PODRŠKOM
ŽRTAVA TERORIZMA**

Predmet istraživanja je utvrditi pravni položaj žrtava terorizma. Svrha rada je autorovo nastojanje da definiše potrebe postojanja različitih standarda zaštite i podrške žrtvama terorizma. U uvodu ove studije autor objašnjava da žrtve imaju potrebu i definiše se zaštita i podrška žrtvi, što je ključni element kako bi se osigurala efikasna podrška žrtvama. U završnom dijelu ove studije dat je odgovor na to šta je konkretno potrebno žrtvama (provođenje pravnih instrumenata na međunarodnom i nacionalnom nivou za podršku žrtvama; poboljšanje medijskih informacija o žrtvama terorističkih akata; razvoj globalne kampanje o podizanju svijesti o značaju podrške žrtvama terorizma itd.).

Ključne riječi: žrtve terorizma, zaštita i podrška žrtvama terorizma

Introduction

In literature there are many definitions of terrorism aimed at the nature and essence of terrorism exploring multidimensional. Like a kind of political violence, terrorism is a phenomenon that destroys moral values and cause conflicts not only between the people and the community associated with terrorist activities, acts but also moral values of man and through them the personal and social life. (Kegley, 2003). In the broadest sense terrorism means the use of violence or threat of violence that is applied for political reasons to intimidate and break the resistance of the one according to which is done (Gaćinović, 2010). Walter Laquer defines terrorism as the use of violence in order to realize political goals aimed against the government, ethnic groups, classes, race, religion or political movement (Laquer, 1999).

Broader definition of terrorism is that terrorism means the use of violence premeditated in order to achieve specific political, social or religious purposes, inflicting fear of the general public (Falkenrath, 2001). But the 11 September 2001 attack on the al-Qaeda on the World Trade Center in New York, nature of terrorism is significantly changed. The aim of modern terrorism is causing fear, "nameless and misplaced terror" which is publicity - aspiration to get attention and to win sympathy for terrorist purposes and death of large number of people - this is the hallmark of terrorism in the first decade

the XXI century, the most appalling "violence destined to create alarm and fear" (Kegley, 2003)

In introduction of the study the author explains that within the terrorism violence, victimization is defined as the hardest and the most complex necessity for existence of special standards for protection and support of the victims of terrorism. Furthermore, the author explains that the victims have a need and it is determined protection and support of the victim and which is the crucial element so that the efficient support of the victims should be provided. In the final part of this study what the answer of the victims needs means (enforcement of the legal instruments of the international and national level for support of the victims; Improvement of media information about the victims of terrorism acts; development of global campaign about the raising of conscience for importance of the victims support of the terrorism; the author confirms the necessity of establishment of specialized services with people trained for rendering emergent aid and support; it is important the relationship of the media to be improved towards the victim; it is necessary for journalist about the ethical issues of this field; it is necessary the resources of the UN to be promoted about rendering aid of the survived people and people of the families who are killed or injured; European standards for the protection and support of victims of terrorism contained in the guidelines of the Council of Europe for protection of victims of terrorist act should constitute a model that will monitor the level of the United Nations in the establishment of universal standards of protection of this category of victims).

Victims and their need for protection and support

Victimization within the terrorist violence is determined as the most difficult and most complex need for having separate standards for protection and support for victims of terrorism. These victims have suffered victimization requiring specific developing as specific standards for protection and support. All victims of violent crimes, including victims of terrorism, deserve equal treatment without discrimination. So developing specific standards for the victims of terrorism is necessary.

First terminology to define the term "victims". In paragraph 1 of the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, "victims" is defined as follows: "Victims" means persons who, individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that are in violation of criminal laws operative within Member States, including those proscribing criminal abuse of power"(UN Office on Drugs and Crime, 2009: 109).

That definition essentially captures all situations where people are victimized as a result of the crimes committed by terrorist organizations. When the victimization is the result of violations of human rights law or international humanitarian law or refugee law, the definition provided in paragraph 8 of the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and International Humanitarian Law is also relevant: Victims are persons who individually or collectively suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that constitute gross violations of international human rights law, or serious violations of international humanitarian law. Where appropriate, and in accordance with domestic law, the term "victim" also includes the immediate family or depend of the direct victim and persons who have suffered harm in intervening to assist victims in distress or to prevent victimization "(UN Office on Drugs and Crime, 2009: 109).

A different approach to protect and support victims of terrorism in relation to other victims of crime should be grounded in the specificity of their needs. Terrorists acts causing mass victimization, murder and a number of wounded and vast material damage as well as extremely severe psychological consequences of direct and indirect victims. The need for medical and psychological assistance, material support and protection from re-victimization and secondary victimization within the criminal procedure and beyond, require the establishment of separate standards for medical, legal and social emergency, short-term and long-term care and support. Victims who survived the terrorist attack suffered severe health consequences and long during physical injuries as well as serious and long-term psychological and social consequences, affecting their loved ones. Given that any offense caused an uneasy feeling of abuse and exploitation because of the needs or interests of another terrorist act especially one that has been made towards certain selected victims, it is a form of victimization that such feelings maximum intensify. They can further be expanded with regard to the professional depending within the criminal justice system, the media and other entities. The victim terrorist act perceived as a catastrophe - the act occurs without warning, and the victims are facing extreme existential threat and the absence of any control over the situation. Such victimization, the victim will react in different ways. Shortly after the incident, the victims are overflowing with intense emotional state as shock, anxiety, confusion, sadness and regret. Some of them will soon be left in anger, desire for revenge and fantasies of revenge, others will flood a sense of guilt survivors and grief, while others will be angry

those who are obliged to care and some victim's reaction postponed. Some victims will perform withdrawal and isolation (Simeunović – Patić, 2013 : 35).

In Base, as the consequences of a terrorist act more devastating, the survivor's psychological consequences are severe and long lasting. Avoiding deepening depersonalization of victims of terrorism is one of the fundamental issues of their protection from secondary victimization.

The consequences of terrorist violence by their nature are the most serious in the population of direct victims. However all I in indirect victims, and I the other citizens appear easier or harder psyche consequences (Burgess et al., 2010 and others.), which indicates the need to develop specific measures beyond support. Schmid determined circle of entities to which a terrorist act achieves some effects (Schmid, 2003: Simeunović – Patić, 2013 : 36)

- An opponent of the terrorist organization (usually to one or more states);
- Opponents of the citizens of the countries;
- Direct the victim, their family members and friends;
- Others who have reason to fear that they might become victims of next;
- "Neutral" remote releases;
- Population supported terrorist organization;
- Potential sympathizers in the domestic and international public;
- Other terrorist groups which are competing for prominence;
- Terrorists and its organization and the media;
- The victimization of terrorist acts, the widest top five of the following categories:

Opponents of the terrorist organization (usually to one or more States); opposing the state; Direct victims, their family members and friends; others who have reason to fear that they might become the next victim; "Neutral" remote release (Letschert, Staiger , 2010 : 17 : Simeunović – Patić, 2013 : 36).

The consequences in both direct and indirect, so I at potential victims, or members of the population, often can include letting cynicism and pessimism, and a loss of confidence in the justice system and the ability of the state to protect them (Karmen, 2007: 301: Simeunović – Patić, 2013 : 36).

Fear citizens from possible serious victimization is the result of a terrorist act but I specific form of mass victimization. The quality of life of the victims for a longer period or permanently changed for the worse and some of them between the long terms overwhelmed feeling of helplessness. Social functioning and work ability may be permanently disturbed and victims can fall into a difficult financial situation. Between victims of the terrorist attack as a rule, there are ethnic, religious, political or other differences, which generate the risk that members of certain

minority groups in the population after the terrorist act to be subjected to stigma, blame, revenge attacks and secondary victimization. Various anti-terrorist activities of the authorities so can be a source of secondary victimization. The rights of the victim, the nature of things, correspond to their needs. Therefore, the answer to the key needs of the victims is their protection from repeat and secondary victimization as an integral component of the modern answer to every crime, including terrorism. Personal and severe psychological consequences terrorist act leaves survivors of their family members and the citizens in general, represents a key element that must be taken into account to ensure effective support for victims (UN Office on Drugs and Crime, 2011). It applies to victims who appear as witnesses in criminal proceedings and can suffer intense fear of repeat victimization and revenge.

Victims of terrorism must have an identity and a voice - only in this way it is possible to realize their human right to respect of dignity. For the terrorists, they are irrelevant - I faceless numbers to vote. For the country, this one must not be. Therefore, the answer to the needs of victims of terrorist acts should be based on a specific set of standards that will be in addition to the general standards of protection and support to victims of crime, in particular aim at avoiding secondary victimization deepening depersonalization and dehumanization. Protection in criminal proceedings is only one of the components of this protection. Voice of Victims need to reach out to all, both to those who oppose terrorism, so I do publicity, so I very terrorists and those who would be able to become.

The rights of the victim, the nature of things, correspond to their needs. Therefore, the answer to the key needs of the victims is their protection from repeat and secondary victimization as an integral component of the modern answer to every crime, including terrorism. Personal and severe psychological consequences terrorist act leaves survivors of their family members and the citizens in general, represents a key element that must be taken into account to ensure effective support for victims (UN Office on Drugs and Crime, 2011). It applies to victims who appear as witnesses in criminal proceedings and can suffer intense fear of repeat victimization and revenge.

Victims of terrorist crimes must be treated with compassion and respect for their dignity. They are entitled to access to the mechanisms of justice and to prompt redress, as provided for by national legislation, for the harm that they have suffered. Judicial and administrative mechanisms should be established and strengthened where necessary to enable victims to obtain redress through formal or informal procedures that are expeditious, fair, inexpensive and accessible.

To respond to the needs of victims of terrorist crimes, measures should be in place to provide the following:

- Inform victims of their role in the criminal justice process; the nature of the cooperation that is expected from them; and the scope, timing and progress of the criminal proceedings, as well as the outcome of the proceedings;
- Allow the views and concerns of victims to be presented and considered at appropriate stages of the proceedings where their personal interests are affected, without prejudice to the accused and consistent with the relevant procedures of the national criminal justice system;
- Provide proper assistance to victims throughout the judicial proceedings;
- Minimize inconvenience to victims, protect their privacy when necessary, and ensure their safety and that of their families;
- Protect victims from potential intimidation and retaliation;
- Avoid unnecessary delay in the disposition of cases and the execution of orders or decrees granting awards to victims;
- Offer victims the necessary material, medical, psychological and social assistance through governmental, voluntary and community-based means;
- Offer victims access to restitution and compensation.

In many countries, experience has shown that an effective way to address the many needs of crime victims is to establish programmes that provide social, psychological, emotional and financial support and effectively help victims within criminal justice and social institutions. In addition to provisions allowing victims to bring civil claims against perpetrators, some countries have enacted national legislation recognizing victims' rights to compensation and to participation in criminal proceedings. Those possibilities enhance recognition of the suffering of victims. Allowing victim participation in criminal proceedings and recognizing the right of victims to be informed of progress in the case serves to rebalance a criminal justice system that would otherwise heavily favor perpetrators and offenders.

At a practical level, the right of victims to be informed of their rights and of the existence of procedures from which they can benefit is perhaps the most important concern. Those who come into contact with victims in the course of justice-police, social workers, defense attorneys, prosecutors and judges-should be required to brief victims of their rights and direct them to where they can obtain help when they need it. Furthermore as a necessary element is improving the criminal justice system's response to victims Criminal justice officials and policymakers can help ensure that criminal justice systems are responsive to the needs of victims and respectful of their rights by doing the following:

- Assessing the needs of victims, in particular victims of terrorism or counterterrorism measures, and assessing how those needs are addressed;

- Assessing the availability of existing resources to meet victims' needs and the capacity of existing agencies to provide effective protection and assistance to victims of crime;
- Reviewing existing national policies, procedures and laws for dealing with victims of crime, abuse of power and violations of human rights;
- Reviewing how existing practices in every aspect of the criminal justice system are affecting victims of crime and how those practices can be improved;
- Assessing and improving as necessary access by victims to justice and redress and the conditions of that access;
- Assessing and improving as necessary access by victims to legal counsel in seeking redress and access to justice;
- Assessing the various forms of compensation, if any, victims of crime and victims of violations of human rights may have access to and improving existing compensation mechanisms as necessary;
- Assessing specifically how victims of abuse of power are treated and what recourses and access to redress available to them;
- Reviewing and enhancing national legal frameworks, including how they specifically address the rights of victims of abuse of power and victims of violations of human rights;
- Developing national policies for victim assistance and victim protection;
- Developing the capacity of existing institutions and agencies to offer assistance services for victims;
- Providing training for law enforcement and justice officials in human rights and the rights of victims;
- Providing training in the use of testimonial assistance techniques to protect the safety, privacy and identity of victims who testify as witnesses in court;
- Providing training for and supporting assistance workers and professionals working with victims and witnesses;
- Developing court-based and police-based assistance services for victims and witnesses;
- Supporting non-governmental organizations involved in providing assistance and support to victims of crime and victims of violations of human rights;
- Developing the capacity of local authorities to cooperate internationally in the protection of victims, compensation for the harm suffered by victims and the safe repatriation of victims when necessary.

System protection and support for victims of terrorism nationally and internationally

States have a duty to provide protection and assistance to victims of crime, including acts of terrorism. This victim-centered approach has become an increasingly important and recognized part of contemporary criminal justice practice. There are a number of ways in which individuals can become victims of terrorist crimes.

Terrorist attacks typically target the civilian population and in the process victimize large numbers of individuals. Victimization may take various forms: the death of a large number of civilians, material losses, physical injury and psychological trauma for surviving victims, and long-term damage to quality of life. The criminal justice system has to be able to deal with the various forms of victimization (UN Office on Drugs and Crime, 2009: 107).

The needs of victims of terrorist acts in qualitative terms do not differ significantly from the needs of other victims. As the victim at all to them should be approached with compassion and respect for their dignity; they should be given access to justice, access to the mechanisms for quick and fair compensation and services to medical, psychological and social assistance. In particular, the system of care and support at national level should include measures for the victims of the terrorist act will ensure: a) information on its role in criminal proceedings, the course and outcome of criminal proceedings; b) the presentation of their views and feelings at appropriate stages of criminal proceedings; c) adequate assistance during court proceedings; e) minimize the inconvenience and privacy when required and ensuring its security and the safety of family members; f) protection from potential intimidation and retaliation; d) avoid unnecessary delays in the procedure and the execution of the order which paid cash benefits; i) the necessary material, medical, psychological and social support of the state institutions of voluntary funds and resources of the local community; x) access to the mechanisms for restitution and compensation (UN Office on Drugs and Crime, 2009: 109-110).

At the level of the United Nations clearly recognized the need to establish standards and improve the protection of victims of terrorism. One of the indicators is the holding of the symposium to support victims of terrorism on the initiative of UN Secretary - General Ban Ki moon. Symposium held in September 2008, brought together victims of terrorism from different parts of the world, experts and representatives of states, international organizations and the media, and their aim was to victims of terrorism to be given a "face and voice" and a wider forum specific steps to improve the protection of victims and exchange of experiences on good practices (UN, Executive Office of the Secretary-General, 2008). Topics of discussion were: "giving face and voice of the victim" - treating the victim as an individual to prevent their depersonalization; protection of the dignity of the victim - recognition that they were victimized and providing concrete support in solving administrative issues, a medical and social assistance and support during the criminal proceedings; improve the legal position of the victim - guaranteeing the right to legal assistance, participation in criminal proceedings and the right to information on the

progress of the trial; medical and psychosocial assistance to victims, which should be a structured, systematic, free, easily accessible and long-term; providing institutional financial assistance to victims by developing mechanisms for compensation; developing solidarity with the victims of international, national and local level through various initiatives and training of journalists aimed at promoting the media towards the victim.

The Symposium resulted in a report which set out eight recommendations by participants on how to improve support to victims of acts of terrorism: (UN Office on Drugs and Crime, 2011: 11).

- " Provide a virtual networking, communication and information hub for victims of acts of terrorism, Government officials, experts, service providers and civil society.

- " Strengthen legal instruments at both international and national levels, providing victims of acts of terrorism with legal status and protecting their rights.

- " Establish easily accessible health services that can provide victims with comprehensive support over the short, medium and long term.

- " Create an international rapid response team for victims' support.

- " Provide financial support to victims.

- " Improve the capacity of the United Nations to assist survivors and families of staff killed or injured in terrorist attacks against it.

- " Engage in a global awareness campaign supporting victims of acts of terrorism

- " Improve media coverage of victims of acts of terrorism.

This publication contributes to the implementation of the recommendation to strengthen legal instruments at both international and national levels in support of victims.¹²⁶

At the level of the United Nations is important and the Global Strategy for Combating Terrorism UN in 2006 that emphasizes the need to promote and protect the rights of victims of terrorism and calls upon States to establish a national system of support that will fit the needs of victims and their families for the normalization of their lives. (The United Nations Global Counter - Terrorism

¹²⁶ Furthermore, this publication will also complement the CTITF endeavors to develop a Compendium of Best

Practices on Supporting Victims of Terrorist Crimes and other related Offences as defined by National and International Law. The compendium was conceptualized during an expert workshop co-organized by the CTITF and the International Institute of Higher Studies in Criminal Sciences (ISISC) in Syracuse, Italy, on 2-3 December 2010. In addition, the CTITF has commenced a study on financial support to victims of terrorism, as well as the preparation for the establishment of a web portal, as part of the main CTITF website for supporting victims of terrorism. Both initiatives are follow-ups to the Symposium.

Strategy, adopted by the General Assembly in the form of resolution (A / RES / 60/147). The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy directly addresses the issue of victims of terrorist acts. It lists measures to address the conditions conducive to the spread of terrorism, including measures to counter the "dehumanization of victims of terrorism in all its forms and manifestations". The Strategy encourages the creation of national systems of assistance, which would "promote the needs of victims of terrorism and their families and facilitate the normalization of their lives". Duty of States to provide legal remedy for violations of human rights.

Each State Party to the present Covenant undertakes: (UN Office on Drugs and Crime, 2009: 107).

(a) To ensure that any person whose rights or freedoms as herein recognized are violated shall have an effective remedy, notwithstanding that the violation has been committed by persons acting in an official capacity;

(b) To ensure that any person claiming such a remedy shall have his right thereto determined by competent judicial, administrative or legislative authorities, or by any other competent authority provided for by the legal system of the State, and to develop the possibilities of judicial remedy;

(c) To ensure that the competent authorities shall enforce such remedies when granted

The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy directly addresses the issue of victims of terrorist acts. It lists measures to address the conditions conducive to the spread of terrorism, including measures to counter the "dehumanization of victims of terrorism in all its forms and manifestations". The Strategy encourages the creation of national systems of assistance, which would "promote the needs of victims of terrorism and their families and facilitate the normalization of their lives".

The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy,¹²⁷ adopted in September 2006, is a comprehensive instrument intended to enhance coordination of national, regional and international efforts to counter terrorism. The Strategy takes a holistic approach addressing four pillars: I) Measures to address the conditions conducive to the spread of terrorism; II) Measures to prevent and combat terrorism; III) Measures to build States' capacity to prevent and combat terrorism and to strengthen the role of the United Nations system in this regard; and IV) Measures to ensure respect for human rights for all and the rule of law as the fundamental basis

¹²⁷ Adopted in the form of a General Assembly resolution and annexed Plan of Action on 8 September 2006 (A/RES/60/288). It has been reviewed and updated by the General Assembly on 5 September 2008 (A/RES/62/272) and on 8 September 2010 (A/RES/64/297 page accessed 3.02.2017).

for the fight against terrorism. Support for victims of acts of terrorism is specifically highlighted under Pillars I and IV. The dehumanization of victims of acts of terrorism is covered in Pillar I. It encourages Member States to consider putting in place national systems of assistance that would promote the needs of victims of acts of terrorism and their families and facilitate the normalization of their lives (United Nations Global Strategy, Annex, I, par. 8.). Pillar IV stresses the need to promote and protect the rights of victims of acts of terrorism (United Nations Global Strategy, Annex, I, par. 8.).

Furthermore as a question arises: Is the only direct victims of individual terrorist acts and their loved ones to be considered victims of terrorism who are entitled to protection and assistance or system of care and support should be extended to others who suffer some damage during the terrorist attack.

The problem of the response of the international community of victimization caused by terrorist acts not only a consequence of conceptual questions about the definition of terrorism, but also a result of disagreement the specificity of this type of victimization. According to some authors, because terrorism is an international crime which represents a massive and gross violations of human rights and the problem of its suppression in the last decade mobilizes a certain energy of the international community, still the universal level not made any specific provision regarding the protection of victims of terrorism (as is done for other categories of victims (De Casadevante Romani, 2012: 66).

The rights of victims of terrorism, a universal level remains protected only through the general system of protection of human rights and the rights of victims of crime. The most important document of the United Nations concerning standards for the protection of victims represents the so-called. soft law. First Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power 1985, (Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (A / RES / 40/34). Economic and Social Council UN adopted two resolutions (ECOSOC resolution 1989/57 of 24 May 1989 I ECOSOC resolution 1998/21 of 28 July 1998, including annexed Plan of Action, for the implementation of the Declaration of Basic Principles of Justice) in order to support implementation the declaration.

Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985 and for the implementation of this declaration, the Economic and Social Council of the UN adopted two resolutions (ECOSOC resolution 1989/57 of 24 May 1989 I ECOSOC resolution 1998/21 of 28 July 1998, including an need Plan of Action, for the implementation of the Declaration of Basic Principles of Justice) in order to support the

implementation of the Declaration.¹²⁸ These resolutions provide guidance to countries on necessary measures to ensure full compliance with the Declaration, such as the review of legislation, training for criminal justice officials and establishment of victims' assistance services, research activities, and exchange of information. In order to support ECOSOC's resolutions, UNODC¹²⁹ has published a guide for policymakers on implementing the Basic Principles for Victims,¹³⁰ as well as a handbook on justice for victims on the use and application of the Basic Principles¹³¹ and a toolkit for professionals on assessing police, prosecutorial, and judicial policies and practices relating to victims and witnesses.¹³² (UN Office on Drugs and Crime, 2011: 4).

New initiatives seeking to enhance the rights of victims are also being proposed by the academic and advocacy communities. In 2005, representatives of the World Society of Victimology (WSV)¹³³ organized a workshop at the Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice on the pressing need to transform the 1985 Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power into a Victims' Rights Convention. As a result, the WSV, in partnership with the International Victimology Institute (INTERVICT)¹³⁴ of Tilburg University and the Tonkawa International Victimology Institute

(TIVI),¹³⁵ developed a draft Convention on Justice and Support for Victims of Crime and Abuse of Power for Victims,¹³⁶ which has not yet gathered sufficient support by governments. Although many countries have been criticized for their sluggish implementation of the Basic Principles for Victims, there is evidence that, on the whole, governments throughout the world have advanced in the field of protecting the rights of crime victims in their domestic legislation and practices, in comparison to the period that preceded the Declaration.¹³⁷ Still, much remains to be done, and it is of utmost importance to promote the implementation at the national level of those international standards and norms. (UN Office on Drugs and Crime, 2011: 4-5).

UN Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms in the context of countering terrorism, Ben Emmerson in his first annual report on human rights in the context of countering terrorism clearly indicates the need to pay special attention to the rights the direct and indirect victims and the obligation of states regarding the protection of actual and potential victims of terrorism. The Special person first reminds of legally binding international human rights norms and obligations of States regarding the protection of victims of terrorist acts, calling on States to formally recognize the status of victim by violating international human rights law, and then suggests to the rights and obligations regarding the protection of this category of victims identify with a specific international instrument. The concept of victims of terrorism in this report are extensive and realizes special person suggests four categories of victims: (Simeunović – Patić, 2013 : 39-40).

- Direct victims - individuals who were killed in a terrorist act or suffered serious physical or psychological trauma;
- Secondary victims - individuals who are relatives of the direct victims or persons only dependents;

¹²⁸ ECOSOC resolution 1989/57 of 24 May 1989 and ECOSOC resolution 1998/21 of 28 July 1998, including annexed Plan of Action, for the implementation of the Declaration of Basic Principles of Justice.

¹²⁹ Formerly known as the United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention.

¹³⁰ United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention, *Guide for Policy-makers on the Implementation of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power* (1999).

¹³¹ United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention, *Handbook on Justice for Victims on the Use and Application of the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power* (1999).

¹³² United Nations Office on Drugs and Crime, *Victims and Witnesses: Criminal Justice Assessment Toolkit* (New York: United Nations, 2006) page accessed 3.02.2017.

¹³³ A non-profit, non-governmental organization with special category consultative status with ECOSOC and the Council of Europe. See <http://www.worldsocietyofvictimology.org>, page accessed 3.02.2017.

¹³⁴ See <http://www.tilburguniversity.nl/intervict>, page accessed 4.02.2017.

¹³⁵ See <http://www.tokiwa.ac.jp/~tivi/english/index.html>, page accessed 4.02.2017.

¹³⁶ <http://www.tilburguniversity.edu/research/institute-s-and-research-groups/intervict/undeclaration/convention.pdf>, page accessed 4.02.2017.

¹³⁷ Canada, for example, incorporated many of the provisions of the Declaration into its "Statement of Basic Principles of Justice for Victims of Crime" in 2003, thereby modernizing the statement issued by the Federal, Provincial, and Territorial Ministers Responsible for Justice in 1988. These basic principles remain critical to the development of Canada's federal, provincial and territorial policies, programmers and legislation related to victims of crime.

- Indirect victims - people who suffer severe physical and psychological injuries as an indirect result of the terrorist act. This category includes: a) citizens who have been killed or injured when using deadly force against suspected terrorists (as missing or bystanders); b) witnesses who suffer psychological damage directly observing the terrorist incident c) individuals who have been exposed to potentially lethal force used by the authorities who wrongly identified as terrorist suspects D0 members of rescue teams who have suffered serious physical or psychological harm giving emergency aid.
- Potential victims - people who have the right of protection on the positive obligations of the state to conduct a prompt, thorough, independent and impartial investigation of any terrorist act.

According to the assessment of the Special Rapporteur, the fact that nowadays terrorist act is treated as a crime involving serious violations of human rights, then there is an obligation of the state to protect the right to life, that is the consensus reached at the international level in favor of joining the which is a central place has the victim, that lack alternative sources of compensation to victims and that there is a connection between the motivation of terrorists and state policy which has been targeted by terrorists represents a good explanation of the state's obligation to provide compensation and reparation for victims of all terrorist attacks which occurred on its territory, regardless of the nationality of the victims and without transferring the burden of proving the responsibility of the state of the victim (Report of the Special Rapporteur, 2012, par. 53, 61).

More recently, the Council reiterated its commitment to the 2001 European Council Framework Decision, and reflected many of the provisions of the United Nations Basic Principles for Victims, in its "Council Conclusions on a strategy to ensure fulfillment of the rights of and improve support to persons who fall victim to crime in the EU."¹³⁸ Furthermore, the Treaty of Lisbon states that the European Parliament and the European Council may establish minimum rules relating to the rights of victims of crime by using all relevant Directives adopted in accordance with standard legislative

¹³⁸ European Council, Council Conclusions on a strategy to ensure fulfillment of the rights of and improve support to persons who fall victim to crime in the European Union, 2969th Justice and Home Affairs Council Meeting, Luxembourg, 23 October 2009.

procedure.¹³⁹ In several instances, the Stockholm Program me,¹⁴⁰ which sets out the EU's priorities for the area of justice, freedom and security for the period 2010-14, makes reference to crime victims and devotes a specific section to victims of crime, including acts of terrorism. The Program me urges the European Commission and EU Member States to merge the 2001 European Council Framework Decision and the 2004 European Council Directive into a single legal instrument and the EU Member States to adopt a single strategy (UN Office on Drugs and Crime, 2011 : 7). The response of the European Union to the specific protection of victims of terrorism is contained first in the Council Framework Decision to counter terrorism since 2002. In this document the lack of a general concept of terrorism is moved by stating "terrorist crimes" and their victims are referred to as victims, whom it is necessary to apply special measures of protection. Art. 10 of the Council Framework Decision, dedicated to the protection and assistance to victims, emphasizes the obligation of Member States to ensure that the investigation and prosecution of offenses referred to in the Decision are not dependent on reports or statements by the victims, at least in a situation in terrorist act was committed on its territory and the obligation to undertake all measures which the state is able to take to ensure appropriate assistance for victims' families. Directive of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime by 25 October 2012, recognizes the specificity of the victimization of victims of crime, victim of an attack whose purpose is primarily to be compromised the state. Victims of terrorism need attention, support and protection due to the nature of the victimization that suffered. Because these victims are the focus of public attention, it is the community to show understanding for their suffering and treat them with respect: the State party to take particular account of their needs and provide them with safety and protection of their dignity (Paragraph 16 of the preamble to the Directive).

Victims of terrorism, despite some other categories (victims of human trafficking, organized crime, violence in close relationships, sexual violence or exploitation, crimes of hatred, etc.) Are recognized as victims at increased risk of secondary victimization and repeat victimization, intimidation and revenge, and the state was required to ensure that these risks are assessed with caution and if necessary provide measures of special protection throughout the duration of the criminal proceedings. (Para. 57 and 58 in the preamble to the Directive). This

¹³⁹ Article 82(2)(c), Title V, Part III of the TFEU, Area of Freedom, Security and Justice, page accessed 3.02.2017.

¹⁴⁰ *Official Journal of the European Union*, C 115 of 4.5.2010, page accessed 3.02.2017.

instrument guarantees the victims of terrorist acts in the European Union, access to justice, protection from secondary and repeat victimization, intimidation and retaliation, as well as the right to compensation Simeunović – Patić, 2013 : 41).

International document explicitly refers to the protection of victims of terrorism guidelines of the Council of Europe for protection of victims of terrorist acts that the Committee of Ministers adopted on 2 March 2005. This document is based on the principle that member states need to ensure that persons who have suffered direct physical or psychological damage during the terrorist act and in certain circumstances to ensure that members of their immediate family or persons who are considered victims terms of this document, can use services and measures provided for by these guidelines. These services and measures are provided to victims regardless of whether the perpetrator of the terrorist act is detected, arrested, prosecuted or convicted and includes: emergency (free) and continuing medical, psychological, social and material assistance; investigation and prosecution of the perpetrator; Effective access to law and justice (right of access to the competent court for bringing a civil action and exercise their rights and legal aid in appropriate situations); providing adequate position of victims of terrorist acts in criminal proceedings; compensation (fair and timely), protection of private and family life; protection of dignity and ensuring security, information for victims and specific training of persons responsible for providing assistance to victims. Parties are invited to consider the adoption of a wide range of services and measures of assistance and protection to victims of the terrorist act (Simeunović – Patić, 2013 : 42).

Guidelines envisage situations when you may not realize compensation from other sources, especially when compensation is not accomplished with confiscation of property of perpetrators the organizer and the person who finances terrorist acts. State in whose territory is derived terrorist act shall provide compensation to victims for the damages direct physical or psychological harm, regardless of their nationality (UN Office on Drugs and Crime, 2011: 8). Compensation should be easily accessible to victims, irrespective of their nationality. In addition to cash, it is suggested that countries consider taking additional measures to mitigate the negative consequences suffered by the victims of the terrorist attack. Guidelines suggest the state to ensure the protection and safety of victims of terrorist acts and terrorist acts that, if necessary, to take protective measures, particularly when the surveillance as a witness. Country suggests that in order to adequately inform victims, institutions contact point for informing victims, especially about their rights, the existence of support services and support for victims, as well as the possibility that the notice, on investigations, decisions regarding the prosecution of

perpetrators, dates and places where they do hearing and the conditions under which they may be familiar with the pronounced.

Council of Europe pays significant attention of the protection and support of the victims of the crime through the following adopted legal instruments - starting from the European Convention on COMPENSATION the victim to violent crimes adopted in 1983 and Recommendation R (87) 21 on assistance to the victims and prevention of victimization of 1987, to the Recommendation (2006) 8 on assistance to the victims to crime in 2006. (UN Office on Drugs and Crime, 2011: 8). On the Question of mutual resistance to terrorism but also protection, Help and COMPENSATION to the victims of terrorist acts, greater attention is given after terrorist attack in New York in 2001, Beslan and Madrid in 2004 and London in 2005. Council of Europe in 2005, I adopted the European Convention for the prevention of terrorism who controlled one article is dedicated.

The standards of these guideline shall supplementing guidelines to the SE for human rights and the fight against terrorism since 2002, which also reviewing some Questions about The protection and compensation to the victims of terrorism. Here is Recommendation for assistance to the victims to crime since 2006 that explicitly treats and certain Questions about protection of the victims of the terrorism.

As was also the conclusion, the author determines which implies a response to the needs of victims of terrorism and the author determines the need for the specialized services are persons trained in the administration of the urgent and long-term assistance and support; it is important to improve the relation of the media towards the victim and will need training for journalists regarding the ethical issues in this area; It is necessary to improve the capacity of the UN to provide the help of the survivors and families of the persons who have been killed or injured; To launch a global campaign about increasing the awareness of the importance of the support of the victims of terrorism; European standards for the protection and support to the victims of terrorism, is contained in the guidelines of the Council of Europe for the protection of the victims of the terrorist act, we need to present a model that will be followed and at the level of ON in to universal standards in the protection of this category of the victim.

REFERENCES

Article 82(2)(c), Title V, Part III of the TFEU, Area of Freedom, Security and Justice, page accessed 3.02.2017.

Gaćinović, R., (2008). *Pravno organizacioni aspekti antiterorističkog djelovanja*, u Strani pravni život, Institut za uporedno pravo, Publisher, Beograd.

Gačinović, Radoslav., (2010). *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*. Beograd: Evro-Giunti.
De Casadevante Romani, C. F., (2012). *International Law of Victims*, DOI 10.1007/978-3-642-28140-2-1, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, p. 3-4.

Directive 2012/29/EU of the European parliament and of the Council of October 2012.

Karmen, A., (2007). *Crime Victims: An Introduction to Victimology* (6th ed.), Thompson.

Kegley, Charles W. Jr. (ed). (2003). *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*, New Jersey: Prentice Hall.

Letschert, R., Staiger, I., (2010). *Introduction and Definitions*, in: Letschert, R., Staiger, I., Pemberton, A. (eds), *Assisting Victims of Terrorism: Towards a European Standard of Justice*, ISBN: 978-90-481-3024-5 (Print) 978-90-481-3025-2, Springer Science + Business Media B. V. 2010, p. 17, 73-141.

Official Journal of the European Union, C 115 of 4.5.2010, page accessed 3.02.2017.

Schmid, A., (2003). *Magnitude of Terrorist Victimization*, u: Dilip K. Das and Peter C. Kratoski (eds), *Meeting the Challenges of Global Terrorism: Prevention, Control and Recovery*, Lexington Books, Lanham, p. 33-74.

Simeunovic – Patić, B., (2013). *Zaštita i podrška žrtava terorizma: razvoj međunarodnih standard, Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu*", IV, ISBN 978-86-7020-267-2, str. 33-46.

Lindgren. M., Nikolic, Ristanovska., V., (2011). *Žrtve kriminaliteta – međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, - Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji i Odeljenje za sprovođenje zakona.

United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention, (1999). *Guide for Policy-makers on the Implementation of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, researchgroups/intervict/undeclaration/convention.pdf, page accessed 3.02.2017.

UN Office on Drugs and Crime, (2009). *Handbook on Criminal Justice Responses to Terrorism*, UN Vienna, researchgroups/intervict/undeclaration/convention.pdf, page accessed 3.02.2017.

UN Office on Drugs and Crime, (2011). *The Criminal Justice Responses to Support Victims of Acts of Terrorism*, UN, Vienna, page accessed 3.02.2017. UN, Executive Office of the Secretary-

General, Supporting Victims of Terrorism, Report from the First Symposium on Supporting Victims of Terrorism, New York, 9 September 2008. [www.un.org/en/terrorism/ctift/pdfs/un_report_supporting_vic-tims_terrorism.pdf] page accessed 3.02.2017.

E.g. World Society of Victimology. Available at:

<http://www.worldsocietyofvictimology.org>, page accessed 3.02.2017.

<http://www.tilburguniversity.nl/intervict>, page accessed 3.02.2017.

<http://www.tokiwa.ac.jp/~tivi/english/index.html>,

<http://www.tilburguniversity.edu/research/institute-s-and-researchgroups/intervict/undeclaration/convention.pdf>, page accessed 4.02.2017.

Smiljka Gavrić
Medijator i Trener

**DEJTONSKI MIROVNI SPORAZUM I
MEDIJACIJA**

Analize i istraživanja vezano za implementaciju Dejtonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini, otvaraju mnoga pitanja i izazove pogodne za opsežne stručne diskusije, konferencije i okrugle stolove. Interesantno je vidjeti kako građani Bosne i Hercegovine doživljavaju Sporazum kojim je zaustavljen rat u Bosni i Hercegovini, sa vremenskom distancom od 20 godina.

Obzirom da se u mirovnim procesima, kod rješavanja međunarodnih konflikata, kao mehanizam koristi medijacija, uputno je da i kod implementacije ovakvih sporazuma, pa i kad je u pitanju Dejtonski sporazum, koristimo političku medijaciju.

Ključne riječi: Dejtonski mirovni sporazum, međunarodni konflikti, implementacija Dejtonskog sporazuma, mirovna medijacija, politička medijacija

Responses to the Question: 'If there was a referendum on

Dayton tomorrow how would you vote?'

by language spoken at home

	Bosnian	Croatian	Serbian
Definitely For	24%	8%	42%
Probably For	15%	26%	23%
Not sure	25%	37%	18%
Probably Against	10%	9%	7%
Definitely Against	18%	13%	2%
Non Response	8%	7%	8%
Totals	100%	100%	100%

Source: Nationwide survey conducted by IPSOS in

2013

Sa stanovišta instituta medijacije, Dejtonski mirovni sporazum je proizvod međunarodne medijacije, što je inače slučaj kod međunarodnih konflikata.

Međunarodni medijatori su učestvovali u procesu razgovora, dogovora, pregovora i sačinjavanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Međunarodni medijator je osoba, odnosno tim, kojeg su prihvatile sve strane, angažovane u konfliktu. Dodatno ga definiše činjenica da učestvuje u kreiranju konačnog rješenja spora, odnosno sporazuma.

Po svemu ovome proizlazi da bi konflikti i sporovi uzrokovani procesom implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma, trebali takođe biti rješavani u postupku medijacije.

Ovu vrstu medijacija rade nacionalni medijatori. Nacionalni medijator u odnosu na međunarodnog medijatora, nema mandat da predlaže dio rješenja ili rješenje predmetnog spora.

Ovo daje dodatni kvalitet postupku medijacije, jer medijator zadržava potpunu neutralnost u odnosu

na spor i njegov ishod, kao i na strane koje su u sporu.

Na određenim nivoima imali bismo političku medijaciju koja se nameće kao neophodna, u situaciji nerješavanja ili veoma sporog rješavanja konflikata.

Podsjećam da je Dr. Christian Schwarz-Schilling tokom svog 9-godišnjeg mandata međunarodnog medijatora, od 1996 do 2004 godine, kada je postao Visoki predstavnik u BiH, uspješno provodio medijacije zajedno sa svojim timom, širom Bosne i Hercegovine.

Kao napr. u Bugojnu, Jajcu, Stocu, Kaknju, Varešu, Orašju, Drvaru, Gornjem Vakufu, Travniku, Prozoru-Rami, Sanskom Mostu / Prijedoru, Jablanici, Livnu, Brodu, Derventi, Maglaju, Travniku, Vitezu, Fojnici / Kiseljaku, Busovači, Glamoču, Tesliću, Foči, Kantonu 6, Kantonu 7, Kantonu 10, Ilidži, Mostaru, Banja Luci, Čapljini, Modriči, Višegradu, Sokocu, Donjem Vakufu.

Zašto medijacija:

- Sporazum postignut u postupku medijacije je pravno obavezujući;
- Omogućava rješavanje konflikata/sporova uz očuvanje demokratskih prava i vrijednosti;
- Problem sveprisutne političke borbe, te s tim u vezi pitanja:
 - Političke nekulture i
 - Političke neodgovornosti

Mogu efikasno biti riješena kroz Sporazume u postupku medijacije;

- Omogućava dosljedno provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma, donošenje reformi u skladu sa Ustavom BiH, te zahtjevima EU u procesu pridruživanja;
- Fokus medijacije je na prošlosti, sadašnjosti i budućnosti;
- Strane zadržavaju vlasništvo nad sporom;
- U opštem nezadovoljstvu rješenjima u Dejtonskom mirovnom sporazumu, koji je u momentu postizanja, nazvan teškim kompromisom, što vrijeme više odmiče, odnosno sa odmakom od preko 20 godina, postupak medijacije može dati novu dimenziju viđenju i rješenju konflikata vezanih za Dejtonski mirovni sporazum

Zaključno razmatranje

Pitanje implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini zaokuplja već godinama, kako međunarodni faktor, tako domaće vlasti, partije-stranke, civilno društvo, a sve više i građane.

Suština svega je što se mi, kako nas zovu, post-konfliktno društvo, bez prestanka iscrpljujemo u konfliktima kada se radi o primjeni Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Vezano za istraživanje o javnom mnijenju koje je u BiH proveo IPSOS, 2014g, na temu „Kako biste glasali da je referendum o Dejtonskom mirovnom sporazumu sutra“, u donjoj tabeli dato je mišljenje građana prema jeziku kojim govore u svojoj kući.

BIBLIOGRAFIJA

- *20 years later, this is what Bosnians think about the Dayton peace accords*

By Edward Morgan-Jones, Neophytos Loizides and Djordje Stefanovic
December

Doc. dr Larisa Velić
Ismet Velić, M.A. Lawyer

**DAMAGE AND DAMAGE COMPENSATION -
Damage compensation in criminal
proceedings**

Introduction

The reform of the criminal law legislation also changed the procedural legal position of the victim / the damaged one in the criminal proceedings. In the former system, the victim was the one who decided whether the criminal proceedings would be started and conducted, but today, the victims have only the right to file charges and to be witnesses in the criminal proceedings. They almost have no influence on the decision of the criminal prosecution authorities about starting the criminal proceedings, suspending criminal prosecution, or agreeing on settlement with the perpetrator of the criminal offense. At the expense of the victim, who loses an active role in criminal proceedings, the prosecution becomes the exclusive competence of the state authority – judiciary ones. According to the accusatory principle, criminal proceedings can be initiated and conducted only at the prosecutor's order, Article 17 of the CPC of FBiH, Article 16 of the CPC of RS, Article 16 of the CPC of BD. In this way, the victim, a person who is directly damaged, can only wait for the outcome of the work of others. When it comes to the victim of violence, the recovery and the possibility of re-socialization often depend on the results of prosecution.

However, the prosecutor is obliged to notify the injured party, i.e. the plaintiff, about the failure to execute the investigation or about the termination of the prosecution, as well as, about the reasons for these, thus the plaintiff has the right to file an appeal, but again to the prosecutor's office. Prosecutor's obligation to notify the injured party also exists with regard to the settlement results. However, regardless of the above and the numerous legislative measures taken to protect the victim, we can still say that its role is only figurative. Positive moves were made by the legislator in terms of victim / injured compensation related to filing the property claims. Therefore, noting that the victim / injured party is generally directed to file the civil suit, the legislator attempted to further concretize the decades existing provisions by the mentioned amendments. However, these amendments did not lead to the affirmation of the plaintiff deciding powers in the property claim in the criminal proceedings. Given the elementary differences between civil and criminal proceedings, the implementation of civil rights in criminal proceedings requires, in addition to a detailed

legal framework, also a good knowledge of substantive regulations which regulate this subject matter, as well as the trends of court practice. Particularly interesting in this context is that in the criminal proceedings, the prosecutor determines the facts necessary for filing a claim on property, while in civil suit, the parties are obliged to present all the facts on which they base own claims and to propose the evidence establishing those facts. Here, the prosecutor is obliged to collect all relevant evidence ex officio and present them before the court. In this way, the assumptions that form the basis for the position of civil claim are largely investigated ex officio in criminal proceedings. In question is an adhesion procedure.

Doc.dr. Larisa Velić
Univerzitet u Zenici
Mr.sci. Ismet Velić, advokat

ŠTETA I NAKNADA ŠTETE – Naknada štete u krivičnom postupku

Uvod

Reformom krivičnopravnog zakonodavstva promijenio se i procesno pravni položaj žrtve/oštećenog u krivičnom postupku. U ranijem sistemu žrtva je bila ta koja je odlučivala da li će se pokrenuti i voditi krivični postupak, dok danas žrtve imaju samo pravo na podnošenje krivične prijave i biti svjedocima u krivičnom postupku. One danas gotovo nemaju nikakvog uticaja na odluku organa krivičnog gonjenja po pitanju, da li će se pokrenuti krivični postupak, obustaviti krivično gonjenje ili će se sa počiniteljem krivičnih djela sklopiti nagodba. Na uštrb žrtve, koja gubi aktivnu ulogu u krivičnom postupku, krivično gonjenje prelazi u isključivu nadležnost državne vlasti – judikativa. Prema načelu akuzatornosti, Krivični postupak se može pokrenuti i provesti samo po zahtjevu tužitelja, član 17. ZKP FBiH, član 16. ZKP RS, član 16. ZKP BD. Žrtvi, licu koje je direktno oštećeno, na ovaj način preostaje samo da čeka ishod tuđeg rada. Kada je riječ o žrtvi nasilja, od rezultata tužilačkog rada često zavisi njen oporavak i mogućnost resocijalizacije.

Tužitelj je doduše obavezan da obavijesti oštećenu osobu kao i podnositelja prijave o neprovođenju ili obustavi istrage kao i o razlozima za to, tako da isti ima pravo da podnese pritužbu ali opet uredu tužitelja. Obaveza obavještenja oštećenog postoji i u pogledu rezultata pregovaranja. Međutim, bez obzira na navedeno kao i na brojne zakonodavne mjere poduzete u cilju zaštite žrtve, još uvijek možemo reći da je njena uloga samo figurativna. Pozitivne pomake zakonodavac je napravio i u pogledu obeštećenja žrtve/oštećenog odnosno podnošenja imovinskopravnog zahtjeva. Dakle, primjećujući da se žrtve/oštećeni u pravilu upućuju na pokretanje parnice, zakonodavac je pomenutim izmjenama i dopunama nastojao već decenijama postojeće odredbe dodatno konkretizirati. Ipak, ni te izmjene nisu dovele do afirmacije odlučivanja o imovinsko-pravnom zahtjevu u krivičnom postupku. S obzirom na elementarne razlike između građanskog i krivičnog postupka, realizacija građanskog prava u krivičnom postupku zahtijeva pored detaljnog zakonskog okvira i dobro poznavanje materijalnih propisa koji regulišu ovu materiju kao i kretanje sudske prakse. Posebno interesantno u ovom kontekstu je da u krivičnom postupku tužilac utvrđuje činjenice potrebne za podnošenje imovinskopravnog zahtjeva, dok su u parničnom postupku stranke dužne da iznesu sve činjenice

na kojim zasnivaju svoje zahtjeve i da predlože dokaze kojima se utvrđuju te činjenice. Tužilac je tako dužan da po službenoj dužnosti prikupi sve relevantne dokaze i iste izvede pred sudom. Na ovaj način se pretpostavke koje čine osnovu za položaj građanske tražbine u velikoj mjeri istražuju po službenoj dužnosti u kaznenom postupku. Riječ je o adhezionom postupku.

Adhezioni postupak

Pojam adhezija potiče iz latinske riječi *adhaesio* i znači pripajanje, lijepljenje. Ovdje govorimo o građansko-pravnom zahtjevu za naknadu štete koji se pripaja krivičnom postupku. Adhezioni postupak je rezultat načela ekonomičnosti, s obzirom da se u okviru krivičnog postupka može odlučiti i o građanskopravnim posljedicama krivičnog djela, tj. o imovinskopravnom zahtjevu koji se odnosi na naknadu štete, povrat stvari ili poništenje određenog pravnog posla¹⁴¹. O imovinskom zahtjevu se odlučuje na zahtjev ovlaštenog lica, a to je osoba koja je ovlaštena da takav zahtjev ostvaruje u parničnom postupku, član 208. ZKP FBiH, a to je žrtva ili njen nasljednik¹⁴².

Prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku podnosi se tužitelju, odnosno sudu, član 209. stav 1. ZKP FBiH. Ukoliko žrtva ima advokata, onda će u pravilu i bez pouke i upozorenja podnijeti i imovinsko pravni zahtjev, međutim ukoliko to nije slučaj zakonodavac u cilju zaštite žrtve članom 100. stav 10. ZKP propisuje da će se oštećeni koji se saslušava kao svjedok pitati, da li želi da u krivičnom postupku ostvaruje imovinskopravni zahtjev. Također se u članu 209. stav 4. ZKP FBiH propisuje, da će ovlaštena osoba, ukoliko ne podnese prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva do potvrđivanja optužnice, biti obaviještena da taj prijedlog može podnijeti do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije.

Ovakvim odredbama zakonodavac je omogućio žrtvi da u okviru krivičnopravnog postupka ostvari i svoj imovinski zahtjev bez dupliranja utvrđivanja istih činjenica u građanskom postupku. Međutim, činjenica je da žrtve bez obzira na ovakve odredbe nisu dovedene u bolji položaj, jer se vrlo rijetko u okviru krivičnog postupka rješava i pitanje imovinskog zahtjeva. Razlog za navedeno može biti da tužitelj prikuplja dokaze o imovinsko-pravnom zahtjevu vezanom za krivično djelo, te da sud može procijeniti da bi vođenje adhezionog postupka imalo za posljedicu

¹⁴¹ Čl. 207. ZKP FBiH, 103. ZKP RS, 193. ZKP BD.

¹⁴² Detaljnije: Nezir Pivić, Historijski prikaz položaja oštećenog u krivičnom postupku http://www.pr.f.unze.ba/Docs/Anal/godina_5_broj_8/06%20Pivic.pdf.

odugovlačenje krivičnog postupka. Na ovakvu odluku suda, oštećeni nema pravo žalbe. Žrtva se tada upućuje na građansku parnicu. Krivični sud može da usvoji tužbeni zahtjev oštećenog u adhezionom postupku, samo ako optuženog oglasi krivim. Nepodnošenjem imovinskopravnog zahtjeva, ne gubi se pravo pokretanja parničnog postupka. Oslobođanje u krivičnom postupku ne utiče na mogućnost vođenja parničnog postupka radi naknade štete.

Da bi se rješavao imovinskopravni zahtjev u krivičnom postupku moraju dakle kumulativno biti ispunjene tri pretpostavke, i to: imovinsko pravni zahtjev nastao izvršenjem krivičnog djela, ovlaštena osoba postavila prijedlog i predloženi postupak neće odugovlačiti postupak u krivičnoj stvari. Sud može također predložiti oštećenom i optuženom, odnosno braniocu sprovođenje postupka medijacije putem medijatora u skladu sa zakonom, ako ocijeni da je imovinskopravni zahtjev takav da je svrsishodno da ga uputi na medijaciju ili ga uputi da imovinskopravni zahtjev u cjelini ostvaruje u parničnom postupku. S obzirom da istraga kao i sam postupak pred sudom mogu jako dugo trajati, u ovom kontekstu je značajno i pitanje zastare.

Zastara

Zastra označava gubitak prava zahtijevati ispunjenje obveze zbog proteka zakonom određenog vremena. Protekom zastarnog roka ne gubi se pravo na naknadu štete, već mogućnost ostvarenja zahtjeva putem suda, ukoliko tuženo lice istakne prigovor zastare. Dakle, protekom propisanog roka štetnik ne može biti ni sudskim putem prinuđen da nadoknadi pretrpljenu štetu. Potraživanje naknade štete zastarijeva za tri godine od dana kada je oštećenik saznao za štetu i osobu koja je štetu učinila (subjektivni rok), član 376. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima Federacije Bosne i Hercegovine¹⁴³ (U nastavku teksta ZOO). Postoji i tzv. objektivni rok koji teče od dana kad je šteta nastala i taj rok iznosi pet godina, član 376. stav 2. ZOO. Kad je šteta prouzrokovana krivičnim djelom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarjelosti, zahtjev za naknadu štete prema odgovornom licu zastarijeva kad istekne vrijeme određeno za zastarjelost krivičnog gonjenja. Prekid zastarijevanja krivičnog gonjenja povlači za sobom i prekid zastarijevanja zahtjeva za naknadu štete. Isto važi i za zastoj zastarijevanja.

Zastarjelost zahtjeva za naknadu štete cijeni se prema propisu iz čl. 376. i 377. ZOO, bez obzira na to da li se naknada zahtijeva za već nastalu štetu ili za štetu za koju je po redovnom toku stvari izvjesno da će sukcesivno nastajati u budućnosti, kao i bez obzira da li se naknada buduće štete zahtijeva u obliku novčane rente ili

u jednokratnom iznosu. Naknadu štete koja će sukcesivno nastajati u budućnosti (izgubljeno izdržavanje, izgubljena zarada, naknada za tuđu pomoć i njegu i sl.) Oštećeni može ostvarivati i sukcesivnim utuživanjem naknade za protekli period, a ne samo u vidu rente. U tom slučaju rokovi zastarjelosti za prvo utuženo potraživanje računaju se po odredbama člana 376., odnosno člana 377. ZOO, a za svako slijedeće utuženo potraživanje teče novi rok zastarjelosti od dana kad je prethodni spor okončan (član 392. stav 3. ZOO).

Podnošenje imovinskog zahtjeva u krivičnom postupku sprječava zastaru. Kada je osoba koja je nanijela štetu u krivičnom postupku oslobođena optužbe, sud više ne može odlučivati o imovinskopravnom zahtjevu, te se na njega primjenjuje odredba člana 376. ZOO, a ne 377. ZOO (Vs RH, Rev. 2906/93, od 19. 9. 1995. – Izbor odluka 1/1996 – 28/67). Međutim, postavljanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku, posmatra se kao podnošenje tužbe, te se prekida zastara (Vs RH, Rev. 2906/93, od 19. 9. 1995. – Izbor odluka 1/1996 – 28/67). Oštećeni dakle može ostvariti svoj imovinskopravni zahtjev i u parničnom postupku, ukoliko je u krivičnom postupku podnio imovinskopravni zahtjeva, a sud ga uputi na parnicu (član ZKP) i ukoliko on u roku od tri mjeseca od pravosnažnosti odluke krivičnog suda tu parnicu pokrene (član 390. stav 2. ZOO) (Vs RH, Rev. 1451/93, od 11. 10. 1995. – Izbor odluka 1/1996 – 29/68). Na ovaj način odredba člana 390. ZOO može dovesti do produženja zastarnog roka iz člana 376. ZOO (Vs H, Gzz. 86/84, od 29. 1. 1985. – Psp 27 – 60).

Pojam štete

Pod štetom u pravnom smislu podrazumijevamo svaku štetu pravno zaštićenog dobra, odnosno interesa, koja nastaje mimo volje oštećenog, i koju je neko dužan nadoknaditi¹⁴⁴.

Kao standardno određene vrste štete u literaturi susrećemo materijalnu i nematerijalnu štetu¹⁴⁵. Materijalna šteta se neposredno odražava na umanjeње imovine oštećenog i postoji kada je trenutna (sadašnja) vrijednost imovine manja nego što bi bila da nije bilo štetnog događaja.¹⁴⁶ Pod imovinom odnosno materijalnim dobrima podrazumijevamo ona dobra čija je vrijednost

¹⁴³ "Službeni list SFRJ", broj: 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89; "Službeni List R BiH", broj: 2/92 i 13/94;

¹⁴⁴ Vidi, Dr. Jakov Radišić "Obligaciono pravo – opšti deo" Savremena Administracija 1988. godina, str. 194. i 196.

¹⁴⁵ Više o tome vidi: Ismet Velić, Nematerijalna šteta i naknada štete u teoriji i sudskoj praksi (dio: I i II), Pravni savjetnik, broj: 1. Januar i 2. Februar 2005.

¹⁴⁶ Dr. Abedin Bikić "Obligaciono pravo – skripta, opći dio" Univerzitetska knjiga 2001. godine str. 140.

mjerljiva u novcu, pa se za novac mogu otuđiti ili pribaviti. U smislu odredbe člana 155. ZOO šteta je ne samo umanjene nečije imovine, već i sprečavanje povećanja imovine (izmakla korist).

Pod nematerijalnom štetom podrazumijevamo štetu koja nema imovinski karakter¹⁴⁷. Nematerijalna šteta može nastati iz ugovora ili delikta ali isto tako radi ugožavanja. Najčešće se radi o naknadi štete za pretrpljene duševne bolove zbog umanjnja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava i smrti bliskog lica i sl. Novčana naknada pri tome predstavlja satisfakciju ili zadovoljenje za pretrpljenu štetu.

Naknada štete podrazumjeva otklanjanje štetnih posljedica po oštećenog na račun nekog trećeg i to odgovarajućim davanjem ili činjenjem.

Cilj naknade štete je da se oštećenom povrati ono što je izgubio od svojih pravno zaštićenih dobara, pri čemu ono što se nadoknađuje treba da bude u srazmjeri s onim čime se nadoknađuje. Dakle, naknada treba da bude ekvivalent pretrpljenog gubitka.

Naknada štete¹⁴⁸ se može izvršiti: putem naturalne restitucije i davanjem novčane naknade¹⁴⁹. Naturalna restitucija podrazumjeva stvarno uspostavljenje onog stanja oštećenog dobra koje je postojalo prije nego što je šteta nastala. Novčana naknada predstavlja naknadu vrijednosti oštećenog dobra u novčanom obliku.

Naknada za umanjene životne aktivnosti se dosuđuje u jednokratnom novčanom iznosu, što odgovara prirodi i svrsi ove vrste štete, koja se određuje po slobodnoj ocjeni suda, a na zahtjev oštećenog može se dosuditi i u vidu novčane rente, pod uslovom da takav vid prema svim okolnostima slučaja predstavlja adekvatnu satisfakciju¹⁵⁰.

¹⁴⁷ paragraf 253 BGB (Njemački građanski zakonik).

¹⁴⁸ Tako je, Austrijski Opći građanski zakon u § 1323 predviđao "kada se radi o naknadi prouzrokovane štete, mora svekolikom u prijašnje stanje biti vraćeno ili ako to ne može da bude, ima se platiti vrijednost ishodeća od procjene..."

¹⁴⁹ Članom 185. st. 2. – 4. i članom 187. ZOO-a, propisano je da se novčana naknada daje u slučajevima: kada uspostavljenje prijašnjeg stanja nije moguće, kada je naturalna restitucija moguća ali sud smatra da to nije nužno, kada oštećeni traži naknadu u novcu, a okolnosti slučaja ne opravdavaju uspostavu prijašnjeg stanja, kada se restitucijom šteta ne otklanja potpuno, pa se ostatak štete nadoknađuje u novcu, te kada stvar koja je imao oduzeta na protivpravan način propadne usljed više sile, tada je odgovorno lice obavezno dati naknadu u novcu.

¹⁵⁰ Mr Duško Medić, «Naknada štete za duševne bolove zbog umanjnja životne aktivnosti», Pravni savjetnik, Novembar 2002. godine, str. 56.;

Obaveza naknade štete smatra se dospjelom od trenutka kada je šteta nastala (član 186. ZOO), a visina štete i njene naknade se određuje prema trenutku donošenja presude (član 189. stav 2. ZOO).

Nematerijalna šteta

Pod nematerijalnom štetom u smislu član 155. Zakona o obligacionim odnosima, podrazumijeva se nanošenje druge fizičkog ili psihičkog bola ili straha. Kako smo prethodno napomenuli, najznačajnija neimovinska subjektivna prava koja mogu biti povrijeđena i čijom povredom se kao posljedica javlja nematerijalna šteta izdvajaju se pravo na život, tijelo, zdravlje, slobodu, spolni integritet, čast, lični i porodični mir i slično¹⁵¹. S obzirom na prirodu navedenih subjektivnih prava koja su odraz određenih stanja i osjećanja, štetu koja nastaje povredom ovih prava vrlo je teško procijeniti i odrediti potrebnu satisfakciju.

Sama duševna kao i fizička bol je individualni subjektivni fenomen koji zavisi od mnogih okolnosti, posebno od strukturalnih i psihičkih osobina ličnosti, a sud ima obvezu da primjenom pravnog standarda analizira sve relevantne okolnosti i uz pomoć psihologije, logike i životnog iskustva, cijeneći sve objektivne i subjektivne momente koji su od značaja za odmjeravanje naknade, donese pravičnu odluku.

Naknada i oblici nematerijalne štete

Naknada nematerijalne štete predstavljala je dugo kontraverzno pitanje kako za pravnu teoriju, tako i sudsku praksu. U smislu ovog, dugo se postavljalo pitanje kako se upšte može nadoknaditi povreda prava ličnosti ili ličnog dobra. Danas je ova dilema riješena opšteprihvaćenim mišljenjem pravne teorije i prakse da oštećeno lice nespomo ima pravo na naknadu i nematerijalne štete¹⁵². U bivšoj SFRJ ova naknada je prvo priznata u Sloveniji presudom Vrhovnog suda NR Slovenije Gzz-5/50 od 02.02.1950. godine, u čijem obrazloženju se ističe da novčana naknada neimovinske štete nije u suprotnosti sa pravnim poretkom države¹⁵³. Sama naknada nematerijalne štete teško može u ličnosti oštećenog uspostaviti stanje koje je prethodilo izvršenoj protivpravnoj radnji, pa prema tome naknada za nematerijalnu štetu predstavlja samo jednu satisfakciju – zadovoljenje koje se

¹⁵¹ Dr. Abedin Bikić "Obligaciono pravo – skripta, opći dio" Univerzitetska knjiga 2001. godine str. 142.

¹⁵² Dr. Abedin Bikić "Obligaciono pravo – skripta, opći dio"; Univerzitetska knjiga 2001. godine str. 176.

¹⁵³ Mr Duško Medić, «Naknada štete za duševne bolove zbog umanjnja životne aktivnosti», Pravni savjetnik, Novembar 2002. godine;

oštećenom treba pružiti. Pri ovome, adekvatno zadovoljenje će se moći pronaći u slučaju povrede prava ličnosti u na primjer povlačenju date izjave, javnom izvinjenju ili objavljivanju presude o kažnjavanju izvršioca. Međutim, kada je u pitanju povreda ličnih dobara koje su prouzrokovale fizičke bolove, duševne bolove ili strah, problem je puno složeniji. Adekvatnu sankciju je tada teško ili čak nemoguće pronaći, pa se satisfakcija oštećenom rješava u različitim oblicima¹⁵⁴.

Za pretrpljene fizičke bolove, duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica, kao i za strah, sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačine bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i njenom odsustvu (član 200. stav 1. ZOO.)¹⁵⁵. Dakle, u našem pravnom sistemu je prihvaćena novčana naknada kao naknada za prouzrokovanu neimovinsku štetu.

U vezi sa ovim važno je napomenuti da Vrhovni sud Federacije BiH utvrđuje Orijehtacione kriterije i iznose za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete¹⁵⁶. Pomenuti kriteriji trebaju omogućiti ujednačenu primjenu člana 200. stav 1. ZOO., ali isti ne predstavljaju formulu koja automatizmom služi za izračunavanje pravične novčane naknade¹⁵⁷. U primjeni zakona valja uvijek imati na umu sve okolnosti slučaja, pri čemu trajanje i jačina fizičkih i duševnih bolova i straha imaju tek značaj naročito važnih, ali ne i jedinih okolnosti koje sud mora imati na umu pri određivanju iznosa pravične novčane naknade. Pomenuti kriteriji primjenjuju se na sve parnične

¹⁵⁴ Vidjeti: Prof. Dr. Bogdan Loza "Obligaciono pravo –opći i posebni dio" ; «Kaner» d.o.o., Sarajevo 2000. godine str. 274. –278.

¹⁵⁵ Odluka Vrhovnog suda Republike Srpske, Rev-52/2002 od 19.04.2002. godine: «Odmjeravanje naknade za nematerijalnu štetu predstavlja primjenu pravnog standarda «pravične naknade», koja u svakom konkretnom slučaju mora biti individualizirana, pa nije dovoljno vršiti poređenje odmjeravanja naknade sa naknadom za istovrsne štete u drugim sličnim slučajevima, jer bi to vodilo takozvanom tarifiranju naknade...»; Odluka je objavljena u «Glasniku Pravde» broj 12, Banja Luka, mart 2004. godine;

¹⁵⁶ Orijehtacioni kriterije i iznosi za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete, utvrđeni na sjednici Građanskog odjeljenja Vrhovnog suda Federacije BiH, održanoj dana 27.01.2016. godine.

¹⁵⁷ „Orijehtacioni kriteriji Vrhovnog suda Federacije BiH nisu matematička formula koja pukim automatizmom služi za utvrđivanje i izračunavanje pravične novčane naknade, jer odlučivanje o iznosu nematerijalne štete jeste sudenje u kojem se primjenjuje pravni standard pravičnosti pri odmjeravanju novčane odštete“. (Presuda Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj 36 0 P 005883 10 Rev od 08.09.2011. godine);

postupke na naknadu nematerijalne štete u svim stepenima suđenja.

U slučaju da pravična novčana naknada nematerijalne štete ne bude u određenom roku realizirana, postoji i obaveza plaćanja zatezних kamata, a stav je sudske prakse da ova kamata teče od dana podnošenja tužbe¹⁵⁸.

Oblici nematerijalne štete

Član 155. ZOO kao oblike nematerijalne štete određuje štetu u vidu nanošenja drugome fizičkog bola, psihičkog bola i u vidu nanošenja (izazivanja) straha kod drugog.

Šteta u vidu nanošenja drugome fizičkog bola

Bol se može deefinisati kao zaštitni mehanizam tijela i javlja se kad god se neko tkivo ošteti, što uzrokuje refleksno reagiranje ozlijeđenoga da bi uklonio bolni podražaj¹⁵⁹.

Oštećenik ima pravo na naknadu štete zbog pretrpljenih fizičkih bolova ako sud nađe da to opravdavaju okolnosti slučaja, a posebno jačina bolova i njihovo trajanje. Pored okolnosti u pogledu trajanja i jačine fizičkih bolova, važne su i druge okolnosti slučaja koje su pratile liječenje, a među ove okolnosti sudska praksa ubraja i karakter ozljeda koje je pretrpio oštećenik (lakše ili teže), subjektivna svojstva oštećenika, te vrste ozljeda i dio tijela na kojemu su one nastale (naknada se dosuđuje u većem iznosu ako su ozlijeđeni osjetljiviji dijelovi tijela).

U sudskoj praksi se jačina bolova obično stepenuju kao jaka, srednja i slaba, dok je za dosuđenje naknade odlučno samo razdoblje do završenog liječenja, a bolovi koje oštećenik trpi nakon završenog liječenja predstavljaju smanjenje životne aktivnosti.

Orijehtacionim kriterijima Vrhovnog suda FBIH, za utvrđivanje visine naknade za fizičke bolove (po danima) utvrđuju se slijedeći iznos: jaki bolovi - 70,00 KM, srednji bolovi - 40,00 KM i slabi bolovi - 10,00 KM.

Kod utvrđivanja iznosa naknade treba imati na umu da su trajanje i jačina fizičkih bolova dva naročito važna elementa za dosuđivanje pravične novčane naknade, ali sud mora voditi računa i o drugim okolnostima slučaja.

Pravni stav Vrhovnog suda glasi:

„1. Nelagodnosti u toku liječenja (npr. kraća nesvjestica, hospitalizacija, vezanost za krevet, razne vrste imobilizacija i fiksacija, rendgensko snimanje, broj operacija, infuzija, transfuzija, injekcije, previjanje rana, ostranjenje šavova, upotreba invalidskih kolica, bolovanje, posjećivanje ambulante, fizioterapija, trajanje

¹⁵⁸ Bilten Kantonalnog suda u Sarajevu broj: 3/02;

¹⁵⁹ Volarić Branko, u članku *Vještačenje u civilnim parnicama*, u knjizi *Sudska medicina* Dušana Zečevića i sur., Zagreb, 1980, str. 257.

rehabilitacionog postupka i sl.) koje trpi oštećenik razmatraju se u okviru naknade za fizički bol“.

2. Može li i pod kojim uslovima pojedina od navedenih nelagodnosti prerasti u kakav drugi samostalni oblik nematerijalne štete (npr. duševni bolovi zbog smanjenja životne aktivnosti) valja ocijeniti uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja.“

Šteta u vidu nanošenja drugome psihičkog bola (Duševne boli zbog smanjenja životne aktivnosti)

Duševne boli zbog smanjenja životnih aktivnosti oblik su neimovinske štete (čl. 200. i 203. ZOO), a najčešće nastaju kao posljedica tjelesne ozljede oštećenika. Tjelesna ozljeda ne daje sama po sebi oštećeniku pravo na ovakav oblik naknade, već su to posljedice koje on osjeća u svojoj duhovnoj sferi i koje se očituju kao duševna bol.

Duševnu bol oštećenik može doživljavati zato što je ostao nesposoban za rad ili su mu radne sposobnosti smanjene, smanjena mu je ili uništena mogućnost napredovanja u struci ili zbog toga što se ne može na dotad uobičajeni način baviti aktivnostima u slobodno vrijeme (sport, rekreacija i slično)¹⁶⁰.

U praksi je izražen i stav da je za priznavanje naknade za duševne boli zbog smanjenja životne aktivnosti potrebno i postojanje oštećenikove svijesti da je njegova životna aktivnost smanjena, to jest da postoje duševne boli zbog takve situacije¹⁶¹.

Kratko trajanje smanjenja životne aktivnosti, te utvrđen manji stepen invaliditeta ne opravdavaju dosuđenje pravične novčane naknade¹⁶², a isto tako ni situacija kada je povrijeđen u štetnom događaju tako teško tjelesno povrijeđen da sve od tada zbog uništenih moždanih centara nije svjestan svog stanja, te ne osjeća patnje ni bolove¹⁶³.

¹⁶⁰ Vrhovni sud RH u odluci, Rev-2654/90 od 06. 06. 1991. godine navodi da su nemogućnost bavljenja športom, učenja stranih jezika, bavljenja glazbom ili kakvom drugom dodatnom aktivnošću upravo tipični oblici smanjenja životnih aktivnosti koje oštećenik osjeća kao duševne boli. <http://www.vsrh.hr>.

¹⁶¹ Vrhovni sud RH u odluci, Rev-2547/86 od 24. 03. 1987. PSP-36/71; <http://www.vsrh.hr>.

¹⁶² Odluka Okružnog suda u Zagrebu Gž-4425/85 od 02. 07. 1985. Nadalje taj sud u predmetu Gž-1052/00 od 05. 12. 2000. godine, ocjenjuje da stupanj životne aktivnosti od 10% u trajanju od šest mjeseci ne opravdava dosuđenje pravične novčane naknade po toj osnovi. <http://www.vsrh.hr>.

¹⁶³ Odluka Vrhovnog suda Slovenije, II Ips 215/84 od 04.12.1980. godine; Odluka je navedena u članku Mr Duška Medića «Naknada štete za duševne bolove zbog umanjavanja životne

Vještačenjem koje se određuje radi utvrđivanja smanjenja životne aktivnosti utvrđuju se sve posljedice zbog kojih je uobičajena (normalna) aktivnost oštećenika ograničena ili otežana i nije dovoljno utvrditi samo postotak smanjenja životne aktivnosti. Iznos pravične naknade zavisi od prirode i težine svih oštećenikovih trpljenja vezanih za taj oblik štete.

Visina naknade neimovinske štete po toj osnovi vezana je za jačinu i trajanje duševne boli, ali i ovdje, kao i kod fizičkih bolova, i za druge okolnosti slučaja (član 200. stav 1. ZOO), koje su naročito važne jer pokazuju trpi li žrtva duševne boli, kakve su te boli i predviđanje li da će ih trpjeti u budućnosti.

Naknada se utvrđuje uzimanjem u pravilu u obzir: stepena invaliditeta¹⁶⁴, jačine, trajanja posljedica¹⁶⁵, starosne dobi¹⁶⁶ i zanimanja oštećenika¹⁶⁷. ZOO je

aktivnosti», Pravni savjetnik, Novembar 2002. godine;

¹⁶⁴«U praksi je čest slučaj da se stepen invaliditeta utvrđuje u postotku, a na osnovi nalaza i mišljenja medicinskog vještaka, pri tome ozbiljan je problem što nema općeprihvaćenih mjerila prema kojima se ti postotci određuju. Ni sami se vještaci ne izjašnjavaju odakle im uporište za mišljenje o postotku invalidnosti, tj. jesu li im kao pomoćno sredstvo poslužile odgovarajuće tablice za određivanje postotka invalidnosti koje koristi Fond penzijskog i invalidskog osiguranja, tablice u osiguravajućim društvima ili je riječ o procjeni samog vještaka na osnovu njegova iskustva». –Navedeni rad Ivce Crnića «Naknada nematerijalne štete - neka pitanja», Godišnjak broj 9.

¹⁶⁵ Iz odredbe čl. 200. st. 1. ZOO proizlazi da oštećenik ima pravo na naknadu za duševne boli zbog smanjenje životne aktivnosti ne samo za trajne, po pravilu doživotne duševne boli, već i kad su oni trajali određeno, ali ipak dugo vrijeme. Naravno, tada će i visina pravične novčane naknade biti odmjerena u skladu s utvrđenim okolnostima slučaja.

¹⁶⁶ «Životna dob oštećenika različito utječe na visinu pojedinih vrsta nematerijalne štete. Tako za duševne boli zbog smanjenja životne aktivnosti, naruženosti i smrti roditelja mlađim osobama po pravilu treba odrediti veću naknadu Takav stav nesumnjivo ima osnovu u okolnosti da će po prirodnom toku stvari mlađe osobe dulje osjećati duševne boli zato što im je životna aktivnost smanjena. Međutim, starije osobe imaju slabije zdravstvene mogućnosti prilagođavanja štetnim posljedicama, pa trpe jače duševne boli zbog smanjene životne aktivnosti nego mlađe, zdravstveno lakše prilagodljive osobe». - Pravni stav sjednice sudaca Okružnog suda Zagreb od 04. 03. 1986. godine; <http://www.vsrh.hr>.

¹⁶⁷ Važne okolnosti su i te hoće li oštećenik osjećati duševne boli i tokom obavljanja svog zanimanja (npr. manekenka kojoj je ozlijeđena noga ili zanatlija kojemu je ozlijeđena ruka) ili samo u svoje slobodno vrijeme. Zato se smatra da bi, ako se utvrdi da će oštećenik takve boli

razgraničio naknadu za materijalnu štetu zbog tjelesne ozljede ili narušenja zdravlja (član 195.) od naknade za nematerijalnu štetu zbog pretrpljenih duševnih boli zbog smanjenja životne aktivnosti (član 200. stav 1.).

Orientacionim kriterijima Vrhovnog suda FBiH, za utvrđivanje naknade za duševne bolove zbog smanjenja životne aktivnosti određuje se u slijedećim iznosima:

- do 25%
5.000,00 KM za svakih 10 %
- preko 25 do 40%
6.000,00 KM za svakih 10 %
- preko 40 do 60%.....
7.000,00 KM za svakih 10 %
- preko 60 do 80%
8.000,00 KM za svakih 10 %
- preko 80 do 100%.....
do 10.000,00 KM za svakih 10 %

Korekcija prema obimu i težini utvrđenih trajnih posljedica, a kao dodatne kriterije treba imati na umu životnu dob, vrstu zanimanja oštećenika i sl.

Ovaj oblik štete je u pravilu trajnog karaktera, ali novčana naknada se može dosuditi i kad je smanjenje životne aktivnosti privremeno, ako je jačeg intenziteta i dužeg trajanja ili ako to posebne okolnosti opravdavaju.

Pravni stav Vrhovnog suda glasi:

„1. Smanjenje životne aktivnosti, kao posebna osnova za naknadu štete zbog duševnih bolova, obuhvaća sva ograničenja u životnim aktivnostima oštećenog koje je ostvarivao ili bi ih po redovnom toku stvari u budućnosti izvjesno ostvarivao. Pod ograničenjem se podrazumjeva i obavljanje aktivnosti uz povećane napore ili pod posebnim uslovima.“

2. Ovaj oblik štete je u pravilu trajnog karaktera, ali novčana naknada se može dosuditi i kad je smanjenje životne aktivnosti privremeno, ako je

osjećati naročito snažno u sklopu svoje profesije, to moralo utjecati na dosuđenje veće pravične novčane naknade. Tako se u presudi Os Zagreb, Gž-245/84 od 08. 05. 1984. navodi: "Valja imati na umu da je tužiteljica po zanimanju trgovačka pomoćnica te da najveći dio radnog vremena stoji. Kako joj je životna aktivnost smanjena upravo uslijed ozljeda koje je zadobila na nogama, to će tužiteljica duševne boli zbog smanjene životne aktivnosti trpjeti upravo najviše na svom radnom mjestu, i to u toku trajanja cijelog svog radnog vijeka. Uzeto je u obzir da će po prirodi stvari tužiteljica koja je mlada osoba (24 godine) te boli trpjeti dugi niz godina, pa upravo ove okolnosti u cijelosti opravdavaju odluku prvostupanjskog suda o visini naknade s tog osnova (čl. 200. ZOO)". Navedeni rad Ivce Crnića «Naknada nematerijalne štete - neka pitanja», Godišnjak broj 9.

jačeg intenziteta i dužeg trajanja ili ako to posebne okolnosti opravdavaju.“

Duševne boli zbog naruženosti

Naruženje bi se moglo odrediti kao narušavanje dotadašnjega vanjskog izgleda ili sklada tijela ili dijela tijela oštećenika i/ili kao narušenje neke tjelesne funkcije. Samo narušenje izgleda ili sklada tijela odnosno funkcije tijela ne daje osnovu za dosuđenje pravične novčane naknade, već su to duševne boli koje žrtva trpi (čl. 200. i 203. ZOO). Naruženost ne mora biti takva da izaziva gnušanje okoline, već je dovoljno da su posrijedi takvi deformiteti zbog kojih i s kojima bi se većina ljudi osjećala neugodno¹⁶⁸.

Pored zakonom određenog termina naruženje u sudskoj praksi se nailazi i na termine: kozmetički defekt, nagrđenost i unakaženost. Termin naruženje se u smislu navedenog može shvatiti kao termin generalnog karaktera koji u sebi sadrži pojmove: 1. unakaženost - jako naruženje, 2. nagrđenost - srednje naruženje i 3. kozmetički defekt - slabo (malo) naruženje, tj. manje vidljiva izmjena na tijelu oštećenog. Pri ocjenjivanju postoji li osnova da se oštećeniku dosudi pravična novčana naknada za naruženje u praksi se polazi od objektivnih¹⁶⁹ i subjektivnih¹⁷⁰ okolnosti.

Pri odmjeravanju naknade za ovaj oblik neimovinske štete sudovi koriste pomoć vještaka, i pri tome se može konstatovati da ne postoje objektivizirani medicinski kriteriji na osnovu kojih bi se odredio stepen naruženja. Međutim, postoje uobičajena mjerila kao proizvod iskustva koja zavise od estetskih shvatanja, te etike, običaja i kulture sredine u kojoj živi oštećenik.

Naknada se utvrđuje ne samo na osnovi stupnja naruženja već i na osnovi drugih okolnosti slučaja kao što su spol i dob oštećenika. U vezi sa ovim, logično je da sudovi priznaju veću naknadu po datom osnovu djeci, mlađim osobama i djevojkama, a veća naknada se priznaje i u slučajevima kad je naruženost izrazito vidljiva (naruženje, jako uočljiva

¹⁶⁸ Zaključak broj 8. sjednice Građansko-privrednog odjela Vrhovnog suda Hrvatske od 30. ožujka 1987.: "Osnova za priznanje novčane naknade za naruženost nije samo u tome je li izmjena vanjšine oštećenika izazvala gađenje okoline, sažaljenje ili druge negativne reakcije i u kojoj mjeri, već se uzimaju u obzir i subjektivna mjerila o utjecaju svih elemenata (izmijenjena vanjšina, primjetnost, opseg itd.) na psihičku ravnotežu oštećenika, odnosno na njegovo psihičko stanje u cjelini. Pritom se subjektivne osobine oštećenika uzimaju u obzir u razumnoj mjeri". <http://www.vsrh.hr>.

¹⁶⁹ Okolnost u smislu da li se izmijenio izgled ili sklad tijela, odnosno funkcije tijela oštećenika i koliko.

¹⁷⁰ Okolnost u smislu da li je riječ o deformitetima zbog kojih bi se prosječan čovjek osjećao neugodno pred drugim ljudima.

šepavost i slično), ali naknada štete se priznaje i za kozmetički defekt, kao niži stepen naruženosti¹⁷¹.

Zanimanje oštećenika također može utjecati na visinu naknade. Kod nekih profesija (npr. glumaca, pjevača, manekena i slično) vidljiva naruženost može biti faktor koji naročito utječe na jačinu duševnih boli koje oštećenik zbog toga trpi.

I kad je posrijedi naruženje ograničenog trajanja, oštećeniku pripada pravo na naknadu nematerijalne štete pokazuju li okolnosti slučaja da je oštećenik mogao pretrpjeti duševne boli.

Orientacionim kriterijima Vrhovnog suda FBiH, za duševne bolove zbog naruženosti određuje se naknada u slijedećim iznosima:

- izrazito jak stepen..... jaki stepen..... 10.000,00 KM
- jak stepen - vrlo uočljivo trećima..... 7.000,00 KM
- uočljivo samo ponekad (ukućanima, na plaži i sl.) 6.000,00 KM
- srednji stepen – vrlo uočljivo trećima..... 6.000,00 KM
- uočljivo samo ponekad..... 3.000,00 KM
- laki stepen - vrlo uočljivo trećima..... 1.500,00 KM
- uočljivo trećima samo ponekad..... 700,00 KM

Korekcija naknade zavisi od životne dobi, vrste zanimanja, lokaciji povreda i slično, a pol oštećenika, sam po sebi, ne utiče na visinu naknade s osnove naruženja.

Pravni stav Vrhovnog suda glasi:

„ Osnova za priznanje novčane naknade za naruženost nije samo u tome da li i u kojoj mjeri izmjenjena vanjšina oštećenog izaziva u okolini gađanje, sažaljenje ili druge negativne reakcije, već se uzimaju u obzir i subjektivna mjerila o utjecaju svih elemenata (izmjenjena vanjšina, primjetnost, obim itd.) na psihičku ravnotežu

¹⁷¹ Iz obrazloženja odluke Okružnog suda Zagreb, Gž-868/85-2 od 19. 03. 1985. godine "U odnosu na žalbene navode da je dosuđena previsoka pravična novčana naknada zbog naruženja, valja odgovoriti, da je uistinu utvrđeno da se radi o naruženju manjeg stupnja. Međutim, pri tome treba voditi računa i o drugim okolnostima slučaja, kako to nalaže odredba čl. 200. Zakona o obveznim odnosima. U konkretnom slučaju to su činjenice da je tužiteljica mlada, ženska osoba, a da se ožiljci i deformacije nalaze na vidljivom mjestu (na čelu, nosu i zubima). Te okolnosti u cijelosti opravdavaju dosuđenje navedene naknade"; <http://www.vsrh.hr>.

oštećenog, odnosno na njegovo psihičko stanje u cjelini. Pri tome se subjektivne osobine oštećenog uzimaju u obzir u razumnoj mjeri."

Ovaj stav treba tumačiti tako da sud vodi računa kako o objektivnim, tako i o subjektivnim okolnostima.

Duševne boli zbog smrti bliskog lica

Za duševne boli zbog smrti nekog lica sud može dosuditi članovima njegove uže porodice (bračni drug, djeca i roditelji¹⁷²) pravičnu novčanu naknadu za njihove duševne boli. Ovo pravo pripada i braćama i sestrama, kao i vanbračnom drugu ukoliko je između njih i umrlog postojala trajnija zajednica života¹⁷³ (član 201. st. 1., i 2., 3. i 4. ZOO), a kada se radi o odnosu unuka i djeda stav je sudske prakse da unuci u pravilu nemaju pravo na novčanu naknadu za duševne boli u slučaju djedove smrti¹⁷⁴.

Iz sudske prakse proizlazi da je krug lica koja su ovlaštena zahtijevati tu naknadu određen taksativno, ali da je pritom ipak odlučan i stepen odnosa između oštećenika i umrloga srodnika, odnosno da je riječ o određenom stepenu rodbinskih odnosa ili da je posrijedi odnos koji se stvarno može s tim stepenom poistovjetiti. Tako je ocijenjeno: a) da pastorak ima pravo na naknadu za duševne boli koje je pretrpio zbog očuhove smrti kad su zajedno živjeli i bili emocionalno vezani kao da je riječ o odnosu roditelja i djeteta, b) isto pravo ima unuk zbog bakine smrti ako je živio odvojeno od roditelja, a baka mu je zamjenjivala roditelje u svakom pogledu, c) maćehi je dosuđena naknada zbog smrti pastorka, kad se odnos koji je postojao između njih mogao izjednačiti s odnosom roditelja i djeteta¹⁷⁵.

Slučaj da dijete više ne živi s roditeljima, iz razloga na primjer udaje ili ženidbe, ne mora značiti da istom ne pripada ili mu pripada manji iznos naknade nego, djetetu koje i dalje živi u porodici jer

¹⁷² Prema zaključku broj 9. sjednice Građansko-privrednog odjela Vrhovnog suda Hrvatske od 30. 03. 1987. godine pravična novčana naknada za duševne bolove djeteta zbog smrti roditelja predstavlja naknadu kako za bol izazvan samim saznanjem za smrt, tako i za sve kasnije bolove koje dijete trpi zbog gubitka roditelja - ljubavi, njege i pažnje koje bi mu roditelj pružao, pa pripada i djetetu koje zbog uzrasta nije moglo osjetiti bol zbog same smrti roditelja, jer je u pitanju naknada za jedinstveni oblik štete. www.vsrh.hr.

¹⁷³ Dr. Abedin Bikić "Obligaciono pravo – skripta, opći dio"; Univerzitetska knjiga 2001. godine str. 178.

¹⁷⁴ Odluka Vrhovnog suda RH, Rev-1288/87 od 27. 12. 1989. godine; <http://www.vsrh.hr>.

¹⁷⁵ Odluke Vrhovnog suda RH: Rev-122/82 od 21. 07. 1982. godine; Rev-1929/84 od 19. 12. 1986. godine, Rev-259/87 od 20. 05. 1987. godine i Okružnog suda Zagreb, Gž-3564/84 od 08. 05. 1984. godine; <http://www.vsrh.hr>.

se školuje. Bitna činjenica jeste je li, bez obzira na razdvojenost između djece i roditelja sačuvana bliska veza i skladni emocionalni odnosi u konkretnom slučaju¹⁷⁶.

Pravična novčana naknada za duševne boli zbog smrti brata ili sestre može se dosuditi uz uvjet da je između njih i umrlog postojala trajnija životna zajednica. Pri tome, iz činjenice da umri i brat, odnosno sestra koji su preživjeli, nisu zajednički stanovali, ne mora značiti da između njih nije postojala trajnija životna zajednica. Bitno je jesu li za života braća (sestre) bili upućeni jedni na druge i međusobno se pomagali pri osiguravanju egzistencije¹⁷⁷.

Pravična novčana naknada za duševne boli pripada i vanbračnom partneru u slučaju smrti drugoga, uz uslov da je postojala trajnija životna zajednica. Što se smatra trajnijom zajednicom, utvrđuje se u svakom konkretnom slučaju, polazeći od toga da bi to trebala biti životna zajednica u kojoj postoji trajnija emocionalna, seksualna i ekonomska, odnosno egzistencijalna povezanost partnera¹⁷⁸. Pod vanbračnom zajednicom, u smislu Porodičnog zakona FBiH (član 3.) se smatra zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku ili vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete. Orjentacionim kriterijima Vrhovnog suda FBiH, za duševne bolove zbog smrti bliskog srodnika (bračni i vanbračni partner, dijete, gubitak ploda; roditelji, braća i sestre) određuje se naknada u slijedećim iznosima:

- Za slučaj smrti bračnog i vanbračnog partnera i djeteta 20.000,00 KM
- Za slučaj gubitka ploda roditeljima..... 7.000,00 KM
- Za slučaj smrti roditelja..... 20.000,00 KM
- Za slučaj smrti brata ili sestre 7.000,00 KM
- Ako se začeto nerođeno dijete (nasciturus) rodi živo za slučaj smrti roditelja 20.000,00 KM.

Pravni stav Vrhovnog suda glasi:

„Pravična novčana naknada za duševne bolove djeteta zbog smrti roditelja predstavlja naknadu kako za bol izazvanu samim saznanjem za smrt, tako i za sve kasnije bolove koje dijete trpi zbog gubitka roditelja – ljubavi, njege i pažnje koju bi

¹⁷⁶ Okružni sud Zagreb, GŽ-806/86 od 18. 03. 1986. godine; <http://www.vsrh.hr>.

¹⁷⁷ Vrhovni sud RH, Rev-1680/81 od 20. 01. 1982. godine; <http://www.vsrh.hr>.

¹⁷⁸ Vrhovni sud RH, GŽ-92/83 od 17. 03. 1984. godine; <http://www.vsrh.hr>.

mu roditelj pružao, pa pripada djetetu koje zbog uzrasta nije moglo osjetiti bol zbog same smrti roditelja, jer je u pitanju naknada za jedinstveni oblik nematerijalne štete.“

Duševne boli u slučaju naročito teškog invaliditeta bliskog lica

Za duševne boli zbog naročito teškog invaliditeta nekog lica, krug ovlaštenih lica za naknadu je už¹⁷⁹ od kruga lica koja mogu tražiti naknadu za pretrpljene duševne boli zbog smrti bliskog lica. Pravo na naknadu u ovom slučaju pripada suprugu ili supruzi, djeci i roditeljima te vanbračnom drugu, a ne mogu je zahtijevati braća i sestre invalida (član 200. st. 3. i 4. ZOO.).

ZOO ne određuje šta se smatra naročito teškim invaliditetom, a za određivanje se mogu koristiti kriteriji invaliditeta prema propisima invalidskog osiguranja. S tim da je bitna okolnost i konkretna životna sredina stradalog, odnosno ovlaštenika, koji imaju pravo na naknadu, uz ocjenu kakve bi tjelesne, vanjske manifestacije invaliditeta bliskog lica kod oštećenika mogle izazvati duševne boli koje bi bile osnova za dosuđenje naknade (na primjer oduzetost više važnih tjelesnih funkcija koje izazivaju i povremene jake tjelesne bolove nastradaloga).

U praksi je ocijenjeno je da se osobito teški invaliditet ne mora očitovati samo u sferi tjelesne cjelovitosti i funkcionalnosti nego i u psihičkoj sferi, kada zbog teškog oštećenja mozga, koji je nenadoknadiv i nezamjenjiv faktor kvaliteta ljudskog života, dolazi do propadanja psihičkih i smanjenja mentalnih i intelektualnih funkcija do te mjere da se životna i radna sposobnost svodi na oko deset posto, pa se takvo stanje pokazuje kao osobito teški invaliditet, iako vanjske manifestacije nemaju naročito težak karakter¹⁸⁰.

¹⁷⁹Tako je Vrhovni sud RH odbio zahtjev sestre koja je tražila novčanu naknadu zbog naročito teškog invaliditeta brata. Presuda tog suda Rev-2206/88 od 20. 09. 1989. godine; <http://www.vsrh.hr>.

¹⁸⁰ Odlukom Okružnog suda Karlovac, GŽ-198/86 od 25. 02. 1986 godine, «roditeljima djeteta koje je nakon nesreće postalo 80%-tni invalid dosuđena je pravična novčana naknada za duševne boli koje trpe zbog tako naročito teškog invaliditeta djeteta».

«Smanjenje životne aktivnosti za 50% ne može smatrati takvim naročito teškim invaliditetom koji bi opravdavao dosudu naknade temeljem čl. 201. st. 3. ZOO suprugu koji njeguje tako ozlijeđenog bračnog druga». – Odluka Vrhovnog suda RH, Rev-1180/97 od 28. 02. 2001. godine; Odluka Vrhovnog suda RH, Rev-324/87 od 09. 06. 1987. godine; «Naruženje djeteta nije osnova da se roditeljima dosudi naknada nematerijalne štete s naslova duševnih boli»

«Pravo na ovu naknadu pripada i nasciturusu» - Odluka Vrhovnog suda RH, Rev-1304/86 od 04. 11. 1986.godine «Pravo na naknadu štete za

Orijentacionim kriterijima Vrhovnog suda FBiH, za duševne bolove zbog naročito teškog invaliditeta bliske osobe određuje se naknada u slijedećim iznosima:

- Za slučaj naročito teškog invaliditeta bračnog i vanbračnog druga (trajnja zajednica života) i djeteta 20.000,00 KM
- Za slučaj naročito teškog invaliditeta roditelja:
 - a) djetetu koje se nalazi na odgoju i izdržavanju kod roditelja 20.000,00 KM
 - b) djetetu 12.000,00 KM

Duševne boli zbog povrede slobode i prava

Ljudska prava i osnovne slobode su tradicionalno pravno zaštićene vrijednosti, kako aktima međunarodnopravnog karaktera, tako i nacionalnim ustavima i zakonima.

Ustav Bosne i Hercegovine¹⁸¹ je članom II 2. odredio da se: "Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine i u njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, te ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima".

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine¹⁸², odredbama II. A. član 2. je propisao da će "Federacija osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u dokumentima navedenim u Aneksu¹⁸³ Ustava". Aneksom Ustava Federacije BiH, kao instrumenti za zaštitu ljudskih prava koji imaju pravnu snagu ustavnih odredaba, između ostalog

duševne boli zbog naročito teškog invaliditeta roditelja pripada i djetetu bez obzira na njegovu dob» - Odluka Vrhovnog suda RH, Rev, 1304/86 od 04. 11. 1986. godine; <http://www.vsrh.hr>.

¹⁸¹Ustav Bosne i Hercegovine (Aneks IV Općeg mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, parafiran 21. 11. 1995. u Daytonu i potpisan 14. 12. 1995. u Parizu, kada je i stupio na snagu); «Dejtonski mirovni sporazum», Pravna biblioteka – JP NIO Službeni list R BiH – Sarajevo, 1996. godina.

¹⁸²Ustav Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene Novine FBiH", broj: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02 i 52/02).

¹⁸³Dodatak/Anex Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene Novine Federacije BiH", broj: 1/94).

su predviđeni Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948 i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljenih sloboda i dopunski protokoli iz 1950. godine.

Ustavom se propisuje i to da svako ko je nezakonito bio lišen slobode ili osuđen ima, u skladu sa zakonom, pravo na odštetu. Najčešće za ovu vrstu štete odgovara država u slučaju nezakonitog ili nepravilnog rada njezinih organa.

U slučaju ovakve povrede prava, oštećenik ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete¹⁸⁴. Nematerijalna šteta može biti u novčanom i nenovčanom obliku (javna isprika). ZOO čl. 199. - 205. propisuje oblike i način naknade nematerijalne štete na koju neopravdano osuđeno lice ili lice neopravdano lišeno slobode¹⁸⁵ ima pravo, a odgovornost za naknadu štete neopravdano osuđenim ili neutemeljeno uhapšenim licima proizlazi i iz odredaba Zakona o krivičnom postupku¹⁸⁶. Ako je povreda slobode posljedica

¹⁸⁴Odlukom Vrhovnog suda Srbije, Rev. 1776/98 od 28.07.1998. godine ukazano je na to da: «U konkretnom slučaju ova naknada pripada tužiocu za duševne bolove zbog povrede ugleda, časti, slobode i prava ličnosti tužioca. Međutim, ti duševni bolovi zbog neosnovanog lišenja slobode tužioca predstavljaju jedinstveni vid štete, koji obuhvata sve štetne posledice nematerijalne prirode, vezane za ličnost oštećenog, proistekle iz neosnovanog lišenja slobode. Za ovu štetu dosuđuje se jedan iznos naknade, pri čijem odmeravanju sud uzima u obzir niz objektivnih i subjektivnih okolnosti, kao što su ugled koji je oštećeni ranije uživao u svojoj sredini, odnos sredine prema njemu posle lišenja slobode, težina i priroda krivičnog dela, vreme trajanja lišenja slobode i sve druge okolnosti koje mogu uticati na prirodu, težinu i trajanje psihičkih bolova». <http://www.sudskapraksa.com>

¹⁸⁵ Zaključak broj 10. sjednice Građansko-privrednog odjela Vrhovnog suda Hrvatske od 30.03.1987.godine:

"Duševni bolovi zbog neopravdane osude odnosno neosnovanog lišenja slobode predstavljaju jedinstveni oblik štete koji obuhvaća sve štetne posljedice nematerijalne štete vezane za osobu oštećenika proizašle iz neopravdane osude odnosno neosnovanog lišenja slobode. Za ovu štetu dosuđuje se jedan iznos naknade pri čijem odmeravanju sud uzima u obzir sve okolnosti slučaja (ugled koji je oštećenik prije uživao u svojoj sredini, odnos sredine prema njemu poslije osude, odnosno lišenja slobode, težina i priroda kaznenog djela, trajanje lišenja slobode i sve druge okolnosti koje su utjecale na prirodu, težinu i trajanje duševnih bolova)". <http://www.vsrh.hr>

¹⁸⁶Zakon o krivičnom postupku BiH «Službeni Glasnik BiH», broj: 36/03, (glava XXXII «Postupak za naknadu štete, rehabilitaciju i

djelovanja državnih organa onda je odštetno odgovorna (pasivno legitimirana) država, pri tome nije odlučno je li oštećenik bio neosnovno pritvoren ili zatvoren.

Uz pravo na naknadu neimovinske štete zbog povrede ugleda i/ili časti, te povrede slobode, oštećenik ima i pravo na naknadu takve štete i za druge povrede prava ličnosti koje nisu izričito imenovane¹⁸⁷ (član 200. stav 1. ZOO), što bi mogle biti temeljne slobode i prava čovjeka i građanina propisane Ustavom i međunarodnim konvencijama (sloboda mišljenja i izražavanja misli, savjesti i vjeroispovijesti, nepovredivosti doma, kretanja, izbora boravišta i slično).

Orijentacionim kriterijima Vrhovnog suda FBiH, za slučaj neopravdane osude ili neosnovanog lišenja slobode određuje se naknada u iznosu od 100,00 KM po danu.

Pravni stav Vrhovnog suda glasi:

"Duševni bolovi zbog neopravdane osude, odnosno neosnovanog lišenja slobode predstavljaju jedinstven vid štete koji obuhvata sve štetne posljedice nematerijalne štete vezane za ličnost oštećenog proistekle iz neopravdane osude odnosno neosnovanog lišenja slobode. Za ovu štetu dosuđuje se jedan iznos naknade pri čijem odmjerenju sud uzima u obzir sve okolnosti slučaja (ugled koji je oštećeni ranije uživao u svojoj sredini, odnos sredine prema njemu poslije osude, odnosno lišenja slobode, težina i priroda krivičnog djela, vrijeme trajanja lišenja slobode i sve druge okolnosti koje su utjecale na prirodu, težinu i trajanje psihičkih bolova)."

ostvarivanje drugih prava osoba neopravdano osuđenih i neosnovano lišenih slobode»).

¹⁸⁷Odluka Vrhovnog suda RH, Rev-1280/89-2 od 06. 12. 1989. godine kojom je dosuđena naknada nematerijalne štete zbog povreda ugleda, časti, slobode i prava osobe oštećenici koju je štetnica tokom gotovo sedam godina uznemirivala telefonom nazivajući je nekoliko puta na dan i vrijeđajući je. To je, pak, utjecalo i na bračne odnose oštećenice, jer je njezin suprug posumnjao da ona ima ljubavnika. Sve se to odrazilo i na duševni mir oštećenice. Odluka Vrhovnog suda RH, Rev-1233/85 od 10. 10. 1985. godine kojom je ocijenjeno je da je nakladnik povrijedio pravo osobe tužiteljice objavljivanjem njezine fotografije u svom revijalnom izdanju bez njezina pristanka, jer pristanak tužiteljice na objavu fotografije u inozemnoj reviji očito nije sadržavao i pristanak za objavljivanje u tuženikovo reviji, to tim više što je inozemna revija na našem tržištu prodavana u oko 8.000 primjeraka, a fotografija oštećenice objavljena je u visokotiražnom domaćem izdanju tuženika (300.000 primjeraka).
<http://www.vsrh.hr>

Šteta u vidu nanošenja (izazivanja) straha kod drugog

Strah možemo definisati kao psihičko stanje u kojem se jedno lice nalazi svjesno neposredne opasnosti. Pri tome strah može biti izražen u težem i lakšem obliku (strah za život, zdravlje, posao i slično). Strah može prouzrokovati depresije, neurotična stanja, šokove i slično, što predstavlja povredu zdravstvenog i tjelesnog integriteta čovjeka, a isto se manifestira kao oblik nematerijalne štete¹⁸⁸.

Za razliku od sudske prakse koja se zasnivala na pravnim pravilima bivšeg OGZ-a, po kojim je oštećenik imao pravo na novčanu naknadu za pretrpljeni strah, kao oblik duševnog poremećaja (poremećaj psihičke ravnoteže) što ga trpi, samo u slučaju kad je prouzročeni strah bio naročito intenzivan, a poremećaj izazvan njime bio trajnije prirode, što je značilo da naknadu može ostvariti samo žrtva koja posljedice osjeća cijelog života ili barem dugi niz godina, sadašnja sudska praksa u skladu sa odredbama člana 200. stav 1. ZOO-a omogućava da se naknada dosudi zavisno o svim okolnostima slučaja u kojima trajanje i jačina straha znače naročito važne okolnosti.

Jaki strah, makar i kratkotrajan, odnosno dugotrajan strah, ali slabiji, u osnovi su pravno priznati oblici neimovinske štete, pri čemu visina naknade zavisi od utvrđenih činjenica. U tom smislu, u odnosu prema trajanju straha, potvrdu predstavljaju odluke sudova kojim se ističe da se za dosuđenje pravične novčane naknade za pretrpljeni strah ne zahtijeva da je strah ostavio kod oštećenika trajnije posljedice, već je bitno da okolnosti slučaja, a osobito jačina i trajanje straha, opravdavaju dosuđenje takve naknade¹⁸⁹.

Zahtjev za naknadu štete oštećenika koji je pretrpio samo trenutačni strah, odnosno takozvani primarni strah jačeg intenziteta i kratkog trajanja, to jest kada tužitelj nije pretrpio takozvani sekundarni strah nije priznat kao osnovan¹⁹⁰.

¹⁸⁸Dr. Abedin Bikić "Obligaciono pravo – skripta, opći dio" ; Univerzitetska knjiga 2001. godine str. 178.i 179.

¹⁸⁹ Zaključak broj 5. sjednice Građansko-privrednog odjela Vrhovnog suda Hrvatske od 30. 03. 1987.godine: "Pravična novčana naknada smije se dosuditi za strah koji je bio intenzivan i dužeg trajanja. Ako je intenzivan strah kratko trajao naknada se smije dosuditi ako je u dužem razdoblju narušena psihička ravnoteža oštećenika";

Odluke Okružnog suda Split, Gž-2117/80 od 14. 11. 1980. godine i Okružnog suda Zagreb, Gž-1196/83 od 24. 05. 1983. godine, prema kojim se «za dosuđenje pravične novčane naknade za nematerijalnu štetu za pretrpljeni strah ne zahtijeva da je strah ostavio kod oštećenika trajnije posljedice, već je bitno da okolnosti slučaja, a osobito jačina i trajanje straha, opravdavaju dosuđenje takve naknade». <http://www.vsrh.hr>

¹⁹⁰Odluka Vrhovnog suda RH, Rev-3353/93 od 19. 04. 1995. godine; <http://www.vsrh.hr>

Orientacionim kriterijima Vrhovnog suda FBiH, za utvrđivanje visine naknade za strah određuje se naknada (po danima) u slijedećim iznosima:

- veoma jakog intenziteta
70,00 KM
- jakog intenziteta.....
60,00 KM
- srednjeg intenziteta
30,00 KM
- slabog intenziteta
5,00 KM

Korekcija se može vršiti na više ili na niže prema istim kriterijima kao i kod fizičkih bolova, odnosno kriterijima koje propisuje član 200. ZOO, imajući također na umu i sve ostale okolnosti svakog konkretnog slučaja.

Pravni stav glasi:

„Pravična novčana naknada za pretrpljeni strah dosuđuje se ako okolnosti slučaja, a naročito trajanje i jačina straha to opravdavaju.“

Ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva

U skladu sa odredbama čl. 207. – 218. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine¹⁹¹ u slučaju kada je izvršenjem krivičnog djela pričinjena šteta, oštećeni može zahtijevati naknadu te štete putem podnošenja imovinskopravnog zahtjeva. Pomenuti imovinskopravni zahtjev se podnosi tužitelju ili sudu kod kojeg se vodi krivični postupak, protiv osumnjičenog, odnosno optuženog, a o istom će se raspraviti u krivičnom postupku ako se time taj postupak ne bi znatno odugovlačio.

Imovinskopravni zahtjev može se odnositi na naknadu štete (materijalne i nematerijalne), povrat stvari ili poništavanje određenog pravnog posla, a isti se može podnijeti do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije.

Materijalna šteta može nastati u sljedećim slučajevima:

- a) Gubitak ili oštećenje imovine uslijed izvršenog krivičnog djela (na primjer krađa pokretnih stvari ili uzurpacija nepokretnih stvari).
- b) Tjelesne povrede i pogoršanje zdravlja, kao posljedica počinjenog krivičnog djela, za što se mogu zahtijevati troškovi liječenja i rehabilitacije, nabavka lijekova i ortopedskih pomagala, troškovi na ime njege i pomoći treće osobe, izgubljena zarada i slično
- c) Smrti osobe, za što se može tražiti iznos za izdržavanje osobe koju je umrla izdržavao, troškovi sahrane i troškovi liječenja umrlog, koji su nastali u periodu od povrede do smrti.

¹⁹¹ „Službene novine FBiH“, broj: 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10);

Nematerijalna šteta štetu se pojavljuje u vidu nanošenja drugome fizičkog bola, psihičkog bola, te u vidu nanošenja (izazivanja) straha kod drugog.

Imovinskopravni zahtjev mora biti obrazložen, uz navođenje svih relevantnih činjenica i dokaza, uključujući okolnosti u pogledu mjesta, vremena i načina izvršenja krivičnog djela, te izvršioca krivičnog djela, kao i sve okolnosti i činjenice vezane za nastalu štetu, te uzročnu vezu između izvršenog krivičnog djela i nastale štete. Tužitelj je dužan prikupiti dokaze o imovinsko-pravnom zahtjevu vezanom za krivično djelo, te ispitati osumnjičenog, odnosno optuženog o činjenicama vezanim za prijedlog ovlaštene osobe. O podnesenom imovinsko-pravnom zahtjevu odlučuje sud i to presudom kojom optuženog oglašava krivim, kojom se imovinskopravni zahtjev oštećenom može dosuditi u cjelini ili djelimično. Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpuno ni za djelimično presuđenje, sud će oštećenog uputiti da imovinskopravni zahtjev u cjelini može da ostvaruje u parničnom postupku. U slučaju da sud donese presudu kojom se optuženi oslobađa optužbe ili kojom se optužba odbija ili kad rješenjem obustavi krivični postupak, takođe će oštećenog uputiti da imovinskopravni zahtjev može ostvarivati u parničnom postupku.

Ako se imovinskopravni zahtjev odnosi na povrat stvari, a sud ustanovi da stvar pripada oštećenom i da se nalazi kod optuženog ili kod nekog drugog, presudom će odrediti da se ta stvar preda oštećenom. Ako je stvar uništena ili oštećena, imovinskopravni zahtjev se mijenja u zahtjev za naknadu štete.

U slučaju da se imovinskopravni zahtjev odnosi na poništavanje određenog pravnog posla, a sud utvrdi da je zahtjev osnovan, presudom će odrediti potpuno ili djelimično poništavanje tog pravnog posla, sa posljedicama koje to prate, ali ne dirajući u prava trećih osoba. Poništenje određenog pravnog posla može se tražiti u cijelosti ili djelimično. Pravni poslovi najčešće se odnose na različite ugovore (ugovori o kupoprodaji, zastupanju, zakupu, djelu i slično). Zahtjev za poništenje podnosi se u slučaju kada je pravni posao zaključen nezakonito, kako bi se uspostavilo pravno stanje kakvo je bilo prije izvršenja krivičnog djela, odnosno zaključenja pravnog posla.

Ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u parnici

U slučaju kada nije bilo uslova i kada o imovinskopravnom zahtjevu nije odlučeno u krivičnom postupku, oštećenom ostaje mogućnost da u svrhu ostvarivanje tog zahtjeva pokrene parnični postupak. Navedeni postupak se pokreće tužbom, koja se podnosi kod nadležnog općinskog suda, koji postupak vodi i

odlučuje u skladu sa odredbama Zakona o parničnom postupku Federacije BiH¹⁹².

Oštećeni se u parničnom postupku pojavljuje u svojstvu tužitelja, a otkriveni u svojstvu tuženika. S obzirom na ovakav položaj i svojstvo parničnih stranaka, teret dokazivanja je na oštećenom, odnosno tužitelju, koji dakle mora dokazati osnovanost postavljenog tužbenog zahtjeva. U svrhu dokazivanja tužitelju u parnici na raspolaganju stoje propisana sredstva dokazivanja i to isprave (javne i privatne), svjedoci, vještačenje po vještaku određene struke, svjedoci i iskazi parničnih stranaka. Predmetni postupak se realizira putem pripremnog i ročišta za glavnu raspravu, nakon čega slijedi donošenje presude kojom sud odlučuje da li usvaja ili odbija tužbeni zahtjev.

Nezadovoljna stranka može podnijeti žalbu i na taj način osporiti prvostepenu presudu, a o istoj odlučuje nadležni kantonalni sud, čije odluke su pravosnažne. Drugostepene odluke mogu biti preispitane u postupcima po uložnim vanrednim pravnim lijekovima, ako su za isto ispunjeni zakonom određeni uslovi (revizija i ponavljanje postupka). U slučaju da je prilikom odlučivanja o imovinskopravnom zahtjevu došlo do povrede nekog od prava zagaraniranog Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, postoji mogućnost podnošenja apelacije Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine, radi ostvarivanja prava. Na kraju, kada su iskorištena sva pravna sredstva predviđena domaćim zakonodavstvom, stranka se apelacijom može obratiti još i Evropskom sudu za ljudska prava, te na taj način pokušati izdejstvovati ostvarivanje prava koja joj pripadaju.

LITERATURA:

Dr. Jakov Radišić "Obligaciono pravo – opšti deo" Savremena Administracija 1988. godina, str. 194. i 196.

Ismet Velić, Nematerijalna šteta i naknada štete u teoriji i sudskoj praksi (dio: I i II), Pravni savjetnik, broj: 1. Januar i 2. Februar 2005.

Dr. Abedin Bikić "Obligaciono pravo – skripta, opći dio" Univerzitetska knjiga 2001. godine str. 140.

Nezir Pivić, Historijski prikaz položaja oštećenog u krivičnom postupku http://www.prf.unze.ba/Docs/Anali/godina_5_broj_8/06%20Pivic.pdf.

Mr Duško Medić, «Naknada štete za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti»,

Pravni savjetnik, Novembar 2002. godine, str. 56.;

Prof. Dr. Bogdan Loza "Obligaciono pravo – opći i posebni dio" ; «Kaner» d.o.o., Sarajevo 2000. godine str. 274. –278.

Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0080> (preuzeto 11.5.2017.)

Direktiva Vijeća 2004/80/Europske Zajednice od 29. travnja 2004. o naknadi žrtvama kaznenih djela, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0080> (preuzeto 11.5.2017.)

Okvirna odluka Vijeća od 15. ožujka 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=celex:32001F0220> (preuzeto 11.05.2017.)

¹⁹² «Službene Novine Federacije BiH», broj: 53/03, 19/06 i 73/05;

Prof. Denis Martinović

ISLAM AND NON-VIOLENCE

Summary

From semantic point of view word Islam means peace, thus there is no context which can bring it along together with violence. Practically Islam as doctrine, as well as a study prohibits violence and any kind of coercion, which is seen in Commandment of Qur'an, reading `Let there be no compulsion in religion` (II Surah, Cow, verse 256). With this verse, Islam is not only preaching the tolerance, but it gives to it the power of law. This paper aims to point out and to correlate the Islam with its de facto corresponding social aspects such as humanism, tolerance, altruism. Humanism as an opposite side of violence will be presented in the paper through practice of Prophet, while violence will be presented through prism of psychological motive innate to human being, but which is not met in socially acceptable way.

Key words: Islam, violence, tolerance, law

Prof. Denis Martinović

ISLAM I (NE) NASILJE

Sažetak

Sa semantičkog stanovišta riječ Islam znači „mir“, tako da se ni u kakvom kontekstu ne može dovesti u vezu sa nasiljem. Sa praktičnog pogleda, islam kao doktrina, učenje, zabranjuje nasilje i prisilu svake vrste, kroz kur'anski ajet: „U vjeru nije dopušteno silom nagoniti“ (II sura; Krava, 256). U ovom ajetu islam nije samo propovijedao toleranciju nego joj je dao snagu zakona. Ovaj rad ima za cilj da ukaže i dovede islam u korelaciju sa onim društvenim aspektima koji mu de facto pripadaju, kao što su humanizam, tolerancija, altruizam itd. Humanizam kao opozit nasilju će biti prikazan u radu kroz praksu Božijeg Poslanika, a nasilje kroz prizmu psihološkog motiva imanentnom čovjeku ali koji nije zadovoljen na društveno prihvatljiv način.

Ključne riječi: islam, nasilje, tolerancija, pravo.

Islam

Kada je riječ o islamu treba početi od samog početka tj. značenja svega što se veže i asocira na isto. Islam i selam („esselamu alejkum“ je potpuni naziv pozdrava koji muslimani izgovaraju prilikom susreta) imaju isti korijen riječi, a to je *mir*. Dakle, prilikom susreta dvojice muslimana, dvije muslimanke ili dvije skupine muslimana jedni drugima upućuju pozdrav koji, u prijevodu znači „neka je na tebe mir“ i ovim je započeta socijalna transakcija¹⁹³. Islam je religija, vjera, svjetonazor, koja je prisutna, kod istinskog muslimana, u svim životnim segmentima. U privatnom životu islam će mu biti vodilja za svaki korak, svaku odluku. „U islamu, etika je neodvojiva od vjere i u potpunosti se nadograđuje na nju. Islamski um ne poznaje takav par suprotnosti kao što je „vjersko-sekularno“, „sakralno-profano...“ (El-Faruki, 2011: 127).

Islam u svom učenju veliku pažnju usmjerava čovjeku, kao pojedincu, a isto tako daje smjernice za uređenje međuljudskih odnosa, nesuglasica, sporova, bez obzira kojoj kulturi i kojem prostoru pripadali. U islamu nema razlike među ljudima, nema prednost Arap nad onim koji to nije, kako je

¹⁹³ Transakcija je termin koji upotrebljavaju psiholozi koji prate pravac transakcione analize a zasniva se na međusobnom komuniciranju između, najmanje, dvije osobe.

to naglasio Polanik na Oproštajnom hadžu. „Islam sve ljude smatra jednakim, i Allah (dž.š.) na više mjesta podsjeća čovjeka u Kur'anu: Mi smo vas stvorili od jednog para; sve iz praha; na višem nivou među vama su oni koji su viši u pravедnosti... i u znanju¹⁹⁴. Oni koji znaju i oni koji ne znaju – jesu li jednaki? pita Kur'an retorički¹⁹⁵“ (isto, 2011: 137).

Međutim pored svega pomenutog, dosta ljudi se sa islamom upoznaju putem medija. Mediji imaju „zadatak“ da plasiraju senzacionalne vijesti koje će izazvati veliku pažnju mase. Samim tim pokušavaju da izvitopere realnost interpretirajući islam u svjetlu koji on zapravo nije. Putem mas-medija se prenose određene predrasude¹⁹⁶ prema muslimanima koje nisu opravdane, a pomenućemo neke od njih (značajne za predmet rada) kao i rasuđivanje i argumentaciju koja oponira iste:

- *Islam je netolerantan prema drugima.* Vjerska netolerancija nije svojstvena islamu, iako se misli, da muslimani ne tolerišu različitosti, to nema utemeljenje u islamskom učenju. Dosta ih, čak, smatra da je ubijanje nemuslimana imperativ. Naprotiv, islamsko učenje strogo zabranjuje takvo ponašanje i čak podstiče pravdu, suživot i međusobnu toleranciju i uvažavanje kroz ajet: **„Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravедni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg ne izgone – Allah, zaista, voli one koji su pravični“**.
- *Kur'an poziva muslimane na džihad (borbu) protiv nevjernika.* Sami termin „džihad“ znači borba, ali ne implicira (striktno) na oružanu borbu. U jednom hadisu¹⁹⁷ se Muhamed a.s. obraća svojim drugovima, iz kojeg se može izvesti gradacija samog džihada, vraćajući se iz jednog

boja, da su se vratili iz manjeg džihada (borbe) i da im sada predstoji veći džihad (duhovni, rad na samima sebi, svom karakteru, dobrim djelima itd.). Ovo znači da je muslimanima bitniji džihad koji je borba sa samim sobom, svojim strastima, porivima, u cilju poboljšanja samoga sebe, nego onaj koji znači odlazak u bitku. Takođe, nije istina da je šehid (mučenik) samo onaj koji pogine u boju, šehid je svaki onaj koji izgubi život radeći dobro za Boga, u Božije ime. Čovjek koji umre tokom hodočašća u Meki, onaj koji je na putu traženja i izučavanja nauke¹⁹⁸ izgubi život, žena koja umre na porođaju... svi su šehidi.

- *Žene nemaju nikakva prava.* Suprotno! Žene imaju velika prava ali su u sjenci gdje su muslimani većina jer upravo u tim zemljama su zakoni koji obespravljaju žene, a to je posljedica tradicije i kulture, koje nema uporište u Kur'anu. Predislamski Arapi su smatrali da je rođenje djevojčice sraman čin i često se dešavalo da se ženska odojčad ubijaju. Islam je tome stao na put i dao im mnoga prava. Ženi je dozvoljeno da bira svog bračnog druga (brak iz prisile nije od islamskog učenja), ženi nije zabranjeno da izađe iz kuće ili da vozi automobil, a takođe, što se obrazovanja tiče ona je dužna da izučava nauku.
- *Svi pravi muslimani su teroristi.* Ovo je možda najrasprostranjenija zabluda danas, koja se vezuje za islam. Nije moguće da riječ ima jedno značenje a potpuno suprotno djelovanje. Nije moguće da riječ „islam“ znači *mir* (kako smo na početku naveli), a da se zalaže za nasilje. Postoji mnogo ajeta koji govore o tome kako se treba ponašati u datoj situaciji, kada je riječ o pomenutoj predrasudi, a jedan od njih je: **„I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinjite borbu! – Allah, doista, ne voli one koji zapodijevaju kavgu“ (Kur'an, 2: 190).** Ajet ukazuje da muslimani nikako ne smiju biti oni koji će prvi napadati, a ako budu napadnuti trebaju se boriti u samoodbrani. Još jedan ajet ćemo citirati gdje se eksplicitno govori o bespravnom

¹⁹⁴ „O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji. Allah, uistinu, sve zna i nije mu skrivno ništa“ (49:13).

¹⁹⁵ Kur'an, 39:9.

¹⁹⁶ Predrasude (donošenje surda prije rasuđivanja) su neprijateljski ili negativan stav prema pripadnicima određene grupe ljudi, koji se zasniva isključivo na njihovoj pripadnosti grupi. Predrasude mogu biti poput nacionalnosti, etničke pripadnosti, religije, pola ili seksualne orijentacije,

¹⁹⁷ Hadis predstavlja sve ono što je Muhamed a.s. rekao, uradio ili vidio da neko nešto čini pa šutnjom odobrio.

¹⁹⁸ Prvi imperativ, a ujedno i prvo šta je objavljeno iz Kur'ana jeste ajet: **„Uči (čitaj) u ime Gospodara tvoga koji stvara“ (96: 1).**

ubijanju: „*Ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini – kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva – kao da je svim ljudima život sačuvarao*“ (Kur'an, 5: 32). Ovim se ukazuje na vrijednost čovjeka, tako je on ekvivalent cijelom čovječanstvu, pa ukoliko bude neko ubio jednog nedužnog teret će mu biti kao da je sve ljude na planeti poubijao.

Percepcija žene u islamu

Kada su u pitanju prava žena u islamu, poći ćemo od činjenice da žene u islamu imaju jednaka prava kao i muškarci. Od tih prava im (kroz istoriju) nije sve omogućeno, zavisilo je od društvenih okolnosti, mentaliteta jedne zajednice (nacije), kao i od tradicije naroda. Treba napraviti distinkciju između islama kao svjetonazora i prava koja trebaju imati, i sa druge strane tradicije jednog naroda, gdje se pod plaštom tradicionalnih (nerijetno nakaradnih) vrijednosti stavljao znak jednakosti sa islamom¹⁹⁹. Dakle, islam ne priznaje nikakva polna, rasna, klasna, niti bilo koja druga ograničenja. „Problem je bio i to što su ova ograničenja bila imanentna ne samo za tadašnju arapsku kulturu već i za druge kulture sa kojima je islam dolazio u kontakt. Zbog toga je bitno razlikovati tu univerzalnu poruku islama od interpretativnog nasleđa koje je kroz istoriju bilo uglavnom androcentrično i ekskluzivističko“ (Nešić, 2012: 57).

Žene su u kovima tradicije bila ograničene u svojim pravima. Ta tradicija pokušava prenijeti svoje vrijednosti na svakoga koji sebe naziva muslimanima, i tako žele zatvoriti dijalog svojim dogmatskim shvatanjem islama. Tarik Ramadan (2011) daje jednu široku, psihološku, sociološku, kao i pravnu analizu prava žena, a takođe poziva na ponovno čitanje kur'anskih tekstova i Hadisa, u cilju oslobodjenja žene, sa svim onim što joj pripada.

Na početku objave, kur'anski ajeti koristili su samo muški plural u obraćanju ženama i muškarcima nove vjerske zajednice. Jednom je neka žena pitala Poslanika a.s. zašto se žene ne spominju u objavljenjima poruci. Sveta knjiga Kur'an, objavljujući univerzalnu poruku do tad, obuhvatala je odgovore na pitanja koja su postavljali muškarci Poslaniku. Kasnije će poruka biti upućena vjernicima oba pola, kao u ajetu:

Muslimanima i muslimankama, i vjernicima i vjernicama, i poslušnim muškarcima i poslušnim ženama, i iskrenim muškarcima i iskrenim ženama, i strpljivim muškarcima i strpljivim ženama, i poniznim muškarcima i poniznim ženama, i muškarcima koji dijele zekat i ženama koje dijele zekat i muškarcima koji poste i ženama koje poste, i muškarcima koji o svojim stidnim mjestima vode brigu i ženama koje o svojim stidnim mjestima vode brigu, i muškarcima koji često spominju Allaha i ženama koje često spominju Allaha – Allah je, za sve njih oprost i veliku nagradu pripremio (Kur'an,33: 35). Ovakva poruka predstavlja dio božanske pedagogije za vrijeme objave, a objava je trajala preko dvadeset i tri godine, da bi se i vjernici uputili na mijenjanju poimanja stvari i kritički preispitali neke svoje kulturne ili društvene običaje (Ramadan, 2011). Ova poruka se iznova treba čitati i promišljati o njoj, ali takođe i (re)definirati status žene u društvu. Kur'anska poruka ovdje upućuje na jednakopravni status muškarca i žene. Iz navedenog primjera se može takođe percipirati kakav su status imale žene za vrijeme Poslanika a.s., čim mu mogu prići i postaviti pitanje, uputiti „kritiku“, neposredno. Dakle, žene nisu ni u jednom segmentu bile inferiorne u odnosu na muškarce.

Žena se dugo posmatrala kroz prizmu prava i obaveza i kroz to gledište se mogu javiti određene redukcije prava, ne uvažavajući krajnji cilj. Pored prava i obaveza ona je živo biće, a to podrazumijeva da ima emocije, osjećanja, razmišljanja, gradi stavove, itd. Sve ono što je imanentno muškarcu tako je i sa ženom, bez minimiziranja. Ramadan (2011) detektuje dva problema u pristupu kada su u pitanju islamsko - prva mišljenja o ženama, a to su: literalističke *redukcije* i kulturne *projekcije*. Budući da tekstove ponekad čitaju i tumače na uvažavajući hronologiju i kontekst, nekoj ulemi postaje nemoguća misija izdati jedno smisaono pravno mišljenje u svjetlu viših ciljeva. Oni bi, naprimjer, trebali progovoriti o tome da su zabrana opismenjavanja i zapošljavanja žena, uskraćivanje neovisnosti ženama ili učešća u društvenom i ekonomskom životu, odbijanje razvoda i porodično nasilje apsolutno protivni islamskoj poruci, kako se i vidjelo tokom njene evolucije u preko dvadeset i tri godine i u samom Poslanikovom ponašanju. Žene su prve žrtve ove *redukcije* prava u sadržaju tekstova. „Sporna“ pitanja, maloprije pomenuta, trebaju se razraditi kroz princip koji mora biti holistički i na temelju viših ciljeva; inače će biti iznevjerena sama suština norme. A kada su u pitanju kultura i društvo, a pogotovu u pitanjima moći i autoriteta te pitanju žena, kulturno stajalište, odnosno kulturna *projekcija*, ima za cilj da potvrdi, ograniči i legitimizuje postojeće odnose i običaje. Stoga, bitno je da ulema (naziv za učene ljude), osobno oni kojima je polje rada i djelovanja pravo i pravna pitanja, imaju široke vidike, veliko obrazovanje i da odbace od sebe retrogradne,

¹⁹⁹ I danas se dešava da se tradicionalnim vrijednostima muslimana sa Balkana, Bošnjaka, Albanaca i ostalih, pokušaju nametnuti vrijednosti drugih naroda, pod izgovorom da je to „islamski“.

zaostale i, na neki način, primitivne zaključke. Kad se donese zaključak zatvaraju se sva vrata dijaloga i razgovoru, tako da olaki zaključci mogu biti samo slika nekompentnosti, neobrazovanosti ili, u krajnjem slučaju, instrumentalizovanosti uleme.

Svaki čovjek „nosi svoj teret“, talac je svojih (ne)djela. Islam ne poznaje termin nalijeđenog grijeha. Pa shodno tome islam nema svoju sotiologiju. „Spasenje“ je (prema el-Farukiju, 2011), neprikladan vjerski koncept koji nema svog ekvivalentnog termina u islamskom vokabularu, ne poznaje ga. Čovjek nije u situaciji iz koje treba biti „spašen“. Stoga, islam preferira nevinost radije nego „propast“, sreću i blagostanje radije nego „spasenje“. Prvi čovjek, Adem, počinio je prijestup (kušajući sa zabranjenog drveta), ali se pokajao i oprošteno mu je, kako i stoji u Kur'anu²⁰⁰. To djelo, pogreška, prijestup je njegovo lično djelo, nakon čega je snosio „kaznu“ (protjerivanje iz Dženneta), a potom se pokajao. To ne može uticati ni na koga drugog izvan njega. Ne samo da je njegovo djelo lišeno svoga kosmičkog efekta, nego nije imalo nikakve posljedice na njegovo vlastito potomstvo.. Slika žene u islamu – sa dubokim psihološkim posljedicama – pozitivno je određena time što Hava u Kur'anu nije predstavljena kao zavodnica. Prema Kur'anu „prvi grijeh“ je predstavljen kao *join venture* (Hofmann, 2004). Tako da islam ne „prebacuje“ krivicu na ženu (Havu), oslobođena je tereta depresivnosti i osjećanja krivice, već je stavlja u isti položaj kao i muškarca (Adema). Lansirajući osjećaj grijeha i krivice kao uslov podložnosti autoritetu – Bogu – dakle vjerovanju u Boga, a samim tim izgrađivanjem religioznosti, hrišćanstvo je zadržalo dozu depresivnosti u karakteru ličnosti svojih vjernika (Baković, 1997: 114).

Demokratija, terorizam i nasilje

Da li postoji islamska demokratija ili da li ima demokratije u islamu, pitanje je koje opterećuje muslimane, kao i naučnike koji izučavaju društvena kretanja, zbunjuje ih zbog neslaganja po istom pitanju. Mišljenja se kreću od toga da u islamu nema demokratije, da je demokratija Zapadni produkt, preko onih da je demokratija moguća u nekim zemljama, sve do pobornika demokratije koji smatraju da u islamu zapravo ima najveći stepen demokratičnosti. Teško je pristupiti problemu demokratije a da se ne umiješaju razni interesi, kao što je npr. pitanje vlasti. Nekada je lako zaključiti zašto pojedine muslimanske zemlje (bolje reći njihovi lideri) zastupaju stav da je demokratija strana islamu. Naime, demokratija ili slične institucije nisu

²⁰⁰ „I Adem primi neke riječi od Gospodara svoga, pa mu On oprost. On, doista, prima pokajanje, On je milostiv“ (2:37).

nepoznanica u islamu, i bila je prisutna (demokratija) od samog početka. Treba naglasiti da sam pojam demokratije nije isti u svim zemljama, svaka ima svoje specifičnosti ali je zajedničko da je to vladavina naroda (u novoj istoriji preko posrednika koji ih zastupaju) – *demokratija – demos* (narod) i *kratein* (vladati).

U Kur'anu je 42. sura (poglavlje) nazvana eš-Šura (dogovaranje) što bi značilo da predstavlja konsultativno tijelo analogno parlamentu:

- 38. ajet sure eš-Šura sugeriše da je dogovaranje pohvalno i poželjno: „**za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i koji molitvu obavljaju, i koji se o poslovima svojim dogovaraju, a dio od onoga čime smo ih opskrbili udjeljuju**“. Muslimanima se ovim ajetom naređuje (po tumačenju Džemaludina Čauševića) da voje poslove uređuju sporazumom i savjetovanjem. Ovom zapoviješću islam je uspostavio parlamentarnu državu. Još kod prvog uspostavljanja islamske vlasti vladao je princip savjetovanja i sporazumijevanja.
- Sura 58, ajet 10 kaže: „**sašaptavanje je posao šejtanski, da bi u brugu bacio vjernike, mada to ne može njima nimalo nauditi, osim ako to Allah dopusti. A vjernici neka se samo u Allaha pouzdaju!**“ neki tumači smatraju da se ovim ajetom naređuje da dogovaranje ne smije biti tajno, i da svi vjernici moraju biti upoznati sa njenim radom i odlukama.
- Sura 2, ajet 256: „**U vjeru nema prisiljavanja – Pravi put se jasno razlikuje od zablude! Onaj ko ne vjeruje u šejtana, a vjeruje u Allaha – drži se za najčvršću vezu, koja se neće prekinuti. – A Allah sve čuje i zna**“, neki uzimaju kao dokaz vjerskog pluralizma i tolerancije na slobodnu volju i izbor (Nešić, 2012)

Citirani ajeti govore u prilog tome da islam dosta polaže na toleranciji, izgradnji međuljudskog povjerenja, kao i uspostavljanju demokratskih odnosa između pojedinaca. Zaklanjanje iza islama kao protivnika demokratije koristilo je (a i danas koristi) da jedni ostvare svoje lične ambicije, a drugi usmjere svoje frustracije. Ambicije ostvaruju vladari koji vlast prenose sa generacije na generaciju, zalažući se za „autentično“ tumačenje islama po kojem je, navodno, demokratija suprotna islamskim načelima. Drugi, pak, sebe predstavljaju kao ljuti protivnici demokratije jer se ona vezuje za Zapad

a sve što je zapadno to je suprotno islamu. U stvari, riječ je o njihovom neurotičnom socio-psihološkom stanju pri čemu mogu biti destruktivni za društvo, a kao takvi dobiti medijsku pažnju i na najbrutalniji način predstaviti i kreirati sliku islama.

Pitanje terorizma i nasilja danas često, ali neopravdano, vezuju za islam. Kao što smo na početku rada naglasili, islam kao religija, a i kao semantički pojam znači i proklamuje *mir*. Kada se govori o nasilju Kolakovski (2001) ističe da je ta riječ rezervisana za međuljudske odnose i odnosi se na svaku upotrebu sile ili prijetnju silom, da bi se drugi ljudi primorali na određeno ponašanje, da bi se određena djela osujetila ili da bi se drugima iz čistog zadovoljstva pričinjavalo zlo. Kako se može staviti znak jednakosti između sile/nasilja i islama kad se u Kur'anu kaže: „**Nema prisile u vjeru, Pravi put se jasno razlikuje od zablude! Onaj ko ne vjeruje u Taguta, a vjeruje u Allaha, drži se za najčvršću vezu, koja se neće prekinuti! A Allah sve čuje i zna!**“ (Kur'an, 2: 256). Muslimani su oni koji slijede uputstva Kur'ana, koji slijede sve što im vjera nalaže bez izuzetka ne oduzimajući niti jedan dio od svete knjige. Profesor Tanasković u jednom intervjuu ističe sljedeće: „Terorizam nije specifično islamski fenomen, iako se u svetu danas daleko najснаžnije ispoljava u vidu internacionale islamističkog terorizma. Štaviše, može se reći da je islamistički terorizam forme organizovanja i delovanja velikim delom preuzeo od zapadnih i nekih dalekoistočnih uzora. U tom smislu postmoderan je. Kamikaze su, recimo, japanski, a ne muslimanski izum. Da bi se religijski opravdala praksa samoubilačkih napada na civilno stanovništvo, bilo je potrebno više nego slobodno i „kreativno“ tumačiti odredbe islamske vere i propise šerijatskog prava. Terorizam, ukratko, islamološki nije naročito zanimljiv, ali jesu faktori koji su učinili da se on tako izraženo aktualizuje u delovima muslimanskih društava i organizuje kao globalni fenomen²⁰¹“. Islam nije u korelaciji sa bilo kojim nasilnim aktima, niti sa terorizmom, tako da se trebaju analizirati uslovi koji dovode do pojave ovih (ne)djela, kojih sigurno nema u autentičnom tumačenju islama.

Religiozna psihopatologija

Da bi došli do potpune slike o samom nasilju kako pojedinaca tako i određenih grupa, trebamo analitički pristupiti problemu uzroka iste pojave. Kako problemi dolaze od religioznih osoba, tako je potrebno analizirati religioznost kod pojedinca. Razni su motivi koji pobuđuju religioznost i samim tim je pretpostavka da se mogu javiti i devijantni

oblici religioznosti. Pojava religioznosti nije po sili zakona zdrava, ona mora imati *background* – psihološki profil ličnosti, pa u zavisnosti od toga zavisice stepen zdrave/nezdrave religioznosti

Prije nego počnemo govoriti o religioznoj psihopatologiji i neurozama²⁰² u religioznoj trebamo istaći da „zrela religioznost, budući da je uvek uslovljena psihološkim problemima, obavezno pretpostavlja psihološku zrelost“ (Dakuino, 2005: 94). Zrela religioznost je kompatibilna sa psihološkom zrelošću a to znači da osoba koja pokazuje devijacije u religioznoj, i pokazuje neurotičnu religioznost ima problema i na nivou psihološke zrelosti. Dakuino (2005) ističe da jedna od karakteristike religiozne zrelosti jeste fleksibilnost u odnosu na sebe i na druge kako bi subjekt mogao da odgovori potrebama života. Osobe koje su psihološki krute, uskog viđenja na životne situacije, iskazuju socijalnu ograničenost a nerjetko i drskost u ponašanju. Takvi svoje konflikte oplemenjuju i opravdavaju religioznošću na način da su oni jedini dosljedni i jedini ispravni da „slijede pravi put“ jer stavljaju naglasak na priznavanju da je čovjek kontrolisan višom silom izvan sebe i to ih opravdava. From (2002) to naziva principom autoritarne religije. Zanimaraju se moralni kvaliteti, tzv. humanistička religioznost, ljubav, pravda, dobrotu zarad toga da se „mora“ biti potčinjen, da se „mora“ iskazati obožavanje, da se „mora“ iskazati poslušnost... Sve ovo što se „mora“ može biti zamijenjeno boljim a djelotvornijim izrazom „treba“. Ljudi se opterećuju mnogim imperativima koje u datom stanju nisu spremni da prihvate, niti je njihov mentalni sklop sposoban za to. Poremećaji religioznosti su manifestacije psihopatologije, koja se izražava simptomima religioznog sadržaja. Religiozni aspekt nije uzrok, već samo posljedica poremećaja. Dakuino (2005) vidi problem u neriješenim konfliktima u djetinjstvu koji imaju uticaj na religioznost subjekta i navodi nekoliko religioznih neuroza.

1. Narcistička religioznost. Afektivne frustracije koje se vuku iz djetinjstva ostavljaju kod odrasle osobe nostalgiju zbog narušene, uskraćene ljubavi. Kao posljedica toga nesvjesno traži ono što joj je nedostajalo. Nedostatak afektivnog vezivanja dovodi do toga da misle da su važni za svakoga, čak i za Boga, od koga očekuju narcističku sigurnost da će biti bezuslovno voljeni. Narcistički fiksirana osoba brani ohole sopstvene sudove oko lične iluzorne „superiornosti“. Ona ima prekomjerno samopoštovanje, megalomansko, nerealno, te živi preokupirana samom sobom i nekim sitnim, nevažnim detaljima. Ova osoba je zaljubljena u samu sebe, u svoje postupke tako da ih smatra da su bez mane. Sebe

201

http://www.danas.rs/vesti/drustvo/terazije/vremen_a_ozbiljne_krise_identiteta.14.html?news_id=147893

202 Neuroza predstavlja psihički poremećaj a čija je suština disocijacija ličnosti, a neuroze u religioznosti se mogu opisati kao devijacije i disocijacije u religijskom doživljaju u pogledu doživljavanja sebe kao religioznu individuu.

- smatra uzorom za ostale, pa čak i ako ne govori to, dokazuje svojim postupcima. Komunikacija sa ovim osobama se često pretvara u monolog, jer je dijalog često nemoguć.
2. Zavisna religioznost. Ovdje je riječ o osobi koju karakteriše nesigurnost, nestabilnost, neodlučnost, dezorijentisanost i kontradiktornost u ponašanju, teškoća da se preuzme odgovornost i pojača potreba za zavisnošću. Božanska svemoć mu dođe kao kompenzacija za sopstvenu duboku nesigurnost, njihova je religioznost u funkciji utjehe i zaštite. U ovu grupu se mogu svrstati i osobe koje su kroz život bili zavisni o nečemu, kao što su droga ili drugi poroci i religija im koristi kao zamjena za njihovu potrebu za zavisnošću.
 3. Nagrađujuća religioznost. Osobe ove grupe su oni koji koriste religiju kao sredstvo za rješavanje problema, da bi zadobili neku korist, da bi se odbranili od nepovoljnih situacija, čak i u koristoljubive svrhe, kao i ekonomski profit ili namještanje sebi nekog odgovarajućeg društvenog uticaja. U pitanju su ekonomski tipovi, dobro proračunati. Sjećaju se i priznaju Boga samo u slučaju potrebe, a molitva je ugovor koji treba da im se nađe u njihovoj nemoći. Na religiju gledaju kao na „čarobnu lampu“, samo kada imaju neku nemoć, ali ne i u momentima blagostanja. Ovi tipovi su megalomani i imaju veliki stepen lažne sigurnosti u sebe.
 4. Religioznost zamjene. Najčešće su u pitanju usamljene osobe, koje nisu adaptirane, bez ostvarenih vrijednosti, koje obezvređuju same sebe. Gledaju na sebe kao manje vrijedne ili kao onog koji ne vrijedi ništa. Potrega za prihvatanjem od strane Boga u stvari je pokušaj kompenzacije zbog neprihvatanja ljudi, zbog odbacivanja ljudi i njegovoj nemoći da se uključi u socijalne tokove. To su asocijalne ličnosti koje teško uspostavljaju kontakt sa drugim osobama, a ako uspostavi to je vrlo mali broj ljudi.
 5. Religioznost straha. Ova religioznost se karakteriše čisto zakonskim i negativnim ponašanjem (ne radići grijeha) i milošću za neučinjene grijeha, tj. gledanjem kroz prizmu propisa koje donosi svaka religija a oni mogu biti zabrane i dozvole. Religioznost straha kao religiozna neuroza je često određena kao negativno shvatanje religioznosti, kao negativno religiozno obrazovanje, koje je u djetetu predstavilo Boga samo kao onoga koji kažnjava, a ne voli. Takav nezreo subjekt živi u strahu od Božije kazne, koji je izvan granica normalnog. Kroz emociju straha je prožeta cijela religioznost pomenutih osoba dok je emocija ljubavi svedena na minimum ili je čak i nema.
 6. Mazohistička religioznost. Mazohistička religioznost podrazumijeva onu neurotičnu težnju osobe koja je žrtva pretjeranih potreba u odnosu na samu sebe, a i

samokažnjavajućih prinuda. Mazohista ima težnju ka poniženju, neuspjehu, padu. Na svjesnom planu on uzrok mukama pripisuje neprijateljskoj sudbini, ali nesvjesna potreba za samokažnjavajućim zadovoljenjima ga tjera da kontinuirano ponavlja iste greške na raznim poljima, tražeći greške u kojima bi se kaznio. To su osobe koje žele da podnesu što više tereta, a nesvjesno znaju da nemaju kapaciteta za toliko i konstantno trpe razne pritiske i neuspjehe i pronalaze tu zadovoljenje svojih mazohističkih težnji.

Jerotić (2006) potvrđuje tezu da je religioznost proizvod psihičkog stanja pojedinca. I određene razlike u religioznosti se reflektuju na različitost u religioznim doživljajima. Određeni tip religioznosti ne određuje osobine ličnosti, već osobine ličnosti određuju tip religioznosti. Što znači da osoba prema svojoj karakteru i temperamentu reflektuje religioznost, odnosno doživljaj religioznosti je refleksija psihičkog sklopa pojedinca. Kroz nekoliko tački ćemo iznijeti šta je to što prethodi religioznom (zdravom ili bolesnom) doživljaju.

Na kvalitet i intenzitet religioznog doživljaja nesumnjiv uticaj vrši naš urođeni temperament: koleričan, flegmatičan, sangviničan i melanholičan (po Hipokratovoj podjeli). Tako, na primjer, čini se da vjerskih fanatika najviše ima među urođenim kolericima, najdublje molitvenih među melanholicima, promjenljivog i nestabilnog religijskog ponašanja među sangvinicima, a relativno uravnoteženih, najviše tradicionalnih vjernika je među flegmaticima.

Vjerskih i političkih fanatika (korijeni su im često istovjetni) je uvijek najviše. Unutrašnja zasljepljenost ovih ljudi sprečava ih da prepoznaju svoju abnormalnu i patološku potrebu nametanje drugima svoja uvjerenja. Uzroci ovakvog ponašanja se mogu naći kod pojedinaca koji imaju pretpostavljenu „identifikaciju sa agresorom“ (obično je to bila loša identifikaciona figura oca ili majke) kao patološkom mehanizmu odbrane.

Osjećanje inforiornosti koje u ličnosti tinja od djetinjstva, može prouzrokovati odraslom vjerniku mnoštvo problema. Takav vjernik kompenzuje takvo osjećanje slabosti religijskim podvizima kojima nije dorastao.

Negativni narcizam (postoje i pozitivne strane narcizma), omnipotencija, precijenjene i sumanute ideje veličine, i slična stanja se javljaju kod nekih religioznih ljudi koji su umislili sebe kao harizmatске vođe kojima je Bog odredio posebnu misiju spasavanja ljudi.

Neurotičan ili psihotičan strah od ljudi na abnormalan način oboji svaki religijski doživljaj. Vjernik ispunjen strahom ne zna za drugog Boga osim za onog od koga se treba bojati. Strah se onda ublažava kroz tri aspekta: žrtvama, umilostivljavaњima i pokornošću. Vrijedno se

podsjetiti Ciceronove opomene: „Niko nije pobožan čijoj je pobožnosti izvor strah“.

Istaknuti individualizam (možemo ga izjednačiti i sa sebičnošću) u zapadnoevropskoj civilizaciji u našem dobu, znatno umanjuje potrebu kod vjernika za davanjem, opraštanjem, poklanjanjem sebe drugome. Evidentno otuđenje čovjeka od Boga, a onda, nastavljeno, i od drugog čovjeka, veoma je povećalo broj tzv. privatno religioznih ljudi koji ne osjećaju potrebu za zajednicom. Čovjek tako postaje dovoljan samome sebi (Isto, 2006).

Neurotične osobe nisu dovoljno sposobne da stvari posmatraju iz drugačije perspektive, kako bi lakše prevazišli životne poteškoće (sa kojima se svi suočavaju), a kao proizvod toga imaju religioznost koja ih opterećuje. Oni koji se dobro „nose“ sa životnim izazovima mogu imati zdrave oblike religioznosti. Pojedinaac nosi u sebi određene frustracije, unutrašnje konflikte, strahove itd. Način kako će unutrašnje porive kanalisati, sublimirati, kasnije određuje religiozni doživljaj pojedinca. Ako ih u potpunosti zadrži, ne suočavajući se sa njima (porivima), može imati tendenciju oblikovanja nezdrave ličnosti. Ukoliko se, pak, zadrže u „granicama dozvoljenog“, ne ugrožavajući psihološki integritet pojedinca mogu biti od koristi u izgradnji zdrave ličnosti i religioznosti. Zdrav čovjek će kroz religiju pronaći mir svoga duha, smisao u životu, sreću u porodici, dok će neurotični čovjek kroz religiju demonstrirati konstantnu frustraciju i pritisak, tako da se na njemu neće vidjeti zadovoljstvo.

Zaključak

Neopravdana su vjerovanja kako islam propagira nasilje (u radu smo ukazali na najčešće predrasude), a oni koji na takav način tumače islam mogu se svrstati u neku od kategorija kao što su: a) neobaviješteni – oni koji ne ulaze previše u oblasti koja ih ne interesuju, površni su u stvarima koje ih ne zanimaju, b) neobrazovani – u svakom polju su isključivi, njihovo interesovanje za nešto (ukoliko ga ima) je svedeno, plitko, ili c) nedobronamjerni – tendenciozni u iskrivljenoj interpretaciji islama, zlonamjerni.

Pitanje prava i demokratije u islamu dobijaju društveni kontekst koji im izvorno i praktično pripada. Zanimajući tradicionalne „stege“, u koje su bili okovani muslimani, islam ima tendenciju da oslobodi prvo ženu a isto tako i društvo od monopola i retrogradnog tumačenja. Muslimani (a posebno žene) su dugo tradicionalno bili sputani u svom vjerskom buđenju, tragajući za svojim pravima. Taj dugi period sputavanja muslimana se želi otrgnuti od tradicionalizma a pokušava predstaviti kao autentično islamski. Oslobođanje muslimana od tradicionalizma i literalizma (probleme na koje je ukazao Tarik Ramadan) sa sobom dovodi do

„progledavanja“ muslimana, a samim tim do buđenja demokratskih procesa koje su bile svojstvene počecima islama (kao što je šura – dogovaranje).

Da bi ukazali na problem radikalizacije pojedinaca i pojedinih grupa bilo je potrebno ukazati na psihološki sklop istih, kako na njihove strahove, motive itd. Ne može se kroz jednu grupaciju, koju svi osuđuju i odbacuju, posmatrati i donositi generalni zaključak koji se implementira i veže za religiju, u ovom slučaju za islam. U radu su istaknuti motivi koji dovode do devijantnog ponašanja, a kada se pojedinci sa takvim ponašanjem udruže onda dobijamo retrogradnu sliku jedne religiozne grupacije. Religioznost je umnogome određena samim karakterom ličnosti, tako da je religioznost refleksija čovjekovog stanja, što znači da je zdrava ličnost preduslov za zdravu religioznost.

LITERATURA:

Baković, T. (1997): *Depresivni optimizam hrišćanstva*. Beograd: Elit. Cetinje: Savremena administracija, Obod.

Boisard, M.A. (2002): *Humanizam islama*. Sarajevo: El – Kalem.

Dakuino, Đ. (2005): *Religioznost i psihoanaliza*. Beograd: Plato.

El – Faruki, I. (2011): *Tevhid: implikacije na mišljenje i život*. Sarajevo: El – Kalem; CNS.

From, Erih. (2002): *Psihoanaliza i religija*. Podgorica: Oktoih

Hassan, H. (2013): *Čitanje muslimanskog uma*. Sarajevo: Dobra knjiga.

Hofman, M.W. (2004): *Islam u trećem milenijumu*. Sarajevo: Libris.

Jerotić, V. (2006): *Psihoterapija i religija*. Beograd: Ars Libri.

Kolakovski, L. (2001): *Mini predavanja o maksim stvraima*. Beograd: Plato.

Kur'an. Prijevod: Besim Korkut. Novi Pazar: Mešihat Islamske zajednice u Srbiji, 2009.

Nešić, M. (2012): *Islam i moderna država*. Beograd: zadužbina Andrejević.

Ramadan, T. (2011): *Radikalna reforma: islamska etika i oslobođenje*. Sarajevo: CNS; El – Kalem.

http://www.danas.rs/vesti/drustvo/terazije/vremen_a_ozbiljne_krise_identiteta.14.html?news_id=147893

M.A. ABDEL ALIBEGOVIĆ, ASSISTANT
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

**"QUESTION OF GUILT AND FORGIVENESS –
DECONSTRUCTION OF ARROGANCE OF
NATIONAL MESSIANITY POWER "**

Man is subject to various forms of the evil, various types of deceit, the capture of the mind, various ideological delusions. Why is this a factual state of human existence? The answer lies in the impossibility or the potential to achieve the meaning of the own existence and the existence of others. Several centuries of experience of the "relationship" towards Bosnia and Bosnian, the past genocide and aggression on the Republic of Bosnia and Herzegovina are important cognitive stimulus to think about the question of human alienation and turning to the evil. Programs of the evil should be treated as special creations with political-ideological pretensions. It is necessary to remain persistent and consistent in the moral, critical, relentless demystification of all forms and programs of the evil, especially arrogant and perfidious anti - Bosnian programs of the evil. In order for the programs to exist at all, it is necessary for them to accuse others for their unmesurable evil, confusion, infatuation, and aggression, because without this kind of "accusation", programs of the evil lose their essence and power. It is necessary to emphasize that Bosnian identity in itself contains and sublimates the existentially needed and worthy idea of good, respect, and syncretism, and that the anti - Bosnian programs of the evil, if not adequately interpreted and considered, can significantly threaten and violate the thousand-year indigenouness and autonomy of Bosnian-Herzegovinian identity.

It is useful to call for help the analysis and synthetic reconstruction of the conceptual determinants of the national messianic doctrine and ideology, as a certain form of the program of the evil. In order to do this, it is necessary to place the origins of the basic determinants of national messianism in a wider spiritual - historical context. It is a cultural and historical context recognized as a history of the transformation of Christian theological axiology into a secularized political theory and a practical world of politics.

Another very important intention is to answer the question of whether it is all right to remember evil? Should a crime, injustice be left in the past? Who does this suit to? What is the situation with the established mind-set that strives to moralize something which is not even possible to express in adequate terms, how to moralize the victim's right with the "rights" of criminals? Who is interested in the truth today, no matter how costly it is? The question of moral importance, necessity and need must not be suppressed by biological

aspects of time. Namely, claiming that the future is unquestionably more important than the past is, as Vetlesen says direct, inaccurate and immoral claim. In conclusion, it would be necessary to underline, on the plan of theoretical thought, the true morality, rights of the weakest, the arrogance of the superior, the collective evil, the triumph of slavery morality, and finally, the justice in the full meaning of this idea.

Programs of evil, national messianity, captured mind, ideology, forgiveness-guilt.

Mr ABDEL ALIBEGOVIĆ, ASST.
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

„PITANJE KRIVICE I OPROSTA –
DEKONSTRUKCIJA AROGANCije MOĆI
NACIONALNOG MESIJANSTVA“

Sažetak

formama zla, različitim vrstama zaumlja, zarobljenosti uma, različitim ideološkim zabludama. Zašto je ovo činjenično stanje ukupnog čovjekovog svjetovanja, njegove egzistencije? Odgovor je u nemogućnosti ili potenciji da se dosegne smisao svoga postojanja/vrijednosti i postojanja drugih. Višestoljetno iskustvo „odnosa“ spram Bosne i bosanskog, prošli genocid i elementi agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu stanoviti su spoznajni podsticaji da se misli pitanje čovjekove otuđenosti i okrenutosti spram zla. Programe zla treba tretirati kao posebne tvorevine sa političko-ideološkim pretenzijama. Nužno je ostati ustrajan i dosljedan u moralnoj, kritičkoj, neumoljivoj demistifikaciji svih oblika i programa zla, posebno, kada je u pitanju bosanskohercegovačka zbilja i njeno okruženje, arogantnih i perfidnih antibosanskih programa zla. Kako bi programi uopće egzistirali nužno je da za svoje nemjerljivo zlo, pometenost, zaludenost i ostrašćenost optuže druge, jer bez te vrste „optužbe“ programi zla gube svoju suštinu i moć. Nužno je naglasiti da bosanski identitet u sebi sadrži i sublimira nasušno potrebnu i vrijednu ideju dobra, poštovanja, sinkretizma, te da antibosanski programi zla, ukoliko ne budu adekvatno interpretirani, procijenjeni, mogu značajno zaprijetiti i narušiti hiljadugodišnju autohtonost i autonomnost bosanskohercegovačke samobitnosti. Korisno je pozvati u pomoć analizu i sintetičku rekonstrukciju konceptualnih odrednica doktrine i ideologije nacionalnog mesijanstva kao stanovite forme programa zla. Kako bismo ovo uspjeli potrebno je porijeklo temeljnih odrednica nacionalnog mesijanstva situirati u širi duhovno-povijesni kontekst. Riječ je o kulturno-povijesnom kontekstu prepoznatom kao povijest transformacije hrišćanskoteološke aksiologije u sekulariziranu političku teoriju i praktični svijet politike. Druga iznimno značajna intencija nam je odgovoriti na pitanje da li je moguće poništiti učinjeno, da li je moralno oprostiti? Da li nanesenu nepravdu, zločin treba ostaviti u prošlosti? Kome to odgovara? Kako stvari stoje sa etabliranim mišljenjem koje nastoji moralizirati ono što uopće nije moguće iskazati adekvatnim pojmovima, kako moralizirati pravo žrtve sa „pravima“ zločinaca? Ko je danas zainteresovan za istinu ma koliko ona koštala? Pitanje o moralnoj važnosti, nužnosti i neophodnosti ne

smije biti potisnuto isključivo biološkim aspektima konteksta. Naime, to da je budućnost bezuslovno važnija od prošlosti direktna je, kako bi kazao Vetlesen, neistina i nemoralnost. Zaključno, trebalo bi na teorijsko-misaonom planu ukazati na istinsku moralnost, na pravo najslabijih, na aroganciju nadmoćnih, na kolektivno zlo, trijumf robovskog morala i konačno na pravdu u punom značenju ove ideje.

Ključne riječi: Programi zla, nacionalno mesijanstvo, zarobljeni um, ideologija, oprost-krivica

Uvod

Kada je Theodor Adorno ukazao da je sasvim ispravno pitati, zamisliti se nad strašnom činjenicom, kako je uopće moguće živjeti nakon Auschwitzta, mnogi nisu mogli ni zamisliti da ćemo iznova ta pitanja postavljati za nove *Auschwitze*, samo u drugim oblicima isijavanja radikalnog zla i njegove dominacije u svijetu. Da je zlo duboko ukorijenjeno u ljudskoj prošlosti, ali i sadašnjosti, možemo na mnoštvo načina posvjedočiti, a uveliko brinemo za budućnost i ono u kakvim mimikrijskim formama se zlo može pojaviti. Iskustvo zla, apsolutnog zločina, kako je o tome znakovito pisao Esad Zgodić, uveliko se nadaje kao motivacijski podražaj, spoznajni podsticaj da se neumorno i ne osvrćući se se na broj prethodnih pokušaja, okrenemo dekonstrukciji stereotipnih razumijevanja svijeta u kojem živimo, dekonstrukciji nacionalno-mesijanskih narativa, dekonstrukciji kompleksa življenja zasnovanog na mitsko-mitomanskim narativima i uobraženjima o oslobodilačkom poslanju jednih u odnosu na druge. Zašto se iznova trebamo vraćati na pitanje kako je uopće moguće da se zlo, zločin, ljudsko iskustvo bola i patnje, kroz historiju, javljaju svaki put u još goroj i težoj varijanti? Naime, odgovor vidimo u činjenici da se diskurs o politikama mira, vizijama budućnosti, teretu prošlosti, nastoji voditi, često bez nastojanja da se pristupi dekonstrukciji čovjekovog moralnog onesvješćenja, demistifikaciji ideologije odabranih, ideologije poslanja, demistifikaciji nacionalno-mesijanskog uobraženja, dekonstrukciji narativa i recepcija ratnoosvajačkih politika. Svjedoci smo narativa koji nam pažnju usmjeravaju na „upravljanje sukobima“, a da pri tome prenebregavaju poziciju koja bi nas vodila razumijevanju duboke ukorijenjenosti zla u društvenoj supstanci, beščudnim, opetovanim, ali i mimikrijskim formama radikalnog zla i apsolutnog zločina čovjeka prema drugom čovjeku, njegovoj sredini i ukupnom životu. Svjesni činjenice da je čovjek biće osvjetljeno svojim umom, ali da se predaje pored mira i spokojstva raznim ideološkim zabludama, i imajući u vidu da se čovjek na putu dobra ili putu moralne onesvješćenosti, prkosa i zla u svojoj zajednici ostvaruje govorom, spoznajom i djelovanjem, na fonu onoga o čemu

je predano pisao Rasim Muminović, vrhunski čin naših intelektualnih napora će biti da resursima jezika, mišljenja i prakse nastojimo dosegnuti bit stvari, u ovom slučaju, bit stvari nam se nadaje u nadi da izložimo naše stavove o fenomenologiji pitanja krivice i oprosta i doprinesemo dekonstrukciji arogancije moći nacionalnog mesijanstva, kao mimikrijske forme zla.

Stanje šoka – ideološko otuđenje – zarobljeni um

„Zato, dogod se ne rasvijetli zarobljeni um i ne zaustave njegovi protagonisti na njihovu mitskomanijakalnom pohodu i dok svijest 'puka' ne shvati opasnosti koje otuda prijete, bit će ponavljanja genocida.“ (Muminović, 2000a:11)

Nastojeći da se adekvatno i pretenzivno pozabave dubinskom analizom fenomena zla, počinjenim zločinima, učinjenim zlodjelima i drugima nanesenim zlom, oni koji nastoje (pro)misliti zlo konstantno su izloženi stanju šoka u svojim nastojanjima. Polazeći od pitanja šta je zlo i koji su razlozi da ljudi nanose jedni drugima, pa i sebi, zlo, mi smo na tragu da iz različitih uglova sagledamo problematiku iskazanu našim pitanjima, pa tako možemo govoriti o filozofskom aspektu, pravnom, sociološkom, psihološkom, historijskom i drugim aspektima i viđenjima samog fenomena zla. Naime, banalnost, fatalnost i destruktivnost koju zlo u sebi sadrži i nosi uvijek i iznova ostavlja mislioca u stanju koje je pojmovno najjednostavnije opisati stanjem šoka. U pomoć se mogu pozvati kategorijalno-pojmovne konstrukcije²⁰³ koje bi nam olakšale stanje šoka i zatečenosti ili koje bi barem djelimično otvorile put ka dekonstrukciji i objašnjenju kako kolektivnog zla, tako i individualnog zla. Na tom tragu je, između ostalih, bio i Immanuel Kant kada je pisao rasprave o problemu zla. To bi značilo da se nužno pitamo za ishodišta učinjenog zla, za ishodišta nečije okrenutosti, kantovski kazano nagnutosti ka zlu. Gotovo bez izuzetka, uz pitanje počinjenog zla postavlja se i pitanje onog *drugog*, kome je najčešće to zlo i naneseo. Neizostavno se surećemo i sa simboličkim razmjenama iskazanim u formama „odabrana grupa“, „nečisti drugi“²⁰⁴ i njima sličnim konstrukcijama. Značajan detalj jeste i činjenica da se u „modernim“ formama masovnih zločina uvode mehanizmi koji naglašavaju i potenciraju udaljenost između zločinca i žrtve i to za vrijeme izvršenja zločina, a sve na tragu Stanley Miligramovih istraživanja iz 1960-ih na Yaleu kao i za istraživanja Philipa

Zimbarda iz 1971. godine. Imajući u vidu da mehanizmi koji prave distancu²⁰⁵ između zločinca i žrtve mogu da značajno doprinesu nivou okrutnosti izvršenih zločina dolazimo do strašne i zabrinjavajuće istine koja se tiče zločina u Auschwitzu, Bosni i Hercegovini²⁰⁶, Ruandi, Siriji, Mijanmaru (Burmi), a koja se odnosi na tezu koja proturječi stavu da udaljenost zločinca od žrtve doprinosi pojačanom nivou zločina i zvjerstava, ako imamo u vidu stravična ubistva, silovanja, pačenje žrtava, crtanje simbola po njihovim tijelima, ubijanje nerođenih beba u stomacima njihovih majki, odsijecanju dijelova tijela, spaljivanju i drugim oblicima zaumlja, bezumlja, zaludenosti, razljuđenosti i zvjerstava. Edgar Moren će ukazati na jedan fenomen koji je u direktnoj vezi sa nesmotrenim i neopreznim zanemarivanjem osjetljivosti situacije i opasnosti ukoliko zanemarimo stalno naviranje ideološkog otuđenja i uobraženja, stavom: „Da dok je zvanična sociologija vjerovala da radi na čvrstom tlu...ja sam sve bolje zapažao ciklonalne depresije koje su se stvarale u sijenci. Sve one pojave što su bile zanemarene kao nastrani i smiješni epofenomeni postajale su za mene skretanja iz kojih se rađaju nove težnje. Tamo gdje su drugi vidjeli vatru od slame, ja sam vidio erupcije koje otkrivaju raspad strukture u dubine kulturnog nukleusa naših društava“²⁰⁷. Naime, ukoliko čovjek svojim pitanjem o biti pojava uvaži oprez da se preda ili padne u „ideološke zablude“²⁰⁸ i iskoristi potenciju da je osvijetljen svojim umom, te ukoliko uzme u obzir, na tragu Morena, kada ukazuje na neophodnost dubinske imaginacije spram promjenljivosti kompleksnosti življenja, tada je on na tragu da uskladi svoje želje i htijenja, odnosno da pronađe svoje mjesto u ukupnoj polifoniji života. Ideološka otuđenost, moralno onesvješćenje, mesijanska uobraženost zapravo su, posmatrane iz naše perspektive,

²⁰⁵ Pogledati naslov: *Karakter blizine kod činjenja zla* u: Muratović, Rasim (2014), *Zlo i ljudsko dostojanstvo u djelu Arnea Johana Vetlesena*, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 105-138.

²⁰⁶ Pogledati: 1) Čekić, Smail et al. (1999), *Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995., Dokumenti i svjedočenja I*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2) Čekić, Smail (2016), *Dejtonski (mirovni) sporazum – Legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 3) Kadrić, Jusuf (1998), *Brčko: genocid i svjedočenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

²⁰⁷ Moren, Edgar (1979), *Duh vremena: I Neuroza*, s francuskog prevela Nadežda Vinaver, Beogradski-izdavački zavod, Beograd, str. 6.

²⁰⁸ Muminović, Rasim (2000), *Zarobljeni um*, Harfo-graf, Tuzla, str. 5.

²⁰³ Ideologija, nacionalizam, mesijanizam, sadizam, radikalno zlo, banalnost zla i drugi.

²⁰⁴ Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 14.

forme radikalnog zla ili ishodišta aposlutnog zločina. Zapravo, Muminović sve one koji podliježu nagonima i negativnim strastima koje negiraju ljudskost, različitost, otvorenost za drugo i drugačije, smatra robovima negative ideologije, a za koju je specifično sve ono što mi nazivamo neznanjem, ali agresivnim *neznanjem* koje se manifestuje odbijanjem drugosti. Onog momenta kada se fikcije zarobljenog uma interesno udruže sa potencijom koju ima političko djelovanje na sceni imamo „mitomanski arsenal fikcija“, „antropološko izrođavanje“, „kolektivnu haotičnost“²⁰⁹ u kojima subjekti gube svaki osjećaj za bilo kojim oblikom ljudskog dostojanstva, što je u bosanskom slučaju/iskustvu bilo podloga i opravdanje za stravične forme zla i aposlutnog zločina. U ključna obilježja protagonista zarobljenog uma prije svega ubrajamo egocentizam (grabežljivost) i naglašenu mistifikaciju (mitomaniju), što će ukazati na svojevrsnu nezrelost ili kako Muminović kaže: „povijesno maloljetstvo njegovih nosilaca“²¹⁰. Do koje mjere ide odsustvo bilo kakvog osjećaja ljudskog dostojanstva, koliko može biti izražena ukupna haotičnost, stepen *atavističke* mržnje praćene patološkim oblicima samozanosa govore nam egzemplari najstrašnijih vidova radikalnog zla i aposlutnog zločina iskazanih u formama „etničkog čišćenja“ ili „otimanju zemlje svojih susjeda“²¹¹, klanju, ponižavanju, davljenju, silovanju, paljenju, spaljivanju, rušenju, uz bitnu napomenu da ovo „ne čini priroda nego čovjek – rob mitomanije“²¹². Jeziva je i sama pomisao na toliki stepen zvjerstva, rušiteljstva, zločina i mržnje. Muminović se pita da li takav čovjek postaje *strašilo* koje je gotovo pa nemoguće smjestiti među ljude. Ovakva haotičnost i količina zla proizvodi u robovima mitomanije takav stepen ravnodušnosti da se najstrašniji zločini posmatraju ili doživljavaju kao rezultat ili posljedica *prirodnih nepogoda*. Ukoliko se zanemari barem pokušaj da se spozna „nespoznato zlo“²¹³, ukoliko se pod udarom kvazi kritike na račun optužbi o robovanju prošlosti, ukoliko se uzmakne pred mrmljanjem *karijerista* i *plašljivaca*, tada se neki novi barbari ponovo dočekuju na način kako su dočekani od strane onih koji su nemoćni, nedužni i nesvjesni završili u masovnim grobnicama. Stoga će profesor Rasim Muminović znakovito upozoriti: „Zato, dogod se ne rasvijetli zarobljeni um i ne zaustave njegovi protagonisti na njihovu mitsko-manijakalnom pohodu i dok svijest 'puka' ne shvati opasnosti koje otuda prijetu, bit će ponavljanja genocida.“²¹⁴ Da li su zla i zlodjela gotovo neiskaziva našim postojećim terminima bila moguća bez kulminacije *pervertirane svijesti*

enormnog procenta određene populacije, bez militarističke tehnike sa kojom su zlotvori raspolagali i žrtve ostavljene na milost i nemilost svome dželatu? Očito da je ideološki ostrašćena pomahnitala i razuzdana (ne)svijest svoj pohod mogla ostvariti imajući u vidu spoj i kulminaciju zaludenosti kod većinskog broja populacije, uz tehniku i nemoć žrtve. Autor knjige *Razmišljanja o revoluciji u Francuskoj*, Edmund Burke, postavio je jednu vrlo zanimljivu formulaciju, koja prema Vetlesenu nije izgubila na svojoj aktuelnosti: „Sve što treba da bi zlo trijumfalo jeste da dobri ljudi ne urade ništa da spriječe zlo“²¹⁵. Naime, ovdje se ukazuje na odlučujući moment *treće strane*²¹⁶, na njihovu ravnodušnost spram činjenja zla ili na njihovu adekvatnu reakciju kao odlučujući momenat da se zlo spriječi, da se na učinjeno zlo adekvatno reaguje i odgovori. Ovo bismo mogli ubrojati u četvrti *resurs* na koji protagonisti zarobljenog uma uvijek i svugdje računaju. Nedopustivo je biti inferioran prema zlu, zapravo inferiornost se može izjednačiti sa načinima pristajanja na zlo, samo linijom ne manjeg otpora, nego linijom nepostojanja bilo kakvog otpora. Zato je „mirenje sa zlom gotovo identično njegovom uvažavanju“²¹⁷. Tako da, kada se razvija diskurs o izgradnji mira, diskurs o suočavanju sa konfliktom prošlosti, kada se dobronamjerno naglašavaju i potenciraju narativi o miru, kada se nastoji kultivisati paradigmu *kulture mira* ne smije se izostaviti iz vida neophodna i neminovna suočavanja sa fenomenologijom zarobljenog uma, esencijom zla, manijakalnom mržnjom, kanibalizmom duha, megalomanijom, umišljenošću u vlastitu veličinu. U sastavni dio nama nasušno potrebnih narativa o budućnosti, politikama mira, vizijama budućnosti treba pretpostaviti primarnost društvene osude zla i nužnost dekonstrukcije i demistifikacije fenomenologije svih oblika zarobljenosti i pometenosti uma.

Demistifikacija ideologije nacionalnog mesijanizma/mesijanstva

“Otuda, kritička demistifikacija doktrine i ideologije nacionalnog mesijanstva, sa stanovišta bosanskog iskustva, ulazi u program prevencije nekog novog zločina genocida, i u tome je, između ostalog, i jedna od njenih svrha”. (Zgodić, 1999:248)

Jedan načina da se stanje šoka, kada je u pitanju promišljanje zla i pokušaj da se posljedice koje

²⁰⁹ Muminović, Rasim (2000), *Zarobljeni um*, Harfo-graf, Tuzla, str. 8-9.

²¹⁰ Ibidem, str. 9.

²¹¹ Ibidem

²¹² Ibidem

²¹³ Ibidem, str.10.

²¹⁴ Ibide, str. 11.

²¹⁵ Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 21.

²¹⁶ Ibidem

²¹⁷ Muminović, Rasim (2000), *Zarobljeni um*, Harfo-graf, Tuzla, str. 13.

ono ostavlja u ljudskome društvu adekvatno pojme, jeste da se pažnja onih koji misle usmjere na ideološku zaludenost, mitsko-mitomanski narativ koji akteri zla prevalentno koriste kao ishodišnu tačku za opravdavanje svojih postupaka/zlodjela. Preživljeno iskustvo sa realiziranom idejom, doktrinom i ideologijom nacionalnog mesijanizma dodatno nas obavezuje da elaboriramo značenje ove forme zla. Zahvalnost za „analizu i sintetičku rekonstrukciju konceptulanih odrednica doktrine i ideologije nacionalnog mesijanizma“²¹⁸ dugujemo profesoru Esadu Zgodiću koji je ovaj fenomen nastojao smjestiti u jedan širi duhovno-povijesni kontekst kako bi se valjano mogla razumjeti stvarna bit ideologije nacionalnog mesijanizma, ideologije nacionalne odabranosti i poslanja, kao i profesoru Rasimu Muminoviću²¹⁹, koji je u svojim djelima ukazao na fenomen ideološke zaludenosti, mogućnost ideološkog otrežnjenja, na problem kolektivne haotičnosti, zatim, ljudsko dostojanstvo itd. Kada govorimo o ideologiji nacionalnog mesijanizma značajno je ukazati na činjenicu da nastanak i razvoj ideologije nacionalnog mesijanizma ne možemo isključivo posmatrati kategorijama lokalnog ili regionalnog. Imajući u vidu karakter i genuzu ideologija nacionalnog mesijanstva Esad Zgodić naglašava: „narcističke predstave o nacionalnom mesijanstvu raširene su cijelim svijetom, te se ideološki produciraju u kulturama velikog broja naroda, i to neovisno od njihove teritorijalne ili kvantitativne veličine, njihove, stvarne ili fiktivne, državne moći, ili kulturno-civilizacijskog identiteta“²²⁰. Ukazujući na to kako su balkanski programi nacionalnih mesijanizama, posebno hrvatski i srpski, uz svoje specifičnosti i provincijalizme, „doduše imitatorski, u svojim ključnim određenjima“²²¹, strukturalnim obilježjima i komponentama dio ukupnih politika nacionalnog mesijanstva. Na fonu diskursa o politikama mira, vizijama za budućnost, dekonstrukciji stereotipnih razumijevanja svijeta, konstantno se susrećemo sa fenomenom kojeg smo nazvali ideologijom nacionalnog mesijanizma i to svaki put u obliku zavodljivijeg, snažnijeg i privlačnijeg resursa za mobilizaciju i manipulaciju masama, što se za ljudsko iskustvo bola, patnje i apsolutnog zločina nadaje kao konstantna prijetnja kako miru, tako i ukupnoj kompleksnosti života. U našem, novijem, povijesnom kontekstu i okruženju svjedočimo,

²¹⁸ Zgodić, Esad (1999), *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 16.

²¹⁹ Pogledati: 1)Muminović, Rasim (2000), *Filozofija ideologije: Ideološko otrežnjenje*, knjiga 1, *Ideologija i trezvenost*, El-Kalem, Sarajevo, 2)Muminović, Rasim (2000), *Zarobljeni um*, Harfo-graf, Tuzla, 3)Muminović, Rasim (2010), *Filozofija ideologije: Ideološko otrežnjenje*, knjiga 3, *Izazovi novog milenija*, El-Kalem, Sarajevo

²²⁰ Zgodić, Esad (1999), *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 17.

²²¹ Ibidem

nekada otvorenoj, a često latentnoj, aroganciji manifestacije ideologije nacionalnog mesijanstva i to u državnim politikama, ali sve u jednom ozračju gdje se demokratska javnost, kako je to Zgodić primjetio, „umnogome imunizirala na percepciju nacionalnog mesijanstva kao jednog od najopasnijih političkih fenomena modernog doba, koji će po svemu sudeći obilježiti i 21. stoljeće“²²². Zašto smo smatrali da je neophodno ukazati na demistifikacije ideologije nacionalnog mesijanizma? Iz prostog razloga jer je razumijevanje ovih ideologija ključno za percepciju programa zla koji su u osnovi apsolutističke naravi, oni su ishodište apsolutističkog, elitističkog diskursa čiji je rezultat totalitarizam duha, kulture, politike. Centralno polazište ideologije nacionalnog mesijanizma je u ideji izabranih naroda i ljudi, a zatim i u ideji „civiliziranja“ drugih ljudi i naroda na tragu apsolutističkog mišljenja, spoznaje i djelovanja²²³. Govoreći o doktrini nacionalnog mesijanizma znakovito je i to da svoje porijeklo direktno veže za reinterpretacije teološke dogmatike, posebno, kako naglašava Zgodić, hrišćanske dogmatike²²⁴. Tezu da je hrišćanska teologija u mimikrijskim formama nastavila da postoji unutar modernog političkog diskursa, istina u dosta prepariranim formama, te da su najznačajniji pojmovi moderne nauke o državi sekularizirani teološki pojmovi, iznio je Karl Šmit u svome djelu *Politička teologija*²²⁵. Stoga je neophodno imati u vidu da govoriti o ideologiji nacionalnog mesijanizma u okvirima njenog porijekla i posljedica koje je imala za čovjeka i njegovo društvo, zahtijeva da smo na tragu onoga što se naziva reteologizacija političkog mišljenja, uz napomenu da je uvijek riječ o reinterpretacijama, a ne suštinskom poniranju u značenje onog teološkog²²⁶. Pored toga što ideja, doktrina, a na koncu ideologija nacionalnog mesijanizma za svoju genuzu ima zahvaliti reinterpretacijama teoloških dogmi, isto tako ideologija nacionalnog mesijanizma ima i svoje profano utemeljenje, tako da u svojoj sadržini objedinjava i *religijsko* i *svjetovno* utemeljenje. U nakani da se ukaže na presudnu pretpostavku od koje i sa kojom polazi ova ideologija Zgodić naglašava: „u svojoj

²²² Ibidem, str. 18.

²²³ Pogledati, Muminović, Rasim (2000), *Zarobljeni um*, Harfo-graf, Tuzla, str.203.

²²⁴ „Doktrina ili nauk nacionalnog mehanizma, vidjeli smo, neposredno vodi porijeklo iz tradicije i aktuelnih reinterpretacija hrišćanske dogmatike.“, u Zgodić, Esad (1999), *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 223.

²²⁵ Karl Šmit (2001), *Norma i odluka, Politička teologija*, Filip Višnjić, Beograd

²²⁶ Svako ko bi samo sebi dao za pravo da istinski, ekskluzivno i isključivo on ima pravo da odgoneta tajne teološke dogmatike, bio bi na putu samo novog vida ideologije odabranosti, posebnosti, masijanizma, ekskluzivizma u pristupu istini i biti stvari, što bi svakako okarakterisati apsolutističkim narativom.

hrišćanskoteološkoj i u svojoj svjetovno-historijskoj sadržini, doktrina nacionalnog mesijanizma počiva na jednoj odsudnoj metafizičkoj pretpostavci. Riječ je o što imanentno, a što eksplicitno egzistentnoj zamisli da Historija ima Smisao²²⁷. Temeljna pretpostavka ili polazište ideologije o kojoj je ovdje riječ je da historija ima svoj zaseban smisao, što bi značilo da je uloga čovjeka u stvaranju vlastite historije nebitna, neznačajna, potpuno isključena. Ne preostaje čovjeku, prema ovoj ideji, ništa drugo, nego da se prepusti Smislu koji ide, neovisno od čovjeka prema svom zadanom i nedodirljivom ostvarenju. Na djelu je stanoviti fatalizam koji će u profanisanom formi odvesti, a već smo tome svjedočili, čovječanstvo u totalitaristički mentalitet, apsolutistički diskurs, onu vrstu narativa koja nema sluha za drugo i drugačije, te kao takav totalitaristički mentalitet sebi za pravo može dati da je ovaj čovjek, narod, nacija a ne neko drugi izabran/a i ekskluzivni predstavnik onoga što vodi ka smislu ukupne historije, a što je na koncu apsolutni zločin ili radikalno zlo. Ovdje je svako pozivanje na Božiju volju i na umnost/svrhovitost historije puko manipulativno pozivanje i kvaziinterpretiranje vrijednosti i aksioma koji su daleko od bilo kakvih totalitarističkih narativa. Najstrašniji zločini, zločini pred kojima zastaje ljudska mogućnost adekvatnog i čistog mišljenja, bez ideoloških zamućenosti, mogu se pripisati ideji, doktrini, ideologiji nacionalnog mesijanizma koji poništava svaki oblik prirodne, Bogom dane, različitosti ljudskih kultura, te stoga Zgodić konstatira: „Nacionalni mesijanizam, pod čijom su zastavom izvršeni u povijesti najstrašniji zločini genocida, otuda, ostaje jedna od najsnažnijih političkih dogmi u modernim nacionalnim ideologijama, državnim politikama i filozofsko-socijalnim tvorevinama, i to dogma koja je najmanje izložena kritičko-emancipatorskom diskursu.“²²⁸ Stoga je iskustvo zla, apsolutnog zločina, bosansko iskustvo, ne zanemarujući i druga i drugačija iskustva sa ideologijom nacionalnog mesijanstva, signifikantno i opominjuće, te da se demistifikacija ideologije nacionalnog mesijanstva pojavljuje kao preduvjet za bilo koji narativ o politikama mira, vizijama budućnosti. Teret prošlosti, politike historije i njihovo prenebregavanje, je nemoguće osim ako imamo u vidu, prije svega moć i zavodljivost, toksikomansko sredstvo manipulacije pojedincem, masama u cilju ostvarivanja *Velikog Smisla Historije, Velikih ciljeva nacije*, što za sobom neminovno, kako je to pokazalo i bosansko iskustvo donosi apsolutni zločin, „etničko čišćenje“ – „humano preseljenje naroda“, silovanja, i na koncu zločin genocida. Prevencija nekih novih zločina, agresija, genocida nije u narativu koji osporava važnost dekonstrukcije i demistifikacije ideologija koje su dovele ili mogu

²²⁷ Zgodić, Esad (1999), *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 223.

²²⁸ Ibidem, str. 247.

da dovedu do ljudskog sunovrata, prevencija nije ni osporavanje značaja viktimoškog diskursa u cilju adekvatnog odgovora na strahote koje su se desile bosanhercegovačkom društvu i državi, ali koje su se dešavale i iznova dešavaju onim drugim, nejakim i drugačijim. Prevencija nekih novih razljuđenosti, novih sunovrata, otuđenja od ljudske-humane biti jeste u razotkrivanju mimikrijskih formi radikalnog zla i apsolutnog zločina, među koje smo s razlogom ubrojali ideologije o odabranim, poslanim idejama, pojedincima, narodima i nacijama, kao stanovitu prijetnju prirodnoj polifoniji ljudskih kultura.

Poništiti učinjeno – da li je moguće/moralno?

„It is therefore quite significant, a structural element in the realm of human affairs, that men are unable to forget what cannot punish and that they are unable to punish what has turned out to be unforgivable.“ (Arendt, 1958/1998:241)

Polazimo od pitanja da li je oprost za učinjeno zlo moralno diskutabilan, ili kako to pita Vetlesen, *da li je oprost moralno pogrešan?* Treba imati u vidu da bi pitanje i krivice i oprosta trebalo tretirati prije svega iz ugla ili pozicije radnje koja je počinjena, stepena štete ili onoga što je prouzrokovano, a nikako ovo pitanje ne bi trebalo biti dijelom neosvještenog i konformistički zamagljenog društvenog rituala. Immanuel Kant je zaslužan, iako je pretrpio mnoge kritike za to, jer je u svojim raspravama o zlu problematizirao pojam radikalnog zla. Tako se pojam radikalnog zla, javlja i prije Kantovih razmatranja u djelu *Religija u granicama čistog uma*. Pozivajući se na svjedočenja Kantovih biografa, Marinko Lolić²²⁹ navodi da je prvi članak u kojem Kant govori o pojmu radikalnog zla objavljen pod naslovom *O radikalnom zlu (Vom radikalen Bösen)*. Štampan je 1792. godine u Berlinu. Kant je, također štampao još tri rasprave o fenomenu radikalnog zla²³⁰. Hannah Arendt²³¹ će u svojim nastojanjima da dobije bitku sa posljedicama fatalnosti zla, zaumlja i ideološke iščašenosti pisati o

²²⁹ Lolić, Marinko (2011), *Da li je Kantovo shvatanje radikalnog zla dovoljno radikalno*, Filozofija i Društvo, Volume 22, Broj 4 (2011), str.23-36.

²³⁰ 1) *Borba principa dobra protiv principa zla za prevlast nad čovjekom* (Der Kampf des guten Prinzips mit dem bösen um die Herrschaft über den Menschen), 2) *Pobjeda principa dobra nad zlom i zasnivanje Carstva božjeg na Zemlji* (Sieg des guten Prinzips über das Böse und die Grundung eines Reiches Gothes auf Erden), 3) *O religiji i sveštenstvu* (Über Religion und Pfaffentum), prema: Lolić, Marinko (2011), *Da li je Kantovo shvatanje radikalnog zla dovoljno radikalno*, Filozofija i Društvo, Volume 22, Broj 4 (2011), str.23-36.

²³¹ Arendt, Hannah (1998), *The Human Condition*, The University of Chicago Press, London

radikalnom zlu kao obliku zločina koji je gotovo pa nemoguće kazniti, niti oprstiti. Neophodno je ukazati na polemiku ili bolje kazano na razliku u poimanju zla, radikalnog zla kod Kanta i Arendtove. Tako će Bernstein pišući o toj razlici govoriti o procesu kroz koji je Arendtova prošla, nazvavši ga od „radikalnog zla do banalnosti zla“²³². Argument o oprost, njegovom opozitu i kazni Arendt problematizira u djelu *The Human Condition*, gdje naglašava da je sporno i nedokučivo kod radikalnog zla, upravo činjenica da ljudi ne mogu oprostiti ono što ne mogu kazniti, i da ne mogu kazniti ono što je u sferi neoprostivog: „It is therefore quite significant, a structural element in the realm of human affairs, that men are unable to forget what cannot punish and that they are unable to punish what has turned out to be unforgivable“²³³. Zapravo, na misaonom smo fonu da se zapitamo da li postoje zločini, zlodjela koja prevazilaze mogućnost ljudske reakcije na njih? Postoje li zločini koji su do te mjere „ekstremni da oprost nije više moralno opravdana reakcija“²³⁴? Na ovom mjestu sada uvodimo još jedno pitanje, a ono se tiče dileme da li se, kada otvorimo pitanje oprost i opraštanja, prije svega, oprašta ono što je počinjeno ili onome koji je počinio taj zločin? Vetlesen navodi dva primjera koja su u direktnoj vezi sa našim pitanjima, prvi primjer se tiče Njemice, Traudl Junge, koja je radila kao Hitlerova sekretarica i drugi primjer se odnosi na autora knjige *Suncokret*²³⁵, Simona Wiesenthala i njegov susret sa Carlom, njemačkim SS vojnikom. Prvi primjer tiče se dileme da li je onaj koji je počinio zločin u stanju, prije svega, da se susretne sa samim sobom, odnosno, da li je u mogućnosti da oprost samom sebi²³⁶? Junge je

krivila samu sebe za sve „ono što nije znala, a trebala je da zna“, te se njen napor može okarakterisati kao dio onoga što Vetlesen naziva „kontinuirani dijalog sa samim sobom“²³⁷. Ono kako je Traudl Junge vidjela teret i odgovornost za njeno saučesništvo u zlu kao vlastito breme sa kojim prije svega mora sama da se izbori, tako da njeni napori bivaju usmjereni okrenutosti ka sopstvenoj egzistenciji, bez da svoj teret prebacuje na druge, iako je svjesna da i njima duguje. Smatrajući značajnim za njen dijalog sa samom sobom, Traudle je u filmu, *Im toten Winkel*, koji je snimljen na osnovu intervjua, kako nam to sugeriše Vetlesen, neposredno prije svoje smrti reditelju, Andreu Helleru, kazala: „Mislim da sada mogu oprostiti samoj sebi.“²³⁸ Veličina postupka na koji se Junge odvažila ogleda se u njenoj samokritici, bez da za svoje neznanje, propuste u službi Hitleru, krivicu i odgovornost delegira drugima, svojim nadređenim, već samoj sebi. Drugi primjer koji nam je također značajan za pitanja koja smo otvorili odnosi se na susret Wiesenthala Simona sa njemačkim SS vojnikom, koji je na smrtnim mukama pozvao da mu dovedu jednog Jevreja kojem bi on, Carl, ispričao svoje grijeh. Carl je, kako je sebe opisao, bio „uvjereni nacist“²³⁹, koji se dobrovoljno prijavio u službu. Suština njegovog zahtjeva ogledala se u tome da je on na smrtnim mukama želio da svoju priču ispriča *nekom, jednom* Jevreju, kako bi mu bilo lakše, jer on nije u stanju umrijeti bez da zamoli nekog/jednog Jevreja da mu oprost. Kako bismo dodatno bili u misaonoj dosljednosti i napregnutosti sa onim što smo sebi postavili kao pitanja, značajnim držimo da svoju pažnju usmjerimo na bitan detalj, a to je *neki, jedan* Jevrej, da mu se *ispriča* svoja priča. Ono što je Carl izdvojio iz jezive *lepeze zločina* koje je počinio kao vojnik u službi zla, bio je slučaj u kome su on i grupa vojnika prisilili „dosta Jevreja“ da uđu u jednu kući, tu ih zatvorili i nakon toga zapalili. Carl se poziva na svoje sjećanje na tročlanu porodicu, gdje su roditelji sa svojim sinom morali skočiti u smrt sa građevine koja se rušila u požaru. Ovaj prizor se urezao u pamćenje i psihu vojnika Carla do te mjere da mu nije dao mira, te je tražio da mu, *jedan Jevrej*, u ovom slučaju, Wiesenthal, jevrejski zatvorenik koncentracionog logora, oprost. Kako navodi Vetlesen, Wiesenthal je „slušao ono što mu je Carl pričao i ništa nije odgovorio. Izašao je iz sobe i nikada više nije vidio Carla“²⁴⁰. Primo Levi²⁴¹, koji je jedan od onih koji su preživjeli

²³² Bernstein, Ričard (2000), *Odgovornost filozofa*, Circulus, Beograd, str.384. i Bernstein, Ričard (2005), *Kant u ratu sa samim sobom*, u S. Divjak i I. Milenković, *Moderno čitanje Kanta*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, str. 195-241. prema: Lolić, Marinko (2011), *Da li je Kantovo shvatanje radikalnog zla dovoljno radikalno*, Filozofija i Društvo, Volume 22, Broj 4 (2011), str.23-36.

²³³ Arendt, Hannah (1998), *The human condition*, The University of Chicago Press, London, str.241

²³⁴ Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 247.

²³⁵ Wiesenthal, Simon (1969), *Solsikken*, Cappelen, Oslo prema: Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 295.

²³⁶ Obratiti pažnju na sljedeći stav Vetlesena: „Proces oprost, po svaku cijenu, mora započeti tako da zločinac vidi sebe kao zločinca kroz – vrlo bolno – samoposmatranje.“ (Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut

za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 268.)

²³⁷ Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 250.

²³⁸ Ibidem, str.249.

²³⁹ Ibidem, str. 255.

²⁴⁰ Ibidem, str. 256.

²⁴¹ Levi, Primo (1998), *The Drowned and the Saved*, Abacus, London

strahote u Auschwitzu, dovodi u pitanje iskrenost Carlove potrebe za oprostom, u njoj vidi izraženi egoizam u kome je naglašena želja/potreba da se svoja bol/odgovornost prenese na nekog drugog. Ključno je sada imati na umu pitanje *vlasništva* nad djelima koja su počinjena i nad djelima za koja se traži oprost. U slučaju Junge, ona ima vlasništvo nad svojim radnjama i ona se sa tim suočava sama i najviše sebe smatra odgovornom za svoje učešće u programima zla, ali u slučaju vojnika Carla, on također ima vlasništvo za zlodjela u kojima je učestvovao. Presudno je sada pitanje, na koje Vetlesen posebno usmjerava našu pažnju, a tiče se značaja i značenja *izvinjenja* i *oprosta*, zatim pitanje *izvinjenja zamjenika*. Ko ima pravo da traži oprost, zapravo ko ima vlasništvo nad onim za šta se traži oprost? Wiesenthal je u u slučaju njemačkog vojnika Carla odabran da „posluži”²⁴² kao zamjenik za milione žrtava²⁴³, ali je fundamentalno to da Wiesenthal ne može nikada zamijeniti Carlove direktne žrtve. Wiesenthal nema vlasništvo nad onim što je počinjeno tročlanoj jevrejskoj porodici u Poljskoj, gdje je počinjen jedan od Carlovih zločina. Na misaonom fonu pitanja koja smo otvorili sasvim je opravdano postaviti pitanje, koje je ujedno i nedvosmislen odgovor na našu problemsku dilemu iz naslova i otvorenih pitanja, da li bi Carlove žrtve prihvatile da oprostite za ono što im je učinjeno? Kako bi to uopće bilo moguće kada su ubijene u trenutku počinjenog zločina, zatim, da li bi Carlove žrtve prihvatile da „on, (Carl²⁴⁴), moli jednog predstavnika (Wiesenthala) za oprost”²⁴⁵, i to za ono nad čim taj predstavnik nema vlasništvo? Kako poništiti učinjeno, kako dobiti oprost za količinu zla i zlodjela koja nikako drugačije ne možemo nazvati osim oblicima radikalnog zla, apsolutnog zločina? U slučaju kolektivnih egzekucija, kao što se dogodilo u Auschwitzu, Srebrenici²⁴⁶, Foči, Vlasenici, Bratuncu, Zvorniku, Prijedoru, Sanskom Mostu, Ključu, Brčkom²⁴⁷ i svim drugim gradovima koji su bili u opsadi i svim mjestima koja su bila okupirana u Bosni i Hercegovini, kako „otkupiti

željeni oprost”²⁴⁸? Kome uputiti zahtjev za oprost ako imamo u vidu da su žrtve mrtve? To je težina počinjenog kolektivnog zla. Tako će, imajući sve argumente koje smo iznijeli, Vetlesen biti stava da: “Takozvani 'oprost treće strane', odnosno oprost za nepravde učinjene drugima, uključujući i žrtve koje više nisu žive, ne može se, po mom mišljenju, smatrati potpunim oblikom oprosta. Njegovo se značenje, umjesto toga, mora odrediti za svaki slučaj pojedinačno, jedan zadatak koji mora biti delegiran *phronesisu*, našoj najboljoj procjeni, na osnovu okolnosti svakog pojedinačnog slučaja”²⁴⁹.

Zaključna razmatranja

Ideološko otuđenje kao svojevrsna zarobljenost uma iskazana mitsko-manijakalnom zaludenošću, patološkom mržnjom prema drugom i drugačijem, erupcijom stravičnih formi zla i apsolutnog zločina, megalomanijom, kanibalizmom duha, zahtijeva od nas napor da se pronikne i razotkrije „nespoznato zlo”, uprkos brizi za budućnost sa latentnim nakanama i lažnim kritikama i optužbama robovanju prošlosti. Uzmaknuti dostojanstveno pred mmljanjem karijerista i plašljivaca, prodrijeti u samu bit pervertirane svijesti i kroz mišljenje i djelovanje dekonstruisati i demistificirati fenomenologiju svih oblika zarobljenosti, *pomahnitalosti* i pometenosti uma, znači istinsko kultivisanje narativa o izgradnji svakog budućeg mira dostojnog humanuma.

S istim žarom i najboljim intencijama ne smijemo ostavljati po strani prijetnju ideologija nacionalnog mesijanstva koje se pojavljuju kao forma radikalnog zla sa apsolutističkim i totalitarističkim prijetnjama za ukupnu kompleksnost bogatstva življenja. Historija ima Smisao, ali taj Smisao treba i jedino može da u pravom smislu obogati sam čovjek.

Prevenција nekih novih zločina, agresija, genocida nije u osporavanju važnosti demistifikacije ideologija nacionalnog mesijanstva niti u osporavanju značaja viktimološkog diskursa kao adekvatnog odgovora na strahote koje su se desile bosanskohercegovačkom društvu i državi, već je punovažna prevencija nekih novih razljuđenosti, novih sunovrata, otuđenja od ljudske biti u razotkrivanju mimikrijskih formi radikalnog zla i apsolutnog zločina, među kojima se posebno ističu ideologije o velikim odabranim idejama, pojedincima, narodima i nacijama.

Poništiti učinjeno, dobiti oprost za učinjeno zlo kada je ono na stepenu najradikalnije forme, u situaciji kada zlodjela prevazilaze ukupnu mogućnost ljudske reakcije na njih, odnosno kada se ljudi suoče s onim što ne mogu oprostiti

²⁴² Istakao autor rada.

²⁴³ Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 266.

²⁴⁴ Izdvojio autor rada.

²⁴⁵ Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 267.

²⁴⁶ Muratović, Rasim (2014), *Zlo i ljudsko dostojanstvo u djelu Arnea Johana Vetlesena*, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 34.

²⁴⁷ Kadrić, Jusuf (1998), *Brčko: genocid i svjedočenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

²⁴⁸ , Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Muminović Rasim, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 269.

²⁴⁹ Ibidem, str. 270.

jer ne postoji adekvatna kazna za to ili kada nisu u stanju ni misliti kako kazniti ono što prelazi svaku sferu oprostivog. Pitanje izvinjenja i oprosta zahtijeva uvažavanje karaktera, kvaliteta i kvantiteta učinjenog zla/nanesene štete, povlači sa sobom kontinuirani dijalog i duboku samokritiku kao i pitanje vlasništva nad djelima koja su počinjena, ali i vlasništva nad djelima za koja se traži oprost.

Potpunim oblikom izvinjenja i oprosta treba smatrati samo ono izvinjenje i oprost koje uvažava svjesnu odgovornost i samokritičnost, svijest o vlasništvu – odgovornosti za učinjeno i dubinsko razumijevanje moralne nekorektnosti u posezanju za izvinjenjem i oprostom zamjenika, treće strane.

LITERATURA

Arendt, Hannah (2006), *Eichman u Jerusalimu: izvještaj o banalnosti zla*, s engleskog preveo Ranko Mastilović, K.V.S., Beograd

Arendt, Hannah (2006), *O zlu – Predavanje o nekim pitanjima moralne filozofije*, s engleskog prevela Nadežda Čačinović, Naklada Breza, Zagreb

Arent, Hana (1998), *Izvori totalitarizma*, s engleskog prevele Slavica Stojanović i Aleksandra Bajazetov-Vučen, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd

Čekić, Smail et al. (1999), *Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995., Dokumenti i svjedočenja I*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

Čekić, Smail (2016), *Dejtonski (mirovni) sporazum – Legalizacija genocida u Republici Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

Fulbrajt, Vilijam (2005), *Arogancija moći*, s engleskog preveo Slobodan Divjak, IP „Filip Višnjić“, Beograd

Kadrić, Jusuf (1998), *Brčko: genocid i svjedočenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

Moren, Edgar (1979), *Duh vremena: I Neuroza*, s francuskog prevela Nadežda Vinaver, Beogradski-izdavački zavod, Beograd

Moren, Edgar (1979), *Duh vremena: II Nekroza, U saradnji sa Irenom Naum*, s francuskog prevela Ivanka Pavlović, Beogradski-izdavački zavod, Beograd

Muminović, Rasim (2000), *Filozofija ideologije: Ideološko otrežnjenje*, knjiga 1, *Ideologija i trezvenost*, El-Kalem, Sarajevo

Muminović, Rasim (2000), *Zarobljeni um*, Harfo-
graf, Tuzla

Muminović, Rasim (2010), *Filozofija ideologije: Ideološko otrežnjenje*, knjiga 3, *Izazovi novog milenija*, El-Kalem, Sarajevo

Muratović, Rasim (2014), *Zlo i ljudsko dostojanstvo u djelu Arnea Johana Vetlesena*, Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

Tejlor, Čarls (2002), *Bolest modernog doba*, Čigoja štampa, Beograd

Vetlesen, Arne Johan (2017), *Studije o zlu*, s norveškog preveo Rasim Muratović, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

Zgodić, Esad (1999), *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo

Volarić Branko, u članku *Vještačenje u civilnim parnicama*, u knjizi *Sudska medicina* Dušana Zečevića i sur., Zagreb, 1980, str. 257.

Alisa Begović Begtašević, doktorantica Fakulteta
za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
Univerziteta u Sarajevu

**REINTEGRATIVNO POSTIĐIVANJE KAO
TEORIJA RESTORATIVNE PRAVDE U BOSNI I
HERCEGOVINI**

Abstrakt: Braithwaitova teorija postiđivanja u posljednjem desetljeću postala je vrlo popularna. Nju potkrepljuju razna istraživanja koja su imala velik utjecaj na pravosuđe i pravne norme koje uređuju odnos prema maloljetnim počiniteljima krivičnih djela. Zastupaju da je smanjenje ili prestanak delinkventnog ponašanja moguće ako je stid ozdravljajući i ako su primjenjene tehnike i načini suočavanja počinitelja i žrtve ili počinitelja sa štetom koju je uzrokovao uz postupke opraštanja (vansudska nagodba, medijacija).

Ključne riječi: teorija reintegrativnog postiđivanja, restorativna pravda

Abstract: Braithwaite's Reintegrative Shaming Theory in the last decade has become very popular. It is backed up by various researches who have had a great impact on the judiciary and the legal norms, regulating the relationship with juvenile perpetrators of criminal offenses. They argue that the reduction or cessation of delinquent behavior is possible if the shame causes healing, and if techniques and ways of confrontation of the perpetrator with the victim, or perpetrator to the damage he caused, have been applied, along with procedures of forgiveness (extrajudicial settlement, mediation).

Key words: reintegrative shaming theory, restorative just

UVOD

Od nastanka čovječanstva pa do danas, društvo je pokušavalo na razne načine da izoluje lica koja se nisu ponašala u skladu sa pravilima i normama društva i države. Od progonstva, preko anatemisanja i žigosanja pa sve do kazne lišenja slobode i ograničenja kretanja, upravo ova posljednja se najduže održala. Historija je pokazala da se prema tim licima nikada nije postupalo na način na koji oni zaslužuju. Vođeni ovim činjenicama, veliki broj zvaničnika i vlada svjetskih i evropskih zemalja odlučio se za reformu sistema kažnjavanja.

U posljednjih nekoliko godina, započet je proces reforme zakonodavstva u ovoj oblasti a čitav proces je obilježen diskusijom u kom pravcu ista treba da ide. Jedan dio stručne javnosti zagovara jačanje represivnih mjera prema izvršiocima krivičnih djela i to kroz povećanje broja krivičnih djela i pooštavanje kazni (Popović, 2010:3). Sa druge strane, javila se želja za smanjenjem retributivnih elemenata u krivičnom zakonodavstvu i jačanjem tendencije ka uvođenju restorativnih elemenata i odnosa prema kriminalitetu.

Restorativna pravda je proces u kome sva lica koja su neposredno i posredno vezana za krivično djelo, zajedno, kroz dijalog, medijaciju, međusobno povjerenje i razumjevanje, pokušavaju da prevaziđu posljedice koje su nastupile izvršenjem krivičnog djela. Restorativna pravda, dakle, podrazumjeva bavljenje uzrocima i pokušaj ponovnog uspostavljanja stanja i odnosa narušenih krivičnim djelom primjenom različitih metoda – mirenja, posredovanjem, restitucijom, izvinyenjem, itd.

Restorativni pristup uravnotežuje (*balanced restorative justice*) prava i interese žrtve/oštećenika, počinitelja i zajednice (Seymour, 1997 prema Žizak, Miroslavljević, 2013:22). On omogućuje počinitelju krivičnog djela da „odradi“ svoje ponovno uključivanje u zajednicu u konkretnim situacijama i na konkretnim sadržajima i tako se na neki način oduži ne samo oštećeniku nego i zajednici. Iako nijedan program unutar rekonstruktivnog pristupa nije primjenjiv za sva krivična djela i za sve počinitelje, mnogi autori smatraju da se filozofske postavke restorativnog pristupa mogu uvijek primijeniti jer bi počinitelj uvijek trebao biti ohrabrivan da preuzme odgovornost za svoje ponašanje i na neki način nadoknadi počinjenu štetu (Žizak, Miroslavljević, 2013:22).

U sve opsežnijoj literaturi na temu restorativnog pristupa načini na koje se tretira odgovornost počinitelja krivičnog djela različito se tumače i to na skali od „posramljivanja pred zajednicom“ preko „konstruktivnog posramljivanja“ do „integriranja u zajednicu“ (Steel, 1998:2). Restorativni pristup filozofska je podloga brojnim i

raznovrsnim programima – programima posredovanja oštećenika i počinitelja, programima posredovanja između roditelja i djece, programima pomirenja oštećenika i počinitelja, programima pomirenja vršnjaka, porodičnim grupnim konferencijama, programima „reintegrirajućeg postidiivanja“, reparativne probacije, odbora za utvrđivanje odgovornosti, programima naknade štete u zajednici i sl. (Smith, 1995; Dekleva, 1996; Viano, 2000), o čemu će biti govora u ovom radu.

Restorativna pravda

Primjena restorativne pravde u svakodnevnom životu je jedan od načina ostvarenja društvenog mira. Restorativna pravda naglašava značaj liječenja posljedica zločina, uz uravnoteženo usmjerenje ka učiniocu, žrtvi i zajednici, stvarajući osnov u zajedničkoj primjeni prakse koja se ne može postići klasičnim retributivnim sistemom iz razloga što je on zasnovan na zakonu i kažnjavanju. Sistem krivičnog pravosuđa, sprovodeći retributivnu pravdu, usmjeren je da odgovori na pitanja o tome koji je zakon prekršen, ko ga je prekršio i kako sankcionisati krivca tako da se postigne specijalna prevencija. Pristup restorativne pravde "sastoji se u strategiji okupljanja i diskusije u okviru lokalne zajednice, okrenut je pojedincu i može se primjeniti i u širim gradskim sredinama" (Kostić, 2007:6).

Pojam restorativne pravde upotrebljava se 1977. prvi put (Adžajlić-Dedović, 2014:18), a najčešće se definiira kao "poseban model pravosuđa koji egzistira paralelno sa postojećim pravosudnim sistemom kao alternativan sudski ili vansudski način rješavanja sporova radi preusmjerenja slučajeva izvan tradicionalnog pravosudnog sistema koji zbog preopterećenosti i sporosti ne postiže efikasno i brzo kažnjavanje počinitelja zločina" (Adžajlić-Dedović, 2014:18).

U Marshallovoj definiciji (1998:8) stoji da je "restorativna pravda proces u kojem sve strane koje su uključene i povezane s počinjenjem krivičnog djela surađuju sa ciljem razrješavanja posljedica krivičnog djela i njegovih utjecaja na budućnost". Slično navode i drugi autori. Restorativna pravda se određuje kao „proces pomoću koga sve strane, koje su učestvovala u vršenju određenog krivičnog djela, zajedno nastoje da savladaju posljedice zločina i njegove implikacije u budućnosti“ (Cavanagh, 1998:24). Zehr (2002:32) kaže da se radi o procesu koji, u što je moguće većoj mjeri, uključuje one koji su sudjelovali u konkretnom krivičnom djelu, a koji zajedno trebaju identificirati i baviti se povredama, potrebama i obvezama, kako bi se osigurao oporavak i popravljanje situacije u mjeri u kojoj je to moguće. Walgrave (2008, 2011) restorativnu pravdu definiira kao "opciju provođenja pravde nakon izvršenog krivičnog djela koja je primarno orijentirana na popravak

individualne, odnosno i socijalne štete uzrokovane tim djelom".

Slijedom navedenog, paradigma restorativne pravde ima nekoliko ključnih pretpostavki (Latimen, Dowden i Muise, 2001; Žižak, 2003; Koren Mrzović, 2005; McCold i Wachtel, 2003 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:13):

1. „krivično djelo povrjeđuje ljude i odnose (žrtvu, počinitelja i zajednicu), a ne zakon i državu;
2. djelo stvara obvezu da se stvari isprave i uspostavi socijalni mir;
3. sve tri strane povrijeđene djelom, moraju biti uključene u odgovor na počinjeno krivično djelo;
4. počinitelj preuzima odgovornost za svoje ponašanje i djeluje u smjeru popravljavanja i nadoknade štete proizašle iz krivičnog djela;
5. cijeli proces dobrovoljan je za sve sudionike".

Sudionici u postupku: *Vista promjene:*

Oštećenik	Iz pozicije svjedoka ili promatrača u poziciju aktivnog sudionika u pronalaganju zadovoljavajućeg rješenja.
Počinitelj	Iz pozicije pasivnog izbjegavanja u poziciju aktivnog preuzimanja odgovornosti.
Zajednica	Iz pasivne pozicije u aktivno podržavanje oštećenika i utjecanje na ponašanje maloljetnika.
Stručnjak	Iz pozicije u kojoj je izravno utjecao na maloljetnika u poziciju facilitiranja onih procesa u zajednici koji omogućavaju utjecanje na maloljetnikovo ponašanje.

Slika 1: Promjene pozicije sudionika u postupku (*Guide for Implementing the Balanced and Restorative Justice, prema Žižak i Miroslavljević, 2013:14*)

Restorativna pravda se nekada razmatra samo kao mogućnost ostvarivanja većeg obima prava žrtava pored utemeljenog krivičnog pravnog sistema retributivne pravde, a nekada opet kao ravnoteža između prava počinitelja krivičnog djela i prava žrtava. Ipak i pored izvjesnih nesuglasica i nedosljednosti u sprovođenju, restorativna pravda, primjenom svojih principa, obezbeđuje restituciju žrtava i društvene zajednice, promovira reintegraciju počinioca i popravljane odnosa između žrtve, počinioca i društvene zajednice.

Tokom posljednjih decenija procesi restorativne pravde su pretežno korišteni u oblasti maloljetničkog pravosuđa u slučajevima lakših krivičnih djela koje vrše maloljetnici. Brojna zakonodavstva u Evropi, SAD-u, Kanadi, Australiji imaju krivičnopravne propise koji sadrže odredbe o primjeni restorativnih procesa u svrhu skretanja krivičnog postupka. Novije inicijative otvaraju mogućnost primjene postupaka restorativne pravde i u slučajevima težih krivičnih djela odraslih učinilaca.

Kriterij	Kažnjavajući pristup	Rehabilitacijski pristup	Restorativni (obnavljajući pristup)
Što ili tko je u fokusu	Kazneno djelo kao čin usmjeren na državu	Počinitelj	Oštećenik i zajednica
Ciljevi - metode	Sigurnost društva kroz zastrašivanje, odmazdu i izolaciju	Rehabilitacija počinitelja i smanjenje recidivizma	Vraćanje u prijašnje stanje oštećenika i zajednice; nadoknada štete
Uloga države - vlasti	Vrlo velika	O srednja	Ograničena
Osnovne procedure	Nadzor nad počiniteljima i njihovo izdavanje iz zajednice	Tretman u svrhu unapređenja počiniteljevog načina funkcioniranja	Osobne interakcije uključених
Tko je sve uključen	Počinitelji i stručnjaci iz sustava za maloljetničku delinkvenciju	Počinitelji, stručnjaci iz sustava za maloljetničku delinkvenciju te adekvatne službe i udruge iz zajednice	Oštećenik, počinitelj, predstavnici zajednice te stručnjaci iz sustava za maloljetničku delinkvenciju
Tijek intervencija	Od oštećenika i zajednice prema kaznenopravnom sustavu	Od počinitelja, oštećenika prema kaznenopravnom programima	Od počinitelja prema oštećeniku i zajednici

Slika 2. Usporedni prikaz osnovnih obilježja kažnjavajućeg, rehabilitacijskog i restorativnog pristupa (prema *Jurisdictional Technical Assistance Package for Juvenile Corrections, Chapter 3: Balanced and Restorative Juvenile Corrections, 2000* prema Žižak i Miroslavljević, 2013:12).

Restorativna pravda, kao relativno nov koncept još uvijek traga za svojim mjestom u krivičnom pravnom sistemu. Riječ je o ideji koja u središte interesovanja postavlja žrtvu, što zagovornici tradicionalnog krivičnog pravosuđa doživljavaju kao „okretanje cijelog sistema naglavačke“. Drugi problem predstavlja činjenica da "svaki učesnik restorativnog postupka ima sopstveno viđenje pravičnosti i polazi sa subjektivnog stanovišta" (Vasiljević-Prodanović, 2010:61-65). Umjereni zagovornici restorativne pravde zastupaju stanovište da restorativne procese ne treba posmatrati kao alternativu formalnom krivičnom postupku, već težiti stvaranju sistema koji će integrisati vrijednosti oba koncepta u cilju unapređenja kvaliteta i efektivnosti pravde u cjelini.

Zagovornici restorativne pravde zalažu se za neograničenu ekspanziju u njenoj primjeni, dok kritikeri ističu da pretjerani ciljevi samo podrivaju ostvarenje skromnijih ali realnijih uspjeha. Neke od glavnih kritika usmjerene su na to da se primjenom restorativne pravde ne ostvaruju proporcionalni rezultati. Međutim, proporcionalnost i nije jedna od ključnih vrijednosti restorativne pravde, kao ni evaluacija njenih uspjeha, zato što ona zastupa zadovoljenje svih učesnika tog postupka, što nije suštinska vrijednost niti cilj konvencionalnog krivičnog pravnog sistema. Prema teoriji restorativne pravde, stigmatizacija osobe kao loše osobe izaziva prkos (Ahmed, 2001 Sherman, 1993 prema Braithwaite, 2006: 400), percepcije proceduralnih nepravdi, odbijanje da se uključi u reparativnu pravdu, i povećanje

ponavljanja prekršaja (koji povećavaju količinu nepravde u svijetu)²⁵⁰. Smatra se da je osjećanje stida važniji vid kontrole kriminaliteta od izrečene krivične sankcije. Kako osjećanje stida ne bi proizvelo nepovoljne posljedice po delinkventa i žrtvu potrebno je da se proces okonča ritualnim činom kroz ceremoniju reintegracije (Braithwaite, Daly, 2001: 29 prema Kostić, 2007:7).

Različita udruženja građana, službe za pružanje društvenih usluga, škole, lokalna zajednica, zakonodavni organi i odjeljenja za prevenciju obavljaju najveći broj različitih aktivnosti u procesu restorativne pravde. Ove aktivnosti, vezane za razne oblasti društvenog života, povezuju zajednički elementi: liječenje, posredovanje između žrtve i učinioca, izvinjenje (osjećanje stida) i reintegracija (Kostić, 2007:6).

U procesu sprovođenja restorativne pravde Braithwaite ističe značaj pomoćnih standarda koje posmatra kao: žaljenje ili pokajanje zbog učinjene nepravde; izvinjenje, osuda čina, oprostaj, milost (Braithwaite, 2002:570). Oprostaj se razlikuje od slušanja drugih uz puno poštovanje, što mora biti osnovni standard restorativne pravde. Zalaganje da svako bude saslušan ne znači istovremeno insistirati na oprostaju, požurivati davanje oprosta. Braithwaite čak insistira na tome da je okrutno i pogrešno očekivati od žrtve zločina da oprost (Braithwaite, 2002:571). Slično tome, pokajanje koje je silom ili formalno izvučeno iz delinkventa takođe nema moralnu snagu.

Restorativna pravda se zasniva na uravnoteženom usmjeravanju na delinkventa, žrtvu i zajednicu. Vrijednosni sudovi usmjereni na delinkventa obuhvataju izvinjenje i osjećanje stida za učinjeno djelo i reintegraciju. Delinkvent mora naučiti da prepozna sopstvenu odgovornost bez posmatranja sebe kao žrtve okolnosti kao i da stekne saznanja o zlu koje je nanio žrtvi. "Reintegracija delinkventa znači učenje kako da se vrati u društvenu zajednicu, posebno kroz plan postupanja u cilju „lječenja“ nastalog štetnog postupka" (Kostić, 2007:8).

Modeli restorativne pravde

"Restorativna pravda kroz svoje modele, postupke i mjere postiže mnogo više od brze i efikasne pravde, jer je usmjerena prema prevenciji i uključuje sve one koji su direktno ili indirektno pogođeni krivičnim djelom, a to su žrtve, počinioci i njihova najbliža zajednica (primarne i sekundarne žrtve), i koji nastoje na brz i efikasan način riješiti spor (ili konflikt) prema

volji zainteresiranih strana uz izvinjenje, pomirenje i adekvatnu satisfakciju za žrtvu"(Adžajlić-Dedović, 2014:18). Pored postizanja adekvatne naknade za pričinjenu materijalnu i nematerijalnu štetu žrtvama, restorativni modeli, postupci i mjere kroz preuzimanje odgovornosti i izvršenje preuzetih obaveza omogućavaju uspješnu reintegraciju i rehabilitaciju, kako počinitelja zločina, tako i žrtava, i u dosadašnjoj primjeni pokazali su se bržim, pravednijim i jeftinijim od tradicionalnog pravosuđa.

Unutar koncepta restorativne pravde u svijetu su razvijena četiri modela, koja, unatoč određenim razlikama u načinu i metodama provođenja te teritorijalnoj rasprostranjenosti, imaju zajedničku osnovnu misao. Četiri osnovna modela restorativne pravde (Bazemore i Umbreit, 2001; Bazemore i Griffiths, 2003; Zernova 2007, prema Žižak, Miroslavljević, 2013:22) su:

1. "victim offender mediation (medijacija između žrtve i počinitelja);
2. community reparative board (vijeće za nadoknadu štete);
3. family conference (porodična konferencija);
4. circle sentencing (krugovi suđenja/suđenje u krugu zajednice)".

Medijacija između žrtve i počinitelja

Počeci ovog modela restorativne pravde sežu u 1970-e godine u SAD-u, s tim da je "važan utjecaj na medijaciju imao razvoj pokreta za prava žrtava (Umbreit, Coates i Vos, 2001). Osamdesetih godina širi se u Evropu. Ovakvi programi postoje i u Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Africi (Umbreit 1996, Wynne 1996, Claes 1998, *The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice 2000*, prema Zernova 2007.). Model se posebno razvio vezano uz mlade u sukobu sa zakonom (Crawford i Newburn, 2003)" (Žižak, Miroslavljević, 2013:23).

Prema Žižak i Miroslavljević (2013:23) medijacija između žrtve i počinitelja počiva na ideji da, nakon počinjenja krivičnog djela, "i počinitelj i žrtva imaju zajednički interes u popravljaju ili nadoknadi štete". Stavljaju naglasak na popravku, nadoknadi, pomoći žrtvi vezano uz posljedice djela, ali i na pomoći počinitelju u smjeru promjene životnog stila (Zehr 1990, prema Zernova, 2007). Ovaj model obično podrazumijeva susret „licem u lice“ počinitelja i žrtve u sigurnom i kontroliranom okruženju uz posredovanje medijatora (Bazemore i Umbreit, 2001 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23). Zajedničkom susretu počinitelja i žrtve prethodi individualni susret svakog od njih s medijatorom s ciljem pojašnjavanja cijelog postupka medijacije, ali i kako bi oboje (i počinitelj i žrtva) dali pristanak za zajednički sastanak (Bazemore i Umbreit, 2001 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23). Uz pomoć neutralne osobe, medijatora, obje strane imaju priliku izraziti svoje osjećaje,

²⁵⁰ Više u: Braithwaite, J. (2006). Doing Justice Intelligently in Civil Society (Justice That Is Restorative). *European Journal on Criminal Policy and Research Journal of Social Issues*, 62 (2), 393--409.

stavove i razgovarati o tome što se dogodilo (Zernova, 2007 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23). Medijacija je metoda komunikacije u kojoj dvije suprotstavljene strane vođene trećom neutralnom osobom nastoje riješiti problem koji je nastao počinjenjem krivičnog djela (Crawford i Newburn, 2003 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23). Drugim riječima, postupak medijacije daje žrtvi priliku da sretno počinitelja u sigurnom i strukturiranom okruženju i uključi se u razgovor o djelu i posljedicama po njega/nju. Cijeli proces vodi educirani medijator. Žrtva ima priliku reći počinitelju o fizičkom, emocionalnom i finansijskom utjecaju djela na nju, što kod počinitelja izaziva niz emocija, te samim time i postidiivanje, te je ovo jedan od osnovnih modela u kojim se može primjeniti teorija reintegrativnog postidiivanja.

Sam proces razlikuje se od medijacije za civilne ili komercijalne svrhe jer uključene stranke sklapaju sporazum o njihovom uzajamnom odnosu vezanom uz samo djelo. No, "proces nije primarno fokusiran na sklapanje nagodbe" (Žižak i Miroslavljević, 2013:23), iako većina slučajeva tako završi (finansijska restitucija, dobrotvorni rad za žrtvu ili za opće dobro, uključivanje u neki od tretmanskih programa i sl.).

Osnovni fokus je "dijalog između počinitelja i žrtve, zadovoljavanje potreba žrtve, poticanje i razvoj empatije kod počinitelja te njegov sveukupni rast i razvoj u smislu redukcije recidivizma u budućnosti" (Umbreit, 2008 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23). Osnovna ideja, dakle, postizanje je dijaloga uz ojačavanje žrtve, ali i počinitelja da razriješe konflikt. Na taj način počinitelj ima priliku uvidjeti kako je pogriješio te kako njegovo ponašanje utječe na druge. Tako zapravo preuzima odgovornost za vlastito ponašanje, razvija karakter, stavove, vrijednosni sistem (Zernova, 2007, Bazemore i Griffiths, 2003 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23-24).

Praksa u svijetu je različita pa tako medijaciju u nekim dijelovima svijeta provode suci, službenici probacije, pravnici, državni odvjetnici i to uglavnom kako bi se izbjeglo suđenje. Ipak, neki programi medijaciju provode nakon što počinitelj prizna krivnju na sudu, s tim da je u tom slučaju, medijacija uvjet probacije (Bazemore i Umbreit, 2001; Zernova, 2007. prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23).

Kada se radi o vrsti krivičnih djela i dobi počinitelja za koje se ovaj model primjenjuje, valja istaknuti da se primjenjuje i na maloljetne i na punoljetne osobe, kao i za lakša, ali i ozbiljna krivična djela. U literaturi se kao glavna zamjerka navodi da ovakav pristup umanjuje kaznu počinitelja jer se pretpostavlja da bi tradicionalnim krivičnim postupkom vjerovatnije bio teže sankcioniran (Umbreit, Coates i Vos, 2001 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:23-24).

Ovaj model je opcija za počinitelje lakših delikata koji bi inače, u sudskom procesu, bili vrlo vjerovatno osuđeni na sankciju probacije ili kratkotrajnu kaznu zatvora (Zernova, 2007 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:24). Vijeća su otvorena za javnost, a sastavljena su od male grupe građana (2–7) koji su završili posebnu edukaciju. Članove vijeća čine predstavnici lokalne zajednice. Kod kriterija odabira članova vijeća presudne su njihove osobne karakteristike (poput razumijevanja potreba počinitelja i žrtve, razumijevanje uzroka, uvjeta i povoda različitih ponašanja i sl.), a ne profesionalne u smislu razine i stupnja obrazovanja. Vijeće provodi javne sastanke „licem u lice“ naložene od strane suda. Isto tako, uspostavljaju dogovore s počiniteljima, nadziru provođenje dogovorenih obveza i povratno izvještavaju sud (Bazemore i Umbreit, 2001 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:24). Za razliku od ostala tri modela, u ovom pristupu nemaprofesionalnih medijatora ili voditelja. Proces, nakon zaprimljene policijske prijave, započinje pozivima i pojedinačnim razgovorima s počiniteljem i žrtvom s tim da se postupak nastavlja i ako žrtva ne pristaje na zajednički susret s počiniteljem (Žižak i Miroslavljević, 2013:24). Ako žrtva odbije sudjelovanje u postupku, tokom zajedničkog susreta njene interese može zastupati za to ovlaštena osoba ili žrtva daje pisanu izjavu u kojoj obrazlaže na koji je način krivično djelo ostavilo posljedice na nju/njen život kao i na koji način smatra da bi se šteta prouzročena počinjenjem krivičnog djela mogla nadoknaditi (*Home Office/Lord Chancellor's Department/Youth Justice Board*).

Zajednički sastanak počinje osobnim predstavljanjem. Nakon toga, predstavljaju se ciljevi programa. Slijedi razgovor s počiniteljem i žrtvom o djelu i utjecaju krivičnog djela na žrtvu i zajednicu (Humphrey, Burford i Huey, 2006 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:24). Potom se dogovaraju strategije nadoknade štete te se pregovara o konačnom sporazumu. Sporazum može uključivati pisanje pisma izvinjenja, rad za opće dobro i uključivanje u trening za razvoj određenih vještina i sposobnosti. Prije isteka konačnog roka izvršenja obveza iz sklopljenog sporazuma, vijeće i počinitelj nalaze se barem jedanput kako bi se ustanovilo u kojoj se fazi izvršenja dogovorenih obveza nalazi počinitelj. Oni počinitelji koji ne pristanu na sporazum ili ga ne izvrše, upućuju se na sud. Rok za ispunjenje obveza je maksimalno 90 dana. "Vijeće nema ovlasti određivanja i izricanja formalnog nadzora ili zatvaranja počinitelja kao dio obveze iz ugovora. Isto tako, finansijsku kompenzaciju može odrediti samo sud" (Zernova, 2007 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:24).

Primjena teorije reintegrativnog postidiivanja je i u ovom modelu moguća, jer vijeća su namijenjena maloljetnim i punoljetnim počiniteljima manje ozbiljnih delikata i nenasilnih krivičnih djela, a u

Engleskoj i Walesu su striktno ograničena na maloljetnike koji su prvi put počinili krivično djelo (*Youth Offender Panels*, 2009). "Kritičari ovog modela zamjeraju mu što ne zapošljava profesionalne medijatore, a pokazalo se da su volonteri koji ga provode često amateri sa slabo razvijenim pregovaračkim vještinama koji ne znaju dovoljno o restorativnoj pravdi" (Karp, Walther, 2001, prema Zernova, 2007 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:24).

Porodična konferencija

Ozakonjivanjem modela na Novom Zelandu 1989. ovaj oblik odgovora na kriminalno ponašanje maloljetnika postao je uobičajena praksa na tom području navode, Žižak i Miroslavljević (2013:24). No, provodi se i prema punoljetnim osobama i to kada je riječ o srednje ozbiljnim i ozbiljnim deliktima (osim ubistva), kao što su krađa, nanošenje tjelesnih povreda, vandalizam, zlostavljanje djece. Korijene vuče iz tradicije domorodaca s Novog Zelanda – Maora.

Konferenciju vodi koordinator. Porodične konferencije održavaju se u relativno neformalnom okruženju (Crawford i Newburn, 2003 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:24). Na njoj sudjeluju počinitelj, njegovi rođaci, prijatelji, žrtva (ili njen predstavnik) i njeni rođaci, prijatelji, branitelj maloljetnika, policajac i socijalni radnik. Kada je riječ o maloljetnicima, konferenciju saziva i vodi koordinator za maloljetnike koji radi u Odjelu za socijalnu rad (Zernova, 2007 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:25). Na samom početku najčešće policajac opisuje djelo, a počinitelj je pozvan da prizna ili opovrgne sudjelovanje u njemu. Ako prizna krivično djelo koje mu se stavlja na teret, konferencija se nastavlja opisom utjecaja djela na žrtvu koja objašnjava svoje iskustvo, emocije i postavlja pitanja počinitelju. Osobe koje dođu na konferenciju kao podrška žrtvi govore kako je djelo utjecalo na njih te također postavljaju pitanja. Počinitelj i njegova porodica također sudjeluju u razgovoru.

Raspravlja se o pomirenju i nadoknadi štete. U tom trenutku, konferencija se prekida i tada porodica počinitelja sama izrađuje plan nadoknade štete i prevencije budućeg delinkventnog ponašanja. U izradi plana uzimaju se u obzir potrebe žrtve. Najčešći ishod je izvinyenje i rad za opće dobro. Nakon toga, ponovno se saziva sastanak na kojem obitelj i počinitelj predstavljaju svoj plan žrtvi i stručnjacima koji o njemu raspravljaju (Žižak i Miroslavljević, 2013:25).

Tokom svih ovih prepričavanja počinitelj je suočen s posljedicama svog ponašanja na žrtvu i njene bližnje, na svoju obitelj i prijatelje (Zernova, 2007; Bazemore i Umbreit, 2001; Hayes, 2006 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:25), te se razvija osjećaj empatije i srama..

Osnovni cilj, uz opće ciljeve restorativne pravde, definiran je kao kolektivna odgovornost počiniteljeva sistema podrške s ciljem promjene u njegovom ponašanju.

Podrška počinitelju da preuzme odgovornost za svoje ponašanje i promijeni ga izrazito je naglašena u ovom modelu, stoga je uključenost počiniteljeve porodice krucijalna ali i očekivana jer mu članovi porodice pružaju podršku kako bi uspio ispraviti učinjeno. "Budući da je u konferenciju uključen velik broj ljudi, Morris (2002) tvrdi da se na taj način zapravo širi mreža socijalne kontrole" (Žižak, Miroslavljević, 2013:25).

Ovaj model daleko više nego posredovanje između žrtve i učinioca zasniva se na *premisama teorije reintegrativnog postidiivanja*, fokusirajući se na promjenu ponašanja delinkventa, te su u većoj mjeri orijentisane na učinioca nego na žrtvu, iako ostavljaju prostora i žrtvi da iznese svoja osećanja, probleme i stavove.

Krugovi suđenja/suđenje u krugu zajednice

Ovaj model restorativne pravde pojavio se ranih 90ih u Kanadi, a proširio se i u SADu. Sama ideja potiče od indijanske prakse mirenja u Sjevernoj Americi (Bazemore i Umbreit, 2001 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:25). Temelji se na procesu dijaloga, izgradnji pokidanih veza i odnosa i veći naglasak stavlja na štetu koja je nanesena zajednici te na odgovornost zajednice za podršku svojim članovima. Krugovi se mogu koristiti i za izgradnju zajednice.

Krugovi podrazumijevaju sastanke na kojima sudjeluju žrtva, počinitelj, njihove porodice i prijatelji, zainteresirani članovi zajednice te predstavnici pravosudnog sistema. Krug često započinje molitvom kako bi se naglasio duhovni aspekt sudionika s ciljem nadilaženja trenutnih emocija i traženja rješenja.

Sudionici osvještavaju narušenu ravnotežu koja je proizašla iz djela i donijela socijalni nemir.

Naglasak je na tome da svi u krugu dijele odgovornost za iznalaženje rješenja. Na samom početku dogovaraju se pravila komuniciranja. Raspravlja se o osjećajima i djelu (zašto se djelo dogodilo, kako popraviti štetu, kako spriječiti buduće takvo ponašanje, ali mogu raspravljati i o dubljim problemima počinitelja). Sudac, koji je sve vrijeme prisutan, daje preporuke na temelju onoga što je čuo (Bazemore i Umbreit, 2001; Zernova, 2007 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:25). Sudionici donose rješenja u skladu sa svojim vrijednosnim sistemom i običajima. Cijeli postupak ponovno povezuje počinitelja sa zajednicom i izgrađuje pokidane veze te naglašava potrebe žrtve. Isto tako, proces senzibilizira zajednicu za probleme koji se u njoj događaju, naglašava pripadnost lokalnoj zajednici, potiče sudjelovanje, suradnju i

izgradnju zajednice, promovira sposobnost mobilizacije lokalnih resursa i generira rješenja problema koja su proizašla iz navedenog. Isto tako, "pomaže otkriti uzroke, uvjete i povode kriminala, što zauzvrat rezultira inicijativama lokalne zajednice s ciljem zadovoljenja potreba i žrtava i počinitelja, ali i uspostavljanja socijalnog mira" (Stuart, prema Zernova, 2007; Lilles, 2001)" kažu Žižak i Miroslavjević (2013:25). Dalje navode mišljenje LaPrairie (1995, prema Crawford i Newburn, 2003) da postoji mnogo karakteristika sličnih sa porodičnim konferencijama, posebno u smislu zahtjeva za uključivanjem više ljudi osim počinitelja i žrtve, ali daju veći značaj zajednici. I ovaj *model može primijeniti teoriju reintegrativnog postidiivanja*, jer je uobičajeno je uključiti proširenu porodicu i članove zajednice u cijeli proces što razvija osjećaj srama i empatije koji je potreban.

Važno je naglasiti da proces ima određene rituale. Postoji medijator ili koordinator koji mora osigurati inkluzivni dijalog i integritet procesa. Koristi se i tzv. štapić za govor, a samo onaj koji drži štapić, ima pravo govoriti. Stuart (1996, prema Crawford i Newburn, 2003 prema Žižak, Miroslavjević, 2013:25-26) navodi da je najveća vrijednost ovog modela ne toliko u utjecaju na počinitelja ili žrtvu, već u njegovu utjecaju na zajednicu. Drugim riječima, svi procesi u ovom modelu snažno su povezani sa zajednicom, stoga su u skladu s kulturom, običajima i navikama kulture u kojoj se odvijaju. Glavne zamjerke modelu vezane su uz neravnomjeran odnos moći pa se tako navodi nedovoljna zaštita žena žrtava nasilja. Jednakost prava glasa također je upitna, kao i interesi žrtve. Naime, žrtva je zapravo prisiljena pristati na interese zajednice i ne inzistira na zadovoljenju svojih potreba. Kod ovog modela "naglasak je na problemu koji ima zajednica iz čega proizlazi da i žrtva dijeli odgovornost za prijestupničko ponašanje, budući da je i ona dio zajednice (Zernova, 2007)" prema Žižak i Miroslavjević, (2013:25-26).

TEORIJA REINTEGRATIVNOG POSTIDIIVANJA

Reintegracija ne znači pasivno prisusvo nekog lica u zajednici, već njegovu prihvatanje kao punopravnog, produktivnog člana koji daje svoj doprinos daljem razvoju same zajednice. "Predstavnici republikanske kriminologije smatraju da kazna zatvora nije najbolji oblik reagovanja na kriminalitet, te se zalažu za minimalnu upotrebu kazne lišenja slobode, ali ne i za aboliciju" (Braithwaite, Daly, 2001:34).

Korak dalje u razvijanju postojećeg koncepta restorativne pravde učinio je John Braithwaite. On je razvio tzv. *teoriju reintegrativne sramote*, tj. *postidiivanja*, koja se uklapa u širi teorijski okvir – teoriju društvene kontrole.

John Braithwaite

Začetnik teorije (rođen 1951.) je uvaženi istraživač i profesor na Australian National University, dobitnik mnogih internacionalnih nagrada i priznanja, uključujući počasni doktorat University of Leuven (2008), evropskog vodećeg univerziteta na polju restorativne pravde, University of Louisville Grawemeyer Award za ideje Improving World Order (2004) i the Prix Emile Durkheim, International Society of Criminology, za doživotni doprinos kriminologiji. Kao kriminolog, on je posebno zainteresovan za ulogu restorativne pravde, upravljanje stidom (shame management) i reintegracijom u prevenciji kriminala a svoju teoriju reintegrativnog postidiivanja (theory of reintegrative shaming) elaborira u svojoj knjizi *Crime, Shame and Reintegration* koju objavljuje Cambridge University Press 1989.godine.

Teorijsko uporište ideja restorativne pravde u učenjima predstavnika određenih kriminoloških teorija

Iako se u osnovi koncepta restorativne pravde nalaze ideje koje su razvili predstavnici sociološke teorije, prevashodno Durkheim i Weber, značajniji upliv razvoju teorijskih konceptata restorativne pravde dala je kriminologija društvene kontrole, posebno Hirshijeva teorija društvenih veza, a potom i radikalna, kritička ili nova kriminologija. S obzirom na temu rada, osnuti ćemo se kratko na neke od spomenutih teorija, koje imaju više zajedničkih tačaka sa Braithwaiteovom teorijom reintegrativnog postidiivanja, koja sama nije u potpunosti originalna teorija već se oslanja na druga teorijska razmatranja: teoriju etiketiranja, teoriju subkulture, teoriju oportuniteta, teoriju kontrole, teoriju diferencijalne asocijacije i teoriju socijalnog učenja (Braithwaite, 1989:16-43).

Republikanska teorija

Savremeni oblici društvenog reagovanja na kriminalitet nalaze svoje uporište i u stavu predstavnika republikanske kriminologije. Suština učenja kriminologa ove orijentacije leži u tome da su "zainteresovane društvene zajednice te koje bi trebalo da omoguće društvenu sigurnost i bezbednost žrtvama, kako ne bi ponovo doživele viktimizaciju" (Braithwaite, Daly, 2001: 32 prema Čopić, 2010:44). Sa druge strane, "mikro ili makro zajednice treba da omoguće prihvat učinioca i obezbijede njegovo uspješno (re)integrisanje" (Rodriguez, 2005:103 prema Čopić, 2010:44).

Teorije etiketiranja i stigmatizacije

Teorije etiketiranja bave se utjecajem negativnog etiketiranja ili stigmatizacije. Pripadaju u skupinu teorija društvene reakcije koje objašnjavaju razvoj delinkventnog ponašanja kao posljedicu utjecaja

društva i okoline (stigmatizacije od strane agenata društvene kontrole), posebno formalnih institucija kao što su policija i sudovi, ali i neformalnih: roditelji, vršnjaci i komšije. Prema tim teorijama društvene reakcije određuju koje ponašanje se smatra kriminalnim ili konvencionalnim, te time stvaraju mogućnost stigmatizacije pojedinaca, što može doprinijeti razvoju njihove delinkventnosti. Formalno i neformalno etiketiranje povezani su, no neka istraživanja (Adams i sur., 2003; Harris, 2006 prema Majdak, Kamenov, 2009:42) zastupaju stajalište da je "neformalno etiketiranje puno jačeg intenziteta jer se radi o etiketiranju od strane važnih drugih s kojima je osoba češće i više u kontaktu".

Kako pišu Majdak i Kamenov (2009:43) Aultman i Wellford, 1979, te Ray i Downs, 1986 (prema Gray-Ray i Ray, 1990) potvrđuju da etiketiranje vodi k daljnjem delinkventnom ponašanju, a delinkventno ponašanje vodi etiketiranju odnosno sekundarnoj devijaciji (Becker, 1963; Lemert, 1967). Majdak i Kamenov navode dalje da Edwin Lemert (1967) govori o postojanju primarne i sekundarne devijacije. Primarna devijacija odnosi se na mlade koji se ponašaju tako da krše zakon, ali ako to nije otkriveno ne smatra ih se lošima. Oni nisu etiketirani kao devijantni od strane društva pa nisu ni stigmatizirani. Na primjer, učenik koji ukrade nešto iz dućana i ne bude uhvaćen neće biti etiketiran. Navedeni autori nalaze da maloljetnike koji su prvi puta počinili krivično djelo i još ih okolina nije ocijenila kao delinkventne više pogađa etiketiranje nego one koji su već više puta počinili krivično djelo i bili društveno sankcionirani.

Prema Majdak i Kamenov (2009:43) Kenny, Griffiths i Grossman (2005), Adams i sur. (2003), Davenport (2004), Hirschfield (2004) te Sweeten (2006) potvrđuju da "negativne društvene sankcije (formalno etiketiranje) potiču daljnje delinkventno ponašanje kroz uglavnom indirektnu posljedice (otuđenje od konvencionalnog svijeta, druženje s delinkventnim skupinama, nedostupnost pogodnosti konvencionalnog života)".

Teorija socijalnog i moralnog razvoja

Moralnost se može promatrati kao socijalno konstruirana stvarnost u kojoj se o ponašanju sudi u terminima moralno ispravnog i neispravnog. To implicira da moralnost ima važnu ulogu u zajednici jer olakšava društvenu ravnotežu i miran suživot, odnosno, društvena ravnoteža i miran suživot ljudi ovisi o moralnosti članova nekog društva. Učenje iz vlastitih i grešaka drugih čini važan dio u socijalnom i moralnom razvoju pojedinca. U tom smislu, sastanak žrtve i počinitelja posebno je učinkovit u razvijanju morala kod sudionika.

Tokom zajedničkog sastanka govori se o detaljima krivičnog djela, uzrocima, posljedicama događaja na počinitelja i žrtvu, sudionici iznose vlastite poglede i razmišljanja zašto je takvo ponašanje neprihvatljivo i zašto se ne tolerira te se govori i o nadoknadi štete. Dakle, sastanak zapravo omogućuje da se iznesu ne samo činjenice o deliktu, već se govori i o moralnosti tog djela, okolnostima, uzrocima i posljedicama, ali i o razlozima zašto je takvo ponašanje okarakterizirano kao loše i neprihvatljivo. Počinitelj uči na vlastitom primjeru kako da popravi učinjeno i prevenira buduća slična ponašanja. Razvoj moralne zrelosti kroz jačanje karaktera, moralne svjesnosti, osjetljivosti na druge, dug je i kompleksan proces, a ovakva iskustva u kojima se uči na vlastitom primjeru ključna su u postizanju upravo navedenih ciljeva. Valja napomenuti da "na socijalno-moralni razvoj počinitelja osim suočavanja sa žrtvom, utječe i suočavanje te razgovor o neprihvatljivom ponašanju s njemu najbližim ljudima" (Barton, 2000:48-49).

Teorija reintegrativnog postidiivanja

Drugi pravac u teorijama etiketiranja predstavlja teorija koja razmatra stid kao osjećaj koji se javlja uz etiketiranje i stigmatizaciju, a može biti dobar ili loš. Taj teorijski pravac naziva se Teorija postidiivanja/posramljivanja/shaming theory čije je začetnik Braithwaite (1989).

Novije teorije etiketiranja (Melossi, 1985 prema Majdak, Kamenov, 2009:43) govore o "negativnim posljedicama stigmatizacije na maloljetnika, ali i o mogućem pozitivnom utjecaju stida ako je dobiven od strane bliskih osoba i s mjerom".

Prema teoretičarima postidiivanja/posramljivanja, stid ima ključan utjecaj na razvoj identiteta, savjesti i digniteta. Prema toj teoriji stid može biti loš (formalno etiketiranje, osramoćenje) i voditi k stigmatizaciji koja povećava rizik za vršenje krivičnih djela, ili dobar, nestigmatizirajući (posramljivanje od strane važnih bliskih osoba s kojima smo svakodnevno u kontaktu), koji može djelovati poticajno za promjenu ponašanja.

Osnov svoje teorije Braithwaite je našao u idejama i praksi pojedinih zajednica (posebno na tlu Afrike i Azije) koje imaju efikasnije metode socijalne kontrole od drugih jer one reintegrativno osramoćuju prijestupnike. Pri tome, ceremoniju postidiivanja „prate ceremonije pokajanja i ponovnog prihvatanja“ (Braithwaite, 1989:74). Zato su "društva u kojima se bilježi najniža stopa kriminaliteta upravo ona koja na najefikasniji način osramoćuju učinioce krivičnih djela, odnosno, u kojima se kriminalna ponašanja doživljavaju kao nešto sramotno" (Braithwaite, 2003:85).

Sušтина Braithwaiteove teorije kriminalnog ponašanja i socijalne kontrole prema Čopić (2010:47) je u tome da na potencijalne učinioce pozitivno djeluje postidiđivanje koje on doživljava u krugu svojih rođaka, prijatelja ili svoje zajednice, tj. u krugu onih do kojih mu je najviše stalo (što posebno dolazi do izražaja tokom porodičnih rasprava kao oblika restorativnog procesa). Sa druge strane, pak, postidiđivanje od strane države u okviru krivičnopravne procedure ima negativan efekat jer se ono prije može okarakterisati kao stigmatizacija, nego kao postidiđivanje. Stoga, kako se primjećuje, postoji veoma značajna razlika između reintegrativne sramote, koja se doživljava u krugu poznatih, i stigmatizacije, do koje dolazi u klasičnom sistemu državne reakcije na kriminalno ponašanje.

Reintegrativno postidiđivanje podrazumjeva izražavanje neprihvatanja i osude određenog ponašanja od strane zajednice, a ne samog učinioca, dok stigmatizacija vodi nepoštovanju i omalovažavanju učinilaca. Kako su isticali predstavnici interakcionističke teorije ili teorije etiketiranja, krivičnopravni sistem je taj koji predstavlja značajan faktor u stvaranju kriminalne karijere pojedinaca putem njihovog etiketiranja (Konstantinović- Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2009:326). Stigmatizacija vodi tretiranju pojedinaca koji su prekršili odeđene društvene norme kao zlih ljudi, što može da bude samo kontraproduktivno, odnosno, da pogorša postojeću situaciju i lako dovede do povrata. Reintegrativno postidiđivanje, pak, "vodi smanjenju kriminaliteta jer se prestupnik, koga zajednica prihvata, stavlja pod njenu jaču kontrolu, ali bez kriminogenih efekata koje proizvode stigmatizacija i isključivanje" (Simeunović-Patić, Stevanović, 2007:395).

Sramota ne djeluje samo na učinioca, ona ima određeni efekat na članove njegove mikro zajednice, odnosno, njemu bliska lica, koja će, u želji da izbjegnju dalje osramoćivanje, preuzeti kontrolu nad ponašanjem učinioca kao svog člana i time djelovati u pravcu sprječavanja novog postidiđujućeg čina u formi kriminalnog ili drugog društveno neprihvatljivog ponašanja (Braithwaite, 1989:81). Stoga, postidiđivanje označava process društvenog prijekora²⁵¹ koji se

²⁵¹ 2008.godine sudija u Hudsonu, Kansas, naredio je čovjeku koji priznao zlostavljanje 11-godišnjeg dječaka da postavi znakove s tekstom "Seksualni prijestupnik živi ovdje" na sve četiri strane svoje kuće i da izloži upozorenje "Seksualni prijestupnik u autu" podebljanim žutim slovima sa obje strane njegovog automobila. Da li bi to uvjerilo potencijalne seksualne prijestupnike da je stid i poniženja s kojima se suočavaju veći od bilo koje "nagrade" koje mogu proizaći iz prijestupa?

Izazivanje krivice ili stida može uključivati takve tehnike kao postavljanje strogih pravila da se osramoti prijestupnik. Na primjer, objavljivanjem "John lists" u novinama kažnjava one koji su

upućuje prijestupniku zbog djela koje je izvršio, ali i neku vrstu prijekora i pritiska na mikro zajednicu, zajednicu učiniocu bliskih lica (porodica, rođaci, prijatelji). U isto vrijeme, ovaj proces znači i otvorenost same zajednice za ponovno uključivanje učinioca u nju (Ignajtović, 2002:31 prema Čopić, 2010:47). "Utoliko su ključni elementi ovog pristupa inkluzija i podrška, a ne isključivanje i osuda. Inkluzija vodi većoj socijalnoj povezanosti i solidarnosti, tj. jačanju socijalnih veza, nasuprot stigmatizaciji i segregaciji koja rezultira kidanjem ovih veza i stvaranjem novih veza unutar sredina koje su podržavajuće u pravcu vršenja krivičnih dela" (Čopić, 2010:47).

Manjkavost Braithwaite-ove teorije prema Sanji Čopić (2010:47-48) je u tome što se ona ograničava samo na pitanja kontrole kriminaliteta i prevencije. Ona se fokusira na učinioca, ne uključujući pitanja koja se odnose na žrtvu i pravdu, a koja su, pak, ključne komponente restorativne pravde (Čopić, 2010:47-48)). Naime, uspjeh restorativnog procesa, a potom i reintegracije učinioca u zajednicu u mnogome zavisi i od položaja i uloge žrtve i njenog odnosa prema učiniocu. Drugim riječima, restorativna pravda podrazumjeva čitav niz interakcija između učinioca i žrtve, u kojima prepoznavanje i prihvatanje „drugih“ treba da rezultira empatisanjem učinioca sa žrtvom, ali i određenim simpatijama žrtve u odnosu na učinioca. Najzad, od samog restorativnog procesa, njegovog pripremanja, organizovanja i realizovanja, kao i konačnog ishoda zavisi uspjeh restorativnog programa u cjelini, a time i učiniočeve reintegracije u zajednicu (Čopić, 2010:47-48)).

Teoretičari teorije postidiđivanja/posramljivanja zastupaju mišljenje da ako su mladi jače povezani s bliskim osobama (roditelji, prijatelji) i od njih dožive „zdravo“ posramljivanje (ograničenog trajanja), onda to može biti ozdravljujuće. Zdravo posramljivanje znači izražavanje neodobravanja nekog ponašanja, ali s poštovanjem prema osobi i nastojanjem da se zaštiti identitet mlade osobe. Takvo posramljivanje prati postupak opraštanja i izlječenja.

U izučavanju stigmatiziranih osoba stavlja se naglasak na pad samopouzdanja kao posljedice podcijenjenog identiteta. Jedan od najvažnijih načina na koji sebe upoznajemo je upravo kroz reakcije drugih prema nama (Dacey i Kenny,

uhapšeni zbog traženja usluga prostitutke (Siegel, 2011).

"Stučaj 12-godišnjeg dječaka iz Kanbere (Australija) optuženog za krađu u prodavnici, koji je tokom restorativne rasprave uslovno rečeno „natjeran“ da prihvati da nosi majicu na kojoj je pisalo „Ja sam lopov“ (Roche, 2003:1). To pokazuje da i mehanizmi restorativne pravde mogu da budu okrutni i osvetnički" (Čopić, 2010:147).

1994 prema Majdak, Kamenov, 2009:43). Značajni drugi nam predstavljaju ogledalo koje nam omogućava da se vidimo u njemu. Taj odraz uključujemo u svoj pogled na sebe. "Dio problema stigmatiziranih osoba, njihovog identiteta i samopoštovanja, sastoji se u tome da se samopoštovanje konceptualizira kao stabilna crta koju pojedinci nose sa sobom iz situacije u situaciju" (Majdak, Kamenov, 2009: 43-44).

Braithwaitova teorija ozdravljajućeg postidiivanja/posramljivanja u posljednjem desetljeću postala je vrlo popularna. Nju potkrepljuju razna istraživanja (Tyson, 2007, Botchkovar i Tittle, 2006 prema Majdak, Kamenov, 2010:28) koja su imala velik utjecaj na pravosuđe i pravne norme koje uređuju odnos prema maloljetnim počiniteljima krivičnih djela. Zastupaju da je smanjenje ili prestanak delinkventnog ponašanja moguće ako je sram ozdravljujući i ako su primjenjene tehnike i načini suočavanja počinitelja i žrtve ili počinitelja sa štetom koju je uzrokovao uz postupke opraštanja (vansudska nagodba, medijacija).

U novije vrijeme provođena su brojna istraživanja u okviru ove teorije (Makkai i Braithwaite, 1994, Ahmed, 2001, Hay, 2001, Tittle, Bratton i Gertz, 2003, Ahmed i Braithwaite, 2005, Harris, 2006, prema Harris, 2006 prema Majdak, Kamenov, 2010:28) koja potvrđuju da je najučinkovitiji pristup počiniteljima krivičnih djela upravo taj koji sadrži reintegrativno postidiivanje/posramljivanje (alternativne mjere). U tom smislu važan je odnos i uloga vršnjaka, prijatelja, rodbine i onih s kojima je maloljetnik najviše i najčešće u kontaktu.

Kratki pregled radova i istraživanja o reintegrativnom postidiivanju i restorativnoj pravdi

- Walgrave i Aertsen u svom radu²⁵² napominju da je početkom 1996. godine sam Braithwaite naveo da bi mogao zamijeniti pojam "reintegrativnog postidiivanja" sa "restorativnim postidiivanjem." To dovodi da se Walgrave i Aertsen pitaju. da li su "reintegracija" i "restorativno" razmjerni ili barem komplementarni pojmovi, ili su, pak, različiti (Walgrave & Aertsen, 1996:67-85). Da bi odgovorili na ova pitanja, oni ispituju paradigmu restorativne pravde, kao i koncept postidiivanja/posramljivanja kao aktivnog procesa i srama kao emociju. Koristeći primjere iz Belgije, Walgrave i Aertsen posmatraju ih kroz proces medijacije. Osim toga, oni se osvrću na

pitanje prisile u odnosu na postidiivanje i restorativnu pravdu.

Postidiivanje može biti moćan aspekt u neformalnom procesu spajanja žrtve i počinitelja u njihovoj potrazi za restorativnim rješenjem za svoje konflikte. Ako, međutim, je presuđeno da se djelo mora dovesti do visine za sudske akcije koje imaju obilježja prisile, tada uloga pravosudnog sistema mora biti jasno definisana. Ne može i ne treba se očekivati da će se sudstvo baviti postidiivanjem, niti da reintegracija počinitelja treba da mu bude glavni cilj intervencije.

Pravda ne treba ni sramiti niti reintegrirati, treba jednostavno utvrditi odgovornosti i doprinosti uvjetima koje promoviraju restorativno (Walgrave & Aertsen, 1996:67-85). Osim toga, možemo se samo nadati da će kulturne klime u društvu kao cjelini, te u socijalnim ustanovama posebno, evoluirati u pravcu komunitarizama, što dovodi do pojave klime koja omogućava podstrekavanja srama jer je šteta već nanescena, stvaranje spremnosti za 'obnovu', restorativno i, ako je potrebno, obavezu iste kao mogućnost reintegracije²⁵³. Ovo ne može biti uspostavljeno kroz formalna javna pravila, nego kroz ljudske i odnosne načine na koje su se primjenjivale.

Reintegrativno postidiivanje je pozitivna moć ljudskih odnosa koja se bavi kažnjivim djelima i drugim oblicima ponašanja koja ugrožavaju harmoničan život u zajednici. Restorativna pravda brine na koji način formalni socijalni odgovori na kažnjiva djela trebaju doprinijeti kontekstu u kojem se može dati konstruktivan odgovor na ova djela. To su komplementarni koncepti, ali oni ne bi trebali biti spojeni da zajedno formiraju jedan koncept 'restorativnog postidiivanja'. Ovo područje je komplikovano i dovoljno zbunjujuće kao takvo samo, zaključuju Lode Walgrave i Ivo Aertsen²⁵⁴.

- U svom radu²⁵⁵ kojeg je prezentovao na konferenciji ASCA Lode Walgrave objašnjava da se medijacije između žrtve i počinitelja kao i rad za opće dobro često predstavljaju kao model primarne intervencije, unutar sveobuhvatnijeg pristupa restorativne pravde. Mogu se koristiti na različitim nivoima, u novoj, široj, diverzivnoj funkciji ili funkciji sankcioniranja. Upotreba ovih pristupa opisana je u evropskom kontekstu. Naglasak rada je na

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Više u: Walgrave, L., & Aertsen, I. (1996). Reintegrative shaming and restorative justice: Interchangeable, complementary or different? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 4 (4), 67-85.

²⁵⁵ Više u: Walgrave, L. (20-23.November 1996). Restorative Intervention against Juvenile Crime: Netwidening, Diversion, Sanction? Chicago: *American Society of Criminology Conference*.

²⁵² Više u: Walgrave, L., & Aertsen, I. (1996). Reintegrative shaming and restorative justice: Interchangeable, complementary or different? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 4 (4), 67-85.

restorativnoj pravdi kao punopravnoj alternativi na oba, retributivnom i rehabilitacijskom odgovoru odgovoru na kriminal.

- Članak Walgrave-a "Restorative Justice for Juveniles: Just a Technique or a Fully Fledged Alternative?"²⁵⁶ odnosi se na potragu za specijaliziranim maloljetničkim pravosuđem koji objedinjuje edukativne ciljeve sa principima krivične pravde. Eksperimenti s restorativnom pravdom su obećavajući za dalja istraživanja. U članku se govori o retributivnoj emociji krivičnih zakona, te medijaciji i radu za opće dobro. Autor zatim razmatra restorativni model, govori o potrazi za njegovim principima, i razmatra ulogu restorativne pravde u demokratijama. Nakon pregleda empirijskih dokaza o restorativnoj pravdi, prikazani su izazovi za proširenje granica restorativne pravde.
- Analizom politika maloljetničkog pravosuđa W. Lode zaključuje da socijalna zaštita i rehabilitacijski pristup u kombinaciji nisu ispunili svoje obećanje (Walgrave, 1994) i da koncept restorativne pravde kroz medijaciju i rada za opće dobro može najviše koristiti svim osobama uključenim u isto. Ozbiljnost kažnjivog djela, suradnja onih na koje se odnosi, sigurnosna pitanja, kao i potreba za rehabilitacijom može postaviti limite restorativnoj pravdi. Dakle, ovaj model treba razradu i eksperimentiranje. Iako model restorativne pravde nikada neće biti jedini za rješavanje maloljetničke delinkvencije, mogao bi na kraju postaju dominantan²⁵⁷.
- Medijacija i rad za opće dobro izgleda da odgovaraju na četiri glavne tendencije²⁵⁸: (1) preispitivanje položaja žrtve (2) potreba za pravnim garancijama za maloljetne prijestupnike, (3) potraga za edukativnim reakcijama prema delinkventu, i (4) izbjegavanje preopterećenja krivičnog sistema. Stoga, sistematsko istraživanje ima odgovoriti na sljedeća pitanja: (1) Da li je

²⁵⁶ Više u: Walgrave, L. (1995). Restorative Justice for Juveniles: Just a Technique or a Fully Fledged Alternative? *Howard Journal of Criminal Justice*, 34 (3), 228-249.

²⁵⁷ Više u: Walgrave, L. (1994). Beyond Rehabilitation: In Search of a Constructive Alternative in the Judicial Response to Juvenile Crime. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2 (2), 57-75.

²⁵⁸ Više u: Walgrave, L. (1992). Mediation and Community Service as Models of a Restorative Approach: Why Would It Be Better? Explicating the Objectives as Criteria for Evaluation. In: H. a.-O. Messmer (Ur.), *Restorative Justice on Trial: Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation International Research Perspectives* (343-354). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

praksa u skladu sa onim što je teoretski zamišljeno? (2) Da li su pravne garancije zadovoljene? (3) Da li je položaj žrtava stvarno bolji? (4) Da li medijacija i rad za opće dobro daju rezultate o reklamiranim edukativnim efektima? (5) Da li će se zaista ovi modeli koristiti da se zamijene tradicionalni načini intervencije? Pravi utjecaj bi bio ostvaren kad bi se ovi modeli koristili kao osnova za razvoj globalne paradigme restorativne pravde.

- Mari Sakiyama, Hong Lu i Bin Liang govore²⁵⁹ da japanski sistem maloljetničkog pravosuđa je naširoko smatran da se temelji na načelima reintegrativnog postišivanja. Reintegrativno postišivanje, kao suprotno od stigmatizirajuće forme postišivanja, donosi negodovanje nedjela s poštovanjem, a naglašava rehabilitaciju, reintegraciju i restorativni proces. U središtu reintegrativnog postišivanja u inicijalnoj tački dodira krivičnogpravnog sistema u Japanu su izvinjenje i diverzija od strane lokalne policije. Citirajući prijavljene slučajeve maloljetničke delinkvencije u najvećim nacionalnim novinama u Japanu, ova studija analizira u kojoj mjeri je zajednica reagirala na delinkvenciju nakon počinjenja iste. Ova analiza pomaže razjasniti proces maloljetničke pravde u Japanu, i baca svjetlo na teoriju i praksu reintegrativnog postišivanja.
- Članak²⁶⁰ Goolda i Younga predstavlja rezultate istraživačke studije o novom obliku policijskog upozoravanja kroz sesije, na koje su pozvani žrtve i drugi pogođeni krivičnim djelom da sudjeluju. Sesije su pod utjecajem Johna Braithwaite i teorije reintegrativnog postišivanja kao i filozofije "restorativne pravde." Govori se o tome da dok elementi "old-style" upozorenja ustraju u Aylesbury-u, pojava restorativnog upozorenja ipak predstavlja važnu i dobrodošlu promjenu u policijske prakse.
- Charles Tittle i Ekaterina Botchkovar se osvrću²⁶¹ na hipoteze iz Braithwaite teorije postišivanja koristeći Russian survey data. Rezultati su različiti. Disintegrativno postišivanje je povezano s budućim nedoličnim ponašanjem, ali biti reintegrativno postišiven je također pozitivno prediktivno od projeciranog krivičnog djela/devijantnosti, dok sudjelujući u traču nije vezano za buduće devijantnosti. Čini se

²⁵⁹ Više u: Sakiyama, M., Lu, H., Liang, B. (2011). Reintegrative Shaming and Juvenile Delinquency in Japan. *Asian Journal of Criminology*, 6 (2), 161-175.

²⁶⁰ Više u: Goold, B. J., Young, R.P. (1999). Restorative Police Cautioning in Aylesbury – from Degrading to Reintegrative Shaming Ceremonies? *Criminal Law Review*, 126-138.

²⁶¹ Više u: Botchkovar, E. V., Tittle, C. R. (2005). Crime, shame and reintegration in Russia. *Theoretical Criminology*. 9 (4), 401-442.

da međuovisnost ne uvećava efekte varijabli postidiđivanja. Osim toga, krivnja i strah od gubitka poštovanja od drugih zbog mogućeg lošeg ponašanja ne čini se da se u vezi s prošlim iskustvima postidiđivanja niti oni posređuju pretpostavljene veze među prošlim iskustvima postidiđivanja i nedoličnog ponašanja. Ovi rezultati, kažu autori, ukazuju na to da teorija možda trebati daljnju doradu.

Primjena teorije reintegrativnog postidiđivanja kroz proces medijacije

U prethodnom poglavlju objasnili smo kroz koje osnovne modele restorativne pravde se može primjeniti teorija reintegrativnog postidiđivanja. Polazna osnova teorije reintegrativnog postidiđivanja leži u tome da klasičan krivičnopravni odgovor države na kriminalno ponašanje ima tendenciju da stigmatizira učinioca, a ne samo djelo koje je on učinio. To ima za posljedicu stvarno ili simbolično isključivanje učinioca iz socijalnih interakcija, čime se otežava njegovo „vraćanje“ u zajednicu kao odgovornog člana (Dignan, 2001:336). Ove negativne posljedice, prema teoriji, mogu da se eliminišu ili barem redukuju kroz medijaciju i putem procesa reintegrativnog postidiđivanja.

Medijacija je postupak u kojem neutralna strana, odnosno medijator, strankama pomaže da kroz pregovore dođu do obostrano prihvatljivog rješenja spora²⁶².

Na području Evrope medijacija između žrtve i počinitelja dominantan je model restorativne pravde, iako su Belgija, Holandija i Norveška početkom 21. stoljeća pilotirale i porodične konferencije. Međutim, postoje određene razlike između pojedinih zemalja kada je riječ o medijaciji između žrtve i počinitelja u ciljanoj skupini počinitelja, zakonskim uvjetima za njenu provedbu, odnosno njenom položaju u pravosudnom sistemu, statusu posrednika i korištenju volontera (Willemsens i Walgrave, 2007 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:26).

Broj programa restorativne pravde, pa i medijacije između žrtve i počinitelja je pozamašan. Jedan od razloga zasigurno su i međunarodni dokumenti. "Snažan utjecaj na razvoj i implementaciju i uvođenje ovog instituta imala je *Preporuka Vijeća Evrope o mirenju u krivičnim predmetima (R (99) 19)* kojom se željelo ohrabriti i potaknuti države članice na uvođenje medijacije. Okvirna odluka Vijeća Evropske Unije o položaju žrtava u krivičnom postupku (2001.) u člancima 10. i 17. obvezala je države članice EU da prilagode svoje zakone do marta 2006. godine s ciljem promicanja medijacije u krivičnim predmetima. Sve je to doprinijelo implementaciji ovog modela restorativne pravde u zakone i

sisteme pojedinih država na području Evrope" (Žižak, Miroslavljević, 2013:26).

Seymour i Gregorie (2002) ističu da samo kazna i tretman nisu u stanju zadovoljiti značajno narušene potrebe zajednice, oštećenika i počinitelja, pogotovo u situaciji u kojoj dominira „institucionalni mentalitet“, u kojem zajednice još uvijek nisu spremne stvarno prihvatiti i uključiti mlade počinitelje krivičnih djela u zajednicu (unatoč postojanju brojnih programa), nego ih radije drže u institucijama – podalje od sebe (Bakal, 1998 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:11).

"Viano (2000) smatra da potreba za promjenom dolazi iz procjene da je današnji svijet formaliziran, organiziran i neosoban do krajnjih granica" (Žižak i Miroslavljević, 2013:11).

One dalje navode da Henggler (1989, prema Bradshaw i Roseborough, 2005) u pregledu utjecaja tradicionalnog krivičnog sistema za maloljetnike na stopu recidivizma, je mišljenja da ništa ne funkcionira. Slično tvrdi i Lipsey (1995, prema Bradshaw i Roseborough, 2005) u svojoj metaanalizi kojom je provjeravao učinkovitost tretmana za mlade u sukobu sa zakonom, a provedenoj temeljem četrinstotinjak studija u kojima je bilo uključeno ukupno 40 000 maloljetnih počinitelja krivičnih djela, navodeći prosječno smanjenje stope recidivizma od samo 10%.

Objašnjavajući razloge za pojavu i razvoj nove konceptualizacije odnosa društva prema maloljetnim počiniteljima krivičnih djela Pranis (1996) naglašava kako u današnjem svijetu i žrtve i počinitelji, kao i svi drugi ljudi koji žive u zajednici sa svakim novim krivičnim djelom razvijaju sve veći strah i sve veću otuđenost jedni od drugih. Poznato je da pojedinci koji osjećaju veću pripadnost zajednici lakše usklađuju svoje ponašanje s pravilima i zakonima te zajednice, navode Žižak i Miroslavljević (2013:11). Nasuprot tome, strah i otuđenost slabe veze među članovima zajednice i smanjuju moć javnosti da utječe na pojedinca pa stopa kriminala neminovno raste. Ukratko, sigurnost javnosti (članova zajednice) primarno ovisi o samokontroli pojedinca, a kad ona izostane, zajednica (javnost) može biti ugrožena i može se smatrati žrtvom. S druge strane, upravo je zajednica najpozvanija da ustane u odbranu standarda ponašanja, pri čemu je pravosudni sistem posljednji u lancu sistema koji reagiraju.

Primjena teorije postidiđivanja kroz medijaciju u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini u teoriji su poznati modeli restorativne pravde, međutim kada je praksa u pitanju još uvijek se skoro isključivo oslanja na klasične krivičnopravne odgovore države. U onoj maloj mjeri kada se i govori o upotrebi nekog od modela restorativne pravde, govori se o jednom –

²⁶² Zakon o postupku medijacije, Službeni glasnik BiH, br. 37 (2004)

medijaciji, iako je i ona još uvijek jedan od vrlo rijetko upotrebljivanih načina rješavanja sporova na našim prostorima, iako je odavno dominantan model resorativne pravde u Evropi.

Postupak je vansudski i dobrovoljan za stranke. To govori da se radi o postupku u kojem je u prvom planu stranka. Medijacija je mnogo brži i samim tim jeftiniji postupak od drugih načina rješavanja sporova. Osim toga, u toku medijacije se stranke dogovaraju i pruža im se mogućnost da grade i unapređuju narušene odnose. Iz perspektive sudija, dugoročno medijacija će pomoći u rasterećenju sudova i u konačnici do smanjenja priliva predmeta u sudove.

Ona, ni u kom slučaju, ne predstavlja zamjenu za efikasan, pravičan i lako dostupan sudski postupak. Medijacija dopunjava i podržava takav sistem. Sudija koji raspolaže znanjem o karakteru i postupku medijacije, značaju koji njena primjena ima s aspekta rasterećenja sudova i prednostima koje on pruža strankama u sporu, lakše će prepoznati slučajeve pogodne za medijaciju i lakše se odlučiti na to da predloži strankama da spor pokušaju riješiti medijacijom.

Medijacija u BiH se zasniva na principima:

- a) dobrovoljnosti stranaka - u pokretanju postupka, izboru medijatora i donošenju odluka,
- b) povjerljivosti - u odnosu na sve izneseno i prema svima u toku postupka medijacije,
- c) jednakosti - u odnosu medijatora prema strankama i
- d) neutralnosti - u odnosu medijatora prema rješenju spora.

Kroz prethodno spomenute Preporuke Vijeća Evrope preporučuje se da se razmotri medijacija kao rješenje imajući u vidu potrebu da se poveća nivo ličnog učešća žrtve i počinioca, kao i drugih potencijalno oštećenih strana, kao stranaka u postupku, te nivo uključenosti zajednice, prepoznajući legitiman interes žrtava da njihov glas bude jači u rješavanju posljedica viktimizacije, da komunicira sa počiniocem i da dobije izvinjenje i reparaciju, imajući u vidu važnost podsticanja osjećaja odgovornosti počinioca i pružanja praktične prilike za odštetu, što može pomoći njihovu reintegraciju i rehabilitaciju, a mi dodajemo i da se razmotri primjena teorije reintegrativnog postidiivanja kroz istu, pogotovo kada su u pitanju djeca i mladi (npr. u slučajevima drink-driving i school bullying, itd.).

Rezultat bi bio različitih dosegâ na razvojnom putu koji ide smjerom od kažnjavanja počinitelja djela prema njihovoj rehabilitaciji, a u novije vrijeme i ka novim, raznovrsnijim ciljevima. Zajedničko ishodište vezano je uz činjenicu da je u većini savremenih zajednica u fokusu pristupa maloljetničkom kriminalu maloljetni počinitelj i djelo što ga je ta maloljetna osoba počinila te nastojanje države i njenih pravosudnih i interventnih sistema da maloljetnika rehabilitira i

tako prevenira vršenje krivičnih djela u budućnosti.

Najbolji interes djeteta načelo je kojim se trebamo voditi prilikom donošenja odluka koje se odnose na svu djecu uključujući i djecu u sukobu sa zakonom. Rastuća je potreba da ne kriminaliziramo djecu već utječemo na promjenu njihova ponašanja. Treba da se sagledava uzrok, a ne povod njihova ponašanja, a medijacija je zasigurno jedan od modela putem kojeg se prema djeci postupa s dostojanstvom, poštovanjem i brigom, omogućujući uvažavanje žrtve i njezinog položaja, te pruža mogućnost djetetu – osumnjičeniku da u skladu s vlastitim mogućnostima popravi, reintegrira ili nadoknadi štetu počinjenu kažnjivim djelom.

Nije teško zaključiti da takav način rješavanja posljedica nastalih počinjenjem kažnjivih djela značajno doprinosi svima, na taj način stvara temelje za miroljubiv zajednički život u budućnosti, za razliku od krivičnog postupka koji često još dodatno produbljuje taj konflikt, odnosno povećava bol i traumu djece koja su već prošla kroz brojna traumatska iskustva i potrebna im je zaštita. Takav način rješavanja dodatno doprinosi shvatanju težine počinjenog djela i promjene budućeg ponašanja. Ovo je značajan zaokret prakse prema suvremenim, humanim i učinkovitim načinima rješavanja sukoba nastalih počinjenjem kažnjivih djela te snažnom orijentacijom na prava žrtve.

Restorativnu pravdu neki autori smatraju „revolucijom u području maloljetničkog sudovanja“. Drugi se zadovoljavaju određenjem tog pristupa na razini historijsko značajne inovacije, a najčešće se radi o određenju u smislu promjene paradigme. "To je zbog toga što taj pristup dovodi do preorijentacije u načinu razmišljanja o maloljetničkom kriminalu" (Zehr, 1997 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:12). Javnost pa i stručnjaci vrlo često smatraju da se radi o potpuno različitim i međusobno nespojivim pogledima na odnos društva prema maloljetnom počinitelju krivičnog djela i u vezi s tim nastalu situaciju.

Međutim, restorativni pristup je novi konceptualni okvir, odnosno alternativa kažnjavajućem i rehabilitacijskom pristupu, ali alternativa koja ih ne isključuje nego pretendira biti među prvima, ali ne i jedinim odgovorima društvene i stručne javnosti na krivična djela mladih. U tom smislu restorativna pravda dijeli sudbinu mnogih postmodernih pristupa koji zapravo ne donose isključivo nove poglede i vrijednosti smatraju Žižak i Miroslavljević, nego često puta na novi način osvjetljavaju stare klasične i moderne perspektive (2013:13).

Primjene medijacije u zatvorima

Iako su restorativna i retributivna pravda dijametralno suprotne pojave u filozofskom odnosu prema kriminalitetu, to ne znači da se one ne mogu paralelno primjenjivati. Naprotiv, restorativna pravda ima veliku primjenu u zatvorskim uslovima gdje se često nalaze ljudi sa neadekvatnim stepenom socijalizacije uslijed čega vrlo često dolazi do konflikta. Da bi društvena zajednica u zatvoru funkcionisala na adekvatan način, potrebno je riješiti ih na adekvatan i miran način.

"Restorativna pravda u zatvoru primjenjuje se za rješavanje disciplinskih prekršaja zatvorenika" (Popović, 2010 para. 8) i to u slučaju: tuče, oštećenja imovine, prijetnji i/ili uvrede upućene drugom delinkventu i maloljetničke delinkvencije.

S obzirom na činjenicu da se ova djela dešavaju u zatvoru, lica koja su zadužena za medijaciju su zaposleni i oni moraju proći multidisciplinarnu obuku kako bi restorativni proces bio što efektivniji i bolji. Restorativni proces počinje priznanjem krivice zatvorenika. Svi sastanci su dobrovoljni a zatvorenik ne smije ni pod kojim okolnostima biti izložen bilo kakvom pritisku. U slučaju da se to desi, postupak se prekida.

Primjene medijacije u slučajevima partnerskog nasilja

Priznanje nasilnog ponašanja i prihvatanje odgovornosti za njega od strane počinioca, uz spremnost obje strane da se učestvuje u restauraciji odnosa, su ujedno osnovni principi restorativne pravde na kojima se zasniva medijacija između žrtve i učinioca, te su neophodni preduslovi za primjenu medijacije i u porodičnim odnosima gdje ima elemenata nasilja, ukoliko je obezbjeđena i garantovana dalja bezbjednost žrtve porodičnog nasilja (Džamonja-Ignjatović, Despotović-Stanarević, 2010:25).

Primjena postupaka restorativne pravde se u najvećem broju zakonodavstava normativno uređuje kroz zakone koji regulišu krivični postupak. U Austriji je usvajanjem amandmana na Zakon o krivičnom postupku iz 1999. godine uveden „diverzioni paket mjera“ kojim se pruža diskreciono pravo tužiocu da ne pokrene postupak u slučajevima kada se postigne nagodba između žrtve i učinioca. Medijacija se može primjeniti za krivična djela za koja je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina (10 godina u slučaju maloljetnika) (Miers, 2001:7). Slično je i u Francuskoj, gdje se medijacija žrtva - prijestupnik sprovodi i u slučaju maloljetnih i odraslih učinioca. "Diverzioni efekat medijacije se može ostvariti samo u fazi prije pokretanja krivičnog postupka" (Vasiljević-Prodanović, 2010:62-63).

Ukoliko bi se a priori pridržavali pravila da je u slučajevima velikog disbalansa moći postupak medijacije kontraindikovano, u praksi veliki broj porodičnih i partnerskih konflikata ne bi ni dobio šansu da bude razriješen. U našoj kulturi, u izuzetno velikom broju slučajeva, prisutne su značajne razlike u odnosima moći. "Dominantni patrijarhalni kulturološki kontekst u kome živimo i dalje implicitno promovira nejednakost u moći, ulogama, pravima i društvenom položaju partnera, što često rezultira nejednakim mogućnostima zasnovanim na rodnom razlikama" (Bogdanović, 2000 prema Džamonja-Ignjatović, Despotović-Stanarević, 2010:26). Mogućnost primjene medijacije u slučajevima nasilja u porodici zahtjevala je i prilagođavanje osnovnih postulata medijacije i sistemskog pristupa u radu sa porodicama kao što su neutralnost, komplementarnost u odnosima, i poverljivost. "Prilagođavanje ovih principa omogućava da, uvažavajući specifičnosti fenomena nasilja, ne odustanemo od ovih slučajeva, ali i da ne učestvujemo u reprodukciji nekih vrijednosti koje održavaju neravnotežu u moći između članova porodice" (Džamonja-Ignjatović, Despotović-Stanarević, 2010:36).

Potreba za restorativnim pristupom policije u postupanju sa maloljetnicima

U stranoj stručnoj literaturi je prepoznatljiv restorativni policing (restorativni pristup u postupanju policije), kao pokušaj da se uvede nova reforma u sprovođenju policijskih poslova. Ovome bi trebalo pristupiti veoma pažljivo i suštinski, ukoliko hoćemo dosljednu primjenu novih tendencija i prakse u sistemima maloljetničke pravde, a u saglasnosti sa međunarodnim standardima. Razlozi za uvođenje 'restorativnog policing' nalaze se kao prvo u potrebi za postupanjem u najboljem interesu djeteta – ostvarivanje njegove zaštite, zaštite od stigmatizacije, rane intervencije i odvratanje od negativnih uticaja formalnog sistema; drugo, u izmjenjenoj ulozi policije u pogledu maloljetničke delinkvencije i treće u povećanju prava žrtava da aktivno učestvuju u rješavanju kriminalnog događaja i da dobiju nadoknadu za prouzrokovanu povredu (Stefanovska, 2010:44-46).

Morris i Maxwell bilježe da je prijelaz policijskih stavova od stigmatizirajućeg prema reintegrirajućem stidu počinioca, i od osude počinioca prema osudi djela i prihvatanju počinioca, proces koji traži bitne promjene u policijskoj kulturi i organizaciji (Morris, Maxwell, 2001 prema Stefanovska, 2010:49). Policijske konferencije znače ranu intervenciju, pomirenje počinioca sa žrtvom, njegovu reintegraciju, sprečavanje etiketiranja, kao i stigmatizacije od strane formalnog sudskog postupka.

Arhitektura pravde – Utjecaj dizajna sudnice na reintegrativno postidiđvanje

Dizajn sudnice i upotreba prostora u sudnici nam mnogo govore o ideologijama koje podupiru sudski proces i dinamici moći na suđenju. Okruženje u kojem se suđenje odvija se može vidjeti kao fizički izraz našeg odnosa s idealima pravde. Arhitektura sudnice pomaže članovima sudstva da zadrže kontrolu nad pitanjima ko i šta treba da se čuje. Utjelovljujući i javni i privatni prostor, sudnica se vodi principom "Not only must Justice be done; *it must also be seen to be done.*"²⁶³ Međutim, sudnica se ne treba vezivati za prostor gdje se misli da je ostavljeno malo mjesta restorativnoj pravdi. Sudnica ima posebnu poruku koju šalje, a mijenjanjem izgleda sudnice mijenja se i poruka u skladu sa njom.

Da li arhitektura sudnice može utjecati na percipiranu sliku osuđenika o sebi i time podstaknuti reintegrativno postidiđvanje? Motiv za promjenu je stid od bliskih osoba, od žrtve krivičnog djela, javnosti. Međutim, prostor za njih u sudnici je uglavnom ostavljen iza leđa osuđenika. Od trenutka kada uđe u sudnicu do trenutka napuštanja nje, osuđenik nije ih fizički "prisiljen" gledati, samim tim ne može se suočiti sa emotivnim nabojem koji se odvija iza, van njegovog vidokruga i osjetiti stid koji izazivaju njemu oni bliski samim prisustvom.

Korištenje arhitekture u svrhe reintegrativnog postidiđvanja zbog počinjenog krivičnog djela bi bila moguća ukoliko bi se dizajn sudnice promijenio tako da je osuđenik sve vrijeme okrenut licem ka "publici", koju bi činile njemu važne osobe, žrtva i njoj bliske osobe, što bi doprinijelo stvaranju osjećaja empatije i izazivanju stida koji bi vodio ka pozitivnoj promjeni i reintegraciji osuđenika.

III Reintegrativno postidiđvanje kao teorija restorativne pravde u Bosni i Hercegovini

Put ka ozdravljenju nije isti za svakoga. Tako primjerice za počinitelja to može značiti pomicanje iz stanja intenzivnog straha i anksioznosti ili iz stanja izrazitog srama, poniženja, bezvrijednosti ka stanju kajanja empatije za žrtvu, spremnosti da nadoknadi štetu, osjećaju samopouzdanja da će u budućnosti biti bolji. Kod žrtve se može sastojati od pomicanja iz stanja nesigurnosti i straha, poniženja, srama, ljutnje, mržnje ka stanju prihvatanja onoga što se dogodilo, pa i empatije prema počinitelju, spremnosti na oprost i stavljanju stvari iza sebe. Važno je spomenuti da je proces ozdravljenja žrtve i počinitelja međuovisan. To znači da je žrtvi puno lakše oprostiti počinitelju koji je iskreno preuzeo odgovornost za svoje ponašanje, ispričao se, nego onome koji, primjerice, umanjuje svoju odgovornost. Slično je i s počiniteljem – lakše je izaći iz odbrambenog stava u atmosferi gdje se prihvata, za razliku od one u kojoj mu se drže prodike i gdje se moralizira od strane onih koji imaju više moći. Jasno je da je prilikom cijelog procesa, a posebno zajedničkog susreta počinitelja i žrtve izuzetno važna uloga posrednika koji mora olakšati stvaranje atmosfere koja će omogućiti upravo takav proces kako je navedeno, ali i profesionalne vještine koje će mu olakšati rad s emocijama žrtve i počinitelja.

Bosanskohercegovačko društvo još uvijek čuva porodicu i štiti porodične vrijednosti, možda se može reći da se one više vrednuju ovdje nego u nekim drugim dijelovima svijeta, 'modernijim', te samim tim, veća je mogućnost primjene i uspjeha teorije reintegrativnog postidiđvanja kroz medijaciju. Stid koji osjeća član jedne prosječne bosanskohercegovačke porodice nakon što je došao/ili prije nego što dođe u sukob sa zakonom bi bio velikog intenziteta upravo zbog bliskih porodičnih veza i nenarušenih familijarnih i komšijskih odnosa, te strah od odbacivanja od strane njegove mikro sredine bi spriječio dalje vršenje krivičnih djela. Za razliku od osobe iz takve porodice i manjeg mjesta koja je došla u sukob sa zakonom, osoba koja živi u velikom gradu manje može osjetiti povezanost sa sredinom, samim time smatra i da je veća mogućnost da se "ne pročuje" o njenoj kriminalnoj historiji. Najčešće je takva osoba napustila porodični dom kao stariji maloljetnik, sama se "snalazi", sve manje osjeća utjecaj porodice i manje se brine hoće li povrijediti istu i njene vrijednosti, da li će imati kontakt s članovima uže i šire familije, tako da sam osjećaj stida koji se može izazvati kod te osobe je manjeg intenziteta, pa je upitan učinak primjene teorije reintegrativnog postidiđvanja. Ako možemo komunicirati sa ljudima o tome koliko je pogrešno njihovo ponašanje i koliko je štetno za društvo krivična djela se mogu smanjiti ili spriječiti. Treba izazvati krivnju, povećati stid. Čineći ljude

²⁶³ R v Sussex Justices, Ex parte McCarthy

svjesnim da su im postupci sramotni, nadamo se da ćemo spriječiti njihove kriminalne aktivnosti, čak i onim slučajevima ako su šanse male da će oni biti otkriveni i kažnjeni. Ponašanja kojima djeca i mladi dolaze u sukob sa zakonima zajednice u kojoj žive predstavljaju ozbiljan problem s nizom negativnih utjecaja za njih osobno i za društvo. "Počinjenje krivičnih djela ima značajan negativan emocionalni, fizički i materijalni učinak na žrtve, počinitelje, njihove porodice i zajednicu" (Bradshaw, Roseborough i Umbreit, 2006 prema Žižak, Miroslavljević, 2013:10). Može se iskoristiti dogma teorije reintegrativnog postidižvanja i dizajnirati kaznu tako kako bi ljudi stidjeli i osramotili što bi ih spriječilo da ponove svoje kriminalne radnje. U tom smislu, razvoj učinkovitih programa i intervencija s ciljem preveniranja takvih ponašanja, odnosno smanjenja stope recidivizma prioritet je svih savremenih zajednica.

„Popravljanje“ za učinioca znači vraćanje dostojanstva i to kroz suočavanje sa sramotom zbog nanijete povrede, odnosno štete (teorija reintegrativnog postidižvanja), prihvatanje odgovornosti za posljedice koje je izazvao svojim ponašanjem i izvinjenje žrtvi. Pored toga, vraćanje osećaja sigurnosti, osnaživanje i društvena podrška mogu da budu od značaja za prevenciju budućeg kriminalnog ponašanja, što ujedno može da bude i jedina od koristi za samu zajednicu, koja je također tu da pruži podršku i žrtvi i učiniocu kako bi se uspješno reintegrirali u lokalnu sredinu. Osim toga, učinilac se ne stigmatizuje, teži se da se i njemu povрати izgubljeno dostojanstvo, a to se može na najbolji način ostvariti putem suočavanja sa posljedicama koje je krivično djelo nanijelo žrtvi i prihvatanjem odgovornosti kako za nanijetu štetu/povredu tako i za njihovo popravljanje, čime se, pak, stvaraju uslovi za potpunu reintegraciju učinioca u zajednicu. Uspostavljanjem ravnoteže između potreba i interesa učinioca i žrtve popravlja se cjelokupan odnos u zajednici.

„Omogućavanjem žrtvi i onima koji joj pružaju podršku da govore, unosi se sramota u sam postupak, dok prisustvo onih koji daju podršku učiniocu unosi reintegraciju u proces“ (Braithwaite, Daly, 2001:32). To ujedno doprinosi uspostavljanju mira i kohezije u zajednici, vraćanju osećaja sigurnosti među njene članove, i vodi podizanju svijesti o ulozi lokalne zajednice u prevenciji kriminaliteta. Postavlja se dobar osnov za prihvatanje i učinioca i žrtve od strane društvene sredine, njihovo uključivanje u socijalne kontakte, smanjenje straha od kriminaliteta među građanima i prevenciju novih viktimizacija (Čopić, 2010:61).

Harris (2006 prema Kamenov, Majdak 2010:34) nalazi da "stigmatizacija utječe na emocionalno stanje maloljetnog počinitelja krivičnog djela (izaziva osjećaj krivnje, gubitak časti i poštivanja, bivanja u centru pozornosti zbog nečeg negativnog, ponižavanja) koje utječe na

negativno samopoimanje". Njegovi rezultati govore u prilog reintegrativnoj teoriji postidižvanja. On zastupa da je vansudska nagodba, medijacija više povezana s reintegrativnim stidom, sramom nego izrečene mjere, iako nije pokazano da je manje stigmatizirajuća.

Sram zbog počinjenog krivičnog djela povezan je s većim osjećajem krivnje bez obzira radi li se o reintegrativnom ili stigmatizirajućem sramu. Vezano uz porodično okruženje i odgoj maloljetnika, negativna društvena reakcija, ali i neformalna stigmatizacija povezana je s osjećajem srama i stigmatizacije koji kod pojedinih maloljetnika mogu biti poticaj za promjenu ponašanja, a kod nekih pojačati društveno neprihvatljivo ponašanje. Kod maloljetnika koji je sudjelovao u počinjenju krivičnog djela, a koji je inače dobar ponašanja, ali i povoljne porodične situacije (tu se prije svega misli na odgoj i odnose u porodici), školske situacije i sl. postupak na sudu može dovesti do reintegrativnog posramljenja zbog počinjenog krivičnog djela i to može biti motiv za promjenu. Prema teoriji reintegrativnog postidižvanja/posramljenja, sram od bliskih osoba trebao bi biti pozitivan i motivirajući za pozitivnu promjenu. Da bi sram doveo do pozitivne promjene ponašanja potrebno je i da odnosi s bliskim osobama od kojih smo posramljeni budu dobri²⁶⁴, podržavajući i da maloljetnik ima razvijene neke vrijednosti o tome što je dobro, a što loše.

Zaključak

Opća dobrobit u jednoj ljudskoj zajednici znači da svako ima obavezu da doprinese razvoju općeg dobra u društvu, u interesu pravde, kao i u iznalaženju rješenja socijalnih pitanja u jednoj društvenoj zajednici. Upravo se na tome zasniva osnovna kritika retributivne pravde. Naime, retributivni krivičnopravni sistem upravljen je na kažnjavanje delinkvenata, naročito putem izricanja kazni institucionalnog karaktera. Ustanove za izvršenje kazne zatvora nisu utjecale na suzbijanje kriminaliteta zato što se ne bave razrješenjem uzroka kriminalnog ponašanja. Ti uzroci najčešće se nalaze u najbližem

²⁶⁴ Rezultati istraživanja koje su sprovele Majdak i Kamenov, 2010. u Hrvatskoj pokazuju da maloljetnici iz njihovog uzorka nisu mogli doživjeti reintegrativan sram od roditelja jer nemaju s njima dobre odnose (i temeljne obiteljske vrijednosti) koji bi omogućili takav reintegrativan sram i pozitivne promjene ponašanja (o tome govore njihove izjave, npr. *roditelji su me nazivali raznim pogrđnim imenima propalico, niškoristi, đanker, narkoman, stoka, ili roditelji su me zakačili za kuku i tako sam visio čitav dan...*). Više u radu: Razvoj upitnika za procjenu doživljaja neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja (UNS-D)

socijalnom okruženju delinkventa, u sredini u koju se on inače vraća po isteku kazne. Vizija restorativne pravde, u kontekstu općeg dobra, usmjerena je na postizanje mira u društvenoj zajednici putem popravljivanja odnosa u društvu, što se odnosi na sve članove zajednice. Suština sprovođenja restorativne pravde je „liječenje“ svake osobe koja je povezana sa zločinom putem popravljivanja, a ne putem kažnjavanja. Cjelokupan proces treba da se zasniva na izvinjenju, oprostaju i uspostavljanju čvrste povezanosti ljudi unutar zajednice.

Svrha postojanja restorativne pravde je da se vrati stanje sigurnosti koje je uzdrmano ili uništeno izvršenjem krivičnog djela odnosno vraćanje pravde u društvenu zajednicu, uspostavljanje novih i popravljivanje uništenih odnosa unutar zajednice. Ovo se, prije svega, postiže kroz uspostavljanje komunikacije između žrtve, izvršioca krivičnog djela i društvene zajednice. Kao posljedica toga se javlja restitucija žrtava i društvene zajednice, reintegracija delinkvenata i popravljivanje odnosa između činilaca procesa restorativne pravde (Popović, 2010 para. 3).

Značaj restorativne pravde ogleda se u tome što se ovim procesom zadovoljavaju interesi svih učesnika postupka. Žrtva i društvena zajednica zahvaljujući ovom procesu saznaju istinu o krivičnom djelu, njenim uzrocima, uzrocima kriminaliteta, efektima na žrtvu i delinkventa. Sve informacije su korisne za društvo u tom smislu što ono prepoznaje svoju odgovornost i može sve svoje snage usmjeriti ka otklanjanju uzroka i posljedica krivičnog djela. Žrtva će na taj način saznati istinu, razumjeti delinkventa i pružiti mu oprostaj. Delinkventu se pruža mogućnost da objasni šta je to što ga je navelo da učini krivično djelo, zatim da razvije osjećaj stida, žaljenja i krivice koji ga podstiču na promjenu ponašanja i iz procesa izlazi sa povećanim stepenom odgovornosti i svijesti o tome da više ne smije činiti loše stvari. Porodica i lokalna zajednica učinioca se na neki način osećaju krivim za ono što je učinilac uradio te osjećaju sramotu, što je shodno teoriji reintegrativnog postidiivanja Johna Braithwaitea, i jedan od važnih osnova kontrole budućeg ponašanja učinioca i prevencije kriminaliteta.

Restorativnom pravdom se naglašava šteta koja je pričinjena žrtvi, davanje oprostaja delinkventu i uspostavljanje pređašnjih odnosa. Sve ovo nastaje kao posljedica tendencije humanizacije i poboljšanja čovječanstva, razvoja saosećajnosti i razumjevanja.

Unutar reintegrativne teorije posramljivanja (Braithwaite, 1989 prema Harris, 2006 prema Kamenov, Majdak 2010:34), govori se o pozitivnom utjecaju neformalne stigmatizacije na prestanak ili smanjenje vršenja krivičnih djela jer bi stid od bliskih i značajnih osoba trebao maloljetnog počinitelja krivičnih djela potaknuti na

razmišljanje o eventualnom gubitku podrške njemu važnih osoba i nadalje na pozitivnu promjenu ponašanja.

S obzirom na brojne prednosti koje nudi u rješavanju sporova, nesumnjivo je da restorativna pravda ima veliku perspektivu u budućnosti te da će se ovaj proces samo razvijati i unaprijeđivati. S obzirom na tendenciju koja se javlja u našem pozitivnopravnom zakonodavstvu, može se zaključiti da će ovaj institut u bližoj budućnosti mnogo više koristiti.

Stoga je u procesu razvijanja koncepta restorativne pravde u Bosni i Hercegovini, potrebno kritički preispitati postojeća zakonska rješenja i njihovu primjenu u praksi, i to iz perspektive mogućnosti, izazova i ograničenja koja koncept reintegrativnog postidiivanja kao teorije restorativne pravde ima. Ovakav model postupanja (Willemsens, 2003 prema Čopić, 2010:255-256) bi, sa druge strane, zahtijevao i drugačiju sudsku proceduru (kada do nje dođe), koja bi trebalo da bude fleksibilnija, tako da se više prostora da komunikaciji, dijalogu, saglašavanju žrtve i učinioca o „privatnim“ ili ličnim aspektima krivičnog djela, kao i kreativnosti u pogledu mjera (sankcija) koje bi se primjenile u svakom konkretnom slučaju.

BIBLIOGRAFIJA

- Adžajlić-Dedović, A. (2014). *Restorativna pravda*. Sarajevo: Office Shop.
- Aertsen, I., Vanfraechem, I. & Willemsens, J. (2010). Restorative Justice in Europe: introducing a research endeavour. *Restorative Justice Realities. Empirical research in a European context*. Eleven International Publishing (The Hague), 1-9.
- Ahmed, E. (2001). Shame management: Regulating bullying. In Ahmed, E., Harris, N., Braithwaite, J. & Braithwaite, V. (Eds.), *Shame management through reintegration* (211–314). Cambridge: Cambridge University Press.
- Aultman, M., Welford, C. (1979). Towards an integrated model of delinquency causation: an empirical analysis. *Sociological and Social Research*, 63 (3), 316–327.
- Bakal, Y. (1998). Reflections: A Quarter Century of Reform in Massachusetts Youth Corrections. *Crime and Delinquency*, 44 (1), 110–116.
- Barton, C. (2000). Theories of restorative justice. *Australian Journal of Professional and Applied Ethics*, 2 (1), 41–53.
- Bazemore, G., Griffiths, C. (2003). Police Reform, Restorative Justice and Restorative Policing. *Police Practice and Research. An International Journal*, 4 (4), 335–346.
- Bazemore, G., Schiff (2010). *Juvenile Justice Reform and Restorative Justice- Building Theory and policy from Practice*. Cullumpton: Willan Publishing.
- Bazemore, G., Umbreit, M. (1995). Rethinking the sanctioning function in juvenile court: retributive

- or restorative responses to youth crime. *Crime and Delinquency*, 41 (3), 296–316.
- Bazemore, G., Umbreit, M. (2001). *A Comparison of Four Restorative Justice Models*. Juvenile Justice Bulletin. U.S. Department of Justice. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/184738.pdf> (24.04.2014.)
- Bogdanović, M. (2000). Mitovi koji podržavaju nasilje. U: Blagojević, M. (ur.) *Mapiranje mizoginije u Srbiji* (539-546). Beograd: AŽIN.
- Bolivar, D. (2010). Conceptualizing Victims' Restoration' in Restorative Justice. *International Review of Victimology*, 17 (3), 237–265.
- Botchkovar, E.V., Tittle, C.R. (2005). Crime, shame and reintegration in Russia. *Theoretical Criminology*, 9 (4), 401-442.
- Bradshaw, W., Roseborough, D., Umbreit, M. S. (2006). The Effect of Victim Offender Mediation on Juvenile Offender Recidivism: A Meta-Analysis. *Conflict Resolution Quarters*, 24 (1), 87–98.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J. (2002). In search of restorative jurisprudence. In: Walgrave, L. (ur.) *Restorative Justice and the Law* (159-167). Devon: Willan Publishing.
- Braithwaite, J. (2002). Setting standards for restorative justice. *The British journal of criminology*, 42 (3), 563-577.
- Braithwaite, J. (2003). Restorative justice and social justice. In: McLaughlin, E., Fergusson, R., Hughes, G., Westmarland, L. (ur.) *Restorative Justice Critical Issues* (157-163). London, New Delhi: Sage Publications.
- Braithwaite, J. (2003). Restorative Justice and a Better Future. In: Johnstone, G. (ur.) *A Restorative Justice Reader – texts, sources, context* (83-97). Devon: Willan Publisher.
- Braithwaite, J. (2006). Doing Justice Intelligently in Civil Society (Justice That Is Restorative). *European Journal on Criminal Policy and Research Journal of Social Issues*, 62 (2), 393-409.
- Braithwaite, J., & Braithwaite, V. (2001). Revising the theory of reintegrative shaming. In Ahmed, E. Harris, N., Braithwaite, J. & Braithwaite, V. (Eds.), *Shame management trough reintegration* (39–58). New York: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J., Daly, K. (2001). Muškosti, nasilje i kontrola zajednice. *TEMIDA*, 4 (2), 29-44.
- Braithwaite, J., Pettit, Ph. (1990). *Not Just Desert; A Republican Theory of Criminal Justice* Oxford/New York: Oxford University Press.
- Cavanagh, T. (1998). Adopting New Values for the Courts: What is Restorative Justice? *The Court Manager*, 13 (2/3), 24-27. Williamsburg, VA: National Association for Court Management.
- Čopić, S. (2010). *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem*. Niš: Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet.
- Crawford, A., Newburn, T. (2002). Recent Developments in Restorative Justice for Young People in England and Wales. *British Journal of Criminology*, 42, 476–495.
- Crawford, A., Newburn, T. (2003). *Youth Offending and Restorative Justice: Implementing Reform in Youth Justice*. Portland: Willan Publishing.
- Dekleva, B. (1996). Teoretska ishodišča in usmeritve, ki jih prinašajo novosti v sistemu vzgojnih ukrepov za mladoletnike. U: Dekleva, B. (ur): *Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike* (9– 36). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Dignan, J. (2001). Restorative Justice and Crime Reduction: Are Policy-Makers Barking up the Wrong Tree? In: Fattah, E., Parmentier, S. *Victim Policies and Criminal Justice on the Roak to Restorative Justice* (329-354). Leuven: Leuven University Press.
- Džamonja-Ignjatović, T., Despotović-Stanarević, V. (2010). Mogučnosti i ograničenja primena medijacije u slučajevima partnerskog nasilja. *Temida*, 13, (3), 25-40.
- Goold, B.J., Young, R.P. (1999). Restorative Police Cautioning in Aylesbury – from Degrading to Reintegrative Shaming Ceremonies? *Criminal Law Review*, 126-138.
- Gray-Ray, P. & Ray, M. C. (1990). Juvenile delinquency in the black community. *Youth and Society*, 22 (1), 67-84.
- Harris, N. (2006). Reintegrative Shaming, Shame and Criminal Justice. *Journal of Social Issues*, 62 (2), 327-346.
- Hayes, H. (2006). Apologies and Accounts in Youth Justice Conferencing: Reinterpreting Research Outcomes. *Contemporary Justice Review*, 9 (4), 369–385.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Houts, S. S. (1996). Explaining alcoholism treatment efficacy with the theory of reintegrative shaming. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 13, 25–38. DOI: 10.1300/J020v13n04_03. [CrossRef](#)
- Humphrey, J.A., Burford, G., Huey, M.P. (2006). *Reparative versus Standard Probation: Community Justice Outcomes*. Vermont: University of New Hampshire, National Institute of Justice, University of Vermont, US Department of Justice. <http://www.doc.state.vt.us/about/reports/reparativ-e-v-probation/view>
- Koren-Mrazović, M. (2005), Izvansudska nagodba – rješavanje slučajeva maloljetničke delinkvencije izvan sudskog postupka, *Dijete i društvo*, 7 (1), 150–162.
- Kostić, M. (2007). Uspostavljanje standarda za restorativnu pravdu, *TEMIDA*, 10 (1), 5-14.
- Latimen, J., Dowden, C., Muise, D. (2001). The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-analysis. *The prison Journal*, 85 (2), 127–144.
- Lemert, E. (1976). Response to critics: Feedback and choice. In: L. Coser & O. Larson (Eds.), *The use of controversy in sociology* (244–249). New York: Free Press.
- Lilles, H. (2001). Circle Sentencing - Part of the Restorative Justice Continuum. In: Morris, A., Maxwell, G. (ur.): *Restorative Justice for*

- Juveniles Conferencing Mediation and Circles* (161-193). Oregon: Hart Publishing.
- Majdak, M., & Kamenov, Ž. (2009). Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih počinitelja kaznenih djela. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17 (1), 1-96.
- Majdak, M., & Kamenov, Ž. (2010). Razvoj upitnika za procjenu doživljaja neformalne stigmatizacije maloljetnika društveno neprihvatljivog ponašanja (UNS-D). *Kriminologija i socijalna integracija*, 18 (1), 25-38.
- Makkai, T., & Braithwaite, J. (1994). Reintegrative shaming and compliance with regulatory standards. *Criminology*, 32 (3), 361-386. [CrossRef](#)
- Marshall, T. (1998). *Restorative justice: an overview*. Saint Paul MN: Center for Restorative Justice and Peacemaking, University of Minnesota, and Restorative Justice Consortium, UK.
- McCold, P. & Wachtel, T. (2003). *In pursuit of paradigm: A theory of restorative justice*. XIII World Congress of Criminology, Rio de Janeiro, Brazil. http://www.iirp.edu/iirpWebsites/web/uploads/article_pdfs/paradigm.pdf
- Miers, D. (2001). *An international review of restorative justice*. Crime reduction research series, paper 10. London: Home Office.
- Morris, A. (2002). Critiquing the Critics - A Brief Response to Critics of Restorative Justice. *British Journal of Criminology*, 42 (3), 596-615.
- Morris, A., Maxwell, G. (2001). Implementing Restorative Justice: What Works? In: Morris, A. & Maxwell, G. (eds.) *Restorative justice for juveniles* (267-282). Oregon Oxford and Portland: Hart Publishing.
- Popović, P. (2010). *Pro Bono, Portal za besplatnu pravnu pomoć*. Preuzeto 22.04.2014: <http://www.besplatnapravnapomoc.rs/tekstovi/krivicno-pravo/restorativna-pravda/>
- Pranis, K. (1996). A Hometown Approach to Crime. *State Government News*, 39 (9), 14-16.
- Sakiyama, M., Lu, H., Liang, B. (2011). Reintegrative Shaming and Juvenile Delinquency in Japan. *Asian Journal of Criminology*, 6 (2), 161-175.
- Seymour, A. & Gregorie, T. (2002). Restorative Justice for Young Offenders and their Victims. *Corrections Today*, 64, 90-92, February 1, 2002.
- Seymour, A. (1997). Balanced and Restorative Justice. *Corrections Today*, 59 (8), December 1, 1997.
- Sherman, L. W. (1993). Defiance, deterrence and irrelevance: A theory of the criminal sanction. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30, 11, 445-473.
- Siegel, L. J. (2011). *Criminology: The Core, Fourth Edition*. Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.
- Simeunović-Patić, B., Stevanović, Z. (2007). Savremene kriminološke koncepcije i njihov praktični značaj za kontrolu kriminaliteta. U: Kron, L. *Kriminalitet u tranziciji: fenomenologija, prevencija i državna reakcija* (383-407). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Smith, M. ed. (1995). *Youth Mediation Resource Guide*. Albuquerque: New Mexico Center for Dispute Resolution and National Institute for Dispute Resolution.
- Steel, K. (1998). *Privatized Punishment*. Alberta Report, 25-52.
- Stefanovska, V. (2010). Restorativni pristup policije u sistemima maloletničke pravde. *TEMIDA*, 13 (3), 41-56.
- Umbreit, M. S., Coates, R.B., Vos, B. (2001). The Impact of Victim Offender Mediation-Two Decades of Research. *Federal Probation*, 65 (3), 29-35.
- Umbreit, M. (2008). Restorative justice dialogue: Three decades of victim offender mediation practice & research in the global community. *Corrections Review: Korean Society for Correctional Service*, 37, 171-201.
- Umbreit, M.S., Greenwood, J., Schug, R., Umbreit, J., Fercello, C. (2000). *Directory of victim-offender mediation in the United States*. Washington: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office for Victims of Crime.
- Vasiljević-Prodanović, D. (2010). Restorativna pravda u krivičnom pravnom sistemu. *TEMIDA*, 13 (3) 57-68.
- Viano, E.C. (2000). Restorative Justice for Victims and Offenders - A Return to American Traditions. *Corrections Today*, 62 (4), 132-135, July 1, 2000.
- Walgrave (2008). *Advancing Restorative Justice as the Ground for Youth Justice*. Preuzeto s: <http://www.unicef.org/tdad/2lodewalgrave.pdf> (17.04.2014.)
- Walgrave, L. (1992). Mediation and Community Service as Models of a Restorative Approach: Why Would It Be Better? Explicating the Objectives as Criteria for Evaluation. In: U H. a.-O. Messmer (Ur.), *Restorative Justice on Trial: Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation International Research Perspectives* (343-354). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Walgrave, L. (1994). Beyond Rehabilitation: In Search of a Constructive Alternative in the Judicial Response to Juvenile Crime. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2 (2), 57-75.
- Walgrave, L. (1995). Restorative Justice for Juveniles: Just a Technique or a Fully Fledged Alternative? *Howard Journal of Criminal Justice*, 34 (3), 228-249.
- Walgrave, L. (2011). Investigating the Potentials of Restorative Justice Practice. *Journal of Law and Policy*, 36, 91-139.
- Walgrave, L. (20-23. November 1996). Restorative Intervention against Juvenile Crime: Netwidening, Diversion, Sanction? *American Society of Criminology Conference*. Chicago.
- Walgrave, L., Aertsen, I. (1996). Reintegrative shaming and restorative justice: Interchangeable, complementary or different? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 4 (4), 67-85.
- Willemssens, J., Walgrave, L. (2007). Section C in Europe. U: Johnstone, G. I Van Ness, D.W. (ur):

Handbook of Restorative Justice (488–499). Cullompton: Willan Publishing.

Zakon o postupku medijacije, Službeni glasnik BiH, br. 37. (2004).

Zehr, H. (1997). Restorative Justice: The Concept. *Corrections Today*, 59 (7), 68-70.

Zehr, H. (2002). *The Little Book of Restorative Justice* (The Little Books of Justice&Peacebuilding). Intercourse, PA: Good Books.

Zernova, M. (2007). *Restorative Justice: Ideals and Realities*. Hampshire: Ashgate Publishing.

Zhang, L., & Zhang, S. (2004). Reintegrative Shaming and Predatory Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41, 433–453. [CrossRef](#)

Žižak, A., Mirošavljević, A. (2013). Restorativna pravda: teorijsko-filozofsko i konceptualno-operacionalno utemeljenje za izvansudsku nagodbu. U: *Izvansudska nagodba u kaznenom postupku prema mladima u sukobu sa zakonom u Republici Hrvatskoj* (9-31). Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Žižak, A. (2003). Konceptualni okvir. U: Koller-Trbović, N., Cvjetko, B., Koren-Mrazović, M., Žižak, A. (ur.): *Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnicima* (11-23). Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi, Držav odvjetništvo RH, Edukacijsko-rehabilitacijski fakulte

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Izv. prof. Azra Adžajlić-Dedović
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne studije

**ŽRTVE DRŽAVNOG TERORA -
ZLOUPOTREBA POLOŽAJA I VLASTI**

Sažetak

Žrtve zloupotrebe moći su osobe koje su pojedinačno ili kolektivno pretrpjele povrede, uključujući fizičke ili mentalne povrede, emocionalne patnje, ekonomski gubitak ili značajno narušavanje njihovih osnovnih prava, putem djela ili propusta koji još uvijek ne predstavljaju kršenje domaćih krivičnih zakona već međunarodno priznatih normi koji se odnose na ljudska prava.

Države bi trebale razmotriti uvođenje normi nacionalnog zakona koji propisuju zloupotrebu moći i pružanje pravnih lijekova žrtvama takvih zloupotreba. Konkretno, takvi pravni lekovi treba da uključuju restituciju i / ili kompenzaciju, i potrebnu materijalnu, medicinsku, psihološku i socijalnu pomoć i podršku.

Države bi trebalo periodično pregledati postojeće zakonodavstvo i praksu kako bi osigurale njihovu održivost na promjenljive okolnosti, trebale bi usvojiti i izvršiti, ako je potrebno, zakonodavstvo kojim se propisuju djela koja predstavljaju ozbiljne zloupotrebe političke ili ekonomske moći, kao i promovisanje politika i mehanizama za sprečavanje takvih djela, i trebalo bi da razviju i omoguće odgovarajuća prava i pravna sredstva za žrtve takvih djela²⁶⁵.

Ključne riječi: Žrtve zloupotrebe moći i vlasti

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Prof. Azra Adžajlić-Dedović, Ph.D.
University of Sarajevo
Faculty for Criminalistic, Criminology and
Security Studies

**VICTIMS OF STATE TERROR – ABUSE OF
POWER AND AUTHORITY**

Abstract

Victims of abuse of power are persons who, individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions not yet being the violations of national criminal laws, but violating internationally recognized norms related to human rights.

States should consider incorporating into the national law norms defining abuses of power and providing remedies to victims of such abuses. In particular, such remedies should include restitution and/or compensation, and necessary material, medical, psychological and social assistance and support.

States should periodically review existing legislation and practices to ensure their responsiveness to changing circumstances, should enact and enforce, if necessary, legislation specifying the deeds and acts that constitute serious abuses of political or economic power, as well as promoting policies and mechanisms for the prevention of such acts, and should develop and make available appropriate rights and remedies for victims of such acts²⁶⁶.

Key words: victims of crime and abuse of power and authority

UVOD

Sva ljudska bića jednaka su u pravima prema Deklaraciji o ljudskim pravima UN-a. „Diskriminacija“ zasnovana na spolu i rodu zabranjena je nizom internacionalnih pravno obavezujućih dokumenata, što znači da je država obavezna da poduzme odgovarajuće i efikasne mjere za sprečavanje i suzbijanje svih oblika nasilja zasnovanog na spolu i rodu, bilo da se radi o krivičnom djelu ili prekršaju koji je počinio pojedinac (GRADANIN) ili država (državne i javne službe i njihovi službenici). Evropska konvencija o ljudskim pravima u članu 1. uspostavlja obavezu države da poštuje ljudska

²⁶⁵ Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe vlasti i moći UN-a (1985)

²⁶⁶ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power and Authority

prava tako što će omogućiti njihovo uživanje i ZAŠTITU svakom pojedincu. Međutim, pozitivni propisi u Bosni i Hercegovini jasno ukazuju da nismo uklađeni sa evropskim pravnim normativima i standardima i da nismo u cjelosti primjenili Istarsku konvenciju, iako smo je među prvim ratificirali, zbog čega je radi bolje zaštite djece žrtava seksualnog nasilja neophodna hitna izmjena krivičnih zakona, ali i zakona o krivičnim postupcima, te nekih drugih zakonskih i podzakonskih akata, kako bi sve žrtve rodnozasnovanog i spolnozasnovanog nasilja dobile pravnu zaštitu u skladu sa evropskim pravnim normama i standardima.

U ovom poglavlju predstavljena je viktimoška kategorizacija žrtava rodnozasnovanog i seksualnog nasilja, sa specifičnim oblicima viktimizacije kojim su žrtve izložene, ali i okvirima podrške i zaštite žrtava u skladu sa pozitivnim propisima u Bosni i Hercegovini. Ukoliko društvo nema adekvatan odgovor i efikasnu pomoć, podršku i zaštitu za žrtve seksualnog zlostavljanja i nasilja, jasno je da se žrtve rodnozasnovanog nasilja nalaze u mnogo težem položaju i da odustaju od progona počinitelja, kao i da se obim ovog nasilja u našem društvu kontinuirano uvećava.

DEMOKRATIZACIJA DRUŠTVA ZASNIVA SE NA OBEZBEĐIVANJU RAVNOPRAVNOSTI, A JEDAN OD NAJVAŽNIJIH ASPEKATA RAVNOPRAVNOSTI JE RODNA RAVNOPRAVNOST. PRINCIPI RODNE RAVNOPRAVNOSTI UGRAĐENI SU U OSNOVE SAVREMENOG DEMOKRATSKOG DRUŠTVA“ (BEGOVIĆ, B., 2016: 61).

Uprkos činjenici da je Bosna i Hercegovina potpisnica brojnih međunarodnih konvencija i protokola, žene u Bosni i Hercegovini još uvijek nisu ravnopravne sa muškarcima, i država nije obezbjedila adekvatnu institucionalnu zaštitu žrtvama nasilja, što se potvrđuje sa presudama Evropskog suda u Strazburu kojim se Bosna i Hercegovina proglašava odgovornom za kršenje ljudskih prava (Slučaj: IRENE, ali i Sejdić i Finci, kao i mnogi drugi). Odgovornost države proizilazi iz Ustava Bosne i Hercegovine (Anexa 4. Okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, Dayton, 1995.), ali i iz Rezolucija Generalne skupštine UN-A 60/147, 21. mart 2006. godine o „Pravu na pravni lijek i reparaciju žrtava teških kršenja prava za zaštitu ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnih humanitarnih prava“ ili Anexa 4. (Ustav Bosne i Hercegovine). Minimalni standardi za pružanje pomoći koje je pripremila Operativna grupa za borbu protiv nasilja nad ženama Vijeća Evrope, uključujući intervenciju policije i pravosuđa, sadržani su u Rezolucija 52/86, od 17. decembra 1997. godine., s tim što su države članice EU unaprijedile svoje zakonodavstvo u skladu sa Direktivom 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda, prava, podrške i zaštite žrtava zločina, a ovi standardi podrazumjevaju obezbjeđenje

minimuma sljedećih prava za žrtve, i to su sljedeća prava:

- 1) PRAVO NA NAKNADU ŠTETE OD POČINIHOCA I OD DRŽAVE,
- 2) PRAVO NA POMOĆ U PROCESU OPORAVKA,
- 3) PRAVO NA PRAVEDAN TRETMAN PRED ZAKONOM,
- 4) PRAVO NA ZAŠTITU, PODRŠKU I PRAVNU POMOĆ,
- 5) PRAVO NA INFORMISANOST O ČINJENICAMA KOJE SE TIČU KRIVIČNOG POSTUPKA,
- 6) PRAVO NA AKTIVNU ULOGU U SVIM FAZAMA KRIVIČNOG POSTUPKA.

Sa stanovišta zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije, najznačajniji međunarodni dokumenti svakako su Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (85) o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine, Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti, usvojena od strane Ujedinjenih nacija 1985. godine, kao i preporuke Evropskog foruma službi za pomoć žrtvama. Također je, prema članovima od 18. do 24. Direktive Evropske Unije o uspostavi minimalnih standarda, prava, podrške i zaštite žrtava iz 2012. godine određen minimum standarda za građane Evropske unije koji su žrtve tako što je proširen obim prava žrtava, ali i nametnuta dužnost državama da osiguraju žrtvama i njihovim porodicama (sekundarne žrtve) zaštitne mjere protiv sekundarne i ponovljenje viktimizacije. Mogućnost tjelesne ili fizičke zaštite žrtve, kao i ispitivanja putem audio-video uređaja djece, ali i žrtava krivičnih djela protiv spolne slobode i trgovanja ljudima, i s tim u vezi pružanje zaštitnih mjera, propisanih prema Pravilniku o načinu postupanja policijskih službenika sa žrtvama i Protokolima o posebnom postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja, primjeri su dobre evropske prakse u vezi sa zaštitom žrtava. Pri tome, posebno je značajno, u toku krivičnog postupka omogućiti efikasno ostvarivanje naknade štete za sve žrtve krivičnih djela kroz usvajanje Zakona o naknadi štete za žrtve krivičnih djela i formiranje državnog fonda za osvarivanje naknade štete za žrtve, ali kroz izmjenu Kriterija Vrhovnih sudova Federacije Bosne i Hercegovine i Republike srpske o porpisanim naknadama.

Prava žrtava sadržana su u zakonima o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini, i u posebnom Zakonu o zaštiti „ugroženih svjedoka“ i „svjedoka pod prijetnjom“, zaštita je (kroz procesne i vanprocesne mjere zaštite svjedoka) garantirana samo za „žrtve svjedoke“ teških krivičnih djela za koja se može izreći kazna veća od 5 godina zatvora. Kada je riječ o žrtvama rodno i spolno zasnovanog nasilja, ova zaštita garantirana je samo za žrtve masovnog etničkog silovanja ili grubog kršenja međunarodnog humanitarnog prava (Odjel za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine), i za žrtve trgovine ljudima radi

seksualne eksploatacije (Odjel za organizirani kriminal Suda Bosne i Hercegovine). Krivičnim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine "zločin iz mržnje" nije definiran kao posebno krivično djelo, već je "mržnja" otežavajuća okolnost kod izvršenja većine krivičnih djela protiv života i tijela. Međutim, "rasizam" kao govor mržnje, ili političko djelovanje, definirani su i kažnjivi samo kroz Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini, i Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine. Prema Krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini (čl.48.KZFBiH, KZBiH, čl.37 KZRS, 49 KZBD), a u skladu sa opštim pravilima o odmjeravanju kazne, „Sud će u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a to su: stepen krivice, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno...“. Etnička silovanja u miru (ili silovanja učinjena iz mržnje prema drugom narodu) nisu posebno (i teško) krivično djelo, već je riječ o "otežavajućoj okolnosti" (težem obliku krivičnog djela silovanja), dok je seksualno nasilje u ratu definirano kao „ratni zločin protiv civilnog stanovništva“ prema članu 173 stav 1 pod (e), a što znači da silovanje žena koje su bile angažirane u policijskim i oružanim snagama u ratu može biti procesuirano i kažnjeno samo kada se počiniteljima dokaže i odgovornost za izvršene „zločine protiv čovječnosti“ prema članu 172 stav 1 pod (g) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

RAZUMJEVANJE RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA

Ravnopravnost spolova nemoguća je ukoliko žene i muškarci nisu izjednačeni u svim područjima javnog i privatnog života, što znači da treba da imaju jednak status i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih svojih prava, ali i iste koristi i naknade od ostvarenih rezultata rada. Stvarna ravnopravnost spolova podrazumjeva isključenje i strogo sankcioniranje svakog oblika rodne neravnopravnosti žena, a sa ostvarivanjem jednakosti u pravima žena sa muškarcima, ravnopravnost svih spolova je neizbježna.

„ANTIDISKRIMINACIONA POLITIKA SE TEMELJI NA ZAHTJEVIMA ZA PRIZNAVANJEM, UPRKOS NEČIJOJ RAZLIČITOSTI, KAO I NA ZAHTJEVU ZA UKLJUČIVANJEM DRUŠTVENIH GRUPA I POJEDINACA UPRAVO NA OSNOVU ONIH SVOJSTAVA KOJA SU PRETHODNO BILA ILI JOŠ UVEK JESU OSPORAVANA (TODOROV,2013).“

Žrtve spolnog nasilja žrtve su povrede osnovnih prava čovjeka (povreda prava čovjeka i građanina), a time i žrtve diskriminacije, što nalaže državi obavezu da žrtvama omogući zaštitu u bilo kojem u postupku (pred svim

sudovima, Ured ombudsmena, Udruženje medijatora Bosne i Hercegovine, ali i u disciplinskim postupcima u državnim i svim drugim organima i institucijama).

Trenutno, u Bosni i Hercegovini postoje dvije mogućnosti koje stoje na raspolaganju žrtvama spolne diskriminacije, a to su:

1. podnošenje tužbe po osnovu prava iz radnog ili obveznog odnosa zbog diskriminacije (incidentalna antidiskriminacijska zaštita), i
2. posebna individualna antidiskriminacijska tužba ili odlučivanje o diskriminaciji kao glavnom pitanju (povreda prava čovjeka i građanina).

U krivičnim parnicama pitanje diskriminacije može da se pojavljuje kao prethodno pitanje i kao posebna antidiskriminacijska tužba, ali bi u svakom slučaju ove tužbene predmete trebala pratiti hitnost u postupanju u namjeri da se tvrdnje o diskriminaciji rasvijetle prve i bez odugovlačenja postupka. Teret dokazivanja izvršene spolne i rodne diskriminacije je na tuženom. Reparacijski antidiskriminacijski zahtjev je zahtjev kojim se traži naknada štete s tim da se zahtijevati može kako naknada imovinske, tako i neimovinske štete (zbog duševne boli), dok restitutivni antidiskriminacijski zahtjev žrtve spolne diskriminacije može biti upućen sudovima, Udruženju medijatora ili Uredu ombudsmena, i to je zahtjev kojim se traži da onaj ko je izvršio spolnu diskriminaciju izvrši radnje kojima se uklanja diskriminacija ili njene posljedice. Pored toga, žrtve diskriminacije mogu se obratiti Uredu ombudsmena i Udruženju medijatora Bosne i Hercegovine, ali i kolketivnim zahtjevom (apelcijom) Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine. Međutim, rodna i spolna diskriminacija je teža povreda radne dužnosti i discipline za koju trebaju biti propisane stoge kazne (isključenje s posla) u Pravilnicima o radnoj i disciplinskoj odgovornosti, što do sada nije urađeno u državnim i javnim službama, a što je svakako povreda Zakona o zabrani diskriminacije, za koju bi trebali biti kažnjena "lica odgovorna" za primjenu ovog Zakona.

Tužitelj po svom izboru može podnijeti tužbu mjesno nadležanom sudu za tuženika ili u sudu koji bi bio mjesno nadležan za tužitelja ili u sudu mjesta gdje se dogodila šteta ili je počinjena radnja diskriminacije. Pravnu zaštitu od spolne diskriminacije može tražiti osoba koja smatra da joj je zbog diskriminacije povrijeđeno neko pravo, a u slučaju da se pokreće postupak zbog tvrdnje da je diskriminacija počinjena postupanjem državnog tijela podnosi se tužba protiv države Bosne i Hercegovine.

Postupak mogu pokrenuti, uz saglasnost diskriminisanog lica, u njegovo ime, sindikat, ili udruženja čiji su ciljevi vezani za unapređenje ravnopravnosti spolova, a ovi subjekti mogu se pridružiti tužiocu u progonu optuženog.

ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U BOSNI I HERCEGOVINI („SLUŽBENI GLASNIK BIH“ BROJEVI: 16/03 I 102/10)

ČLAN 3.

(1) DISKRIMINACIJA PO OSNOVU SPOLA JE SVAKO STAVLJANJE U NEPOVOLJNIJI POLOŽAJ BILO KOJE OSOBE ILI GRUPE OSOBA ZASNOVANO NA SPOLU ZBOG KOJEG SE OSOBAMA ILI GRUPI OSOBA OTEŽAVA ILI NEGIRA PRIZNAVANJE, UŽIVANJE ILI OSTVARIVANJE LJUDSKIH PRAVA ILI SLOBODA.

(2) U SVOJIM OBLICIMA DISKRIMINACIJA MOŽE BITI DIREKTNA, INDIREKTNA, UZNEMIRAVANJE, SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE, POTICANJE NA DISKRIMINACIJU I NASILJE PO OSNOVU SPOLA.

Zabrana diskriminacije nalaže zabranu indirektna i direktne diskriminacije. Neposredna ili direktna diskriminacija je svako različito postupanje ili svako djelovanje ili propuštanje djelovanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena ili je bila ili bi mogla da bude dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama. Za razliku od neposredne, posredna ili indirektna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju u kojoj naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa, ima ili bi imala efekat dovođenja nekog lica ili grupe lica u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini prvi je državni zakon koji uvodi rodnu perspektivu u javne politike i zakonodavstvo, dok Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje svako diskriminatorno tretiranje pojedinca, uključujući isključivanje, ograničavanje ili povlašteni status temeljen na predrasudama u odnosu na bilo koju osobu ili grupu osoba na osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije i bilo koje druge osnove, a s namjerom da se onemogući ili ugrozi priznavanje, uživanje ili ostvarivanje prava i sloboda u svim područjima javnog života.

Javna osuda spolne i rodne diskriminacije obaveza je Ureda ombudsmana, ali i ženskih NVO u Bosni i Hercegovini koji pružaju pomoć, podršku i zaštitu zaštitom ženama žrtvama nasilja. Međutim, pravo na ravnopravnost polova nužno je uvijek posmatrati u kontekstu opštih ustavnih garancija i načela koja definišu opšte pretpostavke za ostvarivanje prava na ravnopravnost polova (u okviru politika jednakih mogućnosti kao obaveza države zasnovana na načelu socijalne pravde (odgovornost političara); u sklopu odnosa međunarodnog i unutrašnjeg prava (odgovornost državnih institucija), i posebno kada su u pitanju međunarodni dokumenti o ljudskim pravima (odgovorna Ministarstva), ali i kroz neposrednu primjenu ustava posebno njegovih odredbi o ljudskim pravima (odgovornost za ne postupanje u skladu sa Odlukama Ustavnog suda Bosne i Hercegovine).

PREPORUKA 1:

ZBOG EFIKASNIJE ZAŠTITE ŽRTAVA RODNE I SPOLNE DISKRIMINACIJE EVROPSKA ZAJEDNICA DONIJELA JE POSEBNU DIREKTIVU BR. 97/80/EZ O TERETU DOKAZIVANJA U SLUČAJEVIMA DISKRIMINACIJE NA OSNOVU POLA, PREMA KOJOJ JE TERET DOKAZIVANJA NA TUŽENOM LICU, ODNOSNO POSLODAVCU.

POSEBNA ZAŠTITA ŽRTAVA SPOLNE DISKRIMINACIJE GARANTIRANA JE KROZ „ODREDBU O OKRETANJU TERETA DOKAZIVANJA“. DOKAZATI DA JE NEJEDNAKOST U POSTUPANJU MOTIVIRANA NEKOM OD NEDOPUŠTENIH OSNOVA DISKRIMINACIJE:

1) DOVOLJNO „UČINITI VJEROJATNIM DA JE DO DISKRIMINACIJE DOŠLO“.

2) DA JE PRAVO NA JEDNAKO POSTUPANJE POVRIJEĐENO.

PRAVILO O OKRETANJU TERETA DOKAZIVANJA PRIMJENJUJE SE U UPRAVNIM I GRAĐANSKIM POSTUPCIMA (DOKAZIVANJE ODGOVORNOSTI ZA DISKRIMINACIJU JE NA POČINITELJU ILI TUŽENOM), ALI SE ISKLJUČUJE NJEGOVA PRIMJENA U PREKRŠAJNOM I KAZNENOM POSTUPKU ZBOG ZAŠTITE USTAVNIH PRAVA OKRIVLJENIKA.

PREPORUKA 2: DA BI DOKAZAO ODGOVORNOST ZA IZVRŠENU DISKRIMINACIJU PO OSNOVU SPOLA I RODA (ZBOG PREDRASUDA I STEREOTIPA) TUŽITELJ TREBA DA:

1) UTVRDI DRUGAČIJE POSTUPANJE;

2) UTVRDI POSTOJANJE NEDOVOLJENOG OSNOVA ZA DRUGAČIJE POSTUPANJE;

3) UTVRDI DRUGAČIJE POSTUPANJE U ODNOSU NA LICA U SLIČNOJ SITUACIJI;

4) UTVRDI I OBRAZLOŽI NEPOSTOJANJE RAZUMNOG I OBJEKTIVNOG OPRAVDANJA ZA RAZLIČITO POSTUPANJE.

PREPORUKA 3: POSEBNA ANTIDISKRIMINACIONA TUŽBA MOŽE DA SE ODNOSI NA:

1) UTVRĐIVANJE DISKRIMINACIJE,

2) ZABRANU DISKRIMINACIJE,

3) UKLANJANJE DISKRIMINACIJE,

4) NAKNADU ŠTETE UZROKOVANE DISKRIMINACIJOM,

5) JAVNU OBJAVU PRESUDE (U MEDIJIMA) KOJOM JE UTVRĐENA DISKRIMINACIJA ŽRTAVA SPOLNO ZASNOVANOG NASILJA.

PREPORUKA 4: VIKTIMIZACIJE ŽRTAVA SPOLNOZASNOVANOG NASILJA MOŽE BITI IZVRŠENA SA:

1) ČINJENJEM SPOLNE DISKRIMINACIJE,

3) PODUZIMANJEM RADNI KOJE PREDSTAVLJAJU SPOLNU DISKRIMINACIJU, I

4) PROPUŠTANJEM PODUZIMANJA RADNI KOJIM BI SE SPRIJEČILA SPOLNA DISKRIMINACIJA.

PREPORUKA 5: ŽRTVA DIREKTNE SPOLNE DISKRIMINACIJE MORA UVJERITI SUD DA POSTOJI VJEROJATNOST DA ODREĐENA MJERA ILI RADNJA PREDSTAVLJAJU AKT DIREKTNE DISKRIMINACIJE JER SE PREMA „JEDNAKIMA“ POSTUPA „NEJEDNAKO“, ILI ŠTO SE PREMA „NEJEDNAKIMA“ POSTUPA NA „NAJEDNAK NAČIN“.

DVA SU GLAVNA RAZLOGA ZBOG KOJIH PRAVO EVROPSKE UNIJE PROPISUJE PREBACIVANJE TERETA DOKAZA NA TUŽENOG:

1) ZAŠTITA SLABIJE STRANE PRAVNOG ODNOSA, I

2) OSIGURAVANJE PRISTUPA INFORMACIJAMA KAO IZRAZ NAČELA PROCESNE JEDNAKOSTI STRANAKA.

Pravo na ravnopravnost polova je jedno od osnovnih ustavnih prava što znači da zakonodavcu nije dopušteno da reguliše njihovu

sadržinu, već zakonodavac treba da reguliše samo efikasan način (i brz postupak) za ostvarivanje ovih ustavnih prava. Za status prava na ravnopravnost polova, kao jedno od osnovnih ustavnih prava, važi ustavna norma o neposrednoj primjeni ustavnih odredbi o ljudskim pravima, koja podrazumjeva neposrednu primjenu pred sudovima ili pravo suda da se u svojoj odluci neposredno pozove na ustavnu normu koja garantuje određeno pravo ili slobodu.

PREPORUKA 6: ZA EFIKASNU PRAVNU ZAŠTITU BITNO JE DA POSTOJE MOGUĆNOST REALNOG I EFEKTIVNOG OBEŠTEĆENJA ŽRTAVA DISKRIMINACIJE, ŠTO JE TEŠKO IZVODLJIVO BEZ EFIKASNE SUDSKE ZAŠTITE, ALI I BEZ ZAKONA O NAKNADI ŠTETE ZA ŽRTVE KRIVIČNIH DJELA I BEZ DRŽAVNOG FONDA ZA NAKNADU ŠTETE ZA ŽRTVE.

Kada je u pitanju upotreba rodno osjetljivog jezika, treba da dokumentiramo : (1) seksističku upotrebu jezika (njeno razotkrivanje i dokumentovanje), (2) ali i da isto korigujemo kroz ličnu jezičku praksu, tj. kroz upotrebu rodno osjetljivog jezika.

Zakona o radu, sa Zakonom o ravnopravnosti spolova sadrže osnove zabrane rodne diskriminacije u procesu zapošljavanja, ili rada roditelja, i usklađivanja obaveza iz profesionalnog i porodičnog života , dok za razliku od Zakona o radu u Federaciji BiH, Zakon o radu Republike Srpske u svojim početnim odredbama definiše prava radnika/ca (član 12, stav 2-4) naglašavajući potrebu za posebnom zaštitom u kontekstu trudnoće, porođaja i njege djeteta. Zaštita žrtava rodnozasnovanog nasilja, kao nasilja u porodici posebno je regulirana Zakonima o zaštiti od nasilja u porodici i Porodičnim zakonima, a propisane zaštitne mjere implementiraju se u skladu sa Protokolom o saradnji nadležnih institucija iz člana 8. stav 1. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici .

Svako lice kome je povređeno pravo ili sloboda zbog pripadnosti određenom rodu ili polu može da pokrene postupak pred nadležnim sudom i da zahtjeva:

- 1) utvrđivanje povrede izvršene diskriminatorskim postupanjem;
- 2) zabranu vršenja radnji od kojih prjeti povreda;
- 3) zabranu daljeg preduzimanja, odnosno ponavljanja radnji koje su izazvale povredu;
- 4) stavljanje van prometa sredstava, odnosno predmeta kojima je izvršena povreda (udžbenici koji diskriminatorski ili stereotipno predstavljaju pol, štampana glasila, reklamni, propagandni materijal i dr.);
- 5) otklanjanje povrede i uspostavljanje položaja, odnosno stanja pre izvršene povrede;
- 6) naknadu materijalne i nematerijalne štete.

Žrtve spone i rodne diskriminacije koje su sekundarno viktimizirane kroz djelovanje i izvještavanje medija imaju pravo ne "javno izvinijenje" ili "javno čitanje presude", kako bi se javno osramotili počinitelji rodne ili spolne diskriminacije. Posebna zaštita trebala bi biti

garantirana za djecu (maloljetna lica do 18) žrtve spone i rodne diskriminacije kroz "Etičke kodekse novinara", ali i kroz Zakon o komunikacijama ("Službeni glasnik BiH", broj 31/03) i Pravilnik o postupku rješavanja kršenja uslova dozvola I propisa Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine (Broj 03-2-969-1/05).

ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

(SL.GL. BIH., BR.66/16):

ČLAN 12. POSEBNE TUŽBE ZA ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE

(1) LICE ILI GRUPA LICA KOJA SU IZLOŽENA BILO KOJEM OBLIKU DISKRIMINACIJE, PREMA ODREDBAMA OVOG ZAKONA, OVLAŠTENI SU DA PODNESU TUŽBU I TRAŽE:

- A) UTVRĐIVANJE DA JE TUŽENI POVRIJEDIO TUŽIOČEVO PRAVO NA JEDNAKO POSTUPANJE, ODNOSNO DA RADNJA KOJU JE PREDUZE O ILI PROPUSTIO MOŽE NEPOSREDNO DOVESTI DO POVREDE PRAVA NA JEDNAKO POSTUPANJE (TUŽBA ZA UTVRĐIVANJE DISKRIMINACIJE);
- B) ZABRANU PREDUZIMANJA RADNJI KOJIMA SE KRŠI ILI MOŽE PREKRŠITI TUŽIOČEVO PRAVO NA JEDNAKO POSTUPANJE, ODNOSNO DA SE IZVRŠE RADNJE KOJIMA SE UKLANJA DISKRIMINACIJA ILI NJENE POSLJEDICE (TUŽBA ZA ZABRANU ILI OTKLANJANJE DISKRIMINACIJE);
- C) DA SE NADOKNADI MATERIJALNA I NEMATERIJALNA ŠTETA UZROKOVANA POVREDOM PRAVA ZAŠTIĆENIH OVIM ZAKONOM (TUŽBA ZA NAKNADU ŠTETE);

POSEBNI OBLICI RODNE DISKRIMINACIJE PREMA ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE SU:

- 1) UZNEMIRAVANJE – ČL.4 (1) ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE (66/16),
- 2) SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE - ČL.4 (2) ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE (66/16),
- 3) RASNA DISKRIMINACIJA – ČL.2 ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE (66/16),
- 4) GOVOR MRŽNJE - ČLAN 163 KRIVIČNOG ZAKONA FEDERACIJE BIH, „SLUŽBENE NOVINE FBIH“ BROJ: 36/03, 37/03, 21/04,69/04, 18/05, 42/10, 42/11; ČLAN 294A, ST. 1 KRIVIČNOG ZAKONA REPUBLIKE SRPSKE, „SLUŽBENI GLASNIK RS“ BROJ: 49/03, 108/04,37/06, 70/06, 73/10.; I ČLAN 160 KRIVIČNOG ZAKONA BRČKO DISTRIKTA, „SLUŽBENI GLASNIK BRČKO DISTRIKTA“ BROJ: 10/03, 45/04,06/05, 21/10.,
- 5) VIKTIMIZACIJA – ČL.18. ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE (66/16).

Zaključno razmatranje

Osnov za zaštitu žrtava svjedoka, žrtava „svjedoka pod prijetnjom“ i „ugroženih svjedoka“, nalazi se u sljedećim međunarodnim dokumentima: Preporuka Rec (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog zakona i postupka, Preporuka Rec (87) 21 o pomoći žrtvi i prevenciji viktimizacije, Preporuka Rec (85) o porodičnom nasilju, Preporuka rec (2001) o temeljnim načelima borbe protiv organiziranog kriminala, Okvirna odluka Vijeća o statusu žrtava u krivičnim

postupcima (2001), Preporuka Rec (2005) Odbora ministara državama članicama o zaštiti svjedoka i osoba koje saraduju sa pravosuđem, Preporuka R (91) koja se odnosi na seksualno iskorištavanje, pornografiju i prostituciju kao i trgovinu djecom i maloljetnim osobama, i odredbe Preporuke Rec (97) 13 Odbora ministara državama članicama u vezi sa zastrašivanjem svjedoka i pravima odbrane. U vezi sa ovim dokumentima zaštita svjedoka definirana je bosanskohercegovačkom zakonodavstvu kroz krivična djela "sprječavanja dokazivanja", "otkrivanje identiteta zaštićenog svjedoka", "povreda tajnosti postupka", kao i Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Bosne i Hercegovine, a neke od hitnih mjera zaštite žrtava propisane se i Zakonima o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini.

U oktobru 2012, Evropski parlament i Savet EU su usvojili Direktivu 2012/29/EU o minimalnim standardima prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela, koja je u državama članicama EU primjenjiva na sve žrtve krivičnih dela. Evropska komisija će, na osnovu samog Ugovora o funkcionisanju EU, moći da pokrene procedure za utvrđivanje prekršaja protiv bilo koje države članice za koju smatra da, delimično ili u potpunosti, krši odredbe Direktive. S tim u vezi, posebnu važnost imaju i Osnovni principi i smernice prava na pravni lek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, dokument Ujedinjenih nacija koji naglašava nekoliko formi prava na reparaciju (uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, satisfakciju i garancije neponavljanja), te ustanovljava da ono ne zavisi od toga da li je konkretan počinitelj osuđen, da postoji nezavisno i odvojeno od samog krivičnog postupka, i da ni na koji način ne može biti ograničeno ili uskraćeno odlukom tužilaštva da obustavi ili ne pokrene krivični postupak za neko konkretno delo.

Prema Direktivama Evropske Unije države članice službenicima doći u kontakt sa žrtvama (policijski službenici i pravosudno osoblje) osiguravaju opće i specijalističko osposobljavanje do razine koja je prikladna za njihov kontakt sa žrtvama radi podizanja njihove svijesti o potrebama žrtava te kako bi im se omogućilo postupanje sa žrtvama na nepristran, obziran i stručan način. Ne dovodeći u pitanje sudsku neovisnost i razlike u organizaciji pravosuđa, poštivanje evropskih pravnih normativa i standarda nalaže njihovo poznavanje, a time i osposobljavanje sudaca i tužitelja, kao i svih drugih uključenih u krivičnom postupku, radi podizanja svijesti sudaca i tužitelja o potrebama žrtava. Poštujući neovisnost pravne struke, država treba nastojati da onima koji pružaju podršku žrtvama omogućiti dobijanje odgovarajućeg osposobljavanja do razine prikladne za njihov kontakt sa žrtvama uz poštovanje stručnih standarda radi osiguravanja da se takve usluge pružaju na nepristran, obziran

i stručan način. U skladu s pripadajućim dužnostima te prirodom i razinom kontakta državnih službenika sa žrtvama, osposobljavanje treba da ima za cilj da omogući prepoznavanje žrtava i postupanja prema njima na obziran, stručan i nediskriminirajući način. Postupanje i odnos sudija i tužitelja prema žrtvama rodno i spolno zasnovanog nasilja, kao i seksualnog nasilja, treba biti primjer ostalim građanima kroz „nultu toleranciju diskriminacije“ u svim oblicima i sferama društvenog djelovanja. U ovom smislu, elita bi se shvatala kao društvena kategorija koja je nosilac vrednosti, tako da bi daroviti bili elita je sposobnostima, a ne po položaju, moći, funkciji (Đorđević, B., Gojkov, G., Stojanović, A., 2009: 144). Ako smo društvo koje ne želi jednako u pravima, i ako smo tolerantni na različite oblike diskriminacije "drugih i drugačijih" tada nismo dostigli nivo razvoja i kulture tj. "zaostali smo" u društvenom razvoju i ne želimo vladavinu prava i razvoj demokratije. U tom smislu jasno je da ideal vladavine prava (pravne države) i nije toliko pravni, koliko politički fenomen, što znači da su za naš razvoj i vladavinu prava u Bosni i Hercegovini najodgovorniji političari i državni službenici od čijeg ličnog i profesionalnog morala, ali takođe i tradicije, iskustva, i mentaliteta, ovisi nivo opšte i političke kulture, kao i tolerantnost na nepravdu i različite oblike diskriminacije, koja je kod nas već u nekim segmentima društvenog života dosegla stadij segregacije.

Vladavina prava nesumnjivo predstavlja ključnu vrijednost na kojoj se temelji unutrašnji, i ustavni, poredak skoro svih zemalja u svijetu. Začetak ideje o vladavini prava vezuje se za Englesku revoluciju i njene pravno-političke dokumente, naročito za "Bill of Rights" iz 1689. godine. Međutim, vladavina prava svodi se na idealnu sferu važenja, jer funkcioniše samo ako zakonodavac želi da se samoobaveže pravom, dok je bez te društvene odgovornosti ona samo meta-pravno načelo i politički ideal. Pravo mora biti javno, konzistentno, jasno i prihvaćeno od većine naroda, kako to i nalaže doktrina pravne države, ali i doktrina vladavine prava, sa jasno izraženim individualističkim pristupom (odbrana pojedinca od državne samovolje), a ako sudimo prema pravima i zaštiti žrtava u Bosni i Hercegovini, očigledno je da je "vladavina prava" ideal, a ne stvarno stanje. Pravo je „sluškinja pravde“, dok je pravičnost formirani osjećaj (individualni i društveni) u vezi sa određenjem prema dobru i zlu. Pravičnost se javlja kada sistem dobro funkcioniše. Ako je pravda sreća, onda je pravedan društveni poredak nemoguć sve dok pravda znači individualnu sreću. U skladu s tim, a radi uspostave vladavine prava u Bosni i Hercegovini žrtvi se mora osigurati pomoć, podrška i zaštita u skladu sa najvećim pravnim normativima i standardima. Nesavjesnost, neznanje i nepotpuna primjena zakona zbog korupcije i političkih pritisaka predstavljaju „zloupotrebu prava“ od strane onih koji su odgovorni za „vladavinu prava“, zbog čega

trebaju biti strogo kažnjeni, i udaljeni iz državnih i javnih službi Bosne i Hercegovine.

Nezavisnost pravosuđa je preduslov za vladavinu prava i osnovna garancija pravednog suđenja. Sudijama su „povjerene najvažnije odluke o životu, slobodi, pravima, dužnostima i imovini građana“ (navodi iz osnovnih principa UN-a, ponovljeni u Pekinškoj deklaraciji; i članovima 5 i 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima). Konvenciju Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunski Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom (2001) i Konvenciju Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (2009), kao i nedavno potpisivanje (još uvek nema ratifikacije) Konvencije Saveta Evrope o pravu na kompenzaciju žrtava dela sa elementima nasilja (2010) upućuju na neophodnost kreiranja efikasnog mehanizma za ostvarivanje prava na kompenzaciju. Krivično-pravni sistem ima značajnu ulogu u očuvanju vladavine prava, a u tom sistemu uloga tužilaštva, kao javne institucije, ima odlučujući značaj u otkrivanju i krivičnom progonu počinitelja krivičnih djela. Poštovanje ljudskih prava i osiguranje vladavine prava, nužno pretpostavlja postojanje nezavisnog i nepristrasnog tužilaštva, dok je prema 12. UN smjernici naloženo: „Tužioci moraju saglasno zakonu obavljati svoje dužnosti pravično, dosljedno i efikasno, poštovati i štiti ljudsko dostojanstvo, te podržavati zaštitu ljudskih prava, osiguravajući na taj način zakonitost postupka i pravilno funkcioniranje krivičnog pravosuđa „. Posebna obaveza za tužitelje proizilaze iz 16. Smjernice UN-a prema kojoj: „Tužioci moraju posebnu pažnju obratiti na slučajeve kršenja ljudskih prava i to u smislu provođenja istrage i dokazivanja takvih slučajeva.

Sudska nezavisnost je pokazatelj vladavine prava u pravno uređenim demokratskim zemljama, dok je za ocjenu dostignutog stepena nezavisnosti od posebnog značaja pitanje da li se radi o proklamovanoj nezavisnosti ili stvarnoj nezavisnosti pravosudnih organa. Pri tome, nepristrasnost se može definisati kao odsustvo predrasuda, animoziteta ili simpatija prema jednoj od stranaka u postupku, zbog čega i Bangalorska načela ponašanja sudija pominju nepristrasnost kao temeljnu vrijednost. Međunarodni dokumenti o nezavisnosti sudija značajnu pažnju posvećuju pitanju odgovornosti sudija, a ona je uvijek u vezi sa vršenjem sudijske dužnosti ili disciplinska odgovornost. Osnovna načela Ujedinjenih Naroda sadrže brojne odredbe o disciplinskom postupku i razrješenju sudija, pa tako načelo broj 17. navodi: «Optužba ili prigovor protiv sudije zbog obavljanja profesionalne dužnosti moraju biti razmotreni u kratkom roku uz poštovanje propisane procedure. Sudija ima pravo na pravično suđenje. Razmatranje žalbe u početnom stadiju neće biti otvoreno za javnost osim ako sam sudija ne zatraži drugačije.», zatim «Sudija se može razriješiti ili udaljiti s dužnosti samo zbog nesposobnosti da obavlja svoju dužnost ili zbog

ponašanja koje ga čini nedostojnim obavljanja te dužnosti...», a neizvršavanje dužnosti izričito mora biti definisanih zakonom, kojim treba definirati i primjenu sankcije .

Moral i profesionalna etika državnih službenika u pravusudnim organima temelj su vladavine prava.

LITERATURA

Begović Bojana, (2016), Upotreba rodno osjetljivog jezika i prikaz žena u štampanim medijima u Srbiji, CM : Communication and Media Journal 35 (2015), str. 60. (59-79).

Lenton, R., Smith, M., D., Fox, J. i Morra, N. (1999). Sexual harassment in public places: experiences of canadian women. CRSA/RSCA 36 (4) 518-540.

Logan, L. (2013). Fear of violence and street harassment. Accountability at the intersection. Kansas: Kansas state university.

Lord, T., L. (2009). The relationship of gender based street harassment to body image, self esteem and avoidance behavior. Indiana: University of Pennsylvania.

Natalija D. Petrić, DRUŠTVENA REAKCIJA NA RODNO ZASNOVANO NASILJE U PORODICI, SVAROG br. 6., maj 2013. Str 105., (105-117).

Mamula, M., Kolarec, Đ. (2010). Seksualno nasilje. Zagreb: Centar za žene žrtve rata.

McNeil. P. (2014) Street Harassment at the intersections: The experiences of gay and bisexual men. The Faculty of Columbian Colledge of Arts and Sciences of The George Washington University, <
http://www.stopstreetharassment.org/wp-content/uploads/2014/01/thesis_prm.pdf >
Pristupljeno 20.4.2014.

Modly, D. (1992), Krivična prijava organa unutarnjih poslova, Zagreb: Fakultet kriminalističkih nauka, Obrazovni centar unutarnjih poslova MUP-a Republike Hrvatske

Modly Duško, Krivična djela protiv dostojanstva osobe, Sarajevo 1999

Nenad Avramović, Miloš Marković, Harmonizacija prava policije Republike Srbije sa evropskim standardima u oblasti zaštite ljudskih prava, GODIŠNJAK FAKULTETA PRAVNIH NAUKA , Godina 1., Broj 1., Banja Luka, jul 2011., str.80. (pp. 79-87).

Radačić, Ivana (2011), Razvoj ljudskih prava žena u praksi Evropskog suda za ljudska prava, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str.35.

Topić, B., (2018) (U Adžajlić-Dedović, A. i drugi) Priručnik za postupanje u slučajevima rodnozasnovanog i seksualnog nasilja nad ženom i djecom za policiju, sudije i tužitelje, Visoko sudsko i tužilačko vijeće, UNDP, Sarajevo.

EU, Direktiva saveta 2004/80/EC od 29.aprila 2004.koja se tiče naknade štete žrtvama kriminaliteta, može se naći na internet adresi:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0080:EN:NOT>

EU, Direktiva 2009/52/EC Evropskog Parlamenta i Saveta Evrope od 18.juna 2009.kojom se određuju minimalni standardi sankcija i mera protiv poslodavaca državljana trećih zemalja sa neregulisanim statusom boravka for minimum, može se naći na internet adresi <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:168:0024:0032:EN:PDF>

EU, Direktiva 2011/36/EU od 5.aprila 2011.o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštititi žrtvatrговine, kao zamena za Okvirnu odluku Saveta Evrope 2002/629/JHA, može se naći na internet adresi:http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/jl0058_en.htm

EU, Direktiva 2012/29/EU Evropskog Parlamenta i Saveta Evrope od 25.oktobra 2012.kojom se uspostavlja minimalni standardi prava, podrške i zaštite žrtvama kriminaliteta, a kojom se menja

Okvirna odluka Saveta Evrope 2001/220/JHA, može se naći na internet adresi:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF> Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) (1950), može se naći na internet adresi:<http://www.sostelefon.org.rs/zakoni/14.%20Evropska%20konvencija%20za%20zaštutu%20ljudskih%20prava%20i%20osnovnih.pdf>

Evropski sud za ljudska prava (ECrHR), Rantsev protiv Kipra i Rusije, Tužba br. 25965/04, 7.januar2010, može se naći na internet adresi: www.interights.org/rantsev

SE, Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (SE Konvencija o trgovini ljudima) ilzveštaj sa objašnjenjima (2005), može se naći na internet adresi: <http://www.astra.org.rs/wpcontent/uploads/2008/07/Konvencija-Saveta-Evrope-zs-borbu-protiv-trgovine-ljudima-i-izvestaj.pdf>

SE, Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih dela (1983), može se naći na internet adresi:<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=1&NT=116>

UN, Konvencija o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala A/RES/55/25 (2000) injeni TravauxPreparatoires, može se naći na internet adresi:<http://www.unodc.org/documents/travauxpreparatoires/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCbook.pdf>

UN, Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i decom, umesto Konvencije UN o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, U.N. Doc.A/RES/55/25 (2000), može se naći na internet adresi:<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4720706c0.html>

Deklaracija-UN-o-osnovnim principima pravde za žrtve kriminala-i-zloupotrebe-vlast.pdf

UN GS (2005), Osnovni principi i smernice u vezi sa pravom na pravni lek i reparaciju žrtvama teških kršenja međunarodnog pravnog okvira vezanog za ljudska prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, Rezolucija Generalne skupštine UN br. 60/147 od 16.decembra 2005, može se naći na internet adresi:<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>

Dr Tarik Humačkić
REFORMA JAVNE UPRAVE – ŽRTVE
ADMINISTRATIVE NEPRAVDE

Sažetak

Sadašnji javni sektor u Bosni i Hercegovini je složen i tehnički, organizacijski i stručno zahtjevan da je nemoguće uspješno rukovoditi upravnim organizacijama bez stručnih znanja, vještina i kompetencija, zbog čega se zahtjev za profesionalizmom u javnom sektoru institucionalizovao i postao sastavni dio savremenog svijeta. Nivo profesionalizma, stručnost, obrazovanje i znanje postaju kritične varijable upravnih reformi u tranzicionim zemljama u kojima njihovi sistemi prolaze kroz duboke promjene u pogledu kvaliteta i profesionalnosti upravnog osoblja, bez čega nema institucionalnog kapaciteta potrebnog za rješavanje sve složenijih javnih problema i pitanja savremenih zemalja, ni sposobnosti za pouzdano vođenje složenih procesa.

U zapadnoevropskim zemljama upravno obrazovanje se razvijalo postepeno, dok je u bivšim socijalističkim zemljama doživjelo neznatni napredak, zbog čega zemlje u tranziciji iz socijalističkog u kapitalistički društveno-politički sistem treba da nastave sa reformama obrazovnog sistema jer je to jedini način da dostignu nivo profesionalizma i kompetentnosti u javnom menadžmentu koji je dostignut u razvijenim zapadnoevropskim državama. Dok je u razdoblju socijalizma važnija bila lojalnost i spremnost za izvršavanje odluka jedine političke partije, u uslovima demokratskog političkog sistema od javne se uprave očekuje stručnost, da bude stalna, da osigura organizacioni kontinuitet i pouzdanost, da prati, analizira i učestvuje u oblikovanju javnih politika, da pruža stručne savjete i stručnu podršku nosiocima političkih dužnosti, itd.

Radi toga u savremenoj Evropi još uvek ne postoji jedinstven koncept obrazovanja za javnu upravu, a sistem obrazovanja za rad na upravnim poslovima i javnim službama obuhvata sve stepene obrazovanja, od srednjoškolskog obrazovanja do doktorskih studija.

Dr. Tarik Humačkić
PUBLIC ADMINISTRATION REFORM -
ADMINISTRATIVE ENFORCEMENT of RIGHTS

Abstract

The current public sector in Bosnia and Herzegovina is complex and technically, organizationally and professionally demanding, thus, it is impossible to successfully manage administrative organizations without professional knowledge, skills and competencies, which is why the demand for professionalism in the public sector was institutionalized and become an integral part of the contemporary world. The level of professionalism, expertise, education and knowledge becomes critical variable of administrative reforms in transition countries, where their systems undergo profound changes in the quality and professionalism of administrative staff, without which there is neither institutional capacity, needed to address more complex public problems and issues of contemporary countries, nor capabilities for reliable management of complex processes.

In Western European countries, administrative education has developed gradually, while in the former socialist countries there has been little progress, which is why the transition country from the socialist to the capitalist socio-political system should continue to reform the education system, as this is the only way to reach the level of professionalism and competence in the public management, achieved in the developed Western European countries. While in the period of socialism, it was more important to have the loyalty and readiness to implement the decisions of the only one political party, in the conditions of a democratic political system, the public administration is expected to have the expertise, to be permanent, to ensure organizational continuity and reliability, to monitor, analyze and participate in shaping public policies, providing expert advice and professional support to the holders of political duties, etc.

For this reason, there is not yet a unique concept of public administration education in modern Europe, and the education system for the administrative jobs and public services includes all levels of education, from secondary education to doctoral studies.

Modernizacija upravnog sistema Sjedinjenih
Američkih Država

Nastojeći prevladati disfunkcije u gospodarstvu nastale djelovanjem tržišta kao jedinog mehanizma socijalnog izbora s posljedicama dramatične ekonomske krize 1930 – tih godina u Sjedinjenim Američkim Državama i drugim

dijelovima svijeta, američka je vlada počela svoju intervenciju (New Deal) u ekonomiji i ostalim područjima društvenog života. Kao posljedica, nove upravne organizacije s velikim brojem zaposlenika, koje troše mnogo novca, postale su prihvaćeni standardi kako u Sjedinjenim Američkim Državama, tako i u drugim industrijaliziranim zemljama. To razdoblje stavilo je u prvi plan finansiranje javne uprave i njezine ljudske resurse²⁶⁷.

Finansiranje javne uprave – raspolaganje velikim novčanim iznosima u već spomenutom periodu tražilo je odgovore na pomenute u vezi sa djelatnošću upravljanja, a naročito probleme u vezi finansiranja. W.O. Key je upozoravao da ne postoji budžetska teorija i prema njemu svaki budžetski dokument je prosudba o tome kako se skromna sredstva trebaju rasporediti da pridonese maksimalnom povratu društvenoj korisnosti. On posebno upozorava na potrebu da se dalje razvijaju standardi učinkovitosti pojedine funkcije potpuno odvojeno od vrijednosti te funkcije. Key je stajališta da je vrijednost pitanje političkog procesa u kojem razne grupe utječu na raspodjelu novca i za koje se moraju pronaći tehnike uravnoteženja vrijednosti u sklopu kojih se uzimaju u obzir različiti sadašnji i budući interesi koji će činiti društveni konsenzus o relativnoj vrijednosti različitih službi. Pitanje uspoređivanja različitih alternativa u ostvarenju nekog cilja, usporedbom njihove efikasnosti, još nije potaknulo formuliranje bilo kakvih uvjerljivih načela. Stvorena je samo državna mašinerija, koja bi mogla potaknuti razmatranje alternativa²⁶⁸.

Keyovu koncepciju metodološkog pristupa budžeta kojeg je nazvao alternativnim budžetskim sistemom nastavlja i razrađuje Lewis. On se zauzima za prihvaćanje ekonomskih ideja u javnom finansiranju kao što su granična analiza i utvrđivanje relativne djelatnosti (uspoređivanje raznih alterantiva koje je moguće samo ako postoji zajednički nazivnik, npr. nacionalna sigurnost kao zajednički nazivnik vojnih aktivnosti i ekonomske pomoći). Za njeg je američki Kongres tijelo koje ima odgovornost da odluči šta je „najbolje korištenje sredstava“. Prvotni cilj Lewisa je da se u velikoj mjeri razmotre ekonomski aspekti izrade budžeta²⁶⁹. Također, on preporučuje analizu triju alternativa „da bi se osigurao dovoljan raspon mogućnosti“. Podređeni trebaju prirediti jedan ili nekoliko alternativnih budžeta u odnosu prema budžetu koji propisuju nadređeni: nešto manji budžet od iznosa budžeta za koji se smatra da će biti

odobren, te prijedlog budžeta nešto većeg od iznosa koji se preporučuje. Alternativni budžetski planovi sadrže i reviziju plana službe za svaki alternativni iznos kao i korist i žrtve koji će iz određene alternative rezultirati²⁷⁰.

Upravljanje ljudskim resursima– Profesorica Šeparović u svojoj knjizi „Izazovi javnog menadžmenta“ navodi da se u javnoj upravi u Sjedinjenim Američkim Državama razmišlja u smislu institucija i načela, i da u konačnoj analizi, strukture i upravljanje nisu organizacijske sheme i riječi na papiru, nego ljudi čije je zapošljavanje potrebno ustrojiti i uslovljavati. Ona je stajališta da danas niko ne dovodi u pitanje važnost upravljanja sistemom javnih službenika, čime se želi naglasiti značenje ljudskog čimbenika. Ukupna snaga i slabosti javne službe mogu se uvelike pripisati službeničkom sistemu, sistemu po kojem službenici zapošljavaju, otpuštaju, napreduju i umirovljuju.

Promjene u sistemu u pravilu djelimično i sporo utječu na prirodu i snagu javne službe²⁷¹. Ono što je značajno spomenuti je činjenica da se historija Sjedinjenih Američkih Država, a s obzirom na promjene sistema javnih službenika, može podijeliti na tri razdoblja. Prvo razdoblje se naziva „era *gentlemana*“ koja je počela s prvom administracijom predsjednika *Washingtona* 1789. godine i završila inauguracijom predsjednika *Jacksona* 1829. godine. Predsjednik *Washington* shvatio je važnost administracije u utvrđivanju presedana. Za njega je primarni kriterij pri imenovanju bio „primjerenost karaktera“. To su prema njemu bili ljudi koji su uživali veliki ugled u zajednici i imali integritet ličnosti. On je smatrao da će takve osobe obavljati posao pošteno i učinkovito, i zbog toga je tražio političku zastupljenost u upravi utemeljenu na uravnoteženom odnosu dviju stranaka (republikanci i federalisti). Međutim, u stvarnosti je ipak tokom cijelog mandata uglavnom imenovao republikance. Ipak i *Jefferson*, a zatim i njegovi sljednici, *Madison*, *Monroe* i *Adams*, izjednačavali su prikladnost s višim društvenim statusom (bogati, bijelci, muškarci, zemljoposjednici i sl.). Tako su stvoreni presedani koji su odgovarali njihovim političkim pogledima pa nisu nalazili razloge za političke otpuste iz službe. Služba je postala stalna i mnogi su ostajali na položajima do starosti. Savezna uprava je je kroz to razdoblje bila dobro ustrojena, poštena, efikasna i efektivna²⁷².

Drugo razdoblje naziva se „spoils system“ ili „sistem plijena“, koji je formalno ukinut

²⁶⁷Šeparović, I.P.: (2006) *Izazovi javnog menadžmenta, dileme javne uprave*. Zagreb: Golden – marketing – Tehnička knjiga, str. 37.

²⁶⁸Key, W.O. : (1940) *The Lack of Budgetary Theory*. American Political science Review, broj 34, str. 1137 - 1144

²⁶⁹Lewis, V. B.: (1952) *Toward a Theory of Budgeting*. Public administration Review, broj 12, str. 54.

²⁷⁰Šeparović, I.P.: (2006) *Izazovi javnog menadžmenta, dileme javne uprave*. Zagreb: Golden – marketing – Tehnička knjiga, str. 39.

²⁷¹Mosher, F. C.: (1971) *The public Service in the Temporary Society*. Public Administration: Review, broj 31, str. 47 - 62

²⁷²Šeparović, I.P.: (2006) *Izazovi javnog menadžmenta, dileme javne uprave*. Zagreb: Golden – marketing – Tehnička knjiga,

donošenjem Zakona o državnim službenicima (*Civil Service Acta*). Ovaj sistem je na saveznoj razini inauguriran dolaskom na vlast predsjednika Jacksona 1829. godine. On je izrazio osjećanje javnosti o potrebi reforme savezne administracije, s obzirom na to da je trajnost službe „gentlemana“ učinila administraciju neosjetljivom spram javnosti i javnog interesa. Jacksonova izborna baza dolazila je iz zapadnih država i graničnih područja i pripadala je srednjem i nižem socijalnom sloju. Većina je bila bez formalnog obrazovanja i uglavnom nepismena. Smatra se da ni sam Jackson nije tečno čitao. Sklonost savezne službe prema višoj klasi bila je neprihvatljiva za demokratsku zemlju kakve su Sjedinjene Američke Države. Sam Jackson je isticao: „u nezavisnoj vlasti zahtjev za moralnim kvalitetama treba biti iznad zahtjeva za talentom“²⁷³. Tako je Jackson bio u mogućnosti nagraditi svoje lojalne sljedbenike i one koji su mu davali potporu, te istodobno pojačati svoju političku poziciju.

Donošenjem *Civil Service Acta* uvodi se „merit system“ – zapošljavanje prema sposobnostima (treće razdoblje), čime je ponovno afirmiran menadžerski pristup kada je riječ o javnim službenicima. Dakle, ovaj sistem doživio je promjene donošenjem Zakona o reformi državnog službeništva (*Civil Service Reform Act*) kojim se nastojalo riješiti konflikt tradicionalnog menadžerskog upravljanja ljudima i političkih zahtjeva za zastupljenošću cjelokupnog stanovništva²⁷⁴. Najveće dostignuće Zakona prema Rosenbloomu, bilo je odvajanje menadžerskog, političkog i pravnog aspekta u pravljajući osobljem savezne administracije²⁷⁵. Isto tako, formiran je *Merit System Protection Board* (Odbor za zaštitu sistema „merit“ koji se bavio zaštitom zakonskih prava saveznih službenika i ujedno je bio čuvar spomenutog sistema. Pored ovog Odbora, formiran je i *Federal Labor Relation Authority* (Savezna uprava za radne odnose), tijelo koje je mjerodavno za pravni nadzor nad procesom kolektivnog pregovaranja u pogledu saveznih službenika.

Service Act je jačao vodstvo na najvišim razinama državne službe (primjer G16, ili G 18). Tako je osnovan *Senior Executive Service* koji je imao za cilj da se stvori grupa profesionalnog mobilnih i svestranih visokih dužnosnika. U grupu su mogli ući oni iz G16, G17 i G18 te neki drugi; do 10% članova *Senior Executive Service-a*

moglo je biti imenovano na političkoj osnovi²⁷⁶. Na ovakav način predsjednik je mogao sastaviti tim koji mu je najviše odgovarao.

Tabela .: Načela „merit System-a“ – odredbe američkog *Civil Service Act-a* iz 1978. godine

PERSONALNA PRAKSA I AKTIVNOSTI U SAVEZNOJ VLADI ZAHTEVAJU	ZABRANJENA PRAKSA U MJERODAVNIMA I PERSONALNIM PITANJIMA
Regrutiranje zaposlenika iz svih dijelova društva, te odabir i napredovanje na osnovi sposobnosti, znanja i vještina i otvorenog natjecanja	Diskriminacija bilo kojeg zaposlenika ili kandidata
Pošteno i jednako postupanje u svim pitanjima upravljanja ljudstvom, bez obzira na političku orijentaciju, rasu, boju kože, vjersku pripadnost, nacionalno porijeklo, spol, bračni status, dob ili invaliditet, te s odgovarajućim poštovanjem za privatnost i ustavna prava.	Traženje ili uzimanje u obzir bilo kakve preporuke za osobu koja je podnijela zahtjev ili je subjekt bilo koje odluke u personalnim pitanjima, osim ako se radi o ocjeni radnog uspjeha, sposobnosti, sklonosti ili općim kvalifikacijama, te karaktera, lojalnosti i prikladnosti.
Jednaku plaću za rad jednake vrijednosti, uzimajući u obzir i nacionalne i lokalne naknade za rad koje isplaćuju privatni poslodavci, s poticajima i priznanjima za izvršene rezultate rada.	Korištenje službenih ovlasti za iznuđivanje političkog djelovanja, zahtjevanje političke potpore, te osveta za odbijanje tih poslova.
Visoki standardi za integritet, ponašanje i brigu za javni interes Učinkovita i djelotvorna upotreba radne snage Zadržavanje zaposlenika s dobrim radnim uspjehom, ispravljanje rada onih čiji je rad nedostupan, te odvajanje onih koji ne mogu ili ne žele ispuniti postavljene standarde.	Namjerno obmanjivanje ili onemogućavanje osobe da iskoristi svoje pravo na natjecanje na saveznoj razini. Utjecanje na bilo koju osobu da se povuče iz natjecanja, kako bi se poboljšali ili pogoršali izgledi bilo kojeg kandidata. Dodjeljivanje bilo kakvog posebnog tretmana ili prednosti, zabranjene zakonom, kandidatu za posao ili zaposleniku.
Poboljšanje radnog uspjeha djelotvornim obrazovanjem i usavršavanjem	Imenovanje, zapošljavanje ili promicanje rodbine u agencijama za koje su nadležni u odlučivanju o personalnim pitanjima
Zaštita službenika od arbitrarnog ponašanja, izdavanja pojedinaca ili političke prisile.	Poduzimanje ili propuštanje dijelova u personalnim pitanjima kao osveta zaposlenicima koji iskoriste svoje pravo žalbe; odbiju sudjelovati u političkoj aktivnosti; ili zakonito iznesu podatke o kršenju zakona, pravila ili odredbe, ili o lošem upravljanju, velikom rasipanju sredstava, zloupotrebi ovlasti, odnosno znatnoj i specifičnoj opasnosti javnom zdravlju ili sigurnosti.
Zaštita zaposlenika od osvete za zakonito odvajanje informacija.	Poduzimanje ili propuštanje bilo koje druge djelatnosti u personalnim pitanjima koja krši zakon, pravilo ili odredbu izravno povezanu sa načelima „merit“ sistema.

²⁷³Rosenbloom, D.A.: (1971) *Federal Service and the Constitution*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press.

²⁷⁴ Ibid,

²⁷⁵Rosenbloom, D.A.: (1998) *Public Administration*. New York: The McGraw – Hill Companies, Inc, str. 208.,

²⁷⁶ Šeparović, I.P.: (2006) *Izazovi javnog menadžmenta, dileme javne uprave*. Zagreb: Golden – marketing – Tehnička knjiga, str. 57.,

Implementacija i evaluacija su dio posebne discipline javne politike čiji je kritičan dio analiza politika, koja se danas može posmatrati kao istinski dio jezgre savremene javne uprave. Evaluacija implementacije odnosi se na provođenje politika kojima se nastoji rješavati društvene probleme koji su na dnevnom redu tijela mjerodavnih da formuliraju politike. Ona je usredotočena na utvrđivanje mjere u kojoj provedba politike postiže svoje ciljeve.

Implementacija se u smislu provođenja programa sastoji od tri analize:

1. Interpretacije (prevođenja jezika programa u prihvatljive i moguće smjernice),
2. Organizacije (određivanje jedinica i metoda kojima se program ostvaruje) i
3. Primjene (rutinskog pružanja usluga, plaćanja ili drugih ciljeva i instrumenata dogovorenim programom).

Menadžerski pristup implementaciji nalazimo kod Horda koji daje preskriptivni model savršene provedbe određen s 5 uslova²⁷⁷ i to:

1. Idealna implementacija rezultat je jedinstvene vojski slične organizacije, s jasnom linijom ovlaštenja,
2. Pravila se moraju primjenjivati, a ciljevi moraju biti zadani,
3. Ljudi rade ono što im se kaže i što se od njih traži,
4. Da postoji savršena komunikacija unutar i između dijelova organizacije i
5. Da nema vremenskog pritiska.

Ovakav menadžerski pristup razvio je i niz tehnika koje se mogu koristiti u aktivnosti organizacije, a one najvažnije koje su se razvile, poslije Drugog svjetskog rata su:

- a) *Program Evaluation and Review Technique* ili Pert (Program i tehnika nadzora) koja može uključiti i sredstvo zvano *Critical Path Method* ili CPM (Metoda kritičnog puta) i
- b) *Management by Objectives* ili MBO (Upravljanje putem ciljeva).

Prvi metod se temelji na uvjerenju da je potrebno odrediti slijed koraka²⁷⁸ u provođenju programa, kako bi se na taj način menadžeru olakšalo šta treba činiti, kojim redoslijedom, istodobno poznavajući vremenska i druga ograničenja u

resursima u ostvarivanju pojedinih koraka projekta.

Metod *Management by objectives* ili MBO je povezan sa određenim modelom finansiranja i koji je mnogo djelotvorniji kada je integriran zajedno sa drugim pristupima menadžmentu (PERT, PBB-om i ZBB-om), nego kada se pojavljuje izdvojeno. Njegova obilježja su:

1. Omogućavanje eksplicitno određenih ciljeva,
2. Prepoznavanje pluraliteta ciljeva,
3. Identificiranje suprostavljenih ciljeva i djelovanje s tim u vezi,
4. Uključivanje službenika u definiranje organizacijskih ciljeva i
5. Osiguranje povratnih informacija i mijenjanje postignuća organizacije.

Tradicionalni menadžerski pristup evaluaciji implementacije vrednuje efikasnost, efektivnost i ekonomičnost implementacije i favorizira tehnike za evaluaciju implementacije koje ostaju pod nadzorom organizacijske hijerarhije. Te tehnike, prema *Rosenbloomu* su:

1. Posjet raznim službama da bi se utvrdilo kako se provode operacije na terenu. Tim sastavljen od upravljača visokog ranga i drugih stručnjaka može prikupiti dojmove o tome kako se program provodi, pridržava li se smjernica, raspolaže li sa kompetentnim osobljem, i, katkada, jesu li „klijenti“ zadovoljni službom²⁷⁹.
2. Mjerenje postupaka kao što su broj obrađenih zahtjeva, broj upisanih studenata, broj uhićenja može biti konstantna procjena aktivnosti iz godine u godinu, ili iz mjeseca u mjesec,
3. Usporedba sa profesionalnim standardima korisna je u onim područjima gdje su takve standarde postavile profesionalne organizacije²⁸⁰.

Evaluacija je potrebno planirati programom, što je kompleksan zadatak, a pri tome se mogu rabiti različiti modeli. Prema Gordonu postoji pet najčešće korištenih modela koji vode specifičnim tehnikama evaluacije. Ti modeli su:

1. Poređenje prije i poslije programa
2. Projekcije menadžerskih trendova prije i poslije programskih podataka,

²⁷⁷Ibid, str. 59.

²⁷⁸Ti koraci su: odluka pristupa nekom problemu, izbor aktivnosti kako bi se poradilo na aspektima problema, procjena potrebnog vremena i drugih potrebnih resursa

²⁷⁹Dye, T.R.: (1987), *Understanding Public Policy (II izdanje)*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice – Hall,

²⁸⁰Rosenbloom, D.A.: (1998) *Public administration*. New York: The McGraw – Hill Companies, Inc,

3. Poređenje s područjem ili populacijom koja nije obuhvaćena programom ima prednost jer kontrolira čimbenike izvan programa, tako je moguće utvrditi je li se ikakva promjena dogodila uz pomoć programa,
4. Kontrolirano eksperimentiranje i
5. Poređenje planiranog i stvarnog izvođenja uključuje mjerenje prijedlogskih podataka spram ciljeva postavljenih prijašnjih godina, prije ili tokom izvođenja programa.

Evaluacija se obično rabi kako bi se utvrdilo ima li opravdanja za nastavak programa u istom opsegu, na isti način i uz iste troškove. Ona evaluacija koja treba poslužiti opravdanju nekog programa nužno postaje usko povezana s nizom vrijednosti o tome što čini adekvatno opravdanje, a to je, jasno, potuno političko pitanje.

Prikaz menadžerskog pristupa u javnoj upravi Sjedinjenih Američkih Država u doba države blagostanja pokazuje da se taj pristup neprekinuto razvijao, tako da su se već u tom razdoblju razvile mnoge ideje i tehnike koje pripadaju *New Public Managementu* bez obzira na to što je on formalno inauguriran tek 1993. godine sa nacionalnom ocjenom rada potpredsjednika Sjedinjenih Američkih Država (Al Gorea) i izvještajem od „biokratizma do rezultata“.

Na osnovu kazanog se da zaključiti da su Sjedinjene Američke Države zemlja koja uspješno i integrirano razvija menadžersku i pravnu dimenziju. Ona svoju javnu upravu vodi u skladu sa istim načelima i vrijednostima kao i velike poslovne organizacije (firme/tvrtke). One koji javnu upravu u ovoj zemlji smatraju menadžmentom možemo podijeliti na tradicionaliste i reformatore, koji ih izazivaju i zahtijevaju ponovno pronalaženje upravljanja i razvijanje novog javnog menadžmenta.

Još uvijek nije jasno hoće li *New Public Management* istisnuti tradicionalni pristup, i hoće li to biti uspješno. Kako god, možemo zaključiti i to da su oba pristupa vrlo važna u određenim organizacijama. U svakom slučaju, mislili se na tradicionalni pristup menadžmentu, Sjedinjene Američke Države zauzimaju vodeću ulogu.

Modernizacija upravnog sistema Velike Britanije

Reforma javne uprave u Velikoj Britaniji započeta je u vrijeme vlade Margaret Thatcher. Krenuvši u reforme gospodarstva na načlima neoliberalizma, odnosno pokrenuvši radikalnu privatizaciju, Margaret Thatcher započela je reformu javne uprave uvodeći u nju tržišna načela, odnosno svojevrsnu privatizaciju. Taj model uprave postao je poznat pod nazivom novi javni menadžment. Dakle, kad je riječ o reformi, posebno mjesto

pripada upravo Velikoj Britaniji, zemlji s dugom tradicijom visoko vrednovane i cijenjene državne službe. K tomu, britanski su viši državni službenici moćna elita britanskoga društva. „Iako se ovdje ne bi očekivala situacija u američkom stilu, Velika je Britanija, mnogo više od Sjedinjenih Američkih Država, postala prototipom menadžerske klijentelistički orijentirane, kompetitivne javne službe otkad je Margaret Thatcher postala premijerkom, 1979. godine“.²⁸¹ Po broju reformskih inicijativa i njihovu opsegu Velika Britanija daleko je odmakla u odnosu na Sjedinjene Američke Države. S obzirom na broj i opseg poduzetih reformskih inicijativa Britanski je model postao uzorom za zemlje OECD-a, ali i za moćne finansijske institucije (MMF i Svjetsku banku) kao donatore koji taj model „preporučuju“ (nameću) zemljama - ovisnicama o tim donacijama, bilo da one pripadaju svijetu tranzicijskih zemalja ili zemljama u razvoju. Razlog jest u tome što britanski model u sebi u najvećoj mogućoj mjeri utjelovljuje neoliberalnu misao, čiju apoteozu svjedočimo posljednja dva desetljeća kao i provođenje neoliberalnih principa u praksu čitavog spektra reformi koje izravno zahvaćaju javni sektor²⁸².

Glavne značajke političkog pristupa vlade Margaret Thatcher bile su opći zaokret prema „socijalnom konzervativizmu“, dovođenje u pitanje univerzalnosti Beveridgeove koncepcije socijalne države i odmak od državnog intervencionizma. U upravnom sistemu tom je pristupu odgovarao prijelaz sa „vladanja na upravljanje“, s elitizma britanske državne uprave, u okviru političkih i ustavnih načela koje u Velikoj Britaniji nazivaju „new public management“ ili „novo javno upravljanje“²⁸³. Kao osnovne, odnosno, temeljne ideje i doktrine obuhvaćene pojmom „new public management“ bile su sljedeće:

- prijelaz javne uprave na metode menadžmenta koje su razvijene i usavršene u privatno – vlasničkoj privredi,
- unaprijed utvrđeni standardi i mjere uspješnosti uprave,
- težište na postignutim rezultatima,
- dekoncentracija i decentralizacija uz veću samostalnu odgovornost pojedinih jedinica upravnog sistema,
- uvođenje metoda tržišne utakmice u javnu upravu i

²⁸¹Kickert, J.M.W.: (1997) *Public Management in the United States and Europe*, u: Kickert, J.M.W. (ur.), *Public Management and Administration Reform in Western Europe*, Edward Elgar, Cheltenham

²⁸²Perko - Šeparović, I.: (2002) *Novi javni menadžment – britanski model*. Zagreb: FPZ, Politička misao, br. 4,

²⁸³Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava*. Zagreb: HJU, broj 2.,

- uvođenje jače discipline i štedljivosti u upotrebi javnih sredstava.

Upravne reforme koje je pokrenula već spomenuta vlada, obuhvatile su sve elemente i strukture funkcioniranja upravnog sistema (organizaciju, osoblje, metode rada, odlučivanje i nadzor). Određen broj djelatnosti koje su do tada obavljale državne upravne organizacije prenesene su na nedržavne nositelje u procesu privatizacije. Kao što možemo vidjeti javnu upravu se nastojalo što više izložiti tržišnoj utakmici, bilo da su pojedine usluge naručene na tržištu u okviru konkursa u kojim su mogli sudjelovati upravni i izvanupravni ponuđači, bilo nastojanjem stvaranja kvazitržišta unutar samog upravnog sistema, utakmicom između upravnih organa. Načelno su odvajani "naručilac" neke javne službe (ministarstvo) i "dobavljači" odnosno "izvršitelji djelatnosti" od kojih se javna služba sastoji²⁸⁴. Nadalje, reformom se teži ka decentralizaciji. Iz centralnih resora državne uprave izdvojene su tzv. izvršne agencije koje obavljaju operativne poslove resora, dok ministarstvima ostaje u tom pogledu samo uloga regulatora izvršnih agencija (ministarstva su se sastojala obično od određenog broja malih jedinica – referent, kancelist i pisar). U pogledu arhitekture upravnih organizacija prednost se daje plošnijim oblicima s kraćom hijerarhijskom tablicom i radnim grupama, timovima, umjesto klasičnih okomilo povezanih radnih jedinica²⁸⁵. Nastoji se smanjiti stepen formalizacije upravnih organizacija tj. mjera u kojoj je struktura fiksirana propisima, a povećati stepen specijalizacije, tj. mjera profesionalnosti i stručnosti kojom organizacija raspolaže²⁸⁶. Uvedene su i važne promjene u politici osoblja u britanskom upravnom sistemu, ali se kod njih nastojalo sačuvati pozitivne tekovine višestoljetnog razvitka britanske javne službe. Jedna od prvih mjera Margaret Thatcher s obzirom na finansiranje je i "Financial management initiative" (inicijativa za finansijski menadžment). S obzirom na metode rada u britanskoj literaturi se spominje i informatička revolucija. Informatizacija britanske javne uprave se razvijala uporedo sa napredovanjem odgovarajuće tehnologije, a da nije bila prvenstveni predmet posebnih reformskih nastojanja o kojima je ovdje riječ. Ona je bila obuhvaćena širim pojmom metoda privrednog menadžmenta koje je trebalo, u smislu ciljeva reforme, uvesti u javnu upravu²⁸⁷.

Smatra se da je primjena i strukturalnih reformi i novih metoda rada u britanskoj javnoj upravi uspjela smanjiti troškove za 20%, pa i više²⁸⁸. Iz ovog razloga orijentaciju britanske javne uprave na primjenu tekovina privrednog menadžmenta treba smatrati trajnom, naravno, uz određene izmjene pojedinih rješenja.

Međutim, uporedo sa provođenjem reformi javne uprave pojavile su se i kritike opće orijentacije na kojoj su te reforme bile utemeljene. Uprava treba biti djelotvorna i ekonomična, ali i poštena i pravična te otporna na neočekivanim okolnostima i elastična. Reforme su prenglasile prvi, a zanemarile drugi i treći kriterij²⁸⁹. Upozoravalo se na višestrukost idealnih ciljeva javne uprave odnosno na raznolikost njezila po kojima je valja prosuđivati. Ukoliko pogledamo cjelokupnu politiku koja je propisana ideološkoj orijentaciji vlade M. Thatcher u Velikoj Britaniji se doživljava kao pretjerana i napuštena. I pored kritika pojedinih aspekata i prakse sa takvom orijentacijom, orijentacija na djelotvornije metode upravljanja, povezana sa pokretom za "novo javno upravljanje" je uglavnom prihvaćena i nastavljena i u narednim sazivima Vlade Velike Britanije.

Modernizacija njemačkog upravnog sistema

Njemački autori prije svega naglašavaju posebnosti historijskog razvitka Njemačke kao okvira razvitka njemačke uprave. Oni u toj posebnosti misle "načelno ništa ne mijenja globalizaciju upravnih problema, međunarodno prenošenje upravnih uzoraka posebno u zemlje u razvitku, raznovrsne prekogranične upravne zajednice, čak ni nadnacionalnost evropske integracije – Evropa biokrata²⁹⁰.

Posebna vrijednost Njemačke je njeno federalno uređenje koje se kroz stoljeća sastojalo od velikog broja država i državnica. Također njenoj posebnosti se propisuje i lokalna samouprava koja je izrasla iz istih historijskih korijena. Ovakva teritorijalnost ostavila je trag na upravni sistem Njemačke i on se u Njemačkoj shvaća teritorijalno, a ne funkcionalno. I pojam pravne države za Njemačku ima posebnu vrijednost. Stav njemačkih upravnih stručnjaka o važnosti pravne države uslovljen je činjenicom da je vodeće osoblje njemačke uprave uglavnom pravno obrazovano²⁹¹. Po ovoj osobini se njemačka razlikuje od tradicije anglosaksonskih zemalja u kojima politička demokratija ima

²⁸⁴Lane, J– E: (2001) *From long – term to short Contracting*. Public Administration, Vol. 79, No.1.

²⁸⁵Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava*. Zagreb: HJU, broj 2.,

²⁸⁶Moon, M.J.: (1999) *The Pursuit of Managerial Entrepreneurship: Does Organisation Matter?* Public Administration, Vol. 59, No.1.

²⁸⁷Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava*. Zagreb: HJU, broj 2.,

²⁸⁸Lane, J– E.: (2001) *From long – term to short Contracting*. Public Administration, Vol. 79, No.1.

²⁸⁹Hood ,C., Oliver, J., Colin, S.: (2000) *Regulation of government: has it increased, is it increasing, should it be diminished?* Public Administration, Vol. 78, No.2.

²⁹⁰Köning, K., Siedentopf, H.: (1996/97) *Öffentliche Verwaltung in Deutschland*. Baden: Nomos,

²⁹¹*Ibid*,

historijsko prvenstvo, a u vodećem sloju uprave pravnici nemaju većinu, pa je misao o pravnoj državi kao političkoj protuteži državnoj vlasti manje prisutna. Posebna važnost za cjelokupnu ocjenu današnje situacije Njemačke pripada problemima vezanim za njezino ujedinjenje tj. spajanje prijašnje DR Njemačke u jednu novu cjelinu, demokratsku Njemačku. Takvo spajanje predstavlja golemu finansijsku opterećenost državnog budžeta njene privrede i zaoštava problematiku demokratske i pravne vezanosti uprave. Ono pokazuje kako je teško uvesti takvu vezanost u sistem gdje je nije bilo. U Njemačkoj je živa i jaka tradicija Maksa Webera (Max Webber) i njegova idealtipa biokratsko – monokratske uprave gdje vlada “podjela rada, hijerarhija ureda, naredenja i poslušnost, formalizacija, detaljna regulacija, doživotno namještanje profesionalnih činovnika, disciplina i etika zvanja”²⁹². Ova se tradicija odupire unošenju privredno – menadžerskih iedja i metoda u javnu upravu. Ona uključuje visok društveni prestiž državnih službenika i protuuslovi predodžbi o činovnicima kao, naprosto, jednoj od mnogih kategorija zaposlenika²⁹³. Suočena sa svojom specifičnom problematikom njemačka uprava prolazi kroz niz reformi, gotovo od svog nastanka kao modernog sistema²⁹⁴.

I u periodu nakon II Svjetskog rata nastavlja se sklonost ka provođenju reformi. Rezultati provedenih reformi (reforma centralne uprave iz 1968. godine, finansijska reforma iz 1969. godine, administrativno-teritorijalna reforma do sredine 1970 – tih godina i sl.) pokazali su da su organizacijske strukture i pravna regulacija uprave u Njemačkoj elastični i razmjerno se lahko mijenjaju, dok su strukture osoblja i finansiranja kručie i teže promjenjive²⁹⁵.

Najnoviji niz reformi u cilju modernizacije javne uprave u Njemačkoj treba odgovoriti na uočene nedostatke strukture i funkcioniranja, ali je potaknuti također, međunarodno vladajućom atmosferom u prilog modernizacije, osobito engleskim primjerom “novog javnog upravljanja” (“new public menagment”) koji je postao u neku ruku opće- prihvaćenom upravnom doktrinom, osobito u okviru zemalja OECD-a²⁹⁶. Glavni

argument koji pokreće najnoviju modernizaciju njemačke javne uprave je veliko finansijsko opterećenje privrede golemim izdacima za socijalnu državu.

U modernizaciju je prvo krenula lokalna uprava, prvenstveno gradovi, a zatim i općine (putem plana: “Novi model upravljanja”). Modernizacija je grad ili općinu trebala pretvoriti u preduzeće i na razini upravnog sistema kao cjeline ova orijentacija je prihvaćena kao usmjerenje prema ekonomičnosti. Prema tome na prvom mjestu je primjena metode “quality menagment”-a, (dobrog upravljanja) planiranje upravnog djelovanja i budžeta koji je politički postavljen prema ciljevima i u upravi razrađen i sl. Zagovara se i privatizacija nekih upravnih djelatnosti i u prvom redu se predlaže niz novih prelaznih oblika između javnog i privatnog sektora (“leasing”, koncesije i sl.). Pokret modernizacije je prema većini njmačkih stručnjaka krenuo sa zakašnjenjem (prema Klagesu i Wollmannu taj period je oko deset godina).

O provedbenim rezultatima reforme trenutno nemamo mnogo podataka. Ocjenjivači se uglavnom slažu da se ekonomičnost u njemačkoj upravi može promicati samo unutar granica pravne države i demokratskog političkog uređenja. Sumnja se u univerzalnu djelotvornost tržišta te smatra da nema dokaza da je tržište pod svim okolnostima uspješniji mehanizam alokacije. Konkurencija se može organizirati samo na pravom tržištu, a za privatizaciju javnih službi u Njemačkoj ima dosta mogućnosti, mada ni nju ne treba smatrati lijekom za sve bolesti. To naročito vrijedi i za neka javna preduzeća kod kojih privatizacija opada kao “rasprodaja porodičnog srebra”, a čitav pothvat kao “bijeg u privatno pravo”²⁹⁷.

Njemačka se može pribrojiti tipu zemalja srednje/sjeverne Evrope koje se izrazito razlikuje od anglosaksonskog svijeta. Njemački put pokazuje značajne sličnosti sa skandinavskim zemljama, naročito sa Švedskom, u smislu visokog stepena decentralizacije, višenamjenskog modela lokalne vlasti, kao i tradicije pravne države²⁹⁸.

Modernizacija upravnog sistema Francuske

I francuski upravni stručnjaci, politolozi i javni radnici vide, poput engleskih i njemačkih, da proces globalnog isprepletanja za sada u prvom redu ekonomskih djelatnosti, zatim specifičan proces integracije evropskih zemalja u Evropsku uniju te dalekosežne tehnološke inovacije u obradi i transmisiji informacija zahtijevaju odgovarajuće promjene i u javnoj upravi. Svjesni su vlastitog zaostajanja na tom području,

²⁹²Reichard, C.: (1996/97) *Neue Ansätze der Führung und Leitung, u: “Öffentliche Verwaltung”*.

²⁹³Klages, H.: (1995) *Verwaltungsmodernisierung durch “neue Steuerung”?* Archiv für Kommunalwissenschaften, jhrg. 34, II. Halbjahresband, pg. 203-228

²⁹⁴Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava*. Zagreb: HJU, broj 2.,

²⁹⁵Klages, H.: (1995) *Verwaltungsmodernisierung durch “neue Steuerung”?* Archiv für Kommunalwissenschaften, jhrg. 34, II. Halbjahresband, pg. 204.,

²⁹⁶Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava*. Zagreb: HJU, broj 2.,

²⁹⁷Ibid,

²⁹⁸Wollmann, H.: (2002) *Savremene upravne reforme u Njemačkoj*. Zagreb: HJU, broj 3-4, str. 712.

opterećenosti tradicionalnim francuskim centralizmom te niza organizacijskih i drugih slabosti u sistemu francuske javne uprave²⁹⁹. Isto tako francuzi su privrženi svojim historijskim vrijednostima i htjeli bih da se reforme koje treba poduzeti u upravi kreću u okviru onoga što je historija po njihovom mišljenju potvrdila kao temeljno u njihovoj predaji.

Međutim globalizacija polahko odvraća pozornost francuske javnosti od vlastite države. Čini nam se da u svjetlu promjena koje ona donosi sa sobom vlastita im država i nije tako važna³⁰⁰. Oni su svijesni globalizacijskih promjene. Svijesni su da se svijet kreće u ritmu novih tehnologija, trgovačke i kulturne razmjene, cijena tržišta i stranih investitora. Gravitacijski centar svjetske privrede se pomiče. Mijenjaju se pravila međunarodne igre, a s njima i izvori normi, s pojavljivanjem ispoddržavnih i iznadržavnih činilaca³⁰¹. Isto tako, informatička tehnološka revolucija se ubrzava, a to znači da sa njenim ubrzanjem dolazi do promjena metoda upravljanja. Dolazi do zamjene starog pravila gdje "veliki proždiru male", novim pravilom gdje "brži jedu sporije". Vanjski svijet koji se mijenja otvara nove probleme i zahtijeva nova rješenja. Francuska se uprava, kao i svaka druga, odaziva tim izazovima. Obično tako da već postojećim upravnim organizacijama dodaje nove. A mnogo rjeđe tako da postojeće organizacije zamijeni novima³⁰².

Slabo prilagođavanje ovim promjenama Francusku upravu svrstava u onu kategoriju koja zaostaje za mnogim drugim zemljama u prilagođavanju ovim promjenama kako u Evropskoj uniji, tako i šire. Još uvijek nema dekoncentracije odgovornosti, funkcioniranja u okviru mreža, otvorenosti uprave javnosti i sl. Nadalje, rukovodeći u upravi ne znaju ukupnu cijenu funkcioniranja njihovih jedinica, niti raspoložu mjerilima za ocjenjivanje rezultata rada. Veliki dio energije upravnog sistema iscrpljuje se u međusobnim unutarpravnim sukobima i suparništva te u problemima proizašlima iz formalizma koji pripadaju prošlom vremenu³⁰³.

Decentralizacija koja je započeta reformom 1992. godine slabo napreduje, stala je na pola puta. Službenici osjećaju vezanost za vlastitu upravnu organizaciju i lojalnost prema sistemu i državi kao

cjelini, u skladu sa starorimskim pravilom "legio patria nostra" ("legija je naša zemlja/domovina").

Država danas nije toliko nositelj vlastite volje, ona je više posrednik i jamac neprestanog ugovaranja između velikih organizacija, stranaka, sindikata, preduzeća, grupa za vršenje pritiska, koji nastupaju kao poluneovisni akteri, bilo u njihovim međusobnim odnosima, bilo u odnosima sa državom. Modernizacija javne uprave u Francuskoj zamišlja se u okviru temeljnih orijentacija: na vlastitu državu, na pravni sistem i na elitu upravnih službenika. Međutim, i u tim okvirima uviđa se potreba stvaranja države novog tipa u kojoj bi ekonomsko – tehnička racionalnost bila jače naglašena. Država mora postati efikasnija. Zapravo, potrebna je modernizacija uprave, naziv koji implicira tehnički napredak, koji nije nužno sadržan u pojmu reforme³⁰⁴. Francuska je i do sada provodila i uspješno provela, značajne reforme. Na općem planu, došlo je do dekolonizacije, povećana je proizvodnost poljoprivrede, zatvoreni su iscrpljeni rudnici, podignuta razina industrije na razinu najboljih, osigurana koliko – toliko socijalna zaštita svog stanovništva. Uspješne su reforme do sada i provedene i u sistemu francuske javne uprave: tako osobito reforma telekomunikacija, reforma u korpusu prefekata, tradicionalnih vodećih funkcionera u departmanima i reforma vojske³⁰⁵.

Modernizacija Vašingtonskog upravnog sistema

Vašingtonski model reforme potaknut je smanjenjem troškova javnog sektora, tj. javne potrošnje. Rezanje troškova bilo je zamišljeno kroz ozbiljno pomicanje granica države u smislu minimalističke države.

Pravi put prema minimalističkoj državi vidi se u privatizaciji javnih preduzeća ili, u najmanju ruku, smanjenoj potpori tim preduzećima, uz zahtjev da se u jezgri javnog sektora -državnoj upravi smanji broj osoblja i njihove plate te određivanjem kraćeg radnog staža i pritiskom na odlazak u penziju; kao utješna nagrada nudi se povišica višim državnim službenicima.

Velika Britanija, Gana i Uganda prikazuju se kao uspješni primjeri u provođenju te dimenzije reforme. Tako je u Velikoj Britaniji od 732.000 državnih službenika iz 1979. godine ostalo do 1. aprila 1994. godine 533.350 službenika, što se smatra smanjenjem od 27% s tendencijom daljnjeg smanjivanja³⁰⁶. Tako je za godinu dana taj broj pao na 516.890³⁰⁷, za još godinu dana - 1996. godine - na 494.310 državnih

²⁹⁹Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava*. Zagreb: HJU, broj 2.,

³⁰⁰Faroux, R.: (2000) *La crise de notre Etat, u: Notre etat* (pp. 11-32.)

³⁰¹Spitz ,B.: (2000) *Introduction: la part du mouvement, u : "Notre Etat"*. (pp.591-598)

³⁰²Pusić, E.: (2006) *Roger Fauroux et Bernard Spitz (eds.): Notre Etat – Le livre vérité de la fonction publique (Paris, Robert Laffont, 2000, str. 805)*. Zagreb: HJU, broj 4.

³⁰³Lorentz, F.: (2000) *Nouvelles technologie: L'etat bouscule, u: "Notre Etat"* (pp.652)

³⁰⁴Bert, T.: (2000) *La reforme de Bercy paralysie ou suicide collectif? u: "Notre Etat"*, pg 144.

³⁰⁵Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava*. Zagreb: HJU, broj 2.

³⁰⁶ Rhodes, (1997:4).

³⁰⁷ Kereaudren, (1998:226).

službenika³⁰⁸. Rhodes misli da smanjenja broja službenika treba pripisati reklasifikaciji. No, ostaje tendencija smanjenja javnog sektora.

Ona se može opaziti na broju službenika koji rade u lokalnoj upravi. Taj broj je pao sa milion i 813 hiljada 1979. godine na milion i 398 hiljada 1996. godine, s tim da je broj zaposlenih u obrazovanju pao s 928 hiljada na 640 hiljada, a broj zaposlenih u socijalnim službama sa 179 hiljada na 244 hiljade u istome razdoblju³⁰⁹.

Posljednje godine dvadesetog stoljeća bilježe lagani porast ukupnog javnog sektora, iako je u dvadesetogodišnjem razdoblju (1979 – 1999) smanjen sveukupno sa 6.590.000 na 4.048.000 zaposlenih³¹⁰. Svjetska je banka ocjenila 40% svojih projekata reforme državne službe nezadovoljavajućim nakon njihova završetka³¹¹. Razlozi neuspjeha mogu se vidjeti u nedostatku strategije reforme (koju u početku nije imala ni Velika Britanija); nepostojanju političke volje i vlasništva nad reformom u zemljama koje su reformu provodile po uputama (zahtjevu) Svjetske banke i nedostatku pouzdanih podataka na početku reforme, što je neizbježno izazivalo nesporazume.

Mete za redukciju uposlenika bile su u pravilu određene arbitrarno, katkada previsoko ili pak preniske. Tako su vlade učile, često bolno i prekasno, o važnosti dijagnoze. U svakom slučaju, reforma se pokazala skupom, pri čemu je glavni dio troškova pripao troškovima otpremnina. Dojmljiva cijena od 12 milijardi US\$, koje je Velika Britanija platila u razdoblju od 1979. do 1992. godine kako bi rudare učinila viškom³¹².

Wašingtonski model, koji je jednak prvoj fazi modela NPM-a, i dalje se nameće zemljama ovisnicima o kreditima, dok su Svjetska banka i MMF sumnjičavi prema kasnijim fazama modela NPM-a. Rezultati ovog modela pokazuju veću efikasnost u javnom sektoru, no ona je posljedica rezanja sredstava, a ne boljeg menadžmenta. Washingtonski model se preporučuje, pa i nameće, preko snažnih finansijskih institucija (MMF-a, Svjetske banke) kao donatora zemljama ovisnicima o toj pomoći, tj. zemljama u potrazi za kreditima, bile one zemlje u razvoju ili zemlje u tranziciji.

Uz gospodarske reforme usmjerene na oslobađanje tržišta od državne intervencije, reforma javnog sektora slijedi istu logiku zamagljujući razliku između "javnog" i "privatnog",

smanjujući veličinu i aktivnost države uz uvođenje načela privatnog u javni sektor.

Promicanje Wašingtonskog ili Britanskog modela³¹³ reforme javnog sektora pokrenuo je "čini se globalni ideološki konsezus"³¹⁴. Kako je ovdje uglavnom riječ o globalizaciji zapadnog modela političke ekonomije, njegova primjena izaziva vrlo složene i, većinom, neistražene probleme. Britanska reforma javnog sektora to najbolje prikazuje. Za M. Thatcher ideološki razlozi bili su ispred ekonomskih, pa je reforma rezultirala nizom paradoksa, među kojima treba istaknuti upravo to da je reforma vođena idejom kako svaku aktivnost treba ocjenivati na temelju unaprijed utvrđenih standarda (pokazatelja). Za samu reformu nikad nisu utvrdili kriterij po kojima se ona mogla vrednovati, pa tako uspješnost reforme nikad nisu ocjenjivali oni koji su je potaknuli i provodili.

Privatizacija - glavna modernizacija upravnih sistema - Mnoge međunarodne organizacije i reformističke vlade privatizaciju navode "kao najsigurniji put prema rastu produktivnosti, dohotka i održivog ekonomskog razvoja"³¹⁵. Privatizacija predstavlja restrukturiranje javnog sektora koje izaziva njegovo daljnje restrukturiranje (ukidanje ministarstava koja igraju ulogu sponzora nacionaliziranih industrija). Razlozi za privatizaciju mogu biti:

1. menadžerski – javna se poduzeća smatra neučinkovitim, nesposobnim organizacijama;
2. gospodarski – smanjuje se potrošnja sektora – zaposleni u javnom prelaze u privatni sektor, i tako i od prodaje stječu dodatna finansijska sredstva, potiču investicije koje osiguravaju gospodarski razvoj, i time neizravno tj. putem poreza povećavaju proračunske prihode,
3. ideološki – križarski rat nove desnice protiv socijalizma i kulture poslijeratnog konsenzusa³¹⁶.

Postoji mnogo definicija privatizacije, čini se da je korisnim razlikovati: 1. transfer preduzeća ili njegove imovine iz javnog sektora u sektor privatnog vlasništva, i 2. transformaciju državne organizacije, tj. birokracije koja isporučuje javnu službu u samostalnu organizaciju čiji se rad (rezultati) mjeri primjenom tržišno temeljnih kriterija.

Dosadašnja iskustva s procesom privatizacije vrlo su različita: od loše vođenih korumpiranih privatizaciji pa do vrlo uspješnih. Da bi se omogućila uspješna privatizacija, potrebno je artikulirati politiku privatizacije koja uravnoteženo

³⁰⁸ Prema HMSO, Civil Service Statistics (1996) Tablica 1.1.

³⁰⁹ HMSO, (1996) Local Government Financial Statistics, England, br.7.: Tablica 8.2.

³¹⁰ Office of National Statistics, (jun 2000) Tablica D.

³¹¹ Abed i dr. Nunberg, prema McCourt, (2003:283).

³¹² McCourt, (2003: 283 - 288).

³¹³ Britanski model je zapravo čileanski. "Čikaški momci", tj. Studenti Milтона Friedmana 1970-ih odlaze u Čile i počinju s provođenjem reforme. Margaret Thatcher je pomno pratila taj eksperiment i prihvaćala njegove instrumente za reforme u Velikoj Britaniji

³¹⁴ Minogue, (2001:3).

³¹⁵ Kaul, (2001:101).

³¹⁶ Greenwood, Popper i Wilson, (2002:213-215).

uzima u obzir ekonomske i političke komponente i ishode tog procesa vodeći računa o promicanju nacionalne ekonomske dobiti. Najuspješnije bi mogle biti one privatizacije čija bi ideja vodilja bio interes građana, a ne bogaćenje kupca, što izaziva potrebu za transparentnošću svih faza tog procesa: od objave namjere o privatizaciji, preko izrade programa (strategije) privatizacije, s jasno postavljenim ciljevima³¹⁷, kao i najvažnijim metodama kojima će se oni provoditi, načinom na koji će se provoditi praćenje i, konačno pokazateljima kojima će se vrednovati uspješnost u ostvarivanju postavljenih ciljeva. Privatizacija bi morala biti u skladu s vladinom makroekonomskom politikom i razvojnom strategijom.

Uspješnost privatizacije ovisi o regulatornom okviru u kojem se ona kreće. S pozicija vlasnika, dobar sustav regulacije omogućava organizaciji da poveća sredstva za investicije uz prihvatljive troškove i istodobno učinkovitost u radu, politici cijena, investicijama i inovacijama. Privatizaciju treba posmatrati kao dio šire strategije kojoj je svrha poboljšati djelovanje javnog sektora.

Građani u upravnom sistemu - Prije svega, treba promijeniti ponašanje lokalnih službenika u njihovu pristupu radu nastojanjem da ispune očekivanja javnosti, važno je i nastojanje da se reformama postigne puna legitimacija naglašavanjem orijentacije na građane, korisnike javnih službi i porezne obveznike – čije je veće zadovoljstvo konačni cilj svake reforme.

Činjenica je, međutim da je odnos između javne uprave i građana, tijekom vremena u kojem se afirmirao novi javni menadžment, doživio znatnu transformaciju unutar globalnog konteksta dominacije tržišne ideologije, demonizacije države blagostanja, pojave neoliberalnih režima, proliferacije tržišnih politika i erozije javnih službi u smislu njihovog opsega, uloge, kapaciteta i predanosti. Složenost i višedimenzionalnost pojma građanina i njegovih prava kako su se razvijali u modernoj državi - posebno socijalna prava (čl. 23 Opće deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda iz 1948. godine) ozbiljno je reducirana u konceptu novog javnog menadžmenta, u kojem je građanin sveden na "kupca" ili "klijenta". Nastojanje da se javni sektor transformira kako bi što više sličio poslovnim mjerilima i kulturi, tj. Vrijednostima kojima se vode javni službenici tako da se afirmirane vrijednosti kao što su odgovornost, reprezentativnost, nepristrasnost, poštenje i pravednost marginaliziraju u korist menadžerizma, efikasnosti, produktivnosti, troškovne djelotvornosti (cost-effectiveness), natjecanja i profitabilnosti, često se to još naziva

³¹⁷Zemlje podsaharske Afrike pokušale su iz procesa privatizacije izuzeti javna preduzeća od strateške važnosti za nacionalnu ekonomiju, ali bez stvarnog uspjeha u situaciji visokih proračunskih manjaka. (Kumssa, 1996: 79)

adekvatnom vrijednošću za uloženi novac (value for money).

Kad bi se radilo o stvarnoj potrebi građana, trebalo bi uzeti u obzir sve dijelove društva i njihove potrebe i očekivanja. Reforma bi morala uključiti potrebe: siromašnijeg dijela društva boljim pružanjem usluga u zdravstvu, obrazovanju, stanovanju, javnom prijevozu i prehrani; potrebe srednjeg sloja poboljšanjem energetske, prometne i telekomunikacijske usluga, ispravno naplaćivanje i zaštitu interesa potrošača te potrebe investitora i industrijskog sektora pojednostavljenjem upravnih i zakonskih postupaka.

Dobro upravljanje (good governance) - Javni menadžment mora prihvatiti da je suvremena država i njezina uprava puno više od samog nastojanja da bude učinkovita. Ona se također mora baviti pitanjima odgovornosti države prema ljudima; ljudi se ne mogu retirirati samo kao potrošači ili kupci (kao u pristupu novog javnog menadžmenta), nego kao građani koji imaju pravo tražiti od vlasti polaganje računa za akcije koje poduzima, ili propušta poduzeti. Građani žele učinkovite javne službe i (idealno) niske poreze, ali istodobno žele zaštitu svojih prava, da se njihov glas čuje, a njihove vrijednosti preferencije poštuju. Pitanja polaganja računa, kontrole i reagiranja na potrebe građana; transparentnosti djelovanja i participacije zbog toga su barem jednako važna pitanja kao i ekonomičnost i efikasnost

Governance (vladanje/upravljanje) održava ovakav širi pristup, iako on ostaje nedovoljno precizan te se definira prilično različito³¹⁸, ovisno o javnoj agenciji koja taj pojam koristi. Ujedinjeni narodi i Svjetska banka određuju njima prihvatljivu definiciju, jer upravo oni kroz

³¹⁸Neutralni izraz "governance" odnosi se na samoorganizirajuće, interorganizacijske mreže sa sljedećim karakteristikama: mreža je šira od države i uključuje nedržavne aktere. Granice države s javnim, privatnim i civilnim sektorima postaju nejasne i promjenjive; unutar mreže postoji stalna interakcija radi razmjene resursa i pogađanja o zajedničkim svrhama; interakcija ima svojstva igre, koja je ustanovljena na povjerenju i pravilima dogovorenim i prihvaćenim od svih sudionika u mreži; vlast je nesuverena, tj. mreža ima znatan stupanj samostalnosti u odnosu na državu i nije joj odgovorna. Iako država nema suverenu poziciju, ona može neizravno i nesavršeno upravljati mrežom (Rhodes, 1999: x). Što se tiče pojma "public" ili "good governance" definicije koje dolaze iz akademske sredine. Ovdje se izlažu definicije kojima se koriste razne međunarodne organizacije, u svojim nastojanjima da neku zemlju privole odnosno prisile na određene reforme javnog sektora, a koje pokazuju odmak od novog javnog menadžmenta ili obogaćenje njime.

mehanizme pomoći nastoje nametnuti određeni model upravljanja, tj. globalni model reforme države i upravljanja.

“Governance” strukture temelje se na četiri ključna načela: odgovornosti, participaciji, predvidljivosti, i transparentnosti (razvidnosti) koji se traže za ispravno upravljanje javnim resursima, okolinu koja olakšava djelovanje privatnog sektora i produktivno partnerstvo između javnog i privatnog sektora, koje ne upada u zatvorene krugove utjecaja i povlastice³¹⁹. “Governance” osigurava cjelovitu sliku iz koje se ta načela mogu izvesti. Izgradnja, porast sposobnosti (capacity building) termin koji se često koristi sa izrazom “governance” u širokom smislu. Ahrens upozorava na miješanje ova dva pojma i zbog toga izrađuje tabelu Upravljanje i izgradnja sposobnosti (Governance and capacity building) u kojoj se mogu vidjeti razlike.

Tabela.: Upravljanje i izgradnja sposobnosti³²⁰

Izgradnja governance	Sposobnosti
Odgovornost	Menadžment javnim sektorom Menadžment javnim poduzećima i reforma Menadžment javnim finacijama Reforma državne uprave
Participacije	Sudjelovanje korisnika/zainteresiranih skupina u projektu Susret (sučeljavanje) javnog i privatnog Decentralizacija ekonomskih funkcija i jačanje lokalne uprave
Predvidljivost	Zakonodavna i regulatorna reforma Zakonski okvir za razvoj privatnog sektora
Transparentnost	Objavlivanje informacija Stabilna i jasna pravila igre

Javljuju se i mnoge teškoće u reformi putem dobrog upravljanja, poput Rusije gdje su reforme zaustavljene zbog problema koji se odnosi na upravljanje. Kao važne probleme u vezi s upravljanjem, Ahrens navodi: slabu državu, čije su sposobnosti oslabile pa je kronično

nesposobna provoditi zakone, ubirati poreze, opirati se pritisku interesnih skupina i provoditi dosljednu politiku tržišno orijentiranih reformi; slabu lokalnu upravu i loše definirane centralno - lokalne odnose; nedostatak političkog vodstva koje je predano reformskoj politici; raširenu korupciju i mnoge druge probleme³²¹.

Unutar međunarodne zajednice Svjetska banka očito tu najviše ima ambicija. Banka je počela provoditi nacionalne institucionalne revizije (national institutional review - NIR) kako bi pomogla u utvrđivanju prioriteta u institucionalnim reformama, koji trebaju biti uključeni u strategiju pomoći konkretnoj zemlji i programu zajma. Tranzicijske zemlje koje su potpisale evropski sporazum morale su poduzeti niz zakonodavnih reformi kako bi se priredile za puni pristup u EU, bez obzira na to što iz potpisanih sporazuma ne slijedi automatsko pravo na ulazak u EU, niti je određen rok u kojem će se to dogoditi. Radi se o procesu “predviđajuće prilagodbe”³²². Dinamika regionalne integracije dramatično je ubrzana nakon sastanka na vrhu šefova država EU u Luksemburgu (decembar 1997. godine), kad je petorka iz Istočne Evrope (East European Five) pozvana na početak pregovora o konačnom pristupu. Čim je počeo formalni proces pristupanja, zemlje koje su ubrzale proces poduzele su opsežne mjere kako bi se uskladile s pravnom stečevinom (acquis communautaire) EU. Mjere se odnose na financijsku regulaciju, standarde računskog izvještavanja, prava intelektualnog vlasništva, zakone protiv monopola, standarde zdravstva i sigurnosti, zaštitu okoliša, pravosudne reforme, praksu javne nabave i upravljačke sposobnosti.

Javno – privatno partnerstvo - Dobro upravljanje je često i zahtjev koji treba ispuniti za dobivanje kredita ili za ulazak u članstvo Evropske unije. Ahrens u razradi pojma dobrog upravljanja a imajući na umu zahtjeve za pristup u članstvo Uniji, naglasio elemente koji se tiču afirmacije tržišta i privatnog sektora i uz pomoć načela dobrog upravljanja olakšavaju djelovanje privatnog sektora te produktivno partnerstvo između privatnog i javnog sektora. Javno - privatno partnerstvo (public-private partnership - PPP) najčešće se promatra u kontekstu dobrog upravljanja. PPP je postao fenomen koji prodire u javnu upravu i menadžment. Ovaj tip partnerstva postoji odavno, a u modu je ušao krajem 1980-ih godina³²³. Najbolji pristup analizi pojave javno - privatnog partnerstva, prema našoj spoznaji³²⁴, dao je Tony Bovaird, pa možemo do daljnega prihvatiti njegovu definiciju javno - privatnog partnerstva kao “radnog sporazuma temeljenog na uzajamnim obavezama (preko i iznad obaveza koje podrazumijeva bilo koji ugovor) između

³²¹Ahrens, (2001:66).

³²²Barlett, (2001:104).

³²³Bovaird, (2004:1990).

³²⁴Radovi o ovom problemu novijeg su datuma s obzirom na to ni da praksa nije dužeg trajanja.

³¹⁹Ahrens, (2001:59).

³²⁰Ahrens, (2001:50)

organizacije javnog sektora³²⁵. Privatni sektor uključuje profitni i neprofitni, tj. poslovne organizacije i civilno društvo.

PPP je novi stil partnerstva putem saradnje, a njegove mogućnosti se tiču svih javnih procesa: nacrta i planiranja, praćenja implementacije politike, te mobilizacija resursa i upravljanja istima. Problemi se javljaju zbog različitih svrha partnerstva jer traže različite partnere i različite kriterije na osnovu kojih bi se partnerstvo pratilo i ocjenjivalo. Partnerstvo može pridonijeti prednostima, na mogućnosti potpunijeg korištenja komplementarnih mogućnosti i sposobnosti koje postoje u partnerskoj organizaciji, te osiguravajući mogućnosti uzajamnog učenja s namjerom dugoročnog procesa razmjene ili za ubrzanje tranzicijskog procesa u kojem jedan ili više partnera nastoje dostići naprednije partnere³²⁶.

Javno - privatno partnerstvo se kritizira s pozicija javne uprave jer se sumnja da se radi o strahu od gubitka nadzora nad donošenjem odluka i upravljanjem službama. To je, možda, primjer vječnog straha političara od dijeljenja vlasti sa drugim partnerima, čak i onda kad bi to moglo proširiti područje nad kojim se vlast obnaša. Sindikati se opiru partnerstvu zbog straha od gubitka radnih mjesta i pogoršanih uvjeta rada, a građani i korisnici usluga izražavaju zabrinutost da će pružanje usluga biti vođeno isključivo profitom, a ne i moralom javne uprave. Nevladine organizacije se često opiru bojeći se gubitka samostalnosti u funkciji agenta i smanjenog finansiranja.

Modernizacija upravnog sistema u Švedskoj

1993. godine je čak 42% ukupnog broja zaposlenih radilo u javnom sektoru, a javna potrošnja dosegla je rekordnih 73% BDP-a (bruto domaći proizvod). Samo te godine proračunski deficit je bio viši od 12% BDP-a, a 1994. preko 15%. Bilo je očito kako se ideja o punoj zaposlenosti zamijenila stvarnošću masovne nezaposlenosti. Preko pola milijuna poslova nestalo je između 1990. i 1994. godine, što se odnosilo na oko 10% radne snage³²⁷. Između 1990 i 1993. godine, stopa nezaposlenosti je porasla sa 1,5 na 8,2% dok je BDP u istom razdoblju pao za oko 5%. Između 1990 i 1996 godine, udio javnog duga u BDP-u porastao je sa 41 na 73%.

Između 1991. - 1997. godine, više od 180.000 otkaza je dobiveno u javnom sektoru³²⁸ kao jedna od mjera fiskalne štednje. Već 1991

godine, potrošnja za socijalne programe države blagostanja je zamrznuta, a došao je i kraj planovima o povećanju poreza. Dolazi do financijske decentralizacije kojom se odgovornost za pružanje javnih usluga spušta sa središnje države na lokalnu razinu. Gospodarska kriza 1990 – tih godina utjecala je na promjene u među socijaldemokratima. Restriktivna fiskalna politika nesocijalističke vlade (1991. - 1994.) nastavila se provoditi i kada su socijaldemokrati preuzeli vlast³²⁹. Socijaldemokratski premijer Ingvar Carlsson i Göran Persson su bili u suprotnosti sa interesima sindikata. Persson je bio uvjeren kako se trebaju rezati dijelovi države kako bi se spasio njezin temelj. Mjere štednje su se odnosile na penzije, zdravstvo, dječiji doplatok, naknade za nezaposlene i subvencije za socijalne ustanove. Proračunske naknade za nezaposlene su povezane s obavezama, što je smanjilo praksu iskorištavanja države kao zamjene za rad.

Cilj socijaldemokratske vlade je bio sniziti udio deficita u BDP-u ispod 3% do 1997. godine, a već 1998. godine postići uravnoteženi proračun. Već 2000. godine, Švedska je imala proračunski suficit od 3,6% BDP-a, što se ponovilo 2004. godine, kako bi 2007. godine suficit ponovno stigao na 3,6% BDP-a. Švedska je udio javnog duga u BDP-u snizila sa 73,3% 1996. godine na 36,9% 2011. godine, što govori o izrazito velikim razmjerama proračunske štednje, odnosno fiskalne discipline.

Proračunsko planiranje je bilo vrlo strogo centralizirano i kontrolirano u koordinaciji ministarstva financija i parlamenta. Potrošnja za pojedine proračunske programe nije se mogla povećati bez smanjenje potrošnje u nekom drugom programu. Lokalna uprava je također bila obvezana na uravnotežene proračune. Sa trenutnim udjelom javnog duga nižim od 40% BDP-a

Švedska zauzima treće mjesto među članicama Evro zone, iza Estonije i Luksemburga³³⁰. To je dokaz da tek manjina članica Evro zone stvarno poštuje pravilo fiskalne discipline oko kojeg su se usaglasile. Mnogi proračunski rashodi su bili linearno rezani. Bili su pošteđeni samo programi u obrazovanju i dječjoj skrbi³³¹. Fiskalne reforme je provodio socijaldemokratski ministar financija Göran Persson (1994. – 1996.) koji je kasnije postao i premijer. Sustav kolektivnog pregovaranja usmjeren je formiranju individualnih plaća koje ovise o produktivnosti radnika daleko

³²⁵Bovaird, (2004:200).

³²⁶Bovaird, (2004:207).

³²⁷Rojas, M.: (2005) Sweden after the Swedish Model - From Tutorial State to Enabling State: Timbro

³²⁸Rojas, M.: (2005) Sweden after the Swedish Model - From Tutorial State to Enabling State: Timbro

³²⁹Erixon, L.: (2005) Travelling Along the Third Way. A Swedish Model of Stabilisation, Equity and Growth

³³⁰EEAG (2012) The EEAG Report on the European Economy, The Swedish Model, CESifo

³³¹Nuder, P.: (2012) Saving the Swedish model: Learning from Sweden's return to full employment in the late 1990s: Institute for Public Policy Research

više nego o fiksno određenim iznosima³³². Primjena informacijsko – komunikacijskih tehnologija je postala obvezna za cijelu upravu³³³, što je značilo razvoj e-uprave i smanjenje administrativnih troškova.

1990 - tih godina uveden je dualni porez na dohodak, s jedinstvenom stopom za kapitalne dohotke. Ukinuta je porezna olakšica na sindikalno članstvo, kao mnoge druge olakšice na oporezivanje dohotka, čime je proširena porezna baza. Oporezivanje dohotka je sniženo. 1990 - tih godina Švedska je započela provoditi politiku stabilnosti cijena i niske inflacije, što je zaokret u odnosu na prijašnje politike devalvacije i poticanje inflacije. 1997. godine Švedska je odlučila kako 1999. godine neće pristupiti Evro zoni, a kruna je i dalje nacionalna valuta. 2003. godine švedski birački na referendumu nisu prihvatili članstvo u Evro zoni, zadržavši tako krunu.

Švedska nema propisanu minimalnu plaću, već se minimalne plaće sektorski određuju. Plaće u javnom sektoru više ne ovise o radnom stažu i starosti, već o produktivnosti rada. Sigurnost radnih mjesta u javnom sektoru više nije zajamčena³³⁴. Naknada za nezaposlene u Švedskoj su 80% posljednje neto plaće, što vrijedi za prvih 200 dana trajanja nezaposlenosti. Narednih 100 dana naknade iznose 70% kada se imaju pravo prijaviti za pomoć u traženju posla. Nakon prijave naknada za nezaposlenost se spušta na 65%³³⁵. Švedska je snažnije razvila aktivne politike tržišta rada, usmjerene za cjeloživotno učenje i kvalitetu obrazovanja, sigurnost radnika umjesto radnih mjesta te važnu ulogu dječje skrbi³³⁶. Ovo posljednje je osiguralo rani povratak žena na tržište rada, za razliku od mnogih južnoevropskih zemalja gdje su porodiljni dopusti dugački.

Između 1994.- 2005. godine, produktivnost privatnog sektora je rasla iznad 3%, više od OECD (Organisation for Economic Co - operation and Development) prosjeka³³⁷, te u istom

razdoblju otvoreno 400 000 novih poslova³³⁸. I dalje ostaje problem niske zaposlenosti nezaposlenih useljenika, koja je 2004, iznosila 48%³³⁹ iako je reforma 2008. olakšala zapošljavanje imigranata.

Već započeti proces deregulacije i privatizacije je 1990 - tih je ubrzan. Sve je više javnosti bilo kritično prema monopolistički usmjerenom javnom sektoru pa su debirokratizacija i rezovi javne potrošnje imali demokratsku legitimaciju. Da nije došlo do intelektualnog zaokreta javnosti u desno u smjeru slobode izbora, Švedska ne bi bila ono što je danas. Pitanje je dali bi se nekada ogromna država blagostanja uopće dugoročno mogla održati u društvu koje ipak financijski racionalno promišlja kada je u pitanju održivi razvoj. Bi li većina švedskih poreznih obveznika bila i dalje spremna plaćati visoke porezne obveze za sustav slijepog sljedbeništva ideologije centralističkog državnog planiranja, koja je zemlju dovela do gospodarske stagnacije i krize³⁴⁰. Usluge javnog prijevoza u Stockholmu su otvorene tržišnom natjecanju³⁴¹. 1990 - tih je u cijeloj Švedskoj dereguliran i privatiziran energetska, prometni, poštanski i telekomunikacijski sektor, kao i mnoge druge djelatnosti.

Švedska je ušla u krug od 20 zemalja u svijetu po stupnju ekonomske slobode. Prednosti švedskog kapitalizma su vladavina prava, zaštita vlasničkih prava, jednostavni regulatorni uvjeti poslovanja i investiranja, slobodna trgovina i stabilnost cijena. Probleme im i dalje predstavljaju visoka javna potrošnja i porezi, mada je primjerice porez na dobit snižen³⁴². Švedska je četvrta po konkurenciji zemlja u svijetu, u rangu sa Švicarskom i Sjedinjenim Američkim Državama. Konkurentne prednosti svakako su potpuno transparentne i funkcionalne institucije, što uključuje vladavinu prava, sudsku neovisnost i efikasnost, regulatornu izvjesnost i zaštitu tržišnog natjecanja.

Evropski Kodeks o dobrom ponašanju zaposlenih u upravi

Dobra uprava u institucijama, tijelima, uredima i

³³²EEAG (2012) The EEAG Report on the European Economy, The Swedish Model, CESifo

³³³Aiginger, K.: (2007) The Swedish Economic Model, WIFO

³³⁴Nuder, P.: (2012) Ističe važnost centraliziranog kolektivnog pregovaranja kako bi Švedska država kontrolirala i prilagođavala plaće u javnom sektoru.

³³⁵Aceland, M.: (2012) The Swedish Model in Employment. Post - Crisis Solutions

³³⁶Nuder, P.: (2012) Saving the Swedish model: Learning from Sweden's return to full employment in the late 1990s: Institute for Public Policy Research

³³⁷Labrie, Y.: (2007) How to explain the success of the Swedish model: Montreal Economic Institute

³³⁸Nuder, P.: (2012) Saving the Swedish model: Learning from Sweden's return to full employment in the late 1990s: Institute for Public Policy Research

³³⁹Sanandaji, N.: (2011) The Swedish Model Reassessed - Affluence Despite the Welfare State: Libera

³⁴⁰Svanborg – Sjövall, K.: (2012) Private Choice in the Public Sector - The New Swedish Welfare Model: Timbro

³⁴¹Labrie, Y.: (2007) How to explain the success of the Swedish model: Montreal Economic Institute

³⁴²Heritage Foundation.: (2013) Index of Economic Freedom: Sweden

agencijama Evropske unije ("institucije Evropske unije") koristi svim stanovnicima Evropske unije i osobama koje su sa institucijama Evropske unije u izravnom doticaju. Evropski kodeks o dobrom ponašanju zaposlenih u upravi odobren je 2001 od strane Evropskog parlamenta, postao je ključnim instrumentom za praktičnu primjenu načela dobre uprave. Od velike je važnosti za pojedine građane u pomoći razumijevanja i ostvarenju njihovih prava i da dobiju uvid u standarde u upravi koje imaju pravo očekivati od institucija Evropske unije. Također je službenicima koristan vodič za odnose sa javnošću. Konkretizacijom načela dobre uprave, Kodeks pridonosi osnaživanju najviših standarda u upravi. S odobrenjem Kodeksa, Evropski parlament usvojio je i rezoluciju kojom se prilikom utvrđivanja slučajeva loše uprave Evropski ombudsman pozivala na primjenu Kodeksa. U skladu s time, ombudsman se tijekom svojih ispitivanja, kao, i u svom proaktivnom radu na promicanju dobre uprave, na odgovarajućim način poziva na Kodeks. Evropski ombudsman ovlašten je za provođenje istraga o nepravilnosti u djelovanju uprave kada je riječ o institucijama, tijelima, uredima i agencijama Unije, s iznimkom Suda Evropske unije u izvršavanju njegovih pravosudnih oblasti.

Svaki građanin Unije ima pravo uložiti pritužbu ombudsmanu. Osobe s boravištem u jednoj od članica, firme i udruge također mogu podnositi pritužbe. Ovo je jednoglasna od temeljnih prava u Uniji, zajamčeno Poveljom o temeljnim pravima³⁴³. Nije potreban preduvjet da je podnositelj pritužbe osobno oštećen lošom upravom ili da je slučaj za njega od bilo kakvog posebnog interesa. Ombudsman također provodi istrage na vlastitu inicijativu.

Pravo na dobru upravu - Ombudsman nije ovlašten za donošenje pravno obvezujućih odluka, niti je Evropski kodeks dobrog ponašanja za zaposlene u upravi pravno obvezujući instrument. Međutim, dijelovi Kodeksa preklapaju se s temeljnim pravom na dobru upravu, koje je pažljivo ugrađeno u član 41. Povelje o temeljnim pravima Evropske unije. Svakoj osobi je zajamčeno pravo na dobru upravu putem institucija Evropske unije kad su u pitanju pravni predmeti te osobe. Povelja, kao temeljno pravo Unije uključuje pravo građana na pravilan rad

³⁴³Član 43. Povelje o temeljnim pravima, ovaj član odgovara članu II - 103 Ustava. Svaki građanin Unije ili bilo koja fizička ili pravna osoba koja ima prebivalište ili registrirano sjedište ureda u državi članici ima pravo pritužiti se Ombudsmanu Evropske Unije na nepravilan rad institucijama ili tijelima Zajednice, osim ako se pritužba odnosi na Sud Evropske zajednice i Sud prvog stupnja kad obavljaju svoju sudbenu dužnost. Članak 43 Povelje.

uprave (član 41.)³⁴⁴. Član 41. Povelje o temeljnim pravima se sastoji od sljedećih pravila:

1. Svaki pojedinac ima pravo da njegov ili njezin predmet bude razmatran nepristrano i pošteno u razumnom vremenskom roku od strane institucija, tijela, ureda i agencija Evropske unije.

2. Ovo pravo uključuje:

a) pravo svake osobe na saslušanje prije poduzimanja bilo kakve pojedinačne mjere koja bi na nju ili njega mogla nepovoljno utjecati;

b) pravo svake osobe na pristup svom dosjeu, uz poštovanje zakonskih interesa povjerljivosti te profesionalne poslovne tajne.

c) obvezu uprave da obrazloži svoje odluke.

3. Svaka osoba ima pravo da joj Unija nadoknadi svaku štetu koju uzrokuju njezine institucije ili njezini službenici pri obavljanju dužnosti, u skladu s općim načelima uobičajenim u zakonima država članica.

4. Svaka se osoba može pismenim putem obratiti institucijama Unije na jednom od jezika Ugovora i mora dobiti odgovor na istom jeziku.

Načela javne službe za upravnu službu EU-a

Postoji 5 ključnih načela u javnoj službi, a to su:

1. Dužnost Evropskoj uniji i njezinim građanima

Službenici trebaju biti svjesni da institucije Unije postoje da bi služile interesima Unije i njezinih građana u ispunjavanju ciljeva ugovora. Njihove preporuke i odluke trebaju biti donesene samo u cilju služenja tim interesima. Službenici trebaju svoje funkcije obavljati na najbolji mogući način te u svakom trenutku težiti poštovanju najviših profesionalnih standarda. Trebaju se s pozornošću odnositi prema svom položaju, koji je od povjerenja javnosti, te biti dobar primjer drugima.

2. Integritet

Službenici trebaju biti vođeni osjećajem za ispravno te se u svakom trenutku ponašati na način koji može podnijeti i najdetaljnije javne provjere. Ova obaveza nije potpuno ispunjena samo pukim djelovanjem u skladu sa zakonom. Službenici se ne smiju dovesti u položaj financijske ili druge ovisnosti koji bi mogao utjecati na obavljanje njihovih funkcija, uključujući i primanje dara. Obvezni su odmah prijaviti bilo kakve privatne interese povezane sa svojim funkcijama. Službenici su obvezni provoditi mjere izbjegavanja sukoba interesa i pojave takvih sukoba. Trebaju djelovati brzo u cilju rješavanja svakog nastalog sukoba. Ova je obaveza na snazi

³⁴⁴Član 41. Povelje odgovara članu II - 103 Ustava.

i nakon napuštanja dužnosti.

3. Objektivnost

Službenici trebaju biti nepristrasni, bez predrasuda, vođeni dokazima i voljni saslušati različita gledišta. Trebaju moći prepoznati i ispraviti pogreške. Tijekom postupaka u kojima se provode komparativne procjene, državni službenici trebaju svoje preporuke i odluke temeljiti samo na zaslugama i drugim čimbenicima propisanim zakonom. Službenici ne smiju diskriminirati ili dopustiti da im se određena osoba sviđa ili ne sviđa utječe na njihovo poslovanje.

4. Poštovanje drugih

Službenici se trebaju odnositi s poštovanjem jedni prema drugim i prema građanima. Trebaju biti ljubazni, spremni pomoći, biti tačni i otvoreni za suradnju. Trebaju ulagati iskreni napor u razumijevanju onoga o čemu drugi govore te se izražavati jasno i jednostavnim jezikom.

5. Transparentnost

Službenici trebaju biti voljni razjasniti svoje aktivnosti i obrazložiti svoje postupke. Trebaju voditi odgovarajuće zapisnike i biti otvoreni za uvid javnosti u njihovo poslovanje, uključujući i poštovanje ovih načela javnih službi.

Upravni službenici trebaju imati ova načela na umu kako bi im ona olakšala razumijevanje i tačnu primjenu pravila te ih usmjerivala prema pravilnim odlukama u situacijama koje zahtijevaju njihovu procjenu. Ova načela predstavljaju postojeća očekivanja građana i upravnih službenika. Ona su već eksplicitno i implicitno ugrađena u Pravilnik o osoblju te ostale dokumente poput Financijske uredbe i Evropskog kodeksa o dobrom ponašanju zaposlenih u upravi. Dodana vrijednost dokumenta jest da određuje načela na izravan i koncizan način, što je uslijedilo nakon dugog razdoblja razmišljanja i savjetovanja. Načela predstavljaju pročišćenu verziju visoke razine etičkih standarda upravnih službenika EU-a. Kao takva, također sadrže ključnu komponentu kulture službe koje se pridržava javna uprava EU-a. Važno je odrediti jasnu svrhu primjene ovih načela. Pojam "upravni službenik" je skraćeni pojam za ono što se u Pravilniku za zaposlene³⁴⁵ naziva "djelatnicima i ostalim službenicima Evropske unije". Pravilnik o zaposlenim također utvrđuje kategoriju posebnih savjetnika³⁴⁶, koji su također upravni službenici

³⁴⁵Formalno, Pravilnik o zaposlenim službenicima Evropske unije i uvjeta zaposlenja ostalih djelatnika Evropske unije.

³⁴⁶Osoba koja zbog svojih posebnih kvalifikacija i neovisnoga unosnog zaposlenja na nekom drugom mjestu pomaže jednoj od institucija Unije redovito ili na određeno vrijeme te koja se plaća iz ukupnih sredstava za tu svrhu iz dijela

za ovu svrhu.

Članovi institucija, kao što su članovi Komisije, Revizorskog suda, Evropskog parlamenta i suci Suda pravde, nisu "službenici ili drugi djelatnici" u značenju Pravilnika o zaposlenim. Također se Pravilnik o zaposlenim ne odnosi na njih, ali načela mogu smatrati važnim za sebe. Kulturna različitost, koja se slavi motom "ujedinjena u različitosti", glavna je snaga Evropske unije. To također znači da je takav dijalog vitalan, kao način konsolidacije i produbljivanja zajedničkog shvaćanja etičkih vrijednosti javne službe među upravnim službenicima i građanima s različitom kulturnom pozadinom.

Zaključak

Zaključak koji proizilazi iz usporedbi ova 5 velika upravna sistema je da svaka zemlja, pa tako i Bosna i Hercegovina mora nastojati svim silama modernizirati svoj sistem javne uprave, pojeftiniti ga i učiniti djelotvornijim, elastičnijim u prihvaćanju globalizacije. Tome nam mogu pomoći dosadašnja dostignuća u razvijanju pojedinih upravnih sistema. U slučaju suprostavljanja, trebamo ih zaboraviti. Prije svega, ne smijemo zaostati.

Literatura

- Acelean, M.: (2012) *The Swedish Model in Employment. Post - Crisis Solutions*
EEAG (2012) *The EEAG Report on the European Economy, The Swedish Model, CESifo*
Faroux, R.: (2000) *La crise de notre Etat, u: Notre Etat* (pp. 11-32.)
Golden – marketing – Tehnička knjiga, str. 57., Heritage Foundation.: (2013) *Index of Economic Freedom: Sweden*
Labrie, Y.: (2007) *How to explain the success of the Swedish model: Montreal Economic Institute*
Nuder, P.: (2012) *Saving the Swedish model: Learning from Sweden's return to full employment in the late 1990s: Institute for Public Policy Research*
Pusić, E.: (2006) *Roger Fauroux et Bernard Spitz (eds.): Notre Etat – Le livre vérité de la fonction publique (Paris, Robert Laffont, 2000, str. 805). Zagreb: HJU, broj 4.*
Pusić, E.: (2002) *Modernizacija velikih evropskih upravnih sustava. Zagreb: HJU, broj 2.,*
Sanandaji, N.: (2011) *The Swedish Model Reassessed - Affluence Despite the Welfare State: Libera*
Svanborg – Sjövall, K.: (2012) *Private Choice in the Public Sector - The New Swedish Welfare Model: Timbro*
Šeparović, I.P.: (2006) *Izazovi javnog menadžmenta, dileme javne uprave. Zagreb:*
Spitz ,B.: (2000) *Introduction: la part du mouvement, u : "Notre Etat". (pp.591-598)*

proračuna institucije kojoj služi". (Članak 5. Uvjeta zapošljavanja drugih službenika).

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Goran Rados, Msc
Hrvatsko društvo za znanost i umjetnost

**TORTURA - MUČENJE VODOM
(Waterboarding)
(Primjeri iz Sjedinjenih Američkih Država)**

U radu se ukazuje na definiciju torture u nacionalnom zakonodavstvu Sjedinjenih Američkih Država (SAD), te u dokumentima Ujedinjenih naroda (UN) i europskih država kroz praktične primjere potpore ili protivljenja na političkoj, pravnoj i medijskoj razini. Na primjeru torture vodom (eng., Waterboarding) deskriptivnom metodom se nižu primjeri iz američke i europske kaznene prakse i zakonodavstva.

Ključne riječi: Tortura, Tortura vodom, Konvencija protiv torture i drugih okrutnih, neljudskih i ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja, Podupiruće ispitivačke tehnike (metode).

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Goran Rados, Msc

**WATER TORTURE – WATERBOARDING
(Examples from the United States of
America)**

The paper refers to the definition of torture under the United States of America (USA) laws and regulations and as given in the documents of the United Nations (UN) and European countries through practical examples in support or opposition at the political and legal and level of media. Examples of waterboarding from the U.S. and European criminal practice and legislation are provided by means of descriptive method.

Key words: Torture, Waterboarding, Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Enhanced interrogation techniques (methods).

Introductory remarks

Torture is prohibited under international law and in most domestic laws³⁴⁷. However, or despite this, torture is a practice worldwide, beyond, and even within, the borders within which it is prohibited and penalised. One of the obstacles for preventing torture is revealing the committed crime of torture which is done through criminal investigation. However, recognizing this phenomenon is particularly demanding given that it is often intertwined with various aspects of trafficking in human beings, which is also a crime. Torture is often a consequence, and also a cause *in continuo* of committing some other crimes. International human rights bodies agree at least in one conclusion:

*There is a link between trafficking in human beings and torture or cruel, inhuman and degrading treatment.*³⁴⁸

*Goran Rados [Msc Polit, MA Econ, MA Sec, MA Comm], Zagreb, Republic of Croatia

³⁴⁷ Over 150 countries ratified the Convention against Torture

³⁴⁸ *Trafficking in Human Beings Amounting to Torture and other Forms of Ill-treatment – Legal Analysis*, Ludvig Boltzman, Institute of Human Rights, 2013, p. 13

The conclusion that torture preceded or continued while committing a set of the mentioned crimes is derived from a massive quantity of analytical data from criminal and judicial databases summarised at global level.³⁴⁹

Torture in legal documents

Torture is prohibited under international law as peremptory norm and as such does not tolerate subordination to any exclusion whatsoever which would permit its use at any time and in any circumstances (e.g. in war). This absolute character of torture being subject to no exclusion whatsoever is contained in Copenhagen Document³⁵⁰, which together with Article 2 of the *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (hereinafter: UNCAT)³⁵¹ undoubtedly and explicitly determines:

that no exceptional circumstances whatsoever, whether a state of war or a treat of war, internal political instability or any other public emergency, may be invoked as a justification of torture.

At the global level, i.e. in the UN corpus of legal texts, the most important document on the prevention of torture is the mentioned UNCAT Convention, followed by, by relevance, *the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR of 1966)* and *the Convention on the Rights of the Child (CRC of 1989)*, and at the regional level: *the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950)*, *the American Convention on Human Rights* as well as *the African Charter on Human and People's Rights*.

Definition of torture

In general, torture takes place in situations in which one person exercises unrestricted power over another person. However, the definition of torture comprises of four main elements as provided in Article 1 of UNCAT Convention:

- the involvement of a public official or other person exercising the authority or acting in an official capacity (as torturer);
- the infliction of severe pain or suffering to the victim of torture;
- the intention of the torturer to inflict severe pain or suffering; and
- torturer has to have a specific reason or purpose/objective he wishes to achieve by this act (torture).

The first element, at least as set by UNCAT, that a *public official* is involved in torture suggests that at the time the UNCAT was drafted and adopted state-centred model of international relations, in which the state is the centre and the main actor of political interaction, was in place. Today, when there are strong non-state non-violent actors³⁵² (non-governmental organisations, movements, subcultural groups, transnational companies, business sector, media, academic institutions, etc.) this element loses its meaning and is outdated in its too narrow definition, especially given the facts which prove that torture could be or has been committed by private person(s) which are not public officials or do not act on their behalf or on behalf of the government.³⁵³

The second element, that a treatment has the characteristics of torture if severe pain or suffering is inflicted to the victim of torture, is understood in a way that it (severe pain and suffering) may be caused by physical as well as mental treatment of the victim of torture. Both physical and mental torture could include examples of threats to kill the victim of torture and threat to torture relatives. The circumstances in which these threats are usually exercised are described by the victims of torture as constant uncertainty in terms of space and time in which the threats are received from the torturer. Ingelse mentions such threats to the victims of torture and fear caused with them as

³⁴⁹ Committee against Torture (CAT), UN body composed of 10 independent human rights experts

³⁵⁰ Original title: *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE of 1990*. See: www.zamir.net. (Accessed on 10 November 2017)

³⁵¹ International Human Rights Treaty of 1984

³⁵² There are also *violent non-state actors* (criminal groups and organisations as well as controlled and tentatively violent organisations such are, for example, private security agencies (they own and have the right to use firearms based on a license issued by the state)).

³⁵³ National legislation of Armenia, Estonia (EU member states), France (EU member state) and even Montenegro (EU candidate country) prescribe a broadened definition of potential torture (...) *any person*. This means that the torturer needs not/does not have to be a public official but rather is/could be a private person who is thus held criminally responsible. More on OSCE/ODIHR.legislationline.org (Accessed on 10 November 2017)

one of the forms of psychological torture *per se*.³⁵⁴

The clear intent of the torturer that he wishes and intends to inflict severe pain or suffering to the victim of torture is rather unclear outside the legal profession and logics, especially to the victims of severe pain and suffering. Thus it is easier to describe this third element, i.e. characteristic, using its analogy: negligent or unintentional (non-)treatment (of someone) in which someone else suffers severe pain or suffering – is not torture! At least such a (non-)treatment has not been defined as an act of torture. Vice versa, torture exists if the intent of the torturer is clear in that he intentionally inflicts severe pain and suffering of the victim with the purpose of their intimidation or punishment.³⁵⁵

It is my opinion that if it were not for the fourth element which comprises torture and reads: *torturer has to have a specific reason and purpose/objective which he wishes to achieve (with this torture)*, the manifestation of such (mis)conduct would be brought down to 1 per cent of the present numbers. I believe that 99% of this small remaining statistical sample would be comprised of those with impaired mental health to such an extent that medical profession, primarily psychiatry, would find scientifically based response to this problem.

In brief, this *purpose* includes extracting a confession, obtaining from the victim or a third person information, or coercion and humiliation. All listed cases of *purpose* because of which torture is exercised must be 'placed' in a situation in which the victim (of torture) is detained or under the factual control or power of the torturer.

Waterboarding – (just) one of the types of torture

Waterboarding became a well-known interrogation technique during the Spanish inquisition in the 15th century, though there are documented records of its use dating 1300 years back. At that time it also had sub-variants used by more 'creative' inquisitors to punish the victims or extract confession.³⁵⁶ Put more simply, the use of water torture was described as follows: *"The victim is tied in a way to be*

unable to move the limbs, body or head (so-called full immobilisation) and in such a helpless state water would be poured into victim's mouth and nose, i.e. into all breathing organs at the same time, causing simulation of drowning with the victim within several seconds".

Hundreds of cases of water torture have been recorded on American soil or in its legal history of which I will mention the examples of torture in the U.S. army or torture committed during the war by using illustrative examples covering the period until 2001. The first better known case was recorded during the fighting in the Philippines where U.S. troops (1898) used the water cure³⁵⁷ as a way of waterboarding against the captured Philippine insurgents. Owing to a testimony of a U.S. private this case came to light and was followed by a legal procedure and conclusion.³⁵⁸

During the Second World War (1939-1945), acting alone without the involvement of domestic courts and courts-martial, and as a participant and member of the international community, United States of America condemned and prosecuted the use of waterboarding by the Japanese armed forces against United States troops. Several cases against Japanese who used waterboarding were processed before the International Tribunal for the Far East, (in the region) less known criminal tribunal based upon Nuremberg trials in Germany, whose verdicts were based on the testimony of victims, in this case U.S. military members.³⁵⁹ One of those convicted (Y. Asano) was sentenced to 15 years of hard labour for the crime of water torture against U.S. civilian(!).³⁶⁰ The public learned for the first time of the case of water torture during the Vietnam War owing

³⁵⁷ A wooden stick is inserted into the federal prisoner's mouth which prevents his mouth to close and water is poured down the throat until the victim suffocates.

³⁵⁸ Two U.S. army officers were accused of whom one was acquitted and the other found guilty. There are no records as to how many people were subjected to torture in this way nor how many died due to such torture.

³⁵⁹ See: *United States of America v. Hideji Nakamura, Yukio Asano, Seitara Hata, and Takeo Kita*, in: *An expansion of our question to the candidates: "Should interrogation techniques that some consider torture such as waterboarding, be a legal option?"*, [2008 Election ProCon.org](http://2008ElectionProCon.org), p. 1 (Accessed on 12 November 2017)

³⁶⁰ In the criminal procedure USA vs. Y. Asano, the verdict emphasized that torture was committed against a civilian, thus presuming that, apart from Asano, others in the joint procedure of USA vs (Nakamura, Asano, Hata and Kita) were convicted of torture against U.S. soldiers.

³⁵⁴ Ingelse, C.: *The UN Committee against Torture – An Assessment (2001)*, p. 226

³⁵⁵ This relates to the request to meet a twofold (cumulative) condition which is probably a predominant legal issue for victims in producing evidence in a court proceedings to prove to have been victims of torture.

³⁵⁶ Some sub-variants of water torture include: water cure, water treatment and waterboarding itself.

to a photo of torture over North Vietnamese prisoner. Namely, the photo appeared on the front page of the Washington Post (21 January 1968)³⁶¹ showing three U.S. soldiers interrogate a Vietnamese military prisoner by means of waterboarding, which is visible by the way the prisoner is treated. In the article which followed the photo, the journalist stressed that such a treatment is (...) *water [interrogation] technique... fairly in common use among Allied troops in Vietnam*.³⁶² Legal outcome of this case was the indictment before the U.S. court-martial and conviction of one U.S. soldier.³⁶³

Torture by the members of U.S. government agencies – years of intensified pace (2001-2004)

The idea that there are situations in which torture is permitted was launched by the U.S. philosopher Michael Levine. In his essay published in 1982 he argues that there are situations in which torture could be legalised and even morally obligatory.³⁶⁴ However, Levin is not the first philosopher to face the dilemma or question of the use of torture for 'greater causes'. Before him, Jeremy Bentham elaborated the *Ticking Time Bomb Argument*³⁶⁵ in the essay *Means of Extraction for Extraordinary Occasions* (Bentham, J, 1804), while outside legal texts a similar observation of the same problem was outlined in a literary form of a novella by a journalist and former soldier Larteguy (*The Centurions*, 1962).³⁶⁶

³⁶¹ The owner of the published photo is not a soldier who participated in torture

³⁶² *Interrogation, (article), Washington Post, 21 January 1968*

³⁶³ The extent of the sentence is unknown from the source under footnote no. 13

³⁶⁴ *Levine, M., E: (1982); The Case For Torture, in: Enhanced Interrogation Techniques Pros and Cons at visionlaunch.com* (Accessed on 11 November 2017)

³⁶⁵ It is a scenario of *Ticking Time Bomb Argument*, a potential event in which it would be possible (and necessary) to legalise torture over person(s) (...) *if this could save millions of other lives...*”, See: *Larteguy, J.: <https://quoteinvestigator.com>*. (Accessed on 15 November 2017). Also in: *Davies, J., (2012) The Fire-Risers: Bentham and Torture. 19: Interdisciplinary Studies in the Long Nineteenth Century. (15), p. None. DOI: <http://doi.org/10.16995/ntn.643>* (Accessed on 15 November 2017)

³⁶⁶ One, not so reliable online source claims that D. Petraeus [U.S. General, former CIA Director /2011-2012/, and Commander of International Forces in Afghanistan, ISAF, and Commander of U.S. Forces Afghanistan, USFOR, and Iraq, Commander of U.S. Central

Today, the official Washington no longer denies that torture was used during the period from 2001 to 2004 and that government agencies, especially some components of the U.S. Armed Forces (USAF) and Central Intelligence Agency (CIA), used enhanced interrogation techniques in the War against Terror (WaT). However, there are public discussions to justify or deny the right to use techniques which resemble or are torture in the strict sense of the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. The fact remains that Bush's administration started using these methods and that Obama signed the Executive Order on 22 January 2009 requesting that *CIA³⁶⁷ abandons enhanced*

*interrogation techniques and henceforth uses only 19 interrogation methods listed in the Army Field Manual³⁶⁸ unless the Attorney General with appropriate consultation provides further guidance.*³⁶⁹

Bush's administration, i.e. President of the United States, did not inaugurate the enhanced interrogation techniques (methods) based on an executive order, as the most common legal act of making orders under the authority of the President, but due to the sensitivity of the issue and his political instincts, resorted to the institute of signing statements. Signing statement is a pronouncement issued by the President of the United States that a bill was signed into law. The text of such an act begins with the following wording:

Command] read this piece of work and based his Counter-insurgency Strategy, COIN Strategy, in the Middle East on it. More in: *Raday, S.: David Petraeus Wants This French Novel Back in Print! 27 January 2011, at: www.slate.com* (Accessed on 15 November 2017)

³⁶⁷ Interestingly, this relates only to CIA, though there have been proven cases of individuals from the U.S. army components involved in exercising torture.

³⁶⁸ *FM 2-22.3 Human Intelligence Collector Operation* (2006.). Concrete, detailed and precise field manual, written in 13 chapters and several hundreds of pages, published by the U.S. Armed Forces

³⁶⁹ A political decision made by the U.S. President, who is at the same time the Commander-in-Chief of the U.S. Armed Forces, on implementation of doubtfully legitimate interrogation methods, referred to the Department of Justice, i.e. U.S. Attorney General who is the minister of justice of the USA.

This bill, which I have signed today...

after which, based on own interpretation, he briefly described, explained and placed it into a political context.³⁷⁰ In this particular case, the signing statement of G. Bush concludes with the following wording:

...which will assist in achieving the shared objective of the Congress and the President of the United States (...) of protecting the American people from further terrorist attacks.

Instead of conclusion

Torture is prohibited by the U.S. federal as well as international laws, though Bush's administration in fact permitted such a treatment in a way it is described in less known Torture Memos (2002).³⁷¹ However, the fact that the person authorised by the U.S. Constitution (U.S. President) signed such an act did not constitute, for the U.S. justice system, legally valid or binding excuse for those using the enhanced interrogation techniques. During Bush's administration, (only) one CIA subcontractor was subjected to judicial proceedings due to using enhanced interrogation techniques; however, the subcontractor was under the contract with the agency, meaning that he was not an employee of the government's Central Intelligence Agency (U.S. government). This case alone leaves room to conclude that, theoretically, it was possible to conduct the proceedings against those who exercised the enhanced interrogation techniques. Regarding prosecution of torture, President Obama took such a stand that during his mandate in the White House not one person was prosecuted if followed orders or any official who followed Bush's administration policy on torture. Regarding the obligation and plan of closing the

³⁷⁰ See: *Presidential Signing Statements: Constitutional and Institutional Implications, Congressional Research Service, 17 September 2007*

During President G. Bush's mandate 152 signing statements were issued: Preceding him were Reagan (250), Clinton (381), Bush Senior (228). In 2006 American Bar Association noticed that Obama continued with this practice, which according to the Bar "undermines the rule of law and our constitutional system of separation of powers".

³⁷¹ In addition to this Memo, at least one another appeared. Both were confidential documents (officially classified), i.e. concealed from the public.

Guantanamo prison, Obama was looking for a way out to get rid of a burden of several doubtful torture-related acts, while it is obvious that, at the same time, some government officials turned a blind eye to the enhanced interrogation techniques employed in the field by some intelligence agencies' subordinates and subcontractors. It is mostly over political reasons that in 2009 Obama prohibited torture with Executive Order – presidential order which he immediately made public and published along with the Torture Memo. Further into his mandate it became clear that Obama and his administration have no interest in prosecuting the followers of the Memo during the mandate.

Bibliography

Davies, J., (2012) *The Fire-Risers: Bentham and Torture*. 19: Interdisciplinary Studies in the Long Nineteenth Century. (15), p. None. DOI: <http://doi.org/10.16995/ntn>.

Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE of 1990 at: www.zamir.net
FM 2-22.3 *Human Intelligence Collector Operation* (2006)

Ingelse, C.: *The UN Committee against Torture – An Assessment* (2001) *Interrogation, (article)*, Washington Post, 21 January 1968
Lartreguy, J.:
<https://quoteinvestigator.com>.

Levine, M., E: (1982); *The Case For Torture*, in: *Enhanced Interrogation Techniques Pros and Cons* at: visionlaunch.com
OSCE/ODIHR.legislationline.org

Presidential Signing Statements: Constitutional and Institutional Implications, Congressional Research Service, 17 September 2007

Raday, S.: *David Petraeus Wants This French Novel Back in Print!* (Article) 27 January 2011, at: www.slate.com

United States of America v. Hideji Nakamura, Yukio Asano, Seitara Hata, and Takeo Kita, in: *An expansion of our question to the candidates: "Should interrogation techniques that some consider torture such as waterboarding, be a legal option?"*, [2008 Election ProCon.org](http://2008.ElectionProCon.org)

Trafficking in Human Beings Amounting to Torture and other Forms of Ill-treatment – Legal Analysis, Ludvig Boltzman, Institute of Human Rights, 2013.

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Davorka Panić, mr
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu
**VRŠNJAČKO NASILJE – VIKTIMIZACIJSKA
STUDIJA (2013-2016.)**

SAŽETAK

Predmet završnog rada je vršnjačko nasilje – viktimizacijska studija (2013-2016.g) u Bosni i Hercegovini. Problem kome ćemo se posvetiti u ovom radu ukorijenjen je duboko u margine društva i predstavlja jedan od apsurdnih primjera nebrige društva i nedostatka sistemskog rješavanja vršnjačkog nasilja i rješenja za žrtave ove pojave koja svoje djetinjstvo provode prolazeći kroz ovaj vid maltretiranja. Vršnjačko nasilje, odnosno nasilje među djecom ili bullying, postalo je rastući problem cjelokupne svjetske zajednice. Vršnjačko nasilje je zlostavljanje na bilo koji način vršnjaka u bilo kojoj sredini (najčešće su to škole) ali i globalna pojava iz koje proizilazi mnoštvo drugih problema koji stoje u direktnoj vezi sa ovim fenomenom. Tranzicionalne promjene kroz koje prolazi Bosna i Hercegovina, još uvijek opterećena posljedicama rata, predstavljaju dodatni faktor koji utiče na pojavu vršnjačkog nasilja kao i mjere koje se poduzimaju kako bi se zaštitila djeca i kako bi se ispunila prava djece koja su im zagarantovana Konvencijom UN-a u našoj državi. Primarni cilj ovog rada jeste elaboriranje problematike. Stoga, predmet ovog istraživanja uključuje utvrđivanje učestalosti i manifestacija ju vršnjačko nasilje. Naravno, da bi ove namjere bile i uspješno realizovane, kao prvi korak koji će se poduzeti u izradi ovog rada jeste postaviti kvalitetan teorijski okvir i definisati sve ono što je neophodno kako bi se, bullying – vršnjačko nasilje, kao predmet istraživanja, mogao što bolje razumjeti.

Bullying je kao predstava. Uvijek postoji pozornica na kojoj su žrtva i zlostavljač, postoje i gledatelji (publika), koja će također biti predmetom istraživanja.

Škola je glavni prostor vršnjačkog nasilja i to ona mjesta bez nadzora odraslih i stručnih osoba ili video nadzora, međutim kada se vršnjačko nasilje događa u neposrednoj blizini škole, škola je dužna intervenisati ukoliko ima saznanja o tome. Veliki broj djece ne prijavljuje da je bilo viktimizirano iz raznih razloga, stoga možemo očekivati veliku „sivu brojku“ i/ili „tamnu brojku“ što se tiče ove pojave. Razlozi zbog kojih se i da li se uopšte prijavljuje viktimizacija, će također biti ispitani u ovom radu.

vršnjačkog nasilja djece školske dobi, odnosno upoređivanje prevalencije vršnjačkog nasilja u Bosni i Hercegovini. Osnovni naučni ciljevi istraživanja ogledaju se u naučnoj deskripciji vršnjačkog nasilja, dok društveni ciljevi, s druge strane ukazuju na prisutnost i stvarni intezitet problema vršnjačkog nasilja i njegovih posljedica s ciljem prevencije i podizanja svijesti o nasilju, te da se ukaže državnim strukturama na relevantnost i važnost provođenja istraživanja i praćenja vršnjačkog nasilja s ciljem da se kreiraju efikasni mehanizmi koji bi bili djelotvorni kod rane prevencije ovog problema.

Istraživanje je provedeno anketiranjem pomoću (Dan Olweusov) upitnika za ispitivanje vršnjačkog nasilja među djecom i to u 1 srednjoj i 1 osnovnoj školi u Kantonu Sarajevo i 1 srednjoj i 1 osnovnoj školi u Republici Srpskoj. Uzorak je obuhvatio učenike u dobi od 11. – 18. godina i to 450 učenika iz razreda srednje škole i 450 učenika iz razreda osnovne škole. Dobiveni rezultati su ukazivali na značajnu rasprostranjenost vršnjačkog nasilja među učenicima. Prilikom istraživanja nisu ustanovljene statistički značajne razlike u fenomenološkim karakteristikama ispoljenog i doživljenog vršnjačkog nasilja u 4 posmatrane škole. Međutim, s druge strane bitno je istaći da dobiveni rezultati ukazuju na bitnu značajnost dviju varijabli, i to spola, statistički značajno povezanog sa nasilništvom, pri čemu dječaci češće vrše vršnjačko nasilje u odnosu na djevojčice, i bliskosti socijalnih veza između učenika sa viktimizacijom, po čemu oni koji imaju manje bliskih prijatelja u razredu češće doživljavaju

Nakon uspješno postavljenog i objašnjenog teorijskog dijela, drugi dio magistarskog rada se odnosi na metodologiju istraživanja naznačenog problema, dok treći dio obuhvata dio u kojem su analizirani i interpretirani podaci prikupljeni tokom istraživanja.

Na osnovu svega gore navedenog, zaključujemo da se problem vršnjačkog nasilja posmatra kao cjelovita i raznovrsna pojava u društvu, kako po svojoj fenomenologiji tako i prema posljedicama vršnjačkog nasilja koje su mnogostruke i elementima koji ga čine, i kao takve slojevito utiču na normalan razvoj i rast djece. Kompleksnost problema „vršnjačkog nasilja“, kao pojave, neosporno su razlog za interdisciplinarno djelovanje, ali i za diferencirane društvene reakcije.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, fenomenologija nasilja, oblici nasilja, informiranost.

SAŽETAK / ABSTRACT
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Davorka Panić, M.A.
Faculty of Criminal Justice, Criminology and
Security Studies
University of Sarajevo
**PEER VIOLENCE - VICTIMIZATION STUDY
(2013-2016)**

Abstract

The subject of the final paper is peer violence - Victimization Study (2013-2016) - in Bosnia and Herzegovina. The issue addressed in this paper is rooted deeply in the margins of society and represents one of the absurd examples of society's inefficiency and lack of systematic solution of peer violence and solution for this phenomenon victims who spend their childhood in this form of bullying.

Violence, or violence among children or bullying, has become a growing problem for the entire world community. Violence is an abusive practice of any type of peer in any environment (most often in schools), but also the global phenomenon that results in a multitude of other problems that are directly related to this phenomenon. Transitional changes through Bosnia and Herzegovina, still burdened by the consequences of war, represent an additional factor affecting the phenomenon of peer violence, as well as the measures taken to protect children and to fulfill the rights of children guaranteed by the UN Convention in our country.

The primary aim of this paper is to elaborate the above issues. Therefore, the subject of this research includes determining the frequency and manifestations of peer violence of school children, or comparing the prevalence of peer violence in Bosnia and Herzegovina. The basic scientific research goals are reflected in the scientific description of peer violence, while social goals, on the other hand, point to the presence and actual intensity of the problem of peer violence and its consequences with the aim of preventing and raising awareness of violence and pointing to the state structures on the relevance and importance of conducting research and monitoring peer violence with the aim of creating effective mechanisms that would be efficient in early prevention of this problem.

The survey was conducted by answering the questionnaire (of Dan Olweus) on peer violence among children, in 1 secondary and 1 elementary school in Canton Sarajevo and 1 secondary and 1 elementary school in RS. The sample covered students aged 11-18 years, including 450 high school students and 450 primary school students. The obtained results

indicated the significant distribution of children's violence among students. During the research, no statistically significant differences in the phenomenological characteristics of the peer violence committed and experienced in 4 observed schools were established. However, on the other hand, it is important to point out that the obtained results point to the essential significance of two variables, namely gender variable is statistically strongly related to violence, whereby boys more often practice peer violence in comparison to girls, and the social relationships closeness between pupils also related to victimisation, whereby those with fewer close friends in the class are more likely to experience peer violence.

Of course, in order for these intentions to be successfully implemented, the first step to be taken in drafting this paper is to set a quality theoretical framework and to define all that is necessary in order for bullying as the subject of this research to be understood in the best possible way.

Bullying is like a play. There is always a stage where there are a victim and an abuser, there are also spectators (audience) who will be a subject of research, too.

School is the main area of peer violence, in fact the school's locations where there is no supervision of adults and professionals or video surveillance. However, when peer violence occurs near the school, the school is obliged to intervene if it has knowledge of it. A large number of children does not report that they have been victimized due for various reasons, so we can expect a large "grey number" and / or "dark figurer", as far as this phenomenon is concerned. The reasons why and whether victimization is being reported at all will also be examined in this paper.

After the successfully explained theoretical part, the second part of the master's thesis refers to the methodology of the research of the identified problem, while the third one includes a part of the analyzed and interpreted data collected during the research.

Based on all above said, we conclude that the problem of peer violence is seen as a complete and diverse phenomenology in society, as due to its phenomena, so as due to the peer violence consequences which are many and different and its elements having a direct impact on the normal development and growth of children. The complexity of the problem of "peer violence" as a phenomenon is undoubtedly the reason for interdisciplinary action, but also for differentiated social reactions.

Key words: peer violence, phenomenology of violence, forms of violence, being informed

UVOD

Žrtva vršnjačkog nasilja je dijete koje je viktimizirano od strane drugog djeteta ili grupe djece. Ovaj rad pruža pregled posljedica vršnjačkog nasilja koje se događa među djecom³⁷² i adolescentima³⁷³. Usmjerali smo se na definiranje vršnjačkog nasilja, učestalost ovog problema, karakteristike djece koja su viktimizirana (izložena nasilju). Naglasili smo da su svi pojedinci koji su uključeni u vršnjačko nasilje, bilo kao počinitelji nasilja, kao djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sami čine te djeca koja su izložena nasilnom ponašanju, na neki način psihološki pogođeni takvim iskustvom. Psihološke posljedice koje imaju djeca i adolescenti uključeni u vršnjačko nasilje, sama viktimizacija, saradnja policije, te rad vladinih i nevladinih organizacija središnja su tema ovog rada.

Namjerno zlostavljanje jednog djeteta od strane drugog djeteta ili grupe djece može uključivati različita ponašanja:

- Verbalnu viktimizaciju: dobacivanje, izrugivanje, omalovažavanje, prijetnje ...
- Socijalnu viktimizaciju: izbjegavanje, ignorisanje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje i širenje zlobnih tračeva ...
- Psihološku viktimizaciju: oštećivanje imovine, krađa i bacanje stvari, prijeteći pogledi, praćenje ...

³⁷² Zakonske odredbe koje definiraju dijete i one koje definiraju starijeg i mlađeg maloljetnika ili samo maloljetnika su: zakon o krivičnom postupku, krivični zakon, zakon o zaštiti djece, porodični zakon (zakon o krivičnom postupku čl. 2., Službene novine Federacije BiH», broj 7/14)

Dijete je u skladu sa ovim zakonom svaka osoba koja nije navršila 18 godina života. (<http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2014/zakoni/4.html>)

³⁷³ Maloljetnik je dijete koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 16 godina a nije navršilo 18 godina i prema kome se mogu izreći krivične sankcije i druge mjere predviđene ovim zakonom. Mlađi maloljetnik je maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14 a nije navršio 16 godina života. Stariji maloljetnik je maloljetnik koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16 a nije navršio 18 godina života. Mlađa punoljetna osoba je osoba koja je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila 18 a nije navršila 21 godinu života. (<http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2014/zakoni/4.html>)

- Fizičku viktimizaciju: guranje, rušenje, udarci, i sl.

Nasilništvo ili viktimizacija određuje se na sljedeći način: učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada je opetovano i trajno izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika (*Olweus D. , 1998:28*).

Žrtve nasilja – su osobe koje su pojedinačno ili kolektivno pretrpjele štetu narušavanjem njihovog mentalnog i fizičkog integriteta, moralnim patnjama, materijalnim gubitkom ili ozbiljnom povredom njihovih osnovnih prava. (*Adžajlić-Dedović A. , Restorativna pravda, 2011:87*)

Razlikujemo primarne žrtve (to su one žrtve koje proživljavaju zločin) i sekundarne žrtve (članovi njihove porodice i njima bliske osobe). (*Adžajlić-Dedović, 2011*)

Kao i nasilnici, djeca žrtve³⁷⁴ imaju različite karakteristike: neki su mali, neki veliki, neki zgodni, neki pametni, neki manje pametni, neki su popularni, a neke skoro niko ne voli. Jedina stvar koja je zajednička svoj djeci žrtvama jest da su ih nasilnici odabrali. Svako od njih je bio izdvojen kao objekt prezira i stoga postao primatelj verbalne, fizičke ili relacijske agresije (agresije u odnosima), iz jednostavnog razloga što je drugačiji na neki način. Kada nasilnik osjeća da može nekoga poniziti da bi se on sam osjećao superiorno (ili potvrdio svoj superiorni status), nije mu teško naći izgovor za nalaženje žrtve nasilja. Mete mogu biti gotovo svi:

- dijete koje je novo u naselju,
- najmlađe dijete u školi koje je zbog toga i najmanje, ponekad uplašeno ili nesigurno,
- traumatizirano dijete koje je već povrijeđeno ranijom traumom, ekstremno osjetljivo, izbjegava vršnjake da bi izbjeglo bol i koje teško traži pomoć,
- submisivno dijete, tjeskobno, niskog samopouzdanja i lako povodljivo, te koje je spremno da udovoljava ili umiruje druge,
- siromašna ili bogata djeca,
- stidno, rezervisano, tiho ili skromno, osjetljivo dijete,
- pametno, bistro ili talentovano dijete je meta jer se ističe, drugačije je
- debelo ili mršavo dijete, visoko ili nisko,
- dijete s fizičkim ili psihičkim poteškoćama.

Uz sve karakteristike zbog kojih jedno dijete može postati žrtva, vrlo je bitno naznačiti da su

³⁷⁴http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/cir/1522235737334919.pdf - pristupljeno 21.05.2017.

neke žrtve i nasilnici vrlo dobro skriveni od posmatrača (učitelja, roditelja, stručnjaka) te je tada vrlo teško prekinuti krug nasilja. Isto tako, nerealno je očekivati da dijete žrtva viktimizacije samo otkrije da je zlostavljano, jer ima uključene mehanizme odbrane ega, jer osjeća stid, boji se osvete, misli da mu niko ne može ili ne želi pomoći, te smatra de je „cinkanje“ nešto loše.³⁷⁵

Kategorizacija žrtava vršnjačkog nasilja:

- a) Pasivne žrtve su brojnije i njihove karakteristike su da su to oprezne, osjetljive i tihe osobe koje u situacijama napada od strane nasilnika reaguju plačom i povlačenjem. To su učenici koji su najčešće fizički slabiji od ostale djece, što u kombinaciji sa uplašenošću, drugoj djeci daje sliku osobe koja je nesigurna i koja neće uzvratiti ukoliko je neko napadne. U skladu sa gore navedenim, ovakva djeca su vulnerabilna za viktimizaciju, a nasilnici znaju da im se ovakva djeca neće suprotstaviti. U jednom od istraživanja (*Erling i Hwang, prema Fresen, 2007*) kada je učenicima bilo postavljeno pitanje zašto su, po njihovom mišljenju, bili žrtve nasilja, najčešći odgovor je bio zato što su mali, slabi i nejaki. Takođe, rezultati istraživanja govore o tome, da učenici žrtve nasilja, bez obzira na pol, sebe smatraju manje atraktivnim i poželjnim od druge djece (*Bjorkqvist i sar., 1982 prema Fresen, 2007*).
- b) U drugu grupu, koja je malobrojnija, spadaju provokativne žrtve. Ovi učenici na vršnjačko nasilje reaguju strahom, agresijom i hiperaktivnošću te oni, sa takvim svojim ponašanjem, dovode do negativnih reakcija kod vršnjaka u školi. U skladu sa tim, oni svojim ponašanjem koje je hiperaktivno i izazivačko ponekad provociraju vršnjake u školi na viktimizaciju.

VRŠNJAČKO NASILJE U ETIMOLOŠKOM I PRAVNOM ODREĐENJU

Svaki čovjek u djetinjstvu iskusi neki vid nasilja; bilo da je u ulozi vršioca nasilja, onaj koji trpi ili je jednostavno svjedok nasilja nad nekim drugim. Nasilje predstavlja svaki oblik ponašanja koje ima za cilj namjerno

povrijeđivanje ili nanošenje bola, bilo psihičkog ili fizičkog. Za razliku od nasilnog, agresivno ponašanje je jednokratno, može biti samo nekontrolisana reakcija ili odbrana. Nasilno ponašanje ima obično isti ili sličan sadržaj, traje duži vremenski period i nasilnik ima moć nad žrtvom. Nasilje se pojavljuje u različitim oblicima. Verbalno nasilje je svaki vid ismijavanja, nazivanje pogrdnim imenima, ruganje, vrijeđanje, dobacivanje. Nije neophodno naglašavati koliko djeca, bez obzira na uzrast, mogu biti inventivna u ovakvim "kreativnim" oblicima verbalnog izražavanja. Fizičko nasilje podrazumijeva udaranje, guranje, otimanje i uništavanje stvari. Ranijih godina je uglavnom bilo karakteristično za dječake, ali se, nažalost, sve češće javlja i kod djevojčica. Čini se da je tranzicija odnijela barbike. Djeca koja su izolovana iz društva, ignorisana od strane drugova, trpe ogovaranje i o njima se izmišljaju razne priče koje obično nemaju lijep i istinit sadržaj, jesu žrtve socijalnog nasilja. Psihičko nasilje podrazumijeva prijeteće poglede, grimase, neželjene komentare, iznuđivanje novca, ucjenjivanje. Seksualno nasilje je neželjeno dodirivanje na neželjeni način i neželjene dijelove tijela, iznuđivanje seksualnih usluga, prinuda na seksualni čin. Pošast interneta jeste i zloupotreba fotografija i video snimaka djece. Zakonima³⁷⁶ iz 2003.godine iskazuje se visok stepen usklađenosti sa temeljnim međunarodnim pravnim instrumentima koji tretiraju ne samo suprotstavljanje kriminalitetu maloljetnika već i njihovu pravnu zaštitu. Posebnim pravnim normama u sadašnjem krivičnom materijalnom pravu, krivično-procesnom pravu i pravu o izvršenju krivičnih sankcija postoje diferencijalne norme, koje određuju položaj maloljetnih prestupnika u krivičnom pravu i krivičnom postupku, dajući prednost mjerama pomoći, predodgoja i socijalne integracije maloljetnika. One naglašavaju odvojenost maloljetnika od punoljetnih učinilaca krivičnih djela, naročito pri izvršenju institucionalnih sankcija kako bi se

³⁷⁵

<http://www.vesta.ba/images/publikacije/nasiljem.edjudjecom.pdf>

³⁷⁶ Krivični zakon Bosne i Hercegovine (*“Službeni glasnik Bosne i Hercegovine” br. 3/03*) - Primjena posebnih krivičnih odredaba prema maloljetnicima čl.75; Uvjeti primjene odgojnih preporuka Član 76., Svrha odgojnih preporuka Član 77., Vrste odgojnih preporuka Član 78., Krivične sankcije prema maloljetnicima Član 80., Vrste odgojnih mjera Član 82., Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike Član 85., Pojačan nadzor roditelja, usvojitelja ili staratelja Član 86., Pojačan nadzor nadležnog organa socijalne zaštite Član 88., Upućivanje u odgojnu ustanovu Član 90., Upućivanje u odgojno-popravni dom Član 91., Izricanje mjera sigurnosti maloljetniku Član 102.)

spriječili negativni uticaji punoljetnih učinilaca krivičnih djela.³⁷⁷ Ocjena stepena usaglašenosti zakona u Bosni i Hercegovini, u cjelini gledano, veoma je pozitivna i u kontinuitetu se nastavlja trend usaglašavanja Bosanskohercegovačkog zakonodavstva. (zakoni iz perioda 2007-2010)

A. Odgojne preporuke – predstavljaju najblaži zakonski instrument reagovanja na maloljetne izvršioce krivičnih djela.

B. Odgojne mjere – predstavljaju osnovnu vrstu sankcija prema maloljetnicima. Odgojne mjere se mogu izreći svim uzrastima maloljetnika, mlađim i starijim maloljetnicima. Također, one predstavljaju alternativnu sankciju koja se pored odgojnih preporuka jedino može izreći mlađim maloljetnicima (14-16. godina)³⁷⁸ i predstavljaju jedinu moguću krivičnu sankciju koja se može izreći za taj uzrast maloljetnika. One predstavljaju drugu, težu vrstu alternativnih sankcija jer predstavljaju alternativu maloljetničkom zatvoru i drugim mjerama izolacije maloljetničkog počionica krivičnog djela.

Kad govorimo o zakonima donesenim na nivou Bosne i Hercegovine i drugim strateškim dokumentima koji se odnose na prava i zaštitu djece, treba spomenuti najvažnije:

- Akcioni plan za djecu BiH 2010 -2014

³⁷⁷ Budimlić, M., Datzler, D., Muratbegović, E., Maljević, A., Puharić, P., Bojanić, N., Mujanović, E., Guso, H., Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike: pravni, institucionalni i praktični problemi.

³⁷⁸ Krivični zakon Republike Srpske, Važenje posebnih krivičnopravnih odredbi za maloljetnike Član 63., Isključenje krivičnih sankcija prema djeci Član 64., Uslovi primjene vaspitnih preporuka Član 65., Krivične sankcije prema maloljetnicima Član 69., Posebna svrha krivičnih sankcija prema maloljetnicima Član 70., Ukor Član 73., Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike Član 74., Pojačan nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca Član 75. (Službeni glasnik RS 73/10); Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Pravila o odgojnim preporukama, o odgojnim mjerama i o kažnjavanju, Uvjeti primjene odgojnih preporuka čl.80, Krivične sankcije prema maloljetnicima čl.84, Svrhe odgojnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora čl. 85, Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike čl.89, Pojačan nadzor roditelja, usvojitelja ili staratelja čl.90, Upućivanje u odgojnu ustanovu čl.94. ("Službene novine FBiH", br. 43/98, 2/99, 15/99, 29/00 i 59/02)

- Zakon o zabrani diskriminacije BiH ("Službeni glasnik BiH", 59/09)
- Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH ("Službeni glasnik BiH", 102/09)
- Okvirna politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini³⁷⁹.

U Federaciji BiH u proteklom periodu treba izdvojiti:

- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH ("Službeni glasnik FBiH", 22/06,51/06)
- Porodični zakon FBiH ("Službene novine Federacije BiH", 35/05, 41/05 i 31/14)
- Krivični zakon FBiH ("Službene novine FBiH", 36/03)
- Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. (FBiH", broj 37/01, 40/02 i 52/11)
- Zakon o socijalnoj skrbi (Narodne novine Hercegovačko-Neretvanske županije, 3/05)
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH ("Službene novine FBiH", 36/03)

Navest ćemo još i:

- UN Konvencija o pravima djeteta - Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju ("Službeni glasnik BiH", 59/09)
- Zakon o osnovnom školstvu («Narodne novine», 59/90)
- Zakon o srednjem školstvu (Narodne novine«, 59/01 i 114/01)
- Zakon o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (Službenim novinama FBiH», 35/03)
- Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH, 35/03 i 36/03)

³⁷⁹ usvojena na sjednici Vlade Federacije BiH 11.05.2011. godine i Politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Republici Srpskoj za period 2011.- 2016. godine, koja je usvojena na sjednici Vlade Republike Srpske 24.03.2011. godine. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na 3. sjednici održanoj 07.03.2012. godine, donijelo Odluku o usvajanju Okvirne politike unapređenja ranog rasta i razvoja djece u BiH, uz preporuku Ministarstvu civilnih poslova BiH, da u saradnji sa nadležnim entitetskim i drugim resornim tijelima, poduzme aktivnosti u vezi sa izradom strategije za ovu oblast. Okvirna politika je objavljena u Službenom glasniku BiH broj 36/12.

- Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2012
- Strategija protiv maloljetničkog prijestupništva u Bosni i Hercegovini (*"Službeni glasnik BiH"*, 14/08, 14/08)
- Rezolucije o sprječavanju maloljetničke delinkvencije i postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (*Službene novine FBiH"*, 29/97)

REZULTATI ISTRAŽIVANJA O VRŠNJAČKOM NASILJU U BOSNI I HERCEGOVINI

Tabela 1. Struktura uzorka prema spolu i školi koju ispitanici pohađaju. učestvovala 54 % (153) dječaka i 46% (129) djevojčica iz Osnovne škole „Malta“, Sarajevo, a iz Osnovne škole „Petar Petrović – Njegoš“ u Lukavici u istraživanju je učestvovalo 49 % (99) dječaka i 51% (102) djevojčica. Kada su u pitanju Srednje škole u istraživanju je učestvovalo 59% (145) dječaka i 41% (102) djevojčice iz Srednje Mješovite elektrotehničke škole za energetiku i 49% (84) dječaka i 51% (86) djevojčica iz Srednjoškolskog centra Čelinac u Čelincu. Kada je riječ o viktimizaciji s obzirom na uzrast ispitanika, ova varijabla izražava stav da se žrtve vršnjačkog nasilja češće nalaze u višim razredima osnovne škole nego li u nižim razredima osnovne škole, dok kada je u pitanju srednja škola, vršnjačko nasilje se češće dešava u nižim razredima nego li u višim. Na nivou značajnosti od 35 (42)%, u ukupnom uzorku je utvrđena statistički značajna razlika u učestalosti doživljenog nasilja između učenika šestih, sedmih, osmih i devetih razreda osnovne škole, kao i kod učenika prvog, drugog, trećeg i četvrtog razreda srednje škole.

Tabela 2. Poređenje frekvencija doživljenog nasilja u odnosu na razred (dob) i školu koju pohađaju ispitanici.

Statističke značajnosti razlika između varijabli razreda kojeg pohađaju učenici doživljenog vršnjačkog nasilja (žrtve) po školama su utvrđivane, s obzirom na distribuciju frekvencija doživljenog nasilja prema kriteriju „2 – 3 puta mjesečno“ ili češće od toga, koja bi dovela do relevantnog zaključka. S obzirom na to, mogu se opisati opažene vrijednosti doživljenog nasilja s obzirom na dob ispitanika u četiri posmatrane škole. Dosta je velika tendencija da su žrtve češće učenici nižih razreda osnovne i nižih razreda srednje škole, i ovakvi rezultati nam daju dovoljno osnova kako bi se opravdala postavljenja varijabla. Na osnovu toga može se i izvesti zaključak kojim se ova varijabla potvrđuje, odnosno postoje statistički značajne razlike u učestalosti doživljenog vršnjačkog nasilja u odnosu na dob respondenata, pri čemu je opravdano tvrditi da

učenici iz nižih razreda osnovne škole i učenici iz nižih razreda srednje škole češće doživljavaju vršnjačko nasilje od učenika iz viših razreda..

Ova varijabla uključivala je stav da se oblici doživljenog vršnjačkog nasilja razlikuju od pojedinca do pojedinca i od grupe do grupe nasilnika. Nakon provedenih pojedinačnih oblika doživljenog vršnjačkog nasilja, dobiveni su rezultati prema kojima se u dvije školske sredine (osnovne škole) kao najučestaliji oblik doživljenog vršnjačkog nasilja javlja verbalno nasilje i nasilje kroz odnose, dok se u preostale dvije sredine (srednje škole) kao najučestaliji oblik vršnjačkog nasilja kroz odgovore respondenata pokazala fizička viktimizacija i to najčešće u grupama, ali sa veoma malim/neznatnim odstupanjem i s toga je neophodno izvesti zaključak prema kojem ova varijabla nije potvrđena.

U osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini je prisutan fizički, psihički, verbalni i socijalni oblik vršnjačkog nasilja, a zakonska regulativa po tom pitanju još uvijek nije dovoljno uređena. S obzirom na činjenicu da smo ovim istraživanjem, kada su u pitanju ove četiri odabrane sredine, potvrdili postojanje vršnjačkog nasilja i to u sve četiri škole kako na teritoriji Bosne i Hercegovine, tako i na teritoriji Republike Srpske, zaključili smo kako zakonska regulativa još uvijek nije na odgovarajućem nivou, a samim tim možemo zaključiti da je varijabla potvrđena. Stav prema kojem su određene varijable i rezultati do kojih smo došli putem našeg istraživanja nisu bili dovoljni da se opovrgne fenomenologija vršnjačkog nasilja, a samim tim i naša glavna hipoteza istraživanja.

ZAKLJUČAK

Predmet naučnog istraživanja ovog završnog rada su žrtve vršnjačkog nasilja u Bosni i Hercegovini. Naučni problem u ovom radu je vršnjačko nasilje u svim njegovim pojavnim oblicima i sa svim njegovim učesnicima kako bismo jasno utvrdili posebne kategorije žrtava vršnjačkog nasilja i posebne oblike viktimizacije izvršene kroz vršnjačko nasilje. Pojam vršnjačkog nasilja jasno ukazuje na činjenicu da su subjekti, počinioci i žrtve ovog nasilja djeca. Posmatrano sa viktimološkog aspekta djeca su „nemoćne žrtve“ što znači da zbog dobi i psihofizičkog razvoja nisu u stanju da shvate i dogovaraju za posljedice svojih djela.

Nakon izvršene analize zakonodavstva u Bosni i Hercegovini krivična sankcija se može izreći samo prema starijim maloljetnicima, čl.84

KZBIH i čl.212 KZFBiH, čl.200 KZRS, čl.200 KZBD. Krivične sankcije prema maloljetnicima mogu se izreći samo u izuzetnim slučajevima (za teška krivična djela) prema starijem maloljetniku, mlađem maloljetniku koji je navršio 14, a nije navršio 16 godina mogu se reći samo odgojne mjere.

Naše istraživanje jasno ukazuje da su naša djeca najčešće žrtve verbalnog, fizičkog, ekonomskog, seksualnog nasilja. Kada govorimo o oblicima viktimizacije prema statističkim rezultatima u Bosni i Hercegovini naša djeca su najčešće žrtve seksualnih delikata i to najviše bludnih radnji, dječije pornografije i trgovine ljudima radi vršnjačke prostitucije. Kada govorimo o vršnjačkom nasilju ono počinje sa verbalnim, a završava sa kombinacijom ovih drugih oblika nasilja. Verbalni delikt je ?????? u Bosni i Hercegovini i ako nemate podzakonsku regulativu u školstvu i odgovorne nastavnike verbalno nasilje postaje normalan način komunikacije među djecom čime se podstiču i svi drugi oblici vršnjačkog nasilja u našem školstvu. Najčešći oblik viktimizacije kod vršnjačkog nasilja tiče se povreda prava privatnosti djeteta, a vrši se kroz uvrede, klevetu, zloupotrebu ličnih podataka i fotografija i događa se najčešće putem sredstva masovnog komuniciranja (internet). Djeca nisu svjesna da zloupotrebljavajući tuđu fotografiju, vrše ne samo povredu prava na privatni život, već i nanose duševne boli i patnju i destabiliziraju djecu koja su targetirana kao žrtve. Psihičko nasilje kao oblik viktimizacije djece kod vršnjačkog nasilja obuhvata sve neverbalne i verbalne radnje i čini kojim se vrši poniženje, ismijavanje i dr. vrsta nanošenja boli i patnje djetetu koja je žrtva vršnjačkog nasilja. Fizičko nasilje kao oblik viktimizacije kod vršnjačkog nasilja ima za posljedicu lakša ili teža povređivanja djeteta ili grupe djece. Ekonomsko nasilje kao oblik viktimiziranja kod vršnjačkog nasilja obuhvata oduzimanje novca ili drugih predmeta (lične svojine) koje dijete posjeduje ili mu uz prijetnje i ucjenu, zastrašivanje pa čak i fizičko nasilje oduzima lične stvari.

Nakon izvršene analize zakonodavstva u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj zaključila sam da je zaštita žrtava vršnjačkog nasilja garantirana kroz sljedeće zakone: Dokumenti Ujedinjenih Naroda u vezi sa posebnom zaštitom djece (Konvencija o pravima djeteta, Opcionalni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, Konvencija MOR-a br.182 (1999) o najgorim oblicima dječijeg rada); Evropska konvencija o ljudskim pravima u članu 1. uspostavlja obavezu države da poštuje ljudska prava svih lica, te da obezbijedi da oni potpadaju pod nadležnost države ugovornice (čl.3 – zabrana mučenja, nehumanog ili

ponižavajućeg postupanja, čl.5 – pravo na slobodu i sigurnost ličnosti, čl.2 Protokola br.4 Konvencije– sloboda kretanja, čl.8 – pravo na poštovanje privatnog života, čl.14- zabrana diskriminacije); Ustav Bosne i Hercegovine je dalekosežan dokument koji obavezuje na "najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda."³⁸⁰ Ustav nalaže da se Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) i njeni protokoli u Bosni i Hercegovini "moraju direktno primjenjivati" i "moraju imati prioritet nad svim ostalim zakonima"³⁸¹, a osnovna ljudska prava, kao katalog, navodi u posebnom stavu³⁸². Osim toga, član II.4. Ustava reguliše da je država dužna osigurati svim licima uživanje prava i sloboda predviđenih Ustavom ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I uz Ustav BiH i to bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Aneks I navodi Dodatne sporazume o ljudskim pravima, koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini, uključujući između ostalih i UDIHR, CEDAW, CRC i CAT, koji su ranije spomenuti kao dokumenti od važnosti za pitanje zaštite žrtava trgovine ljudima. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine inkorporira, kroz svoj Aneks, 28 različitih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Svi inkorporirani dokumenti imaju istu pravnu snagu kao i druge ustavne odredbe, a među tim dokumentima nalazi se i Konvencija o pravima djeteta. Prema članu 2 (Dio II: Ljudska prava i osnovne slobode), Federacija BiH mora osigurati "najviši nivo međunarodno priznatih prava i sloboda garantovanih dokumentima navedenim u Aneksu". Ustav Republike Srpske pobraja katalog prava koji se samim Ustavom štite:pravo na život; pravo na slobodu i sigurnost osobe; pravo na ljudsko dostojanstvo, fizički i moralni integritet, privatnost, privatni i porodični život; slobodu od mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja; jednaku zaštitu prava; pravo na pravedno suđenje u krivičnom postupku; slobodu kretanja; pravo na poverljivost ličnih podataka; zdravstvenu zaštitu; zabranu diskriminacije; zabranu prinudnog rada. Viktimologija kao najbolje mjere sprečavanja i suzbijanja nasilja predlaže samoodbranu i medijaciju.

1. Edukacije o samoodbrani kao agresivna mjera (ukoliko je, dakle, osoba pognuta, nesigurna u sebe ona „odašilja“ signal napadaču kako je lak plijen. Na samoodbrani se upravo iz tog razloga uči

³⁸⁰ Ustav Bosne i Hercegovine, (decembar 1995, donesen u kontekstu Daytonskog mirovnog sporazuma), član II: Ljudska prava i osnovne slobode (stav 1.)

³⁸¹ Id., član II (2).

³⁸² Id., član II (3).

kako pronaći vlastiti mir, pravilno disati i popraviti tjelesno držanje. Tako se već u samom startu u većini slučajeva izbjegava kontakt sa napadačem, a ukoliko ipak do njega i dođe, da viktimizirani zna i može u datom trenutku da odgovori na viktimizaciju na pravilan način kako bi se napadač povukao.)

2. Edukacija djece o kulturi „ne-nasilja“ kao blaga viktimološka mjera (vršnjačka edukacija je proces učenja koji vode sami učenici/učenice, odnosno proces podrške i pomoći koji se odvija na relaciji učenik – učenik. Bilo da ne znaju odnosno ne žele da pomognu ili nisu na to istinski spremni, odrasli ne mogu uvijek na adekvatan način pomoći djeci i mladima. Kreativnost, motivacija, sličan pogled na svijet čine da djeca i mladi ljudi rado i lako razmjenjuju među sobom za njih relevantne informacije. Mladi i djeca su prirodno okrenuti jedni drugima, često su zajedno, stalo im je do mišljenja vršnjaka, razumiju se bez suvišnih ili otežavajućih okolnosti. Mladi su spremni na promjene, učenje i istraživanje novog.)
3. Edukacija o medijaciji u školama kod vršnjačkog nasilja kao najbolja viktimološka mjera (medijacija, engl. mediation, znači posredovanje. To je tehnika razrješavanja konflikta i podrazumijeva učešće treće strane (medijatora) koja je neutralna, povjerljiva i prihvatljiva za strane u konfliktu. Cilj medijacije je da se na konstruktivan način priđe konfliktu i da se dođe do zajedničkog rješenja. Medijacija ima sve bitne karakteristike procesa rješavanja problema: - definiranje problema, - izlistavanje mogućih rješenja, - izbor rješenja, - donošenje odluke, - provođenje odluke i - procjena uspješnosti odluke/rješenja. Vršnjačka medijacija predstavlja medijaciju u kojoj djeca/učenici uzimaju ulogu medijatora. Naime, učenici koji se obučavaju za primjenu medijacijskih vještina mogu uspješno posredovati u sukobima koji se javljaju u njihovoj školskoj tako i široj sredini ili pak porodici. Mlade osobe mogu biti vrlo produktivne kao posrednici u sukobu, mogu uspješno razumjeti konflikt i približiti različite stavove strana koje su u sukobu.

LITERATURA:

Azra Adžajlić – Dedović, (2014); Restorativna pravda, Office shop, Sarajevo.

Azra Adžajlić – Dedović, (2013); Vladavina prava predstavljenja kroz kazne izrečene za ubojstva Denisa Mrnjavca i Vedrana Puljića u

Bosni i Hercegovini, Kriminalističke teme. Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, 87 – 100 str., Sarajevo.

Olweus, D. (1998); Nasilje među djecom u školi: šta znamo i šta možemo učiniti?; Školska knjiga Zagreb, Zagreb

Boulton, M.J. i Underwood, K. (1993); Bully/Victim problems among middle school children, European Education, 25 (3).

Furlong, M. J., Sharkey, J. D., Felix, E. D., Tangiawa, D., Green, J. G. (2010); Bullying assessment, U. S. R. Jimerson, S. M. Swearer,

D. L. Espelage, Handbook of bullying in schools: an international perspective (str. 329 – 346)., New York, Oxon: Routledge publications.

Priručnik za djecu, mlade, roditelje i školske djelatnike (2013); Nasilje među djecom i mladima, Savjetovalište „Luka Ritz“, Zagreb.

ZAKONSKI I PODZAKONSKI AKTI

Konvencija o pravima djeteta, Zakona o ratifikaciji Konvencije UN-a o pravima djeteta, Službeni list BiH, br. 2/92 i 13/94.

Krivični zakon BiH, Službeni glasnik BiH, 3/03.

Krivični zakon FBiH, Službene novine FBiH, 36/03, 18/05.

Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, 49/03.

Zakon o krivičnom postupku FBiH, Službene novine FBiH, 35/03, 18/05, 55/06.

Zakon o krivičnom postupku Republik Srpske, Službeni glasnik Repubike Srpske, 50/03.

Zakon o osnovnom školstvu („Službene novine KSB“, br.: 11/01, 11/04, 17/04)

Zakon o srednjem školstvu („Službene novine KSB“, br.: 11/01, 11/04, 17/04)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici objavljen u Službenom glasniku Republike Srpske, 118/05.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službene novine FBiH, 22/05.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava osnovnih sloboda, sastavni dio Ustava BiH i direktno se primjenjuje u BiH od dana potpisivanja i stupanja na snagu Ustava BiH (1995), ratificiran prilikom prijema BiH u Vijeće Evrope u junu 2002. godine.

INTERNET IZVORI

Stop vršnjačkom nasilju (5. januar 2016), preuzeto (mart 2, 2017) sa Edukativno – kulturni Centar „Tesnim“: (<http://tesnim.ba/tekstovi3.aspx?tid=22>) .

Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini 2012. – 2015., preuzeto (mart 2, 2017): (<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Strategija%20za%20borbu%20protiv%20nasilja%20nad%20djecom%20u%20BiH%20-%20BOS.pdf>) .

Svako treće dijete žrtva vršnjačkog nasilja u BiH (23.02.2016), preuzeto (februar 22, 2017) sa Večernji list: (<http://www.vecernji.ba/svako-trece-dijete-zrtva-vrsnjackog-nasilja-u-skolama-u-bih-1151569>) .

Škola mora preuzeti odgovornost i zaštititi djecu od svakog oblika nasilja (11.01.2016), preuzeto (april 11, 2017); Ombudsman za djecu Republike Srpske, Buka: (<http://www.6yka.com/novost/97069/ombudsman-za-djecu-rs-za-buku-skola-mora-preuzeti-odgovornost-i-zastititi-djecu-od-svakog-oblika-nasilja->) .

Vršnjačko nasilje u obrazovnom sistemu; Primjena Protokola o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske (2010), Banja Luka, preuzeto (mart 2, 2017): ([http://www.djeca.rs.ba/uploaded/NASILJE WEB1%20\(1\).pdf](http://www.djeca.rs.ba/uploaded/NASILJE_WEB1%20(1).pdf)) .

Vršnjačko nasilje. Priručnik za odrasle, Sarajevo: SOS Dječija sela Bosna i Hercegovina, 2015, 10. str., preuzeto (april 11, 2017) sa Dan ružičastih majica: (http://www.danrucicastihmajica.ba/?page_id=206) .

Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini <https://www.google.ba/search?q=priru%C4%8Dnik+o+%C5%BErtvama+trgovine+ljudima&oq=priru%C4%8Dnik+o+%C5%BErtvama+trgovine+ljudima&ags=chrome..69i57.9981j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8> – preuzeto (oktobar 4, 2017)

Vršnjačko nasilje u školi (<http://www.stetoskop.info/Vrsnjacko-nasilje-u-skoli-4103-c4-content.htm>) – preuzeto oktobar, 5. 2017.

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Osmanović Zuhra, mr
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu
**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA ŽRTAVA
NASILJA U PORODICI
U BOSNI I HERCEGOVINI**

SAŽETAK

Moderna društva se međusobno razlikuju, ali im je dodirna zajednička točka patrijarhalnost, tj. odnos među spolovima. Nasilje u porodici kao sociopatološka pojava prisutno je u svim kulturama. Ipak postoje vidne razlike u kulturnim normama, negdje se ta pojava smatra "rješavanjem privatnih problema" a negdje se zaštita interesa žrtava krivičnih djela smatra jednom od temeljnih funkcija sistema krivičnog pravosuđa. Težina posljedica, koje nasilje u porodici ostavlja na pojedinca, govori o važnosti primarne prevencije, i sprječavanja nasilja u porodici., kao pojave koja upropaštava sve naredne naraštaje, jer su često zlostavljači i sami bili žrtve nasilja u porodici. Sekundarna viktimizacija dodatno iscrpljuje žrtve ostavljajući posljedice poput gubitaka samopouzdanje, vjere u budućnost, vjere u pravednost ali i povjerenja u pravni sistem. Svrha ovoga rada je da kroz analizu studije slučaja, predstavimo i analiziramo proces tj. faze sekundarne viktimizacije u postupku ostvarivanja naknade štete. Također je predstavljen međunarodni pravni okvir za suzbijanje i zaštitu žrtava nasilja u porodici, krivično-pravna regulativu za suzbijanje nasilja i zaštitu žrtava nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, kao i njena neusklađenost sa Evropskim pravnim normama i standardima. Da bi jedna komunikacija bila uspješna uslovljena je dvosmjernošću. Elementarna činjenica u međuljudskim odnosima jeste stvaranje temelja od istinskog povjerenja, razumjevanja i posvećenosti. Tako da zakonska regulativa bez senzibiliziranja javnosti te stručnjaka za navedenu problematiku ne može doprinijeti sprječavanju nasilja u porodici, niti se može provoditi bez saradnje i povezanosti različitih institucija u državi.

Ključne riječi: sekundarna viktimizacija, nasilje u porodici, žrtve, podrška, pomoć, krivično-pravna regulativa, sprječavanje nasilja u porodici, moralna i materijalna satisfakcija.

SAŽETAK / ABSTRACT
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Osmanović Zuhra, M.A.
Faculty of Criminal Justice, Criminology and
Security Studies
University of Sarajevo

**SECONDARY VICTIMIZATION OF
DOMESTIC VIOLENCE VICTIMS in BIH**

SUMMARY

Modern societies differ from one another, but patriarchy is their contact point; i.e. relationship between the sexes. Violence in the family as a sociopathological phenomenon is present in all cultures. Nevertheless, there are visible differences in cultural norms, somewhere this phenomenon is considered as "resolving private issues" and somewhere protecting the interests of this crime victims is considered one of the fundamental functions of the criminal justice system. The severity of the consequences of domestic violence on an individual shows the importance of primary prevention and the prevention of family violence, as a phenomenon that ruins all subsequent generations, because often those who are abusers were victims of domestic violence, themselves. Secondary victimization additionally exacerbates the victims by having consequences such as loss of self-confidence, faith in the future, faith in justice, and trust in the legal system. The purpose of this paper is to present and analyse the process or phases of secondary victimization in the procedure of damage compensation. We also presented an international legal framework for the suppression of violence and protection of domestic violence victims, the criminal law regulations for the suppression of violence and protection of domestic violence victims in Bosnia and Herzegovina, as well as its non-compliance with European legal norms and standards. In order for one communication to be successful it is conditioned by bi-directionality. An elementary fact in interpersonal relationships is the creation of a foundation of true trust, understanding and commitment. Thus, legal regulation without sensitizing the public and experts on the above mentioned issue cannot contribute to the prevention of domestic violence, nor can it be implemented without the cooperation and connecting of various institutions in the country.

Keywords: secondary victimization, domestic violence, victims, support, help, criminal law, prevention of family violence, moral and material satisfaction

NASILJE U PORODICI – ETIMOLOŠKO ODREĐENJE

Porodica se uglavnom definiše kao osnovna društvena ćelija, i kao jedna od najsloženijih društvenih grupa. Ona zahvata vrlo različite strane ljudskog života, pa zbog toga postoji čitavo bogatstvo njenih značenja i objašnjenja, od filozofskih, socioloških, psiholoških, vaspitnih, socijalnih, pa do ekonomskih i pravnih (Traljić N., i Bubić S., 1998:15). Prema Pašalić-Kreso: "Obitelj je sigurno najstarija institucija čovjekovog zajedništva otkada čovječanstvo može da pamti. Njena starost je možda duža od milion godina, nastala je iz osnovnih ljudskih potreba i duboko je ukorijenjena u čovjekovoj biološkoj prirodi i urođenim psihičkim strukturama. Ona spada sigurno u red institucija bez kojih ljudski rod ne može i koja će bez obzira na promjene u pojavnim formama uvijek trajati jer..."elementarna porodica ima veliku moć regeneracije". Impresija da porodični život izumre varljiva je, sva historijska i antropološka istraživanja pokazuju suprotno" (Pašalić-Kreso, A., 2004:11). Za mnoge ljude porodica obezbeđuje najvažniji izvor ljubavi, druženja i utjehe. Međutim porodica može biti i izvor usamljenosti, iskorištavanja i izuzetno duboke nejednakosti (Giddens A., 2005:189). Ukoliko u kreiranju odnosa u porodici presudan uticaj ima faktor moći, a znamo da je u većini slučajeva moć neravnomjerno raspoređena, i to najčešće u korist muškarca - muža, oca, sina, i ukoliko dođe do zloupotrebe moći od strane onog koji je posjeduje u odnosu na drugog člana ili članove, sigurno će doći do poremećaja stanja u porodici, bez obzira koji je motiv za zloupotrebu moći (Nefić, I., 2005:15).

NASILJE U PORODICI – PRAVNO ODREĐENJE

Nedvojbeno je da je nasilje u svakom pojedinom slučaju kršenje temeljnih ljudskih prava. Odrediti što je sve nasilje i jasno ga definirati nije uopće jednostavan zadatak. Različite društvene skupine, strukture i profesije ga vide i određuju na različite načine. Oblici nasilja, koji su društveno prepoznati i zakonski kažnjivi, mijenjaju se kroz vrijeme, dok su promjene spore, a i brojni oblici ostaju neprepoznati i nekažnjivi. Za razliku od drugih oblika nasilja (u školi, u prometu, nasilja na ulici, na radnom mjestu, itd.) posebno porodičnog nasilja često su "skrivena i nevidljiva, a samim time su i mnogo opasnija". „Žrtve su uglavnom nemoćne i slabe da bi se suprotstavile nasilniku, dok ih neka društvena očekivanja i vlastiti strahovi/stavovi prisiljavaju na šutnju“ (Grozđanić, V., et al., 2010:670). Radnje nasilja mogu se razvrstati u grupe,

mada se oblici nasilja iz ovih grupa vrlo često dešavaju istovremeno: fizičko, psihičko, seksualno, ekonomsko i drugi oblici (navode Traljić, N., i Bubić, S., 2007:154). Nasilje u porodici nije samo široko rasprostranjeni društveni problem koji šteti pojedincima, porodicama i društvu u cjelini, nego je i **krivično djelo prema krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini**. U članu 7. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine preciziran je pojam nasilja kao i radnje nasilja u porodici: U smislu ovog zakona smatrat će se da postoji nasilje u porodici ukoliko postoje osnove sumnje da su učinjene radnje kojim član porodice nanosi fizičku, psihičku ili seksualnu bol ili patnju i/ili ekonomsku štetu, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice. Kao takvo, ono zahtijeva ne samo odlučnu društvenu osudu i aktivnosti u smislu prevencije, nego i nepopustljivo društveno neodobravanje i podjednako snažan odgovor pravosudnog sistema (OSCE 2011:43).

Ujedinjene nacije usvojile su niz dokumenata kojima je ženama priznato pravo na uživanje prava u oblastima u kojima su bile ugrožene, naročito u javnom i političkom životu, ali i u oblasti privatnog života (prema Babović, M., et al., 2013:24-25). Prema Vejzović najznačajni Međunarodni pravni dokumenti koji regulišu materiju nasilja u porodici³⁸³, kao i niz

- ³⁸³ 1) Povelja Ujedinjenih nacija (1945.),
- 2) Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka (1948.),
- 3) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.),
- 4) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.),
- 5) Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena/CEDAW (1979.),
- 6) Konvencija o zabrani torture i drugih vrsta mučenja, nehumanog i degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja (1984.),
- 7) Konvencija o pravima djeteta (1989.),
- 8) Konvencija o zaštiti prava svih radnika useljenika i članova njihovih porodica (1990.),
- 9) Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965.),
- 10) Deklaracija UN-a o eliminaciji nasilja nad ženama (1993.),
- 11) Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950.),
- 12) Evropska socijalna povelja (1961.) i Revidirana evropska socijalna povelja (1996.),
- 13) Evropska konvencija o sprječavanju mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1989.),
- 14) Plan Kampanje Savjeta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama uključujući i nasilje u porodici (2006.-2008.),

dokumenata koje je Vijeće Evrope donijelo, a specifično se odnose na nasilje nad ženama.

Veliki pomak u unapređenju međunarodnog okvira za suzbijanje nasilja nad ženama učinjen je takozvanom **Istanbulskom konvencijom Vijeća Evrope- CAHVIO**³⁸⁴. Ova Konvencija o prevenciji i sprječavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici donijeta je 2011. godine. Na 25. sjednici Predsjedništva BiH, održanoj 19. 07. 2012. godine, donijeta je odluka o pristupanju Bosne i Hercegovine ovoj Konvenciji (Babović, M., et al., 2013:24-26). Ovim se Bosana i Hercegovina obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja te kažnjavanje počinitelja nasilja. Naime, nakon niza preporuka Vijeća Evrope o zabrani

-
- 15) Preporuke Komiteta ministara zemalja članicama Savjeta Evrope,
 - 16) Preporuka br.R (79) 17 o zaštiti djece od lošeg tretmana,
 - 17) Preporuka br.R (85) 4 o nasilju u porodici,
 - 18) Preporuka br.R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka,
 - 19) Preporuka br.R (87) 21 o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije,
 - 20) Preporuka br.R (90) 2 o socijalnim mjerama u vezi sa nasiljem u porodici,
 - 21) Preporuka br.R (93) 2 o medicinsko-socijalnim aspektima zloupotrebe djece,
 - 22) Preporuka br.R (2000) 1450 o nasilju nad ženama u Evropi,
 - 23) Preporuka br.R (2001) 16 o zaštiti djece od seksualne eksploatacije,
 - 24) Preporuka br.R (2005) 5 o zaštiti žena od nasilja,
 - 25) Preporuka br. R (2010) 10 o ulogama žena i muškaraca u prevenciji i razrješavanju konflikata i izgradnji mira.

Na 4. svjetskoj konferenciji o ženama, održanoj u Pekingu 1995. godine, vlade država članica UN-a usvojile su Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju, osnov za isto sadržan je u:

- Milenijumska deklaracija i milenijumski razvojni cilj (2000.),
- Konvencija o političkim pravima žena (1953.),
- Konvencija o nacionalnosti udatih žena (1957.),
- Konvencija o pristanku na brak, minimalnoj dobi za sklapanje i registriranje braka (1962.). (prema Vejzović, S., 2012:313).

³⁸⁴CAHVIO- dostupno na <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence> againstwomen/Conv_VAW_en.pdf.

diskriminacije na osnovu spola i zaštiti od nasilja, koje su imale za cilj postavljanje zajedničkih ciljeva i minimuma zajedničkih standarda za države članice, ali nisu imale pravno obavezujući efekt, **Istanbulska Konvencija predstavlja prvi pravno obavezujući akt Vijeća Evrope u oblasti sprječavanja i borbe protiv nasilja nad ženama**. Po svojoj prirodi, ovaj akt ne mora biti direktno primjenjiv u državama potpisnicama, ali zahtijeva posebno prilagođavanje zakonskih i institucionalnih okvira država potpisnica radi njene uspješne implementacije. Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava jasno nalažu da je država odgovorna za prevenciju, provođenje istrage i krivično gonjenje svih oblika kršenja ljudskih prava.³⁸⁵ Državama članicama se ukazuje na potrebu preispitivanja zakonodavstva i prakse. Posebno se ukazuje na važnost policijskih obuka za blagonaklon i konstruktivan odnos, koji neće dovesti u sumnju njihovu spremnost da pomognu žrtvi. U toku krivičnog postupka, u svim njegovim fazama, žrtva mora da se saslušava pažljivo, tj. vodeći računa o njenoj/njegovoj ličnoj situaciji, pravima i dostojanstvu. Kad god je moguće, djeca i mentalno oboljela ili hendikepirana lica trebalo bi da se ispituju u prisustvu roditelja ili staratelja, ili druge osobe koja je obučena da im pruža odgovarajuću pomoć. Posebno se ističe obaveza pružanja zaštite privatnosti žrtve u situacijama kada su ugroženi njen privatni život ili dostojanstvo. Tako, ako priroda izvršenog krivičnog djela, lična situacija žrtve, njena bezbjednost i slično, zahtijevaju takvu zaštitu, sugerise se korištenje kamera u toku suđenja, ili što je više moguće isključivanje davanja ličnih informacija, što se odnosi i na njihovo objavljivanje. Pored toga, kada god je to neophodno, a posebno u situacijama kada se radi o organizovanom kriminalitetu, žrtvi i njenoj porodici mora da se obezbijedi efikasna zaštita od uznemiravanja, prijetnji i rizika od osvete učinioca.

U Deklaraciji o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti, zahtijeva se od država da preduzmu mjere kojima se obezbjeđuje da se prema žrtvama postupa sa saosjećanjem i uz poštovanje njihovog dostojanstva. Također, države su dužne da obezbijede ostvarivanje sljedećih prava žrtava:

- pravo na naknadu štete od učinioca i od države,
- pravo na pomoć u procesu oporavka,
- pravo na pravedan tretman pred zakonom,
- pravo na pravnu pomoć,
- pravo na informisanost o činjenicama koje se tiču krivičnog djela,

³⁸⁵ Interamerički sud za ljudska prava, *Velasquez-Rodriguez protiv Hondurasa*, presuda od 29. jula 1988 godine, paragraf 172;

- pravo na aktivnu ulogu u svim važnijim fazama krivičnog postupka,
- pravo na zaštitu i preventivne mjere (Adžajlić-Dedović A, 2015).

Mogući putevi reforme u vezi sa pravima žrtve koji treba da dovedu do poboljšanja u njihovom položaju treba da omoguće efikasnu primjenu Deklaracije, a iznijeti su u Uputstvima za implementaciju ove Deklaracije i usvojena 1998. godine. Jedan od najvažnijih zahtijeva iz Uputstava svakako je zahtijev državama da osnuju komitete koji će se brinuti o pravima žrtava, kao i zahtijev da podrže inicijative za pružanje pomoći žrtvama u nevolji, da se periodično preispituju zakonska rješenja, da vrše obuku policije i drugih učesnika krivičnog sistema, da razvijaju istraživanja viktimizacije i programe prevencije. Uputstva sadrže i primjere koji mogu služiti kao uzor.

Državne institucije i zakonodavni organi u Bosni i Hercegovini, u skladu sa Ustavom BiH, kao najvišim zakonodavnim propisom, imaju obavezu da obezbijede zaštitu žrtava nasilja u porodici, a ova obaveza proizilazi iz sljedećih zakona:

1. Krivični zakon Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/03),
2. Porodični zakon Brčko Distrikta ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", broj: 3/07),

izložene one kategorije žrtava koje se, zbog uzrasta, psihofizičkih karakteristika ili prirode zločina kome su izložene, smatraju posebno ranjivim (djeca, mentalno oboljela i hendikepirana lica, žrtve seksualnih delikata, nasilja u porodici, organizovanog kriminaliteta i ratnih zločina). Reviktimizacija predstavlja ponovljenu viktimizaciju kriminalnim ponašanjem, koja je često u tijesnoj vezi sa odsustvom odgovarajuće pomoći i podrške žrtvi. U vezi sa posljedicama viktimizacije su i potrebe žrtava koje iz njih proističu (Mijalković S., 2009). Pitanje prevencije, ali i kažnjavanja za vršenje sekundarne viktimizacije žrtava nalaže se *Preporukom Ministarskog komiteta Vijeća Evrope R (2006) o pomoći žrtvama krivičnih djela*, kojom je zamijenjena *Preporuka Ministarskog komiteta Vijeća Evrope R (87) 21 o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije*, a kojom se od država članica zahtijeva da u svom zakonodavstvu i praksi definiiraju sekundarnu viktimizaciju „kao sva nesavjesna, protivzakonita i pogrešna postupanja prema žrtvama od strane institucija i pojedinaca“. Pored definiranja prava žrtava u krivičnom zakonodavstvu i svim propisima koji iz njega proizlaze, države treba da, u svim fazama postupka, žrtvama omoguće zaštitu fizičkog i

3. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 35/05 i 41/05),

4. Porodični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 32/94 i 2/95),

5. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13),

6. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", br.16/03 i 102/09),

7. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 20/13 /13.03.2013, "Службени гласник Републике Српске", бр. 01- 1481/12).

SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA- POJMOVNO I PRAVNO ODREĐENJE

Sekundarna viktimizacija predstavlja pooštravanje primarne viktimizacije kroz negativnu reakciju socijalne sredine i kroz neadekvatnu, ili čak pogrešnu, reakciju organa gonjenja. Sekundarnoj viktimizaciji su posebno

psihičkog integriteta, posebno žrtava svjedoka i krucijalnih svjedoka (AdžajlićDedović A.,2016:155). *Ako želimo dosljednu implementaciju Evropskog pravnog okvira³⁸⁶ našem društvu hitno je potrebna široko zasnovana, sveobuhvatna strategija prevencije*

³⁸⁶ Evropske konvencije o zaštiti elementarnih ljudskih prava i sloboda (Rim, 1950.), ali zaštite, podrške i pomoć žrtvama nasilja u porodici u skladu sa evropskim normativima i standardima nema bez dosljedne implementacije:

1. Direktive 2004/80/EC o naknadama za žrtve zločina;

2. Rezolucije Vijeća Evropske unije o Mapi puta za jačanje prava i bolju zaštitu žrtava, i

3. Direktive 2012/29/EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava zločina i izmjeni Okvirne odluke 2001/220/JHA;

4. Preporuke Vijeća Evrope R(85)11 o poziciji žrtve u okviru krivičnog prava i postupka;

5. Preporuke Vijeća Evrope R(87)21 o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije;

6. Preporuke Vijeća Evrope R(06)8 o pomoći žrtvama zločina. Prema (Adžajlić-Dedović, A., et al. 2015:41-42)

zasnovana na politici **nulte tolerancije za nasilje u porodici**. **Prevenција** je najbolji način suzbijanja nasilja u porodici, radi čega veću pažnju i sredstva treba usmjeriti prema podizanju svijesti javnosti o ovom društvenom problemu kroz masovnu edukaciju građana koja će biti usmjerena ka spoznaji mogućnosti za ostvarivanje pomoći, podrške i zaštite žrtava nasilja u porodici (Adžajlić-Dedović, A., et al 2015:42-43). Ali ipak najboljna prevencija prema svim viktimoškim naučnim istraživanjima svakako je DOBRA SOCIJALNA POLITIKA, a to trenutne strategije sigurno ne postižu, zbog čega imamo stalni porast kriminalne stope kako kod porodičnog, tako i kod svih drugih oblika kriminaliteta.

Sa stanovišta zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije, najznačajniji međunarodni dokumenti svakako su: Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine, Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti, usvojena od strane Ujedinjenih nacija 1985. godine, i preporuke Evropskog foruma službi za pomoć žrtvama (Adžajlić-Dedović A, 2015). Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 razlikuje direktnu i indirektnu sekundarnu viktimizaciju. Pod direktnom sekundarnom viktimizacijom se podrazumjeva nesenzitivni tretman od strane policije, ponovljeno i nesenzitivno ispitivanje, nedovoljna zaštita od neprimjerenog publiciteta i nedovoljna zaštita od zastraživanja ili osvete. Indirektna sekundarna viktimizacija obuhvata nedovoljan protok informacija između žrtve i krivičnog sistema, teškoće u vezi prava žrtve na kompenzaciju od strane države i probleme u dobijanju naknade štete od učinioca (Nikolić-Ristanović V., 2003).

DISKUSIJA O REZULTATIMA NAUČNOG ISTRAŽIVANJA O SEKUNDARNOJ VIKTIMIZACIJI ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI

Za potrebe ovog rada poseban osvrt je na presudi Broj:P-1785/00 prema kojoj se brak razvodi, i zajedničko dijete rođeno u ovom braku povjerava na zaštitu, vaspitanje i odgoj majci dok se ocu nalaže da doprinosi mjesečno na ime izdržavanja zajedničkog malodobnog djeteta 15% od mjesečnih primanja počev od dana podnošenja tužbe pa ubuduće dok za to postoje zakonski razlozi. Porodičnim zakonima na nivou entiteta koji uređuju ovu oblast određeno je da dijete nakon razvoda roditelja mora nastaviti živjeti istim standardom kao dok su roditelji bili skupa. Međutim, to se u ovom slučaju nije dogodilo, jer sudovi nisu bili efikasni

u namjeri da prinude počinitelja nasilja u porodici na isplatu alimentacije djetetu (a time i žrtvi nasilja u porodici).

Ekonomsko nasilje čest je, ali dosad slabo prepoznat oblik nasilja, i najčešće se javlja u kombinaciji s nekim drugim oblikom nasilja. Ekonomska ovisnost žene baza je koja potencira sve druge oblike nasilja i vrlo često čini ženu taocem nasilnika, jer ekonomsko nasilje podrazumijeva uskraćivanje i oduzimanje novca, neplaćanje alimentacije i ostale oblike kontrole, kojim se žene ostavlja bez sredstava za život³⁸⁷. Žrtve dugo čekaju, nekada i po nekoliko godina nekoliko godina, dok nasilnik počne izvršavanje zakonske obaveze, tj. plaćanje **alimentacije**. Nepoštovanje sudske odluke često žrtve prisiljava da pokreću krivične prijave tj. prijedlog za **IZVRŠENJE** kako bi se direktno preko blagajne poduzeća u kojem je dužnik zaposlen vršila isplata **alimentacije**, kao i kroz pljenidbu dijela ličnog dohotka dužnika radi namirenja dospjelih potraživanja, ali i zateznih kamata na dospjele obroke i ubuduće. Podnošenje kaznene prijave jeste način naplate ali nije rijedak slučaj da po saznanju za isti dolazi do eskalacije nasilja, počinju prijetnje bivšoj supruzi, njenoj bližjoj porodici, nakon čega uslijede dobro poznate riječi "ako to napraviš ja ne odgovaram za posljedice", što je svakako **prva faze višestruke sekundarne viktimizacije u procesu ostvarivanja naknade štete za žrtve nasilja** (jer je samo pokretanje tužbe uzrokom eskalacije nasilja u porodici, a samo provođenje postupka ponovna sekundarna viktimizacija žrtava koja se vrši kako od užeg, tako i od šireg okruženja – ili i od nasilnika, vladnih i nevladinih organizacija).

Upozorenju nadležnih nema znatnog učinka tako da nasilje postaje intenzivnije a vlastiti strahovi su čest razlog odustajanja od zahtjeva za naknadu štete koju je moguće ostvariti samo u okviru građanskog (posebnog) postupka, a dokazi prikupljeni u krivičnom postupku ne mogu se ponovo koristiti u građanskoj parnici, čime se žrtva ponovno viktimizira kroz postupanje i djelovanje pravosudnih organa. Mnogo se zahtjeva za naknadu štete okončano na identičan način iako "zakon daje mogućnost bukvalno da se pokreću krivični postupci protiv roditelja koji ne izvršavaju obavezu izdržavanja"³⁸⁸, ali su naknade štete propisane kriterijima Vrhovnih sudova ponižavajuće za žrtve i kao krajnji rezultat (novčani iznos za ubistvo maksimalno do

³⁸⁷ Ekonomsko nasilje za ženu jedno od najgorih- dostupno na: <https://www.libela.org>

³⁸⁸ Poturković M.-Večina-razvedenih-roditelja-izbjegava-plaćati alimentaciju- dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih>

10.000km) dovode do odustajanje od naknade štete, jer je ta naknada ispod svakog minimuma i daleko je od „ostvarivanja prava za žrtve“. U Bosni i Hercegovini je neplaćanje alimentacije krivično djelo³⁸⁹, ali je propisana kazna za ovo djelo do tri godine zatvora, zbog čega je nužno **uvesti državnu alimentaciju po uzoru na Republiku Hrvatsku ili Republiku Sloveniju i druge države koje imaju kvalitetne programe i zakone o naknadi štete za žrtve (krivičnih djela) nasilja u porodici**. Zakon o naknadi štete za žrtve krivičnih djela, kao i državni Fond za nakanade štete žrtvama krivičnih djela, omogućili bi da onog momenta kada se dobije pravosnažna presuda o razvodu braka, država preuzima obavezu plaćanja alimentacije, a zatim država naplaćuje alimentaciju od osobe koja je presudom (najčešće je to suprug kao obveznik davanja alimentacije).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

TUŽILAŠTVO treba nastaviti krivično gonjenje u javnom interesu, bez obzira na to **što je žrtva povukla podnesenu prijavu, jer je nasilje u porodici krivično djelo za koje je propisan službeni progon (ex officio)**. **Od pravosuđa žrtve trebaju** zahtijevati "HITNOST" u postupanju (tužitelja i sudija) u slučajevima nasilja u porodici i strožiju, ali ujednačenu kaznenu politiku, sa boljom podrškom i pomoći žrtvama u toku krivičnog postupka (slučajevi ne smiju biti zasnovani i građeni samo na izjavama žrtava, i procesuiranje nasilnika u porodici NE SMIJE BITI USLOVLJENO SVJEDOČENJEM ŽRTVE). Pored straha od suočenja sa okrivljenim licima u postupku, izvor sekundarne traumatizacije žrtava može biti i neprofesionalan i nekorektan odnos zaposlenih u pravosuđu koji učestvuju u postupku, kao što su tužioc, sudije i advokati. Pored potrebe za

³⁸⁹ Neplaćanje alimentacije je krivično djelo, koje je definisano Krivičnim zakonom Federacije BiH ("Sl. Novine FBiH", br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14) Član 223. Izbjegavanje izdržavanja: (1) Ko izbjegava davanje izdržavanja za osobu koju je na osnovu izvršne sudske odluke ili izvršne nagodbe sklopljene pred drugim nadležnim organom dužan izdržavati, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(2) Pri izricanju uvjetne osude sud može učinitelju odrediti obavezu urednog plaćanja izdržavanja te podmirenja dospelih obaveza.

(3) Ako je učinitelj krivičnog djela iz stava 1. ovog člana ispunio svoju obavezu do okončanja glavnog pretresa, može se osloboditi kazne. Dostupno na:

<http://www.epravo.ba/forum/index>

što skorijom primjenom odredbi o posebno osjetljivim svedocima kao i daljom edukacijom u cilju prevazilaženja predrasuda o žrtvama trgovine ljudima i dosljednom primjenom protokola o postupanju u krivičnim postupcima u ovoj oblasti, mora se voditi računa i o preprekama u sprovođenju koje se tiču opremljenosti sudova posebnim prostorijama, čekaonicama ili tehničkim sredstvima.

Najbolja praksa, koja se može naći u rješenjima drugih država, predviđa da se jasno definiraju postupci i pravila postupanja prema službenicima koji su i sami počinioci nasilja u porodici. Takve smjernice trebale bi sadržavati tehnike prevencije, kao i način na koji se treba reagirati u slučaju navoda o nasilju u porodici unutar policije. Treba razraditi postupak interne intervencije i istrage. Prema dostupnim informacijama kao i prema vlastitom istraživanju primjećujemo da je u Bosni i Hercegovini nasilje u porastu, a ekonomsko nasilje je oblik nasilja u porodici sa kojim se susreće sve veći broj žrtava, zbog velikog broja nezaposlenih žena i siromaštva, a nedostatka adekvatnih socijalnih mjera i programa kojim bi se pomogla porodica. Odluka o utemeljenju alimentacijskog fonda donesena ja na posljednjoj sjednici Federalne Vlade, i ovom odlukom se zadužuje Federalno ministarstvo financija da, u suradnji s Federalnim ministarstvom pravosuđa i Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike, razmotri mogućnosti za utemeljenje alimentacijskog fonda i Vladi dostavi prijedlog za rješenje ovoga problema.

Svjetsko viktimološko društvo je s pravom 1979. godine objavilo da je problem svih krivično-pravnih sistema naknada štete žrtvama i da se radi tog javila potreba za reformom krivičnog sistema "tako da se naknada štete učini djelotvornom". Prema zaključcima ovog Društva država se smatra najprikladnijim izvorom za naknadu štete žrtvama.

LITERATURA

Adžajlić-Dedović A., „Viktimologija“, (2015), Fondacija „Pomozimo žrtvama“, Sarajevo str.350

Adžajlić-Dedović A., Deljković I., Lučić-Čatić M., Bojanić N., Hasković E., *Policija i nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo 2007,

Giddens.A., (2003). *Porodica i brak*, : Sociologija, Ekonomski fakultet, Beograd:

Grozđanić V., Škorić M., Vinja I., (2010). Nasilje u obitelji u svjetlu promjena Kaznenog zakona, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, dostupno na: https://www.pravo.unizg.hr/download/repository/Nasilje_u_obitelji_u_svietlu_promjena_Kazne_no

Nermina Traljić, Suzana Bubić, *Porodično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998,

Nikolić-Ristanović (2003). Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa. *Temida*, 3-10.

OSCE-Misije u BiH,(2011). Izvještaj- dostupno na <http://www.osce.org/bs/bih/106971>

Pašalić-Kreso A., *Koordinate obiteljskog odgoja*, Jež, Sarajevo, 2004,

Konstantinović.Vilić S., Petrušić N., *Kriminologija*, Pravni fakultet Niš, 2003,

Krešić B., (2012), *Razvoj porodičnog prava od nacionalnog do porodičnog*, Zbornik radova, Pravni fakultet, Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru, 2012,

Nefić Irfan, *Nasilje i zakon*, Sarajevo, Nermina Traljić, Suzana Bubić (2007), *Bračno pravo*, Pravni fakultet Univerzitet u Sarajevu,

Vežzović S., (2012). Krivično djelo nasilje u porodici-Zbornik radova, Pravni fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Nataša Vukomanović,
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu

**POMOĆ, PODRŠKA I ZAŠTITA ŽRTAVA
RATA U BOSNI I HERCEGOVINI (1992-1995)**

Pravo na život, pravo na slobodu i pravo na sigurnost su tri najznačajnije komponente kada se govori o žrtvi, a tokom rata u Bosni i Hercegovini, ista su se uveliko kršila, uprkos međunarodnim dokumentima koji propisuju zabranjena ponašanja u toku rata. Čak i danas, važno je pitanje pomoći, podrške i zaštite žrtava rata, pogotovo civilnih žrtava i žrtava seksualnih zločina. Pravo svih žrtava je djelotvorna pomoć i nadoknada štete koja im je nanesena, a po međunarodnim propisima, pogotovo onim određenim Ženevskim konvencijama, država Bosna i Hercegovina snosi glavnu odgovornost za pružanje djelotvorne pomoći žrtvama.

Cilj istraživanja: Cilj istraživanja je da podrži napore međunarodne zajednice, udruženja građana i žrtava kada je riječ o reparaciji, te da potpomogne da pomoć, podrška i zaštita budu dostupni svim žrtvama bez obzira na njihove lične odlike i izbore

Metode istraživanja: Istraživanje se bazira na podacima koji će nam približiti pružanje pomoći žrtvama rata u Bosni i Hercegovini, a zasniva se na podacima koji su dobijeni iz studija koje se temelje na teorijskim pretpostavkama i empirijskim istraživanjima

Rezultati: Iako postoji napredak nakon rata pomoću institucija i udruženja žrtava i porodica žrtava, dosadašnje iskustvo Bosne i Hercegovine ukazuje na to da ona nije spremna efikasno odgovoriti na postavljene zadatke koji se odnose na pomoć, podršku i zaštitu. Dokazano je da je potrebno donijeti zakon koji se tiče civilnih žrtava koji je na državnom nivou, a ne na entitetskom, kako je to danas.

Ključne riječi: rat; žrtve rata; civilne žrtve rata; žrtve seksualnog nasilja; pomoć, podrška i zaštita; reparacija; Bosna i Hercegovina; Ženevske konvencije

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Nataša Vukomanović, B.A.
Faculty of Criminal Justice, Criminology and
Security Studies
University of Sarajevo

**ASSISTANCE, SUPPORT AND PROTECTION
OF WAR VICTIM IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA (1992-1995)**

Introduction: Right to life, right to liberty and right to security are the three most important components when we talk about victims. During the war in Bosnia and Herzegovina, those rights have been greatly violated, despite international documents stipulating the forbidden behaviors during the war. Even today, the important issues are the assistance, support and protection of war victims, especially civil victims and victims of sexual crimes. The right of all victims is the effective assistance and compensation for the caused damage. According to international regulations, especially those specified by Geneva Conventions, the state of Bosnia and Herzegovina is primarily responsible for providing effective assistance to the victims.

The Aim: The aim of this research is to support the efforts of the international community, associations of citizens and associations of victims when it comes to reparation, and to help ensure that assistance, support and protection are available to all victims, regardless of their personal characteristics and choices.

Methods: This research is based on data helping us to understand the war victims' assistance in Bosnia and Herzegovina, and it is founded on data derived from studies based on theoretical assumptions and empirical research.

Results: Although there is progress after the war with institutions and associations of victims and families of the victims, the previous experience of Bosnia and Herzegovina indicates that Bosnia and Herzegovina is not ready to effectively respond to the tasks related to the assistance, support and protection. We have proven that it is necessary to adopt the law on civilian victims at the state level, not on the entity level, as it is the case today.

Key words: war; war victims; civil war victims; victims of sexual violence; assistance, support and protection; reparation; Bosnia and Herzegovina; Geneva Conventions

ASSISTANCE, SUPPORT AND PROTECTION OF WAR VICTIMS (1992-1995) IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

When we talk about victims of serious violation of International humanitarian law on the territory of Bosnia and Herzegovina in the period between 1992-1995., It is important to point out that the focus is placed on three important components: right to life, right to liberty and right to security. These rights are expressed through the system of assistance, support and protection of victims, and it is more than clear that these rights have been violated in Bosnia and Herzegovina during the war. The focus of this research is on civil war victims and victims of sexual crimes, more precisely on assistance, support and protections of these victims according to national and international humanitarian law.

The Universal Declarations of Human Rights requires that everyone is entitled to all the rights and freedoms, without distinctions of any kind, such as race, sex, language, religion, national or social origin or other status and circumstances. The crimes committed against the civilians during the war in Bosnia and Herzegovina have been committed due to the differences in nationality and religion, and are prohibited according to international humanitarian law.

The general protection of all civil war victims, including those victims in Bosnia and Herzegovina, is based on the Geneva Conventions and their Additional Protocols. Geneva Conventions I and II consider civilians and military personnel as their protected objects, establish minimum standards of treatment with those groups of people during the war, and requires obligation to enable health and humanitarian staff to help the injured people.

Common Article number 3 of all Geneva Conventions I-IV refers to civilians and military personnel who are not actively involved in hostilities. This Article contains prohibited behaviors during the war, and establish minimum protection of prescribed procedures and positive obligation of helping wounded and sick civilians and military personnel and their care.

Regarding to the sexual crimes, Geneva Convention treats raping as a heavy attack on persons dignity, but this criminal offence can be prosecuted as torture or genocide. Conventions states that the women must be protected from any attack on their honor and dignity, including

rape, forced prostitution and any other form of sexual offences.

The Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia is all about serious violations of the Geneva Conventions. The Court is competent to prosecute serious crimes committed during the Yugoslav wars and the persons who committed or ordered the commission of those crimes. The term "serious violation of humanitarian law" is specified by the regulations of the Statute and establish the following crimes: serious violations of Geneva Conventions form 1949, violations of the laws and customs applicable in an armed conflicts, genocide and crimes against humanity.

The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia is guide to the criminal law of Bosnia and Herzegovina, and it is significantly affected the international humanitarian law and international criminal law, both on material and procedural levels. It has led to significant progress in the development of international humanitarian law regarding to the legal understanding and punishment of sexual crimes during the war; it has elaborated in detail the key elements of the genocide, especially the definition of the target of this kind of crime; it has determined that enslavement and persecution are crimes against humanity and has applied the modern doctrine of the criminal responsibility of superiors, so-called "command responsibility"

Every state that has gone through a war should implement transitional justice. One of the elements of transitional justice is reparation. The main goal of the reparation is to eliminate, as much as possible, the damage caused by war crimes, and to establish the situation in a society that existed before the commission of those war crimes.

Although the consequences of crimes committed against civilians in Bosnia and Herzegovina can not be completely eliminated, providing various forms of assistance and support, also with reparation, damage caused by war crimes can be reduced, and victims way of life can be easier. The state has a obligation to compensate damages caused by war crimes or omissions for which is responsible according to international humanitarian law. Therefore when the state don't protect the civilians in the right way during the war, it is obligated to compensate the caused damages to victims, and to establish programs for reparations and assistance to them.

The main international document concerning the implementation of assistance to victims of serious violations of international humanitarian

law, is Resolution adopted by the United Nations General Assembly. The Resolution under the basic principles prescribes 5 types of reparation: restitution, rehabilitation, reparation, various forms of satisfaction (public apologies, commemorations, determination of facts, truth-telling, etc.) and the guarantee of non-repetition.

In accordance with Resolution and the Basic Principles of the UN, the obligation of Bosnia and Herzegovina is to provide assistance and support to the war victims, which is also stated in Annex VII of the Dayton Peace Agreement, which provides compensation for damage caused during the war in Bosnia and Herzegovina. Providing assistance, support and reparation for civilian victims of war, as well as victims of sexual offences in Bosnia and Herzegovina is not regulated at the state level, despite the initiatives of the authorities.

Although, there is a progress after the war with institutions and associations of victims and families of victims, the previous experience of Bosnia and Herzegovina indicates that, unfortunately, it is not ready to respond efficiently to the tasks related to assistance, support and protection. First of all, it is necessary to bring a law about civilian war victims, which is at the state level, not on the entity level, like it is today. Also, the progress in Bosnia and Herzegovina in improving the protection and assistance of civilian war victims, as well as the other segments of life, lies in reconciliation, which is possible only with recognition of what is actually happened in Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1995

POMOĆ, PODRŠKA I ZAŠTITA ŽRTAVA RATA (1992-1995) U BOSNI I HERCEGOVINI

Kada govorimo o žrtvama grubog kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji Bosne i Hercegovine u periodu od 1992-1995. godine, bitno je istaći da se težite stavlja na tri značajne komponente: pravo na život, pravo na slobodu i pravo na sigurnost. Upravo navedena prava dolaze do izražaja kroz sistem pomoći, podrške i zaštite žrtava, a više je nego jasno da su se u Bosni i Hercegovini ova prava uveliko kršila. Pri izradi ovog rada, fokus je stavljen na civilne žrtve rata i žrtve zločina seksualne prirode kao posebne kategorije civilnih žrtava, odnosno na pomoć, podršku i zaštitu tih žrtava u skladu sa nacionalnim i međunarodnim humanitarnim pravom.

Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima nalažu da svakome pripadaju sva prava i sve

slobode bez ikakvih razlika u pogledu rase, pola, jezika, vjere, ili drugih okolnosti, a krivična djela koji su počinjena nad civilima u toku rata u Bosni i Hercegovini, počinjena su upravo zbog razlika u narodnosti i vjeri, a u svakom smislu su zabranjena prema međunarodnom humanitarnom pravu.

Uopštena zaštita svih civilnih žrtava rata, pa i onih u Bosni i Hercegovini temelji se na Ženevskim konvencijama. Ženevske konvencije I i II svojim zaštićenim objektom smatraju civilno stanovništvo i povrijeđeno vojno osoblje, i uspostavljaju minimalne standarde postupanja sa licima, te uspostavljaju obavezu da omoguće zdravstvenom i humanitarnom osoblju i vjerskim licima da pomognu povrijeđenima.

Zajednički član 3. Ženevskih konvencija I-IV odnosi se na civilno stanovništvo i vojno osoblje koje aktivno ne učestvuje u neprijateljstvima. U ovom članu su navedena ponašanja koja se zabranjuju i nameće minimalnu zaštitu propisanih postupka i pozitivnu obavezu skupljanja ranjenika i bolesnika i njihovoj brizi.

Što se tiče zločina seksualne prirode, Ženevske konvencije, silovanje tretiraju kao teški napad na lično dostojanstvo, no ono može biti sudski gonjeno pod drugim stavkama kao što su tortura ili oblik genocida. Konvencije iznose da žene moraju biti zaštićene od bilo kakvog napada na njihovu čast, uključujući silovanje, prisilnu prostituciju ili bilo kakvog oblika nedoličnog napada.

Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju se tiče teških povreda Ženevskih konvencija. Sud je nadležan da krivično goni osobe koje su počinile ili naredile da se počine teške povrede Ženevskih konvencija na teritoriji bivše Jugoslavije. Značenje izraza „teška kršenja humanitarnog prava“ je precizirano odredbama Statuta koje utvrđuju sljedeće zločine: teška kršenja Ženevskih konvencija iz 1949. godine „kršenja zakona i običaja ratovanja, genocid i zločini protiv čovječnosti. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju je vodilja krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine, a značajno uticao i na međunarodno humanitarno i međunarodno krivično pravo, i to na materijalnom i na procesnom planu. Doveo je do znatnog napretka u razvoju međunarodnog humanitarnog prava u pogledu pravnog shvatanja i kažnjavanja seksualnog nasilja u ratu; detaljno je razradio ključne elemente zločina genocida, naročito definiciju mete tog zločina; utvrdio je da porobljavanje i progon predstavljaju zločine protiv čovječnosti i primijenio modernu doktrinu krivične odgovornosti nadređenih, tzv. komandnu odgovornost (razjasnio je da za utvrđivanje

krivične odgovornosti nije neophodno da postoji formalni odnos nadređenog i podređenog i otklonio nedoumice u pogledu nivoa znanja koji se zahtijeva kod nadređenog čiji su podređeni počinili zločine ili su se na to spremale.

Svaka država koja je prošla kroz ratni oružani sukob treba da provede tranzicijsku pravdu. Jedan od elemenata tranzicijske pravde jeste i reparacija. Svrha reparacije je eliminirati, što je više moguće, štetu nanесenu krivičnim djelima za vrijeme rata, te uspostaviti stanje koje je postojalo prije nego što su takva djela počinjena. Iako se posljedice zločina počinjenih prema civilima u Bosni i Hercegovini ne mogu u potpunosti ukloniti, pružanjem raznih vidova pomoći i podrške, odnosno reparacijom se može ublažiti nastala šteta, te se žrtvama koliko-toliko omogućiti da vode normalniji način života. Država ima obavezu da nadoknadi štetu za djela ili propuste za koje je odgovorna, ukoliko je prekršila svoje obaveze prema međunarodnom humanitarnom pravu. Dakle, kada država popusti da zaštiti civile tokom rata, obavezna je da nadoknadi žrtvama pretrpljenu štetu, te da uspostavi programe za reparacije i pomoć žrtvama.

Glavni međunarodni dokumenat koji se tiče ostvarivanja pomoći žrtvama teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava je Rezolucija usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Rezolucija pod osnovnim načelima propisuje 5 vrsta reparacije: restituciju, rehabilitaciju, reparaciju, razne oblike zadovoljenja (javna izvinjenja, komemoracije, utvrđivanje činjenica, kazivanje istine itd.) i garancije neponavljanja.

Shodno Rezoluciji I Osnovnim načelima UN-a, obaveza Bosne i Hercegovine je da pruži pomoć i podršku žrtvama rata, što takođe proizilazi iz Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji propisuje kompenzacije zbog šteta nastale tokom oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini. Pružanje pomoći i podrške, odnosno reparacije za civilne žrtve rata, kao i one žrtve seksualnog nasilja u BiH nije regulirana na državnom nivou, uprkos inicijativama nadležnih organa

Iako postoji napredak nakon rata pomoću institucija i udruženja žrtava i porodica žrtava, dosadašnje iskustvo Bosne i Hercegovine ukazuje na to da ona, nažalost, nije spremna efikasno odgovoriti na postavljene zadatke koji se odnose na pomoć, podršku i zaštitu. Prije svega potrebno je donijeti zakon koji se tiče civilnih žrtava rata koji je na državnom nivou, a ne na entitetskom, kako je to danas. Također, napredak u Bosni i Hercegovini u smislu poboljšanja zaštite i pomoći civilnih žrtava rata, kao i ostalih segmenata života leži u pomirenju, koje je moguće samo uz priznanje onoga što se

zaista desilo na prostoru Bosne i Hercegovine u period između 1992-1995. godine.

Analizirani dokumenti/izvori:

Evropske konvencije o zaštiti elementarnih ljudskih prava i sloboda (Rim, 1950.),

Direktive 2004/80/EC o naknadama za žrtve zločina;

Rezolucije Vijeća Evropske unije o Mapi puta za jačanje prava i bolju zaštitu žrtava, i

Direktive 2012/29/EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava zločina i izmjeni Okvirne odluke 2001/220/JHA;

Preporuke Vijeća Evrope R(85)11 o poziciji žrtve u okviru krivičnog prava i postupka;

Preporuke Vijeća Evrope R(87)21 o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije;

Preporuke Vijeća Evrope R(06)8 o pomoći žrtvama zločina. Prema (Adžajlić-Dedović, A., et al. 2015:41-42)

EU, Direktiva saveta 2004/80/EC od 29.aprila 2004.koja se tiče naknade štete žrtvama kriminaliteta, može se naći na internet adresi:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0080:EN:NOT>

EU, Direktiva 2009/52/EC Evropskog Parlamenta i Saveta Evrope od 18.juna 2009.kojom se određuju minimalni standardi sankcija i mera protiv poslodavaca državljana trećih zemalja sa neregulisanim statusom boravka for minimum, može se naći na internet adresi:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:168:0024:0032:EN:PDF>

EU, Direktiva 2011/36/EU od 5.aprila 2011.o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtavatrgovine, kao zamena za Okvirnu odluku Saveta Evrope 2002/629/JHA, može se naći na internet adresi:http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/jl0058_en.htm

EU, Direktiva 2012/29/EU Evropskog Parlamenta i Saveta Evrope od 25.oktobra 2012.kojom se uspostavlja minimalni standardi prava, podrške i zaštite žrtvama kriminaliteta, a kojom se menja

SE, Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (SE Konvencija o trgovini ljudima) ilzveštaj sa objašnjenjima (2005), može se naći na internet adresi: <http://www.astra.org.rs/wpcontent/uploads/2008/07/Konvencija-Saveta-Evrope-zs-borbu-protiv-trgovine-ljudima-i-izvestaj.pdf>

SE, Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih dela (1983), može se naći na internet adresi: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=1&NT=116>

UN, Konvencija o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala A/RES/55/25 (2000) injeniTravauxPreparatoires, može se naći na internet adresi: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebooke>.

UN, Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i decom, umesto Konvencije UN o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, U.N. Doc.A/RES/55/25 (2000), može se naći na internet adresi: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4720706c0.html>

Deklaracija-UN-o-osnovnimprincipima-pravde-za-zrtve-kriminala-i-zloupotrebe-vlast.pdf

UN GS (2005), Osnovni principi i smernice u vezi sa pravom na pravni lek i reparaciju žrtvama teških kršenja međunarodnog pravnog okvira vezanog za ljudska prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, Rezolucija Generalne skupštine UN br. 60/147 od 16. decembra 2005, može se naći na internet adresi: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RemedyAndReparation.aspx>

SAŽETAK / ABSTRACT
ORIGINAL SCINETIFIC WORK

Mirza Buljubašić, M.A.
Faculty of Criminal Justice, Criminology and
Security Studies
University of Sarajevo

**WHITE COLLAR CRIME: CRIME WITHOUT A
VICTIM OR ABSTRACT COLLECTIVE
VICTIMIZATION**

Abstract

The terminological concept of 'white collar' crime appeared in the thirties of the last century and it was defined by Edwin Sutherland. He wanted to highlight the crime of people at high position and eminent personalities. The white collar crimes are very often considered as victimless crimes, which is contrary to victimology postulate: if there is a crime, there is a victim, too. The purpose of this paper is to demystify the victimology dilemma of 'white collar' crimes – is it a crime without victims or a victimology concept which insidiously damages and destroys collectivity?

Keywords: white collar crimes, victimology, victim, Edwin Sutherland

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Mirza Buljubašić, MA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu

**KRIMINAL BIJELE KRAGNE: KRIMINAL BEZ
ŽRTVE ILI APSTRAKTNNA KOLEKTIVNA
VIKTIMIZIRANOST**

Sažetak

Terminološki koncept kriminal "bjele kragne" pojavio se tridesetih godina prošlog stoljeća, a definisao ga je Edwin Sutherland želeći da naglasi kriminal visoko pozicioniranih i uglednih ličnosti. Krivična djela "bijelih kragni" veoma često se smatraju aktima bez žrtve što je u suprotnosti sa viktimološkim postulatom: ukoliko postoji zločin, postoji i žrtva. Cilj ovoga članka je da demistificira viktimološku dilemu kriminala "bijelih kragni" – da li je to kriminal bez žrtve ili viktimološki koncept koji periferidno oštećuje i uništava kolektivitet?

Ključne riječi: kriminal bijelih kragni, viktimologija, žrtva, Edwin Sutherland

UVOD

Protekle dvije decenije viktimologija je doživjela masovnu ekspanziju u društvu, ali i u naučnim okvirima, jer je fokus izučavanja zla transcendentirao sa same pojave i njenih protagonista na posljedicu i žrtve. Danas brojni stručnjaci i lica od interesa nastoje ostaviti efekat na žrtvu, kroz direktnu humanističku pomoć ili naučnu artikulaciju. Većina uslovno rečeno viktimoloških studija je u svom centru imala žrtve najtežih i najgnusnijih zločina kao što je ubistvo i silovanje, a iznimno malo ili gotovo nikako pažnje se dalo žrtvama kriminala „bijelih kragni“. Iako je naučno i stručno polje reducirano na nekoliko empirijskih i teorijskih studija u ovome izvornom naučnom radu ćemo se baviti viktimološkim fenomenom kriminala kojeg izvode korporacije, odnosno lica na visokim položajima u tim korporacijama ili u sklopu svojih okupacionih aktivnosti koje obuhvataju široki spektar prava i obaveza i visok stepen odgovornosti za njihovo izvršenje zbog čega takva lica zavrjeđuju atribut bijelih kragni.

Ovaj rad je jedinstven po doprinosu viktimologiji generalno, ali i konkretno na prostoru bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Rad postavlja krucijalno pitanje koje potresa sve države u tranziciji: da li smo žrtve faze prelaska iz jednog sistema u drugi i

da li akteri koji odlučuju i koji ekonomski artikulišu određene vrijednosti postavljaju okvire za proces viktimizacije i eroziju pojedinca na mikro nivou?

U radu će se raspraviti dilema žrtava kriminala bijele kragne. U uvodu smo govorili o samom značaju i reduciranom ispitivanju ovog fenomena, a u narednom poglavlju ćemo istaći osnovne termine koji se odnose na kriminal bijelih kragni kako bi se detaljnije upoznali sa samim pojmovima i konceptima, nakon čega će se odgovoriti na pitanje ko su počinitelji i koji su tipovi kriminala "bijelih kragni". U četvrtom dijelu opširno analiziramo viktimološke aspekte navedenog kriminala, a ujedno odgovaramo na pitanje ko su žrtve kriminala „bijelih kragni“? To pitanje predstavlja i centralnu dilemu ovoga rada. U zaključnim razmatranjima osvrnuli smo se na žrtve i implikacije ovog perfidnog kriminaliteta.

KRIMINAL „BIJELIH KRAGNI“

O kriminalu "bijelih kragni"

Kriminal "bijelih kragni" je terminološki prvi put predstavljen 1939. godine od sociologa i kriminologa Edwina Sutherlanda; on ga je definisao kao kriminal kojeg čine lica najvećeg i najuglednijeg društvenog statusa u sklopu svojih okupacionih aktivnosti (Sutherland, 1942). Nakon njega brojne savremene perspektive su nastojale da što konkretnije i preciznije objasne fenomen kriminala bijelih kragni (Tamar, 2012; Peterson, 2012; Podgor, 2011; Geis, 2011; Hartley, 2008; Croall, 2001). Terminološke diferencijacije generalno možemo podijeliti na dva pravca (i) korporativni kriminal (Clinard & Yeager, 2005) i (ii) okupacioni kriminal (Friedrichs, 2002). Korporativni kriminal predstavlja krivična djela koje čine pravni subjekti, on spada u kategoriju "bijelih kragni" jer se u krivično procesno pravnom smislu radi o odgovornim osobama unutar tih korporacija (više u Pontel & Geis, 2007). Okupacioni kriminal sa druge strane podrazumijeva protivpravne aktivnosti visokopozicioniranih lica koje se vrše unutar određenih poslovnih aktivnosti (Green, 2001).

Kriminal bijelih kragni se vrši unutar određenih poslovnih i industrijskih profesija. Bazično je nenasilan, sa temeljnom svrhom zasnovanom na sticanju imovinske koristi, korištenju uticaja radi moći ili pozicije ili zbog vršenja drugih devijantnih i kriminalnih aktivnosti koje se odnose na položaj i ugled osobe koja takve aktivnosti provodi.

Međutim, postoje ozbiljne limitacije definicija ovog kriminala (Ball, 2006). Problem je u tome što kriminal "bijelih kragni" se ne odnosi na one koji nisu uključeni u određene kooperativne ili okupacione aktivnosti, ali čine ili ne čine slična nenasilna krivična djela zbog sticaja finansijske i druge koristi (Friedrichs, 1996). U ovome radu govorimo o kriminalu "bijelih kragni" kao protivpravnoj aktivnosti koju vrše lica koja ne rade nužno u korporacijama ili koja nužno nemaju visok položaj. Ovaj rad tretira i kriminal "plavih kragni" ili kriminal takozvane radničke klase u koju spadaju sva ostala krivična djela koju čine lica koja se ne nalaze na visokim položajima, a čine ih radi sticanja finansijske ili druge koristi unutar svojih okupacionih aktivnosti. Savremene definicije kriminala "bijelih kragni" su bezuspješno nastojale da objasne nivo sofisticiranosti i planiranja koje je potrebno da se izvrši ova specifična kategorija kriminala (Green, 2006; Shower & Wright, 2000; Simon, 1996; Geis, 1996; Meieq, 1996). Na temelju referentnih publikacija napravili smo integralnu definiciju kriminala "bijelih kragni" koja obuhvata raznovrsne elemente brojnih autoriteta iz ove oblasti.

"Kriminal bijelih kragni se odnosi na korištenje profesionalnog položaja i/ili ugleda činjenjem ili nečinjenjem nezakonitih (krivičnopravno, građanskopravno ili upravnoopravno, od vlasti uspostavljenih normi ili podzakonskim aktima korporacija, organizacija i slično), neetičkih, devijantnih i društveno štetnih djela ili ponašanja koja su počinjena od individua i/ili organizacija tokom okupacijskih (radnih, profesionalnih, zanatskih) aktivnosti koja se mogu javiti u sistemu rada ili korporacijskih aktivnosti, koja narušavaju povjerenu odgovornost ili povjerenje javnosti, a koja su izvršena od osobe/a visokog ili respektabilnog položaja u društvu u svrhu lične ili organizacijske koristi" (Buljubašić, 2014).

Potrebno je dodati da kriminal bijelih kragni, iako je fenomenološki nenasilan i ne može uzrokovati direktnu ili trenutni fizičku ili mentalnu štetu licima, veoma često može da bude uzrok ili barem jedan od indirektnih uzroka tjelesnih i mentalnih oštećenja ili čak smrti (više u Moore & Mills, 1990).

Fenomenološki koncepti kriminala „bijelih kragni“

Na svijetu ne postoji niti jedna država ili region koji je u potpunosti imuna na kriminalne elemente i eksploatacije. Ukoliko u korporacijama postoje prihodi, te ukoliko oni

mogu biti eksploatisani na određeni način, onda postoje i počinitelji koji su voljni da eksploatišu ove organizacijske, sistemske i institucionalne slabosti za ličnu korist. Mora se dodati da prihodovanje sredstava u slučajevima kriminalnih aktivnosti vjerovatno nikada neće pronaći put nazad u lokalne ekonomije, jer naprimjer porezi nikada nisu plaćeni iz dijela prihodovanih sredstava. Iz navedenog proizilazi legitimno pitanje da li se radi o kriminalu bez žrtve ili su, na temelju navedenog primjera, lokalne zajednice viktimizirane posljedicom krivičnog djela? U ovakvoj formuli kriminala "bijeke kragne" visoko pozicionirana lica prihoduju, dok formalne vlade rashoduju, jer bi navedena sredstva mogla biti iskorištena za društvene i ekonomske programe. Konkretnije, brojni izvori (Agnew, 2009; Green 2006; Marjanovic, 2000; Holland, 1995; Laufer, 1994) indiciraju da se na stotine miliona dolara pribavlja putem aktivnosti koje su rezultat kriminala "bijelih kragni". Većina tih sredstava se preusmjerava na *off shore* kompanije i račune u različitim zemljama (Mintz & Cohen, 1972). Prema konzervativnim procjenama više od jednog triliona američkih dolara se ilegalno pribavi kroz aktivnosti koje možemo kategorizirati kao kriminal visoko pozicioniranih i uglednih ličnosti (Martinez, 2014).

Krivična djela izvršena od visoko uglednih članova društva nisu novi društveni fenomen. Ova pojava postoji od kada postoji i hijerarhijsko raslojavanje društva. Imućni kapitalisti su od 1800-te godine predstavljali jedan od značajnih problema u američkom društvu, a kako bi se suočili sa krucijalnim društvenim problemom kreatori politika u Sjedinjenim Američkim Državama su donijeli nekoliko zakona i anti-trust aktova među kojima se nalazi i poznati Sherman Anti-trust Act iz 1890. godine (više u Letwin, 1981), kao i Clayton Anti-trust Act iz 1914. godine (Laufer, 1994). To su u pravno formalnom smislu prvi normativni okviri koji su obuhvatili ovu oblast o koji su garantovali zaštitu svih građana (Green, 2006).

Visoko pozicionirane i ugledne ličnosti su uvijek posmatrane sa određenim stepenom skepticizma u vezi njihovih djelatnih i okupacionih aktivnosti. U suštini cilj "bijelih kragni" je bio da maksimiziraju profit, minimiziraju gubitke i reduciraju ulaganja. Historijski ovo se postizalo kroz kreiranje haotičnog stanja za konzumentenat ili krajnje korisnike – građane (Murphy & Robinson, 2008).

Industrijska društva su se pozivala na kreator politika i sudove da zaštite te krajnje korisnike, da regulišu društvo, te da osiguraju najbolje

prakse na radnome mjestu. Ova historijska indoktrinacija i socijalizacija kriminalnog društva uticala je na pasivnost i paralizovanost organa formalne socijalne kontrole, ali i društva da adekvatno adresira problem "bijelih kragni". Radi se o sociološkom fenomenu prema kojem društvo s poštovanjem i ugledom posmatra visoko pozicionirane i uticajne članove društva. Vrijedi dodati da osobe višeg socioekonomskog statusa imaju veće mogućnosti u pravosudnom sistemu. Obzirom da posjeduju uticaj i novac, onda mogu priuštiti branitelje po izboru, što ujedno predstavlja svojevrsnu manu pravosudnog sistema, jer daje privilegije osobama koje imaju uticaj i materijalna sredstva (Payne, 2012).

POČINITELJI I TIPOVI KRIMINALA "BIJELIH KRAGNI"

Počinitelji kriminala "bijelih kragni"

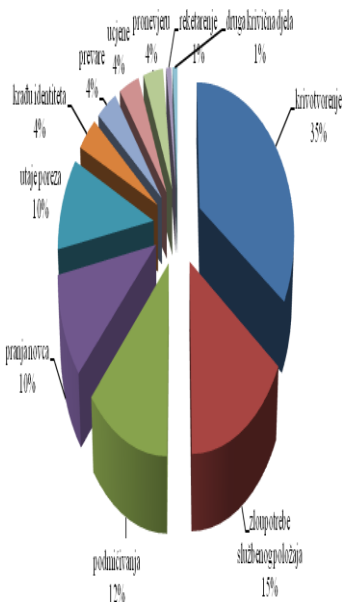
Počinitelji kriminala "bijelih kragni" su specifična kategorija izvršitelja. Javnost i mediji su oduvijek ovu kategoriju posmatrali kao jedinstvenu strukturu unutar kriminalnih okvira. Razlog je u društvenom položaju na kojem se nalaze. Oni se tretiraju potpuno drugačije od drugih počinitelja (e.g. lica koja vrše imovinske delikte) (Ayers & Frank, 1987).

Međutim društveni položaj i beneficije koje "bijeke kragne" imaju nije jedina razlika između njih i drugih, običnih ljudi. Počinitelji kriminala "bijelih kragni" najčešće ne nose oružje ili opasna sredstva sa sobom, pa ih organi reda ne promatraju kao nasilne, opasne i tipične kriminalcima. Oni se zbog ovoga ne mogu tretirati kao drugi prosječni počinitelji krivičnih djela. Počinitelji "bijelih kragni" najčešće imaju pristup ogromnim resursima i uticajnim članovima šire društvene zajednice. Takvi pristupi i ulaganja u pravne savjetnike i branitelje utiču na obične ljude i organe reda, koji ih zbog toga percipiraju kao progresivne i afirmativne građane koji su imali loš poslovni potez ili su izvršili nekoliko poslovnih grešaka ili u krajnjem banalnom slučaju nisu imali potpuno razumijevanje pozitivno pravnih propisa kada su poduzimali određene aktivnosti koji se odnose na njihovu profesiju (Leamer, 2013).

Tipovi krivičnih djela „bijelih kragni“

Kriminal "bijelih kragni" obuhvata brojna krivična djela. Tipovi krivičnih djela uključuju, ali nisu nužno ograničena na (i) krađu identiteta, (ii) prevare, (iii) ucjene, (iv) pronevjeru i (v) reketarenje. Tipovi krivičnih djela koji mogu

spadati u "bijele kragne" su mnogo duži, jer ovaj kriminološki fenomen evoluirao, zbog čega se lista krivičnih djela koji ga obuhvataju povećava. Temeljno to mogu biti sva krivična djela koja su izvršena od strane visokopozicioniranih i uglednih ličnosti, a najčešće se radi o krivičnim djelima (vi) krivotvorenja, (vii) zloupotrebe službenog položaja, (viii) podmičivanja, (ix) pranja novca i (x) utaje poreza (Gottschalk, 2016).

Grafikon 1. Distribucija tipova krivičnih djela "bijelih kragne"

Na temelju metaanaliza referentnih radova (Gottschalk, 2016; Tamar, 2012; Peterson, 2012; Podgor, 2011; Geis, 2011; Agnew, 2009; Hartley, 2008; Green 2006; Clinard & Yeager, 2005) može se procijeniti da krivotvorenje predstavlja najučestalije krivično djelo "bijelih kragne", a prate ga zloupotreba službenog položaja, podmičivanja, pranje novca i utaje poreza. U manjem obimu zastupljena su krivična djela krađe identiteta, prevare, ucjene, pronevjere, dok reketačenje i druga krivična djela zauzimaju iznimno malu zastupljenost u ukupnom omjeru kriminala "bijelih kragne".

Žrtve kriminala "bijelih kragne"

O žrvama kriminala "bijele kragne"

Kada se pojavio, termin kriminal "bijele kragne" nije imao viktimološku dimenziju. Brojni autori (Mintz & Cohen, 1972; Geis, 1962; Cressey,

1952) su smatrali da se radi o benignom kriminalu koji generalno nema žrtvu u centru svog djelovanja niti kao direktnu posljedicu izvršenih radnji. Nekonfrontacijska priroda kriminala viših klasa i uglednih osoba je rezultat navedenih stavova.

Esencijalno kriminal "bijelih kragne" nužno ne uključuje nasilnu, fizičku, konfrontaciju između počinitelja i žrtve, ali samo nepostojanje takvog odnosa nužno ne isključuje postojanje žrtve. Žrtve ne moraju biti nasilno, fizički ili tjelesno viktimizirane, one mogu biti i psihički, seksualno i ekonomski viktimizirane (više u Meadows, 2009). Ekonomska dimenzija postajanja žrtvom je najznačajnija u ovome smislu, jer se većinom radi o ekonomskim krivičnim djelima koja su izvršena od strane lica visokog društvenog položaja.

Kriminal "bijelih kragne" se najčešće vrši protiv ljudi koji imaju veća materijalna sredstva. Ne govorimo nužno da se krivična djela kojeg čine "bijele kragne" ne mogu izvršiti protiv ljudi koji imaju manje materijalnih sredstava, već da se najčešće vrše protiv osobe iz srednjeg ili visokog staleža. Većina ovih krivičnih djela je kreirana za ostvarivanje pristupa ogromnim resursima. Upravo zbog toga pojedinci sa dna socioekonomske piramide su generalno primarne žrtve ovih krivičnih djela.

Fenomen postajanja žrtvom i reakcija na viktimizaciju kriminala "bijele kragne" je sličan hipotetičkoj situaciji u kojoj se krivi građevinski radnik koji se ozlijedio prilikom izvođenja radova jer nije znao sigurnosne procedure na određenom gradilištu (Toms, 1999). To dovodi do kreiranja stanja u kojem žrtva postaje ponovno žrtva, na način da je se osuđuje, te da se tvrdi da je zasluženo viktimizirana (i.e. radnik nije poznavao sigurnosne procedure, pa zbog toga zaslužuje kaznu).

Viktimologija "bijelih kragne"

Kriminal "bijele kragne" posljedično producira žrtve. Neminovno žrtve ove kategorije krivičnih djela postoje, a načelo viktimologije, barem u ovome slučaju djeluje kao ispravno: ukoliko postoji zločin, postoji i žrtva. U navedenom hipotetičkom primjeru se može utvrditi paralelizam sa žrtvama kriminala "bijelih kragne". One su prema stavovima percepcije javnosti opravdano viktimizirane (Sever & Roth, 2012; Unnever, 2008; Schoepfer, et al, 2007). Razlozi za to su mnogostruki, prema pojedinim žrtvama se nisu adekvatno zaštitile ili su pristale da budu viktimizirane. U svakome slučaju, posljedica ovog kriminala rezultira, između ostalog, žrtvom.

Krajem prošlog stoljeća percepcija javnosti se malo, ali značajno, promijenila po pitanju kriminala "bijelih kragni", te društvenih i ekonomskih efekata koje ova kategorija krivičnih djela ostavlja na pojedince (Agnew, 2009; Clinard & Yeager, 2005).

Ipak, ova promjena u percepciji nije značajno uticala na regulacije i fokuse relevantnih aktera, primarno državnih organa (Payne, 2012). Stihijski i sa dozom straha se posmatra način na koji bogati postaju sve bogatiji, na zakonom nedozvoljen način, a siromašni postaju još siromašniji, kao posljedica kršenja zakona.

Iako je najčešće glavna meta počinitelja "bijelih kragni" kategorija koja pripada višim društvenim ešalonima, dakle oni koji su direktno viktimizirani kriminalom "bijelih kragni", postoje i druge žrtve koje su indirektno viktimizirane. To su apstraktne žrtve kriminala "bijelih kragni". Radi se o pojedincima na nižim društvenim ešalonima, koji su kolektivno indirektno viktimizirani ovim krivičnim djelima.

Ekonomske posljedice ovih krivičnih djela ne utiču samo na sistem, državu i imućne pojedince. Oni razaraju svaku poru društva, stvarajući haotični destruktivni lanac na finansijskom tržištu i potrošačkoj korpi pojedinca kao posljedničom viktimogenom mikro nivou. Indirektno žrtve ovih krivičnih djela mogu, naprimjer, egzistencijalno biti ugrožene tako što će izgubiti radna mjesta zbog nesolventnosti pravnih lica u kojim su bile uposlene. Realne žrtve ovih krivičnih djela nije apstraktno tržište, niti imućni sloj pojedinaca, već oni koji su najmanje zaštićeni. Oni su posljednji u konsekvencijalnom lancu krivičnih djela "bijelih kragni" i na njih utiče sav efekat tog kriminala.

Posljedice ovih krivičnih djela imaju i psihološku dimenziju, jer kreiraju atmosferu depresije, nepravde, socijalnog nezadovoljstva i slično. Sa takvim efektima ovaj kriminal ostavlja dugoročne posljedice na kategoriju stanovništva koja je ekonomski najvulnerabilnija.

Kriminal "bijele kragne" za posljedicu ima konkretne ljudske žrtve koje se zanemaruju, dok je viktimološki prostor ispunjen kvazirealnim žrtvama – finansijskim tržištem i pravnim licima.

Viktimološku kataklizmu možemo definisati kroz popularnu Ponzi shemu. To je operativna prevara koja se zasniva na lobiranju ili umrežavanju za investiranje u fiktivne poslove. Kada prevarant dobije novac od novih

investitora on vraća dio novca investitorima koji ranije ulagali u njegove aktivnosti. Na taj način novac cirkuliše do trenutka kada se investitori obavijeste da je posao neodrživ i da novac nije likvidan (Payne, 2012). Investitori mogu, kao u slučaju popularnog predmeta Bernie Madoff-a, biti bolnice i velike kompanije, koje su se zbog prevare, odnosno pretrpljene štete morale zatvoriti. To je rezultiralo da nekoliko hiljada ljudi izgubi radna mjesta; to su obični ljudi koji su izdržavali svoje porodice, a bolesni, stari i nemoćni su bili onemogućeni za pristup adekvatnoj nezi i pomoći određeni period. Kriminal "bijele kragne" je nenasilno i indirektno viktimizirao hiljade ljudi (Green, 2006).

S druge strane, postoje određena krivična djela, odnosno modaliteti koji direktno utiču na najugroženije slojeve društva. U Sjedinjenim Američkim Državama postoje – zbog uticaja pravnih presedana i specifičnog pravnog sistema koji je uslovljen potpuno drugačijom pravnom tradicijom od one kontinentalno-eurovske – specifična krivična djela nazvana napredne novčane naknade (Payne, 2012). Izvršavaju se na način da se uvjere pojedinci, obično oni na nižim društvenim ešalonima, da unaprijed uplate novčani iznos, s ciljem pribavljanje određene robe ili usluge po značajno velikom popustu. Nakon što žrtve isplate takav iznos, oni očekujući da će roba ili usluga biti izvršene, ali se to nikada ne dogodi. Ova krivična djela najčešće pogađaju stariju populaciju i pojedince sa nižim socioekonomskim statusom, koji su većinom slabo obrazovani. Razlog zašto je ova doba i socioekonomska kategorija stanovništva nalazi na meti predmetnog kriminala su niski prihodi koji dovode do ograničene sposobnosti za pribavljanje roba i usluga, čak i sa bankovnim kreditima. Pojedinci vide priliku i koriste je zbog čega postaju žrtve. Napredne novčane naknade su prevarantska šema koja ostavlja posljedicu na prihode i može ograničiti sposobnosti dobnostare i ekonomski siromašne populacije da pribave esencijalna dobra i usluge zbog ekstenzivnog gubitka kapitala (Payne, 2012; Croall, 2001).

Iako organima formalne socijalne kontrole i javnosti može djelovati kao da ne postoji konkretna žrtva, mnoga djela „bijelih kragni“ rezultiraju konkretnim posljedicama. Žrtve kriminala „bijelih kragni“ mogu biti uposlenici poduzeća, grupe, pojedinci ili društvo u cjelini. Uistinu je moguće napraviti procjenu finansijskih gubitaka koji su nastali kao posljedica krivičnog djela „bijele kragne“, ali je mnogo teže utvrditi širu štetu koja je uzrokovana „cvjetanjem“ navedene kategorije krivičnih djela. Upravo zbog skrivene prirode, ovaj kriminal se veoma teško detektuje, a njegove štete je najčešće zbog protoka

vremena gotovo nemoguće reducirati ili otkloniti. Brojne prevare diljem svijeta su rezultirale da velike kompanije obustave svoje aktivnosti. Kao što smo istakli takvo nešto dovodi do lančane reakcije koja dovodi do širih društvenih posljedica po obične građane.

Implikacije kriminala "bijelih kragni"

Najznačajnija i najočitija posljedica kriminala "bijelih kragni" je ogroman gubitak prihoda. Kada je posljednja globalna ekonomska recesijska kriza obuhvatila svijet, iznimno je bilo teško boriti se protiv ove vrste kriminala (Peterson, 2012). Dodatno uslozljavanje ove pojave uočava se u tamnoj brojci koja je neutvrđena (Podgor, 2011). Ne postoji način formulisanja metoda za adekvatno određivanje realne brojke ovih krivičnih djela. Jedini indikatori koji se mogu koristiti u ovome kontekstu su produbljeni jazovi između bogatih i siromašnih.³⁹⁰

Međunarodna zajednica se zasniva različitih organizacija koji nastoje ostvariti globalne ciljeve, koji se odnose na društvo, ekonomiju i politiku. Raznolikost sigurnosnih prijetnji rezultirala je da privatne, javne i nevladine organizacije koriste različite modalitete kako bi zaštitili svoje aktivnosti. Ipak, kriminal „bije kragne“ zbog svoje perifernosti, „elegantnosti“ i netipičnosti u realizaciji nema branika. (Rosenmerkel, 2001).

Kriminal "bije kragne" veoma često slabi javne i privatne institucije. Društvene implikacije se ogledaju u kreiranju socijalnih uslova čije efekte najviše osjete siromašne i države u razvoju, kakva je i Bosna i Hercegovina, odnosno stanovnici tih država.

Implikacije na siromašne i tranzicijske države mogu biti i dalekosežnije. U nekim državama kriminal "bije kragne" je sveprisutan i često se društveno podnosi i olako prihvata. U takvim sredinama to nije devijantna pojava, već normalni proces u kojem oni koji imaju visoku društvenu poziciju i uticaj koriste mogućnosti i prolaze nekažnjeno. U ovakvim sredinama kriminalne aktivnosti se posmatraju krajnje makijavelistički (Rosenmerkel, 2001).

Kriminal "bijelih kragni" doprinosi nepovoljnim socijalnim uvjetima kroz smanjenje raspoloživih resursa. Države koje se odlučno i agresivno suprotstavljaju ovome fenomenu kroz finansiranje programa zastrašivanja, detekcije i

procesuiranja veoma često smanjuju fondove za druge socijalne programe. To najčešće rezultira posljedicama za dijelove populacije kojima su socijalna pomoć i drugi socijalni programi od egzistencijalne važnosti.

Ekonomске implikacije kriminala "bijelih kragni" mogu uticati na privredni rast i razvoj privatnog i javnog sektora. Pojedina pravna lica mogu biti etiketirana kao ranjiva i kao takva mogu postati "izolirana" od tržišta. To rezultira ne samo sa gubitkom novca, već i sa posljedicama na radnike koji su uposleni u tim pravnim licima. U slučajevima kada je visokopozicionirana lica u javnim institucijama čine krivična djela onda se implikacije ovih krivičnih djela odnose na čitavu populaciju lokaliteta gdje je nadležna javna institucija, odnosno na građane tog mjesta (Rosenmerkel, 2001).

Političke implikacije kriminala "bijelih kragni" mogu biti krajnje destruktivne. Ukoliko su političke institucije i njeni glavni protagonisti uključeni u kriminalne aktivnosti, onda se investiranje u tu politiku i državu reducira. U krajnjem slučaju međunarodne organizacije obustave investiranje, a to rezultira povećanjem stope kriminaliteta "bije kragne" i posljedično drugih krivičnih djela. Na afričkom kontinentu su iznimno proširene takve pojave, gdje "bije kragne" finansiraju vlastitu održivost na pozicijama političke moći, ili se bave finansiranjem (para)vojnih formacije i antivladinih režima, s ciljem uspostavljanja novog državnog poretka koji često rezultira ratom ili konfliktom, što za posljedicu ima kolektivno nasilje i masovne žrtve (Rosenmerkel, 2001; više o implikacijama kriminala "bijelih kragni" u: McFayden, 2010).

Na kraju kriminal "bijelih kragni" može producirati nacionalnu i regionalnu nestabilnost. Siromašne i države u tranziciji se oslanjaju na javne, a osobito privatne organizacije koje investiraju i podržavaju razvoj ekonomija. One kreiraju radna mjesta i uplaćuju poreze. Kada kriminal "bije kragne" doživi suptilnu ekspanziju, onda se njegove posljedice usmjeravaju prema privatnom sektoru. Taj sektor potom reducira ulaganja, otpušta radnike i generiše manje porezne prihode. U pojedinim slučajevima, poslovanja koja postanu meta kriminala "bije kragne" moraju okončati vlastite aktivnosti, što generalno smanjuje mogućnosti za nova ulaganja u slične poslove u državi i regionu. Kako je u Izvještaju Ujedinjenih naroda (2007) navedeno, takvi uslovi reproduciraju pojavu drugih krivičnih djela i kreiraju stanje u kojem se brojni društveni akteri "prisiljavaju" na činjenje krivičnih djela.

³⁹⁰ Kriminal bijelih kragni nije jedina varijabla koja utiče na produbljivanje razlika između bogatih i siromašnih.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kriminal "bijelih kragni" je ozbiljan društveni problem. On ostavlja posljedice na individue, zajednice, korporacije i vladine agencije. Pojedinci i grupe koje se procesuiraju za krivična djela "bijelih kragni" u poređenju sa drugim krivičnim djelima, imaju tendenciju sankcionisanja na relativno male krivične sankcije (Martinez, 2014).

Postoje brojni faktori koji mogu doprinijeti u povećanju kriminala "bijelih kragni" globalno. Globalna ekonomska recesijska kriza je natjerala pojedince da koriste brojna neortodokсна sredstva kako bi generisali prihode. Tako su se povećali brojevi aktera kriminala "bijelih kragni" uz što se disproportionalno povećao broj žrtava.

Brojni faktori utiču na olakšanu primjenu krivičnih djela kojeg vrše lica visokog i uglednog društvenog položaja. Žrtve tih djelovanja su ilegalno i ekspeditivno eksploatisane; to su pojedinci, poslovi, pravna lica i priznate države, oni postaju žrtve pojedinaca ili grupa koji žele da steknu personalnu korist.

Historijski, kriminal "bijelih kragni" nije – kao što se tokom dvadesetog stoljeća smatralo – djelo koje nema žrtvu. Ova vrsta kriminala ima ozbiljne reperkusije na društveni, ekonomski i politički poredak jednog društva i na pojedince. Radi se o kriminalu koji prodire u svaku poru društva, uništava, ne samo ekonomije, već indirektno i živote običnih ljudi; ti ljudi su dio apstraktne kolektivne viktimiziranosti. Apstraktne, jer su žrtve zapostavljene društveno, obzirom da foksuiranje javnosti i pravosudnih organa se zasniva na novcu, imovini i drugom materijalnom dobru koje je oduzeto, pribavljeno, prevarom ili na bilo koji drugi način steknuto od strane visokopozicioniranih i uglednih ličnosti. Sudski procesi i pažnja javnosti se usmjerava prema materijalnim dobrima koji su predmet krivičnog djela i pravnim licima, odnosno odgovornim licima i vlasnicima kapitala, kao počiniteljima tih djela, ali ne na obične ljude, koji su indirektno postali žrtve.

Apstraktne žrtve kriminala bijele kragne su zapostavljene u savremenoj kriminologiji i viktinologiji. Ne postoji niti jedan teorijski niti empirijski napor koji se zanima za dublje i dugoročne implikacije kriminala "bijelih kragni". A buduće eksplanacije ovog kriminološkog i viktinološkog fenomena bi trebale apstraktnoj ljudskoj žrtvi dati konkretnu formu, a materijalnim dobrima dati attribute apstraktnosti, što oni i jesu *per se*.

Kriminal "bijelih kragni" je vjerovatno u porastu, ali aproksimaciju broje iz različitih razloga ne možemo utvrditi. Primarno, jer je ovu vrstu kriminala iznimno teško otkriti, ali i zbog nemogućnosti adekvatnog preventivnog pristupa. Što je mnogo važnije, kriminal "bijelih kragni" nije nužno bez žrtve, on može rezultirati sa brojnim žrtvama, pa čak i onim koji dožive ozlijedu ili smrt. Pored toga što ova djela posljedično koštaju vlade, korporacije i male poduzetništva na trilion američkih dolara, ona utiču na apstraktne građane.

LITERATURA

Agnew, R. et. al. (2009). *General strain theory and white-collar crime*. The criminology of white-collar crime. New York, NY: Springer.

Ayers, K. & Frank, J. (1987). Deciding to Prosecute White-Collar Crime: A National Survey of State Attorneys General. *Justice Quarterly*, 4, 3, 425–439.

Ball, R.A. (2006). The logic of White collar crime definition. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14, 1, 23-31.

Buljubašič, M. (2014). Kriminal bijelih kragni kroz kriminološke teorije. Magistarski rad.

Clinard, M.B. & Yeager, P.C. (2005). *Corporate Crime*. Somerset, NJ: Transaction Publishers.

Cressey, D. (1952). Application and Verification of the Differential Association Theory, *Journal of Criminal Research*, 52.

Croall, H. (2001). *Understanding White Collar Crime*. Open University Press.

Friedrichs, D.O. (2002). Occupational crime, occupational deviance, and workplace crime: Sorting out the difference. *Criminal Justice*, 2, 243–256.

Friedrichs, D.O. (1996). Defining white collar crime: in defense of an inclusive approach, u: Helmkamp, J., Ball, R., Townsend, K. (ur.) *Definitional Dilemma*. Morgantown, W.V: National White Collar Crime Center.

Geis, G. (2011). *White-Collar and Corporate Crime: A Documentary and Reference Guide*. Greenwood.

Geis, G. (1996). Definition in white-collar crime scholarship, Helmkamp, J., Ball, R., Townsend, K. (ur.) *Definitional Dilemma*. Morgantown, WV: National White Collar Crime Center.

- Geis, G. (1962). Toward a Delineation of White Collar Offenses, *Sociological Inquiry*, 32. <https://ssrn.com/abstract=1530685> ili <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1530685>.
- Green, S.P. (2006). *Lying, Cheating, and Stealing: A Moral Theory of White Collar Crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Green, G. (2001). Occupational Crime, u: Luckenbill, D. & Peck D. (ur.) *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*. Volume II: Crime and Juvenile Delinquency. Philadelphia, PA: Brunner— Routledge.
- Gottschalk, P. (2016). *Understanding White-Collar Crime: A Convenience Perspective*. Taylor & Francis Group.
- Hartley, R.D. (2008). *Corporate Crime: A Reference Handbook*. ABC-Clio.
- Holland, R.C. (1995). Public Perceptions of White Collar Crimes Seriousness: A Survey of an Australian Sample. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 19, 91-105.
- Lauer, W.S. (1994). Corporate Bodies and Guilty Minds. *Emory Law Journal*, 43, 647-730.
- Leamer, L. (2013). *The Price of Justice: A True Story of Greed and Corruption*. New York, New York: Times Books.
- Letwin, W. (1981). *Law and Economic Policy in America: The Evolution of the Sherman Antitrust Act*. University of Chicago Press.
- Murphy, D., & Robinson, M. (2008). The Maximizer: Clarifying Merton's theories of anomie and strain. *Theoretical Criminology*, 12, 4, 502-505.
- Martinez, J.P. (2014). Unpunished Criminals: The Social Acceptability of White Collar Crimes in America. Thesis.
- Marjanovic, S. (2000). Citigroup Bulks up Check-Fraud Defense. *American Banker*, 165, p. 12.
- Meieq R.F. (1996). Understanding the context of white-collar crime Helmkamp, J., Ball, R., Townsend, K. (ur.) *Definitional Dilemma*. Morgantown, WV: National White Collar Crime Center.
- McFayden, E. (2010). Global Implications of White Collar Crime. Dostupno na**
- Meadows, R.J. (2009). *Understanding Violence and Victimization*. Pearson.
- Mintz, J. & Cohen, R. (1972). *America Incorporated: Who Owns America*. New York: Dial Press.
- Moore, E. & Mills, M. (1990). The Neglected Victims and Unexamined Costs of White-Collar Crime. *Crime & Delinquency*, 36, 3, 408-418.
- Payne, B.K. (2012). *White collar crime: A text reader*. Los Angeles: SAGE.
- Peterson, A. (2012). *White Collar Crime in the Mutual Fund Industry*. LFB Scholarly.
- Podgor, E. (2011). Introduction: Examining White Collar Crime with Trifocals. *Fordham Urban Law Journal*, 39, 2.
- Pontel, H.N. & Geis, G. (2007). *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*. Springer.
- Rosenmerkel, S.P. (2001). Wrongfulness and harmfulness as components of seriousness of white-collar offenses. *Contemporary Criminal Justice*, 17, 4, 308-327.
- Schoepfer, A., Carmichael, S., & Piquero, N.L. (2007). Do perceptions of punishment vary between white-collar and street crimes? *Journal of Criminal Justice*, 35, 2, 151-163.
- Sever, M., & Roth, M.P. (2012). Public Perceptions of White-Collar Crime in Turkey and Some Comparisons with the United States. *Asian Journal of Criminology*, 1-23.
- Shover, N. & Wright, J.P. (eds.) (2000). *Crimes of Privilege: Readings in White-Collar Crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Simon, D. (1996). From white collar crime to elite deviance: Reasons for a paradigm shift, u: Helmkamp, J., Ball, R., Townsend, K. (ur.) *Definitional Dilemma*. Morgantown, WV: National White Collar Crime Center.
- Sutherland, E. (1944). Is "White Collar Crime" Crime?. *American Sociological Review*, 10, 2, 132-13

SAŽETAK / ABSTRACT
IZVORNI NAUČNI RAD

Adisa Mehić, mr.krim.
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu

**POMOĆ I ZAŠTITA ŽRTVAMA
ZLOUPOTREBE MOĆI
PREMA KRIVIČNOPRAVNOJ REGULATIVI
DRŽAVA ČLANICA EVROPSKE UNIJE**

Sažetak

Problem zloupotrebe moći po svom obimu daleko premašuje probleme vezane za konvencionalni kriminal. Koliko smo svjesni toga ili ne, te da li adekvatno adresiramo ovaj problem, pokazat ćemo ovim radom. Različiti su pristupi problemu zloupotrebe moći, kao i pojmovno određenje istog, ali postoji visoki stepen saglasnosti u vezi sa Weberovom definicijom moći, prema kojoj je moć svaki stepen vjerovatnoće da se nametne snaga volje u jednom društvenom odnosu uprkos otporu. Otuda bi zloupotreba moći značila praksu (upotrebu, korištenje, iskorištavanje nekoga ili nečega) koja je loša, neispravna pretjerana ili nepravedna u smislu konzumiranja određene moći. Uvriježeno je mišljenje da gdje god postoji moć, postoji i opasnost od zloupotrebe moći.

S tim u vezi, potrebno je prvenstveno ukazati na Deklaraciju Ujedinjenih nacija o osnovnim načelima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći donesenu 1985.godine, koja odražava kolektivnu volju međunarodne zajednice da uspostavi ravnotežu između osnovnih prava osumnjičenih i prestupnika, na jednoj strani, i prava i interesa žrtava, na drugoj strani. U smislu zagovaranja postizanja pravde za žrtve, a u odnosu na do tada postojeće dokumente o žrtvama, ova je Deklaracija otišla korak dalje uspostavivši dvije definicije žrtava: žrtve konvencionalnog zločina i žrtve zloupotrebe moći, te shodno tome i odgovarajuće standarde pomoći i zaštite ovim žrtvama. Saglasno tački 18. Deklaracije, žrtva zloupotrebe moći definira se kao osoba koja je, samostalno ili kolektivno, pretrpjela štetu, uključujući fizičke ili mentalne povrede, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno narušavanje svojih osnovnih prava, usljed činjenja ili nečinjenja koje još uvijek ne predstavlja kršenje nekog od nacionalnih krivičnih zakona, ali se kosi sa međunarodno priznatim normama vezanim za ljudska prava. Deklaracija nameće zaključak da žrtva ne nastaje samo u sklopu krivičnihopravnih, nego i drugih deliktih situacija, što onda stvara široke mogućnosti i načine stradanja. Tako rezultat zloupotrebe moći može biti bilo koji stepen u širokom opsegu mogućnosti kršenja ljudskih prava: ubijanja, mučenja, proganjanja,

zatvaranja, pa do učestalih kršenja političkih, radnih i socijalnih prava. Stoga se danas viktimologija uveliko bavi i kršenjem ljudskih prava, koja su, nažalost, veoma česta u savremenom društvu.

Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim načelima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći utvrđuje listu osnovnih načela pravičnosti za žrtve zločina i žrtve zloupotrebe moći, posebno u vezi sa pravom na pravičnost, pravičan tretman, naknadu, obeštećenje i pomoć. Ovim radom pokušat ćemo odgovoriti šta znači primjena proklamiranih načela u praksi. Ispitat ćemo, dakle, koje zahtjeve spomenuta Deklaracija postavlja pred države članice Ujedinjenih nacija. Fokus rada vezan je za pitanje kako zemlje Evropske unije implementiraju navedenu Deklaraciju, odnosno koji su koraci učinjeni ka unapređenju sistema pomoći i zaštite žrtvama, s posebnim akcentom na žrtve zloupotrebe moći. Uvidom u stepen primjene međunarodnih normi u zakonodavstvu i praksi zemalja Evropske unije moguće je sagledati eventualne probleme, kao i dobre prakse, te doći do konačne ocjene kvaliteta sistema pomoći i zaštite žrtava zloupotrebe moći. Osim toga, izvršit ćemo uvid u zaštitu žrtava na području Bosne i Hercegovine kroz kratki pregled zakonodavstva i prakse, a kako bismo došli do saznanja o stepenu usklađenosti domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima u oblasti zaštite žrtava. Posebno ćemo se osvrnuti na definicije žrtve prema krivičnopravnoj regulativi država članica Evropske unije, ali i definiciju uspostavljenu u domaćim propisima, te u tom smislu ispitati posljedice određenih pravnih rješenja i kako se ona reflektiraju na sistem pomoći i zaštite žrtvama zloupotrebe moći, a sve u cilju boljeg razumijevanja žrtava zloupotrebe moći, njihovog statusa, interesa, potreba i prava.

U radu ćemo pokazati koliko su zapravo osnovna ljudska prava i slobode građana, odnosno njihovo poštivanje, usko vezani za obaveze i odgovornosti država proizišle iz međunarodnih dokumenata, kao i neposredni uticaj osnovnih ljudskih prava i sloboda na pomoć i zaštitu žrtava zloupotrebe moći.

Ključne riječi: žrtva, zloupotreba moći, pomoć i zaštita žrtava, oštećeni, krivični postupak, viktimologija, prava žrtava, ljudska prava i osnovne slobode, zakonodavstvo Ujedinjene nacije, Evropska unija

Adisa Mehić
Faculty of Criminal Justice, Criminology and
Security Studies
University of Sarajevo

**PROTECTION AND SUPPORT TO VICTIMS
OF POWER ABUSE PURSUANT TO THE
CRIME LEGISLATION IN THE MEMBER
STATES OF THE EUROPEAN UNION**

Summary

The issue of power abuse with its scope exceeds by far the problems related to conventional crimes. This paper shows whether we are aware of this problem or not, and whether we are addressing this problem adequately. Approaches to the problem of power abuse and definitions of this term are different, but there is a high degree of consensus with regard to Weber's definition of power, which defines power as any degree of probability to impose will power in a social relationship despite resistance. Accordingly, power abuse would mean a practice (use, exploitation of somebody or something) which is bad, incorrect, excessive or unfair in terms of consuming certain power. According to conventional opinion, wherever power exists, there is potential danger of power abuse.

In this regard, the 1985 UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power should be primarily referred to, as it reflects the collective will of the international community to establish balance between basic rights of suspects and offenders on the one hand, and victims' rights and interests on the other. In terms of advocating for justice for victims, and pursuant to the existing documents on victims to that date, this Declaration made one step further by establishing two definitions of victims: victims of conventional crimes and power abuse victims, and relevant standards of support and protection of these victims. In accordance with point 18 of the Declaration, a power abuse victim is defined as a person who, independently or collectively, suffered damage, including physical or mental injuries, emotional suffering, economic loss or significant violation of own basic rights, due to actions or failure to take action, which still does not pose violation of any national criminal code, but it opposes to the internationally recognized human rights principles. The Declaration imposes a conclusion that one does not become a victim only in criminal-legal situations, but in other delicts' situations, too, which create extensive possibilities and ways of suffering. Thus, a

result of power abuse can be any degree of human rights violations, in a wide range of possibilities, such as: murders, tortures, persecutions, detention and frequent violations of political, labor and social rights. Therefore, modern victimology largely deals with human rights violations that are unfortunately very frequent in contemporary society.

The UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power defines a list of basic principles of fairness for crime victims and power abuse victims, particularly with regard to the right on fairness, fair treatment, compensation, indemnification and assistance. This paper tries to explain what the implementation of proclaimed principles means in practice.

We will analyze requirements that the aforementioned Declaration imposes on UN member states. The paper focuses on the question how the EU countries implement this Declaration and what steps were made towards improvement of victim support and of the protection systems, with special emphasis on power abuse victims. By reviewing the degree of implementation of the international norms in legislation and practice of the EU countries, it is possible to overview potential problems and good practices and reach final quality evaluation of power abuse victim support and protection systems in the EU territory. In addition, we will also present the victims' protection in Bosnia and Herzegovina through the short review of legislation and practice, in order to learn about the compatibility degree of the national laws with the international victims' protection standards.

We will particularly focus on a victim definition in criminal law regulations of EU member states, but also on the definition established by national legislation, and examine in this regard consequences of certain legal solutions and their impact on the power abuse victim support and protection system, in order to better understand power abuse victims, their status, interests, needs and rights.

The paper will show the close link between basic human rights and civil freedoms and respecting these rights on the one hand, and obligations and responsibilities of states arising from international documents on the other, as well as the direct impact of basic human rights and freedoms on the support and protection of power abuse victims.

Key words: victim, power abuse, victim support and protection, damaged party, criminal procedure, victimology, victims' rights, human rights and basic freedoms, legislation, United Nations, European Union

Problem zloupotrebe moći, po svom obimu, daleko nadmašuje probleme vezane za konvencionalni kriminal. Za sada, međutim, nema sveobuhvatnih istraživanja provedenih u cilju sagledavanja prirode i obima viktimizacije nastale na ovaj način. Sveobuhvatna istraživanja u ovoj oblasti nužna su, i ista moraju biti usmjerena na ispitivanje općih uvjeta, kriterija i metoda kako bi pružila egzaktne empirijske podatke na kojima će se temeljiti nove politike. Da bi se postigao uspjeh u iskorjenjivanju zloupotrebe moći, odnosno kršenja ljudskih prava, realno planiranje ne bi smjelo biti usmjereno samo na promjene legislativne, mada to jeste prvi bitan korak, već i na promjene socijalnih uvjeta i trenutnih stavova na način da isti dosljedno odražavaju potrebe poštivanja ljudskog dostojanstva i poštivanja ljudskih prava, a u skladu s Općom deklaracijom o ljudskim pravima i Deklaracijom (1985).

Naime, progres u pogledu pravde za žrtve, naravno, reflektira jedan širi razvoj u ovoj oblasti, koji je dirigiran s međunarodnog nivoa, a odnosi se na potrebe žrtava, odnosno jačanje prava žrtava i uspostavljanja standarda usluga. Prvi takav dokument, univerzalnog značaja, koji je prepoznao te potrebe je Deklaracija osnovnih načela za žrtve krivičnih djela i zloupotrebe moći (1985). Međutim, ovo istraživanje je pokazalo da je zapravo J.J.M. Van Dijk bio sasvim u pravu kada je još 1985.godine, pri razmatranju i usvajanju navedene Deklaracije, žestoko kritizirao pristup da se jednim dokumentom obuhvate i žrtve zločina i žrtve zloupotrebe moći. Njegova tvrdnja da se o tako sveobuhvatnom dokumentu, koji zaštitu žrtava proteže i na vrlo kompleksnu zaštitu žrtava svih oblika kršenja ljudskih prava, odnosno zloupotrebe moći, može govoriti tek za trideset godina - pokazala se tačnom. Dakle, iako navedena Deklaracija jeste usvojena na nivou Ujedinjenih nacija 1985.godine, do danas, ista nije rezultirala dosljednom primjenom, u dijelu koji se odnosi na definiranje, zaštitu i pomoć žrtvama zloupotrebe moći, što paradoksalno upravo pokazuje sveprisutnu moć politike, odnosno moć onih koji donose odluke. Iako je određen napredak učinjen u smislu zaštite žrtava konvencionalnog zločina, to se ima smatrati samo jednim dijelom potrebnih mjera vezanih za poštivanje ljudskih prava. Skoro trideset godina po usvajanju Deklaracije, ne postoji konsenzus od strane država po pitanju definicije žrtava zloupotrebe moći niti adekvatan pristup problemu pomoći i zaštite ove kategorije žrtava. Poseban problem u oblasti ljudskih prava predstavlja i činjenica da se stalno proširuje spisak ljudskih prava, a da se pri tome, ne utvrđuju precizni mehanizmi njihove efektivne zaštite. U tom smislu potrebno je razmatrati mogućnosti uvođenja

kvalitetnih instrumenata, kako na internacionalnom, tako i na nacionalnom nivou, a radi zaštite ljudskih prava, kao i funkcionalnog monitoringa nad primjenom istih. Na nivou Evropske unije od posebnog je značaja Okvirna odluka o položaju žrtava u krivičnom postupku donesena od strane Vijeća Evrope (2001). No, kao što se vidi i iz naziva ove Odluke, ona je usmjerena na žrtve djela ili propusta koji predstavljaju povredu krivičnog prava jedne države članice. Nadalje, u smislu primjene Okvirne odluke, istraživanja su pokazala da određene zemlje članice uopće nemaju bilo kakvu pravnu definiciju žrtve i u tom smislu nije nimalo lako razlučiti ko se sve može podvesti pod termin „žrtva“, dok druge zemlje umjesto definiranja „žrtve“, definiraju „oštećenog“; krivičnim djelom. Te razlike u smislu koncepta kojem se pojedina zakonodavstva priklanjaju, kao i razlike u tumačenju opsega koji zahvata pojam „žrtva“ umnogome kompliciraju komparaciju rješenja između zemalja Evropske unije. Iako je Okvirna odluka obvezujući akt, i mada restriktivan u smislu fokusiranosti na položaj žrtava u krivičnom postupku, podaci do kojih smo došli vode zaključku da zemlje članice Evropske unije ipak nisu na adekvatan način ispunile svoje obaveze koje proizlaze iz iste.

Dakle, regulativa na nivou Evropske unije, kao i samih zemalja članica, potpuno u fokusu ima žrtve konvencionalnog zločina, te niti jednim svojim aktom ne definira žrtvu zloupotrebe moći, niti je kao takvu pozicionira u krivičnom, niti drugom sistemu u smislu prava, zaštite i pomoći. Također, politika zaštite, pomoći i podrške žrtvama zloupotrebe moći na nivou Evropske unije, kao niti na nivou njenih zemalja članica ne postoji, za razliku od strateških pristupa u vezi sa unapređenjem prava žrtava zločina, koji postoje na nivou Evropske unije. Sve skupa ukazuje da zaštita ove kategorije žrtava definitivno nije među prioritetima zemalja članica Evropske unije, odnosno da postoji svojevrsni jaz između propisa koji obvezuju članice Evropske unije u odnosu na implementaciju istih kroz strateška opredjeljenja, domaće zakonodavstvo i svakodnevnu praksu.

Kada je u pitanju zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, na osnovu ovog istraživanja, mogli bi se izvući određeni zaključci, i to kako slijedi:

Zakoni o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, na jednak način kao i većina sličnih zakona zemalja članica Evropske unije, pati od istog problema, a to je nedostatak jasne definicije žrtve. Stoga je nužno intervenirati u krivičnoprocesno zakonodavstvo na način da se utvrde jasne definicije žrtve i oštećenog, „pri čemu bi pod žrtvom podrazumijevali osobu koja

zbog počinjenja krivičnog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili povredu osnovnih prava i sloboda, dok bi oštećeni bila osoba koja je osim žrtve i neka druga osoba čije je kakvo lično ili imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo krivičnim djelom, a učestvuje u svojstvu oštećenika u krivičnom postupku”, 288 a što je već u određenom obimu prisutno u hrvatskom Zakonu o krivičnom postupku. Složit ćemo se sa Pavišićem (2008; 532) koji tvrdi da u osnovi novog pristupa treba biti potreba da se krivični postupak tretira kao mehanizam uspostave narušenih prava pojedinca, a ne samo kao postupak koji je izraz brige države da provede pravdu koja je narušena (i pri tome se logično prije svega brine o pravima okrivljenika).

Nepostojanje distinkcije između pojmova „žrtva“ (eng. victim) i „oštećeni“ (eng. damaged) u domaćoj krivičnoprocesnoj regulativi osnov je za dodatne različite oblike viktimizacije ovih osoba, koje se pojavljuju u postupcima pred sudom. Kao što smo naprijed pokazali, oštećeni može biti direktna ili indirektna žrtva krivičnog djela, i ovo je pojam koji se prije tretira kao civilnopravni pojam, a žrtva krivičnog djela uvijek je osoba koja je direktno pogođena krivičnim djelom. Stoga je otklanjanje postojećih nedorečenosti vezanih za pravne definicije “žrtve” i “oštećenog” od krucijalnog značaja za daljnje poduzimanje mjera prema tim osobama spram njihovog položaja, odnosno otklanjanje postojećih nedoumica ključ je ispravnog razumijevanja uloge i jedne i druge osobe u krivičnom postupku, te efikasan mehanizam za sprečavanje daljnje viktimizacije.

Domaći zakonodavac mora prevazići duboko ukorijenjeni stav da je svjedok, pa i oštećeni kao svjedok, odnosno žrtva krivičnog djela, koja se pojavljuje kao svjedok u krivičnom postupku, isključivo izvor dokaza, odnosno da je saslušanje svjedoka, jedino ili pretežno, procesni način da se dođe do dokazno vrijednih informacija. Naprotiv, mora se shvatiti da se, prvenstveno, radi o osobi kojoj se mora garantirati određeni položaj u krivičnom postupku, posebno uvažavajući zaštitu vitalnih prava, kako u pravnom, tako i u faktičkom smislu. Praksa pokazuje da je neodrživ stav kako je dužnost svjedoka da svjedoči apsolutna i neupitna, a da pri tome država, odnosno konkretni krivičnopravni sistem ne osiguraju zadovoljavajuće mjere zaštite tom svjedoku, i osnovna prava kada je isti ujedno i žrtva. Asimetričan položaj žrtava u odnosu na počinitelje krivičnih djela, kada je riječ o krivičnim postupcima, dodatno doprinosi retraumatizaciji žrtava, a njihova je situacija, u tom smislu dodatno otežana nepostojanjem

sistema besplatne pravne pomoći i mogućnosti pravnog zastupanja žrtava na sudu.

Također, važno pitanje je i pitanje prava na žalbu, te je potrebno razmotriti i mogućnost da se oštećenog kao žrtvi krivičnog djela zakonski omogući, pored prava na podnošenje žalbe na odluku suda o troškovima krivičnog postupka i imovinskopravnog zahtjeva, i pravo žalbe protiv prvostepene presude, u kojem slučaju treba definirati krug krivičnih djela za koji bi ova mogućnost vrijedila. Ovo iz razloga što je oštećeni dodatno zainteresiran za ishod određenih krivičnih postupaka.

Poboljšanje položaja žrtava, odnosno oštećenog u krivičnom postupku nije motivirano isključivo humanim razlozima i potrebom da se žrtva efikasno zaštiti, već i funkcionalnim unapređenjem postupka, koje treba da osigura bolje i efikasnije vođenje krivične procedure. Zloupotreba moći koja nije inkriminirana nacionalnim krivičnim zakonom, ali predstavlja kršenje međunarodno priznatih normi koje se odnose na ljudska prava – treba biti sankcionirana, odnosno određena pomoć žrtvi po tom osnovu mora biti osigurana, uključujući restituciju i/ili naknadu, kao i svu neophodnu pomoć, medicinsku, psihološku i socijalnu pomoć i podršku.

Kada su u pitanju servisi podrške žrtvama uopće, isti trebaju biti dizajnirani na multidisciplinarnom i interdisciplinarnom pristupu tako da budu istinski zadovoljavajući odgovor na različite oblike viktimizacije i potrebe žrtava, odnosno da budu potpuno korisni datoj zajednici i sistemu. Ovo ne znači da je potrebno uspostavljati posebnu supraagenciju specijaliziranu samo za pomoć i zaštitu žrtvama, što bi bilo nemoguće i nepraktično, ali znači uspostavljanje kvalitetne mreže servisa sa jakom međusobnom saradnjom i razvijenim putevima komunikacije uz decidnu podjelu nadležnosti, obaveza i odgovornosti. Mreža servisa mora biti održiva, kontinuirano na raspolaganju i u mogućnosti da odgovori svim konkretnim potrebama jedne zajednice. Praksa je pokazala da su ovi servisi u brojnim zemljama u tzv. eksperimentalnoj fazi, ali pozitivni primjeri pokazuju koliko je mreža podrške žrtvama vrsna, te da istu treba jačati na nacionalnom nivou, tražeći najbolje pristupe koji će odgovarati pojedinom društvu. Osim servisa podrške, potrebno je jačati posebne fondove za obeštećenje žrtvama, što naravno treba biti regulirano jasnim zakonskim normama. U svom kumulativnom efektu, i servisi i posebni fondovi vode ka vraćanju povjerenja žrtava prema državi, te, kao oblici restitucije, doprinose njenoj stvarnoj svrsi – vraćanju u pređašnje stanje.

Odgovarajuće obuke i vodiči bitno doprinose unapređenju znanja i vještina profesionalaca koji su u direktnom kontaktu sa žrtvama stoga ulaganje u ovoj sferi uvijek donosi novi kvalitet u setu usluga vezanih za žrtve.

Nadalje, kada je riječ o stanju u Bosni i Hercegovini, potrebno je iskoristiti kapacitete naučnih i obrazovnih institucija u smislu daljnje diseminacije znanja o pravima žrtava, njihovoj ulozi u krivičnim i drugim postupcima, mogućnostima obeštećenja, kao i ukupnom položaju u društvu. Tome bi svakako doprinijela i odgovarajuća istraživanja prilika u Bosni i Hercegovini, koja bi omogućila kvalitetno planiranje od strane donositelja odluka na osnovu egzaktnih podataka.

Uticaj sektora civilnog društva na unapređenje prava i položaj žrtava bitan je sa dva aspekta. Prvenstveno zbog zagovaranja tih prava i jačanja svijesti nadležnih vlasti i društva uopće o značaju adekvatne pomoći i podrške žrtvama. S druge strane, sektor civilnog društva često igra ključnu ulogu u pomoći žrtvama da ostvare svoja prava putem pravne pomoći, smještaja, osiguranja određenih privremenih mjera zaštite u kriznim stanjima i sl. Stoga se sektor civilnog društva ne smije promatrati kao oponent vladinim strukturama, već prije kao partner na kojeg vlade trebaju računati i u ovoj oblasti. Kod realizacije pomoći i zaštite žrtvama zloupotrebe moći posebno dolazi do izražaja uloga nevladinih organizacija jer u ovom slučaju imamo narušavanje određenih prava pojedinaca (ili kolektiva) od strane onih koji imaju moć, pa je povjerenje tih žrtava spram sektora civilnog društva svakako veće u odnosu na povjerenje prema državi.

Ukupna slika našeg društva pokazuje da pravosudni sistem, kao ni društvo u cjelini nisu dovoljno senzibilizirani za potrebe žrtava. Tome doprinosi i činjenica da je država u tranziciji, te je kao takva opterećena različitim problemima, ekonomskim, socijalnim, političkim i sl., što otežava provedbu propisanih međunarodnih standarda. Jasno je da kompleksna državna struktura Bosne i Hercegovine pati od manjka kohezije, što je prepreka jedinstvenom pristupu reformama, međutim, to ne može biti opravdanje da nadležne vlasti ne ulože više napora u procesu provođenja potrebnih reformi u oblasti zaštite ljudskih prava. Bez političke volje, reforma pravosuđa se ne može provesti na zadovoljavajući način. Također, bez političke volje, pogotovo ne može biti ni usaglašenih pitanja vezanih za kršenje ljudskih prava. Slijedom iznesenog možemo zaključiti da žrtve u Bosni i Hercegovini zbog nedorečenosti postojeće pravne definicije „oštećenika/žrtve“ prema Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine trpe različite oblike viktimizacije

kroz postupanje državnih službenika i institucija koje su im dužne pružiti pomoć, a koje postupanje nije u cijelosti usklađeno sa međunarodnim standardima. Posebno treba istaći da, kao ni zemlje Evropske unije, ni Bosna i Hercegovina eksplicitno ne definiše žrtve zloupotrebe moći, kako odgovarajućim politikama, strateškim dokumentima, tako ni u okviru važećeg zakonodavstva. Iako su evidentni značajni napori bosanskohercegovačkih vlasti da osiguraju adekvatnu pomoć i zaštitu žrtvama pojedinih vrsta stradanja (vojne i civilne žrtve rata, žene žrtve silovanja, žrtve trgovina ljudima, žrtve nasilja u porodici i sl.), potrebno je da na nivou države postoji jasno opredjeljenje u smislu potrebe osiguranja i pružanja zaštite i pomoći žrtvama. To podrazumijeva definiranje žrtve zločina i žrtve zloupotrebe moći, naznaku ovlasti za pojedine kategorije žrtava saglasno ustavnoj podjeli nadležnosti, uspostavljanje mreže podrške, fondova za obeštećenje, servisa i programa pomoći i zaštite žrtvama.

Također, nužno je napraviti razliku između ostvarivanja prava na nematerijalnu štetu i prava na obeštećenje, koje je po svojoj prirodi mnogo šire, ako se ima u vidu standard utvrđen u međunarodnom pravu.

S obzirom da je 2012.godine donesena Direktiva 2012/29/EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava zločina, i zamjeni Okvirne odluke 2001/220/JHA, potrebno je da Bosna i Hercegovina u periodu koji slijedi, a u kontekstu procesa pridruživanja Evropskoj uniji, postepeno uskladi svoje zakonodavstvo sa odredbama citirane Direktive, kako bi makar reformski procesi u oblasti zaštite žrtava zločina bili na fonu zakonodavstva Unije.

Vidjeli smo, dakle, da postoje različiti aspekti viktimizacije i potencijalni modaliteti odgovora na njih, kao i da se istima pridaje različit stepen pažnje u datom mjestu i vremenu. Ipak, u savremenom svijetu, u kojem je povećan obim ljudskih stradanja i stresa u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava uz sveprisutni nedostatak empatije raste i potreba za poduzimanjem konkretnih mjera i akcija u ime žrtava, a radi njihove zaštite. Stoga je važno princip jednakosti prava za sve žrtve tretirati kao jedan od primarnih ciljeva društva, odnosno države. Otuda se i poseban značaj pridaje djelovanju od strane države: centralno planiranje, jasna regulativa, administrativni i finansijski kapaciteti - iz razloga što samo princip centraliziranosti može osigurati princip jednakosti prava.

Nova rješenja u regulativi moraju biti decidna, ali istovremeno i dovoljno fleksibilna da

pokrivaju većinu slučajeva stradanja. Do tada, žrtvama zloupotreba moći ostaje da se koriste uobičajenim sredstvima za zaštitu svojih prava predviđenim pozitivnim propisima o obligacionim odnosima i parničnom postupku, kao i putem ombudsmena za ljudska prava, što samo djelomično i u niskom stepenu može zadovoljiti potrebe ovih žrtava, ali nikako se ne može smatrati ispravnim, sveobuhvatnim i efikasnim pristupom, niti voditi potpunoj pravdi za žrtve.

U konačnici, nedostatak jasnijih definicija žrtava zloupotrebe moći, kako u međunarodnim dokumentima, tako i u zakonodavstvima na nacionalnom nivou, te nečinjenje napora da se u tom smislu nešto značajnije promijeni u posljednjih skoro trideset godina nakon usvajanja krucijalne Deklaracije o osnovnim načelima pravde za žrtve zločina i žrtve zloupotrebe moći zapravo pokazuje kako donositelji odluka slobodno disponiraju svojim pozicijama s aspekta moći. Time, deklarativno, podržavaju zaštitu prava žrtava zloupotrebe moći, dok istovremeno, praktično, generiraju nove žrtve. Njihove odluke da ne interveniraju na precizniji način u zakonodavstvima na nacionalnom nivou, a u smislu stvaranja jasnog pravnog okvira i sistema za pomoć i zaštitu prava žrtava zloupotrebe moći, nisu ništa drugo do tipična manifestacija moći, zarad zaštite interesa političkih elita ili pojedinaca.

Ako država ne spriječi ili pravovremeno ne istraži navodna kršenja ljudskih prava i, kada je to potrebno, istragu nastavi krivičnim gonjenjem, ona na taj način podrija svoje ugovorne obaveze i stvara međunarodnu odgovornost za kršenje tih obaveza. Tako nepoduzimanje odgovarajućih mjera za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane država postaje eklatantan primjer zloupotrebe moći.

Zagovaranje zaštite ljudskih prava i sloboda, te njihovo praktično poštivanje čini zdravu bazu svakog demokratskog društva. S obzirom na rezultate ovog istraživanja, demokratska načela nedvojbeno se podrivaju kršenjem ljudskih prava, te su nužne intervencije u pravcu sistemskog pristupa zaštiti tih prava, uključujući pomoć i zaštitu žrtvama zloupotrebe moći. Unapređenje stanja u ovoj oblasti mora proći još jedan test vremena, političkog konsenzusa, kao i jake volje za stvarnim promjenama. Nadajmo se samo da taj test neće potrajati novih trideset godina, odnosno da će vidljive pozitivne promjene postepeno, ali sigurno ustupiti mjesto sadašnjim nedostacima ili nedorečenostima.

LITERATURA

Adžajlić-Dedović A., Dugi putevi pravde – studija slučaja, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo, 2004

Bejatović S., Krivičnoprocesni položaj oštećenog, Pravni život, Beograd 9/1995

Bejatović S., Krivično procesno pravo, Službeni glasnik, Beograd, 2008

Bejatović S., Oštećeni u krivičnom postupku, Centar marketing, Beograd, 1993

Bubalović T., Pravo na žalbu u kaznenom postupku, Bemust, Sarajevo, 2006

Cuomo, M. Mario, The Crime Victim in a System of Criminal Justice, 8 St. John's J. Legal Comment, 1992-1993

Đorđević S. Ž., Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženja rada, Tom prvi, Beograd, 1978

Feyters K. De, Parmentier S., Bossuyt M. and Lemmens P. (editors): Out of the Ashes – Reparation for Victims of Gross and Systematic Human Rights Violations, Intersetia, Antwerpen – Oxford, 2005

Goodey J., Victims and Victimology – Research, Policy and Practice, Longman Criminology Series, Pearson Education Limited, London, 2005

Grubač M., Krivično procesno pravo, četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Projuris, Beograd, 2006

Jones J., Protection of Victims and Witnesses, A. Cassese, P. Gaeta i J.R.W.D. Jones (urednici), The Rome Statute of the International Criminal Court, (Oxford, 2002.), str. 1355-70

Klug F., Human Rights and Victims, Centre for the Study of Human Rights, LSE, June 2003 - Kobe P., Uloga oštećenog u pokretanju i u toku krivičnog postupka, Pravni život, Beograd, 2006

Kršnetić J., Položaj oštećenog u krivičnom postupku, Pravni život, Beograd, 9/2002

Nikolić-Ristanović V., Uticaj žrtve na pojavu kriminaliteta, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1984

SAŽETAK / ABSTRACT
PREGLEDNI NAUČNI RAD

Amina Šurković, B.A.
Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

VIKTIMOLOŠKI PROFIL

Sažetak

Svrha ovog rada je analiza žrtvinog doprinosa razumijevanju kriminalnog ponašanja i načina na koji to razumijevanje doprinosi kriminološkom profiliranju. Istraživanja o ovoj vrsti profiliranja su vrlo rijetka. Viktimološko profiliranje je uzročna – posljedična veza između zločina, žrtve, svjedoka i nepoznatog počinitelja, a tehnike istraživanja ove veze se još uvijek razvijaju. Glavni cilj rada je pokazati važnost razumijevanja zločina iz ugla žrtve i počinitelja. Izvršena je komparacija osobina žrtava i počinitelja koje privlače takve žrtve. Analizirane su teorije i ideje utemeljitelja viktimologije koje su i danas u praksi, kao i koncepti novijih kriminoloških teorija (kao što je teorija životnog stila). Cilj nije bio pokazati kako je žrtva odgovorna za svoju viktimizaciju, nego da je pri izradi profila žrtve, bitno uzeti svaki aspekt tog procesa i svega što je dovelo ili doprinijelo viktimizaciji u očima počinitelja. To uključuje kompletnu historiju žrtve, među kojima su: životni stil, osobine ličnosti i ostale viktimogene predispozicije u kojima će biti riječ.

Ključne riječi: viktimologija, kriminološko profiliranje, profil žrtve, kriminološke teorije, viktimogene predispozicije.

SAŽETAK / ABSTRACT
REVIEW SCIENTIFIC WORK

Amina Šurković, B.A.
Faculty for Criminal Justice, Criminology and
Security Studies University of Sarajevo

VICTIMOLOGY PROFILE

Abstract

The purpose of this paper is to analyze how victims contribute to understanding criminal behavior and how this practice affects criminal profiling. Studies on victim profiling are very rare. The victim profile is a causal link between victims of criminal offenses, witnesses and unknown perpetrators and the techniques for investigating this relationship are still being developed. The main aim of this study was to demonstrate the importance of understanding crime from the perspectives of both, victims and perpetrators. A comparison of victim characteristics and perpetrator profile that are attracted to these victims has been performed. Furthermore, the theories and ideas of victimology founders were analyzed, as well as recent criminological theories (i.e., the lifestyle theory). The focus of this study was not to prove victim responsibility in process of victimization; it was rather the importance of considering every aspect of this process that contributes to the victimization in the eyes of the perpetrator. These factors include a complete victim history, and among these, lifestyle, personality traits, as well as other victimogenic predispositions, which will be further discussed.

Keywords: victimology, criminal profiling, victim profile, criminological theories, victimogenic predispositions.

INTRODUCTION

Historically, the word „victim“ was not always used in a negative way, i.e., to describe harm, suffering or loss. Rather, it was used to describe a sacrificial role of animals or humans who were destined to be sacrificed. Today, the word commonly refers to individuals who suffer injuries, losses, or hardships for any reason (Karmen 2012:2). For a long time, victimology was a branch of criminology. According to Ignjatovic, criminology is independent social science that empirically investigates the criminal phenomenon, including: crime, its perpetrator and victim, criminality and the way society responds to criminality, using the knowledge and research methods of the science of man and society (Petrovic, Mesko 2008:24). Victimology, as the study of the victim, includes the role of the offender and

society. The idea of studying victims has been around for centuries. Three eras of the role of crime victims are generally accepted in the systems of justice: the Golden age, Dark age and Reemergence of the Victim (Jerin, Moriarty 2010:6). In the Golden Age, a victim was completely involved in the punishment process of the perpetrator. This resulted in cycles of revictimization, especially in patriarchal systems where woman and children were often forced to pay the price of crimes committed by their male relatives. During the Dark Age, criminal offenses were considered as an act against the laws of a king or state, and victims and their families were not in the focus. In the 1940s and 1950s, sociologists, criminologists and legal scholars began to recognize that the victim was left out from the formal system of justice. Many students of criminal behaviour began to look at the relationship between the victim and the offender to better understand the genesis of the criminal act (Doerner and Lab 2011:3). Thus, the main goal of victimology in the early years was not to recognize the needs of the victims but to understand their role in the criminal act and relationship with the offender and culpability. Early scholarly work in victimology was the first attempt to study the victim-offender relationship and was focused on creating victim typologies. A German criminologist Hans von Hentig was probably the first person who tried to understand what led a victim to become a victim. He described his assumptions in *Time Magazine* (1948) as: „The characteristics and forces that tend to make a man a criminal are diverse and complicated. A contributing factor may be ugliness, deafness, a physical handicap. Victims are born or shaped by society much as criminals are. Some types of criminals are attracted to slum areas; so are their victims.” He classified victims into one of 13 categories depending on their contribution to the criminal act: the young, females, old, mentally defective and deranged, immigrants, minorities, dull normals, depressed, acquisitive, wanton, lonesome or heartbroken, tormentor and blocked, exempted or fighting. Von Hentig investigated the biological characteristics of the victim (e.g., age and sex), psychological as well as sociological characteristics, which is why, according to most victimologists, his classification was named the bio-psycho-sociological classification of victims. In his early paper - „Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim“ (1940), Hentig showed that a victim is not a passive but an active subject of the crime, which in most cases, contributed to her/his own victimization. Hentig also noted although some victims were innocent or had not contributed to their own victimization, their specific features led the perpetrator to commit a crime such as infanticide. In his later book called *The Criminal*

and *His Victim*, where he introduced the term victim as an agent provocateur, he explained that a greater attention should be paid to the criminal-provocative function of the victim. Although his classification was often criticized and considered offensive, as well as inappropriate and too generalized, it is important to note that he only suggested that victim characteristics may contribute to the victimization and not that the victim is the primary cause of the criminal act. Like von Hentig, Benjamin Mendelsohn, studied the dynamic between victims and offenders and discovered that it could lead some victims to unknowingly cause their own victimization or being victim prone. Mendelsohn referred to this as victim precipitation. Victim precipitation deals with the degree to which the victim is responsible for his or her own victimization. That involvement can be either passive or active (Doerner and Lab 2011:7). Mendelsohn went a step further and developed a typology that uses situational factors. The Mendelsohn's six victim types, as adopted from Doerner and Lab (2011:6), range from completely innocent victim, who exhibit no provocative or facilitating behaviour prior to the offender's attack, to the victim who is guilty more than the offender, because the victim instigates or provokes the criminal act. While the Mendelsohn's typology has its use in theory, it does not always apply to a specific case in practice. After Mendelsohn, Stephan Schafer proposed seven types of victim precipitation: unrelated, provocative, precipitative, biologically weak, socially weak, self- victimizing, and political victims. Again, the typology was based on victim responsibility for the crime. Schafer called this functional responsibility. His work was criticized for rigid presumptions and inappropriately defined specific responsibility of each victim type. Von Hentig, Mendelsohn and Schafer were early victimologists who marked the beginning of the academic interest in the victim-offender relationship. Furthermore, it is important to mention the work of Marvin E. Wolfgang and his student Menachem Amir. Wolfgang provided the first empirical analysis of police homicide records and reported that 26% of the homicides that occurred from 1948 through 1952 had been designed as victim precipitation cases (Wolfgang 1957:4). He identified three factors that led to the victim – precipitated homicides. First, the victim and the offender usually knew each other from before or had been in some relationship. Second, the homicide act was often the result of a small disagreement that escalated. And, the third factor was alcohol consumed by the victim. Wolfgang tried to break the stereotype that victims are those who are weak and passive unlike brutal and aggressive attackers. Probably, the most controversial empirical

analysis of victims of rape was the work of Menachem Amir, namely: Patterns in Forcible Rape. Amir (1968:2) explained victim precipitation of forcible rape as a particular situation where the behaviour of the victim is interpreted by the offender either as a direct invitation for sexual relations or as a sign that she will be available for the sexual contact if he continues to be persistent. Amir included those situations in which the victim, actually, or supposedly, agreed to sexual relations but retracted before the actual act or did not react strongly enough when the suggestion was made by the offender(s). Similar to Wolfgang, he identified several factors that led to criminal act, like the use of alcohol-as the major factor, the victim's reputation, seductive action by the victim, the place of initial meeting and rape, interpersonal relationships between the victim and offender as well as the victim's behaviour in rape situation. Most feminists will agree that the interpretation of crimes against woman from the male perspective is the failure of traditional criminology. And as Feinman (1994:4) said it is not surprising that men, in their effort to come to terms with female sexuality, categorize woman according to one of the two assigned roles, either „madonna“ or „whore“. The madonna/whore duality and the socioeconomic background of a woman were the major factors in defining the nature of female criminal behaviour and punishment. In response to inadequate practice of the crimes against woman, where the system dealt with victims of rape and sexual assault as if they were the offenders, putting the accent on their lifestyle, the crime victim movement began in the 1970s. However, it took several decades before crime victims were recognized separately from the perpetrator. Crime victims were mostly invisible for criminal justices agencies, media, general public, and most social scientists and public policymakers. Several factors contributed to the increase of victim „visibility“, including: the idea of victim compensation by Margery Fry in 1951, media exposure of the killers as well as victims and their families, growing sensitization towards the needs of woman who had been sexually assaulted, raped, or experienced domestic violence and of children who were the victims of incest and other forms of abuse, and widespread use of victim surveys.

WHO ARE CRIME VICTIMS AND HOW THEY CONTRIBUTE TO ITS OWN VICTIMIZATION?

Nils Christie (1986) introduced the stereotype of „the ideal victim.“ He described a person or a group of individuals who, when hit by crime, were most readily given the complete and legitimate status of being a victim (Christie

1986:18). Those were not the ones who perceived themselves as a victim or who were in the greatest danger of being victimized, but individuals who were, somehow, considered to earned the status of victims more than others. He identifies six attributes of the ideal victim: 1) the victim is weak (female, very old, sick, or very young), 2) the victim is, if not acting virtuously, then at least going about their legitimate, ordinary everyday business, 3) the victim is blameless for what happened, 4) the offender was big and bad, 5) the victim is unrelated to and does not know the „stranger“ who had committed the offence, and 6) the victim has the right combination of power, influence or sympathy to successfully elicit the victim's status without threatening strong countervailing vested interests. As explained by Dignan (2005:17), it seems probable that the assumptions based on this stereotypical image of the 'ideal victim' may help to generate criteria used by the media to assess the 'newsworthiness' of specific crime stories. Something similar, just in a different context, happened to the victims of sexual violence during four-year war in Bosnia and Herzegovina. Sexual violence was a huge taboo in the society often associated with patriarchy and social stigma. For that reason, women who survived rape were often described as silent and chaste in media reporting. But the fact is that none of the journalists could write anything about the war rape without Bosnian woman speaking, not being embarrassed, but very openly and furious about those crimes, in front of their cameras. In reality, there is no characteristic profile of a crime victim meaning that people of all ages, races, ethnicities and socioeconomic backgrounds can be a subject of different forms of criminal assault. However, not all groups have an equal likelihood of becoming a crime victim. Studies describes a few models in which crime victims may contribute to their own victimization. Some of them are based upon social interactionism as a result of the interaction between two or more people. Among these, the first one is the Luckenbill's Situated Transaction Model (1977) and the idea of homicide as a „situated transaction“. In this model, crime and victimization are described in a series of predictable stages that usually begin with a verbal confrontation, including a contest of characters between the victim and the offender, that are engaged in that contest either knowingly or unknowingly. Luckenbill sees murder as the final outcome in a series of moves and counter strategies negotiated continuously by the combats (Doerner and Lab 2011:55). The second model is the Cohen and Felson's Routine Activities Theory (1979). It says that crime occurs whenever the three following conditions overlap: suitable targets,

motivated offenders, and the absence of capable guardians. Hindelang, Gottfredson, and Garofalo (1978) and their lifestyle theory indicated that some people are more prone to victimization due to their behaviour and habits, or the customs expose them more frequently to crime and criminals. Doerner and Lab (2011:56) said that the value of understanding routine activities/lifestyle is in explaining the social situations in which violent acts occur. They argue that our choices of where to go, what to do, and how to proceed (even when made innocently) influence the chances of becoming a victim. Turvey and Freeman (2011) explained that the victim's lifestyle exposure is related to the frequency of potentially harmful elements experienced by the victims and that it results from the victim's common environment and personal traits, as well as her or his past choices. Generally, lifestyle factors can increase the overall probability of individual harm in three ways: by increasing the victim's proximity to, and interactions with, offenders or those predisposed toward criminality; by provoking conditions that create a perceived conflict with an offender; and by enhancing the offender's perception of victim vulnerability (Turvey, 2013:146). The victim's general lifestyle exposure to harm or loss must not be confused with his or her situational exposure. The victim's situational exposure can be described as the person's lifestyle exposure within a given environment and set of circumstances. Turvey also gives an example of a situational exposure in relation to alcohol use. A person who routinely becomes intoxicated increases one's lifestyle exposure to many harmful effects of alcohol. However, unless a victim is actually intoxicated at the time of victimization, alcohol does not necessarily raise his or her situational exposure (Turvey, 2013: 179). Nevertheless, the ideas underlying these models, lifestyles, location, and person's character as the primary predictors of who is most likely to become a victim of crime, are not the excuses for victim-blaming, they just contribute to victim risk.

CRIMINAL PROFILING

Turvey defines „criminal profiling“ as the investigative process by which different aspects of the crime are studied in an attempt to understand the characteristics of the criminal and the rationale behind his/her particular behaviour (1999:44). The point made by Turvey was that criminal behaviour is generally not an „accident“ and that offenders are aware of their own reasons underlying the behaviour toward the victim (Turvey, 1999:105). The roots of criminal and victim profiling can be found in the

methods used by the Federal Bureau of Investigation (FBI) in the USA. They use information on victimization to classify the criminal and make predictions about his/her characteristics. The FBI's very important finding was that criminal behaviour can be classified as „organized“ or „disorganized“ given the degree of sophistication in planning and committing criminal offenses. As Hagerman (2000:462) said, one of the inferences made by this a classification was that „organized“ offenders were likely to be unknown to the victim. If this was true, then „disorganized“ - offenders would be known to the victim. Classification of any form of behaviour can be extremely difficult and, while this early approach to the profiling made a valuable contribution, the techniques and methods used by the FBI have been a subject to criticism. Much of this criticism had emanated from the fact that the FBI's approach appears to be unscientific and that these „theories“ are difficult to prove or disprove (Ainsworth, 2012:117). The foremost critic of the FBI's work has been David Canter with his investigative psychology. Canter acknowledges that behavioral profiling is a valuable commodity in understanding the intricacies of criminal behaviour and the importance of the victim's role in discriminating between these intricacies (Haferman, 2000: 565). Canter stated that the extremely violent nature of some criminal victimizations indicates that the offender views his/her victim as „...less than human...objects of anger or desire...vehicles to satisfy (themselves)...targets to be acted upon“ (Canter, 1995: 322). He further believed that the victim could aid in explaining the dynamics of criminal behaviour through the extent of their victimization alone. According to Canter, the logic behind this is the realization that „...different forms of brutality and degradation, violence and coercion, could tell us about the difference in the life experiences...“. Some of the strongest evidence that victimization can, to an extent, explain the criminal behaviour, can be seen in work of a former FBI agent John Douglas. He suggested the presence of a viable relationship between criminal victimization and criminal behaviour, and that one principle in this relationship can aid in explaining the other (Haferman, 2000: 463). Douglas asserts that victim evidence and characteristics can offer extensive revelations about the criminal and his/her behaviour which helps in understanding not only the offenders motive but his/her thinking patterns as well (Douglas & Olshaker, 1995: 84). However, despite the contribution and significance, his work did not provide any conclusive theories. Another problem with Douglas' work, as Haferman (2000: 550) stresses, is that it is incredibly biased and in huge part asserts that his way is the „only way“. To conclude, all those

criticisms are the result of separate schools of profiling. The FBI methods are commonly used in the USA, developed by the agents in law enforcement and based on inferences from interviews and case studies. In contrast, a different form is used in Europe, particularly in the UK, which is developed primarily by psychologists, such as David Canter and Paul Britton. Also, the UK model is much more statistically based. The last of individual profiling methods was one developed by Brent Turvey – Behavioural Evidence Analysis (BEA). It is based on forensic science and interpretation of physical evidence. Instead of relying on average types of perpetrators, BEA profilers are not presuming or speculating. They are working on determining the truthfulness and reliability of physical evidence and their connection with the criminal offense.

FORENSIC VICTIMOLOGY – CONSTRUCTING A VICTIM PROFILE

Creating a victim profile and determining victim behaviour is the first step in creating a profile of the offender. Victim profiling is not important only because it allows insights into the mind and behaviour of the offender, but also because it creates insights into probable causes of criminal victimization. When profiling a victim, every aspect of its victimization must be taken into consideration, as well as anything that may have led to, contributed to, or allowed victimization in the eyes of the offender (Hagerman 2000:280). Through constructing the victim profile, a victimologist needs to investigate the emotional, psychological and economic impact of the crime, as well as the interrelationship between the offender and victim. A complete history of the victim, including lifestyle, personality traits, employment, victim's family background, victim's likes and dislikes, victim's propensity for drug or alcohol abuse, possible financial problems, last known person or people that spoke to the victim, and particularly any routines associated with the victim should be obtained. The victim history of interaction or involvement with criminals, as said, can increase the exposure to certain kinds of harm, or make harm more likely. Therefore, a forensic victimologist considers identifying the history and as a necessary part of any assessment, which can lead her or him to viable suspects. Any information about the victim is actually a potential answer to the question „Why did the offender choose this person to be his victim?“ or „How was the victim targeted?“. Over the past two decades, forensic science has played an important role in victimology and the criminal justice. Forensic victimology is defined by

Turvey as the objective study of victims, with a focus on describing all aspects of the victim's life to gain a better understanding of how they came to become victimized, how the crime took place, and the victim's relationship with the offender. Forensic victimology is designed to look beneath victim stereotypes, in a scientific manner, so it does not take sides. The aim of forensic victimology is therefore to assist in providing informed investigations, to require scientific examinations of victim evidence that is intended for court, and to result in more informed legal outcomes (Turvey, 2013:28). Turvey goes into some details as to how a „victim profile“ should be created and he asserts that creating a timeline for the victim's last known actions is critical in understanding the victim-offender relationship (Turvey, 1999:106). In creating such a timeline he suggests several steps: 1) collect all available forensic and factual data, crime scene photographs and all witness data, 2) create a linear timeline of events and location as well as a map of the victim's route for 24 hours prior to the attack, and 3) document expected background elements of the route in terms of vehicles, people, activities, professionals etc., prior to, during, and after the victimization (Turvey, 1999:109). According to Turvey, once this is completed and every aspect of the victim's character, personality and lifestyle is examined in the most thorough way possible, one must take into account the „risk factor“ (Turvey, 1999:113). The risk exists from both the victim and the criminal's viewpoint. For the victim it is „...amount of exposure to a possibility of suffering harm or loss perceived for a given victim“ (Turvey, 1999:114). From the offender's point of view, the risk is identified as „...the amount of exposure to a possibility of suffering harm, loss, identification or capture that an offender perceives when attempting to acquire a victim“ (Turvey, 1999: 118). It is clear that the Turvey's approach is based on the previous efforts of the FBI and their theoretical framework. Overall, it seems that victim profiles aid extensively in creating criminal profiles, but there is still no reliable evidence to support that theory.

CONCLUSION

In contrast to many unrealistic media presentations, it is important to emphasize that a crime cannot be solved using only criminal profiles. In most cases, analyzing criminal profiles can confirm what the investigators already assumed. Although early victimologists started to study the victim-offender relationship, most of the empirical studies on victim precipitation and relationship between victim

and the offender, were based on personal bias or misguided by generalizations. That is why today's victimologists must study each victim individually because many typologies cannot be applied to a specific crime. Any victim bias can be a problem when studying the victims of crime. Turvey warned that victims' situational and lifestyle exposure should be established before making any assumptions and conclusions. It has to be clear that regardless of the victim's lifestyle or situational exposure, he/she is not to be blamed for the decision of the criminal offender. It is on jury to decide how the victim participates in the criminal offense. In other words, a victim is presumed to be the victim, unless the court proves otherwise. Nevertheless, it is unfair to say that victimology has not made important contributions in understanding victimization. Yet, it has done little to reduce victimization. Some victimological findings have been used by policymakers who promote ineffective "law and order" crime policies. Also, many believe that the whole victim movement was manipulated for political purposes. It is very important that all experts from this field are constantly trained in various scientific disciplines and methods of criminal profiling as well as kept up to date with the new findings related to criminal profiling. Increased appliance of victim profiling can be observed in the increased number of scientific research in this area. However, there is a very few studies investigating the accuracy and usefulness of the profiles used in real cases. The lack of the literature may be explained by the fact that many agencies and individuals do not like to relieve the accuracy of their investigation because inaccuracy can be considered as being inefficient. Furthermore, the lack of formal education and educational standards for the profilers in this field deserves detailed analysis.

LITERATURE

- Ainsworth, P. B. (2000). *Offender Profiling and Crime Analysis*. Devon: Willan.
- Canter, D. (1995). *Criminal Shadows: Inside the Mind of the Serial Killer*. New York: HarperCollins.
- Christie, N. (1986). *Ideal Victim (From Crime Policy to Victim Policy)*, ed. Fattah E. A. London, UK: Macmillan.
- Dignan, J. (2004). *Understanding Victims And Restorative Justice*. Berkshire, England: Open University Press.
- Doerner, G., Lab, S. P. (2011). *Victimology*. London, UK: Routledge.
- Douglas, J. E., & Olshaker, M. (1995). *Mindhunter: Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit*. New York: Scribner.
- Dussich, J. P. J. (2006). *Victimology - Past, Present and Future*. From Resource Material Series No.70, p.116-129. Simon Cornell, ed.
- Elias, R. (1994). *Has Citimology Outlived Its Usefulness?* The Journal of Human Justice, Vol. 6, No.1. p.1-22.
- Feinman, C. (1994). *Woman in the Criminal Justice System* (3rd ed.). London, UK: Greenwood Publishing Group.
- Goodwill, A. M., Alison L. J. (2007). *When is Profiling Possible? Offense Planning and Agression as Moderators in Predicting Offender Age from Victim Age in Stranger Rape*. Behavioural Science and the Law 25: 820 – 840
- Gulotta, G. (1984). *New approaches to victimology*. International Association of Applied Psychology, Vol. 33, No.1. p.87-95.
- Hagerman, B. (2013). *Criminal profiling: Victimology*. Kindle edition.
- Jerin, R. A., Moriarty, L. J. (1998). *Victims of Crime*. New Jersey, USA: Nelson-Hall Publishers.
- Karmen, A. (2012). *Crime Victims: An Introduction to Victimology*, (8th ed.). Belmont, California: Cengage Learning.
- Kocsis, R. N. (2007). *Criminal Profiling: International Theory, Research and Practice*. New Jersey, USA: Humana Press.
- McBarnet, D. (1983). *Victim in the witness box – confronting victimology's stereotype*. Contemporary Crises 7: 293 - 303
- Menachem, A. (1968). *Victim Precipitated Forcible Rape*. Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 58, No.4. p.493-502.
- Miskovski G., Mlinarevic, G. (2009). *The Trouble with Rape Trials – Views of Witnesses Prosecutors and Judges on Prosecuting Sexualised Violence during the War in former Yugoslavia*. Cologne: medica mondiale e.V.
- Petrovic B., Mesko G. (2008). *Criminology* (2nd ed.). Sarajevo: Faculty of Law.
- Slavicek, I., Dolezal, D. (2011). *Criminal profiling*. Croatian Review of Rehabilitation Research, Vol. 4, No.2. p.156-173.
- Time Magazine. (1948, September 20). *Go ahead, hit me*. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,799202,00.html>
- Turvey, B. E. (1999). *Criminal Profiling: an Introduction to Behavioural Evidence Analysis* (1st ed.). San Diego, California: Academic Press.
- Trojan, C., Salfati, C. G. (2011). *Linking Criminal History to Crime Scene Behaviour in Single – Victim and Serial Homicide: Implications for Offender Profiling Research*. Homicied Studies, Vol. 15, No.1. p.3-31.
- Turvey, B. E. (2013). *Forensic Victimology: Examining Violent Crime Victims in Investigative and Legal Contexts* (2nd ed.). San Diego, California: Academic Press.

SAŽETAK / ABSTRACT
STRUČNI RAD

Amra Čengić, Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u
Sarajevu

ŽRTVE NASILJA U PORODICI

Sažetak

Prevenција nasilja u porodici trebala bi da djeluje na različitim društvenim nivoima: na nivou države, zajednice i pojedinca. Prevencija podrazumijeva tri kategorije: primarnu, sekundarnu i tercijarnu prevenciju nasilja u porodici (Ostojić i Senjak, 2008).

Primarna prevencija koja podrazumijeva sprječavanje pojave nasilja podizanjem svijeti, kampanje, edukacije o ljudskim pravima, edukativni materijal za djecu i adolescente i sl. Sekundarna prevencija odnosi se na identifikaciju faktora rizika i rizičnih grupa, osiguravanje pomoći takvim porodicama, otvaranjem SOS telefona, pravnim savjetovanjem i sl. Tercijarna prevencija odnosi se na sprječavanje daljeg nasilja; direktna pomoć žrtvama nasilja, otvaranje skloništa, efikasne policijske intervencije, sudske procedure, rad sa nasilnicima i dr. (Menzel, 2009). Djeca koja su pretrpjela nasilje bilo kojeg oblika i sama su češće nasilnici, bilo da vrše nasilje prema sebi samima, nasilje nad vršnjacima, nasilje prema intimnim partnerima, i naposljetku, nasilje prema svojoj djeci. Iz ovog proizilazi važnost prevencije nasilja nad djecom. Međutim, zbog kompleksnosti problema, malo je pomaka učinjeno prema uspješnoj prevenciji nasilja nad djecom, koja se uglavnom svodi na sekundarnu prevenciju.

Jedan od pristupa prevenciji nasilja nad djecom je provođenje programa edukacije roditelja o roditeljstvu i o potrebama djece, te o načinima savladavanja poteškoća iz svakodnevnog života. Pored rada sa žrtvama, radi se i sa nasilnicima, kojima se također pružaju različiti oblici psihološke pomoći.

Uzimajući u obzir različite tipove nasilnika, a i same povode za nasilnost, pružaju se različiti oblici terapijskog rada gdje se usvajaju vještine adekvatnog rješavanja konflikata, nošenja sa stresom i sl. (Eliasson, 2002)

SAŽETAK / ABSTRACT
EXPERT WORK

Amra Čengić, B.A.
Faculty of Criminology, Criminology and
Security Studies, University of Sarajevo
VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

Abstract

Prevention of domestic violence should work at different levels of society: at state, community and individual level. Prevention involves three categories: Primary, Secondary and Tertiary Prevention of Domestic Violence (Ostojić and Senjak, 2008).

Primary prevention involves the prevention of violence by raising awareness, campaigning, human rights education, educational papers for children and adolescents etc. Secondary prevention refers to the identification of risk factors and risk groups, providing assistance to such families, opening SOS phones, legal counseling, and Tertiary prevention relates to the prevention of further violence; direct assistance to victims of violence, sheltering, efficient police intervention, court proceedings, work with abusers etc. (Menzel, 2009). Children who have been subjected to violence of any form are themselves very often abusers, either being violent against themselves, or against peers, or against intimate partners, and ultimately being violent against their own children. From the above, we recognize the importance of preventing violence against children. However, due to the complexity of the problem, little progress has been made towards successful prevention of violence against children, which is mostly reduced to secondary prevention.

One of the approaches to preventing violence against children is the implementation of parents' education programs on parental issues and on the needs of children, and on ways to overcome the difficulties of everyday life. In addition to working with the victims, also bullies are worked with and provided with various forms of psychological assistance.

Taking into account the different types of abusers and also the cause of violence, various forms of therapeutic work are provided, while acquiring the appropriate conflict resolution skills, stress-handling skills etc. (Eliasson, 2002)

UVOD

Porodica je osnovna društvena ćelija svakog društva i jedna od najstroženijih društvenih grupa. Cijeli ljudski život uglavnom se odvija u porodici. Svaka dobro usklađena i zdrava porodica omogućava neometani razvoj pojedinca, dok neusklađena porodica usporava razvoj pojedinca, te vremenom dolazi do njenog raspadanja. Jedna od negativnih sociopatoloških pojava koja se dešava u porodici, jeste nasilje u porodici koje proizlazi iz različitih stanja i to: alkoholizma, nezaposlenosti, duševne bolesti, te poremećenih porodičnih i bračnih odnosa. Nasilje u porodici je žalost, danas veoma rasprostranjena pojava, mada je broj prijavljenih slučajeva znatno manji, nego što je to slučaj u stvarnosti. Osnovni cilj nasilnika (uglavnom muškarca unutar porodice) jeste uspostavljanje apsolutne kontrole nad žrtvom, upotrebom sile, manipulacijom i zastrašivanjem.

Šezdesetih i sedamdesetih godina 20 stoljeća, vladalo je shvatanje da je „Dom čovjekova tvrđava“. Prije se smatralo da ako se desi nasilje u porodici, da to treba da se riješi u okviru porodice i između ta dva partnera, ukoliko se ne radi o težim povredama ili u slučaju smrtnog slučaja. U većini zemalja, u slučajevima nasilja u porodici policija uopšte nije intervenisala hapšenjem nasilnika, iako je to činila u ostalim slučajevima nasilja.

U policijskoj kulturi pridavao se mali značaj postupanju u slučajevima porodičnog nasilja. Veliki broj policajaca vjerovao je da se porodični konflikti najbolje riješavati unutar porodice, tako da policijska intervencija u slučajevima porodičnog nasilja nije bila „popularna“, niti se smatrala „pravim“ policijskim poslom jer nije donosila nagrade. (Suabšić, 2012.)

Kada govorimo o nasilju, možemo nabrojati nekoliko kategorija:

1. Fizičko zlostavljanje,
2. Emocionalno zlostavljanje,
3. Seksualno zlostavljanje,
4. Ekonomsko (materijalno zlostavljanje).

FIZIČKO NASILJE

Osim fizičkog nasilja, koje uključuje guranje, šamaranje, udaranje, premlaćivanje, čupanje kose i drugo, tu je također i psihičko nasilje koje se odnosi na oblike zlostavljanja s ciljem prezentovanja moći i kontrolom žrtve kroz

razne zabrane, omalovažavanja, ismijavanje u javnosti, izolaciju, prijetnje, uvrede, kontrolu kretanja, pretjeranu ljubomoru i dr. tragovi ove vrste nasilja, nisu vidljivi kao kod fizičkog nasilja, ali su zato posljedice velike i dovode do razaranja strukture ličnosti. (Milić, 2001)

Žrtva se, postepeno, povlači u sebe i gubi osjećaj vlastite vrijednosti, te pada u depresiju. U težim slučajevima javljaju se suicidalne ideje, a također su mogući i pokušaji izvršenja suicida.

Seksualno nasilje

Seksualno nasilje se odnosi na seksualno uznemiravanje i silovanje, odnosno primoravanje na seksualni odnos bez pristanka žrtve, na radnom mjestu, u školi, na fakultetu, na ulici i u porodici. Žrtve se prisiljavaju na učešće u seksualnim aktivnostima, na bludne radnje koje im ne odgovaraju i koje su za njih ponižavajuće. (Subašić, 2012.)

Ekonomsko (materijalno) nasilje

Ekonomsko zlostavljanje uključuje uskraćivanje i oduzimanje finansijskih sredstava, neplaćanje alimentacije ili izdržavanja, te drugi oblik ostavljanja bračnog partnera ili člana porodice bez sredstava za život.

FAZE NASILJA U PORODICI

Nasilje u porodici uglavnom počinje manjim, bezazlenim napadima i uvredama. Fizičkom zlostavljanju prethodi vrijeđanje, bacanje predmeta, razbijanje predmeta, i prijetnje. Odnos između nasilnika i žrtve za vrijeme zlostavljanja može se podijeliti u dvije faze.

U prvoj fazi, odnosi među partnerima su napeti, što neizbježno dovodi do manjih incidenata, pri kojima žrtva pokušava smiriti situaciju i smanjiti napetost. U drugoj fazi, napetost među partnerima raste, partner zlostavljač pojačava kontrolu žrtve nasilnim ispadima, dok se žrtva zbog straha povlači. Obično nakon agresivnih ispada, partner zlostavljač pokazuje kajanje, opravdava svoje nasilničko ponašanje, te često daje obećanje da se nasilje neće ponoviti. Kasnije, odnos među partnerima prividno je dobar, žrtva prihvata izvinjenje nasilnika. To je period malog zatišja tzv. „medenog mjeseca“ nakon čega će se nasilje najčešće ponoviti. (Petrović, Meško 2014)

Zapravo, sve ove karakteristike su nevažne. Nasilje se može dogoditi svima, bez obzira na obrazovanje, dob, ili bilo koju drugu karakteristiku. Također, predrasuda koja vlada

da su nasilnici neobrazovani i neuki ljudi koji „ne znaju bolje od toga“, također je pogrešna. U domovima mnogih „intelektualaca“ odnosno akademskih građana ove zemlje, prisutno je nasilje i agresivni oblici ponašanja i komunikacije sa članovima svoje porodice.

Kako prepoznati zlostavljača?

Veoma teško. Ono što oni rade i na šta su spremni obično znaju samo članovi njihove uže porodice. U svakom susjedstvu postoji bar jedan takav.

To su ljudi koji za svoje žrtve biraju samo slabije od sebe, gdje žrtva obično nema nikakvu mogućnost otpora. Veoma često zlostavljač je i sam zlostavljan u djetinjstvu. Agresivni obrasci ponašanja usvojeni su, najčešće, posmarajući odnos vlastitog oca prema majci i potom iste, u budućnosti, primenjuju na suprugu i djecu.

Na određeni način, ovi ljudi žive dvostruki život. Jedno lice pokazuju unutar svoje porodice, a drugo prijateljima, susjedima i poznanicima.

UTICAJ EKONOMSKE KRIZE NA PORODIČNO NASILJE

Brojna istraživanja sprovedena tokom proteklog stoljeća ukazuju na vezu između ekonomske krize i destabilizacije, s jedne strane, i nasilja (porodičnog i partnerskog) nad ženama s druge strane. Ekonomska kriza utiče na nasilje u porodici na dva načina:

1. Ona doprinosi povećanju ranjivosti pojedinih kategorija stanovništva (prije svega žena) i njihovoj većoj izloženosti ovom obliku viktimizacije.
2. Ona predstavlja prepreku za napuštanje nasilne zajednice.

U državama bivše Jugoslavije rat se pokazao kao snažan generator porodičnog nasilja. Analiza dokumentacije o razvedenim brakovima u centru za socijalni rad u Zenici (Federacija BiH) tokom 1996 i 1997 god. došlo je do podataka da je od 36 razvedenih žena koje su trpile fizičko nasilje od svojih supružnika, rekle njih 8 da se nasilje za vrijeme rata intenziviralo, dok je u 4 slučaja nasilje počelo na početku braka, a koji je zaključen tokom rata, odnosno neposredno nakon završetka rata. (Ćopić, 2003).

Ono što je interesantno za prostor Federacije BiH, i ratom pogođena druga područja, jesu zapravo faktori koji utiču na nasilje u porodici, a koji su direktno ili indirektno povezani sa ratom, odnosno učešćem u istom.

(Ćopić, 2003). Tako se, na osnovu intervjua sa radnicima Centra za socijalni rad u Zenici, došlo do saznanja da su neki od osnovnih faktora koji doprinose porodičnom nasilju kriza reintegracije porodice, ratna trauma i postratna ekonomska situacija. Naime, tokom rata veliki broj muškaraca je bio u vojsci, daleko od kuće, dok je žena, pored svojih obaveza preuzimala i one koje su tradicionalno muške, brinući se o svim aspektima porodičnog života.

Nakon povratka muškarca sa ratišta, neke porodice su prolazile kroz krizu reintegracije članova domaćinstva, tj. kroz proces povratka na staro. Pored toga, kao čest faktor nasilja navođena je i preživljena ratna trauma.

POLITIKA DRŽAVE PREMA PORODIČNO NASILJU

Politika države prema porodičnom nasilju u toku sedamdesetih godina dvadesetog vijeka, u Velikoj Britaniji i SAD, feministički pokret javno je ukazao na problem nasilja muškaraca nad ženama u braku.

Do promjena u stavu države prema porodičnom nasilju došlo je u Velikoj Britaniji 1975. godine. Za razliku od ranijeg stava da je važno očuvati jedinstvo među supružnicima i da policija ne bi trebalo da hapsi muškarce koji su ispoljavali nasilje prema svojim partnerkama, na ovom sastanku je preporučeno da se nasilje u porodici tretira na isti način i sa istom ozbiljnošću kao i napad na javnom mjestu. Zaključeno je da policija mora da vodi statistiku i da bude spremna da uhapsi nasilnika na licu mjesta, ukoliko postoji očigledan dokaz o fizičkoj povredi žrtve.

U periodu 1976 – 1978. godine, Parlament je usvojio tri zakonska dokumenta kojima je regulisana bolja policijska zaštita žrtava nasilja, kao i pružanje pomoći zlostavljanim ženama hapšenjem nasilnika, iseljavanjem nasilnika iz kuće i obezbeđivanjem smještaja žrtavama porodičnog nasilja. (Subašić, 2012.)

„Značajan pravni akt usvojen je 1990. godine u Velikoj Britaniji, pod nazivom Home Office Circular (No. 60).“ (Temida, Viktimološko društvo Srbije, Mart 2005., Str. 4)

Australijski Institut za kriminologiju održao je 1979. godine prvu Međunarodnu konferenciju o nasilju u porodici, koja se bavila sljedećim pitanjima:

1. Sociološki pogledi na nasilje u porodici,
2. Načini ispoljavanja, oblici i dinamika nasilja u porodici,
3. Zakon i nasilje u porodici,

4. Institucije koje mogu da pomognu osobama koje se suočavaju sa nasiljem u porodici.

U većini država Amerike, kao i na saveznom nivou, sve do sredine osamdesetih godina 20 vijeka, nasilje u porodici nije bilo regulisano kao poseban tip kriminalnog ponašanja, već su za ovaj oblik kriminaliteta primjenjivani standardni krivičnopravni propisi. (Subašić, 2012.)

ULOGA I ZADACI POLICIJE

Policija je poseban državni organ zadužen, prije svega, za bezbjednost društva i građana. Uloga policije je i represivna i preventivna. Od policije se očekuje da, primjenjujući svoja zakonska ovlaštenja, reaguje, na zakonom propisan način, brzo i efikasno. Kada interveniše u slučajevima porodičnog nasilja, od policije se, prije svega, očekuje da djeluje u pravcu sprečavanja novog nasilja i nastanka težih posljedica. (Ajduković, 2000)

Prilikom ispitivanja mogućnosti drugačijeg tretmana porodičnog nasilja i nasilja van porodice, feministički opijentisani autori i autorke (Edwards 1996., Faragher 1985., Hatty 1989., Pahl 1985., Dobash and Dobash 1980., Stanko 1989., Hanmer, Radford, Stanko 1989.,) ukazali su na postojanje mizoginije, na seksističke stavove policije, kao i na neprimerenu klasifikaciju žrtava na one koje su i koje nisu „zaslužile“ da budu žrtve.

Zaključak ovih autora da policija nije dovoljno aktivna kada interveniše u slučajevima porodičnog nasilja i da nema adekvatan stav prema žrtvi, baziran je na činjenici da pripadnici policije ne iskazuju dovoljno sažaljenja prema žrtvama porodičnog nasilja.

„Uloga policije, prema shvatanju ovih autora, jeste pružanje usluga i održavanje reda, {to se uglavnom ne postiže samo primenom zakona.“ (Temida, Viktimološko društvo Srbije, Mart 2005., Str.8)

FAKTORI KOJI UTIČU NA REAGOVANJE POLICIJE

„Empirijska istraživanja pokazuju da se ponašanje policije u većini slučajeva znatno razlikuje od utvrđenih standarda i preporučenih pravila postupanja. Ova pojava je posebno izražena u situacijama kada policija ima diskreciono pravo da odlučuje o hapšenju.“ (Temida, Viktimološko društvo Srbije, Mart 2005., Str. 8)

Orijentacije svu pažnju usredsredile su upravo na ovu „moć“ policije. Kako se navodi u pojedinim radovima, diskreciono odlučivanje policajaca ponekad je „kapricioznog“ karaktera i zasnovano je na rodnim predrasudama i predrasudama u pogledu određenih tipova žrtve (Stanko 1989, Ferraro 1993.godine)

PREVENCIJA NASILJA U PORODICI

Prevenција nasilja u porodici trebala bi da djeluje na različitim društvenim nivoima: na nivou države, zajednice i pojedinca. Prevenција podrazumijeva tri kategorije: primarnu, sekundarnu i tercijarnu prevenciju nasilja u porodici (Ostojčić i Senjak, 2008).

Primarna prevencija koja podrazumijeva sprječavanje pojave nasilja podizanjem svijesti, kampanje, edukacije o ljudskim pravima, edukativni materijal za djecu i adolescente i sl. Sekundarna prevencija odnosi se na identifikaciju faktora rizika i rizičnih grupa, osiguravanje pomoći takvim porodicama, otvaranjem SOS telefona, pravnim savjetovanjem i sl. Tercijarna prevencija odnosi se na sprječavanje daljeg nasilja; direktna pomoć žrtvama nasilja, otvaranje skloništa, efikasne policijske intervencije, sudske procedure, rad sa nasilnicima i dr. (Menzel, 2009). Djeca koja su pretrpjela nasilje bilo kojeg oblika i sama su češće nasilnici, bilo da vrše nasilje prema sebi samima, nasilje nad vršnjacima, nasilje prema intimnim partnerima, i naposljetku, nasilje prema svojoj djeci. Iz ovog proizilazi važnost prevencije nasilja nad djecom. Međutim, zbog kompleksnosti problema, malo je pomaka učinjeno prema uspješnoj prevenciji nasilja nad djecom, koja se uglavnom svodi na sekundarnu prevenciju.

Jedan od pristupa prevenciji nasilja nad djecom je provođenje programa edukacije roditelja o roditeljstvu i o potrebama djece, te o načinima savladavanja poteškoća iz svakodnevnog života. Pored rada sa žrtvama, radi se i sa nasilnicima, kojima se također pružaju različiti oblici psihološke pomoći.

Uzimajući u obzir različite tipove nasilnika, a i same povode za nasilnost, pružaju se različiti oblici terapijskog rada gdje se usvajaju vještine adekvatnog rješavanja konflikata, nošenja sa stresom i sl. (Eliasson, 2002)

ZAKLJUČAK

Nasilje u porodici je veoma rasprostranjeni društveni problem širom svijeta. Dešava se

svugdje neovisno od bogatstva ili siromaštva pojedinca, religije, te njihovog stepena obrazovanja. To je ponašanje u kojem jedan član porodice ugrožava tjelesni integritet, odnosno duševno zdravlje drugog člana porodice.

Ljudi svih rasa, vjerskih i političkih i seksualnih opredjeljenja, društvenih i kulturnih nivoa i spolova mogu biti počinitelji nasilja u porodici. Pojavljuje se u različitim oblicima i uključuje fizičko nasilje, seksualno nasilje, psihičko nasilje i ekonomsko nasilje. Nasilje u porodici je jedan od ozbiljnih problema, koji je prožet kroz čitavu historiju razvoja. Ovaj problem se ne tiče same porodice, već i cijelog društva. Nasilje ostavlja trajne posljedice na žrtvu. Najviše se pažnje treba posvetiti sekundarnoj i tercijarnoj prevenciji, gdje se treba baviti posljedicama, a ponajmanje se pažnje posvećuje samom sprječavanju pojave nasilja različitim programima primarne prevencije.

Društvo i država mora da govori o ovom važnom pitanju nasilja u porodici. Time što govorimo o ovom pitanju, prekidamo tišinu koja obavlja zlostavljanje. Intervencija, suprotstavljanje, i oštra ljubav bi trebali da budu oruđe koje ćemo koristiti da se borimo protiv zlostavljanja u našem društvu.

LITERATURA

Subašić, J. (2012). Nasilje u porodici (Domestic violence). Preuzeto 23.10.2017., sa <http://psiholog.ba/nasilje-u-porodici/>

Čopić, S. (2003). Nasilje u porodici (Rasprostranjenost, karakteristike i pravna zaštita). Preuzeto 23.10.2017., sa <http://www.vds.org.rs/File/Tem0603.pdf>

Konstantinović – Vilić, S. Petrušić, N. Nasilje u porodici (Reagovanje policije na nasilje u porodici – teorijski okvir i strana iskustva). Preuzeto 23.10.2017, sa <http://www.vds.org.rs/File/Tem0501.pdf>

Anđelka Milić: Sociologija porodice, Čigoja štampa Beograd, 2001.

Menzel, M. 2009, Gewaltpraevention, Preuzeto sa <http://www.beratenbegleitenbetreuen.de/gewalt.htm>.

Ostojčić, E., Andrić-Ružičić, D. 1999, Drugi pogled 2, (Ne)živjeti sa nasiljem, izvještaj o nasilju nad ženama na području općine Zenica, Medica Zenica -Infoteka, Zenica.

Ostojčić, E., Babović, N., Senjak, M., 2008, Priručnik za pomagače i pomagačice koji rade sa žrtvama i preživjelima nasilja, Medica Zenica- Infoteka, Zenica

Petrović, B. i Meško G. 2004, Kriminologija, Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo.

Temida, Viktimološko društvo Srbije, mart 2005.godine.

Elliasson, P. E. 2002, Muškarci, žene i nasilje, „Žene ženama“, Sarajevo.

SAŽETAK / ABSTRACT
STRUČNI RAD

Svjetlana Gavrilović,
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu

ŽRTVE VRŠNJAČKOG NASILJA

Nasilje je sve ono što vrijeđa osnovna prava čovjeka, a to je napad na fizički integritet i dostojanstvo. Prijetnja nasiljem je također nasilje. Ovaj rad će se baviti problemom vršnjačkog nasilja koje je prisutno u svim tipovima savremenog školstva.

Komunikacija je jako bitna u svakodnevnom životu. Kroz komunikaciju izražavamo ono što mislimo, osjećamo. Međutim, vrlo često je moguće da dođe do različitih vrsta konflikta u komunikaciji i odnosima.

Sukobi su normalna pojava, ali ako konfliktne situacije ne rješavamo, one mogu imati teške posljedice kao što su agresija, psihosomatske bolesti, ovisnosti, depresija, pretjerano iscrpljivanje radom i sl.

Jedna od vrsta rješavanja sukoba i sporova je medijacija. Široka primjena medijacije i oblikovanje je započelo u SAD- u sredinom prošlog vijeka. Sedamdesetih godina ulazi i u pravosuđe kao jedna od metoda rješavanja sukoba.

Za medijaciju je specifično to što se neutralna treća strana pojavljuje u ulozi medijatora koji pomaže stranama u sukobu da unaprijede komunikaciju i pronađu najbolje moguće rješenje za njihov spor. Takođe, medijacija je mirni, bezprisilni pristup sukobljenim stranama koji istovremeno odražava kontrolu nad sukobom, komunikacijom i sukobljenim strankama.

Naravno, recepta za prepoznavanje žrtve nema, pa tako ni ovaj rad nema mogućnosti da odgovori na sva pitanja ovog problema, ali se ovim problemom treba baviti sistemski uz učešće svih značajnijih društvenih subjekata koji direktno ili indirektno djeluju u sistemu vaspitanja i obrazovanja djece

SAŽETAK / ABSTRACT
EXPERT WORK

Svjetlana Gavrilović, B.A.
Faculty of Criminology, Criminology and
Security Studies, University of Sarajevo

VICTIMS OF PEERS VIOLENCE

Violence is any thing that offends the basic human rights, which is an attack on physical integrity and dignity. Violence threat is also a violence. This paper will address the problem of peer violence which is present in all types of contemporary educational systems.

Communication is very important in everyday life. Through communication, we express what we think, and feel. However, it is very often possible to come across different types of conflict in communication and in relationships. Conflicts are normal occurrences, but if conflict situations are not resolved, they can have serious consequences such as aggression, psychosomatic illness, addiction, depression, excessive exhaustion by work, and similar.

One of the types of conflicts' and disputes' resolution is mediation. The widespread use of mediation and its shaping began in the United States in the middle of last century. In the seventies, it also entered the judiciary system as one of the methods of conflict resolution.

Mediation is specific to the fact that a neutral third party appears as a mediator who helps conflicting parties to improve communication and find the best possible solution for their dispute. Also, mediation is a peaceful, unforced approach to conflicting parties, that reflects, in the same time, the control over conflict, communication and conflicting parties.

Of course there is no prescription for recognizing the victim, thus this paper does not have the capability to answer all the questions of this issue, but this problem should be addressed systematically with the participation of all important society subjects, who directly or indirectly act in the system of education and raising the children

**DRUŠTVENI I VASPITNI FAKTORI KOJI
GENERIŠU VRŠNJAČKO NASILJE**

Sa antropološke tačke gledišta, čovjek je nasilno biće ne samo po svojoj prirodi već i zbog toga što se nasilje uči, stiče se u procesu socijalizacije u određenom društvenom i

kulturnom kontekstu, jer on i bez nasilja može da živi.

Mnogi se pretvaraju u nasilnike i ponašaju se agresivno, a veliki broj njih postaje njihova žrtva, žrtva mnogobrojnih oblika nasilja. Škola i šire obrazovne institucije su dio društvenog sistema i ono što se dešava u društvu direktno ili indirektno utiče i odražava se na organizaciju i život u školi. Prilikom proučavanja nasilja u školi neophodno je da se uzme u obzir društveni kontekst, jer nasilje nije apstraktni fenomen. Nasilje uvijek treba smjestiti u kontekst i u njegovim okvirima shvatiti.

Kada je u pitanju porodični aspekt generisanja nasilnog ponašanja djece treba imati u vidu značaj emocionalnog odnosa roditelja i djeteta. Nedostatak topline i pažnje nedvosmisleno uvećava opasnost od nasilničkog ponašanja djeteta i njegovog neprijateljstva prema drugima. Ništa manje nije važan ni stepen popustljivosti roditelja- staratelja prema djetetu. Ako je vaspitač, uopšte, popustljiv i tolerantan i ne utvrđuje stroge granice nasilnog ponašanja prema vršnjacima, braći i odraslima, nivo djetetove agresivnosti će se povećavati.

Još jedan važan činilac porodičnog vaspitanja koji direktno utiče na ponašanje djeteta je primjena vaspitnog metoda „potvrđivanja snage“ od strane roditelja poput fizičkog kažnjavanja i nasilnih emocionalnih izliva. To potvrđuje shvatanje da „sila rađa silu“.

Činjenica je da treba postaviti oštre granice i odrediti pravila ponašanja djeteta, ali to se ne smije učiniti fizičkim kažnjavanjem. Većina neprihvatljivih aktivnosti djece, uključujući i nasilje i asocijalno ili kriminalno ponašanje, obično se pojavljuje kada roditelji ne znaju šta im dijete radi ili kada su odrasli odsutni.

Loši uslovi života u djetinstvu, određeni oblici vaspitanja, a posebno porodične teškoće direktno doprinose rađanju nasilništva i agresije kod djece, a nasilje u školama je sve rasprostranjenije i dobija sve dramatičnije oblike.

Ono je najčešća forma kršenja ljudskih prava. Školsko nasilje, porodično nasilje, kao i svako drugo nasilje suprotni su moralnim i pravnim normama. Nasilje nad djecom počinje još u najranijem uzrastu, a zatim se provlači kroz cio proces socijalizacije koja se odvija u školi i u širokoj društvenoj sredini..

ŠTA UČINITI DA SE NASILJE MEĐU DJECOM SUZBIJE?

Bosna i Hercegovina se ne može pohvaliti dobrim iskustvom u ovoj oblasti. U odnosu na svoje «komsije» u neposrednom okruženju, za koje je specifičan aktivan stav Vlade u rješavanju problematike vršnjačkog nasilja, u

BiH je ovaj problem još uvijek nedovoljno analiziran i tretiran. Proces konstruktivnog razrješenja konflikta nije jednostavan, ali je moguć. Stručnjaci već godinama unazad proučavaju i praktično usavršavaju metode nenasilnog izlaska iz konflikta.

Glavni cilj programa treba usmjeriti na eliminaciju postojećih problema nasilnik/žrtva u školskom okruženju i izvan njega i spriječiti pojavu drugih problema.

Nijedan oblik nasilja nad djecom se ne smije pravdati, ali svako nasilje se može i mora spriječiti.

Pristup smanjenju školskog nasilja zahtijeva analizu njegovih uzroka i motiva i na osnovu toga treba napraviti sveobuhvatniju strategiju i program za borbu protiv posljedica, ali i za prevenciju nasilja na svim nivoima društvene organizacije.

Programi za smanjenje školskog nasilja treba da obuhvate više nivoa:

- 1) individualni (učenici koji manifestuju neki oblik nasilja);
- 2) porodica učenika;
- 3) razred (učionica);
- 4) škola u celini kao institucija;
- 5) grad ili lokalna zajednica i
- 6) obrazovni sistem kao podsistem društvenog sistema.

Da bi škole uspjele spriječiti i smanjiti vršnjačko nasilje, treba da postanu središte ne samo za učenja i sticanja znanja, već i središte sportskih aktivnosti i kulturno-zabavnog života mladih, kako bi organizovale njihovo neorganizovano slobodno vrijeme i prepuštenost noćnom životu u kafićima, diskotekama i neradu. Neophodno je uspostavljanje mosta između škola i roditelja (porodice) učenika da bi se povećala briga za djecu i njihovo vaspitanje i učenje, briga za to s kim se druže i gdje i kako provode slobodno vrijeme.

Kako ni škola ne može bez sukoba, njih ne treba ignorisati nego ih treba rješavati. Sukobi nikad ne nestaju, ali vršnjačkom medijacijom oni se ublažavaju i često se sprječava njihovo ponovno nastajanje.

Bez obzira je li riječ o sukobima u školi ili u porodici učenika, njegovom okruženju, klubu, uspješan rad tima za medijaciju u školi ima uticaj i na izvannastavne aktivnosti i privatni život učenika, ali i njegovih roditelja i nastavnika. U vršnjačkoj medijaciji nužno je stranama u sukobu razviti odgovornost za njihove emocije i izbore i osjećaj za odnos prema sebi i drugima.

Od člana tima za medijaciju, očekuje se:

- da ima pozitivan i neformalan ton u procesu rada tima,

- da pomazete u pripremi plana rada tima, i
- da utvrđuje prioriteta pitanja vršnjačke medijacije.

Živimo u vremenu čestih manifestacija vršnjačkog nasilja, bez obzira da li se radi o: fizičkom, verbalnom, socijalnom ili seksualnom.

1. verbalno – kao što su: prijetnje, izrugivanje, dobacivanje, zadirkivanje, vrijeđanje;
2. fizičko – kao što je: udaranje, štibanje, guranje, uništavanje i krađa stvari;
3. socijalno – kada se nastoji naštetiti pojedincu zadajući mu neugodnosti i rušeći ugled u okolini, naprimjer ogovaranjem, ignorisanjem, spletkarenjem;
4. psihološko – kao što su: prijeteci pogledi, komentari, ismijavanje.

Žrtve nasilja ili nastavljaju povučeno da žive ili se odlučuju da nasilniku uzvrate (često uz pomoć prijatelja ili roditelja) i rađa se novo nasilje. Ako se nasilje desilo u školi, velika je vjerovatnoća da će se i osveta desiti u školi, uz pomoć školskih prijatelja, kako bi nasilnici u školi bili kažnjeni a da svi to u školi znaju. Jedno nasilje potiče drugo i tako stalno.

U rješavanju sukoba u školi moraju učestvovati svi i učenici i nastavnici i roditelji i psiholozi i pedagozi. Samo tako će škola biti prepoznata kao škola koja funkcioniša na demokratskim principima. Vršnjaci se najbolje razumiju međusobno i mnogo vjeruju jedni drugima. Ali oni trebaju i podršku u odraslih i njihovo razumijevanje da bi pomogli svojim prijateljima. Jer kad se djeca odluče na povjerenje onda to reba opravdati.

Često na radionicama čujemo mnoge primjere učenica/ika koji su pomogli svojim prijateljima riješiti određeni problem zbog toga što brinu za osobe koje su u sukobu. Vršnjačka medijacija je u biti medijacija u kojoj su medijatori i osobe u sukobu istog ili približnog uzrasta.

Vršnjakinje/vršnjaci mogu biti bolji medijatori/ice:

- zbog toga što lakše prepoznaju probleme, potrebe, osjećaje i želje svojih vršnjaka i vršnjakinja jer su i sami ponekad u njihovoj poziciji;
- ne postoji pritisak autoriteta odraslih da se nešto mora riješiti na silu te se ne pojavljuje prijetnja kazne u slučaju nerješavanja sukoba – sukob se rješava dobrovoljno;
- proces je prilagođen dobi vršnjaka i vršnjakinja.

Ukoliko u školi postoji organizovana vršnjačka medijacija, ona doprinosi poboljšanju odnosa u školi, razvija međusobno povjerenje i jača osjećaj osobne odgovornosti. S učenjem vještina nenasilne komunikacije, koje su osnova za medijaciju, možemo početi od ranog djetinjstva, nekad čak i od vrtića. Mnoge od tih

vještina možemo naučiti kroz igru.. Dakle, ukoliko s edukacijom počnemo dovoljno rano, medijatori mogu biti već i djeca u nižim razredima osnovne škole.

Bitno je naglasiti da je kod vršnjačke medijacije važno osigurati kontinuiranu podršku medijatorima.

POSLEDICE VIKTIMIZACIJE: ŽRTVE VRŠNJAČKOG NASILJA

Djeca se vrlo teško odlučuju da prijave nasilje, tako da se nasilje nad njima teško uočava, ukoliko nema tragova na tijelu, ali roditelji i nastavnici treba da znaju da djeca na indirektan način, svojim ponašanjem, odnosno promjenama u njemu, ukazuju na nasilje nad njima.

Koja su to ponašanja koja nam mogu ukazati na nasilje nad djetetom?

- Djeca koja su žrtve vršnjačkog nasilja često su tužna i depresivna, imaju nisko samopoštovanje, nesigurna su, karakteriše ih anksioznost i strah.
- Često im se ne ide u školu, ili se boje ići u školu i dolaziti iz nje, pa mole roditelje da ih voze i dovoze iz škole.
- Ponekad se dešava da mijenjaju put do škole.
- Kada treba da idu u školu dobijaju temperaturu, žale se na bolove u stomaku i glavobolje.
- Često nisu raspoložena, znaju zaspati plačući, a da za to nemaju određeni razlog.
- Povlače se u sebe, prestaju da jedu, imaju noćne more, a ponekad se javlja i nesanica.
- Odbijaju da razgovaraju sa roditeljima i postaju drska prema njima.

Prednosti vršnjačke medijacije su:

LAKŠE je IDENTIFICIRATI probleme, potrebe, osjećaje i želje svojih vršnjaka, jer i medijatori ponekad mogu biti u njihovoj situaciji.

NEMA PRITISKA autoriteta ili odraslih.

PROCES JE PRILAGOĐEN starosti vršnjaka.

MANJE JE OVISNA o autoritetu odraslih i donosi više rješenja samostalno.

RAZVIJA komunikaciju, rukovodstvene vještine i samopouzdanje.

Medijatori imaju POZITIVAN UTICAJ na druge učenike, i opšta atmosfera u školi se popravlja.

Preporuke roditeljima:

Ukoliko roditelj ima sumnju da mu je dijete žrtva nečijeg nasilnog ponašanja, potrebno je da ga ohrabri da mu ispriča sve što može.

Ono čega roditelj treba da se pridržava dok mu djetete priča, je sljedeće:

- slušati svoje dijete i ne prekidati ga,
- potruditi se da pruži svom djetetu priliku da detaljno, koliko je ono u stanju, opiše događaje koji su vezani za nasilje nad njim
- potruditi se da ga uvjeri da treba prijaviti svaki oblik nasilja koji se nad njim provodi, te da time ne čini ništa pogrešno,
- ne ohrabrivati dijete da uzvraća nasiljem prema osobi koja vrši nasilje nad njim
- ne treba da se zanemaruje zastrašivanje, kao jedan oblik nasilja,
- reagovati odmah, čim se dijete prvi put povjeri da je doživjelo nasilje,

informisati se o simptomima koji se javljaju kod djece koja su doživjela nasilje i potruditi se da, ukoliko se neki od njih prepozna kod djeteta, potražiti pomoć stručne osobe (npr. stručnog saradnika u školi, psihologa u nekoj zdravstvenoj instituciji).

ZAKLJUČAK

Rijetko neko pojedinačno ponašanje predviđa buduće poteškoće tako jasno kao vršnjačko nasilje te to upućuje na obveznu psihološku i psihijatrijsku procjenu djece sudionika vršnjačkog nasilja, bilo da se radi o djeci koja su izložena nasilnom ponašanju, djeci koja su počinitelji nasilja ili djeci koja doživljavaju nasilje, ali se i sama nasilno ponašaju prema drugoj djeci.

Poremećaji raspoloženja, anksiozni poremećaji i problemi u ponašanju česte su posljedice vršnjačkog nasilja

Stručnjaci različitih profila koji rade s djecom trebali bi biti obazrivi prema mogućim znakovima viktimizacije ili nasilnog ponašanja kod djece i mladih, osobito kod djece koja ulaze u skupinu visokorizične djece kao što su djeca s poteškoćama u razvoju ili djeca koja imaju karakteristike djeteta koje doživljava nasilje i koje je istovremeno nasilno prema drugoj djeci.

Osim toga, trebalo bi raditi na podizanju javne svijesti o vršnjačkom nasilju i posljedicama vršnjačkog nasilja kroz različite oblike javnih kampanja.

Takođe, zaključna riječ svakako leži u naglasku na težini treće strane. Smatram da biti u jednom sporu treća strana, nije nimalo lako. Za medijatora uvijek je lakše kad posreduje između osoba koje ne poznaje i prema kojima nema razvijenu emocionalnu ili bilo koju drugu povezanost.

Današnje društvo karakterišu razne podjele, nezadovoljstva, socijalni nemiri, masovna okupljanja radnika i građana, ali i mnogi drugi događaji koji nezadovoljstvom eskaliraju u sukobe, pa je samim tim sve veća potražnja za rješavanjem problema, potragom pomoći za rješanjem, pa i potragom za intervencijom treće strane, medijatorom.

Budući da smo ljudska bića, moramo naučiti da živimo sa konfliktima ukoliko želimo da saradnja sa drugim ljudima bude produktivna. Rješavanje konflikta u svakodnevnom životu predstavlja značajan problem sa kojim se može postupati na dva načina možemo se odlučiti da ga ignorišemo i uslijed toga nastaviti da živimo sa neriješenim problemima, ili možemo potražiti rješenje.

Intervencija treće strane često nudi mirno, kompromisno rješenje, zadovoljavajuće za obje strane u sporu. U zadnje vrijeme intervencija treće strane, odnosno medijacija postalo sve popularnija.

Literatura:

Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom. (2007-2010.).

Gender centar RS, Vlade RS sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici . (2008.). Banja Luka.

Ministarstvo prosvjete i kulture RS. (2008.).

Obilježja vršnjačkog nasilja u školama Temida. (2005.).

Olweus D. (1998.). Nasilje među djecom. Zagreb.

Porodični zakon RS, Službeni glasnik RS. broj: 54/02 41/08.

Protokol u postupanju u slučaju vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu. (2008.). Banja Luka.

Službeni glasnik. (broj: 46/67.). BiH.

Tešanović, M. (2006.). Nasilje u porodici. Beograd.

UN Konvencija o pravima djeteta

MORATIĆ ZLATKO

Sekundarna viktimizacija kroz prizmu
postupanja sa ženama žrtvama seksualnog
nasilja i nasilja u porodi

Rad ima za cilj prikaz i analizu tretmana žena žrtava seksualnog nasilja i nasilja u porodici prilikom uzimanja izjava od strane policijskih službenika. Odnos prema ženi žrtvi pomenutog krivičnog djela, način ophođenja i uzimanja izjave od iste, kroz prizmu obučenosti policijskih službenika koji rade na ovim osjetljivim predmetima su bile osnove za jedan ovakav rad. Provedena je anonimna anketa sa pripadnicima odjela za krvne, seksualne delikte i ratne zločine Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo³⁹¹. U radu su prezentirani podaci i zaključci do kojih smo došli nakon analize anketnog upitnika.

Ključne riječi: Sekundarna viktimizacija, žena žrtva, seksualni delikti, nasilje

MORATIĆ ZLATKO

**Secondary victimization through the prism
of dealing with women victims of
sexual violence and domestic violence**

The aim of this paper is to show and to analyze the treatment of women victims of sexual violence and domestic violence when giving statements to different police agencies. The relation towards the female victim of the said criminal offenses and the manner of dealing and taking the statement from them, through the prism of training level of police officers who work on these sensitive cases, were the ground to create this paper. An anonymous survey was conducted with the members of the Department for homicide, sexual offenses and war the questionnaire, are presented in this paper.

Keywords: Secondary victimization, female victim, sexual assault, domestic violence.

Uvod

Postoje dva ključna obavezujuća instrumenta u pogledu zaštite žena žrtava nasilja u porodici. To su Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Konvencijom Vijeća Evrope jasno je propisano da su države članice obavezne da se suzdrže od učestvovanja u bilo kakvom činu nasilja nad ženama, ali isto tako i da „*poduzmu neophodne zakonske i druge mjere u svrhu provođenja dužne pažnje kako bi spriječili nasilje, proveli istragu, kaznili i omogućili reparaciju za djela nasilja koja su pokrivena Konvencijom, a koja počine nedržavni akteri.*“³⁹² Prema izvještaju OSCE-a iz 2011. godine³⁹³, optužbe za seksualno nasilje skoro da se nikako ne pojavljuju u postupcima za

³⁹¹ Anketa je provedena među 18 pripadnika općeg sektora kriminalističke policije/odsjeka za krvne, seksualne delikte i ratne zločine Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, u periodu od 7. Decembra do 15. Decembra 2016. godine.

³⁹² Više u članu 5 Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

³⁹³ OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, „Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelaca nasilja u porodici Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini“, 2011

krivično djelo nasilja u porodici, čak i kada se u toku postupka iznesu navodi o njegovom postojanju. S obzirom na veliku vjerovatnoću da se takvo ponašanje javlja u nasilnim vezama ključno je da tužioc i policija u toku istrage to dodatno ispituju.

Policajska etika

Kao pripadnici službe za provedbu zakona, a da bi opravdali povjerenje građana, policija mora da prikaže profesionalizam i integritet tako što će se pridržavati pravila profesionalnog ponašanja³⁹⁴. Prema članu 4. Evropskog policijskog kodeksa³⁹⁵ jasno je stavljeno do znanja da zalažući se za zakonitost i podržavajući vladavinu prava, policija doprinosi da zakoni i izvršni propisi za izvršavanje zakona koje primjenjuje budu dostupni javnosti i u dovoljnoj mjeri jasni i precizni. Član 5. istog zakona kaže: " *Policijski službenici uživaju ista građanska i politička prava kao i drugi građani, ali se pridržavaju i ograničenja tih prava potrebnih zbog izvršavanja funkcije policije u demokratskom društvu, u skladu sa zakonom i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Za policijske službenike i druge građane obavezujući su isti zakoni i drugi propisi, a izuzeci se zasnivaju jedino na razlozima odgovarajućeg obavljanja policijskih poslova u demokratskom društvu*". Na osnovu svega gore navedenog može se zaključiti da je način sprovođenja policijske etike prilikom odnosa sa žrtvama KD od krucijalne važnosti. Iako vrijedi mišljenje da su pripadnici policije izuzeti od zakona i svakodnevnih problema i dešavanja, moramo shvatiti da se radi o običnim ljudima koji rade jako težak i odgovoran posao. Sama ta činjenica, mada se teško može uzeti kao opravdanje, dovodi nas do toga da postoje različiti pristupi žrtvama KD. Obučenosť, godine provedene u službi, spolna pripadnosť, kao i trenutno raspoloženje inspektora mogu itekako da diktiraju način rada u slučajevima osjetljivih KD. Postoji nepisano pravilo da se žena žrtva seksualnog zločina i nasilja u porodici lakše povjerava ili *otvara*, ženi policajcu prilikom uzimanja izjava. Svako uzimanje izjave žrtvu KD ponovo provodi kroz cijeli postupak onoga što joj se desilo i to može da bude jako stresno i mučno. Zbog svega navedenog jako je važno da se specijalistička obuka pripadnika policije iz ovih odjela provodi po evropskim standardima i da je uvijek prisutan dovoljan broj pripadnika

³⁹⁴ Vidi više: Vodič za demokratski rad policije OSCE, str.13

³⁹⁵ Evropski kodeks policijske etike - koju je usvojio Komitet ministara Savjeta Evrope 19. septembra 2001. godine

oba spola zbog uzimanja izjava i pristupa žrtvama najtežih djela seksualnog nasilja i nasilja u porodici. Poželjno je i odrediti najiskusnije i popularno nazvane "najblaže" inspektore kada se radi o najtežim slučajevima, jer je pogrešan pristup žrtvi preduslov za neuspjeh i povećava mogućnosť sekundarne viktimizacije u daljnjem postupku.

Sekundarna viktimizacija

Prema Andisu Rinkevicsu³⁹⁶, šefu odjela za prevenciju kriminala odjela državne policije Latvije, *sekundarna viktimizacija* se odnosi na viktimizaciju koja se javlja, ne kao izravna posljedica krivičnog djela, nego kroz odgovor institucija i pojedinaca prema žrtvi. Sekundarna viktimizacija je često posljedica interakcije žrtve s policijom i sudovima i dovodi do latentnog kriminala. Sekundarna viktimizacija predstavlja pooštavanje primarne viktimizacije kroz negativnu reakciju socijalne sredine i kroz neadekvatnu ili čak pogrešnu reakciju organa gonjenja³⁹⁷. Policijski službenici bi trebali imati najveću odgovornost kada je sekundarna viktimizacija u pitanju, jer su prvi koji dolaze na lice mjesta i uspostavljaju kontakt sa žrtvom. Od ovog prvog kontakta može da zavisi povjerenje i otvorenosť žrtve i da cijeli postupak dođe u pitanje. Prema Ameli Mehanović³⁹⁸ pri postupanju sa žrtvom koja je upravo proživjela traumu, kakvu proživljavaju žrtve seksualnog zlostavljanja i nasilja u porodici, jako je važno imati na umu da ona nije isključivo svjedok koji će prenijeti informacije o doživljenom, već da se radi u prvom redu o ranjivoj, istraumatiziranoj osobi. Mnoge žrtve KD prilikom uzimanja izjave, pojavljivanja pred sudom i socijalnim radnikom, posebno ako se radi o ženi žrtvi ponovo proživljavaju ono što im se desilo. U ovim slučajevima, ako se ne uzme u obzir trenutno stanje žrtve i težina počinjenog djela, ista prolazi kroz sekundarnu viktimizaciju. Neki od autora, nakon provrđenih istraživanja, posebno osjetljivim žrtvama smatraju žrtve seksualnih delikata, nasilja u porodici i organizovanog kriminala.

³⁹⁶ Vidi više: Preventing secondary victimization in police, Andis Rinkevics, Head of Crime prevention unit, State Police of Latvia Kaspars Eināts, NGO "Skalbes", Latvia 04.03.2015

³⁹⁷ Schneider, H. J. (1975) Victimologie, Tübingen, str. 32.

³⁹⁸ Amela Mehanović, stručni rad, Sekundarna viktimizacija žrtava trgovine ljudima predstavljena kroz analizu zakona o programima zaštite žrtava u Bosni i Hercegovini, Prva međunarodna viktimološka konferencija u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2015

Prema Vesni Nikolic Ristanovic³⁹⁹ u cilju smanjivanja mogućnosti sekundarne viktimizacije, kao najbolja su identifikovana sljedeća rješenja:

a) *Ispitivanje od strane policije:*

- Ispitivanje od strane policijskog službenika istog spola; Ispitivanje u prisustvu povjerljivog lica; Specijalne policijske jedinice za ispitivanje žrtava i istragu u slučajevima silovanja (posebna prijemna odjeljenja za žrtve silovanja u Engleskoj, Irskoj, Škotskoj i Norveškoj gdje žrtva može biti ispitivana u prijatnom okruženju, i može biti pregledana od strane doktora specijaliste sudske medicine), Specijalne policijske jedinice za ispitivanje žrtava i istragu u slučajevima nasilja u porodici.

b) *Ispitivanje na sudu:*

- Ispitivanje u odsustvu optuženog, zabrana ispitivanja o žrtvinom seksualnom životu, formalna pravila ispitivanja, video link, kako bi se izbjeglo suočavanje sa optuženim, video zapis kao dokaz na sudu.

Prema klasifikaciji tužiteljice Živković⁴⁰⁰, pojam nasilja u porodici može se odrediti kao skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad drugim osobama upotrebom sile, zastrašivanjem i manipulacijom. Nasilje se najčešće manifestuje kao:

- **Fizičko zlostavljanje:** guranje, šamaranje, premlaćivanje, čupanje kose, udaranje rukama, nogama ili predmetima, nanošenje povreda različitim vrstama oružja, opekotine, a zajedničko im je napad na fizički integritet žrtve;

- **Psihičko nasilje** - obuhvata različite zabrane, omalovažavanje, izolaciju, marginalizovanje problema, prijetnje, uvrede, podcjenjivanje, ucjene, kontrolu kretanja i slično, posljedice mogu biti teže od fizičkih i dovode do razaranja strukture ličnosti;

- **Seksualno nasilje:** odnosi se na seksualno uznemiravanje i silovanje, odnosno seksualni odnos bez pristanka žrtve;

- **Ekonomsko zlostavljanje:** uključuje uskraćivanje i oduzimanje finansijskih sredstava, zabrane ženi da radi, neplaćanje alimentacije i druge oblike ostavljanja žene bez sredstava za život;

Jedan od načina sprječavanja sekundarne viktimizacije je edukacija policije i tužilaštva u ranom stadiju osnovne obuke, po evropskim standardima i taj način je u praksi do sada pokazao dobre rezultate.

³⁹⁹ Vesni Nikolic Ristanovic, Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa, Temida, 2003.br.1,str.6.

⁴⁰⁰ Živković Snježana, problem nasilja u porodici kao društvena pojava, Banja Luka, 2017,str.4

Policijski stres

Policija kao *prva linija odbrane* štiti i zastupa prava i interesa žrtve⁴⁰¹. Sam način pristupa žrtvi od velikog je značaja kada je viktimologija i povjerenje prema policijskim organima u pitanju. Pravilno tretiranje žrtve kroz iskazivanje osjetljivosti i saosjećanja od velike je pomoći prilikom uzimanja izjave. Prilikom intervencije kod slučajeva nasilja u porodici, policija je dužna da zaustavi nasilje i pomogne žrtvi, kao i da pozove hitnu pomoć i pruži svaku asistenciju ako je to neophodno na licu mjesta. Jasno je vidljivo da je svaka intervencija policije kada je nasilje nad ženama u pitanju, vrlo stresna i osjetljiva kategorija poslova sa kojim se svakodnevno susreću. Imajući u vidu da su većina policajaca koji se bave ovim osjetljivim poslom, u braku ili su roditelji, jasno je da nasilje nad ženama ostavlja veliki trag kada je stress u pitanju. Kod nasilja u porodici primarna žrtva može biti žena, dijete ili muškarac, dok je sekundarna žrtva u stvari cijela uža porodica koja prolazi kroz cijeli proces. *Stres* je "skup nespecifičnih reakcija čovjekovog organizma na štetne faktore iz radnog i životnog okruženja". Štetni faktori iz čovekovog okruženja aktiviraju adaptacioni mehanizam u organizmu kako bi se organizam zaštitio uspostavljanjem ravnoteže sa sredinom⁴⁰². Nije tajna da je zanimanje policijskog službenika jedno od najstresnijih, a posebno pripadnika odjela koji se bave žrtvama seksualnog nasilja i nasilja u porodici. Kako navodi Luciji Popek⁴⁰³, stress u principu uopšteno djeluje razorno na psihičko i tjelesno funkcioniranje, kao i na zdravlje. Psihička i fizička stabilnost su osnove za uspješno obavljanje svakog posla. Stress i njegov uticaj na zdravlje ima veliki uticaj na obavljanje bilo kojeg posla. Poseban uticaj je primjećen na policijske službenike i to pripadnike odjela koje smo ranije pomenuli. Ako ovi osnovni uslovi nisu zadovoljeni kroz prizmu psihičke i fizičke stabilnosti u korelaciji sa zdravljem, česte su pogreške pod raznim pritiscima prilikom obavljanje svakodnevnih dužnosti i zadataka. Pomenute pogreške mogu imati nesagledive posljedice za policijske službenike na poslovnom i privatnom planu, ali i za društvo u kojem se policajci svakodnevno kreću i žive u cjelini. Kako smo već pomenuli, poseban pritisak i svakodnevni stress imaju veliki uticaj na rad i izvršavanje zadataka odjela

⁴⁰¹ Adžajlić-Dedović A., i drugi „Policija i nasilje u porodici“, 2007

⁴⁰² [https://sh.wikipedia.org/wiki/Stres_\(medicina\)](https://sh.wikipedia.org/wiki/Stres_(medicina))) **Pristupljeno** 21.01.2017

⁴⁰³ Vidi vise : Lucija Popek, Stresni aspekti rada u policijskoj službi, Diplomski rad, 2015.

koji rade sa najosjetljivijim skupinama, kao što su žene žrtve seksualnog nasilja i nasilja u porodici. Postoji nepisano pravilo i preporuka da osobe koje se bave visokorizičnim zanimanjima, kao što su policajci, vojnici, mineri, vatrogasci i slično, mijenjaju radna mjesta u okviru matične jedinice ili agencije da ne bi *izgorili*, kao što se često žargonski karakteriše ova pojava. Na ovaj način uz pravilnu selekciju i svakodnevnu obuku svježeg kadra uz superviziju nekih iskusnijih inspektora možemo postaviti nove standarde za spreječavanje sekundarne viktimizacije prilikom ophođenja sa žrtvama seksualnog nasilja i nasilja u porodici. Kroz plan permanentne obuke i saradnje sa tužilaštvom, koristeći iskustva i programe zemalja iz regiona, moguće je smanjiti policijski stres i povećati učinkovitost u rješavanju slučajeva sekundarne viktimizacije.

Obučenosť policije, a posebno osnovne osobine prilikom uzimanja izjava od žena žrtava KD

Prezentacija rezultata istraživanja provedenog u Ministarstvu unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo. Na osnovu provedene ankete u kojoj je učestvovalo 18 pripadnika sektora kriminalističke policije, odjela za krvne, seksualne delikte i ratne zločine Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo došli smo do sljedećih rezultata:

U pripadajućoj organizacionoj jedinici 16 ispitanika (88,9%), je odgovorilo da nisu organizovani razgovori s psihologom nakon izrazito teškog slučaja iz opisa poslova kojima se bave.

Zaključak

Kada govorimo o sekundarnoj viktimizaciji, uzimajući u obzir pravila postupanja prema žrtvama možemo zaključiti da državni organi nastoje spriječiti sekundarnu viktimizaciju žrtava, međutim, koliko se ona uspješno provodi ovisi isključivo od lica koja su zadužena za žrtve seksualnog nasilja i nasilja u porodici, počevši od policijskih službenika pa do društva u cjelini. Policijski službenici imaju najveću odgovornost u sprječavanju sekundarne viktimizacije. Policijski službenik je najčešće prvo lice koje dolazi u kontakt sa žrtvom, bilo u policijskoj stanici, bilo na samom mjestu na kojemu je osoba zatečena. Neprihvatljivo je da se na tom prvom koraku dogodi sekundarna viktimizacija i da se žrtva dovode u situaciju da ponovo proživljava traumu. Neprihvatljivo je da se žrtva zbog toga ponovo osjeti ugroženo ili odustane od daljeg postupka. Pri postupanju sa žrtvom koja je upravo proživjela traumu, kakvu proživljavaju žrtve seksualnog nasilja i nasilja u porodici, važno

je imati na umu da ona nije isključivo svjedok koji će prenijeti informacije o tome šta se desilo, već da se radi u prvom redu o ranjivoj, istraumatiziranoj osobi, kojoj u prvom dodiru sa policijom treba pružiti pomoć i pokazati suosjećanje. Neophodno je uvijek imati na umu osjetljivost žrtve koja je proživjela traumu i koja ne smije doživjeti još jedno loše iskustvo od strane policijskih službenika. Policijski službenici žrtvi treba da pristupe sa razumjevanjem i poštovanjem proživljene traume, te da budu spremni da pruže svu potrebnu pomoć na licu mjesta. Policijski službenici koji se nalaze na licu mjesta i u direktnom su dodiru sa žrtvom, svoja mišljenja i stavove, ma kakvi oni bili, a posebno ukoliko su negativni, nikako ne bi smjeli iskazivati, čak ni u razgovoru sa drugim kolegama. Pored edukacije policijskih službenika neophodno je raditi na obrazovanju i upoznavanju samih žrtava sa njihovim pravima u početku i tokom cijelog postupka utvrđivanja osnovna KD i provođenja istrage od strane nadležnog tužilaštva. Pod ovim podrazumjevamo da država osigura aktivnu ulogu žrtve u postupku, štiteći njeno pravo na privatnost i odgovoriti na pitanja koja su usko vezana o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći prava žrtve. Jedan od načina je saradnja sa nevladinim organizacijama koje rade sa žrtvama u promociji i upoznavanju žrtava sa njihovim pravima. Kod postupanja sa žrtvama seksualnog nasilja i nasilja u porodici, nerijetko su u pitanju neuke žene kojima je ova vrsta pristupa i pomoći, a u svojstvu izbjegavanja sekundarne viktimizacije u postupanju, od krucijalne važnosti za dalji tok istrage i sudjenja. Stalna edukacija, primjena iskustava zemalja u regionu i Evropske unije, kao i korištenje iskusnih policajaca kao instruktora i mentora u postupku obrazovanja novih kadrova, su jedan od načina da se izbjegne sekundarna viktimizacija u prvom kontaktu sa žrtvom. Koristeći žene policajce u prvom kontaktu sa ženom žrtvom seksualnog nasilja i nasilja u porodici je možda najefikasniji način sticanja povjerenja tokom uzimanja prve izjave. Jedna od preporuka se odnosi na zapošljavanje psihologa u policiji, kao što je slučaj u policiji Brčko distrikta, gdje pomoć mogu dobiti ne samo žrtve nego i policijski službenici kada imaju potrebu da im stručna osoba pruži odgovore na probleme sa kojima se susreću. Edukacija policije i tužilaštva u ranom stadiju osnovne obuke, po evropskim standardima, je jedan od načina koji je u praksi do sada pokazao odlične rezultate.

Literatura

Alija Ramljak i Haris Halilović, *Viktimologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Banja Luka, 2006.godine

Adžajlić-Dedović A., i drugi, „*Razvojna studija o nasilju u porodici u BiH*“, 2005, FKN Sarajevo

Adžajlić-Dedović A., i drugi, „*Policija i nasilje u porodici*“, 2007 (prvo izdanje), FKN Sarajevo, str.59

Amela Mehanović, stručni rad, *Sekundarna viktimizacija žrtava trgovine ljudima predstavljena kroz analizu zakona o programima zaštite žrtava u Bosni i Hercegovini*,

Prva međunarodna viktimološka konferencija u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2015, str.268

Azra Adžajlić-Dedović, *Viktimologija II*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, Priština, 2011 godine.

Lucija Popok, Stresni aspekti rada u policijskoj službi, diplomski rad, 2015

OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, *Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelja nasilja u porodici*, Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, Decembar 2011

Preventing secondary victimization in police, Andis Rinkevics, Head of Crime prevention unit, State Police of Latvia Kaspars

Eināts, NGO "Skalbes", Latvia 4.03.2015

Schneider, H. J. (1975) *Victimologie*, Tubingen

Vesni Nikolic Ristanovic, *Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa*, TEMIDA, 2003.br.1

Živković Snježana, *Problem nasilja u porodici kao društvena pojava*, Banja Luka, 2017.

Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950 godine);

Evropski kodeks policijske etike - koju je usvojio Komitet ministara Savjeta Evrope 19. septembra 2001.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979. godine) – CEDAW;

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Opci dio, I-Glava prva, Član 21-22.

Vodič za demokratski rad policije OSCE, sastavio Viši policijski savetnik Generalnog sekretara OEBS, 24 January 2007

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (Sl. glasnik BiH broj 16/03) član 17 Zabrana nasilja u privatnom i javnom životu

PRIKAZ
„TEMIDA“ ČASOPIS VIKTIMOLOŠKO
DRUŠTVO REPUBLIKE SRBIJE

Sandra Kobajica, MA
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Prikaz rada pripremljen u sklopu kolegija
Viktimologija na III ciklusu studija

Ana Batrićević
„EKOLOŠKA KRIVIČNA DELA –
ZLOČINI BEZ ŽRTVE?“

TEMIDA je časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu koji objavljuje naučne i stručne radove koji za svoj predmet imaju problem žrtava kriminaliteta, rata, kršenja ljudskih prava i drugih oblika stradanja (sa posebnim naglaskom na probleme žena, djece, manjinskih grupa, osoba sa invaliditetom i drugih kategorija koje su posebno izložene viktimizaciji), strah od kriminaliteta, kršenje ljudskih prava u zatvoru i u krivičnom postupku, prevenciju viktimizacije i slično (Viktimološko društvo Srbije, 2016). Kao jedan od najperspektivnijih viktimoloških časopisa na ovim prostorima, Temida kvalitetno, sveobuhvatno i kontinuirano obrađuje najsavremenije društveno relevantne teme. U broju 1, godina 16 iz 2013. posvećenom žrtvama i savremenom društvenom kontekstu: teorija, praksa i aktivizam, izdvojio se pregledni naučni rad pod nazivom „Ekološka krivična dela – zločini bez žrtve?“, autorice Ane Batrićević, istraživačice saradnice u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, čija će osnovna saznanja i doprinosi biti izneseni u nastavku.

U sažetku rada autorka rada ističe kako ekološka krivična djela, kao najozbiljniji oblici povređivanja i ugrožavanja životne sredine ili njenih integralnih dijelova, predstavljaju globalni fenomen izuzetne društvene opasnosti, i kao takva često su povezana sa organizovanim transnacionalnim kriminalitetom, krivičnim djelima protiv života i tijela, korupcijom, poreskom evazijom i diskriminacijom. Problemizirajući spornu prirodu njihovog zaštitnog objekta postavlja pitanja: „Ko su žrtve ekoloških krivičnih dela – pojedinci, društvene grupe, cijelo društvo ili životna sredina kao vrijednost per se?“ Poimanje ekoloških krivičnih djela kao zločina bez žrtve umanjuje njihov značaj i broj subjekata zainteresovanih za njihovo otkrivanje, dokazivanje, sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje. Zato autorka razmatra održivost tradicionalnog, antropocentrično definisanog pojma žrtve u kontekstu biocentrične etike i njenog rastućeg uticaja na

krivično pravo, kriminologiju i viktimologiju. Nastojeći da odredi da li su ekološka krivična djela zločini bez žrtve, autorka determiniše njihov pojam, karakteristike i značaj. Polazeći od tradicionalnih definicija žrtve, ona analizira pojam zločina bez žrtve i njegovu (ne)održivost u kontekstu ekološkog kriminaliteta, ukazujući na najučestalije žrtve ekoloških krivičnih djela i neophodnost njihove zaštite.

U poglavlju pod nazivom „Krivičnopravna zaštita životne sredine“, autorka prije svega definiše ekološke delikte kao sveukupnost ljudskih ponašanja, kojima se povređuju ili ugrožavaju društvene vrijednosti koje određuju uslove za čuvanje, unapređenje i zaštitu životne i radne sredine čovjeka (Jovašević, 2009, s. 130, prema Batrićević, 2013). Navodi kako ovaj pojam obuhvata ekološki kriminalitet u užem i širem smislu, u čijoj se strukturi razlikuju tri vrste protivpravnih ponašanja: krivična djela, privredni prestupi i prekršaji. Ekološka krivična djela kao takva su najteža i za njih je propisana najstrožija vrsta sankcija. Primarno su inkriminisana odredbama Krivičnog zakonika Republike Srbije, kao osnovnog krivičnog pravnog akta, u posebnom dijelu posvećenom krivičnim djelima protiv životne sredine, iako se sporadično prema objektu zaštite - druga društvena vrijednost, nalaze i u drugim poglavljima Krivičnog zakonika. S druge strane, određene vrste ovih delikata regulisane su u sporednom zakonodavstvu. Ono što je bitno naglasiti jeste da svi ovi delikti imaju jednu zajedničku karakteristiku ili tačku vezivanja - zaštitni objekt. Zaštitni objekt je dobro, vrijednost ili interes kome se pruža krivičnopravna zaštita od povrede ili ugrožavanja krivičnim djelima. U krivičnom pravu Republike Srbije opšti zaštitni objekt definisan je antropocentrično i čine ga čovjek i druge osnovne društvene vrijednosti. Grupni zaštitni objekt obuhvata posebna dobra ili vrijednosti koja se štite jednom grupom krivičnih djela, koja je predviđena u posebnom dijelu Krivičnog zakonika. Iako je prihvaćeno shvatanje da zaštitni objekt ekoloških krivičnih djela čini životna sredina, kod pojedinih krivičnih djela dolazi do spora jer neki od njih imaju više zaštitnih objekata od kojih nisu svi ekološka dobra i vrijednosti. Pored toga, njihova društvena opasnost, kao i dugotrajnost, geografska rasprostranjenost, dalekosežnost, kompleksnost i teška otklonjivost posljedica potakla je autorku na traganje za odgovorom na pitanje žrtve najtežih ekoloških delikata. Kada je riječ o ekološkim deliktima, viktimizaciji mogu biti izloženi kako pojedinci i čitave društvene grupe, odnosno pripadnici lokalnih zajednica čiji izvori prihoda počivaju na održivom korištenju prirodnih resursa na određenoj teritoriji u vidu uzgajanja i eksploatacije određenih biljnih kultura, lova, ribolova i turizma, tako i u krajnjoj liniji i društvo

kao cjelina. Autorka smatra da se pojam žrtve u smislu ovih delikata ne bi trebao tumačiti suviše ekstenzivno zbog moguće hipertrofije inkriminacija, samim tim preopterećenja pravosudnih organa i komplikacija u njihovom radu.

U nastavku autorka je teorijski obradila pojam žrtve, koji kao takav u viktimološkoj literaturi još uvijek nije univerzalno iskristalisan. Zatim, u kontekstu predmeta rada obrađuje pojam zločina bez žrtve (eng. *victimless crimes*) kod kojih postoje dobra ili interesi koji se vrijeđaju ili ugrožavaju, ali ih je teško identifikovati (Shur, 1965, s. 169, prema Batričević, 2013). Naime, radi se o ljudskim ponašanjima koja spadaju u kategoriju mala prohibita, i koja su kao takva proglašena zločinima po volji zakonodavca (krivična djela protiv javnog reda i mira, prostitucija, zloupotreba opojih droga, skitnja i prosjačenje, kockanje, bježanje od kuće kod maloljetnika itd.). Autorka u narednom poglavlju posebno argumentovano pro et contra obrađuje ekološka krivična djela kao zločine bez žrtve. Svrstavanje ekoloških krivičnih djela u zločine bez žrtve bilo bi opravdano samo pod uslovom da žrtvu definišemo u najrestrikтивnijem smislu, dakle, kao fizičko lice koje je direktno pogođeno posljedicama delikta, što je u ovom smislu vrlo teško. Ovakav princip uporište nalazi u postulatima antropocentrične etike (krivičnopravna zaštita pruža samo čovjeku i drugim osnovnim društvenim vrijednostima, koje predstavljaju osnov i granice za određivanje krivičnih djela, propisivanje krivičnih sankcija i njihovu primjenu, u mjeri u kojoj je to nužno za suzbijanje tih djela). S druge strane, savremeni biocentrični pristup dopušta da se u savremenim viktimološkim studijama žrtva definiše na način koji je znatno širi od tradicionalnog i to tako da obuhvati i pojedince koji su indirektno pogođeni posljedicama delikta, ali i pravna lica, kolektivite koji nemaju svojstvo pravnih lica, ali i životnu sredinu i njene integralne dijelove (zemljište, vazduh, vodu, floru i faunu) kao dobra i vrijednosti per se. Takav fleksibilniji pristup prema autorki može biti prihvaćen kao podobniji koji će omogućiti efikasnu zaštitu ekoloških dobara i vrijednosti. Takođe smatra da shvatanje ekoloških delikata kao delikata bez žrtve nije teorijski održivo, a kao ključni razlog za odbacivanje može se navesti stav da on dovodi do odnosa prema ovim deliktima kao „manje društveno opasnim“, odnosno kao prema „administrativnim prestupima“ ili prekršajima, zbog čega izostaje dovoljno snažna društvena osuda njihovih učinilaca, a samim tim i njihovo blagovremeno procesuiranje i adekvatno sankcionisanje, te u konačnici i pogodovanje recidiva među učinocima.

Imajući u vidu sasvim opravdanu pretpostavku da je procenat tamne brojke kriminaliteta kada su u pitanju krivična djela protiv životne sredine u Republici Srbiji relativno visok, u narednom poglavlju autorka daje prikaz statističkih pokazatelja o broju lica koja su za njih prijavljena, optužena i osuđena, te napominje kako ih treba posmatrati sa rezervom zbog izmjena u njihovom evidentiranju uslijed promjene Krivičnog zakonika 2006. godine. Pored ograničenja autorka iznosi činjenicu da je udio ovih delikata u ukupno registrovanom kriminalitetu relativno mali, i bez značajnijih oscilacija. Ukazuje na značajne razlike u prijavama i optužbama učinilaca što dovodi u pitanje efikasnost rada pravosudnih organa na planu njihovog dokazivanja, ali i poznavanja fenomenologije ekološkog kriminaliteta.

U zaključnim razmatranjima autorka ističe kako priroda ekoloških krivičnih djela i okolnosti pod kojima se ona vrše prije svega ukazuju na visok procenat tamne brojke kriminaliteta. Kao jedan od razloga za takvo stanje može se navesti činjenica da se takva djela (činjenja i nečinjenja) često i ne prepoznaju kao nedozvoljena, odnosno nezakonita i kriminalna, kako od strane građana, tako i od strane predstavnika državnih organa nadležnih za njihovo otkrivanje, dokazivanje, sprječavanje, sankcionisanje i suzbijanje. Kao jedan od razloga za takvu situaciju može se navesti nepoznavanje ili nepotpuno poznavanje fenomenologije i etiologije ekološkog kriminaliteta, ali i zakonskog okvira kod laičke i stručne javnosti. S druge strane, tome doprinosi i nezainteresovanost građana koja dovodi do izostanka društvene osude takvih ponašanja kao i nezainteresovanost nadležnih organa za prijavljivanje i procesuiranje učinilaca ovih krivičnih djela. Na kraju, autorka nameće potrebu za preispitivanjem potrebe za redefinisanjem klasične i antropocentrične definicije pojma žrtve i pomjeranja ka principima biocentrične etike. Na taj način stvorili bi se uslovi da se žrtvom mogu smatrati i životna sredina, i pojedini njeni elementi kao dobra i vrijednosti per se, a ne samo čovjek kao fizičko lice. Osim toga, senzibilizirati stručnjake i predstavnike nadležnih organa o pravima svih žrtava ekološkog kriminaliteta i nužnosti sektorske saradnje, zatim putem medija, udruženja i obrazovnog sistema raditi na osvještavanju javnosti o njegovim opasnim i dalekosežnim posljedicama, te na kraju insistirati na unapređenju nacionalnog pravnog okvira te međunarodnoj razmjeni informacija.

Na jasan i jednostavan način autorka ovog preglednog rada kritički problematizira spornu prirodu zaštitnog objekta ekoloških krivičnih djela bazirajući svoje argumente na teorijskim postavkama prava, filozofije i viktimologije kao i

empirijskim podacima o registrovanom ekološkom kriminalu u Srbiji. Takvim sveobuhvatnim pristupom autorka je doprinijela sagledavanju i objašnjenju jednim od ključnih dilema ekološkog kriminaliteta, a naročito aktualiziranju pojedinih aspekata zaštite životne sredine kao oblasti od primarnog značaja za kreatore kriminalnih politika u uslovima globalnih promjena.
Literatura

Batričević, A. (2013). Ekološka krivična dela - zločini bez žrtve? Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu - Temida, 1(16), 113-132.

Viktimološko društvo Srbije. (n.d.). Preuzeto decembar 2016 sa <http://www.vds.rs/temida.htm>

REVIEW ON
„TEMIDA“, JOURNAL OF VICTIMOLOGY IN
REPUBLIC OF SERBIA VICTIMOLOGY
SOCIETY

Sandra Kobajica, M.A.
Faculty for Criminal Justice, Criminology and
Security Studies
University of Sarajevo

The Review Paper drafted within the
Victimology course at the III Studies Cycle

Ana Batričević
**"ECOLOGICAL CRIMES – VICTIMLESS
CRIMES?"**

TEMIDA is a journal on victimization, human rights and gender issue that publishes scientific and professional papers dealing with victims of crime, war, violation of human rights and other forms of suffering (with special emphasis on the problems of women, children, minority groups, people with disabilities and other categories that are particularly vulnerable to victimization), fear of crime, violation of human rights in prison and in criminal proceedings, prevention of victimization and similar (Victimological Society of Serbia, 2016). As one of the most promising victimological magazines in this area, Temida addresses, with high-quality, comprehensively and continuously the most contemporary socially relevant topics. The number 1, 16th year, from 2013, dedicated to victims and the contemporary social context: theory, practice and activism, featured a scientific paper entitled "Ecological Crimes - Victimless Crimes?", by author Ana Batričević, researcher at the Institute for Criminology and Sociology Research from Belgrade, whose basic knowledge and contributions will be presented below.

In the paper summary, the author of the paper points out that ecological crimes, as the most serious forms of harm and endangering the environment or its integral parts, represent a global phenomenon of extreme social danger, and being so, they are often associated with organized transnational crime, criminal acts against life and body, corruption, tax evasion and discrimination. By addressing the controversial nature of their object to be protected, they ask the questions: "Who are the victims of ecological crimes - individuals, social groups, the whole society or the environment as a value per se?" Understanding of ecological crimes as crimes without victims diminishes their significance and the number of subjects interested in their detection, investigation, proving, prevention, suppression

and punishment. That is why the author considers the sustainability of the traditional, anthropocentrically defined concept of victim in the context of biocentric ethics and its growing influence on criminal law, criminology and victimology. In an effort to determine whether ecological crimes are crimes without victim, the author determines their notion, characteristics and significance. Starting from the traditional definitions of a victim, it analyzes the concept of victimless crime and its (non) sustainability in the context of ecological crime, pointing to the most frequent victims of environmental crimes and the necessity of their protection. In the Chapter titled "Criminal Law Protection of the Environment", the author first defines ecological delicts as the totality of human behavior, which violates or threatens the social values and she determines the conditions for preservation, improvement and protection of the humans' living and working environment (Jovašević, 2009, p. 130, according to Batričević, 2013). She states that this term encompasses ecological crime in more narrow, but in wider sense, too, whose structure differentiates three types of unlawful behavior: crimes, economic offenses and violations. Ecological crimes, by the nature, are the most dangerous ones, thus the most severe type of sanction is stipulated on them. Primarily, those crimes are specified by the provisions in the Criminal Code of the Republic of Serbia, as a basic criminal law act, in a separate part on the criminal offenses committed against the environment, although sporadically, according to the object of protection - other social values, they are also found in other Chapters of the Criminal Code. On the other hand, certain types of these delicts are regulated by secondary legislation. It is important to emphasize that all these delicts have a common feature or connecting point - a protection object. The protection object is the good, value or interest to which criminal law protection is provided against crimes' harming or endangering.

In the Criminal Code of the Republic of Serbia, the general protection object is defined as anthropocentric and in question are human being and other basic social values. A group of protected objects includes the special goods or values that are protected against a single set of criminal offenses, as provided for in a special part of the Criminal Code. Although the view is accepted that the protection object of ecological crime is the environment, certain criminal offenses are disputed, since some of them include more protection objects, not all of them being the ecological goods and values. In addition, their social dangers, as well as long duration, geographic distribution, complexity, far reaching consequences, and difficulty to eliminate them motivated the author to research the question on the victim of the most

severe ecological crimes. When it comes to ecological crimes, individuals and entire social groups can be exposed to victimization, or members of local communities whose sources of income rely on the sustainable use of natural resources on certain territory, such as growing and exploitation of certain crops, hunting, fishing and tourism, and finally the society as a whole. The author considers that the term victim in the sense of these delicts should not be interpreted too extensively, because of the possible hypertrophy of the incrimination, and therefore, the overloading the judicial bodies and complications in their work.

In the following text, the author theoretically addresses the concept of a victim, which as such in the victimology literature, has not been yet universally precisely defined. Then, in the context of this paper's subject, she addresses the concept of victimless crimes where the good or interests being harmed or endangered, but difficult to identify (Shur, 1965, p. 169, according to Batričević, 2013). More concretely, in question are human behaviors from the category of mala prohibita, which, being so, are proclaimed as crimes at the will of the legislator (crimes against public order and peace, prostitution, abuse of narcotics, vagrancy and street begging, gambling, juveniles running away from home, etc.). In the following Chapter, the author addresses, with special pro et contra arguments, the ecological crimes as crimes without a victim. Categorizing the ecological crimes into victimless crimes would be justified only under the condition that the victim is defined in the most restrictive sense, i.e., as a physical person directly affected by the delinquency consequences, and this is very difficult in this case. The arguments of this principle lie in the postulates of anthropocentric ethics (criminal justice protects only humans and other basic social values, constituting the basis and the limits for the determination of criminal offenses, the stipulation of criminal sanctions and their application, to the extent necessary to suppress these offenses). On the other hand, the contemporary biocentric approach allows that in the modern victimology research, the victim is defined in the way considerably broader than the traditional one, in order to include individuals who are indirectly affected by the consequences of delinquency, as well as legal entities, the collectivities that do not have the status of legal entities, but also the environment and its integral parts (land, air, water, flora and fauna) as the goods and values per se. According to the author, such more flexible approach can be accepted as more suitable to enable efficient protection of the ecological goods and values. She also believes that the consideration of ecological delict as a victimless delict is not theoretically viable, and

as a key reason for rejecting this consideration she mentions the view that this leads to the attitude towards such delicts as "less socially dangerous" or as "administrative delicts" or offenses, due to which, we lack the adequately strong social condemnation of their perpetrators, and therefore, their timely prosecution and adequate sanctioning, which is at the end convenient for the perpetrators recidives.

Bearing in mind the quite justified assumption that the percentage of the dark figure of environment related crimes in the Republic of Serbia is relatively high, in the following Chapter the author presents the statistical indicators on the number of persons reported, accused and convicted in relation to those crimes, she recommend that they should be taken in account with reserves, due to the changes in their recording caused by Amendments to the 2006 Criminal Code. In addition to limitation, the author states that the share of these delicts in the total number of recorded crimes is relatively small, and without significant oscillations. She points to significant differences in filing charges and accusing the perpetrators, which jeopardizes the efficiency of the judicial bodies' work on their evidencing, as well as knowledge of the phenomenology of an ecological crime.

In the concluding remarks, the author points out that the nature of the ecological crimes and the circumstances under which they are committed primarily indicate a high percentage of the dark figure of crime. One of the reasons for such situation may be the fact that often such acts (acts and omissions to act) are not recognized as unauthorized or illegal and criminal, both by citizens and by representatives of state bodies in charge of their detection, evidencing, proving, prevention, sanctioning and suppression. One of the reasons for such situation may be unknowing or incomplete knowledge on the phenomenology and the etiology of ecological crime, but also the legal framework for lay persons and professional public. On the other hand, this is also caused by the citizens' lack of interest, which results in the lack of social condemnation of such behavior, as well as the lack of interest of the competent bodies for reporting and prosecuting the perpetrators of these criminal offenses. Finally, the author imposes the need to re-examine, the need to redefine the classical and anthropocentric definition of the victim's concept and move to the principles of biocentric

ethics. This would create the conditions to consider the environment as a victim, as well as some of its elements, as the goods and values per se, and not only a human being as physical person. In addition, it is necessary to sensitize experts and representatives of competent bodies on the rights of all victims of ecological crime and to establish the sectors' cooperation, then through the media, associations and the education system, to raise public awareness on its dangerous and far-reaching consequences, and finally to insist on improving the national legal framework and international exchange of information.

In a clear and easy way, the author of this review paper critically tackles the controversial nature of the protection object of ecological crimes by establishing her arguments on the theoretical foundations of rights, philosophy and victimology, as well as the empirical data on registered ecological crime in Serbia.

With such comprehensive approach, the author contributed to the consideration and explanation of one of the key dilemmas of ecological crime, and in particular, to updating certain aspects of environmental protection, as a matter of primary importance for crime policy makers in the context of global change.

Literature:

Batrićević, A. (2013). Ecological Crimes - Victimless Crimes? *Journal on Victimization, Human Rights and Gender Issues - Temida*, 1 (16), 113-132. *Victimology Society of Serbia*. (n.d.). Downloaded from <http://www.vds.rs/temida.htm> December 2016.

Drage kolege i prijatelji
Sve pohvale za realizaciju Druge viktimološke
konferencije u Bosni i Hercegovini pod nazivom
"Ambasadori mira u Bosni i Hercegovini"
pripadaju Vama!
Prof.dr. Azra Adžajlić-Dedović

**Srećnim ljudima umiru neprijatelji,
nesrećnima i poslednji prijatelj!**
(Nekrasov)

